

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN RUM
POLİTİKASI 1908-1914**

Doktora Tezi

Hazırlayan
Hasan Taner KERİMOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Kemal ARI

İZMİR, 2008

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gűsterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

Hasan Taner Kerimoğlu

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün 03.06.2008 tarih ve 629/3 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 30.maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana bilim Dalı Doktora öğrencisi Hasan Taner Kerimoğlu'un İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914" konulu tezi incelenmiş ve aday 26.06.2008 saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Ana bilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek adayın tezini başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

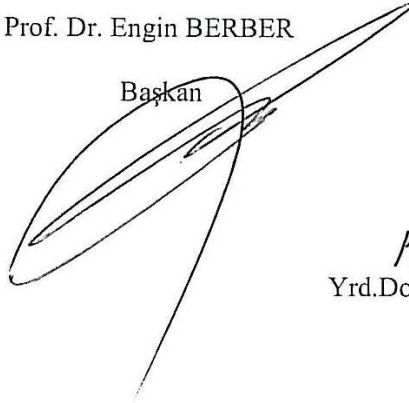
TEZ NOTU: 100 (YÜZ)

Prof. Dr. Engin BERBER

Başkan

Doç.Dr.Kemal ARI
Üye

K. Kırkpınar
Yrd.Doç.Dr.Kenan KIRKPINAR
Üye

Yrd.Doç.Dr. Türkan BAŞYİĞİT
Üye

Yrd.Doç.Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU
Üye

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU**

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının
Soyadı: KERİMOĞLU

Adı: HASAN TANER

Tezin/Projenin Türkçe Adı: İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN RUM POLİTİKASI
1908-1914

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: THE OTTOMAN GREEKS POLITICS OF THE
COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS 1908-1914

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül Üniversitesi Enstitü: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens.
Yıl: 2008

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 350

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 1354

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Doçent Doktor

Adı: KEMAL

Soyadı: ARI

Ünvanı:

Adı.

Soyadı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- İttihat ve Terakki Cemiyeti
- 2- II. Meşrutiyet Dönemi
- 3- Osmanlı Rumları
- 4- Azınlıklar
- 5- Yunanistan

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- The Committee of Union and Progress
- 2- Second Constitutional Period
- 3- Ottoman Greeks
- 4- Minorities
- 5- Greece

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Devleti'nin siyasal yaşamında önemli bir süreçtir. Bu dönemin en önemli siyasal aktörü, İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Cemiyet, sahip olduğu iktidar gücü sayesinde, II. Meşrutiyet dönemi boyunca yenilikler yapmaya çalıştı. İttihatçıların gerçekleştirmek istedikleri bu yeniliklere, Müslüman olmayan azınlıklar muhalefet ettiler. Rum toplumu, II. Meşrutiyet dönemi boyunca İttihatçılara en fazla muhalefet eden unsurlardan birisiydi.

Bu çalışmada, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908-1914 yılları arasındaki Rum unsura yönelik politikası ele alındı. Siyasal, kültürel ve toplumsal alanlarda yapılan yeniliklere Rum toplumunun gösterdiği tepkiler üzerinde duruldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Yunanistan'ın Rumlar üzerindeki etkisini azaltmayı hedefleyen bir politika izlediği sonucuna varıldı.

ABSTRACT

The Second Constitutional Period constitutes a considerable era for the political life of Ottoman Empire. The most predominant political actor of the era was the Committee of Union and Progress (CUP). Thanks to being in power, it tried to make reforms during the Period. Non muslim minorities opposed to these reforms. The Ottoman Greek society was among the harshest opposition elements throughout the Period.

In this study, the policies of CUP on the Ottoman Greek minority in between 1908 and 1914 were examined. The reactions of the Ottoman Greek society to reforms in the political, cultural and social realms were studied. In conclusion, it was reached that CUP pursued a policy to undermine the Greece's effects on the Ottoman Greeks.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I – II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASAL YAŞAMINDA İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR	21
A- II. MEŞRUTİYETİN İLANI VE SONUÇLARI	21
1- II. Meşrutiyet Öncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Rumlar	21
2- İttihat Terakki Cemiyeti ve Meşrutiyet Yönetimi.....	25
3- II. Meşrutiyet'in İlanı ve Rumlar.....	28
B- 1908 SEÇİMLERİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR	33
1- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Seçim Politikası ve Rumlar	33
2- Seçim Süreci ve Rumların Muhalefeti	40
3- 1908 Seçimlerinin Sonuçları	55
C- 31 MART AYAKLANMASI VE RUMLAR	58
1- Ayaklanma Öncesi Muhalefet ve Rumlar.....	58
2- 31 Mart Ayaklanması ve Sonuçları	64
D- 1912 SEÇİMLERİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR	66

1- Yaşanan Siyasal Gelişmeler	66
2- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Seçim Politikası ve Rumlard	72
3- Seçim Süreci ve Seçimlerin Sonuçları	78
E- 1914 SEÇİMLERİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR.....	83
1-Yaşanan Siyasal Gelişmeler	83
2- Seçim Süreci ve Seçimlerin Sonuçları.....	86
F- TÜRKİYE'DE YUNAN FAALİYETLERİ VE RUMLAR.....	92
1- Yunanistan'ın Megali İdea Politikası ve Rumlard.....	92
2- II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ülkesindeki Yunan Komiteleri ve Faaliyetleri	95
3- Türkiye'de Yunan Propagandası	102
4- Osmanlı Hükümetleri'nin Yunan Propagandasına Karşı Aldığı Önlemler.....	108

II – İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL POLİTİKALARI VE RUMLAR

115

A- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN TEMEL POLİTİKASI.....	115
1- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkezîyetçilik Politikası	115
2- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İttihad-ı Anasır Politikası.....	116
B- CEMİYETLER KANUNUNUN ÇIKARILMASI.....	120
C- KİLİSE VE MEKTEPLER KANUNU VE RUMLAR	122
1- Kilise ve Mektepler Sorununun Kökeni.....	122

2- Kilise ve Mektepler Kanununun Kabul Edilmesi.....	127
3- Kilise ve Mektepler Kanununa Rumların Muhalefeti.....	131
4- Kilise ve Mektepler Kanununun Sonuçları.....	138
D- EĞİTİM ALANINDA YAPILAN YENİLİKLER VE RUM TOPLUMU	141
1- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası ve Rumlar	141
2- Cemaat Mekteplerinin Devlet Denetimine Alınması Sorunu ve Rumlar.....	145
3- Rum Okullarındaki Yunanlı Öğretmenler Sorunu ve İttihatçılar.....	149
4- Eğitim Konusunda İttihatçılar İle Rumlar Arasındaki Uzlaşma ..	156
E- GAYRİMÜSLİMLERİN ASKERE ALINMALARI SORUNU VE RUMLAR.....	164
1- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eşitlik Politikası ve Osmanlı Ordusu	164
2- Gayrimüslimlerin Askere Alınmaları Sorunu ve Rumlar.....	166
3- Rumların Askerlik Konusundaki İstekleri ve Osmanlı Hükümeti'nin Aldığı Kararlar.....	177
F- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN MİLLİ İKTİSAT POLİTİKALARI VE RUMLAR.....	184
1- Osmanlı Ekonomik Yaşamında Rumlar	184
2- Milli İktisat Politikaları Bağlamında İktisadi Boykot Hareketlerinin Önemi	186
3- 1909-1911 Yunan Boykotu.....	190
4- 1913-1914 Rumlara Karşı Boykot.....	206
G- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE FENER RUM PATRİKHANESİ.....	214

III – İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ’NİN NÜFUS VE İSKAN POLİTİKALARI VE RUMLAR224

A- BALKAN SAVAŞLARININ SONUÇLARI.....224

- 1- Balkan Savaşları Sonrası Yaşanan Göçler ve Demografik Yapıdaki Değişiklikler224
- 2- İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Nüfus ve İskan Politikası225
- 3- İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Temel Politikasında Yaşanan Değişiklikler228

B- BALKAN SAVAŞLARI SONRASI OSMANLI DEVLETİ-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ232

- 1- Adalar Meselesi232
- 2- Yunanistan’da Kalan Müslüman Azınlığa Karşı Yapılan Baskılar.....237

C- TRAKYA’DAN YUNANİSTAN’A RUM GÖÇÜ.....242

- 1- Trakya’da Rum Göçünün Başlaması.....242
- 2- Osmanlı Hükümeti Tarafından Trakya’daki Rum Göçü Karşısında Alınan Önlemler.....248
- 3- Trakya’daki Rum Göçünün Osmanlı Basınındaki Yansımaları...258

D- RUM GÖÇÜNÜN ANADOLU’YA YAYILMASI.....261

- 1- Batı Anadolu’dan Yunanistan’a Rum Göçü.....261
- 2- Dahiliye Nazırı Talat Bey’in Batı Anadolu Gezisi.....267
- 3- Batı Anadolu’daki Rum Göçü Karşısında Osmanlı Hükümeti’nin Tutumu275

E- MUHTELİT MÜBADELE KOMİSYONU'NUN KURULMASI VE ÇALIŞMALARI	286
1- Nüfus Mübadelesi Konusunda Osmanlı – Yunan Anlaşması.....	286
2- Muhtelit Mübadele Komisyonunun Çalışmaları.....	295
3- I. Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Nüfus Mübadelesinin Sonuçsuz Kalması	305
F- RUM GÖÇÜNÜN TOPLUMSAL VE EKONOMİK SONUÇLARI.....	311
1- Rum Göçü ve Emval-i Metruke Sorunu.....	311
2- Rum Göçünün Toplumsal ve Siyasal Sonuçları.....	316

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
akt.	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
D.	: Devre
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İç.	: İçtima
M.M.Z.C.	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S	: Sayı
TCTA	: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayını

ÖNSÖZ

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Devleti'nin siyasal tarihinde önemli bir tarihsel süreci oluşturmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal hayata hakim olduğu bu dönemde, Osmanlı Devleti'ni çağdaşlaştırmaya yönelik adımlar atıldı. Ancak, meşrutiyet öncesi dönemde bir takım ayrıcalıklar elde etmiş olan gayrimüslimler, bu yeniliklere direnç gösterdiler.

1908-1914 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne en fazla muhalefet eden unsurlardan birisi, Rumlardı. Cemiyetin, gerçekleştirmeyi düşündüğü çeşitli alandaki yeniliklere Rum toplumunun gösterdiği tepki, ayrıcalıklarını kaybetmemek düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Söz konusu dönemde Osmanlı ülkesinde en kalabalık nüfusa sahip olan Rum toplumuna yönelik İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikası, önemli bir sorunsalı oluşturmaktadır. Bu çalışmada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum unsuruna yönelik politikası anlatılmaya çalışıldı.

Araştırma süreci boyunca birçok kişinin desteğini gördüm. Öncelikle, tüm araştırma süreci boyunca yakın ilgi ve desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım hocam Doç. Dr. Kemal Arı'ya teşekkür ederim. Çeşitli konulardaki görüşlerini benimle paylaşan ve beni bazı kaynaklara yönlendiren hocam Prof. Dr. Engin Berber'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, bazı noktalara dikkatimi çeken ve görüşlerini benimle paylaşan hocam Yard. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu'ya ve Yard. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a teşekkür ederim. Tez metnini dil yönünden inceleyen ağabeyim Yard. Doç Dr. Caner Kerimoğlu'ya ayrıca teşekkür ederim.

Hasan Taner Kerimoğlu

İzmir, 2008

GİRİŞ

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal yaşamında önemli bir süreci oluşturmaktadır. Genellikle, 23 Temmuz 1908'de başladığı ve 1918'de sonlandığı kabul edilen bu kısa dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önlemeyi amaçlayan girişimlere sahne oldu. Bu on yıllık dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülkedeki en önemli siyasal aktördü. Böylece cemiyet, gerek dolaylı olarak gerekse doğrudan ülkenin geleceğini yönlendirme olanağını elde etti. Cemiyetin II. Meşrutiyet dönemi boyunca Türk ve Müslüman olmayan unsurlar ile ilişkileri, ülkenin sorunlarına getireceği çözüm yolları, dağılma sürecinin önlenmesi ve ülkenin amaçlanan düzeye gelmesi açısından büyük öneme sahipti. İmparatorluktaki farklı etnik ve dinsel toplulukları “Osmanlılık” ideali etrafında birleştirmeyi ve böylelikle devletin parçalanma sürecini önlemeyi amaçlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düşünsel temelleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında bir muhalif hareket olarak ortaya çıkan Genç Osmanlılar hareketine uzanmaktadır.

19. yüzyıl, dünyadaki diğer toplumlar gibi, Osmanlı toplumunun da Batı'nın askeri, ekonomik ve teknolojik üstünlüğünü kesin olarak kabul ettiği bir dönemdir. Bu yüzyılda, gelişen ulaşım ve iletişim araçları sayesinde Osmanlı toplumu, Batı uygarlığı ile doğrudan temas kurdu. Bu ilişkinin sonucunda Batı toplumları ile kendi toplumu arasında hemen her alandaki uçurumun farkına varan, çoğunluğunu asker ve bürokrat kökenli memurların oluşturduğu Osmanlı aydınları, ülkede bir takım köklü değişiklikler yapılmaması halinde imparatorluğun yıkılmasının önlenemeyeceğini gördüler.

Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun, içinde barındırdığı çok çeşitli unsurları yönetmek için kullandığı “millet sistemi”, 1789 sonrası gelen milliyetçilik fikrinin etkisiyle kullanılışlılığını yitirmişti¹. Osmanlı aydınlarına göre bu durum karşısında yapılması gereken, tüm etnik kimliklerin üzerinde bir “Osmanlı” kimliği yaratmak ve devlet yönetimini, Batılı ülkelerde olduğu gibi yasal temellere dayandırmaktı. Bu ise

¹ M. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, I, İletişim yay., İstanbul, 1989, s.70.

meşrutiyet yönetimine geçilmesi ile mümkündü. Meşrutiyet yönetimine geçilmesi sayesinde imparatorluğun parçalanması önlenebileceği gibi, Batılı devletlerin ülkenin iç işlerine karışmalarını engellemek de mümkün olabilecekti².

Bu nedenlerle başlayan meşrutiyet yanlısı hareketin düşünsel temelleri, 1860'lı yıllarda gelişen basın aracılığıyla “*Genç Osmanlılar*” olarak isimlendirilen örgütün üyeleri sayesinde oluşturuldu. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi gazeteciler, ülkede meşrutiyet yönetimine geçilmesi konusunda kamuoyunun oluşturulmasında önemli roller oynadılar. Meşrutiyet yanlıları, 1876 yılında anayasanın oluşturulması ve ertesi yıl meclisin açılması ile hedeflerine ulaşmış oldular. Ancak, meclisin II. Abdülhamit tarafından, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını bahane ederek tatil edilmesi, meşrutiyet yönetiminden beklenen sonuçların alınamamasına neden oldu. Sultan Abdülhamit'in ilk yıllarında meşrutiyet yönetimini geri getirmek için girişilen eylemler de başarılı olmayınca 1908 yılına kadar süren “istibdat” yönetimi başlamış oldu³.

Ancak, II. Abdülhamit'in yönetimi boyunca, Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarının devam etmesi ve imparatorluktan ayrılan unsurların çoğalması, imparatorluğun dağılmasını engellemenin ancak meşrutiyet yönetimine geçmekle mümkün olabileceğine inanan muhalif harekete güç kazandırdı. İmparatorluğun yıkıma her geçen gün bir adım daha yaklaştığını gören Jön Türkler, daha fazla zaman kaybetmeden bir an önce meşrutiyet yönetimine geçilmesini sağlamak için çalışmaya koyuldular. Meşrutiyet yönetiminin yürürlüğe girmesini sağlamayı amaçlayan en önemli örgütlenme, Askeri Tıbbiye'de ortaya çıktı. İbrahim Temo ve İshak Sükuti'nin girişimiyle başlayan bu harekete daha sonra Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşid katılmış, böylelikle “*İttihad-ı Osmani Cemiyeti*”nin ilk nüvesi oluşturulmuştur⁴. 1889 yılında

² Hüseyin Cahit Yalçın, meşrutiyet yanlısı Jön Türk hareketine hakim olan bu mantık örgüsünü şu şekilde açıklamaktadır: “*Memlekette keyif ve istibdat hakim olmayıp ta kanun ve adalet hüküm sürerse bütün fenalıklar ortadan kalkacak zannediyorlardı. Meşrutiyet olunca, dahili idare makinası bir tılsım tesirile derhal düzelebileceği gibi Türkiyeden ayrılmak arzusunu gösteren ekalliyet unsurları emellerinden vazgeçecekler, halis bir Türk vatanperveri olacaktı. Çünkü bunlar haksızlıktan ve adaletsizlikten şikayet etmiyorlar mıydı? Kimseye kanun harici bir muamele edilmezse artık bunların bir isteyecekleri olabilir miydi? Meşrutiyet ilan eden Türkiye, aynı zamanda, ecnebi Devletlerin tazyikundan da kurtulacak, Rus çarlığının malum emellerine karşı Fransa ve bilhassa İngiltere gibi hürriyetperver memleketlerde kuvvetli bir müdafî bulacaktı*”. Hüseyin Cahit Yalçın, “Meşrutiyet Hatıraları”, **Fikir Hareketleri**, S.77 (11 Nisan 1935).

³ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, Bilgi yay., Ankara, 1974, s.42-105.

⁴ M. Şükrü Hanioğlu, a.g.e., s.174; **İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Hatıraları**, Arba yay., İstanbul, 2000, s.13-15.

kurulan bu ilk örgütlü hareket, kısa zaman sonra Tıbbiye öğrencileri arasında kendisine yandaş bulabildiği gibi Harbiye Mektebi, Baytariye, Mülkiye gibi diğer okullarda da kendisine yayılma alanı bulabilmiştir⁵.

Ülke içinde başlayan Jön Türk hareketi, 1890'lı yıllarda Ahmet Rıza ve Murat Bey gibi aydınların kaçıışı ile birlikte yurt dışına da taşındı. II. Abdülhamit'in kız kardeşi ile evli olan Damat Mahmut Paşa'nın Lütfullah ve Sabahattin isimli oğullarını yanına alarak 1899 yılında yurt dışına kaçması ile Jön Türk hareketi yeni bir ivme kazandı⁶. Bu firarın Jön Türk hareketi açısından asıl önemli olan yönü, Paşanın küçük oğlu Sabahattin'in Jön Türk hareketi içinde yeni bir lider olarak ortaya çıkmasıydı. Prens Sabahattin'in "bilimsel" görüşleri, Ahmet Rıza ve Murat Bey'in liderlik mücadelesinden ve uzlaşmaz tutumlarından usanmış olan Jön Türkler için çok çekici gelmiş ve sonuçta Sabahattin grubu, Jön Türk hareketinin en önemli kollarından birisini oluşturmuştur⁷.

Prens Sabahattin ve kardeşi Lütfullah Beyler, Jön Türklere yaptıkları genel çağrı ile Paris'te bir kongre toplanacağını bildirdiler. 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Jön Türk Kongresi'ne Osmanlı unsurlarının hemen hemen hepsinin temsilcisi katıldı. Kongrede yalnız propaganda ve yayın yolu ile devrim yapılamayacağı bunun için askeri kuvvetlerin de kullanılması gerektiği tezi ile devrimi sağlamak için yabancı müdahalesinin gerekip gerekmediği tezi tartışıldı⁸. Kongrede tartışmalar, devrimin gerçekleştirilmesi için yabancı müdahalesinin gerekip gerekmediği konusuna odaklanmış ve Jön Türkler müdahaleyi destekleyenler ve desteklemeyenler olarak ikiye ayrılmıştır. Kongrede ortak bir sonuca varılamaması üzerine Jön Türk hareketindeki Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin Beyin başını çektiği gruplar arasındaki ayrışma kesinleşmiştir⁹. Kongre sonrasında Ahmet Rıza Bey'in başını çektiği grup, Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurarken, Prens Sabahattin grubu ise Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni oluşturdular. Birinci Jön Türk kongresinden umulan sonucun

⁵ Ernest Edmonson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Sander yay., İstanbul, 1982, s.33; **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Hatıraları**, s.18.

⁶ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak yay., İstanbul, 2000, s. 85-88.

⁷ Prens Sabahattin'e yakınlığı ile bilinen Ahmet Bedevi Kuran'ın Prens Sabahattin'in ülke sorunları hakkındaki görüşlerini belirtirken en çok 'bilimselliği'ne değinmesi bu açıdan anlamlıdır. Bkz. Ahmet Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s. 192, 354-356.

⁸ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge yay., Ankara, 2001, s.61-62; Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.216-218.

⁹ Ahmet Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s.193; Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.222-223.

alınamaması ile, Jön Türk hareketi yeni bir durgunluk devresine girmiş ve bu devre 1906 yılına değin sürmüştür.

1906 yılında Jön Türk hareketinin “devrimcileşmesi” açısından en önemli adım Selanik’te atıldı. Talat Bey’in önerisi ile aralarında Bursalı Mehmet Tahir Bey, Rahmi [Arslan], Mithat Şükrü [Bleda], Kazım Nami [Duru] gibi kişilerin katıldığı bir toplantıda, daha sonra meşrutiyetin ilan edilmesine yol açacak olan eylemleri gerçekleştirecek olan “*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*”nin kurulması kararlaştırıldı¹⁰. Kısa sürede çevre bölgelerde şubeleri açılan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Ahmet Rıza Bey’in liderliğini yaptığı Paris’teki Terakki ve İttihat Cemiyeti’nin dikkatini çekti. Terakki ve İttihat Cemiyeti Dr. Nazım Bey’i, Selanik’e iki cemiyetin birleşmesini teklif etmek üzere göndermiş ve yapılan görüşmelerin ardından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bu teklifi kabul etmiştir. İki cemiyet arasında 27 Eylül 1907 tarihinde yapılan anlaşma gereğince, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Terakki ve İttihat Cemiyeti, Terakki ve İttihat Cemiyeti adı altında birleşeceklerdi. Ayrıca, cemiyetin biri ülke içinde, diğeri ülke dışında olmak üzere iki merkezi olacak ve cemiyet, 1876 anayasasının yeniden yürürlüğe girmesini sağlamaya çalışacaktı¹¹. İki cemiyetin birleşmesi ile Terakki ve İttihat Cemiyeti’nde devrimci düşünceler güç kazandı. Çünkü o güne değin Ahmet Rıza Bey’in bu tür düşüncelere rağbet etmediği bilinmektedir. Bu birleşme ile muhalif harekette asker kökenli Jön Türklerin sayısı artmış ve örgüte askeri kavramlar hakim olmuştur¹². Jön Türk örgütlenmesinde bu tür değişimler olurken, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yönetim karşıtı hareket güçlenmekteydi. Yönetimin koyduğu yeni vergilere tepki olarak 1906 yılında başlayan ayaklanmalar, kısa sürede Anadolu’nun değişik yerlerine yayıldı¹³.

Makedonya, yurt içindeki İttihatçı hareketin en fazla geliştiği ve güçlendiği bölgeydi. Bunun bir takım sebepleri bulunmaktadır. İlk olarak, yabancı devletlerin Makedonya üzerindeki baskıları ve bu baskılar karşısında Abdülhamit’in izlediği

¹⁰ Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.21-22; Kazım Nami Duru, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, Saraçoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s.13.

¹¹ M. Şükrü Hanioglu, **Preparation For a Revolution The Young Turks, 1902-1908**, Oxford University Pres, New York, 2001, s.205; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, I, Kısım I, TTK yay., Ankara, 1991, s.315-316.

¹² Suavi Aydın, “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, **Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, I, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.124-126.

¹³ H. Zafer Kars, **1908 Devrimi’nin Halk Dinamiği**, Kaynak yay., İstanbul, 1997, s.21-42; Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim yay., İstanbul, 1995, s.35-95.

teslimiyetçi politika sonucu önce Makedonya'nın, daha sonra İmparatorluğun paylaşılacağı korkusu idi. Ayrıca, Abdülhamit yönetiminin bu bölgede etkisiz olması da İttihatçı hareketin Makedonya'da yaygınlaşmasında etkili olan etkenlerdendir¹⁴. Bunun yanında Selanik'in toplumsal yapısının belirleyiciliği de İttihat ve Terakki hareketinin oluşumunda etkili olmuştur¹⁵.

Ülke içinde ve dışında meydana gelen bu gelişmeler sonucunda Abdülhamit yönetimine karşı çıkan tüm muhalif güçlerin birlikte hareket etmelerine uygun bir ortam oluştu. Abdülhamit yönetimine karşı çıkan tüm örgütlerin ortak eyleme geçmelerini sağlamak için Ermeni örgütlerinin bir kongre toplanması şeklindeki önerisi Jön Türkler tarafından kabul edildi¹⁶. Böylece, 27-29 Aralık 1907 tarihinde Paris'te II. Jön Türk Kongresi gerçekleştirildi. II. Jön Türk Kongresi'nde, 1902 yılında yapılan kongrede ortaya atılan ve en önemli anlaşmazlık konusunu teşkil eden yabancı müdahalesi konusu gündeme gelmedi. Kongrede değişik muhalif örgütler, aralarındaki anlaşmazlıkları bir yana bırakarak Abdülhamit yönetiminin bir an önce devrilmesi konusunda anlaşmaya vardılar. Kongrenin bitiminden sonra yayınlanan bildirmede Abdülhamit yönetimine karşı silahlı direnme, vergi ödememe, genel ayaklanma, ordu içi propaganda gibi yöntemlere başvurulacağı duyuruldu¹⁷. II. Jön Türk Kongresi, Jön Türk hareketinin burjuva liberallikten, burjuva devrimciliğe dönüşü sürecinin tamamlandığını göstermektedir¹⁸.

1908 yılının haziran ayında Reval'de İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın görüşmeleri ve bu görüşmenin sonucunda Makedonya meselesi konusunda ortak bir öneri hazırlamaları, Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni harekete geçiren olay oldu. Bu görüşme, Jön Türkler tarafından Makedonya'nın kaybedileceği şeklinde yorumlandı. Ayrıca, cemiyetin teşkilatının hükümet tarafından öğrenilmesi İttihatçıları harekete geçiren bir diğer etkendi. Bu şartlar altında cemiyetin Selanik'teki merkezi, Enver Bey'in

¹⁴ Ergün Aybars, "‘Makedonya’ ve II. Meşrutiyet", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, I, 1983, s.109.

¹⁵ İlhan Tekeli – Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Meteksan Limited Şirketi yay., Ankara, 1980, s.351-381.

¹⁶ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.259; Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, s.287-288.

¹⁷ M. Şükrü Hanioglu, **Preparation For a Revolution The Young Turks, 1902-1908**, s.205; Ahmet Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s.291-296.

¹⁸ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.267.

dağa çıkmasına karar verdi¹⁹. Bunun yanında, Resne Kolağası Niyazi Bey'in 200 kadar asker ve 200 kadar sivil yanına alarak 3 Temmuz 1908 tarihinde dağa çıkması, meşrutiyetin geri getirilmesini sağlayan olaylar sürecinin başlangıcı oldu²⁰.

Padişah kısa sürede genişleyen bu ayaklanmayı bastırmak için Şemsi Paşa'yı görevlendirdiyse de, Şemsi Paşa Manastır'da cemiyetin fedailerinden birisi tarafından öldürüldü. Bunun yanında, isyanı bastırmak için Anadolu'dan gönderilen askeri birliklerin cemiyetin üyelerinin propaganda çalışmaları sonucu isyancı askerlere katılmaları, Abdülhamit'in çok güvendiği Arnavutların Firzovik'te toplanarak meşrutiyetin iade edilmesi yönünde yaptıkları eylemler ve sonuçta Manastır'da Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin 23 Temmuz'da meşrutiyeti ilan etmesi, otoritesini çoktan kaybetmiş olan istibdat yönetimine meşrutiyetin ilanından başka çıkar yol bırakmadı²¹. Sonuçta saray, 24 Temmuz 1908'de meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı.

Terakki ve İttihat Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı²². Meşrutiyetin ilanını sağlayan eylemleri düzenlemiş olması, bir yandan cemiyetin toplumdaki saygınlığını artırırken bir yandan da İttihat ve Terakki'nin Osmanlı siyasal yaşamının en önemli aktörü haline gelmesini sağladı. Cemiyet, meşrutiyetin ilanından sonra ülke yönetimini doğrudan ele alamadı. Ancak, kendi siyasal programına uygun olarak hareket edecek hükümetlere destek oldu.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile İttihatçılar, ilk hedeflerine ulaşmış oldular. Ancak, meşruti yönetimden beklenen sonuçların alınabilmesi için ülkede çözümlenmesi gereken sorunlar bulunmaktaydı. Bu sorunların başında, İmparatorluğun sınırları içinde yer alan farklı etnik grupların ulusal davalarının peşinde koşmalarının önlenmesi geliyordu. Ayrıca, her geçen gün parçalanmaya biraz daha yaklaşan Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesi için askeri, idari, ekonomik ve kültürel alanlarda köklü yenilikler yapılmalıydı. II. Meşrutiyet'in ilanında en önemli rolü oynayan ve dolayısıyla ülkenin en önemli siyasal gücü haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu sorunlar karşısındaki çözüm yolları, meşrutiyet öncesi dönemde Jön Türkler tarafından geliştirilen düşüncelere

¹⁹ **Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908**, (Haz. Halil Erdoğan Cengiz), Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2007, s.57-60.

²⁰ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.109.

²¹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.110-113; Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.314-318.

²² Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, Emre yay., İstanbul, 1995, s.412-413.

dayanmaktaydı. Buna göre, İmparatorluktaki tüm etnik kimliklerin üzerinde bir “Osmanlı” kimliği oluşturularak devlet yönetimi, “merkeziyetçi” bir anlayışla reforme edilecek ve müslim veya gayrimüslim tüm Osmanlı vatandaşları kanunlar karşısında aynı hak ve görevlere sahip olacaklardı²³.

Ancak, İttihatçıların ülke sorunları karşısında buldukları bu çözüm yollarına, ülkedeki farklı etnik ve dinsel grupların ne şekilde tepki gösterecekleri belirsizdi. Çünkü Osmanlı unsurları, özellikle de gayrimüslim unsurlar meşrutiyet öncesi dönemde, Osmanlı toplumsal yapısını belirleyen “millet sistemi”ne göre örgütlenmiş ve çeşitli alanlarda birtakım ayrıcalıklar elde etmişlerdi. Çeşitli Osmanlı unsurlarının meşrutiyet döneminde bu ayrıcalıkların kaybına ve daha önemlisi kendi ulusal kimliklerinin üzerinde bir Osmanlı kimliği oluşturma çabalarına gösterecekleri tepki, İttihatçıların başarı veya başarısızlıklarını da belirleyecekti. Bu noktada, gayrimüslim unsurların içinde nüfusça en kalabalık olan ve gerek ekonomik gerekse dinsel yönden diğer unsurlardan daha avantajlı bir konumda bulunan Rum toplumunun göstereceği tepki önem kazanmaktaydı.

Osmanlılarda “Rum” kavramı belli bir etnik grubu nitelemekten çok, imparatorluğun Hıristiyan Ortodoks unsurlarını anlatmak için kullanılırdı²⁴. Osmanlılarda Rum milleti, Rum, Sırp, Romen, Bulgar, Ulah, Ortodoks Arnavut ve Arapları kapsamaktaydı²⁵. Rum milleti, temelleri Fatih Sultan Mehmet döneminde atılan “millet sistemi”ne göre yönetilmekteydi. Buna göre, Rum milletin başında “millet başı” olarak Patrik bulunmaktaydı. Rum Patriki, Ortodoks toplumuyla ilgili tüm konularda Osmanlı yönetimine karşı sorumluydu²⁶. Osmanlı yönetimince Rum Patriğine dini, idari ve hukuki konularda son derece geniş yetkiler tanındı. Ayrıca Osmanlı yönetimi, kendisine bağlı

²³ II. Meşrutiyet’in ilanını sağlayan eylemleri düzenleyen ve daha sonra ülkenin en önemli siyasal gücü haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, Jön Türk hareketindeki “Osmanlıcılık” ve “merkeziyetçilik” yanlısı gruba dahil olanlar tarafından kurulduğu belirtilmelidir. Jön Türkler tarafından geliştirilen siyasal düşünceler hakkında bkz. Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim yay., İstanbul, 2002.

²⁴ Rum kavramının “Romalı” anlamına geldiği belirtilmelidir. Osmanlılarda kullanılan Rum ve Rumi kavramları hakkında bkz. Salih Özbaran, **Bir Osmanlı Kimliği 14.-17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri**, Kitap yay., İstanbul, 2004.

²⁵ Richard Clogg, “The Greek Millet in the Ottoman Empire”, **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, (Ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), I, London, 1982, s.185.

²⁶ Paraskevas Konortas, “From Ta’ife to Millet: Ottoman Terms for the Ottoman Greek Orthodox Community”, **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.170.

olan Rum cemaatlerinin imparatorluğun sosyal yapısına uygun olarak, Ortodoks Kilisesinin çatısı altında, diğer milletlerden ayrı bir millet olarak örgütlenmesine ve gerek kendi içişlerini gerekse yönetimle ilişkilerini bu çerçevede düzenlemesine izin verdi²⁷. Böylece, bağımsız dini bir varlık olarak kabul edilen Ortodoksların ruhani başkanı bulunan Patriğin kilisedeki yetkileri, kilise dışına çıkarılarak genişletildi. Patrik, kilise içinde ve dışında Ortodoks halkın başkanı sayıldı; dini, hukuki ve cezai işlerinde de en yetkili kişi durumuna geldi²⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik yönden zayıflamaya başladığı 17 ve 18. yüzyıllardan itibaren Rum toplumunda, kültürel bir gelişme gözlemlendi. Gerek eğitim alanında gerekse yaygın faaliyetlerinde ilerlemeler görüldü. Ayrıca, eğitim olanaklarının gelişmesi sonucu Avrupa tüccarları ile ilişkiler gelişti ve gelişen bu ticaretten Rum tüccarlar yararlandılar. Bunun yanında "Fenerliler" olarak isimlendirilen yeni bir sınıf, imparatorluğun devlet yönetiminde yer almaya ve zenginleşmeye başladı²⁹. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olduğunu ve bunların denizlerde Rus bandırası ile seyretmesini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmesi, Rum ticaret filosunun gelişmesi ve dolayısıyla Rum burjuvazisinin güç kazanmasına imkan sağladı³⁰. Rumların ticari yaşama katılmaları Odessa'yla başlamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün limanlarına ve Akdeniz'e yayılmıştır. Daha sonra 1821 yılında Yunan devrimine kaynaklık edecek olan servetlerin doğmasında Rus ticaretinin büyük payı vardır³¹. Rumların denizciliği, Rönesans'tan beri İtalya ve Orta Avrupa ile ilişkileri, ayrıca Avrupa'da 18. yüzyılda kendilerine karşı duyulmaya başlanan yakınlık bu etnik grubun ulusçu duygulara çok erkenden sahip olmasına neden oldu³².

Avrupa ile gelişen ticaret, Osmanlı ülkesinde bir Rum burjuva sınıfının ortaya çıkmasını sağladığı gibi Rumlar arasında ulusçu duyguların yaygınlaşmasını sağladı.

²⁷ T. Tankut Soykan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler**, Ütopya Kitabevi, İstanbul, 2000, s.201-202.

²⁸ M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken yay., İstanbul, 1999, s.60.

²⁹ Salahi R. Sonyel, **Minorities and The Destruction of The Ottoman Empire**, TTK yay., Ankara, 1993, s.72-88.

³⁰ Engin Berber, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç yay., Ankara, 1997, s.24.

³¹ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Gözlem yay., İstanbul, 1980, s.327.

³² İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım yay., İstanbul, 2006, s.62.

Böylece, Rum toplumu arasında bir takım gizli örgütler kuruldu. Bunların arasında en önemlisi Odessa’da 1814 yılında kurulan Filiki Eteria’ydı. Athanasios Tsakalov, Nikolaos Skoufas ve Emmanuil Xanthos tarafından kurulan örgüt, kısa süre sonra faaliyetlerini İstanbul’a da taşıdı³³. Filiki Eteria’nın Fenerli Rum beylerinden de üyeleri bulunmaktaydı ve cemiyetin etkin rol oynadığı alanlar, kültür hareketleri, eğitim ve siyasal propagandaydı³⁴. Filiki Eteria’nın başına Rus Çarı’nın yaveri olan Fenerli General Aleksander İpsilantis’in geçmesinden sonra örgütün faaliyetleri daha da arttı ve İpsilantis 1821 yılında Osmanlı yönetimine karşı ayaklandı. Ordusunun Osmanlılar tarafından yenilgiye uğratılması üzerine İpsilantis, Habsburg topraklarına kaçmak zorunda kaldı. İpsilantis’in ordularının yenilgiye uğratılmasına rağmen bu sefer Mora yarımadasında Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalar baş gösterdi³⁵. Mora, Epir, Teselya ve adalarda peşpeşe başlayan ayaklanmalarda, genellikle eğitim amacıyla gittikleri Fransa’da hümanizm ve milliyetçilik akımıyla tanışan, doktor, avukat, eczacı ve öğretmenlik gibi toplumun en saygın mesleklerini yapan Yunan küçük burjuvazisi önemli rol oynadı³⁶. Yunanistan’da başlayan ayaklanma haberleri, Batı Avrupa’da coşku yarattı ve ünlü şair Byron’ın da yer aldığı Helen yanlısı gönüllüler çok geçmeden Yunanlıların bağımsızlığı davasına katıldılar. Yunan ayaklanmasına büyük devletler de ilgisiz kalmadı³⁷ ve Osmanlı donanmasını 1827 yılında Navarin’de mağlup ederek Osmanlıları barışa zorladılar. İngiltere, Fransa ve Rusya’nın bu ortak müdahalesi Yunanistan’ın bağımsız bir devlet kurmasını kaçınılmaz kıldı³⁸.

Yunanistan, Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığını kazandıktan sonra “Megali İdea” adı verilen ve Osmanlılar aleyhine genişlemeyi öngören bir dış politikayı benimsedi. Yunan Krallığı’nın en ateşli isteği, “kurtarılmamış” Helenlerin özgürlüğe kavuşturulması ve onların yaşadıkları bölgeler üzerinde genişlemenin sağlanmasıydı³⁹. Megali İdea, Yunan Devleti’nin politikalarına o denli yön vermekteydi ki Yunanistan

³³ Douglas Dakin, **The Unification of Greece 1770-1923**, London, 1972, s.29-31.

³⁴ İlber Ortaylı, “Balkanlar’da Milliyetçilik”, **TCTA**, IV, s.1030.

³⁵ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim yay., İstanbul, 1997, s.48-49.

³⁶ Engin Berber, **a.g.e.**, s.27.

³⁷ Yunan isyanı karşısında Avrupa Devletlerinin tutumu hakkında bkz. Yücel Özkaya, “1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.114-130.

³⁸ Richard Clogg, **a.g.e.**, s.50-60.

³⁹ Dimitri Pentzopoulos, **The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece**, London, 2002, s.25.

Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurtarılacak eyaletlere göre dairelere ayrılmıştı: Makedonya, Teselya, Epir, Girit daireleri gibi⁴⁰. Yunan Krallığı'nın yayılma politikasında, nüfus faktörü önemli bir rol oynamaktaydı. 750 bin kadar nüfusa sahip olan Yunanistan'ın dışında iki milyondan fazla Helen'in yaşadığına inanılıyordu⁴¹. “Tutsak Helenler”in Türk egemenliğinden kurtarılmasından ve Yunanistan'a katılmasından sonra Yunanistan'ın nüfus bakımından üç kat büyüyeceği düşünülüyordu⁴².

Yunanistan'ın 1830 yılında bağımsız bir devlet kurması, bir takım önemli sonuçlar doğurdu. O güne dek Osmanlı yönetimince bir cemaat olarak algılanan Rumlar, birden yabancı bir devletin, Yunan devletinin uzantısı gibi algılanmaya başladı. Devlet bu cemaate karşı kuşku ve güvensizlik duydu. Rum cemaati de devlete karşı yabancılaşmaya başladı. Fenerlilerin ve genel olarak Rumların devlet görevleri üstlenmeleri kısıtlandı⁴³. Ayrıca, Yunan Devleti'nin kuruluşu, coğrafi alan itibariyle ve millet teriminin tanımı bakımından iki önemli sonuç yarattı: İç ve dış Yunanlılar, Yunanistanlılar-Yunanlılar. Böylece, 1832'den sonra İmparatorluk Rumları, Osmanlı dünyası içerisinde yaşamaya devam etmelerine rağmen, İstanbul'dan başka bir merkeze göre “dış” olarak tanımlandılar⁴⁴. Yunan Devleti'nin kuruluşundan sonra Yunanca konuşan Hristiyan Ortodoks halk iki merkez arasında kalmış oldu. Atina bir ulusal merkezdi; İstanbul'daki Patrikhane ise ruhani bir merkezdi⁴⁵. Osmanlı vatandaşlığında olan Rumlar basit bir seçimle karşı karşıya kaldılar: ya Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olarak kalacaklar ya da krallıktaki soydaşlarının örneğini izleyip bağımsızlık mücadelesine atılacaklardı⁴⁶. Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumlara “Yunan” ulusal kimliğini aşılabilmesi için en çok eğitim faktörünü kullandı.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ve özellikle de Anadolu'daki Rumların eğitimi, Yunan Devleti'nin “ulusal meseleleri” içinde yer aldı. Eğitim, ulusal

⁴⁰ Harry J. Psomiades, **Ege Eastern Question**, Thessaloniki, 1968, s.18'den akt. Bilal Şimşir, **Ege Sorunu 1912-1913**, I, TTK yay., Ankara, 1989, s.XXIX.

⁴¹ Douglas Dakin, **a.g.e.**, s.64.

⁴² Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s.XXXI.

⁴³ Herkül Millas, **Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri**, İletişim yay., İstanbul, 2004, s.213.

⁴⁴ Athanasia Anagnostopulu, “Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi”, **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler**, (Ed. Pinelopi Stathis), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1999, s.26.

⁴⁵ Herkül Millas, **a.g.e.**, s.219.

⁴⁶ Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, Ayraç yay., Ankara, 1997, s.326.

alanın bütünlüğünü sağlamada en önemli unsur haline geldi. Atina Üniversitesi'nin kuruluşu eğitimin “Helenizmin silahı olmak” gibi önemli bir boyutu olduğunu kanıtlamaktadır⁴⁷. 1837 yılında kurulan Atina Üniversitesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yunan halkını “yeniden Helenleştirme” girişiminin güç kaynağı olarak görülmekteydi. Yalnızca krallıktakilerin değil, sonradan yurtlarına dönen Yunan dünyasındaki bütün öğrencilerin gözbebeği⁴⁸. Üniversiteye gelenlerin yarısı Türkiye'nin Rum vilayetlerinden gelen gençlerden oluşuyordu ve buradan edindikleri fikirlerle ilkeleri yayıyorlardı⁴⁹. Ayrıca İmparatorluğun belli başlı kent merkezlerinde görev yapan Yunan konsolosları, milli eğitim misyonerleri gibi çalışıyorlardı. Konsololar okulların kurulmasını sağlamak için mali yardımda bulunmaları, öğretmen bulmaları ve cemaatlere farklı okul programları hakkında bilgi vermeleri konusunda özellikle talimat almışlardı⁵⁰. Sonuçta gerek Yunanistan'dan gelen destekler sayesinde, gerekse İmparatorlukta geniş bir cemaat örgütlenmesine sahip olan Rum toplumunun çabaları ile 19. yüzyıl boyunca, İzmir ve çevresi başta olmak üzere, Osmanlı ülkesinin birçok yöresinde çeşitli Rum okulları açıldı⁵¹. Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumların eğitiminin ne şekilde olması gerektiği konusunda cemaat içinde farklı sesler yükselmeye başladı. İstanbul ve Anadolu'nun büyük kentlerinde yaşanan toplumsal hareketlilik sonucunda ortaya çıkan, Batı'da veya çoğu kez Yunanistan'da eğitim görmüş bir “okuryazar cemaat”, Rumların eğitiminin laik bir niteliğe kavuşması gerektiğini düşünmekteydi⁵². Böylece Rum aydınlarının girişi ile laik nitelikte bir eğitim anlayışını benimsemiş olan Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861 yılında kuruldu⁵³. Rum toplumunun eğitim yaşamında bu tür gelişmeler olurken, bu okul sistemi üzerinde Osmanlı Hükümeti'nin hemen hemen hiçbir denetimi olmamış, hatta bu konuda istatistiksel bilgi bile toplanmamıştır. Yalnızca, 1890'larda bu okullarda

⁴⁷ Athanasia Anagnostopulu, **a.g.m.**, s.26-27.

⁴⁸ Richard Clogg, **a.g.e.**, s.69.

⁴⁹ Alexander R. Rangabe, **Greece: Her Progress and Present Position**, New York, 1867, s.86-87'den akt. Gerasimos Augustinos, **a.g.e.**, s.249.

⁵⁰ Gerasimos Augustinos, **a.g.e.**, s.249.

⁵¹ 19. yüzyılda Anadolu'da açılan Rum okulları ve bu okullarda verilen eğitim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gerasimos Augustinos, **a.g.e.**, s.237-305.

⁵² Athanasia Anagnostopulu, **a.g.m.**, s.17-22.

⁵³ Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi hakkında bilgi için bkz. Haris Eksertoglou, **Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2004.

Türkçe'nin öğretilmemesi üzerine, programlara Türkçe'nin zorunlu ders olarak konulmasını istemiştir⁵⁴.

19. yüzyılda yaşanan iç ve dış gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti tarafından başlatılan reform çabaları sırasında gayrimüslim milletler ile ilgili yasal düzenlemeler yapıldı. 1861 yılında yürürlüğe giren Rum Patrikliği nizamnamesi ile Rum milletinin teşkilat yapısı yeniden düzenlendi. Buna göre, Rum Patriki Ortodoks milletinin başı olarak, cemaati ile Babıali arasında ilişkileri düzenleyecek ve Patrikhane nizamnamesinin uygulanmasına nezaret edecekti. Ayrıca, Rum millet teşkilatında üç meclis bulunacaktı. Bunlar, "Ruhani Meclis", "Muhtelit Meclis" ve "Umumi Meclis"ti⁵⁵. Osmanlı Hükümeti sonraki tarihlerde yapılan yasal düzenlemeler ile Rum Patrikhanesi'ne ait yetki ve görevleri belirlemeye ve bunları yasal bir çerçeve içine almaya çalıştı⁵⁶. Ancak bu süreçte Osmanlı Hükümeti tarafından alınan kararlar içinde, gerek Rum Patrikhanesi'ni gerekse Rum toplumunu en fazla rahatsız eden gelişme, Bulgar Eksarhanesi'nin kurulması oldu. Osmanlı Hükümeti tarafından 11 Mart 1870 tarihinde çıkarılan fermanla bağımsız ve milli bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması sağlandı⁵⁷. Bulgarların Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak ulusal bir kilise kurmaları, Bulgar ve Yunan milliyetçileri arasında Makedonya üzerinde gerçekleşecek uzun süreli bir mücadelenin başlangıcını oluşturdu. Bulgar Kilisesi ile mücadele sırasında Patrikhaneye bağlı olmak, Yunanlı olmakla özdeş haline geldi ve bu durumda Fener, ulusal bir kurum olarak tanımlanabilir hale geldi⁵⁸.

Yunan İhtilali'nin yankıları dindikten ve Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı gibi reformlardan sonra, 1908'e kadar olan özellikle Yunan devletinin genişleme eğilimleri sergilemediği yıllarda, Rum cemaati en parlak dönemini yaşadı. Devletin güvenini yeniden kazandı ve özellikle Batılı devletlerin ticaret işlerinde aracı konuma

⁵⁴ İlhan Tekeli – Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK yay., Ankara, 1999, s.103.

⁵⁵ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi**, Risale yay., İstanbul, 1990, s.114-116.

⁵⁶ Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTK yay., Ankara, 1996, s.170-178.

⁵⁷ Hüdai Şentürk, **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK yay., Ankara, 1992, s.220-221.

⁵⁸ Foti Benlisoy - Stefo Benlisoy, "Millet-i Rum'dan Helen Ulusuna (1856-1922)", **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, I, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.370.

girerek zenginleştirdi⁵⁹. Osmanlı Devleti'nin kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecinde Rumlar son derece önemli bir rol oynadılar. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile kapitalist dünya sistemi arasında gelişen ilişkilerden, ticari ve mali aracılık yapan gayrimüslim unsurlar yararlanmaya başladılar. Bu süreçte Rum tüccarlar, diğer gayrimüslim grupları geride bırakarak imparatorluğun batı ticaretinde söz sahibi oldular. Nüfus bakımından Rumların diğer unsurlara göre avantajı bulunmaktaydı. Ayrıca, İstanbul'daki Rumların hem Patrik aracılığıyla hem de Galata bankerleri arasındaki ayrıcalıklı konumları sayesinde bu sürece önemli katkıları oldu⁶⁰. Böylece Rum toplumu Osmanlı ekonomisinde ticaretten sanayiye, tarımdan finans sektörüne kadar birçok alanda etkin konuma geldi⁶¹.

19. yüzyılın ikinci yarısında Rum toplumunda kültürel alanda da bir canlanma görüldü. Bu canlanmada Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan Rum okullarının önemli bir etkisi oldu. Anadolu ve Trakya'da çok sayıda eğitimsel, yazınsal ve kültürel dernek kuruldu. Yalnızca İstanbul'da 1870'li yıllarda 26 altı dernek kuruldu ve bu dönemde başkentte 105 okulda 15.000 öğrenci eğitim görmekteydi. Rumların eğitimi genel olarak bağışlarla desteklenmekteydi ve her yerel topluluk, kendi okulunu yönetmekteydi. Bu dönemde kurulan en önemli Rum okulları arasında, Zapyon Rum Kız Lisesi, Zoğrafyan Rum Erkek Lisesi ve Fener Lisesi gelmekteydi⁶². 19. yüzyılda Rum toplumunda yayıncılık alanında da gelişmeler gözlemlendi. İstanbul, İzmir ve Selanik gibi Rum nüfusun yoğun olduğu İmparatorluğun birçok yöresinde kurulan gazeteler yoluyla Rum toplumunun gelişen olaylardan haber alması sağlandığı gibi cemaat için bilgi akışı da sağlanmış oldu⁶³.

19. yüzyılın ikinci yarısında Rumlar ekonomik ve kültürel alanlarda olduğu gibi imparatorluğun yönetiminde de söz sahibi haline geldiler. Birçok Rum, Osmanlı yönetiminin çeşitli kademelerinde görev aldı. Örneğin Alexandros Karatheodori Paşa, elçilik ve Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulunurken, Sava Paşa Dışişleri Bakanı

⁵⁹ Herkül Millas, *a.g.e.*, s.216.

⁶⁰ Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, Belge yay., İstanbul, 1993, s.30.

⁶¹ Gerasimos Augustinos, *a.g.e.*, s.120-176.

⁶² Alexis Alexandris, *The Greek Minority Of İstanbul and Greek – Turkish Relations 1918-1914*, Athens, 1992, s.45-48.

⁶³ Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Türkiye'deki Rum basını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Arslan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını*, Truva yay., İstanbul, 2005.

olarak, Kostakis Musurus ve Yankos Fotiadis Paşalar ise elçi olarak Osmanlı Devleti'ne hizmet ettiler. Ayrıca 1877-1878 yıllarında Osmanlı Meclisi'nde milletvekili ve senatör olarak görev yapan Rumlar da vardı⁶⁴. Bu “yeni Fenerli” sınıfın mensupları Tanzimat ideolojisini samimiyetle benimsemiş kişilerdi. Osmanlı toplumunun en üst tabakasına mensup olmaları nedeniyle düzeni savunuyorlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya yönelik her türlü etkinliğe karşı çıkıyorlardı. Bu kişilere göre Rumlar, modern, Batı yanlısı ve kozmopolit bir Osmanlı İmparatorluğu içerisinde gerek ekonomik gerekse siyasal ve toplumsal olarak gelişebilirlerdi. Bu tutumlarından dolayı bu kişiler, Atina tarafından genelde ulus karşıtı olarak tanımlanıyordu⁶⁵.

19. yüzyılın sonlarına doğru Rumlar arasında siyasal farklılaşmalar da belirginleşmeye başladı. Rusya'nın Balkanlar'da etkisini artırdığı ve tercihini büyük bir Bulgar devletinden koyduğu koşullarda, Rum önde gelenleri reforme edilmiş bir Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak gerektiğine inanıyorlardı. Onların bu yaklaşımının oluşumunda, 1897'de yapılan Osmanlı-Yunan savaşının Yunanistan'ın mağlubiyeti ile sonuçlanması ve yayılmacı siyasetin zayıflığının ortaya çıkması etkili oldu. Ayrıca, Makedonya'da artan Bulgar faaliyeti ve Panslavist hareketin yarattığı tehdit neticesinde Osmanlı-Yunan ilişkilerinde daha ılımlı bir hava hakim olmuştur. Böylece, “Hellenotomanizm”(Helen Osmanlılığı) adı verilen ve Türklerle Rumların hakim veya başat güç olmasını öngören bir siyasal düşünce ortaya çıktı⁶⁶. Ancak bu düşüncenin, Fenerliler denilen, imparatorluğun varlığını sürdürmesini kendi çıkarlarına daha uygun gören Rum burjuvazi ile sınırlı kaldığı söylenebilir.

Çünkü, Osmanlı Devleti'nin güçten düştüğü, dağılmaya doğru bir gelişme sergilediği ve İstanbul Rumlarının güç kazandığı 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başında, Yunan ulusçuluğu ve yayılmacı eğilimleri doruğuna ulaştı. “Megali idea”, bu yıllarda Rumlar arasında güç kazandı. İstanbul'daki okullar, dernekler, gazeteler ve genel olarak cemaatin büyük bölümü, bu ulusçu amaç doğrultusunda çalıştı. “Osmanlılık” düşüncesini dile getirenler ve Helen Osmanlılığı taraftarları Rumlar arasında azınlıkta kaldı⁶⁷.

⁶⁴ Salahi R. Sonyel, **a.g.e.**, s.257-258.

⁶⁵ Foti Benlisoy - Stefo Benlisoy, **a.g.m.**, s.370.

⁶⁶ Foti Benlisoy - Stefo Benlisoy, **a.g.m.**, s.371-373.

⁶⁷ Herkül Millas, **a.g.e.**, s.221.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum nüfusta önemli bir artış meydana geldi. II. Meşrutiyet öncesinde 1906/1907 yıllarına ait nüfus sayımına göre Osmanlı İmparatorluğu'nda toplam 2.823.063 Rum bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplam nüfusun 20.884.630 olduğu düşünüldüğünde Rum nüfusun toplam nüfus içindeki payının %13,5 olduğu görülür. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum nüfusa ait bir diğer dikkat çekici özellik de nüfusun genelde kıyı bölgelerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Aynı istatistiğe göre Rum nüfusun; İstanbul (176.442), Edirne (340.908), Aydın (285.105), Hüdavendigâr (166.368), Trabzon (215.474), Selanik (263.881), Manastır (286.001), Yanya (286.592), ve Cezayir-i Bahr-i Sefid (316.842) vilayetlerinde yoğunlaştığı görülmektedir⁶⁸.

Rum toplumu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki milletler içinde en iyi örgütlenmeye sahip olan gayrimüslim unsurlardan birisiydi. Bu durumda, Fener Patrikhanesi'nin yönetiminde Rum unsurunun oynadığı belirleyici etkinin önemli rolü bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halkları birbirlerinden farklı kılan şey inançları olduğu için topluluklar, dinsel yetkiler çerçevesinde örgütlenmişlerdi⁶⁹. Rum toplumu da metropolitlikler çerçevesinde cemaatlere bölünmüştü. Metropolitlik, Patriğin iktidarı altındaki alanı oluşturan ve sınırlarını tayin eden dini bir kurum olduğu kadar, aynı zamanda Osmanlı yerel idaresinin bir örgütlenme mekanizmasıydı. En yüksek taşra makamı olan metropolitlik, Patrikhane'nin örgütlenme modellerine ve hatta vilayet örgütlenmesine uygun olarak metropolit ve sekiz seçilmiş üyeden oluşan Karma Kilise Meclisleri'nce idare edilirdi⁷⁰. Hasat ile çiftlik hayvanlarının bakımının düzenlenmesi, eğitim, sağlık, yoksulların korunması gibi kamu hizmetlerinin karşılanması, dış dünya ile iletişimin sürdürülmesi gibi cemaatin çıkarlarıyla ilgili her türlü etkinlik, papazlık bölgesinin liderlerince yönetiliyordu. Cemaatlerin düzenli olarak elde ettikleri gelirleri

⁶⁸ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2003, s.206. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum nüfus hakkında ayrıca bkz. Dimitri Pentzopoulos, **a.g.e.**, s.29-32; Alexis Alexandris, "The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography", **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.45-76; Stanford J. Shaw, "Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks", **Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)**, S.I, 1980, s.191-205; George Soteriadis, **An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor**, Edward Stanford Ltd, London, 1918; Georgios Nakracas, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Kitabevi yay., İstanbul, 2005, s.49-221.

⁶⁹ Gerasimos Augustinos, **a.g.e.**, s.60.

⁷⁰ Athanasia Anagnostopulu, **a.g.m.**, s.29-34.

vardı. Okul, kilise, yol, çeşme gibi cemaat hizmet ve kurumlarının sürdürülmesi için üyelerin yılda bir verdikleri bağışların yanı sıra hayırsever kişiler tarafından da bağışlar yapılmaktaydı⁷¹.

II. Meşrutiyet'in başlarında Rum toplumunun en önemli siyasi örgütleri, 1908 başında Ath. Suliotis-Nikolaidis ve I. Dragumis tarafından İstanbul'da kurulan "Konstantiniye Örgütü" adlı gizli örgüttü. Yunan Hükümeti tarafından finanse edilen ve onunla doğrudan bağlantılı olan bu örgüt, 1912 yılında Balkan Savaşı'nın başlamasına kadar varlığını sürdürdü. Konstantiniye Örgütü, Osmanlı hükümet merkezinde değişik türde fonksiyonlara sahipti. Bu örgüt, bilgi toplayıp bunları Yunan Büyükelçiliği'ne, konsolosluklara ve diğer Rum gizli örgütlerine aktarmakta, Patrikhane ile ortak çalışmakta ve Bulgarlara karşı mücadele etme, Rumların silahlandırılması gibi Rumların her türlü problemleriyle ilgilenmekteydi. Konstantiniye Örgütü, Jön Türk Devrimi'nden sonra İstanbul'da Rumların siyasi örgütü olan Rum Politik Derneği'ni kurdu. Rum Politik Derneği'nin kurulmasından sonra Makedonya'nın değişik kentlerinde de, özellikle Selanik, Manastır, Serez, Melnik, Strumitsa ve diğer bazı yerlerde diğer yasal şube örgütler ve de kardeşlik dernekleri gibi değişik Rum kültür dernekleri kuruldu. Bunun yanında Rumların "Panhelenist Örgüt" isimli, Makedonya'da silahlı mücadele yürüten ve Yunan Hükümeti'nden yardım gören başka bir örgütleri daha bulunmaktaydı⁷².

Son yıllarda ülkemizde gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında, gerekse Türkiye'deki Rum toplumu hakkında yapılan araştırmalar çoğalmaktadır. Türkiye'deki Rum toplumu hakkında yapılan araştırmaların önemli bir bölümü, Fener Rum Patrikhanesi'ni ele almaktadır⁷³. Bunun yanında son yıllarda, Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi sürecini ele alan çalışmalar da

⁷¹ Gerasimos Augustinos, **a.g.e.**, s.74-75.

⁷² Mehmet Hacısalihoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2008, s.254-255.

⁷³ Bu konudaki bazı çalışmalar şunlardır: Bülent Atalay, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, Tarih ve Tabiat Vakfı yay., İstanbul, 2001; Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim yay., İstanbul, 2004; Adnan Sofuoğlu, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan yay., İstanbul, 1996; M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken yay., İstanbul, 1999.

artmaktadır⁷⁴. Nüfus mübadelesine yönelik çalışmaların her iki ülkede kalan azınlıkların yaşayışına ilişkin yeni bilgi ve belgeler ortaya çıkardığı bir gerçektir. Ancak, mübadele hakkında Türkiye’de yapılan araştırmaların şimdilik bir başlangıç niteliği taşıdığı da belirtilmelidir⁷⁵. Bunun yanında son yıllarda, Cumhuriyet döneminde Türkiye’deki Rum azınlığın çeşitli yönlerini konu alan araştırmalar yapılmaya devam etmektedir⁷⁶.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin II. Meşrutiyet döneminde çeşitli Osmanlı unsurları ile olan ilişkilerini konu alan⁷⁷ veya cemiyetin çeşitli alanlardaki politikalarını inceleyen araştırmalar son yıllarda artış göstermiştir⁷⁸. Bu artışta, Türkiye’ye yönelik Ermeni iddialarının payı olduğu gibi, cemiyetin Osmanlı unsurları ile olan ilişkilerini ortaya koymak çabası da önemli rol oynamıştır. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki en fazla nüfusa sahip olan Rum unsuruna yönelik politikası Türkiye’de kapsamlı bir araştırmaya konu olmadı. Ancak Feroz Ahmad, cemiyetin gayrimüslim unsurlarla olan ilişkilerini konu alan ve bizim de yararlandığımız makalesinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rum unsuru ile olan ilişkilerini ele aldı⁷⁹.

⁷⁴ Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesi sürecini ele alan bazı araştırmalar, şunlardır: Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2000; Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2006; Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, TTK yay., Ankara, 2000; Mehmet Ali Gökaçtı, **Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi**, İletişim yay., İstanbul, 2002; **Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, (Der. Renée Hirschon), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005.

⁷⁵ Kemal Arı, “Bir Tarih Araştırma Konusu Olarak Mübadele”, **Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, (Der. Müfide Tekin), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.388.

⁷⁶ Örneğin Samim Akgönül’ün, Türkiye’deki Rum azınlığın Cumhuriyet dönemindeki tarihi hakkında yeni bir araştırması yayınlandı. Samim Akgönül, **Türkiye Rumları**, İletişim yay., İstanbul, 2007. Zafer Çakmak ise, Yunan işgali döneminde İzmir ve çevresindeki Rumların faaliyetlerini konu alan bir doktora tezi hazırladı. Zafer Çakmak, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi**, Yeditepe yay., İstanbul, 2007.

⁷⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çeşitli Osmanlı unsurları ile olan ilişkilerini konu alan bazı çalışmalar şunlardır: Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1998; Bilgin Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu**, Buke Kitapları, İstanbul, 2004,

⁷⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin nüfus ve iskan politikalarına yönelik Fuat Dündar tarafından önemli bir araştırma yayınlanmıştır. Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, İletişim yay., İstanbul, 2002. Cemiyetin, ekonomik politikalarını uygulamaya geçirmesi açısından önemli bir aşama olan kapitülasyonların kaldırılması süreci Mehmet Emin Elmacı tarafından incelendi. Mehmet Emin Elmacı, **İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin doğu politikası ise, Erdal Aydoğan tarafından incelendi. Erdal Aydoğan, **İttihat ve Terakki’nin Doğu Politikası 1908-1918**, Ötüken yay., İstanbul, 2005.

⁷⁹ Feroz Ahmad, “Unionist Relations with the Greek, Armenian, and Jewish Communities of the Ottoman Empire, 1908-1914”, **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, (Ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), I, London, 1982, s.401-434; Feroz Ahmad, “İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Rum,

Bunun yanında, II. Meşrutiyet dönemini çeşitli yönleri ile ele alan çalışmalarda⁸⁰ ve akademik araştırmalarda⁸¹ cemiyet ile Rum unsurunun ilişkilerine yer verildi. Ayrıca, İttihatçıların Makedonya'daki unsurlarla ilişkilerini konu alan bazı araştırmalarda da cemiyetin Rum unsuru ile olan ilişkilerine yer verildi⁸².

Araştırmamız, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Meşrutiyet dönemindeki Rum unsuruna yönelik politikasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmamızda cemiyetin, II. Meşrutiyet'in ilanından I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki Rum unsuruna yönelik siyasal, sosyo-kültürel, ekonomik ve demografik alandaki politikaları incelenmeye çalışıldı. Araştırmamızda temel kaynak olarak Osmanlı arşivindeki belgeler ve dönemin basını kullanıldı. Ayrıca gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, gerekse Rum unsuruna yönelik ikincil kaynaklar ve anılar da yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal alandaki Rum unsuruna yönelik politikası incelenmeye çalışıldı. Bu bakımdan son derece önemli olan II. Meşrutiyet dönemindeki seçim süreçlerinde, cemiyet ile Rum toplumu arasındaki ilişkiler incelendi. Ayrıca, Yunanistan'ın Türkiye'deki faaliyetleri ve İttihatçı hükümetler tarafından bu faaliyetlere karşı alınan önlemler, I. bölümde anlatılmaya çalışıldı. II. Bölüm'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin toplumsal ve kültürel alanda gerçekleştirmeye çalıştığı yenilikler ve bu yeniliklere karşı Rum toplumunun verdiği tepkiler üzerinde duruldu. Özellikle kilise ve mektepler kanununa, eğitim alanında yapılması planlanan yeniliklere, askerlik yükümlülüğünün

Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914", **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.84-129.

⁸⁰ Mehmet Hacısalıhoğlu'nun yakın zamanlarda yayımlanan eseri, bu bakımdan bizim de çokça yararlandığımız önemli bir kaynaktır. **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2008.

⁸¹ Uğur Peçe, **Greek Ottomans in the 1908 Parliament**, Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007; Anastasia Ileana Moroni, **O Ergatis, 1908-1909: Ottomanism, National Economy and Modernization in the Ottoman Empire through a Greek-language newspaper of İzmir**, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004; Konstantina Adrianopoulou, **Alexander Mavroyeni Bey: From The 19th Century Reform Era To The Young Turk Revolution Through The Life And Ideology Of A Neophanariot Ottoman Bureaucrat**, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.

⁸² Zorka Parvanova, "Political Programmes of the National Liberation Movements in European Turkey Following the Coup of the Young Turks (1908-1909)", **Études Balkaniques**, No 1, 1994, s.51-78; Zorka Parvanova, "Birth of the Conflict: The Young Turk Regime and the National Movements in European Turkey 1908-1910", **Études Balkaniques**, No 4, 2000, s.23-43.

gayrimüslimleri kapsayacak şekilde genişletilmesine karşı Rum toplumunun gösterdiği tepkinin İttihatçılarla Rum toplumu arasındaki ilişkileri ne şekilde etkilediği sorusuna cevap arandı. III. Bölümde ise, 1914 yılında Türkiye'den Yunanistan'a doğru yaşanan Rum göçü ve bu göç hareketinin sonucunda Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında gündeme gelen nüfus mübadelesine değinildi. Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarında meydana gelen değişiklikler ve bu değişikliklerin sonucunda ortaya çıkan Rum göçü ve nüfus mübadelesi konusu gerek arşiv kaynaklarına, gerekse basına dayalı olarak kapsamlı bir şekilde yansıtılmaya çalışıldı.

I - II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASAL YAŞAMINDA İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR

A- II. MEŞRUTİYETİN İLANI VE SONUÇLARI

1- II. Meşrutiyet Öncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Rumlar

II. Meşrutiyet öncesi dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum toplumu arasındaki ilişkiler, “hürriyet”in ilanından sonra iki taraf arasında ortaya çıkan gerginliğin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu konu, Rum toplumu üzerinde gerek dinsel gerekse siyasal yönden belirleyici etkileri olan Fener Rum Patrikhanesi ile Yunanistan’ın, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı olan tutumlarının anlaşılması açısından da önemlidir. II. Meşrutiyet öncesi dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasında, bazı bireysel yakınlaşma çabalarının dışında, yakın ilişkiler kurulamadı. Bu durumda Rumların, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin merkeziyetçi politikalarından rahatsızlık duymaları ve mevcut yönetimde sahip oldukları ayrıcalıklı konumlarını sürdürme düşüncesi etkili oldu. Bu nedenle Rumlar, II. Meşrutiyet öncesinde genel olarak Sabahattin Bey’in adem-i merkeziyet yanlısı görüşlerine sempatiyle baktılar. Ancak İttihatçılar Rum toplumunun ve Yunan Hükümeti’nin, mevcut yönetimin yıkılması konusunda desteğini almaya çalıştılar.

1902 yılında düzenlenen I. Jön Türk Kongresi’ne Sathas, Adossidis ve Musurus, isimli bazı Rum delegeler katıldılar. Ancak, herhangi bir örgütü temsil edip etmedikleri belirsiz olan bu kişilerin Osmanlı Rumu veya Yunan vatandaşı olup olmadıkları da belirsizdir¹. Jön Türkler tarafından 1902 yılında düzenlenen I. Jön Türk kongresine katılan Rumlar, meşrutiyetin ilanından önce 1907 yılında yapılan II. Jön Türk kongresine ise davet edilmelerine rağmen katılmadılar². Hatta, Jön Türk kongresini baltalamaya çalışan Rumları elde edebileceğini uman II. Abdülhamit, Paris Büyükelçisi Münir

¹ A. J. Panayotopoulos, “Early Relations Between the Greeks and the Young Turks”, **Balkan Studies**, S. 21, 1980, s.88.

² Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge yay., Ankara, 2001, s.96.

Paşa'yı Atina'ya göndererek Rum çetelerini İttihat ve Terakki'ye bağlı olan çetelerle çarpıştırmaya veya hiç olmazsa Rumların cemiyete yakınlaşmalarını önlemeye çalıştı³.

Bununla birlikte Selanik'te kurulan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"nin Rum komiteleri ile ilişkilerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucularından olan Mithat Şükrü Bleda anılarında, "*O tarihlerde Selanik, Bulgar, Rum ve Sırp komitecilerinin karargahı haline gelmişti. Biz bütün komitecilerle temasta olmamıza rağmen en iyi anlaştığımız Rum komitecileri idi*" demektedir. Mithat Şükrü Bey ayrıca, İttihatçıların önde gelenlerinden Nazım Bey'in ülkeye girmesini sağlamak için Rum komitesi reisi ile görüştiklerini ve Nazım Bey'i Yunanistan yolu ile Selanik'e getirdiklerini anlatmaktadır⁴. Yunan çağdaşların anıları da Selanik'teki Jön Türklerle Rumlar arasında sıkı ilişkilerin olduğunu doğrulamaktadır. Özellikle Rahmi Bey, Talat Bey ve Cavit Bey'in ünlü Yunan Başkonsolosu ve Makedonya'daki Rum milis hareketinin kurucusu Koromilas ile yakın temas halinde oldukları anlaşılmaktadır⁵. Ancak İttihatçılarla yakın temas halinde olan Selanik Yunan Konsolosu Koromilas, Osmanlı Hükümeti'nin isteği üzerine 22 Şubat 1908'de Selanik'ten ayrılmak zorunda kaldı⁶.

Makedonya'daki Rumların II. Meşrutiyet öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişki kurmalarına İstanbul'daki Rum Patrikhanesi ve Yunan Hükümeti tarafından engel olundu. İttihatçılar, 1908 baharında hem Selanik'teki Yunan Konsoloslugu aracılığıyla Yunan Hükümeti ile hem de Makedonya Vilayeti'ndeki Rumlarla yakınlaşmaya karar vermişti. Rahmi Bey, Selanik'teki Yunan konsolosu ile ilişki kurarak devrimci bir siyasal değişimin gerekliliğinden bahsetmiş ve Yunanlılarla işbirliği içinde hareket edilmesi isteğini belirtmişti⁷. Rahmi Bey ayrıca, Bulgarların yayılmacı planları nedeniyle Makedonya'nın tehlike altında olduğunu belirterek Jön Türklerin Rum tarafı ile işbirliği yapmak istediğini ifade etti. Selanik'teki Yunan Başkonsolosu, Rahmi Bey'e belirsiz bir cevap verdi. Jön Türkler bu görüşmeden istedikleri sonucu

³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, II, Kısım IV, TTK yay., Ankara, 1991, s.193.

⁴ Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.24-25.

⁵ Mehmet Hacısalihoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2008, s.151-152.

⁶ M. Şükrü Hanioglu, **Preparation For a Revolution The Young Turks, 1902-1908**, Oxford University Pres, New York, 2001, s.250.

⁷ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim yay., İstanbul, 1995, s.116.

alamayınca tekliflerini 1908 yılının mayıs ayında yenilediler. Jön Türkler, bu sefer Selanik'teki Rum toplumunun ileri gelenleri ile görüştüler. Ancak istenilen sonuç yine alınamadı⁸. Makedonya'daki diğer Yunan konsolosları da İttihatçılarla yapılacak bir işbirliğinin Rum toplumuna yarar getirmeyeceğini düşünüyordu. Serez Yunan Konsolosu'na göre, Jön Türklerin anayasal yönetim altındaki eşitlik önerisi, Rum unsurunu tatmin etmeye yetmezdi⁹. İttihatçılara karşı güvensizlik duyan Manastır Yunan Konsolosu Dimaras'a göre ise Jön Türklerin başarısı, Yunan ulusal çıkarları için faydalı olmayacaktı ve bu nedenle Yunanlılar, Türklerin despotik yönetimine karşı nefretle eğitilmeliydi¹⁰.

İttihatçılar, mevcut yönetimin yıkılması konusunda Rumlarla işbirliği yapmaya çalışırken Yunan Dışişleri Bakanı Georgios Baltatzis, 10 Temmuz 1908 tarihinde Yunan konsoloslarına gönderdiği bir yazıda Jön Türk aktivitelerine Rumların katılımının engellenmesini istedi¹¹. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yunan azınlığa yalnızca felaket getireceğini düşünen bakana göre, Abdülhamit yönetiminin düşüşü Yunan ulusal çıkarlarına zararlı olabilecek tehlikeli karışıklıklara neden olabilirdi ve bu nedenle Makedonya'da ya da Anadolu'da Türk yönetimi altında yaşayan Yunanlılar, İttihat ve Terakki Cemiyeti önderliğindeki devrimci harekete katılmamalıydı¹². Fener Rum Patrikhanesi de Yunan Hükümeti ile benzer gerekçelerle Makedonya'daki Rumların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişki kurmalarına engel oldu. Fener Rum Patrikhanesi de İttihatçılarının başarıya ulaşmaları halinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumların pozisyonlarının zayıflayacağını düşünmekteydi. Bu nedenle, Rum komitelerinin Abdülhamit yönetimine karşı İttihatçılarla işbirliği yapmalarına engel oluyordu¹³.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ise, özellikle Makedonya'daki Rumların kendileri ile ortak hareket etmeyerek Yunan ulusal çıkarlarını savunmak konusundaki politikalarından rahatsızlık duyuyordu. Nitekim, II. Jön Türk kongresini değerlendiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait bir raporda, Rum ve Bulgarların kendi hükümetlerine tabi oldukları ve

⁸ A. J. Panayotopoulos, **a.g.m.**, s.90.

⁹ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.e.**, s.250-251.

¹⁰ A. J. Panayotopoulos, **a.g.m.**, s.90.

¹¹ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.e.**, s.251.

¹² Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.116-117.

¹³ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.e.**, s.251.

Osmanlı Rum ve Bulgarlarını düşünmeyerek bu hükümetlerden aldıkları talimata uydukları dile getiriliyordu¹⁴.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır şubesi, II. Meşrutiyetin ilanı öncesinde 22 Temmuz 1908 tarihinde yayımlanmış olduğu bir belgede, Rum komitelerinin ulusal dava peşinde koşmalarını ve Abdülhamit hükümeti ile anlaşmalarını eleştirerek Rumları şu şekilde uyarmıştır: “Eğer Rum arkadaşlarımızın maksad-ı aslileri hakikaten hürriyet ve müsavat istihaliyle refah ve saadete mazhar olmak ise hiçbir guna rica ve nasihate hacet görmeksizin bu maksadın husulüne bizim ile beraber can ve gönülden çalışırlar... İttihad olmasa bile hiç olmazsa şöyle bir niyet-i halisane ile bitaraflık izharını ve diğer unsurlara kemaflissabık taarruzla kan dökülmesinden tevakki eylemelerini Rum vatandaşlarımızdan da insaniyet ve medeniyet namına rica eyeriz. Şurası muhakkak olarak bilinsin ki Rum kardeşlerimiz burada bir maksad-ı mukaddes ve ulviden ayrılarak Hellenizm fikir ve hayaline hizmetle hem neticesi gayet tehlikeli bir yola sapmış bulunur ve hem de Anadolu'da kendilerinin birkaç misli bulunan Rumların saadet ve selametini ayaklar altında çiğnetmiş olurlar. Binaenaleyh bu yanlış yoldan dönerek müttehiden bir maksad-ı mukaddese çalışılmasını ve hiç olmazsa diğer unsurlara karşı izhar-ı nefret olunmayarak kati'yyen hal-i bitarafide kalınmasını rica ederiz. Bu meseleye dair Yıldız ile Patrikhane arasındaki hafti müzakerat Rum milletinin selametinden ziyade mazarratını, mahvını mucip olacaktı”¹⁵.

II. Meşrutiyet öncesinde Rum toplumunun İttihatçılarla yakın ilişki kuramamasında Yunan Hükümeti ile Rum Patrikhanesi'nin önemli etkisi oldu. Yunan Hükümeti'nin ve Patrikhane'nin devrime karşı neden bu kadar olumsuz bir tutum takındığı, açıklanması gereken bir durumdur. Yunan Hükümeti'nin ve Patrikhane'nin bu tutumunda, ulusal Yunan çıkarlarını diğer rakiplere karşı daha kolay kabul ettirebilmek için eski düzenin, yani millet sisteminin, Yunan Hükümeti ve Patriklik tarafından daha avantajlı olarak kabul edilmesi etkili olmuştur. Çünkü Rumca konuşmayan Ortodoks halkın büyük bir kısmı hala Patrikhane'nin kontrolü altındaydı ve Rum davasına kazandırılmaya devam ediliyordu. Jön Türkler “özgürlük” parolası altında dinsel kıstasların daha az ve dinsel kriterlerin daha fazla dikkate alındığı yeni bir sistem

¹⁴ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., II, Kısım IV, s.140.

¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., II, Kısım IV, s.193-194; **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı Hatırat-ı Niyazi**, Örgün yay., İstanbul, 2003, s.369-371.

yürürlüğe koyarlarsa bu sistem Rum tarafının zararına işleyebilirdi. Ayrıca, Jön Türklerin gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu'nu geri kalmışlıktan kurtarabilmeleri ve güçlendirebilmeleri, Yunan hedeflerinin, özellikle de “Megali idea”nın kesin sonu anlamına gelirdi¹⁶.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasında meşrutiyetin ilanı öncesinde yaşanan soğukluk, II. Meşrutiyet döneminde her iki taraf arasında yaşanacak olan anlaşmazlıkların temel nedenlerinden birisi oldu. İttihatçılar, baskıcı yönetimin yıkılıp meşrutiyet yönetiminin kurulması konusunda Rumların fedakarlıkta bulunmadıklarını düşünmekteydiler¹⁷. Ayrıca, II. Meşrutiyet öncesinde Rumların Yunan ulusal davası peşinde koşmaları onları rahatsız eden bir diğer durumdu.

2- İttihat Terakki Cemiyeti ve Meşrutiyet Yönetimi

24 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyetin ilanı, halkın çoğu için beklenmedik bir gelişmeydi. Meşrutiyetin ilanı yalnızca halkı değil, Jön Türkleri de şaşkınlığa sevk etmiş, uzun yıllardan beri uğrunda çeşitli fedakarlıklara katlandıkları meşrutiyetin bu kadar “kolay” ilan edilmesi onların bu şaşkınlıklarını artıran bir etken olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe gireceğini bildiren bir gazete haberi sonrasında, yaşadığı şaşkınlığı anlatan şu sözleri, o günlerde Jön Türklerle hakim olan düşünceyi çok iyi özetlemektedir: “...Gözlerime inanamıyordum. Meşrutiyet mi oldu? Mebusan meclisi mi açılacaktı? Abdülhamid idaresi nihayet mi bulacaktı?... Meşrutiyet böyle mi olurdu? Senelerdenberi bin türlü üzüntüler ve ıztırlar içinde, erişilmez bir gaye halinde, hulya ettiğimiz meşrutiyet en ufak bir zabıta vak'asından daha sessiz, daha gösterişsiz, daha tabii bir surette mi başlayacaktı? Nasıl dünya yerinden sarsılmıyor,

¹⁶ Mehmet Hacısalihoğlu, a.g.e., s.191.

¹⁷ Örneğin Hüseyin Cahit, meşrutiyetin ilanından sonra şunları yazmaktadır: “Şayan-ı dikkattir ki nefy ve teb'id felaketi yüzünden bu kadar aile söndüğü halde bu felaketi yüklenenlerin kısm-ı azamı Müslümanlardır. Ermeni vatandaşlarımız da bu uğurda bir çok fedai vermişlerdir. Fakat şu felaket Rum vatandaşlarımızı çok şükür esirgemiştir, çünkü nefiye gitmiş bir Rum tahattur edemiyoruz”. Hüseyin Cahit, “Milliyet Meselesi”, **Tanin**, 4 Şubat 1909, no 184, s.1.

nasıl toplar gürlemiyor, nasıl sokaklar coşkun halk selleri ile dolmuyor, ne bileyim, nasıl kainat tabii seyrini takib edebiliyordu?”¹⁸.

Meşrutiyetin ilanı halkta da benzer şekilde şaşkınlığın oluşmasına yol açtı. Sansür nedeniyle Rumeli'deki ayaklanmadan haber alamayan İstanbul halkı, başlangıçta meşrutiyetin ilanını padişahın bir “lütfu” olarak algıladı¹⁹. Bu şaşkınlığın atlatılması ile çeşitli Osmanlı milletleri arasında kardeşlik ve barış havası hakim oldu. Makedonya'daki çeteler, şehirlere inerek faaliyetlerini durdurmaya karar verdiklerini açıkladılar. Sansürün kalkması, basın serbestliğinin gelmesi ve hafiyeliğin kaldırılarak genel af çıkarılması insanların geleceğe güvenle bakabilme inançlarını artırdı²⁰.

Uzun yıllardan beri “istibdat” yönetimi altından yaşayan ve “hürriyet”in ne olduğunu yaşayarak öğrenememiş genç kuşaklar için ilk günlerde yeni rejim, herkesin istediğini özgürce yapabilmesi demektir. Halkın meşrutiyetin ilanı sonrasında gösterdiği tepkiler arasında, zorba ve ahlaksız olarak bilinen devlet memurlarına saldırmak, devlet dairelerindeki memurlara meşrutiyete bağlılık yemini ettirmek ve o güne değin şikayetçi olduğu ve itiraz edemediği konularda artık direnç gösterdiğini ortaya koymak vardı²¹. Ayrıca, mahkumlar için affın çıkarılması ile birlikte İstanbul halkının hapishanelerdeki mahkumları dışa çıkarması, ülkenin değişik yerlerinde benzer görüntülerin yaşanmasına neden olmuş ve siyasi suçluların yanı sıra adi suçlardan hüküm giymiş mahkumların da serbest bırakılması sonucunu doğurmuştur²². Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslahat hareketlerine ilk defa olarak halk unsuru da eklenmiş ve hürriyetin ilanı aşağıdan yukarı bir hareket hattına sahip olmuştur²³.

İlk günlerin coşkusunun geçmesinin ardından, meşrutiyetin ilanının padişahın bir lütfu sonucu gerçekleşmediği anlaşılmış ve “hürriyet”i sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, dönemin en önemli siyasal aktörü haline gelmiştir. Ülkenin her tarafında gizlilikten sıyrılan cemiyet, umumi hayata hakim olmuş ve hükümet otoritesi yerine

¹⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, “Meşrutiyet Hatıraları”, **Fikir Hareketleri**, S. 71(28 Şubat 1935), s.292-293.

¹⁹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.122; Ahmet Emin Yalman, **Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz 1888-1922**, I, Pera Turizm ve Ticaret A. Ş. yay., İstanbul, 1997, s.568.

²⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, I, Kısım II, s.65.

²¹ Kudret Emiroğlu, **Anadolu'da Devrim Günleri II. Meşrutiyet'in İlanı**, İmge yay., Ankara, 1999, s.26-28.

²² **Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, (Haz. F. Rezan Hürmen), I, Arma yay., İstanbul, 1993, s.450.

²³ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, Arba yay., İstanbul, 1996, s.8.

geçerek onu gölgelemeye başlamıştır²⁴. Bu durumun farkında olan cemiyet, yayımlanmış olduğu bildirimlerle 23 Temmuz'dan itibaren başlayan gösterilere son verilmesini isteyerek halkı sakin olmaya, iş ve güçleri ile ilgilenmeye davet etmiştir²⁵.

Ancak İttihatçılar, gerek deneyim ve toplumsal geçmişten yoksun olmaları, gerekse ülke çapında düzenli ve merkezi bir örgütlenmeye sahip olamamaları nedeniyle ülke yönetimini ellerine alamadılar²⁶. Buna karşın İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarı bütünüyle de “Babıali paşaları”na da bırakmaya niyetli değildi ve Sina Akşin'in “denetleme iktidarı” adını verdiği bir dönem boyunca cemiyet, hükümette yer alacak kişilerin belirlenmesinde etkin olmaya çalıştı²⁷.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, kamuoyunu aydınlatmak ve hükümet ile ilişkileri düzene koymak amacıyla ağustos ayının ilk günlerinde Selanik'ten İstanbul'a bir heyet gönderdi. Cemal, Rahmi, Talat, Cavit Bey gibi İttihatçıların bulunduğu heyet, bir yandan kurulacak yeni hükümette görev alması gerekli olan kişiler konusunda öneride bulunurken, bir yandan da basına yaptıkları açıklamalarla cemiyetin, amaçları ve teşkilatlanması hakkında kamuoyuna bilgi veriyorlardı²⁸. Heyet, Kamil Paşa ile de görüşerek kurulacak yeni hükümette Harbiye Nezareti'ne Trablusgarp vali ve kumandanı Recep Paşa'nın getirilmesini istedi. II. Abdülhamit, Recep Paşa'nın hükümette yer almasına karşı çıkmışsa da bu sorun Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin aracılık etmesi ile çözümlendi²⁹.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, basın ve halktan gelen baskılar üzerine Sadrazam Sait Paşa istifa etmiş ve yerine Kamil Paşa hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir³⁰. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yayımlanmış olduğu bildiriyle yeni kabineye bütün gücüyle destek olacağını açıkladı. Böylece, Abdülhamit'in iktidarı tekeline alma çabaları

²⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, s.57.

²⁵ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, Emre yay., İstanbul, 1995, s.383-385.

²⁶ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak yay., İstanbul, 1995, s.35-36.

²⁷ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.126-127.

²⁸ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s.388-390; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, IX, TTK yay., Ankara, 1999, s.51.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar”, **Belleten**, c.XX / 77-80 (1956), s.148-151; Şeyhülislam Cemalettin Efendi, **Siyasi Hatıralarım**, Nehir yay., İstanbul, 1990, s.32-34.

³⁰ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.170-171; Ahmet Mehmetefendioğlu, **İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996, s.6-7.

engellenmiş oluyor ve iktidar, Babıali'nin eline geçerken cemiyet de meşrutiyetin bekçisi olma rolünü oynamayı sürdürüyordu³¹.

İttihatçılar her ne kadar destekledikleri ve güvendikleri bir kabinenin kurulmasını sağlamış olsalar da, II. Abdülhamit'in padişahlık koltuğunda oturmasından ve hala devlet kademelerinde istibdat yanlılarının bulunuyor olmasından rahatsızlık duyuyorlardı. Bunun sonucunda 1908 yılının ağustos ayından itibaren, İttihatçıların girişimleriyle devlet kademelerinde yer alan birçok eski düzen yanlısı görevlerinden uzaklaştırıldı ve yerlerine İttihatçıların güvенеbileceği kişiler atandı³².

İttihatçılar Sultan II. Abdülhamit'e güvenmeseler de ondan yararlanabileceklerine inanıyorlardı. İttihatçılara göre, meşrutiyeti kabul ettiğini açıklayan Abdülhamit'e karşı yapılacak her hareket, krallık ve imparatorlukla idare edilen İngiltere ve Almanya'da da kötü etkiler yaratabilirdi³³. Ayrıca İttihatçılar, Abdülhamit'i tahttan indirmek gibi kökten bir tavır takınmaları halinde yalnızca dış güçlerin değil, aynı zamanda halifeye bağlı Müslümanların da tepkisini çekeceklerini düşünmekte ve bu nedenle sultanın, temsili bir güç olarak hala ülkede siyasal istikrarı sağlamada faydalı olabileceğini inanmaktaydılar³⁴.

Sansür ve hafiyeliğin kaldırılması, meşrutiyet yanlısı bir hükümetin kurulması ve istibdat yanlılarının devlet kadrolarından uzaklaştırılmaları ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyet yönetiminin önündeki engelleri kaldırmış oldu. Ancak cemiyet, 1913 yılında gerçekleştirilen Babıali Baskını'na kadar ülke yönetimini doğrudan ele alamadığı için kendi programını bütünüyle uygulama fırsatı bulamamıştır.

3- II. Meşrutiyet'in İlanı ve Rumlar

Meşrutiyetin ilanının en dikkat çekici ve önemli sonuçlarından birisi de o güne kadar birçok olayda ortak tepki gösterememiş Osmanlı unsurları arasında 23 Temmuz 1908 sonrasında yaşanan yakınlaşmadır. 23 Temmuz 1908 tarihinde Rumeli'de başlayan

³¹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.38-39.

³² Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.179-212.

³³ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s.375.

³⁴ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.214.

çeşitli Osmanlı unsurlarının katıldığı kutlamalar, kısa sürede imparatorluğun tüm bölgelerine yayılarak günlerce sürdü.

Osmanlı vatandaşı olan Rumlar, meşrutiyetin ilanı sonrasında ortak bir tutum sergileyemediler ve sahip oldukları siyasal konuma göre yaşanan süreci değerlendirdiler. Bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasından sonra, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Rumları arasında iki ana eğilim ortaya çıkmıştı. Rumların bir kısmı, Yunan Krallığı'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesini istiyor ve bu nedenle Atina'nın Türklere karşı düşmanca bir tutum takınmasını destekliyordu³⁵. "Fenerliler" adı verilen ve Osmanlı toplumunun üst tabakasına mensup olan Rumlar ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına karşı çıkıyorlar ve Rumların modern, Batı yanlısı ve kozmopolit bir Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak gelişebileceklerine inanıyorlardı. "Hellenottomanizm" olarak isimlendirilen bu görüşün oluşumu ve gelişiminde İon Dragoumis ve A. Souliotis'in kurmuş oldukları "Konstantinopolis Örgütü"nü³⁶ büyük payı olmuştur³⁷.

Osmanlı ülkesinde yaşayan Rumlar bu siyasal eğilimlere göre meşrutiyetin ilanını yorumladılar. İlk günlerde yaşanan kutlamalara, tüm Osmanlı unsurları gibi, Rumlar da katıldı. Başkent İstanbul'da 25 ve 26 Temmuz 1908 tarihlerinde yapılan gösterilerde Türk ve Ermenilerin yanında Rumlar da yer almış ve 'özgürlük', 'eşitlik' ve 'kardeşlik' sloganları atarak yürümüşlerdir³⁸. Rum öğrenciler de ellerinde Rum ve Osmanlı bayrakları ile yürüyüş yapmışlar, 'Yaşa', 'Zito', sadalarıyla padişah, millet, hürriyet ve ittihadı alkışlamışlardır³⁹. Ayrıca, sürgün buldukları bölgelerden memleketlerine dönmek için para bulamayan "biçarelere" yardım etmek için Müslüman kadınlar tarafından kurulmuş olan cemiyete, Ermeni ve Yahudi hanımların yanı sıra Rum

³⁵ Feroz Ahmad, "İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914", **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.85.

³⁶ Konstantinopolis Örgütü hakkında bkz. Thanos Veremis, "The Hellenic Kingdom and the Ottoman Greeks: The Experiment of the 'Society of Constantinople'", **Ottoman Greeks in The Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.181-191.

³⁷ Foti Benlisoy - Stefo Benlisoy, "Millet-i Rum'dan Helen Ulusuna (1856-1922)", **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, I, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.370-373; Michael Llewellyn Smith, **Yunan Düşü**, Ayraç yay., Ankara, 2002, s.18. İttihatçılar da Rumlar arasındaki bu iki eğilimin farkındaydılar. Yunanistan'la birleşme yanlılarını "Yunancı", Bizans İmparatorluğu'nu canlandırma peşinde koşanları ise "Bizansçı" olarak isimlendiriyorlardı. Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, V, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.117.

³⁸ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.137-138.

³⁹ **Tanin**, 24 Temmuz 1324, no 6, s.3.

hanımlar da katkıda bulunmuştur⁴⁰. Devrim sırasındaki Jön Türk karşıtı tutumlarına rağmen Makedonya'daki Rumlar da hürriyet şenliklerine katıldılar⁴¹. Ancak, Atina'dan yönlendirilen Rumların temel tutumları, Jön Türklere karşı olumsuz olarak devam etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başarılı adımları karşısında Manastır Yunan Konsolosu, Jön Türk komitesinin zaferinin Rumlar için ulusal bakış açısından genelde “faydasız ve zararlı” olacağını yazıyordu⁴². Serez Yunan Konsolosu da, Jön Türklerin başarısının Helenizmin zararına olacağını düşünüyordu. Çünkü ona göre bu durum, Müslümanlar arasında ulusal bilincin uyanmasına neden olabilirdi⁴³.

Önemli bir Rum nüfusun bulunduğu İzmir'de de Rumlar, 30 Temmuz tarihinde büyük bir ayin düzenlediler. Üç gün sonra da İzmir metropoliti başkanlığında ve ruhani heyet eşliğinde hükümet binası önüne gelerek, meşrutiyetin ilanından duydukları memnuniyeti dile getiren konuşmalar yaptılar⁴⁴. Ancak ilk günlerin coşkusunun ardından İzmir Rumları yeni yönetimden hoşnutsuzluklarını dile getirmeye başladılar. Sir Mark Sykes, İzmir Rumlarının yeni yönetimden rahatsızlık duymalarına neden olan faktörleri şöyle açıklamaktadır: “... gençleşmiş Türkiye ülkesi, taraftar oldukları bir düşünce değildi. Bir kere bu yemek sonlarının mükemmel konusu, Pan Helenik İmparatorluk temasına kökten darbe indiriyordu; ikincisi zor bir Ermeni rekabeti anlamına geliyordu; üçüncüsü vergiler, dördüncüsü askerlik hizmeti korkusu, beşincisi Yunan kilise mallarının zenginlik ve yönetimiyle ilgili bir soruşturma riski taşımasydı... [Hürriyet] büyük Yunan ulusunun arzu ve isteklerine engel olmak için bir komplo, Agamemnon'un torunlarına karşı yapılmış alçakça bir adaletsizlik”⁴⁵.

Bir başka çağdaş gözlemci de meşrutiyetin ilanından sonra Rumların yaptıkları gösterileri ve sevinçlerini şöyle değerlendirmekteydi: “Rumlar yaptıkları gösterileriyle bugünün yeni ve beklenmeyen durumuyla kendilerini bağlı gibi göstermeye çalışıyorlarsa da ben buna inanmıyorum. Gerçek duygularını tam olarak yansıtmadıklarından emin olduğumu söyleyebilirim. Uğrunda sayısız altın dağıttıkları, kurban verdikleri ulusçuluk

⁴⁰ Tanin, 5 Ağustos 1324, no 18, s.3.

⁴¹ Mehmet Hacısalihoğlu, a.g.e., s.208-209.

⁴² Mehmet Hacısalihoğlu, a.g.e., s.190.

⁴³ A. J. Panayotopoulos, a.g.m., s.90-91.

⁴⁴ H. Siren Bora, “II. Meşrutiyet'in İlanı ve İzmir Rumları”, ÇTTAD, 1/2, 1992, s.290.

⁴⁵ Sir Mark Sykes, *The Caliph's Last Heritage*, Macmillan and co, Londra, 1915, s.487'den akt. Kudret Emiroğlu, a.g.e., s.70.

*savaşından bir anda vazgeçeceklerini sanmak mümkün mü? Makedonya'nın tamamen Yunan olduğu sloganını terk edeceklerine inanmak mümkün mü?"*⁴⁶.

Rumları, yeni yönetimden kaygılandıran en önemli etken, meşrutiyet öncesinde sahip oldukları ayrıcalıkların kaldırılacağı korkusu idi. Nitekim, meşrutiyetin ilanından sonra Rumlara mahsus ayrıcalıkların geri alınacağı söylentileri ortaya atılmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise, cemiyetin böyle bir amacının olmadığını bildirmek amacıyla bir üyesini Rum Patrikhanesi'ne göndermiş ve Rumları yatıştırmaya çalışmıştır⁴⁷.

Rumların bir kısmı her ne kadar yeni yönetimden rahatsızlık duysa da, meşrutiyet yönetiminin kendileri için faydalı olacağını düşünen Rumlar da bulunmaktaydı. Örneğin, Makedonya'daki bir Rum, yeni yönetimin kendilerine nasıl faydalı olacağını şu sözlerle açıklıyordu: *"Türkiye'nin faaliyet-i sanayiye ve ticariyesi son derecede tevessü edecektir. Türklerin bu şeylerde pek kabiliyeti yoktur. Bulgarlar ise daha ziyade çiftçi bir kavimdirler. Ticaret ve san'at cihetinde en hazırlıklı Rumlar'dır. Onun için bundan sonra Osmanlı kalmak bizim için Yunan tabiiyetinde bulunmaktan faidelidir"*⁴⁸.

İttihatçılar, diğer gayrimüslim topluluklardan olduğu gibi, Rumlardan da yeni yönetimi sahiplenmesini istiyor ve meşrutiyet öncesinde kendi ulusal davalarının peşinde koşan unsurların "Osmanlılık" ideali etrafında bütünleşmesini bekliyordu. Hüseyin Cahit'e göre Osmanlı unsurları, "Osmanlı" ismi altında eşit haklarla birleştirilmeyecek olurlarsa her biri kendi emellerini ve milli menfaatlerini takip etmeye başlayacak, böylece kendi çıkarlarını diğer unsurların zararında arayacaklardı. Bu nedenle, şimdiye kadar Türk unsurunun, Osmanlı vatanının ve birbirlerinin zararına çalışan unsurlar, Kanun-ı Esasi'nin kendilerine sağlamış olduğu eşitlik ve özgürlükten yararlanarak değişik amaçlar takip etmekten vazgeçmeliydiler. Ona göre, *"Türk unsurunun gayri unsurlar bu hakikati derk etmeyerek yine eskisi gibi birbirlerini mahv ve ifna ile diğerinin zararına tesis ve tevs-i nüfuz etmek politikasını takip edecek olurlarsa bu halin istikbal-i vatan üzerinde haiz olacağı mazarrat elbette nazardan dur kalmayacaktır.*

⁴⁶ Osmanlı ordusunda müfettiş olarak görev yapan yarbay Cicognani'nin görüşlerini akt. Orhan Koloğlu, "Mayıs-Eylül 1908 Belgelerine Göre İttihatçılarda Osmanlı Birliği Anlayışı – I", **Toplumsal Tarih**, (Temmuz, 1998), s.15.

⁴⁷ **Tanin**, 19 Ağustos 1324, no 32, s.3.

⁴⁸ Hüseyin Cahit, "Anasır-ı Osmaniye", **Tanin**, 17 Ağustos 1324, no 30, s.1.

Binaenaleyh Türk unsuru hakk-ı bekanın her millete tahmil ettiği icabat-ı hayatiyeye tevessül etmek mecburiyetinde kalır”dı⁴⁹.

II. Meşrutiyet’in ilk aylarında Rumları tedirgin eden bir diğer neden, Müslümanların gayrimüslimleri itlaf edecekleri ve Rumların mitingler yaparak bir “kıyam-ı umumiye” hazırlandıkları şeklindeki söylentilerdi⁵⁰. Hatta, İstanbul’da Beyoğlu ve Galata’daki bazı Rum okullarının müdürleri, bayramın birinci günü Müslümanların Rumları katledeceklerini söyleyerek öğrencilerinin okula gelmemelerini ve evlerinden dışarı çıkmamalarını istemişti⁵¹. Hüseyin Cahit, bu söylentileri konu aldığı yazısında Müslümanların Hıristiyanları kesmelerinin söz konusu olmadığını, eğer bu yolda bir şey düzenlenecek olsa sadece Hıristiyanları değil, aynı zamanda Müslümanları da “kesecek” olan bir “aksülamel” olabileceğini belirtmişti⁵².

Aynı günlerde Rumların tepkisini çeken bir diğer gelişme de “Beşiktaş Hadisesi” oldu. 14 Ekim 1908’de, Bedriye adlı bir Müslüman kadınla Todori adındaki bir Rum bahçıvanın evlenmek istemesini şeriata aykırı gören bir kalabalık, karakolu basarak Todori’yi linç etmiş ve Bedriye’yi de ağır yaralamıştı⁵³. Osmanlı zabıta ve askerlerinin olayı önleyememesi Rum basınında ve Türkçe basında eleştirilmiş ve sorumluların cezalandırılması istenmiştir⁵⁴. Fener Rum Patrikhanesi ise, Beşiktaş’da yaşanan olaydan sonra Rumca basında Müslümanların Hıristiyanları katledeceklerine dair çıkan haberler üzerine, bütün kiliselere göndermiş olduğu bir beyanname ile bu tür söylentilerin gerçek dışı olduğunu ve unsurları kardeşlik fikrinden uzaklaştırmayı amaçladığını bildirmiş ve hükümetçe alınan önlemler ile bu tür olayların önleneceğini duyurmuştur⁵⁵.

⁴⁹ Hüseyin Cahit, “Anasır-ı Osmaniye”, **Tanin**, 17 Ağustos 1324, no 30, s.1.

⁵⁰ A. Savfet, **İstanbul Musahabeleri**, Dersaadet, 1324, s.5.

⁵¹ “Tasni ve İşaa-i Eracif”, **Sabah**, 30 Teşrin-i evvel 1908, no 6859, s.3-4.

⁵² Hüseyin Cahit, “Asılsız Heyecanlar”, **Tanin**, 17 Teşrin-i evvel 1324, no 89, s.1.

⁵³ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.141.

⁵⁴ “Rum Vatandaşlarımızın İtidali”, **Tanin**, 6 Teşrin-i evvel 1324, s.3; “Bir Vakaa ki Ne Esefengizdir!”, **İkdam**, 16 Teşrin-i evvel 1908, no 5171, s.2.

⁵⁵ “Rum Patriki’nin Beyannamesi”, **İkdam**, 2 Teşrin-i sani 1908, no 5186, s.3; **Sabah**, 2 Teşrin-i sani 1908, no 6862, s.2.

B- 1908 SEÇİMLERİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR

1- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Seçim Politikası ve Rumlar

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum toplumu arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açan ilk gelişme, 1908 seçimleri oldu. Seçimler, cemiyet ile Rum toplumu arasındaki siyasal anlayışların ve meşrutiyet yönetiminden beklenenlerin ne kadar farklı olduğunu ortaya çıkardı. Rumların meşrutiyet dönemi öncesinde sahip oldukları ayrıcalıkları bırakmaya pek niyetli olmamaları, buna karşın İttihatçıların Osmanlı Devleti'ni ve toplumunu dönüştürme planları, iki taraf arasındaki temel anlaşmazlık noktasını oluşturuyordu. II. Meşrutiyet'in bu ilk seçimlerinde yaşanan gerginlik, sonraki yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum toplumu arasında yaşanacak gerginliklerin habercisi oldu.

II. Meşrutiyet'in ilanının ertesi günü Osmanlı Hükümeti, yaptığı bir açıklamayla seçimlerin bir an önce yapılacağını ve parlamentonun toplanacağını duyurdu. 2 Ağustos 1908 tarihinde birer irade ile yayınlanan "İntihab-ı Mebusan Kanun-u Muvakkati" ve "İntihab-ı Mebusan Kanunnamesi'nin Suver-i İcraiyesine Dair Talimat" ile seçimlerin nasıl yapılacağı hakkında hem kamuoyuna bilgi veriliyor hem de yetkili makamlara düşen görevler sıralanıyordu⁵⁶.

Yeni seçim mevzuatına göre, her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecekti. Erkek nüfusu 50.000'den az olan seçim çevreleri de bir mebus çıkaracak, 50.000'den yukarı olan yerlerde ise 125.000'e kadar iki, 175.000'e kadar üç ve 225.000'e kadar olan yerlerden de dört mebus seçilecekti. Ayrıca, seçimler iki dereceli olacak ve her sancak bir seçim çevresini oluşturacaktı⁵⁷. Osmanlı İmparatorluğu'nda 3 Ağustos 1908 tarihinde başlayan II. Meşrutiyet döneminin ilk seçimleri, 17 Aralık 1908 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın açılışına kadar dört buçuk ay sürdü⁵⁸.

⁵⁶ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.273-274.

⁵⁷ Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914**, İmge yay., Ankara, 2007, s.50-51.

⁵⁸ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.61.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, mevcut olan örgütlenmesini imparatorluğun tüm bölgelerine yaymaya çalışarak seçim sürecinde bunu bir avantaj olarak değerlendirmeyi düşünmekteydi. Yapıcı ve devrimci mazisi ve hürriyetin sembolü olması dolayısıyla cemiyet, “halaskar”, hatta “mukaddes” sayılmış, ona üye olmak bir vatan vazifesi ve şeref borcu bilinmiştir⁵⁹. Vatandaşların cemiyete karşı göstermiş olduğu bu ilgi nedeniyle cemiyet, kısa sürede ülkenin birçok yöresinde örgütlenmesini tamamlayabildi.

İttihatçılar, 1908 seçimleri boyunca Anadolu ve Makedonya'nın birçok yöresinde seçim kampanyası yürütmüşler ve bu kampanyalarda Kanun-ı Esasi ile gelen özgürlük ortamının faydalarını anlatmışlardır. Cemiyetin aday belirleme konusundaki siyasetine göre; Selanik'teki parti merkezi, ahlaki ve siyasi bakımdan cemiyetin güvenebileceği tüm olası adayları, İttihatçı adayların olmadığı bölgelerde de cemiyet tarafından belirlenen önşartlara uyanların adaylıklarını destekleyecekti. Ayrıca cemiyet, Bulgar, Rum ve Ermeni siyasal örgütlerinin programları kendi programı ile çelişmediği takdirde onların adaylarını başka muhalif adaylara karşı destekleyecekti⁶⁰.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, genel olarak diplomalı, genç ve yönetici kattan Türkleri aday yapmak istediye⁶¹ de her bölgede bu şartlara uyan aday bulmakta zorlanmıştı. Bu nedenle cemiyet, her seçim bölgesinde istediği adayları bulamamış ve yerel güçlerle uzlaşmak zorunda kalmıştır. Cemiyetin yerel güçlerle anlaşmasını zorunlu kılan bir diğer neden de, var olan iki dereceli seçim sistemi idi⁶².

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, yapılacak olan ilk seçimlere özel önem vermekteydi. Hem parlamentoda beklediği temsil gücüne ulaşabilmek hem de II. Meşrutiyet'in ilk seçimlerinin sorunsuz bir şekilde yapılmasını sağlamak için cemiyet, seçim süreci boyunca ülkedeki siyasal güçlerle anlaşma yollarını aradı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendisine karşı güçlü bir muhalefetin ortaya çıkmadığı bir ortamda, kendi adaylarını seçtirmek konusunda üstün gözükse de bu üstünlük yalnızca Türk unsuru için geçerliydi. Çünkü, ayrı ayrı birer siyasal parti

⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, s.32.

⁶⁰ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.276-277.

⁶¹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.158.

⁶² Feroz Ahmad – Dankwart A. Rustow, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918”, **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 4-5, 1975, s.256.

görünümünde olan diğer etnik ve dinsel unsurlarla adaylar konusunda uzlaşmak zorundaydı⁶³. Bu nedenle İttihatçılar, 1908 seçimlerinden önce gayrimüslim unsurlarla gerek seçilecek adaylar, gerekse takip edilecek siyasal program konusunda uzlaşma arayışları içinde oldu. Seçimlerde İttihatçılarla en fazla sorun yaşayan Osmanlı unsuru ise Rumlar oldu.

Rumların 1908 seçimlerinde takip edecekleri program, Makedonya'daki Rum cemaati tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'teki merkezine ağustos ayı içinde iletildi. Rumların programında; dini ve laik eğitim konusundaki ayrıcalıkların korunması, Fener Rum Patrikhanesi'ne tanınmış olan tüm ayrıcalıkların bir bütün olarak korunarak güvence altına alınması ve kaldırılmış olan ayrıcalıkların da geri verilmesi isteniyordu. Ayrıca, uygulanması düşünülen zorunlu askerlik konusunda, askeri birliklerin kendi içlerinde bütünsellik gösterecek bir şekilde, aynı inançtan ve bölgeden gelen erkeklerden oluşturulması teklif ediliyordu. Bunun yanında; yerel yönetimlere daha fazla mali özerklik sağlayacak şekilde düzenlemelere gidilmesi, resmi yazışmalarda ve mahkemelerde kullanılacak resmi dilin o bölgedeki nüfusun çoğunluğu tarafından konuşulan dilde olması, yerel milis kuvvetlerinin oluşturulması, dinsel kurumlara, cemaatlerine belli bir takım vergileri koyma ve bunları toplama yetkisi verilmesi ve bütün Osmanlı vatandaşlarının her türlü devlet dairesinde çalışabilmesi şartlarının kabul edilmesi de talep edilmekteydi⁶⁴.

Rum cemaatinin istekleri toplu olarak yorumlandığında, Rumların isteğinin dini ve etnik temel dayalı tam özerklikten başka bir şey olmadığı ve eski rejimin yeni bir kılıf altında süregitmesi anlamı taşıdığı açıktı⁶⁵. Rum tarafının devrime karşı oluşunun da ana nedeni olan bu durum, yani Rum tarafı için uygun ve avantajlı koşulların Jön Türkler tarafından değiştirilmesi korkusu, Rumların beyannamesinde çok net bir şekilde kendini gösteriyordu. Rum tarafı bu beyanname ile “millet sistemi”nin devam etmesini ve bu sistem çerçevesinde diğer tarafın aleyhine yeni hakların ve imtiyazların verilmesini talep ediyordu⁶⁶. İttihatçıların, Rumların bu istekleri karşısında sessiz kalması ve özerlik anlamına gelebilecek bu önerileri kabullenmesi zordu.

⁶³ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.77.

⁶⁴ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.223-224.

⁶⁵ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.224.

⁶⁶ Mehmet Hacısalihoğlu, **a.g.e.**, s.252.

Nitekim Hüseyin Cahit, Rum cemaati tarafından Selanik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezine verilen bu istekleri konu aldığı yazısında, Rumların bir takım isteklerine karşı çıktı. Ona göre, her şeyden önce “Rumların Programı” ifadesi yanlış. Çünkü, Rum, Ermeni, Bulgar vb. unsurlar bugün artık hep Osmanlı'ydı ve bu nedenle de bir cemaatin programı diğer cemaatlerin zararını gerektirmemeliydi. Ona göre siyasi fırkalar, Rumluğa, Ermeniliğe, Türklüğe göre değil, dahili ve harici konulardaki siyasetine göre “itidalperveran”, “ıfratperveran” gibi isimlerle ayrılabilirdi⁶⁷. Rumların programında yer alan, Kanun-ı Esasi'nin bazı maddelerinin değiştirilmesini desteklediğini açıklayan Hüseyin Cahit'e göre, bu değişikliklerin cemaat, cins ve mezhep anlaşmazlıklarına göre yapılması doğru olmazdı. Ayrıca, seçim kanununun değiştirilmesi gerektiğini vurgulayan Hüseyin Cahit, Rumların talep ettiği gibi sahip olunan nüfus sayısına göre Mecliste temsil edilmeyi olanaklı kılacak bir değişikliğe ise karşı olduğunu açıklamaktaydı⁶⁸. Rumların programında yer alan Patrikhanenin bütün ayrıcalıklarına riayet edilmesi maddesini doğru bulmayan Hüseyin Cahit'e göre, Kanun-ı Esasi bütün Osmanlı unsurlarının haklarını korumaya yeterliydi ve Rumlara diğer unsurlardan fazla haklar verilemezdi⁶⁹.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yaklaşan seçimlerde izleyeceği siyasi programını açıklamaması nedeniyle gayrimüslim unsurlar, özellikle de Rumlar arasında İttihatçılara muhalefet artmaktaydı. İttihatçılar bu durumun farkına vararak, Rumları yatıştırmak için bir adım atmaları gerektiğini anladılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Prens Sabahattin grubuna yakınlığı ile bilinen ve Patrikhane üzerinde daha inandırıcı bir etki yapacağı düşünülen Fazlı [Tung] Bey'i Rum Patriki Yovakim Efendi ile görüşmeye gönderdi.

⁶⁷ Hüseyin Cahit, “Rumların Programı”, **Tanin**, 21 Ağustos 1324, no 34, s.1.

⁶⁸ “*Memalik-i Osmaniye'de şu kadar milyon Rum var; bu da nüfus-i mevcudenin yüzde şu kadarını teşkil eder; binaenaleyh Meclis-i Mebusan'da da o nisbette behemahal Rum aza bulunmak lazımdır tarzında bir iddiayı kat'iyen kabul edemeyiz. Çünkü memleket böyle ayrı ayrı, birbirine karışmamış, menfaati, emeli, mesleği ayrı unsurlardan mürekkep bir Babil kalesi halinde payidar olamaz; Türk Rum'a, Rum Bulgar'a, Ermeni Musevi'ye rey verebilecek bir hale gelmeliyiz. İhtimal ki eskiden ekilme nifak tohumlarının semere-i muzırrası olarak bugün bu temenni ancak istikbale ait bir hülyadan ibarettir. Fakat beşeriyet böyle ulvi hülyalara yürümek suretiyle kadar kendilerinin Meclis-i Mebusana aza intihap edilebilmelerini teshil etmeliyiz*”. Hüseyin Cahit, “Rumların Programı”, **Tanin**, 21 Ağustos 1324, no 34, s.1.

⁶⁹ “*Kanun-ı Esasi Rum vatandaşlarımızın hukukunu temine kafi değil mi? Ermeni'nin, Bulgar'ın, Türk'ün hukukunu temine kifayet eden bir kanun neden Rumların hukukunu temine kifayet edemesin?... Yok, Rum vatandaşlarımız diğer anasır-ı Osmaniye'nin hukukundan fazla şeyler, ayrı imtiyazlar istiyorlarsa bunu hangi kanun adalet ve vicdan ile telif edebildiklerini sormağa hakkımız vardır... Hiçbir fert diğerine nispetle kanun nazarında fazla imtiyazata malik olmamalıdır*”. Hüseyin Cahit, “Rumların Programı”, **Tanin**, 21 Ağustos 1324, no 34, s.1.

Yapılan görüşmede İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Patrikhane'nin o güne dek yararlandığı özel hak ve ayrıcalıkları hiçbir şekilde kısıtlamaya niyeti olmadığı bildirildi⁷⁰.

Fazlı Bey'in ziyaretinden birkaç gün sonra 8 Eylül 1908 tarihinde Prens Sabahattin, Rum Patriki'ni ziyaret ederek kendi grubunun Rumlara verdiği teminatı dile getirdi⁷¹. Rum Patriki'nin Prens Sabahattin grubu ile yakınlaşması, yaklaşan seçimler öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni rahatsız etmiştir.

İttihatçıların verdiği teminata rağmen Rum basınının muhalefeti ağustos ayı boyunca devam etti. Rum gazetesi Proodos, Patrik'in ayrıcalıklarına saygı gösterilmezse, Rum cemaatinin yeni rejimle her türlü işbirliğinden kaçacağı tehdidinde bulundu. Fener Rum Patrikhanesi'nin yayın organı da, İttihatçıların eğitim konusundaki planlarını eleştirmiş ve Pan-Türkizm ürünü olarak değerlendirilen bu politikanın benimsenmesi durumunda Rumlarla Türklerin işbirliği yapmasının imkansızlaşacağını bildirmiştir⁷².

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin beklenen seçim programı ise, ekim ayının ilk haftası içinde yayımlandı. Cemiyete rakip olabilecek güçlü muhalif fırkaların olmadığı bir seçimde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seçim programı "Türklerin Programı" olarak değerlendirilmekteydi⁷³. Cemiyetin siyasi programı beklendiği gibi, Osmanlı ülkesinde yaşayan tüm unsurlara eşit hak ve görevler yükleyen bir içeriğe sahip idi. Programın dokuzuncu maddesinde cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın herkesin eşit ve özgür olduğu ve aynı yükümlülöklere tabi olduğu vurgulanıyordu. Ayrıca, hak ve görevler konusunda tüm Osmanlıların eşit olduğu belirtilerek gayrimüslimlerin de ahz-ı asker kanununa tabi tutulacağı duyuruluyordu. Onuncu maddede ise çeşitli cemaatlere verilmiş olan mezhepsel ayrıcalıkların korunacağı belirtiliyordu. On yedinci maddede, tüm

⁷⁰ Feroz Ahmad, **a.g.m.**,s.94.

⁷¹ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.243.

⁷² Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.244-245.

⁷³ İttihatçılar da kendi programlarının Türklerin programı olduğunu kabul etmekteydi. "*Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin programı demek vatandaşlarımızdan bir kısmının ve ecanibin nazarında sırf Türk unsurunun programı demek olacaktır. Çünkü umum Türkler bugün Terakki ve İttihat Cemiyeti etrafında birleşmişler, merkez-i istinad, nokta-i tecemmü olmak üzere bu cemiyeti vücuda getirmişler, gündün düne tahkime çalışmakta bulunmuşlardır... Diğer taraftan Terakki ve İttihat Cemiyeti'nde anasır-ı gayrimüslimeye mensup Osmanlı vatandaşlarımız da dahil iseler de ekseriyet Türkler'de bulunduğu için cemiyetin programı Türklerin programı olmak sıfatını haizdir*". Hüseyin Cahit, "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Siyasi Programı", **Tanin**, 12 Eylül 1324, no 56, s.1.

okulların devletin kontrolü altında olacağı bildirilerek ilkokullarda Türkçe öğretiminin zorunlu kılınacağı vurgulanmaktaydı⁷⁴.

1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumlar ile seçimler konusunda anlaşma yollarını aradı. Rum cemaati üzerinde gerek dinsel, gerekse sosyal bakımdan önemli bir etkiye sahip olan Fener Rum Patrikhanesi, seçimlerde Rumların izleyeceği politikanın belirlenmesinde önemli rol oynadı. Ancak Rum toplumu içerisinde Patrikhane'den bağımsız olarak hareket etmeye çalışan ve yaklaşan seçimlerde Rum toplumunu bilinçlendirmeyi amaçlayan siyasal örgütler de bulunmaktaydı. Örneğin, İon Dragoumis ve A. Souliotis'in kurmuş oldukları Konstantinopolis Örgütü, 1908 yazında Rum cemaatinin belli adaylara yönlendirilmesi ve seçmenlerin bilinçlendirilmesi amacıyla "Helen Politik Birliği"ni kurmuş ve birliğin hedeflerini açıklamıştır⁷⁵. Ancak, bu tür farklı örgütlere rağmen, 1908 seçimlerinde Rum cemaatinin siyasal önderliğini Fener Rum Patrikhanesi yaptı.

İttihatçılar, seçimlerde Müslüman seçmenlerin bilinçlendirilmesi ve oyların dağılmasının önüne geçilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Çünkü, mebusan seçimlerinden önce yapılan İstanbul belediye seçimlerinde Rumlar, birlikte hareket etmiş ve nüfuslarına oranla büyük bir üstünlük elde etmişlerdi. Bu nedenle İttihatçılar, mebusan seçimlerinde de benzer bir durumun yaşanmaması için önlem alınması gerektiğine inanmaktaydılar⁷⁶.

Rum cemaatinin Patrikhane'nin organizatörlüğünde seçimlerde birlikte hareket etmesi ve oyların bölünmesini önleyerek belli adaylara oy vermesi, İttihatçıların dikkatinden kaçmadı. Hüseyin Cahit, bu konuda Tanin'de yazdığı yazılarla Müslüman seçmenleri bilinçlendirmeye çalışmış ve birlikte hareket edilmediği takdirde seçimlerde Müslümanların bekledikleri sonuçları alamayacaklarını ileri sürmüştür. Hüseyin Cahit'e göre "*Gayrimüslim vatandaşlarımız öteden beri intihabat usulüne az çok alışmışlardır. İntihabatın ne gibi dakayıkı, hurdeleri olduğunu bilirler. Müslim unsuru ise intihabata*

⁷⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, I, İletişim yay., İstanbul, 1998, s.98-100; "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi Programıdır", **İttihat**, 15 Teşrin-i evvel 1908, no 7, s.1-2.

⁷⁵ Foti Benlisoy - Stefo Benlisoy, **a.g.m.**, s.374.

⁷⁶ **Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki**, (Haz. Erdal Aydoğan – İsmail Eyyüpoğlu), Alternatif yay., Ankara, 2004, s.572.

alışmamışlardır. Ekseriyeti haiz olanlar dağınık surette rey verecek olurlarsa toplu surette, müttefikan rey veren ekalliyete neticede mağlup olurlar”dı⁷⁷.

Adalar belediye seçimlerinde bütün azaların Hıristiyan ve Rumlardan seçilmesinde Rumların seçimler konusundaki tecrübelerinin etkili olduğunu belirten Hüseyin Cahit’e göre, *“Rum vatandaşlarımız öteden beri imtiyazat-ı mezhebiye cümlesinden olan intihabat usulüne alışkındırlar. Metropolit, patrik, meclis intihabatı icra ede ede kendilerin takip edilmesi lazım gelen hatt-ı hareket hakkına bir fikir peyda olmuştur”⁷⁸.* Ona göre, *“Hep aynı memleketin temin-i saadet ve selametine çalışacak değil miyiz, varsın Adalar daire-i belediyesi hep Rumlardan teşekkül etsin”*di. Rumların belediye seçimlerinde verdikleri tezkerelerin ve seçtikleri kişinin adının matbu olduğuna dikkat çeken Hüseyin Cahit, *“Demek oluyor ki onlar azalığa getirecekleri zatların kimler olacağını evvelce aralarında kararlaştırmışlar, ittihadı daha iyi muhafaza için rey varakalarını bastırmışlar, talime, manevraya alışkın muntazam, mücehhez bir ordu halinde şu meydan-ı mübareze-i intihaba gelmişlerdir”* demektedir. Mebusan seçimlerinde de benzer bir sonucun alınmaması için Hüseyin Cahit’e göre yapılması gereken, aynı “silah” ile karşı koymak, yani Müslüman unsur için bir seçim komitesi oluşturarak adayları kararlaştırmak, Müslüman seçmenlerin oylarını dağıtmalarına engel olarak birlikte hareket etmelerini sağlamak ve diğer unsurların seçim komiteleriyle anlaşarak mebus sayısını belirlemek olmalıydı⁷⁹.

İttihatçıların 1908 seçimlerine verdikleri önemi ve seçimlerde izleyecekleri politikayı en iyi açıklayan yazı, Hüseyin Cahit’in 7 Kasım 1908 tarihinde “Millet-i Hakime” başlığıyla Tanin’de yayımlanan makalesidir. Hüseyin Cahit’e göre, yönetimin gayrimüslim unsurlara verilmesi durumunda onların icraatlarındaki yegane rehberleri Osmanlı menfaati endişesi olmayacaktı⁸⁰. Bu nedenle ona göre, Müslümanlar memleketi bulunduğu konumdan kurtarmak istiyorlarsa hükm ve nüfuzu ellerinde bulundurmalı ve diğer unsurlara “kaptırmamalı”ydı. Ayrıca ona göre, mecliste çoğunluğu kazanmak

⁷⁷ Hüseyin Cahit, “İntihabat Meseleleri”, **Tanin**, 14 Eylül 1324, no 58, s.1.

⁷⁸ Hüseyin Cahit, “İntihabata Dikkat Ediniz!”, **Tanin**, 16 Eylül 1324, no 60, s.1-2.

⁷⁹ Hüseyin Cahit, “İntihabata Dikkat Ediniz!”, **Tanin**, 16 Eylül 1324, no 60, s.1-2.

⁸⁰ “Fakat farz edelim ki Osmanlı parlamentosunda ekseriyet-i mutlaka Rumlarda bulunsun ve Girit’in Yunanistan’a ilhaki meselesi müzakereye konulsun. Bunu tecviz etmeyecek hatta Yanya taraflarından da arazi terk etmeye kalkmayacak Rum mebuslarının miktarı insaf edilsin acaba kaç baliğ olur? Ekseriyeti Bulgar mebuslardan müteşekkil bir Osmanlı parlamentosununun Makedonya hakkında vereceği karar da şüphe götürmez zan ederiz”. Hüseyin Cahit, “Millet-i Hakime”, **Tanin**, 7 Teşrin-i sani 1908, no 97, s.1.

Türkler için hayat ve memet meselesiydi ve bunun için yapılması gereken de Müslümanların seçimlerde birlikte hareket etmeleriydi. Hüseyin Cahit'e göre, gayrimüslimlerin Müslümanlarla aynı haklardan yararlanmaları, bu ülkenin Rum, Ermeni yada Bulgar memleketi olduğu anlamına gelmezdi: *“Hayır bu memleket Türk memleketi olacaktır. Osmanlı namı altında hepimiz birleşeceğiz. Fakat devletin şekli hiçbir zaman Türk milletinin menfaat-ı mahsusası haricinde tahavvüle uğramayacak, müslim unsurun menafi-i hayatiyesi hilafında hareket olunmayacaktır... Çünkü biz Müslim unsurunun menfaatinin diğer ellerde hakkıyla müdafaa edilemeyeceğini biliriz”*.

2- Seçim Süreci ve Rumların Muhalefeti

1908 yılında yapılan II. Meşrutiyet'in ilk seçimleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum cemaati arasında meşrutiyetin ilk günlerinden itibaren başlayan gerginliği gün yüzüne çıkardı. Seçimler boyunca İttihatçılar ile Rumlar arasında yaşanan gerginliğin oluşumunda iki taraf arasındaki güvensizliğin yanı sıra mevcut olan seçim mevzuatının da etkisi oldu. İttihatçıların, geleneksel ayrıcalıklarına son vereceğini düşünen Rumlar, seçimlerde mümkün olduğunca çok sayıda mebus çıkarmaya çalışmış ve sahip oldukları nüfusa göre milletvekili çıkarmak istemişlerdir.

Seçim kanununun cemaat farkı gözetilmeksizin düzenlenmiş olması, seçimlerin iki dereceli olması ve ülkede nüfusun büyük bir kısmını Müslümanların oluşturması nedeniyle Rumların istedikleri mebus sayısına ulaşmaları mümkün gözüküyordu. Müslüman seçmenlerin oylarını bölmeyerek belli adaylar üzerinde anlaşmaları durumunda, gayrimüslimlerden çok az sayıda mebus seçilebilirdi. Bu nedenle, Osmanlı ülkesinin birçok yöresinde gayrimüslim mebus seçilmesi İttihatçılarla yapılacak anlaşmaya bağlıydı. Çünkü, dönemin en önemli siyasal aktörü haline gelmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, mebusan seçimlerine önem veriyor, İstanbul belediye ve Adalar seçimlerinde yaşanan durumun yaşanmaması için seçmenleri bilinçlendiriyor ve Müslüman seçmenlerin oylarını bölmelerini önlemeye çalışıyordu. Bu nedenle Rumlar, mebusan seçimlerinde istedikleri mebus sayısına ulaşamamalarının nedeni olarak İttihatçıları görmekteydiler.

Seçim sürecinin başlaması ile birlikte Rumların şikayetleri de başladı. Rumların en fazla şikayet ettikleri konu, sahip oldukları nüfusa oranla mebus çıkaramamaktı. Ayrıca, Rum Patrikhanesi, taşralarda Rumların haklarının çiğnendiğini düşünmekte ve bu konuda hükümet tarafından gerekenin yapılmasını istemekteydi⁸¹.

Rumların tepkisini çeken bir diğer gelişme de İstanbul'da bulunan Rumların nüfusu hakkında Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından Rum Patrikhanesi'ne bildirilen sayı olmuştur. Tanin'in verdiği habere göre, son nüfus sayımında İstanbul'da 143.146 Rum bulunmaktaydı ve bunların da 83.479'unu erkekler oluşturmaktaydı. Buna göre, İstanbul'dan iki Rum mebus çıkarılması bile mümkün gözüküyordu⁸². Rum gazeteleri ise, bu rakama karşı çıkararak yirmi beş sene önceki cetvellerde Rumların sayısının 440.000 olduğunu ileri sürmekte ve şimdiki bu rakamı anlayamadıklarını belirtmekteydiler⁸³.

Fener Rum Patriki Yovakim Efendi, seçimler hakkında gerek taşralardan gelen şikayet telgrafları, gerekse Rum gazetelerinde yayınlanan haberler üzerine Sadrazam Kamil Paşa'yı ziyaret etti. Patrik, Sadrazama seçimlerde Rumlara karşı haksızlık yapıldığını iddia eden bir tahrir verdi. Ayrıca Rum Patriki Yovakim Efendi, isteklerinin kabul edilmemesi, yapılan haksızlıklara son verilmemesi durumunda istifa edeceğini, Patrikhaneyi kapatacağını ve Rumların da seçimlere katılmayacağını bildirdi⁸⁴. Kamil Paşa ise Rum Patriki'ne verdiği cevapta, seçimlere hile karıştığına dair herhangi bir kanıt bulunmadığını ve bu yoldaki Rum iddialarının yanlış olduğunu söyledi⁸⁵.

Bu durum üzerine gerginleşen ortamı yatıştırmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Muhtar ve Binbaşı Hasan Beyler ile Reji memurlarından Orfanidi Efendi'den oluşan bir heyeti, Rum Patriki ile görüşmeye gönderdi. Cemiyet tarafından gönderilen heyet görüşme sırasında, vatana hizmet uğrunda Osmanlı unsurlarının, özellikle de Türkler ve Rumların birlikte hareket etmeleri gerektiğini dile getirdi. Ayrıca cemiyet üyeleri, Rumların nüfuslarına göre mebus çıkarmalarına engel olunmayacağını, seçimlerin iptal olduğu yerlerde tekrar seçimlerin yapılacağını, iptali mümkün olmayan

⁸¹ "Rum Gazetelerinin Mesleği", **Sabah**, 23 Teşrin-i evvel 1908, no 6854, s.3-4.

⁸² **Tanin**, 17 Eylül 1324, no 61, s.8.

⁸³ "Konstantinopolis Gazetesinden", **Sabah**, 23 Teşrin-i evvel 1908, no 6854, s.4.

⁸⁴ "Babıali ve Rum Patriki", **Tanin**, 12 Teşrin-i evvel 1324, no 86, s.7; **İkdam**, 25 Teşrin-i evvel 1908, no 5180, s.4.

⁸⁵ Feroz Ahmad, **a.g.m.**, s.95; Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.245-246.

yerlerde ise Rumlara bazı yardımlar yapılarak dengenin sağlanacağını bildirdiler. Rum Patriki, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından verilen bu teminatı memnuniyetle karşılamış ve cemiyet üyelerinin seçimler konusunda Patrikhanece oluşturulmuş olan komisyona başvurmalarını istemiştir⁸⁶.

Bu arada cemiyet, 25 Ekim 1908'de yayınlamış olduğu bir beyanname ile, cemiyetin üyeleri ile Patrikhane temsilcileri arasında yapılan görüşmelerin Rum Patriki'nin Sadarete olan başvurusu ile ilgili olmadığını duyurmuş ve cemiyetin amacının Osmanlı unsurları arasında adil bir anlaşma yapılmasını sağlamak olduğunu açıklamıştır⁸⁷.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri ile Patrikhane temsilcileri arasında görüşmeler devam ederken Rum basınında yapılan görüşmelere karşı çıkan ve İttihatçıları eleştiren yazılar çıkmaya devam ediyordu. Seçim süreci boyunca İttihatçıları en sert şekilde eleştiren Rum gazetesi Proodos'a göre, seçimlerde Rumlar aleyhinde yapılan haksızlıklar had safhaya ulaşmıştı ve bu haksızlıklar belli bir talimata uygun olarak yapılmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından verilen teminata güvenleri olmadığını açıklayan Proodos'a göre, Genç Türkler teminat vermek konusunda geç davranmışlar ve Rumların, haklarının çiğnenmesine izin vermeyeceklerini gördükleri zaman önlemler almaya çalışmışlardı. "*Hükümet-i müstebidenin bile taaruzundan masun kalan hukuk-i sarihamızı Genç Türkler ferda-yı meşrutiyette müsavat ve uhuvvet bayraklarıyla mahv ve iptal eylediler*" diyen Proodos'a göre Genç Türkler, idrak sahibi değildiler ve başarılarının büyük kısmını da Rumlara borçluydular⁸⁸. Ayrıca, İstanbul'da 143.000 Rum yaşadığını bildiren hükümet istatistiğini doğru bulmayan Proodos'a göre en "mevsuk" Avrupa istatistiklerine göre Osmanlı ülkesinde altı buçuk milyon Rum yaşamaktaydı ve bunun karşılığında Rumların 65 mebus çıkarması gerekirdi⁸⁹.

⁸⁶ "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Patrikhanesi'ne Beyanati", **Sabah**, 25 Teşrin-i evvel 1908, no 6856, s.3-4; "Babalı ve Rum Patriki", **Tanin**, 12 Teşrin-i evvel 1324, no 86, s.7; **İkdam**, 25 Teşrin-i evvel 1908, no 5180, s.4

⁸⁷ **Şura-yı Ümmet**, 25 Teşrin-i evvel 1908, no 21, s.5.

⁸⁸ Hüseyin Cahit, "Rum Matbuatı", **Tanin**, 14 Teşrin-i evvel 1324, no 88, s.1.

⁸⁹ Proodos iddialarını şöyle sürdürmekteydi: "...Rumların haiz-i ekseriyet olduğu sancaklarda bile hukukumuzda riayet edilmediği şöyle dursun, bililtizam ittihaz kılınan bu gibi tedabir ile hiçbir Rumun mebus intihab olunmaması temin olunarak memalik-i Osmaniye'de Rumlardan eser kalmadığı isbat edilecektir". "Rum Matbuatı", **Tanin**, 1 Teşrin-i sani 1908, no 91, s.3-4.

Hüseyin Cahit ise Proodos'a verdiği cevapta “*Öteden beri bu kıtada millet-i hakime sanki Rumlar imiş, hürriyeti iktisab için hayatlarını feda ederek çalışanlar sanki onlar imiş, şimdi lütfu bizi de hayat-ı siyasiyeye teşrik ediyorlarmış ve biz nankörlük gösteriyormuşuz*” demekte ve Rumların amacının imtiyazat-ı mezhebiye arasına imtiyazat-ı siyasiye karıştırmak olduğunu ileri sürmekteydi. Genç Türklerin başarılarını Rumlara borçlu olduğu şeklindeki Proodos'un iddiasına ise Hüseyin Cahit'in cevabı şöyle oldu: “... *inkar olunamaz ki idare-i sabıkada en az mutazarrır olan unsur Rum unsuru, en çok mutazarrır olanlar da Ermeniler ve Türkler idi*”⁹⁰.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri ile Rum ve Ermeni Patrikhaneleri temsilcileri arasında yapılan görüşmeler, 1908 yılının ekim ayının sonunda anlaşma ile noktalanmış, ancak Ermeni temsilcilerinin Patrikhaneye danışmak istemeleri nedeniyle protokolün imzalanması ertelenmiştir. Türkçe gazeteler, Osmanlı unsurları arasında seçimler konusunda yaşanan anlaşmazlıkların çözümlenmesini memnuniyetle karşıladı⁹¹. Cemiyet üyeleri ile Patrikhane temsilcileri arasında varılan anlaşmaya göre, İstanbul'dan dört Müslüman, üç Rum, iki Ermeni ve bir Musevi mebus seçilecekti ve seçilecek Rum mebusları ise İstanbul Rum siyasi kulübü belirleyecekti. Ayrıca, İstanbul'dan on bir mebus çıkarılması durumunda Müslüman mebusların sayısının beş olmasına karar verilmişti. Bunun yanında taşralarda yaşanan yasa dışı durumların düzeltilmesi konusunda anlaşmaya varılmış ve yasa dışı davrandığı belirlenen Kırkkilise Mutasarrıfı'nın azli konusunda cemiyet üyeleri ile Patrikhane temsilcileri arasında görüş birliği oluşmuştur. Rum Patriki, basına yaptığı açıklama ile bu anlaşmayı memnuniyetle karşıladığını bildirmiş ve tüm Rum kiliselerine bir beyanname göndererek Rumlara Türkler ile dostça ilişkiler kurmalarını tavsiye edeceğini duyurmuştur⁹².

Rum Patrikhanesi bir yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ile seçimler konusunda görüşmeler yaparken, bir yandan da Ermeni Patrikhanesi'nden gelen seçimlerde ortak hareket etme teklifini gündemine aldı. Kırkor Zohrab Efendi'nin de aralarında bulunduğu Ermeni Patrikhanesi heyeti, Rum Patriki'ne seçimlerde her milletin ayrı ayrı mebus seçmesi usulünü mümkün kılacak biçimde seçim kanununun

⁹⁰ Hüseyin Cahit, “Rum Matbuatı”, **Tanin**, 14 Teşrin-i evvel 1324, no 88, s.1.

⁹¹ “İtilaf”, **İkdam**, 31 Teşrin-i evvel 1908, no 5184, s.2; “Rumca Gazetelerden”, **Sabah**, 31 Teşrin-i evvel 1908, no 6860, s.4.

⁹² “İtilaf”, **İkdam**, 31 Teşrin-i evvel 1908, no 5184, s.2; “Rumca Gazetelerden”, **Sabah**, 31 Teşrin-i evvel 1908, no 6860, s.4.

değiştirilmesi konusunda ortak hareket edilmesini önerdi. Rum Patriki ise verdiği cevapta, bu öneriyi benimsemesine rağmen Patrikhane meclislerinin görüşünü alması gerektiğini belirtti⁹³.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri ile Patrikhane temsilcileri arasında varılan uzlaşma kısa sürmüş ve iki taraf arasında anlaşma sağlanamamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Şura-yı Ümmet gazetesi, 2 Kasım 1908 tarihinde yayımlanmış olduğu bir yazıda söz konusu anlaşma sürecini anlatmıştır⁹⁴. Şura-yı Ümmet'e göre Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, seçimlerde Osmanlı unsurlarına kolaylık göstermekten çekinmemiş, mevcut olan seçim kanunlarında Osmanlı unsurlarının din ve mezhep ayrımı yapılmamasına rağmen cemiyet, kanunlarda yer almayan bu hakkı unsurlara vermeye çalışmıştı. Belediye seçimlerinde Müslümanların gösterdiği kayıtsızlık, Rumlar tarafından "gaflet" olarak değerlendirilmiş, ancak mebusan seçimlerinde belediye seçimlerindeki amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayan Rumlar her seçim sonucunu, kanun dışı ve hileli olarak değerlendirerek gerek hükümet gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde kullanmışlardı. Ancak cemiyet, bu "yaygaralara" kayıtsız kalmayarak Patrik Efendi'nin yanına iki temsilcisini göndererek İstanbul seçimleri için anlaşmaya varmaya çalışmıştı.

Mebus sayısı konusunda temsilciler arasında anlaşmaya varıldığını belirten Şura-yı Ümmet'e göre, taşralarda olan haksızlıkların düzeltilmesi konusunda Rumlardan gelen öneri kabul edilmiş ve cemiyet üyeleri, taşralardaki haksızlıklar düzeltilinceye kadar İstanbul seçimleri konusunda varılan anlaşmanın imzalanmasını istemişti. Ancak, Ermeni temsilcileri Musevilere verilecek bir mebusun kendi hakları olduğunu iddia ederek anlaşmayı imzalamaktan çekinmişler, anlaşma için altıncı daire-i belediyeye gidildiğinde Rum temsilcileri de İstanbul seçimleri için varılan anlaşmanın vilayetlerde yaşanan kanunsuzlukların düzeltilmesine bağlı olduğunu iddia etmişlerdi. Şura-yı Ümmet'e göre, Rumların şikayetlerine konu olan seçimlerde yaşanan yasa dışı durumları incelemek amacıyla görevlendirilecek temsilcilerin seçimi yapılmıştı. Buna rağmen Kırkkilise Mutasarrıflığı hakkında yapılan şikayetin Dahiliye Nezareti tarafından asılsız olduğunun bildirilmesi üzerine Rum temsilcileri, Rum Patriki'nin kendilerine

⁹³ **Sabah**, 30 Teşrin-i evvel 1908, no 6859, s.4, "Rum ve Ermeni Patrikhaneleri", **Şura-yı Ümmet**, 30 Teşrin-i evvel 1908, no 25, s.7.

⁹⁴ "İntihabat", **Şura-yı Ümmet**, 2 Teşrin-i sani 1908, no 28, s.2.

vermiş olduğu müzakerelere devam etme yetkisini aldığını belirterek anlaşmayı imzalamaktan kaçınmışlardı. Anlaşma sürecini bu şekilde özetleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı, bundan sonra cemiyetin seçim işlerinde itilaf aramaya “tenezzül” etmeyeceğini duyurdu⁹⁵.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri ile Patrikhane temsilcileri arasında seçimler konusunda varılan anlaşmanın bozulması ile Rum gazeteleri ile İttihatçı basın arasında büyük bir polemik başladı. Rum basınında Rum Patriki'nin seçimlerde yaşanan olaylar nedeniyle büyük devletlere başvuracağı şeklinde çıkan haberlere İttihatçı basın sert şekilde tepki gösterdi. Cemiyetin resmi yayın organına göre, yabancı devletleri içişlerimize karıştırmak anlamına gelecek olan “*Böyle bir davet, böyle bir arzu vatan aleyhine bir darbe, bir cinayettir. Böyle bir darbeyi urmağa, böyle bir cinayet işlemeğe cüret edecek şahs kim olursa olsun millet indinde, kanun nazarında mes'uldür. Böyle bir şahsın bir Kör Ali'den hiçbir farkı yoktur*”⁹⁶. Hüseyin Cahit'e göre ise, “... Patrik Efendi hazretleri de hala idare-i atika itiyadatını unutmamış”tı ve anlaşmayı imzalamayarak Patrikhane zararlı çıkmıştı. Çünkü, ona göre nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu İstanbul'dan şimdi Rumların mebus çıkarması bile tehlikeye girmişti⁹⁷. Cemiyetin Selanik'te yayınlanan gazetesi ise, Rumların eşitliğin yanında imtiyazat istemesini doğru bulmuyor ve seçim süreci boyunca yalan haberlerle siyasal ortamın gerginleşmesinde etkili olan Rum basını eleştiriyordu⁹⁸.

Rum Patriki ise basına yaptığı açıklamada, seçimlerde İttihatçıların Müslüman seçmenleri oy verme işleminde yönlendirmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Ona göre, seçim hakkına sahip olan kişiler istediği adayı seçmekte özgür olması gerekirken İstanbul seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, kimlere oy verilmesi gerektiğini önceden belirlemekte ve herkesin ona göre oy vermesini sağlamaktaydı. İttihatçılar, Patrik'in bu sözlerine şöyle cevap veriyordu: “*Bu hakayıkı teslim eden Rum Patrikhanesi'nin o halde intihabata ne hakla müdahale ettiği, vilayatın her tarafına varıncaya kadar ne hakla intihabatı idare ettiği cay-ı sual görülmez mi?*”⁹⁹.

⁹⁵ “İntihabat”, **Şura-yı Ümmet**, 2 Teşrin-i sani 1908, no 28, s.2.

⁹⁶ “İntihabat ve Patrikhane”, **Şura-yı Ümmet**, 4 Teşrin-i sani 1908, no 30, s.4.

⁹⁷ Hüseyin Cahit, “İntihabat Meselesi ve Rumlar”, **Tanin**, 2 Teşrin-i sani 1908, no 92, s.1.

⁹⁸ “Kabahat Bizdedir”, **İttihat ve Terakki**, 5 Teşrin-i sani 1908, no 39, s.2-3.

⁹⁹ “İntihabat ve Patrikhane”, **Tanin**, 6 Teşrin-i sani 1908, no 96, s.3.

İttihatçılarla seçimler konusunda anlaşmaya varılamamasından sonra Rum Patrikhanesi meclisleri toplanmış ve toplantıda Patrik'in Dahiliye Nazırı ile görüşmesine karar verilmiştir. 1908 yılının kasım ayının ilk haftasında Dahiliye Nazırı Hakkı Bey ile görüşen Rum Patriki, seçimlerde Rumlara haksızlık yapıldığını tekrarlayarak Yanya Vilayeti'nde bulunan yirmi beş bin dolayındaki çiftçilere seçme hakkının verilmesini istemiştir. Dahiliye Nazırı Hakkı Bey ise, söz konusu çiftçilerin hükümete vergi vermemesi nedeniyle oy kullanamayacaklarını belirtmiş, ancak seçimler hakkında Patrikhane tarafından şikayet edilen konuların araştırılması konusunda gerekenin yapılacağını açıklamıştır¹⁰⁰.

Dahiliye Nazırı Hakkı Bey ile yapılan görüşmeden de bir sonuç alınamaması üzerine Rumlular, seçimlerde ortak hareket etmek için Ermenilerle görüşmelere yeniden başladılar. Ermeni Patrikhanesi tarafından oluşturulan bir heyet, Rum Patrikhanesi'ne giderek mebusların seçilmeleri ve adayların belirlenmesi konusunda görüşmelerde bulundu. Birkaç gün sonra ise, Rum ve Ermeni kiliseleri liderleri, İstanbul seçimlerinde ortak bir cephe oluşturmaya karar verdiler ve seçimlerle ilgili şikayetlerinin bir listesini sunmak üzere hükümete bir heyet gönderdiler¹⁰¹.

Rum ve Ermeni cemaatleri tarafından hükümete sunulan arzualde, mevcut olan seçim kanunlarının eşitlik ilkesine aykırı olduğu vurgulanmakta ve istibdat döneminde Osmanlı unsurlarını hemen her noktada azınlıkta bırakmak düşüncesiyle oluşturulmuş olan idari taksimatın da seçimlerin eşitlik ve adalet dairesinde yapılmasına engel olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca, Dahiliye Nezareti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından verilen teminata rağmen Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinde yapılan seçimlerde, gayrimüslim unsurların haklarının çiğnendiği belirtilmekte ve bu durumun ise Müslüman vatandaşların gayrimüslim unsurlara mebus seçtirmemek düşüncesine sahip olmasından kaynaklandığı iddia edilmekteydi. Bunun yanında Rumların kırk, Ermenilerin ise yirmi mebus çıkarmalarına müsaade edilmesi istenmekte, sancaklarda ve seçim bölgelerinde azınlıkların mebus çıkarmalarını kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması gerektiği belirtilmekteydi. “*Ancak intihabatın manzara-i ahiresi hazmı mümkün olmayacak*

¹⁰⁰ “Rum Patriki'nin Teşebbüsâtı”, **Tanin**, 6 Teşrin-i sani 1908, no 96, s.3; “İntihabat Meseleleri”, **Sabah**, 6 Teşrin-i sani 1908, no 6866, s.4.

¹⁰¹ Recep Karacakaya, **Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi 1908-1923**, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul, 2005, s.75.

mertebede kaide-i adl ve müsavatın ihlal edildiğini meydana koyduğu takdirde hukuk-i milliye ve siyasiyemizin muhafazası zımnında tedabir-i meşrua-i lazimeyi ittihazda muztar” kalacağız denilerek bir bakıma Osmanlı Hükümeti tehdit edilmekteydi¹⁰².

İttihatçılar ile Rumlar arasında seçimler nedeniyle baş gösteren uzlaşmazlıktan yararlanabileceklerini düşünen Osmanlı Ahrar Fırkası yöneticileri, 11 Kasım 1908’de Rum Patrikhanesi’ne bir heyet göndermiş ve seçimlerde Rum cemaati ile işbirliği yapmanın yollarını aramıştır. Fazlı, Nurettin ve Ahmet Celalettin Beylerden oluşan heyet, partilerinin siyasi programı hakkında Rum Patriki’ne açıklamalarda bulunmuş ve partilerinin Rumlar ile ortak hareket etmek kararında olduğunu bildirmiştir¹⁰³. Bu teklif üzerine toplanan Patrikhane meclislerinde Rum Patriki, Ahrar Fırkası’ndan gelen, hem mebus seçimlerinde hem de seçimlerden sonra Meclis-i Mebusan’da ortak hareket etme teklifini meclis üyelerine açıkladı. Yapılan görüşmeler sonucunda, “... her ne kadar Patrikhane Osmanlı Ahrar Fırkası’nın programını tensip ediyor” ise de, siyasi bir fırka ile Patrikhane’nin ittifak yapmasının doğru olmayacağına karar verildi. Ancak, Ahrar Fırkası’nın Meclis-i Mebusan’da Rumlar ile ittifak edebilmesi için İstanbul’da seçilecek Rum ikinci seçmenleri ile müzakere edebileceği konusunda karara varıldı¹⁰⁴.

Osmanlı Ahrar Fırkası ile Rumlar arasındaki bu yakınlaşmayı alaycı bir dille haber yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yayın organına göre, “*Hiç Rumlar kuvveti malum olmayan bir fırka-i mevhum ile iştirak gibi bir çürük tahtaya basar mı?*”ydi¹⁰⁵.

İstanbul’da ikinci seçmenlerin seçiminin 18 Kasım’da başlaması ile Rumların seçimlerden şikayetleri had safhaya ulaştı. İstanbul Heyet-i Teftişyesi’nin seçmenlere oy vermeden önce nüfus tezkeresini göstermeyi zorunlu tutması, İstanbul’da yapılan seçimlerde Rumların en fazla şikayet ettikleri konuydu. Heyetin böyle bir önlem almasının temel sebebi, mükerrer oy kullanımının önüne geçmek ve Osmanlı vatandaşı olmayan kişilerin oy kullanmasını önlemektir¹⁰⁶.

¹⁰² Tanin gazetesi bu arzuhali bir “ülmatom” olarak adlandırmıştır. “Rum ve Ermeni Cemaatleri Tarafından Makam-ı Sadarete Verilen Arzuhalin Suretidir”, **Tanin**, 11 Teşrin-i 1908, no 101, s.3.

¹⁰³ “Osmanlı Ahrar Fırkası’nın Beyanati”, **Sabah**, 14 Teşrin-i sani 1908, no 6874, s.2.

¹⁰⁴ “Ahrar Fırkası”, **Sabah**, 15 Teşrin-i sani 1908, no 6875, s.3; Feroz Ahmad, **a.g.m.**, s.97-98.

¹⁰⁵ “Ahrar Fırkası İle Patrikhane”, **Şura-yı Ümmet**, 15 Teşrin-i sani 1908, no 41, s.6.

¹⁰⁶ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.93.

İstanbul Rumları, seçimlerde nüfus tezkeresinin istenmesi, Beyoğlu için ilan edilen seçim süresinin kısa olması, seçimlerde kendilerine karşı haksızlık yapılması gibi gerekçelerle 21 Kasım 1908 tarihinde İstanbul'da büyük bir eylem düzenlediler. Beyoğlu ve Galata'da bulunan Rum Kiliseleri'nde çanların çalmasıyla Rumlar toplanmaya başlamış ve daha sonra Rumlara ait dükkan ve mağazalar kapatılmıştır. Dükkanını kapatmayarak alışveriş yapmaya devam eden esnafa baskı yapılmıştır. Kısa sürede büyüyen kalabalık seçimleri protesto ederken güvenliğin bozulmasına da neden olmuş ve bu durum üzerine güvenliği sağlamak için Beyoğlu'na asker gönderilmiştir. Beyoğlu'na gelen Zabtiye Nazırı ile Şehremini Rum Patrikhanesi kapı kethüdası ile görüşerek Rumların isteklerini öğrenmeye ve olayları yatıştırmaya çalışmıştır¹⁰⁷.

Ancak, kendilerine verilen cevaplardan tatmin olmayan Rumlar, gösterilerini 22 Kasım 1908 günü de devam ettirdiler. Rum gazetesi Proodos'a göre Rumların seçimler konusundaki şikayetleri şöyle özetlenebilirdi¹⁰⁸:

- Beyoğlu seçimlerinin feshedilmesi,
- Nüfus tezkeresi gösterenlerin hemen oy kullanabilmeleri,
- Seçimlerin süresinin sekiz gün uzatılması,
- Seçim alanlarında teftiş için Beyoğlu Rum cemiyetinin vekillerinin bulunması,
- Bu vekillerin gerekli görmeleri halinde seçimleri durdurabilme haklarının olması,
- Seçimlerin yalnız cami ve kiliselerde yapılması,
- Seçim alanlarında asker yerine polis bulunması,
- Rum cemaatine vaktiyle oy pusulalarının verilmesi.

Rumlar bu şikayetlerini bildirmek ve seçimlerin iptalini istemek için oluşturdukları bir heyeti Sadrazam ile görüşmeye gönderdiler. Sadrazam Kamil Paşa'dan kanuna uygun bir seçimin iptal edilemeyeceği cevabını alan Rumlar, Babıali'den uzaklaşmak istememişler, ancak askerin müdahalesi üzerine dağılmak zorunda

¹⁰⁷ "Dünkü Nümayiş", **Tanin**, 22 Teşrin-i sani 1908, no 112, s.3; "İntihab Gürültüleri", **İkdam**, 22 Teşrin-i sani 1908, no 5206, s.3; "Rumların Nümayişi", **Sabah**, 22 Teşrin-i sani 1908, no 6882, s.2.

¹⁰⁸ "Rumların Dünkü Nümayişi", **Tanin**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 113, s.3; "Rumların Dünkü Nümayişi", **Sabah**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 6883, s.2-3.

kalmışlardır. Bu sırada Babıali'den Patrikhane'ye gönderilen Orman ve Maden Nazırı Mavro Kordato'nun arabası, Rum göstericiler tarafından çevrilmiş ve askerlerin müdahalesi ile kendisine karşı bir tecavüzde bulunulması önlenmiştir¹⁰⁹. Rumların bu taşkınlıkları üzerine toplanan seçim komitesi, seçim süresinin on gün daha uzatılmasına karar vermiştir. Gerginliğin yatışması ile Rumlar, 24 Kasım'dan itibaren seçimlere katılmaya ve oylarını kullanmaya başladılar¹¹⁰.

Rumların İstanbul'da yaptıkları gösteriler, gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı basında, gerekse muhalif basında sert şekilde eleştirildi¹¹¹. Osmanlı Ahrar Fırkası'na yakınlığı ile bilinen İkdam, "*Bunlar bütün şehrimiz Rumları değil fakat Rum vatandaşlarımızın, en laf anlamaz, hakkına kani olmaz takımı olsa gerektir*" demektedir¹¹². İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı II. Meşrutiyet döneminde kurulan ilk muhalif cemiyet olan Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin yayın organı Hukuk-ı Umumiye¹¹³, Rumların gösterilerini şu sözlerle eleştirmektedir: "*Yunanistan'a bile gitseniz buradaki refahı, bu vatan gibi ulvi, alicenab bir yurdu bulamazsınız dedik. Hayır! Anlamadılar. Fakat biz şimdi anladık ki bu unsura artık şahsiyetini, mahiyet-i tealisini gayb etmiş olan bu zelil unsurun tepesinde bir tokmak olmadıkça bu herifler rahat edemeyecek! Anladık zaten anladık ki bu şarlatan, hülyaperver şarlatanlara başka türlü bir idare lazım*"¹¹⁴.

İttihatçı basın da Rumların gösterilerini sert şekilde eleştirdi. Rum göstericilere askerinin müdahalesini alkışlayan Hüseyin Cahit¹¹⁵ ve Tanin'e göre Rumların şikayetlerinin temel sebebi, nüfus tezkerelerinin incelenmesini önlemek ve Yunanlıların oy kullanmasını sağlamaktı¹¹⁶. "*Her nedense Rumlar intihabattan hiçbir yerde memnun olamadılar. Her yerde mesele çıkardılar*" diyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin

¹⁰⁹ "Rum Vatandaşlarımızın Şikayetleri ve Meselenin Ledünniyatı", **İkdam**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 5207, s.1-2; "Rumların Dünkü Nümayişi", **Sabah**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 6883, s.2-3; "Rumların Dünkü Nümayişi", **Şura-yı Ümmet**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 49, s.6-7.

¹¹⁰ "İntihabat", **Sabah**, 25 Teşrin-i sani 1908, no 6885, s.2-3.

¹¹¹ Rumların 1908 seçimlerindeki gösterileri 1908 yılına ait İngiliz gizli raporunda da eleştirilmiştir. Halil Ersin Avcı, **İngiliz Gizli Raporu Türkiye 1908**, Emre yay., İstanbul, 2005, s.105-106.

¹¹² "Rum Vatandaşlarımızın Şikayetleri ve Meselenin Ledünniyatı", **İkdam**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 5207, s.1-2

¹¹³ Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ve yayın organları Hukuk-ı Umumiye hakkında bilgi için bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, **Fedakaran-ı Millet Cemiyeti**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003.

¹¹⁴ "Rumlar, Nümayişleri", **Hukuk-ı Umumiye**, 25 Teşrin-i sani 1908, no 71, s.1.

¹¹⁵ Hüseyin Cahit, "Yaşasın Asker!", **Tanin**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 113, s.1.

¹¹⁶ "Rumların Dünkü Nümayişi", **Tanin**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 113, s.3

Selanik'te yayınlanan gazetesi, Rumların yaptıkları bu gösterilerden hiçbir sonuç alamamalarını alaycı bir dille anlatmıştır¹¹⁷.

İstanbul'da mebus seçimlerinin yaklaşması üzerine Rumlar ile Osmanlı Ahrar Fırkası arasındaki yakınlaşma devam etmiştir. Ahrar Fırkası, mebus seçimlerinde İstanbul'da ve diğer seçim çevrelerinde aday göstermeyerek Rum adayları destekleyeceğini açıkladı¹¹⁸. Ahrar Fırkası ile Rum cemaati arasındaki yakınlaşmanın sonucunda Rum gazetesi Proodos, İstanbul'dan çıkarılacak Rum mebuslarının yerine Ali Kemal ve Fazlı Beylerin mebus yapılmasını önerdi¹¹⁹. Fener Rum Patrikhanesi ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'dan üç Rum mebus çıkarılmasına izin vermemesini gerekçe göstererek Rum ikinci seçmenlerin istedikleri adaya oy vermekte serbest olduklarını açıkladı¹²⁰.

Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'dan üç Rum mebus çıkarmak konusunda ısrar etmesi ve Ahrar Fırkası ile seçimlerde işbirliğine yönelmesi İttihatçılar tarafından tepkiyle karşılandı. Hüseyin Cahit'e göre, Rum ikinci seçmenlerin azlığına rağmen Patrikhanenin üç mebus çıkarmak isteğinde ısrar etmesi, ilk bakışta "delilik" olarak değerlendirilebilirdi. "*Çünkü Müslümanlar istemezse gayrimüslim bir mebus bile*" seçilemezdi¹²¹. Ayrıca Hüseyin Cahit'e göre, Rum Patrikhanesi ile Sabahattin'in Bey'in fırkası arasında seçimler konusunda varılan anlaşmada, Fırka-i Ahrar Patrikhane'ye, "hükümet içinde hükümet" demek olan ayrıcalıklarını koruma sözü vermişti. Patrikhane'nin Ahrar Fırkası'ndan muhafaza vaadini aldığı imtiyazatın yalnızca mezhepsel olmayıp, siyasal ayrıcalıkları da içerdiğini ve adem-i merkezîyetin Midilli'nin, Sakız'ın ve diğer adaların hep birer Girit olmasına yol açacağını belirten Hüseyin Cahit, "*Müntehib-i saniler de kendi vazife-i hamîyyetlerini yapmalı, iğfalata kapılmamalı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vesayasından harice çıkmamalıdır. Mesele haysiyet ve namus-u milli meselesidir*" demektedir¹²².

¹¹⁷ "Rumların Nümayişleri", **İttihat ve Terakki**, 26 Teşrin-i sani 1908, no 55, s.1-2.

¹¹⁸ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.297.

¹¹⁹ İttihatçı gazeteler, Proodos'un bu önerisini alaycı ifadelerle değerlendirmişlerdir. "Proodos'un Namzedleri", **Şura-yı Ümmet**, 7 Kanun-ı evvel 1908, no 63, s.4; "Proodos'un İstanbul Namzedleri", **İttihat ve Terakki**, 12 Kanun-ı evvel 1908, no 67, s.2.

¹²⁰ "Rumlar ve Mebus İntihabı", **Sabah**, 8 Kanun-ı evvel 1908, no 6898, s.3.

¹²¹ Hüseyin Cahit, "İstanbul İntihabı Başlıyor", **Tanin**, 8 Kanun-ı evvel 1908, no 128, s.1.

¹²² Hüseyin Cahit, "İntihabat Entrikaları", **Tanin**, 9 Kanun-ı evvel 1908, no 129, s.1.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşmadıkları takdirde İstanbul'dan mebus çıkaramayacaklarını anlayan Rum cemaati, cemiyet ile anlaşma yolları aradı. Bunun sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aday listesine Kostantinidi ve Kozmide Efendiler eklenmiş ve böylece İstanbul'dan iki Rum mebusun çıkarılması konusunda cemiyet ile Rum cemaati arasında anlaşma sağlanmıştır¹²³.

1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasında anlaşmazlığa neden olan bir diğer seçim süreci İzmir'de yaşandı. İzmir'in Rum cemaati ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında varılan anlaşmaya göre, İzmir sancağından iki Türk, iki Rum, bir Ermeni ve bir Musevi olmak üzere toplam altı mebus seçilecekti. Ancak, Bergama'da yapılan seçimlerde Türk adayın bir oy farkla Rum adayın yerine seçilmesi, Rum cemaati tarafından anlaşmanın bozulduğu şeklinde yorumlandı¹²⁴.

İttihatçılar ise, Rumların aday olan Karolide Efendi'nin Yunan vatandaşı olması nedeniyle mebus seçilemeyeceğini iddia ederek adaylığına karşı çıkıyorlardı¹²⁵. Çünkü Karolide Efendi, II. Meşrutiyet'ten önce Yunanistan'a giderek Atina Üniversitesi'nde tarih öğretmenliği yapmış ve Yunan vatandaşlığına geçmişti. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda yabancı devlet vatandaşlığında bulunan bir kişinin mebus seçilemeyeceğine dair bir madde yer alması nedeniyle Karolide Efendi'nin mebusluğu tartışma konusu haline geldi¹²⁶.

Karolide Efendi'nin yeterli oy alamaması ve mebus seçilemeyeceğinin anlaşılması üzerine otuz bine yakın Rum, seçimleri protesto etmek için İzmir Rum metropolithanesi önünde toplandı. Ancak, metropolithane önüne asker gönderilmesi ile ortam gerginleşti. İzmir'de yayımlanan Amalya ve Armonya gazeteleri müdürlerinin araya girmesi ile istenmeyen bir durumun yaşanması önlendi. Bergama'dan gelen seçim sonuçlarında Karolide Efendi'nin mebus seçildiğinin anlaşılması üzerine Rumlar dağılmış ve gösterileri sona ermiştir¹²⁷.

¹²³ "Rum Vatandaşlarımız", **Şura-yı Ümmet**, 11 Kanun-ı evvel 1908, no 67, s.5; Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.96.

¹²⁴ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.301.

¹²⁵ Fevzi Demir, "İzmir Sancağı'nda 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri", **ÇTTAD**, II/4-5, 1995, s.150.

¹²⁶ H. Siren Bora, **a.g.m.**, s.302-303.

¹²⁷ "İzmir'de Nümayişler", **Sabah**, 16 Teşrin-i sani 1908, no 6876, s.1; "İzmir'de İntihabat Gürültüleri", **İkdam**, 16 Teşrin-i sani 1908, no 5200, s.3.

İzmir Rumlarının seçimleri protesto etmek amacıyla yapmış olduğu gösteriler İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı basın tarafından eleştirildi. İttihat gazetesi, İzmir Rumlarının eylemini şu şekilde eleştirmekteydi: “*Gariptir ki Rum vatandaşlarımız hiçbir sebep-i makul göremediğimiz halde memleketin saadetini istirdad ve istihsal eden, hürriyetlerini kanları bahasına kendilerine iade eden Jön Türkler aleyhine nümayişlere cüret etmek, kiliselerde çan çalmak gibi küfran-ı nimet ibraz ediyorlar... Bir takım telkinat-ı mefsedetkariye aldanıp da hürriyet yolunda yüzlerce şehid veren bu kardeşlerine karşı nişane-i teşekkür böyle mi olmalıydı?*”¹²⁸.

1908 seçimleri boyunca Rumların şikayetleri ve yaptıkları gösteriler, İttihatçılar tarafından hoş karşılanmadı. İttihatçılar, Rumların bu davranışlarında Yunanistan’a olan bağlılıklarının etkisi olduğunu düşünmekteydiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni destekleyen basın organlarından Tanin, seçim süreci boyunca Rum gazeteleri ile büyük bir polemige girmiş ve bazı Rum gazetelerini Yunanistan’ın politikalarına hizmet etmekle suçlamıştır. Meşrutiyet öncesi dönemde Osmanlı ülkesindeki Rumları Türklere soğutmak için yapılan telkinatın sansür nedeniyle gazetelere yansımadağına değinen Tanin başyazarına göre, “... memleketimizde çıkan Rumca gazetelerin hemen kaffesi Rumların zihinlerini bozmak, kalplerini zehirlemek için birer menbadır. Onlar her gün Türklerin, Türklüğün aleyhinde neşriyatta bulunmağı kendileri için bir vazife bilmiştir... Meslekleri Yunanlılıktır, memlekette Rumlarla Müslümanların bir kavi-i rabita ile birleşmeleri kendi emelleri için en büyük darbelerdir. Binaenaleyh buna mani olmak vazifeleri, gaye-i maksatlarıdır”. Ayrıca Hüseyin Cahit’e göre, meşrutiyet öncesi dönemde Yunanlılar “Büyük Fikir” adını verdikleri bir hülyanın gerçekleşmesi ve İstanbul’un Yunan İmparatorluğu topraklarına katılması için çalışmışlardı. Ancak, İstanbul’un Osmanlı meşrutiyet yönetiminin başkenti olması, Yunanlıların bu uykudan uyanmasına neden olmuştu¹²⁹.

Hüseyin Cahit’in seçimlerde Müslüman seçmenleri bilinçlendirmeye ve ortak hareket etmeye çağırın yazıları Rum basını tarafından tepkiyle karşılandı. Hatta zaman zaman Rum basını, Tanin gazetesini ve İttihatçıları tehdit eden yazılar yayımladı. Örneğın Neologos gazetesine göre, “*Tanin emin olsun ki Rum milleti Tanin*

¹²⁸ “Kısm-ı Siyasi”, **İttihat**, 15 Teşrin-i sani 1908, no 29, s.1.

¹²⁹ Hüseyin Cahit, “Rum Matbuatı”, **Tanin**, 10 Teşrin-i sani 1908, no 100, s.1.

sermuharririnin Yunanlılık aleyhindeki makalelerini unutmayacaktır! Hayır! Osmanlı Devleti'nin Rumları Tanin ve refikleri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum unsuru aleyhindeki makalatını, ruh-ı millimizi a'makından cerihadar eden ve Rum unsurunu sıfıra indirmek kasdıyla yapılan intihabat fenalıklarını unutmayacaklardır!"¹³⁰. İstanbul seçimlerinin başladığı günlerde ise Neologos İttihatçıları yine tehdit etti: "Eğer Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Büyük Kostantin'in şehriden Elinozlar (Yunanlılar) namına mebus bulunmazsa İstanbul'un taşları bile Elinozların vücuduna şehadet eder ve bundan Yunan milletine hiçbir zarar gelmez. Fakat o halde Cahit ve diğer Genç Türk rüfekaşı düşünsünler ki İstanbul Rumları tamamen veya kısmen Meclis-i Mebusan'dan hariç bırakılmakla ne neticeler çıkar!"¹³¹.

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet döneminde yapılan ilk seçimlere Yunan devlet adamları ve Yunan basını, yakın ilgi gösterdi. Yunan Hükümeti, seçimlerde Rumların siyasal temsilciliğini yapan Patrikhane ile yakın ilişki içinde oldu. Hatta, Yunan Dışişleri Bakanı Baltatzis, 20 Ekim tarihinde Rum Patriki'ne gönderdiği bir telgrafta, seçim sürecine nasıl müdahale etmesi gerektiği konusunda akıl verdi. Yunan Dışişleri Bakanı Rum Patriki'ne, rüşvet vererek Türk gazeteleri ile ilişkilerini geliştirmesini tavsiye etmiş ve Yunan Hükümeti tarafından bu ve buna benzer işler için para gönderilmesine devam edileceğini açıklamıştır¹³².

Osmanlı ülkesindeki Rumların seçimler boyunca sergilemiş oldukları davranışlar ve gösteriler, gerek Yunan basını gerekse Yunan devlet adamları tarafından zaman zaman eleştirildi. Örneğin Atina'da yayınlanan Embros gazetesi, İzmir Rumlarının akıl ve mantık dışı davrandığını belirterek Rumların meşrutiyete sahip çıkmalarını istedi¹³³. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi

¹³⁰ "Rum Matbuatı", **Tanin**, 23 Teşrin-i sani 1908, no 113, s.3. Tanin ise Neologos'a şu cevabı vermiştir: "Fakat Neologos'a şunu ihtar etmek isteriz ki Türk unsuru da bugün idare-i hürriyete karşı eski istibdatı tercih eden kimselerin hareketini unutmayacak, kimlerin hakiki hürriyet ve meşrutiyet taraftarı olduğunu bilerek ona göre mesleğini tayin edecektir".

¹³¹ "Rum Matbuatı", **Tanin**, 27 Teşrin-i sani 1908, no 117, s.2.

¹³² Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.245; Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, I, Kısım 2, s.132.

¹³³ "İzmir Rumları deli mi oldular ki akla, mantığa, menafi-i şahsiye ve milliyelerine muhalif harekate kıyam ediyorlar. Hukuklarına taarruz edilmiş ve hiçbir mebusları intihab edilmemiş olsa, hatta beyan etmekte oldukları müsavatsızlık taarruz sahih ad edilse bile ne yapıyorlar? İdare-i sabıkaya rücu etmek mi istiyorlar? Meşrutiyet ile ihraz edilmiş olan hürriyetten mahrum kalmak mı arzu ediyorlar?". Embros gazetesinin 2 Kasım 1908 tarihli sayısından akt. **Sabah**, 24 Teşrin-i sani 1908, no 6884, s.3. Aynı gazete, İstanbul seçimlerindeki Rumların muhalefetini de eleştirmiştir. "Rum İntihabat ve Yunanistan", **İttihat ve Terakki**, 3 Kanun-ı evvel 1908, no 61, s.2.

tarafarı olan Yunan meclisi üyelerinden Petro Polakis de Selanik gazetelerinden birisiyle yaptığı röportajda, Genç Türklerin getirdiği hürriyetin tüm unsurların yararına olacağını vurgulamış ve Rumların fazla mebus çıkarma isteklerinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Ona göre Meclis-i Mebusan'a gönderilecek iki veya üç fazla mebus, Rumlara pek fazla bir şey kazandırmayacaktı¹³⁴.

Türkiye'deki seçimlerle Yunan Devleti'nin ve basınının yakından ilgilenmesi İttihatçıların dikkatinden kaçmadı. İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı gazeteler, Yunan gazetelerinin seçimler konusundaki eleştirilerini cevaplamışlar ve Yunanistan'ın müdahalesine karşı çıkmışlardır¹³⁵.

Ünlü İttihatçılar'dan Doktor Nazım Bey de Ahmet Rıza Bey ile gittiği Paris'te bir gazete ile yapmış olduğu röportajda, Türkiye'deki Rumların seçim dönemindeki muhalefetlerinin sebebi olarak Yunanistan'ın müdahalesini gösterdi. Seçim süreci ve Yunanistan'ın Türkiye'deki Rumlar üzerindeki etkisi hakkında İttihatçıların görüşünü yansıtan bu önemli röportajında Doktor Nazım Bey, şunları söylemiştir: *“Esasen Anadolu Rumları intihabat işlerinde Genç Türklerle uzlaşmak niyetinde idiler. Fakat İzmir'e Atina'dan bir takım muhrikler geldiler ve Rumları Türklerle uyuşmamak için o derece tahrik ettiler ki nihayet Anadolu'da bu iki kavim arasında ciddi bazı mübayenet zuhur etti... Yunanlı muhriklerin arasında, Panelenizm fikriyle Osmanlı Rumlarının Türklerle itilafına mümanaat etmek isteyen resmi Yunanistan'ın bulunduğu benim Anadolu'da vaki olan meşhudat-ı zatiyem ile sabittir. Atina'daki Rumlar pek müra'idir. Zahiren bize dost gibi görünüyor, batinen mesaimizin semeresiz kalmasına çalışıyorlar”*¹³⁶.

¹³⁴ “İntihabat ve Rumlar”, **İttihat ve Terakki**, 12 Teşrin-i sani 1908, no 43, s.2.

¹³⁵ “Yunan Gazeteleri ve İntihabat”, **İttihat ve Terakki**, 19 Teşrin-i sani 1908, no 49, s.3.

¹³⁶ Doktor Nazım Bey sözlerinin devamında şunları söylemiştir: *“Bu sözleri bi-asl ve esasen bir hisse tabi'iyet ile söylemiyorum. Elimde İzmir'deki Yunan muhriklerine Atina'dan evamir ve talimat verilmekte olduğunu müsbit vesaik vardır. İşte komitemiz bu şerait altında beyhude uğraşüyor. Anadolu Rum ahalişi muhrik ve müşviklerin sözlerine çabuk kapılıyorlar”*. “Avrupa Matbuatı”, **Sabah**, 10 Teşrin-i sani 1908, no 6870, s.2.

3- 1908 Seçimlerinin Sonuçları

1908 seçimleri aralık ayında sonuçlanmış ve Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı 17 Aralık 1908 tarihinde tekrar açılmıştır¹³⁷. Seçim süreci boyunca Osmanlı unsurları ile İttihatçılar arasında yaşanan anlaşmazlıklar, Osmanlı milletleri arasında Osmanlıcılık konusunda bir anlaşmaya varmanın ne denli güç olduğunu gösteriyordu¹³⁸.

Seçim süreci boyunca İttihatçılarla en fazla sorun yaşayan Osmanlı unsuru olan Rumlar, 1908 seçimlerinde 23 mebus çıkardılar. Ancak, Meclis-i Mebusan'ın ilk devresinde görev yapan Rum mebus sayısı 26'dır¹³⁹. Çünkü, çeşitli nedenlerle boşalan koltuklara üç Rum mebus daha seçilmiştir.

Aleyhlerine sonuçlanan seçim sürecinden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni sorumlu tutan Rum cemaatinin, Meclis'te İttihatçıları desteklemesi beklenmiyordu. Ancak, temelde tutucu olan Rum cemaatinin, ayrıcalıklı konumlarını ilgilendiren konularda tutucu ve karşı devrimci bir tutum içine girmesi beklenmekteydi¹⁴⁰. Gerek Rumların gerekse diğer Müslüman veya Türk olmayan unsurların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden uzaklaşarak muhalefetin saflarına katılmasında en önemli etkenlerden birisi İttihatçıların, "Osmanlıcılık" politikaları bağlamında gerçekleştirmeyi düşündükleri yeniliklerdi. Dini cemaatler şeklinde örgütlenmiş olan gayrimüslim azınlıklar, Osmanlıcılık politikasının kendilerini ayrıcalıklarından yoksun bırakacaklarını düşünüyor ve bu politikayı, Osmanlı unsurlarını "Türkleştirmek" için kurulmuş bir tuzak olarak görüyorlardı. Bu nedenle kendi çıkarları için en uygun gördükleri, Prens Sabahattin'in düşüncelerini benimsemiş olan partiyi desteklediler¹⁴¹. Nitekim, Rum mebuslarının İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine Prens Sabahattin'in partisyle ortak hareket edeceklerine dair Meclis-i Mebusan'ın açıldığının ertesi günü basında haberler çıktı¹⁴².

Ath. Suliotis-Nikolaidis ve I. Dragumis tarafından 1908 yılında kurulmuş olan gizli "İstanbul Örgütü", "Politik Birlik" (Politikos Syndesmos) adı verilen bir örgüt

¹³⁷ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.64.

¹³⁸ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.158.

¹³⁹ Feroz Ahmad - Dankwart A. Rustow, **a.g.m.**, s.247.

¹⁴⁰ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.355.

¹⁴¹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.67-68.

¹⁴² Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.355.

kurmuştu. Politik Birlik'in ısrarları sonucunda, 1910 yılının sonlarına doğru bir Rum Partisi kuruldu. Rum Partisi'nin kurulması Meclis-i Mebusan'daki Rum grubunu bölünmesine yol açtı. Çünkü, Rum mebuslardan ancak 16'sı partinin üyesi olmuştur. Rum Partisi, Meclis-i Mebusan'da, muhalefete destek verdi. Muhaliflerle Politik Birlik arasındaki işbirliği, 1912 seçimlerinde zirveye ulaştı¹⁴³.

1909 yılının ocak ayında, Meclis'te Hristiyan halkların dinsel ve kültürel ayrıcalıkları konusundaki ateşli tartışmalar sırasında Ermeniler, Rumlara ortak bir blok oluşturmayı önerdiler. Ancak Rumlardan, Hristiyan mebusların kendi sorunlarıyla tecrit olmalarının olumsuz tepkilere yol açacağını savunuyorlardı¹⁴⁴. Rum mebuslar, Meclis-i Mebusan'da izleyecekleri politikayı saptamak için bir program hazırlama çabalarına 1909 yılının sonlarında başladılar. Bu amaçla Huneos, Boşo, Nali, ve Dingas Efendilerden oluşan bir komisyon oluşturuldu. Çalışmalarını tamamlayan komisyon, Rum mebusların izleyeceği siyasetin temel özelliklerini belirledi. Buna göre Rum mebuslar; çeşitli unsurlar arasında eşitliğin sağlanması ve mutlak adaletin sürdürülmesi, gayrimüslim unsurların din ve eğitim işleriyle ilgili ayrıcalıklarının korunması, kara kuvvetlerinin kuvvetlendirilmesi, askerlik yükümlülüğünü herkesin bulunduğu vilayette yerine getirmesi ve memurların düzeltilmesini sağlamaya çalışacaklardı¹⁴⁵. Rum mebuslar, Meclis-i Mebusan'da yaptıkları toplantılarda komisyon tarafından hazırlanan programda yer alan maddeleri görüştüler. Meşrutî idarenin ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün devamına, çeşitli Osmanlı unsurlarına ait ayrıcalıkların korunmasına ve diğer ülkelerle, özellikle de Balkan devletleri ile iyi ilişkiler kurulmasına karar verdiler¹⁴⁶.

Bu arada Rum basınında, kurulması planlanan Rum mebuslar fırkasının İttihat ve Terakki Fırkası ile ortak çalışması konusunda İttihatçılar tarafından bir teklif yapıldığı haberleri yer almaktaydı¹⁴⁷. Ancak bu haberin yanlış olduğu, Rum mebusların İttihat ve Terakki Fırkası'na tamamen katılmayarak programlarına uygun olan konularda fırkaya

¹⁴³ Catherine Boura, "The Greek Millet in Turkish Politics: Greeks in the Ottoman Parliament (1908-1918)", **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.197.

¹⁴⁴ Arsen Avagyan – Gaidz F. Minassian, **Ermeniler ve İttihat ve Terakki**, Aras yay., İstanbul, 2005, s.53.

¹⁴⁵ "Rum Mebusların Programı", **Sabah**, 6 Kanun-ı evvel 1909, no 7257, s.2.

¹⁴⁶ "Rum Mebusların Programı", **Sabah**, 9 Kanun-ı evvel 1909, no 7260, s.2.

¹⁴⁷ "Rum Mebusan Fırkası", **Sabah**, 8 Kanun-ı evvel 1909, no 7259, s.2.

yardımda bulunacakları ve programlarına aykırı olan durumlarda ise fırkaya muhalefet edecekleri anlaşıldı¹⁴⁸. Bununla birlikte İstanbul Mebusu Kozmide Efendi, Rum mebusların İttihat ve Terakki Fırkası'na katılması için Rumlarca çok önemli görülen kilise ve mektepler meselesine dair bir anlaşma zemini bulunması gerektiğini belirterek İttihatçılarla anlaşma şartlarını ortaya koydu¹⁴⁹.

II. Meşrutiyet döneminin ilk Meclisindeki Rumlar, monolitik bir grup değildiler. 1910 yılının sonlarında Rum partisi kurulduğu zaman, tüm Rum mebuslar bu partiye katılmadı¹⁵⁰. Rum mebuslar, genel olarak İttihat ve Terakki karşıtı muhalefeti desteklediler. Çok az sayıda Rum mebus İttihatçılarla ortak hareket etmeyi tercih etti. Meclis-i Mebusan'da İttihat ve Terakki Fırkası ile işbirliği yapan Rum mebuslar; İzmit/Anastas Efendi, İzmir/Aristidi Paşa, İzmir/Emanuel Emanuelidi, İzmir/Pavlo Karolidi'ydi. Bu karşın, muhalefetle işbirliği yapan veya bağımsız olarak davranan Rum mebuslar ise şöyleydi: Ergiri/Yani Mamapulos, Serfice/Yorgi Boşo, Serfice/Koço Drizo, Serfice/ Hariş Vamvaka, Yanya/Dimitraki Kingos, Yanya/Konstantin Surlas, Manastır/Trayan Nali, Selanik/Yorgaki Artas, Selanik/Yorgi Huneos, Serez/Dimitri Dingas, Gelibolu/İstefani Narli, Çatalca/Dimitri Zafirooulos, İstanbul/Konstantin Konstantinidi, İstanbul/ Pandelaki Kozmide, Limni/ Mihalaki Efendi, Limni/Panayot Bostani, Midili/Mihail Salta, Sakız/ Mihailiki Çelebidi, Rodos/Teodor Konstantinidi, Karesi/Konstantin Savapulos, Niğde/Yorgaki Kurdoğlu, Trabzon/Matyos Kofidis¹⁵¹.

Meclis-i Mebusan'daki Rum mebuslarının hemen hepsi bağımsız bir Yunan milletinin kurulmasının özlemi içindeydiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yaşadıkları sorunlar nedeniyle, Rumların 1908 yılında Meclis-i Mebusan'da sahip oldukları mebus sayısı, 1912 yılında 15'e düşmüştür¹⁵².

¹⁴⁸ “İttihat ve Terakki Fırkası ve Rum Mebusları”, **Tasvir-i Efkar**, 25 Mart 1910, no 294, s.6.

¹⁴⁹ “İttihat ve Terakki Fırkası ve Rum Mebusları”, **Tasvir-i Efkar**, 17 Nisan 1910, no 317, s.4.

¹⁵⁰ Uğur Peçe, **Greek Ottomans in the 1908 Parliament**, Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s.100.

¹⁵¹ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.355-384. Meclis-i Mebusan'daki Rum mebusların siyasal tutumları hakkında Aykut Kansu ve Feroz Ahmad - Dankwart A. Rustow farklı bilgiler veriyorlar. Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.359-428; Feroz Ahmad - Dankwart A. Rustow, **a.g.m.**, 265-284.

¹⁵² Feroz Ahmad - Dankwart A. Rustow, **a.g.m.**, s.254.

C- 31 MART AYAKLANMASI VE RUMLAR

1- Ayaklanma Öncesi Muhalefet ve Rumlar

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı ülkesinde, değişik unsurlar arasında kısa süreliğine bir yakınlaşma ve kardeşlik ortamı yarattı. Ancak, ilk günlerin coşkusunun geçmesinin ardından Osmanlı ülkesinde yaşayan değişik etnik gruplar, meşrutiyet öncesi dönemde başlamış oldukları milli çıkarlarını savunma politikasına geri döndüler. II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamı içinde, Osmanlı ülkesindeki değişik unsurlar tarafından milli kulüpler kurulmaya başlandı: Arap Kulübü, Arnavut Kulübü, Rum Kulübü, Kürt Kulübü¹⁵³.

İttihatçılar, "ittihad-ı anasır" politikası gereği Osmanlı unsurları arasında çıkar ve ülkü birliği yaratmaya çalışırken gayrimüslim unsurlar, İttihatçıların uygulamaya geçirmek istediği bu politikayı benimsemediler. Onlar İttihatçıların politikalarını, Osmanlı unsurlarının "Türkleştirilmesi" olarak değerlendirmekteydiler¹⁵⁴. II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen yıllarda İttihat ve Terakki'ye karşı beliren muhalefetin başında Türk olmayan unsurlar gelmişti¹⁵⁵. Çünkü, bütün Osmanlı vatandaşlarının kanun karşısında eşit olduğu bir imparatorluk oluşturarak devleti kurtarmayı düşünen Jön Türklerin bu planları, Osmanlı unsurlarını tatmin etmedi. Onlar, Osmanlı Devleti içinde milliyetçiliklerini unutmaya razı olmadıkları gibi, tam tersine milli hayatlarını meşrutiyetin özgürlük ortamında daha da kuvvetlendirmeyi düşünmekteydiler. Bu

¹⁵³ Süleyman Şefik Paşa, **Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vak'ası**, Arma yay., İstanbul, 2004, s.161-162; Alpay Kabacalı, **Bir İhtilalcinin Serüvenleri Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal**, Engin yay., İstanbul, 1995, s.117. Değişik Osmanlı unsurları tarafından bu tür kulüplerin kurulmasını Padişah II. Abdülhamit'in de hoş karşılamadığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "*Bir de bu kulüpler nedir? Arab kulübü, Arnavud kulübü, Rum kulübü, velhasıl her millet kendisine bir kulüp yapmış. Bunlar fena şeyler. Bu devlet birçok muhtelif kavimlerden tereküb etmiştir. Bunları birleştirmeye çalışmalıdır. Bu gidişe bakılırsa her kavim ayrı ayrı yaşamağa hazırlanıyor. Bu işler kolay zan olunmasın, pek müşkül*". **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, (Haz. Faik Reşit Unat), TTK yay, Ankara, 1991, s.14.

¹⁵⁴ Bu konuda Filibeli Ahmet Hilmi şunları yazmaktadır: "*Halbuki meşrutiyetin ilanıyla beraber memleketin her yerinde 'milliyet' hisleri uyanmıştı. Her unsur kendi milli muhitinde kendi lisan ve adetinink hükümran olmasını arzu ediyordu. Osmanlı memleketinde kaç unsur varsa, o kadar dini ve siyasi, idare merkezi vardı. Bu merkezleri bilinen sıfatı 'Türklük' olan bir merkeze bağlamak arzusu, meşru olsa bile, hayali bir emeldi. İttihat ve Terakki Fırka ve Cemiyeti her ne yapsa bir 'Türklük korkusu' düşüncesini silemeyecek ve daima Türk olmayan unsurların muhalefet ve iddialarına maruz kalacaktı*". Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Nehir yay., İstanbul, 1991, s.43.

¹⁵⁵ Mithat Şükrü Bleda, **a.g.e.**, s.63.

nedenle, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ziyade, Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet programını kendi amaçlarına daha uygun bulmuşlardır¹⁵⁶.

II. Meşrutiyet döneminde İttihatçılara ve yeni yönetime karşı olan muhalefet cephesinde din adamları sınıfı da bulunmaktaydı. Eski rejimde sahip oldukları ayrıcalıkları ve üstün konumu korumak isteyen din adamları, kendi cemaatlerinin haklarını korumak maskesi altında yeni rejime karşı düşmanlık tohumlarının atılmasında etkili oldular¹⁵⁷. Özellikle Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, İttihatçıların programlarını uygulamaya imkan bulmaları halinde kendi toplumlarının siyasal, sosyal, ekonomik ve dinsel yaşamı üzerinde kurmuş oldukları egemenliği kaybedeceklerini düşünmekteydiler. Bu nedenle, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı azınlıklar arasında ortaya çıkan muhalefetin oluşumunda etkili oldular.

Diğer Osmanlı unsurları gibi, Rumların da yeni rejimle ilişkilerinde başlıca kaygıları, cemaatlerinin geleneksel ayrıcalıklarını korumak ve böylece fiili özerklik durumlarını sürdürmekti¹⁵⁸. Ancak Rum cemaati, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal, sosyal, hukuksal ve ekonomik alanlarda yapmayı planladığı yeniliklerin kendi ayrıcalıklı konumlarının sonu anlamına geldiğini anlamış ve bu nedenle cemiyete karşı II. Meşrutiyet döneminde en sert muhalefeti yapan Osmanlı unsuru olmuştur.

Ayrıca, Yunan Devleti'nin topraklarını Osmanlı Devleti aleyhine genişletmek yanlısı Rumlar, Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet yönetiminin başarıya ulaşmasının "Helenizm" için bir tehlike anlamına geldiğini kavramışlar ve bu nedenle İttihatçıların "Osmanlıcılık" politikasına karşı çıkmışlardır. Ünlü İttihatçılardan Talat Paşa da Rumların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olan muhalefetlerinin sebebinin eski rejimde sahip oldukları ayrıcalıklarını korumak ve Helenizm ile bağlarını kesmemek düşüncesinden kaynaklandığını belirtmekteydi: "*Yunanlılar, İttihat ve Terakki'nin asıl amaçlarının gerçekleşmemesi için bu birliğe şiddetle karşı çıktılar; özgürlük ve eşitlik, onların amaç ve çıkarlarına aykırıydı. Eşitlik demek, bütün yurtseverlerin çıkarda ve çalışmada eşitliği demektir. Fakat Meclis'te genel askeri hizmete şiddetle karşı çıkanlar,*

¹⁵⁶ Süleyman Kani İrtem, **31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel yay., İstanbul, 2003, s.31.

¹⁵⁷ Aykut Kansu, **a.g.e.**, 221.

¹⁵⁸ Feroz Ahmad, **a.g.m.**, s.86.

Yunanlılar olmuştur. Doğaldır ki eşitlik ile özel imtiyazların bir araya gelmesi imkansızdı. Osmanlılık fikri ise Helenizm için bir tehlikeydi”¹⁵⁹.

31 Mart Ayaklanması'nın çıkışında Rumların doğrudan olmasa da, dolaylı yoldan etkileri oldu. Epir'de Yunan çetelerinin tekrar faaliyete başlamaları, İstanbul Rumlarının seçimlerdeki gösterileri ve Meclis-i Mebusan'daki azınlık milletvekillerinin faaliyetleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savunduğu “ittihad-ı anasır” politikasının başarısızlığa uğramasında etkili oldu¹⁶⁰. Tüm bu sebeplerin yanında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında II. Meşrutiyet'in ilk aylarından itibaren gerginliğe neden olan Girit meselesi de, Rum cemaatinin İttihatçılara karşı muhalefet etmesinde etkili olan diğer bir neden olmuştur¹⁶¹.

II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart Ayaklanması'na kadar olan dönemde, Rum toplumu içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı yapılan muhalefetin başında Fener Rum Patrikhanesi ile Rum gazeteleri gelmekteydi.

İstanbul seçimlerinin devam ettiği sırada Rum Patriki, La Turquie gazetesine yaptığı açıklamada, “*İttihat ve Terakki komitesinde bir takım Genç Türkler dahildir ki gizli vasıtalarla bir hükümet-i mutlakayı iadeten tesis etmek ve diğer milletleri temsil eylemek fikrindedirler... Rum milleti hedef-i amalini, gaye-i maksudunu unutamaz, mazisini unutamaz, lisanını unutamaz. Kendilerini temsile sevk eden esasları kabul edemez*” demiştir. İttihatçılara göre, Rum Patriki'nin kendilerine yönelik eleştirilerinin sebebi, meşrutiyet esaslarının tam olarak uygulanması durumunda Patrikhanenin ayrıcalıklarını kaybedeceği düşüncesinden kaynaklanmaktaydı¹⁶².

31 Mart Ayaklanması öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefetin artmasında Rum basını da önemli rol oynadı¹⁶³. Özellikle, Proodos ve

¹⁵⁹ **Talat Paşa'nın Anıları**, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2007, s.17.

¹⁶⁰ İsmail Hami Danişmend, **31 Mart Vakası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1974, s.24.

¹⁶¹ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, I, Kısım II, s.182.

¹⁶² Hüseyin Cahit'in, Patrik'in Rumların amaçlarını ve mazilerini unutmayacakları şeklindeki sözleri hakkındaki yorumu şudur: “*Rum milletinin acaba hedef-i amali nedir?... Rum milletinin hedef-i amali acaba bu mazide midir? Fakat acaba hangi mazi? Asya sahillerinde, Karadeniz sahillerinde, Azak Denizi medhallerinde, Napoli sahillerinde, Marsilya'da, Sicilya adasında, Taranet civarlarında birer Yunan müstemlekeleri bulunduğu, Karadeniz Boğazı medhalinde Bizans şehri tesis edildiği zamanki mazi mi? ... buradaki 'unutamaz' kelimesini 'o mazinin ihyasına çalışacaktır' suretinde kabule mecburuz*”. Hüseyin Cahit, “Rum Patriki'nin Beyanatı”, **Tanin**, 3 Kanun-ı evvel 1908, no 123, s.1.

¹⁶³ Salahi R. Sonyel, **Minorities and The Destruction of The Ottoman Empire**, TTK yay., Ankara, 1993, s.274.

Neologos gazeteleri, cemiyete muhalifliği ile bilinen İkdam, Yeni Gazete, Serbesti, Volkan gibi Türkçe gazetelerle birlikte ayaklanma öncesinde siyasal ortamın gerginleşmesinde etkili oldular¹⁶⁴.

Neologos gazetesi, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların Türkler tarafından idareden dışlandıklarını iddia ediyordu. Osmanlı Devleti'nde toplam 31 vali, 98 mutasarrıf, 547 kaymakam, 1080 nahiye müdürü olduğunu belirten Neologos gazetesine göre, bunların içinde Rumların sayısı on kaymakamdan ibaretti. Orman ve Maden Nazırı Mavro Kordato Efendi'yi bakanlığında Rumlara yeteri kadar yer vermemesi nedeniyle eleştiren gazete, “*Niçin Selanik, Manastır, Edirne, Cezair-i Bahr-i Sefid, Yanya gibi Hristiyanların ekseriyeti teşkil ettiği vilayetlerde Hristiyanlardan mutasarrıflar, kaymakamlar tayin olun muyor?*” diye sormaktaydı¹⁶⁵. Yine Neologos gazetesine göre, hükümet, “Türkiye Türklerindir” ilkesini kendisine rehber edinmişti ve hürriyetin ilanından beri Hristiyanlar, belirli bir program dahilinde idareden uzaklaştırılmaktaydılar¹⁶⁶.

Bir diğer Rum gazetesi olan Proodos, Kudüs'teki Arap Ortodokslar ile Rum Patrikhanesi arasındaki anlaşmazlıkta hükümetin Arapların tarafını tuttuğunu iddia etmekte ve Kudüs'teki manastırların gasb olunduğunu, öğrencilere ve öğretmenlere kötü davranıldığını ileri sürmekteydi. Bütün bunların Afrika'da değil de Kamil Paşa Hükümeti ile Dahiliye Nazırı Hilmi Paşa'nın yönetimi altında meşrutiyet ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde olduğunu iddia eden Proodos'a göre, “Elenizm”in elinde bulunan kutsal yerlerin bugün elden gitme tehlikesi bulunmaktaydı. Ortodoks kilisesinin tarihinin buhranlı dönemlerinden birisini yaşadığını belirten gazete, milleti ve kiliseyi dinini, milliyetini ve ruhunu kurtarmak için göreve davet etti¹⁶⁷. Yine Proodos gazetesine göre, meşrutiyetten sonra birçok meşru olmayan iş yapılmış, son olarak da zorla mezhep

¹⁶⁴ Mustafa Baydar, **31 Mart Vakası**, Milli Tesevüt Birliği yay., İstanbul, 1955, s.6.

¹⁶⁵ “Rumlar ve Memuriyetler”, Neologos gazetesinden akt. **Tanin**, 24 Kanun-ı evvel 1908, no 144, s.3-4. Tanin, Hristiyan memurların az olduğunu kabul ettiklerini, ancak birdenbire binlerce memur yetiştirilmesinin mümkün olmadığını belirtmekte ve memuriyete alınmada Türkçe'yi bilmenin önemine değinmektedir. Tanin'e göre, “*Türkçe bilmeyen bir Ermeni yoktur. Fakat Türkçe'yi Çince zanneden Rumlar maatteessüf pek çoktur*”.

¹⁶⁶ “Rum Matbuatı”, **Tanin**, 3 Şubat 1909, no 183, s.4.

¹⁶⁷ “Kilise Koğuluyor”, Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 22 Kanun-ı sani 1909, no 171, s.3. Tanin'e göre Proodos, ihtilal çıkarmağa yönelik yayın yapmaktaydı. Proodos'un bu yazısı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalifliği ile bilinen Volkan gazetesi tarafından da sert şekilde eleştirilmiştir. Volkan gazetesinin 23 Kanun-ı sani 1909 tarihli sayısı için bkz. **Volkan Gazetesi 1908-1909**, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz yay., İstanbul, 1992, s.106.

değiştirmek ve İslam yapmak “devresi” açılmıştı. Hristiyan çocukların zorla Müslüman yapılmaya çalışıldığını ve hükümetin bu konuda hiçbir şey yapmadığını iddia eden Proodos, “*Lakin unutuluyor ki her tahammülün bir derecesi vardır, bir milletin mukaddesiyatıyla oynamak daima tehlikelidir*” demektedir¹⁶⁸.

Rum basını, İttihatçıların girişimiyle Kamil Paşa Hükümeti’nin yerine Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nin kurulduğu günlerde Kamil Paşa’yı destekledi. Kamil Paşa’nın düşüşü üzerine Neologos gazetesi, “*Yeni Sadrazam hakkındaki eşkar-ı umumiye müşarünileyhin bir hafta bile mevkiinde kalamayacağı merkezindedir.(?) Herkes, matbuat, ahali, kendisinin meslek-i siyaseti aleyhinde bulunuyorlar*” demektedir¹⁶⁹. Proodos’a göre ise, Hilmi Paşa’nın sadarete çıkışına halk kayıtsız kalmıştı ve zaten Makedonya’yı teskinden aciz kalmış olan Hilmi Paşa da vekalette çok fazla uzun süre kalamayacaktı¹⁷⁰. Rum basınının hükümetin düşüşü sırasında Kamil Paşa’yı desteklemesi iki taraf arasında yakınlaşmaya neden olmuş ve Kamil Paşa sadrazamlıktan ayrılışından sonra Rum Patriki’ni ziyaret etmiş ve sohbet sırasında siyasi konular da görüşülmüştür¹⁷¹.

Rum gazetelerinin 1908 seçimlerinden itibaren gerek Osmanlı Hükümeti, gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı yaptıkları yayınlarda kullanmış oldukları dil, Osmanlı kamuoyunun tepkisini çekti. Bunun sonucunda, Osmanlı ülkesinde yayınlanan, yabancı devlet vatandaşlarının sahipliğinde bulunan Levant Herald, Proodos ve Neologos gazetelerinin yayınlarnı protesto etmek için bir miting düzenlenmiş ve mitingde alınan kararlar, Meclis-i Mebusan’a ve Babıali’ye gönderilmiştir. Söz konusu dilekçede adı geçen gazetelerin Osmanlı unsurları arasında ayrılık yaratmaya çalıştığı ve Rum vatandaşların bu durumun farkında olduğu belirtilmekte, ancak bu üç gazetenin Türk unsuru aleyhindeki yayınlarının artık geçiştirilemeyecek boyutlara ulaşması nedeniyle bu gazetelerin sahipleri hakkında gereken işlemlerin yapılması istenilmektedir¹⁷². Bu dilekçe üzerine konu, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Meclis-i Mebusan gündemine getirildi. Hilmi Paşa’nın tezkiresinde Osmanlı unsurları arasında ayrılık

¹⁶⁸ Tanin’e göre, Proodos meşrutiyet yönetimini din aleyhinde göstererek Rumları yeni yönetimden soğutmak istiyordu. “Rum Matbuatı”, **Tanin**, 30 Kanun-ı sani 1909, no 179, s.3.

¹⁶⁹ “Neologos Gazetesinden”, **Tanin**, 16 Şubat 1909, no 196, s.3.

¹⁷⁰ “Proodos Gazetesinden”, **Tanin**, 16 Şubat 1909, no 196, s.3.

¹⁷¹ “Kamil Paşa ve Rum Patriki”, Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 18 Mart 1909, no 226, s.3.

¹⁷² “Miting Mukarreratı”, **Tanin**, 27 Mart 1909, no 235, s.3.

yaratmaya neden olan bu tür yayınların önlenmesi için bir Matbuat Nizamnamesi'nin çıkarılması gerektiği belirlenmekteydi. Rum mebusu Pavli Karolidi Efendi bu konuda Meclis'te yaptığı konuşmada, adı geçen gazeteler hakkında Meclisin bir karar almasının doğru olmayacağını belirterek ilgili merciin konuyu incelemesi gerektiğini vurgulamıştır. Hüseyin Cahit Bey ise, Osmanlı askerleri hakkında “kuduz” ve “yamyam” kelimelerini kullanan gazetelerin sahipleri hakkında “*Bunu bizim yüzümüze söyleyen bir adama karşı, Millet Meclisi daha ne kadar susar? Bu gibiler memleketten def edilir hüküm-ü kanun yapılı*” demiştir¹⁷³.

Bu arada 31 Mart Ayaklanması'ndan kısa bir süre önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalifliği ile bilinen Serbesti gazetesinde Kastamonu'da yaşayan Rumlardan birkaçının evinin basılarak beş, altı Rumun da katledildiği şeklinde yayınlanan haber, siyasal ortamın gerginleşmesinde etkili oldu¹⁷⁴. Kastamonu'da bu tür bir olayın yaşanmadığının anlaşılmasından sonra Serbesti gazetesi, olayın Samsun'da yaşandığını iddia etmiş, ancak Samsun'da da böyle bir olayın yaşanmadığı ortaya çıkmıştır¹⁷⁵.

31 Mart Ayaklanması'nın gerçekleştiği gün yayınlanan Tanin gazetesindeki köşesinde Hüseyin Cahit, Rumların İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkındaki kuşkularının yersiz olduğunu belirtmekte ve cemiyetin Osmanlı unsurlarını “Türkleştirmek” niyetinin olmadığını dile getirmektedir. Hüseyin Cahit, “*Bu kadar açık, bu kadar hürriyetperver bir program takip eden fırkaya zan ederiz ki bütün anasını Türkleştirmek istiyor isnadında bulunmak pek insafsızca bir hareket olur... Fırkanın takip ettiği gaye-i emel cins, mezhep farklarının fevkinde bir Osmanlılık hissi, bir Osmanlılık rabita-i müşterekesi husule getirebilmek ve bu rabitayı mümkün olduğu kadar kuvvetleştirmektir*” demektedir¹⁷⁶.

¹⁷³ Ayfer Özçelik, *Sahibini Arayan Meşrutiyet*, Tez yay., İstanbul, 2001, s.151-158.

¹⁷⁴ “Kastamonu'da Kıtıl Oldu mu?”, *Tanin*, 1 Nisan 1909, no 240, s.3.

¹⁷⁵ “Kastamonu'da mı? Samsun'da mı?”, *Tanin*, 2 Nisan 1909, no 241, s.3.

¹⁷⁶ Hüseyin Cahit, “İttihat ve Terakki Fırkası”, *Tanin*, 13 Nisan 1909, no 252, s.1.

2- 31 Mart Ayaklanması ve Sonuçları

31 Mart Ayaklanması, 12 Nisan gününü 13 Nisan'a bağlayan gece yarısında Taşkışla'da bulunan 4. avcı taburundaki askerlerin ayaklanması ile başladı¹⁷⁷. İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı çevreler tarafından düzenlenmiş olan ayaklanma, kısa sürede İstanbul'da yayılmış ve isyan, meşrutiyet yönetimini tehdit eden bir niteliğe kavuşmuştur.

Feroz Ahmad'ın da dikkat çektiği gibi, bir "Müslüman fanatizmi" patlamasının gayrimüslim azınlıkların yüreğine korku salması beklenirken, tam tersine 31 Mart Ayaklanması bazı Rum gazeteleri tarafından övgüyle karşılandı¹⁷⁸. Örneğin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı seçim sürecinden itibaren en sert muhalefeti yapan Rum gazetelerinden Neologos, isyancıları şöyle desteklemekteydi: "*İşbu kıyam-ı askeri başka bir zamanda vukua gelmiş olsaydı herhalde mucib-i endişe bir keyfiyet olacak idi. Lakin bunun vuku'una İttihat ve Terakki Cemiyeti sebebiyet vermiştir. Cemiyet-i mezkure istibdadın lağvı hususundaki mesaisini ve buna ancak asker vasıtasıyla muvaffak olduğunu unutarak, eski istibdaddan daha beter bir istibdad husule getirmişti. İşte bunun için ordu bir istibdadın yerine diğerini kaim etmeye çalışmadığını, sadakat yemini, (Oligarşi) cemiyetini teşkil eden birkaç zat için değil, ancak meşrutiyetin muhafazası uğrunda icra etmiş olduğunu tahattur etti*"¹⁷⁹.

İzmir'de yayınlanan Proodos gazetesi ise, Ahmet Rıza Bey ile Hüseyin Cahit'in isyancılardan kaçarak saklanmaları haberini "*Tavşanlar saklanıyorlar*" ibaresi ile okuyucularına duyurdu. İzmir'de yayınlanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan İttihat gazetesinin ise bu yazıya cevabı, "*Proodos dostumuzla yakında görüşürüz*" olmuştur¹⁸⁰. İstanbul'da bulunan gizli İstanbul Örgütü'nün başkanı da karşı devrimin başarıya ulaşmasını isteyenler arasında yer alıyordu. Fener Rum Patriği ise Makedonya'daki tüm metropolitlere, Rumların hiçbir şekilde gönüllü olarak karşı devrim

¹⁷⁷ Sina Akşin, **Şariatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge yay., Ankara, 1994, s.43.

¹⁷⁸ Feroz Ahmad, **a.g.m.**, s.99.

¹⁷⁹ "Netayic-i Zaruriye", Neologos gazetesinden akt. **İkdam**, 15 Nisan 1909, no 5348, s.2; İsmail Hami Danişmend, **31 Mart Vakası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1974, s.247-249.

¹⁸⁰ "Proodos'un İlavesi", **İttihat**, 16 Nisan 1909, no 153, s.2-3.

aleyhine orduya kayıt için başvuramalarını ve tarafsız kalmaları gerektiğini bildirmiştir¹⁸¹.

Yunan gazetelerine göre ise ayaklanma, cemiyetin takip etmekte olduğu baskıcı siyasetin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı ve Osmanlı unsurları arasında gerçek bir birliğin ortaya çıkması için Kamil Paşa ile İsmail Kemal Beyin ortak hareket etmesi gerekiyordu¹⁸². Yunan Dışişleri Bakanı ise Türkiye'deki Yunan konsoloslarından, Türkiye'deki gelişmeler ile ilgili olumlu veya olumsuz bir tutum almayarak tarafsız kalmaları konusunda Rumlara gerekli uyarıların yapılmasını istemiştir¹⁸³.

31 Mart Ayaklanması, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı olan Rum basını tarafından olumlu karşılanmışsa da ilerleyen günlerde ayaklanmanın şeriat yanlısı bir niteliğe bürünmesi, diğer Osmanlı unsurları gibi, Rumları da tedirgin etti. Bu nedenle, İstanbul'da başlayan ayaklanmanın meşrutiyet yönetimini tehdit ettiğinin anlaşılmasından sonra Makedonya'nın birçok bölgesinde yapılan protesto mitinglerine Rum gençler de katıldı. Hatta Rumlarda, meşrutiyet yönetimini savunmak için kurulan birliklere gönüllü olarak yazılmaya başladılar¹⁸⁴. Alithia gazetesinde, Drama'dan gönüllü gitmek isteyen Rum vatandaşlardan teminat aranıldığı şeklinde haber yayınlanması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumisi tarafından bir açıklama yapıldı. Cemiyet tarafından yayınlanan açıklama ile, "*Rum vatandaşlarımızın iade-i meşrutiyet uğrunda izhar eyledikleri hissiyat-ı vatanperveraneleri şayan-ı takdir ve teşekkür görülmüş ve binaenaleyh ne ordu kumandanlığınca ve ne de İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisince böyle bir karar mevcut bulunmamış olduğu*" ilan olundu¹⁸⁵.

Ayaklanmayı gerçekleştiren askerlerin Abdülhamit yönünde eğilim göstermeleri karşısında, meşrutiyetçi bir cephe kurarak, istibdadın geri gelmesi tehlikesini önlemek için kurulmuş olan "Heyet-i Müttefika"ya Rum Cemiyet-i Siyasiyesi

¹⁸¹ Mehmet Hacısalıhoğlu, **a.g.e.**, s.295.

¹⁸² "Yunan Matbuatı", Tahidomos gazetesinden akt. **İkdam**, 15 Nisan 1909, no 5348, s.2; İsmail Hami Danişmend, **a.g.e.**, s.249.

¹⁸³ "Yunan Hariciye Nazırı", **İkdam**, 20 Nisan 1909, no 5353, s.2.

¹⁸⁴ **Zaman**, 6 Nisan 1325, no 162, s.2,3.

¹⁸⁵ "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumisinden", **Zaman**, 12 Nisan 1325, no 168, s.1.

de katılmıştır¹⁸⁶. Ayrıca, İstanbul Rum Siyasi Kulübü, 31 Mart Ayaklanması'nı bastırmak için İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nu da desteklemiştir¹⁸⁷. 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra yapılan yargılamalarda bazı Rum ve Yunanlılar da cezalandırıldı. Yalova kazası Rum mektebi müdürü ile yine aynı okulun öğretmeni, Yunan emellerini destekleyen sözler söylemek suçundan ceza aldılar¹⁸⁸. Yine bir başka Rum, Rum askerlerine karşı "telkinat-ı muzırrada" bulunmak suçundan cezalandırıldı¹⁸⁹.

D- 1912 SEÇİMLERİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR

1- Yaşanan Siyasal Gelişmeler

31 Mart Ayaklanması'nın Hareket Ordusu tarafından bastırılarak suçluların cezalandırılması ve muhaliflerin uzaklaştırılmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, kaybetmiş olduğu siyasal gücünü yeniden kazanmaya başladı. Ayrıca, II. Abdülhamit'in yerine Mehmet Reşat'ın tahta çıkması ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın da yeniden Sadrazam olması ile cemiyet, ülke yönetimi konusunda en önemli siyasal güç olma niteliğini sürdürdü.

31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra yeniden çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan, Feroz Ahmad'ın "Meşrutî İslahat Dönemi" adını verdiği süreçte birçok yasal düzenleme gerçekleştirdi¹⁹⁰. Bu dönemde çıkarılan yasalar arasında; "İçtimaat-ı Umumiye Kanunu", "Anasır-ı Gayrimüslimenin Kur'aları Hakkında Kanun", "Tatil-i Eşgal Kanunu", "Cemiyetler Kanunu" ve "Rumeli Vilayetinde Şekavet ve Mefsedetin Men'i ve Mütecasirlerin Takip ve Tedibi Hakkında Kanun-u Muvakkat" gibi Osmanlı toplumsal ve siyasal yaşamını düzenleyen kanunlar bulunmaktaydı¹⁹¹. Bu süreçteki en önemli gelişmelerden birisi de Kanun-ı Esasi'nin 21 maddesinin

¹⁸⁶ Sina Akşin, *Şariatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, s.132; *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, s.135-137.

¹⁸⁷ Sina Akşin, *Şariatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, s.186.

¹⁸⁸ *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, (Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal), TTK yay., Ankara, 1996, s.230.

¹⁸⁹ *A.g.e.*, s.238.

¹⁹⁰ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s.80-88.

¹⁹¹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.214-215.

değiştirilmesidir. Değiştirilen maddeler arasında, ünlü 113. maddenin yanı sıra, sonraki yıllarda İttihatçılarla muhalifleri arasında anlaşmazlığa neden olacak olan 35. madde de bulunmaktaydı¹⁹². 1909 yılında gerçekleştirilen bu değişikliklerle monarşiye sınırlama getirilirken, yasama da demokratikleştirildi¹⁹³.

31 Mart'tan sonra denetleme iktidarının sakıncalarını anlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu duruma çare olmak üzere mebusları vekaletlerde siyasi müsteşar olarak çalıştırmayı denedi¹⁹⁴. Cemiyetin bu girişimdeki amacı, daha sonraları idaresini ele alacağı bakanlıkların nasıl yürütüldüğü konusunda üyelerinin deneyim kazanmasını sağlamaktı. Ancak, bu konuda gerekli yasal düzenlemenin gerçekleştirilememesi üzerine cemiyet, bazı üyelerinin doğrudan hükümette yer almasına karar verdi. Bunun sonucunda Cavit Bey Maliye Nazırı, Talat Bey Dahiliye Nazırı olarak Hilmi Paşa Hükümeti'nde yer aldılar¹⁹⁵.

Meşrutiyet yönetimini tehdit eden büyük bir ayaklanmanın bastırılması ve hükümete İttihatçı vekillerin yerleştirilmesinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1909 yılının eylül ayında ikinci kongresini topladı. Kongrenin en önemli gündem maddeleri, "cemiyet-fırka" ve "ordu-siyaset" ilişkileri konuları oldu. 16 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile, gizli cemiyetlerin kurulması yasaklandığı için kongrede cemiyetin durumunun açıklığa kavuşturulması gerekiyordu. Kongrede alınan kararlar ile İttihat ve Terakki Cemiyeti gizlilikten kurtulmuş ve cemiyetler kanununa göre çalışmasına karar verilmiştir. Ayrıca, kongreye Trablusgarp delegesi olarak katılan Mustafa Kemal'in ordu ve askerinin siyasetten ayrılması gerektiği konusundaki tezi doğrultusunda ordunun siyasetten ayrılmasına karar verilmiş, ancak ordunun cemiyetten desteğini çekmesi düşüncesi ise kabul görmemiştir¹⁹⁶.

28 Aralık 1909 tarihinde Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa etmesi üzerine hükümeti kurma görevi Hakkı Paşa'ya verilmiş ve 12 Ocak 1910 tarihinde Hakkı Paşa Hükümeti kurulmuştur¹⁹⁷. Yeni kabinede daha fazla sayıda İttihatçı bulunduğu için yeni hükümet,

¹⁹² (Haz.) Server Tanilli, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem yay., İstanbul, 1976, s.46-52.

¹⁹³ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1998, s.193-195.

¹⁹⁴ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.255-256.

¹⁹⁵ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.73-76.

¹⁹⁶ Ahmet Mehmetefendioğlu, "İttihat ve Terakki'nin 1909 Kongresi", **Toplumsal Tarih**, (Temmuz, 1998), s.21-29.

¹⁹⁷ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.259-260.

İttihatçılar tarafından olumlu karşılandı¹⁹⁸. Meclis-i Mebusan'daki Rum grubunun temsilcisi Kozmide Efendi de, meşrutiyet ilkelerine sahip çıkılması ve azınlık haklarının korunması şartıyla Hakkı Paşa Hükümeti'ne destek vereceklerini açıkladı¹⁹⁹.

Her ne kadar İttihatçılar, ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olmaya başladılarsa da kendilerine karşı muhalefet de artmaktaydı. 1909 yılının kasım ayında Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın kurulmasının ardından 21 Şubat 1910 tarihinde de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılan mebuslar tarafından Ahali Fırkası kuruldu²⁰⁰. Sada-yı Millet gazetesinin başyazarı Ahmet Samim'in 9 Haziran 1910 tarihinde öldürülmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı muhalefetin güçlenmesinde önemli rol oynadı²⁰¹. Bu cinayetten kısa bir süre sonra "Cemiyet-i Hafıye" adını taşıyan ve bir takım suikastlarla hükümeti ele geçirmeyi planlayan gizli bir örgüt ortaya çıkarıldı. Soruşturma kapsamında aralarında Rıza Nur Bey'in de bulunduğu çok sayıda kişi göz altına alındı²⁰².

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı en önemli muhalefet ise, 1911 yılı başlarında yine cemiyetin kendi içinden çıktı. Miralay Sadık Bey'in önderlik ettiği "Hizb-i Cedid" adı verilen bir grup, hükümeti dinsizlik ve masonlukla suçlayarak Şeyhülislam Musa Kazım Efendi ile Talat ve Cavit Bey'lerin hükümette yer almasına karşı çıktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu durum karşısında, fırkadan ayrılmaların önüne geçmek ve muhalif hareketin güçlenmesini engellemek için adım atılması gerektiğini fark etti²⁰³. Muhalif grup tarafından istifaları istenen Maliye Nazırı Cavit Bey ile Maarif Nazırı Babanzade İsmail Hakkı Beyler 8 Mayıs 1911 tarihinde istifa ettiler²⁰⁴. Ayrıca İttihat ve Terakki Fırkası içindeki karışıklığı önleyemeyen Talat Bey, reislikten ayrılmış ve yerine Seyyit Bey reis olmuştur²⁰⁵.

Siyasal alanda cemiyete karşı muhalefet artarken Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinde de yönetim karşıtı isyanlar çıktı. Özellikle 1910 ve 1911 yıllarında

¹⁹⁸ Hüseyin Cahit, "Yeni Kabine, Eski İşler", **Tanin**, 13 Kanun-ı sani 1910, no 489, s.1.

¹⁹⁹ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.t.**, s.96.

²⁰⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, I, s.266-267.

²⁰¹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.109.

²⁰² Babanzade İsmail Hakkı, "Bir Mebusun Tevkifi", **Tanin**, 20 Temmuz 1910, no 677, s.1; "Cemiyet-i Hafıye", **Tanin**, 21 Temmuz 1910, no 678, s.1.

²⁰³ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım I, s.55-57.

²⁰⁴ Hüseyin Cahit, "Cavit ve Hakkı Beylerin İstifası", **Tanin**, 9 Mayıs 1911, s.1.

²⁰⁵ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.275.

Arnavutluk'ta²⁰⁶ ve Arap vilayetlerinde²⁰⁷ yaşanan isyanlar Osmanlı yönetimini oldukça uğraştırdı. Ayrıca Osmanlı Hükümeti'nin çıkarmış olduğu değişik kanunlara tepki olarak 1911 yılı başlarında Makedonya'daki örgütler, aralarındaki anlaşmazlıkları bir yana bırakarak Makedonya'nın özgürlüğü konusunda birleştiler²⁰⁸. Osmanlı yönetimini oldukça tedirgin eden bu durum üzerine 1911 yılı yazında Osmanlı padişahı Mehmet Reşat, devlet otoritesini sağlamak için Rumeli'ye bir gezi düzenledi²⁰⁹. Gezi boyunca Selanik ve Manastır gibi Rumeli'nin önemli şehirlerini ziyaret eden padişah, haziran ayının sonunda başkente geri döndü.

1911 yılında Osmanlı Hükümeti'ni ve Osmanlı kamuoyunu en fazla tedirgin eden durum, İtalya'nın 29 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp nedeniyle Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiydi. Bununla birlikte savaş, imparatorluk için ne kadar yıpratıcı olsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti için ise yeniden canlanmak için bir fırsat oldu²¹⁰. Trablusgarp savaşı başladığında İttihat ve Terakki Kongresi toplanmıştı. Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinin durmadığını gösteren Trablusgarp savaşına katılmak üzere aralarında Enver ve Mustafa Kemal Beylerin de bulunduğu subaylar gizlice Trablusgarp'a giderek savaşa katıldılar²¹¹.

Trablusgarp savaşının devam ettiği günlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı olan muhalefet, örgütlenmesini tamamlamış ve 21 Kasım 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuştur²¹². Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı muhalefeti bünyesinde barındıran bir niteliğe sahipti. Gayrimüslim Osmanlı unsurlarının yanı sıra Arap mebusların da desteğini alan partiye, daha önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefet etmek için kurulmuş olan partiler de katılmış ve böylece Hürriyet

²⁰⁶ Arnavutluk'ta çıkan bu isyanlar hakkında bkz. Bilgin Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu**, Buke Kitapları, İstanbul, 2004, s.371-446; Banu İşlet Sönmez, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2007, s.177-189.

²⁰⁷ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1998, s.120-125.

²⁰⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım I, s.48-49.

²⁰⁹ Sultan Reşat'ın Makedonya gezisi için bkz. Mevlüt Çelebi, **Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Erik Jan Zürcher, "Sultan Reşad'ın Haziran 1911'deki Makedonya Seyahati", **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.121-137.

²¹⁰ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.118.

²¹¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.285.

²¹² Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Dergah yay., İstanbul, 1990, s.48.

ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki'nin somut uygulamaları karşısında geniş bir muhalefet cephesinin örgütlenmesini gerçekleştirebilmiştir²¹³.

Yeni fırkaya Rum mebusların da katılması konusu gündeme geldi. Ancak, Rum mebuslar yaptıkları toplantıda, yeni fırkaya katılmayarak bağımsız kalmaya karar verdiler. Bununla birlikte siyasi görüşlerine uygun düşen konularda muhalif fırka ile ortak hareket etmek konusunda görüş birliğine vardılar²¹⁴. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucularından Sadık Bey, Proodos gazetesinin muhabiri ile yaptığı mülakatta partilerinin Osmanlı unsurlarının menfaatlerini dikkate alacağını açıklamış ve Rum fırkasının partilerine göstermiş olduğu çekingenliğe şaşırduklarını ifade etmiştir. Ayrıca ona göre İttihat ve Terakki kulüpleri, kapılarını kapamaya mecbur hale gelmişlerdi ve seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trabzon, İzmir, Edirne ve hatta Selanik'te çoğunluğu kazanması şüpheliydi²¹⁵.

Muhalif fırkanın yöneticilerinin iddialı açıklamalarına rağmen İttihatçılara göre yeni fırka, aralarında görüş birliği olmayan ve yegane amaçları çoğunluk grubunu devirmek olan kişiler tarafından kurulmuştu. Bu amaca ulaşılması durumunda parti üyeleri arasında ayrılıklar baş gösterecekti²¹⁶.

İttihatçıların muhalif fırkaya olan bakışlarını değiştiren olay, 1911 yılında yapılan İstanbul ara seçimleri oldu. İstanbul mebusu Rıfat Paşa'nın Paris Büyükelçiliği'ne atanması nedeniyle boşalan İstanbul mebusluğu için 1911 yılında bir ara seçim yapılması zorunluluğu ortaya çıktı. Seçimde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adayı Adliye Nazırı Memduh Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı ise Tahir Hayrettin Bey'di. 11 Aralık 1911 tarihinde gerçekleştirilen seçimde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın

²¹³ Kurtuluş Kayalı, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", **TCTA**, V, s.1437-1438.

²¹⁴ "Yeni Fırkada Rumlar", **Tanin**, 27 Teşrin-i sani 1911, no 1163, s.3. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucularından Rıza Nur, parti ile Rumlar arasındaki ilişkiyi anılarında şöyle açıklamaktadır: "*Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın 'Rum Meşrutiyet Kulübü' ile münasebeti vardı. Bu kulüp fırkanın mesaisine iştirak ediyordu. Biz de bu kulübü, ismini dahi kaldırarak tamamıyla fırkaya kalb etmek fikrinde idik. Rumlar, ibtidalari bu fikrimize mümaşaat etmiş iken ve biz de onlarla yaptığımız itilafname şartları mucibince, inanarak fırkanın merkez-i umumi azalıklarından iki yeri boş bırakıp oraya, onlardan iki aza koyacak iken bilahire gelmeyip çekilmişlerdi. Rumlar mesaimizde bize yarım ediyorlardı. Fakat ne kendi teşkilatlarını bozuyor ve ne tamamıyla bize karışıyorlardı*". Rıza Nur, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü?**, (Haz. İlhami Yalınkılıç), Kitabevi yay., İstanbul, 1996, s.39.

²¹⁵ "Sadık Beyin Beyanati", **Tanin**, 2 Kanun-ı evvel 1911, no 1168, s.3.

²¹⁶ Hüseyin Cahit, "İtilaf Fırkası'nda Adem-i İtilaf-ı Efkâr", **Tanin**, 25 Teşrin-i sani 1911, no 1161, s.1.

adayı Tahir Hayrettin Bey 196 oyla, 195 oy alan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adayı Memduh Bey'i geride bırakmıştı²¹⁷.

Seçim sonuçları İttihatçılarda büyük bir şaşkınlık yarattı. Seçimin kendileri için mağlubiyet olduğunu kabul ettiklerini belirten Hüseyin Cahit'e göre, cemiyet açısından bu sonuçtan ümitsizliğe kapılmayı gerektirecek bir durum yoktu. Çünkü ona göre, Hürriyet ve İtilaf'ın adayına oy verenler ne adayın kabiliyetine ne de partinin programına bakarak oy kullanmışlardı: “*Bu müntehibler mahza İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefet etmiş olmak için, cemiyet aleyhinde bir hareket olmak üzere Tahir Hayrettin Beyi tercih ettiler*”²¹⁸.

Her ne kadar Hüseyin Cahit, cemiyet açısından ümitsizliğe kapılmayı gerektirecek bir durumun olmadığını belirtse de İttihatçıların ara seçim sonuçlarından son derece rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Daha yeni kurulmuş bir partinin yapılan ara seçimlerde kendi adaylarını geride bırakmaları, İttihatçıları fazlasıyla tedirgin etti. İttihatçılar bu seçimi, hemen harekete geçmeleri gerektiğinin işareti olarak gördüler²¹⁹. Çünkü, yeni partinin İttihat ve Terakki'nin en güçlü olduğunu sandığı İstanbul'da seçimi kazanması, örgütlenmesini tamamladıktan sonra gireceği genel seçimlerde iktidara gelme olasılığını güçlendirmişti²²⁰. Bu nedenle İttihatçılar, muhalif fırkanın ülke çapında örgütlenmesini tamamlamasına fırsat bırakmadan Meclis-i Mebusan'ı feshederek erken seçime gitmeyi kararlaştırdılar.

Meclis-i Mebusan'ın feshi için İttihatçılar, 1909 yılında Kanun-ı Esasi'nin 35. maddesinde yapılan değişikliği gündeme getirdiler. 1909 yılında yapılan değişiklikle yürütme organının silahı olan meclisi fesih hakkı kısıtlanmıştı²²¹. İttihatçılar, 35. maddeyi eski durumuna getirerek meclisin feshini kolaylaştırmak istiyorlardı. Bunun için İstanbul ara seçimlerinin yapılmasından hemen sonra 16 Aralık 1911 tarihinde Sadaretin

²¹⁷ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.288. Bazı Rum gazetelerine göre, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İstanbul'daki seçim başarısı, Rum ikinci seçmenlerin muhalif fırkaya olan desteğinin sonucuuydu. Eğer Rum seçmenler Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayına destek olmasaydılar seçimi İttihat ve Terakki Cemiyeti adayı kazanacaktı. “Şehrimizde İntişar Eden Rum Matbuatı”, **Anadolu**, 1 Kanun-ı evvel 1327, no 7, s.2.

²¹⁸ Hüseyin Cahit, “İstanbul İntihabı”, **Tanin**, 13 Kanun-ı evvel 1911, no 1177, s.1.

²¹⁹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.128.

²²⁰ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.172.

²²¹ Bülent Tanör, **a.g.e.**, 195.

gönderdiği kanun layihası tezkeresi Meclis-i Mebusan'a getirildi²²². Muhalif mebuslar meclisin oturumlarına katılmayarak değişiklik önergesinin görüşülmesini önlemeye çalışmışlar, bu durum üzerine Sait Paşa Hükümeti bunu üst üste ret sayarak istifa etmiştir. Sultan Reşat'ın Sait Paşa'yı yeniden sadarete getirmesi ve yeni kurulan hükümetin görüşünde ısrar etmesi üzerine padişah, Meclis-i Ayan'a danışmış²²³ ve Ayan'ın da onayını alarak Meclis-i Mebusan'ı 18 Ocak 1912 tarihinde feshetmiştir²²⁴. Böylece Osmanlı ülkesinde yeni bir seçim sürecine girilmiştir.

2- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Seçim Politikası ve Rumlar

Meclis-i Mebusan'ın feshinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, seçim kampanyasına başladı. Cemiyet, yaklaşan seçimlerde hükümet gücünü de kullanmayı amaçlamaktaydı. Bu amaçla bazı cemiyet üyelerinin kabinde yer alması için girişimlerde bulunuldu ve sonuçta Hacı Adil Bey Dahiliye Nezareti'ne, Talat Bey Posta ve Telgraf Nezareti'ne, Cavit Bey ise Nafia Nezareti'ne getirildi²²⁵.

İttihatçılar, uyum içinde çalışabilecek bir Meclisin oluşturulmasını umuyorlardı. Bu nedenle yaklaşan seçimler öncesinde azınlıklara karşı daha uzlaşıcı hale geldiler. Rum, Bulgar ve Arnavutları yatıştırmak amacıyla da Hacı Adil Bey'i 1912 yılının şubat ayında Makedonya'ya gönderdiler. Ancak, Hacı Adil Bey'in üç buçuk ay süren gezisinden beklenen sonuç alınamamış ve azınlık örgütleri ikna edilememiştir²²⁶.

1912 yılında yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti, yeni kurulmuş olmasına rağmen karşısında güçlü bir muhalefet fırkası buldu. 1911 yılının aralık ayında yapılan İstanbul ara seçimini kaybeden İttihat ve Terakki Cemiyeti, benzer bir sonucun genel seçimlerde de yaşanmasını önlemek ve iktidarı muhaliflere bırakmamak için seçim çalışmalarına son derece önem verdi. İttihatçılar, 1908 seçimlerinde kendi listelerinden

²²² Ali Birinci, **a.g.e.**, 105.

²²³ II. Meşrutiyet dönemindeki Ayan Meclisi hakkında bilgi için bkz. H. Aliyar Demirci, **İkinci Meşrutiyet'te Ayan Meclisi 1908-1912**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2006.

²²⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım I, s.242.

²²⁵ Aykut Kansu, **Politics in Post-Revolutionary Turkey, 1908-1913**, Leiden: Brill, 2000, s.320; Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.131.

²²⁶ Feroz Ahmad, **a.g.m.**, s.107.

seçilmelerine rağmen daha sonra muhalif gruplara katılan mebusların varlığını da göz önünde bulundurarak yaklaşan seçimlerde benzer bir durumun yaşanmasını istemiyorlardı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1912 seçimleri için yayınlamış olduğu siyasal program, 1908 seçimlerindeki programından pek farklı değildi. Programda askerlik süresinin kısaltılabileceği belirtilerek “adem-i merkezîyet”e karşı çıkılıyor ve “tevsî-i mezuniyet ve tefrik-i vezâif” yönteminde ısrar ediliyordu. Ayrıca, azınlık ve yabancı eğitim kurumlarında devlet denetiminin sürmesi gerektiği belirtiliyor ve ilkokullarda yerel dillerin yanı sıra Türkçe'nin de öğretilmesinin gerektiği vurgulanıyordu²²⁷.

İttihatçılara göre, 1912 seçimlerindeki rakipleri Hürriyet ve İtilaf Fırkası, ülkede yabancı devletler hesabına çalışan Rum ve Bulgar komitelerinin yardımıyla kurulmuştu ve bu parti aralarında görüş birliği olmayan kişilerin “intikam ve iğtinam” amacıyla oluşturdukları bir koalisyondur²²⁸. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen Tanin gazetesine göre, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda bulunan kişilerin tek ortak noktaları, İttihat ve Terakki'ye husumetti ve parti üyeleri arasında görüş birliği bulunmuyordu²²⁹. Hürriyet ve İtilafçıların İttihat ve Terakki'yi Osmanlı unsurlarını Türkleştirmekle suçladığına değinen Tanin'e göre, “... *Hürriyet ve İtilaf Fırkası rüesasının, kaffesinin değilse bile herhalde bir kısmının ... bu memleketi Türk ve Türk'ün muhalifi namıyla ikiye ayırmak istedikleri anlaşılıyor*”du²³⁰.

1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğer Osmanlı unsurlarıyla olduğu gibi, Rum cemaati ile de uzlaşmaktan yanaydı. Ancak, 1908 seçimlerinde İttihatçı listelerden Meclis-i Mebusan'a girip de daha sonra muhalif saflara katılan Rum

²²⁷ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.189-190.

²²⁸ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.199-200.

²²⁹“*Hürriyet ve İtilaf Fırkası denildiği zaman Damat Ferit Paşa'nın, Sadık Beyin fırkası mı, Lütfi Fikri Beyin, Rıza Tevfik Beyin fırkası mı, yoksa Gümülcineli İsmail Beyin veya Nafi Paşa'nın ve Boşo Efendi'nin fırkası mı anlatılacaktır? Bunlar istedikleri kadar bizim muayyen ve matbu bir programımız vardır, hepimiz o programı kabul ettik, binaenaleyh aramızda vahdet temin olunmuştur desinler, aralarında fikir, his, tahsil ve terbiye, muhit, amal itibarıyla uçurumlar bulunan bu zatların aynı fikir etrafında toplanabileceklerine kendilerinden başka inananlar bulunacağına ihtimal vermeyiz*”. “İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilaf”, **Tanin**, 10 Şubat 1912, no 1236, s.1.

²³⁰ 1912 seçimleri sırasında İttihatçı basın ile muhalif basın arasındaki tartışmalar için bkz. Ahmet Ali Gazel, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasi Mücadelesinde Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007, s.258-307.

mebusların olması, İttihatçıları 1912 seçimlerinde seçilecek Rum mebusları hakkında daha dikkatli olmaya yöneltti.

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarından itibaren İttihatçılar ile Rum cemaati arasında yaşanan anlaşmazlıklar, Rumların 1912 seçimlerinde de cemiyete muhalefet etmelerinde önemli rol oynadı. Özellikle, 1908 seçimlerinde yaşanan anlaşmazlıklar, kilise ve mektepler meselesi, cemiyetler kanunu, cemaat mekteplerini hükümet kontrolüne alma çabaları, gayrimüslimlerin askere alınmaları, Rumeli'de eşkiyalığın önlenmesi hakkında hükümetçe alınan önlemler, Girit meselesi nedeniyle Yunan mallarına karşı uygulanan boykotaj, Rumların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefetlerinde etkili olan faktörlerdir. Ayrıca, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adem-i merkeziyete karşı olması ve "Osmanlılık" politikası bağlamında tüm Osmanlı vatandaşlarını eşit hak ve görevlerle kanun karşısında eşit bir hale getirmeye çalışması, Rum cemaati tarafından geleneksel ayrıcalıklarının ihlali olarak değerlendirilmiş ve cemiyete muhalefetlerinde önemli rol oynamıştır²³¹.

1912 seçimlerinde Rum cemaatinin siyasal temsilciliğini Rum Patrikhanesi'nin yanı sıra 1908 yılında kurulmuş olan ve Türkiye'de Rum Meşrutiyet Kulübü olarak bilinen Helen Politik Birliği yaptı. 1911 yılının sonlarına doğru Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı güçlü bir muhalif parti olarak ortaya çıkması ile Meclis'teki Rum mebusların büyük bir kısmı muhalif fırkaya destek olmaya başladılar.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Osmanlı ülkesindeki tüm muhalif güçleri bünyesinde barındırmaya çalışan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kuruluşundan itibaren azınlıkları kendisinin doğal bir müttefiki olarak görmüş ve bu nedenle seçimlerden önce Rumlarla fırka bünyesinde bir araya gelmeye çalışmıştı. Ancak, Rumların bağımsız kalmak istemeleri nedeniyle bu birleşme gerçekleşmemiştir²³².

²³¹ İzmir'de yayımlanan Amalya gazetesi Rumların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan muhalefet sebeplerini şöyle açıklamıştır: "*Acaba Hüseyin Cahit'in Rumluğa ait herşeye karşı açtığı cidal, Adliye ve Mezahip Nezaretleri'nin Patrikhane hakkında bir çok ahvaldeki vaziyeti, başka bir nazırın Patrike karşı muamelesi, Makedonya ve Epir vekayi-i kitaliyesi, metropolit Emelihanonun bir suret-i faciada katli, memleketin bazı taraflarında Rum lisanının bir suret-i şedidede takibi, cebren tebdil-i din hususunda hükümet-ı mahalliyenin iştiraki, şedid boykotaj unutuldu mu?*". "Rum Matbuatı", Amalya gazetesinden akt. **Anadolu**, 1 Şubat 1912, no 49, s.2.

²³² Ali Birinci, **a.g.e.**, s.137.

Buna karşın, daha Meclis-i Mebusan feshedilmeden ve seçim süreci başlamadan önce, Rum cemaati ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında yaklaşan seçimler hakkında görüşmeler yapıldığına dair basında haberler yer almaya başladı²³³. Serfice Mebusu Boşo Efendi görüşmeler hakkında basına yaptığı açıklamada, Rum mebusları olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmayacaklarını açıklamış ve kendi haklarına riayet eden siyasi fırkaları diğerlerine tercih edeceklerini duyurmuş ve “*Eğer İttihat ve Terakki Cemiyeti bizim hukukumuzu muhafaza etmeğe gayret ederse şüphe etmeyiniz ki derhal o tarafa geçeceğiz*” demiştir²³⁴. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum mebusları arasında görüşmeler devam ederken Rum basınında Rum Patriki'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği yapılması taraftarı olduğu yolunda haberler çıkmış, ancak patrik gelen eleştiriler üzerine bunun doğru olmadığını açıklamıştır²³⁵.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum mebusları arasında yapılan görüşmeler 13 Ocak 1912 tarihinde anlaşma ile sonuçlandı²³⁶. İki taraf arasında varılan anlaşmaya göre; azınlıkların haklarını koruyacak bir seçim yöntemi kabul edilecek, Rum Kilisesi'nin sahip olduğu ayrıcalıklar korunacak, cemaat mektepleri ruhani reisler tarafından serbestçe idare olunacak ve cemaat mektepleri tarafından verilen şehadetnameler aynı seviyedeki hükümet mektepleri tarafından verilenlerle eşit sayılacak, Meclis-i Ayan'a herkesin saygısını kazanmış kişilerden üye seçilecek ve üzerinde anlaşmaya varılan bu maddelerin Kanun-ı Esasi'nin ilgili maddelerine eklenmesi için Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ilk kongresinde karar alınacaktı²³⁷.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum mebusları arasında yapılan bu anlaşma, İttihatçılar tarafından sert bir şekilde eleştirildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Rum cemaatini kendi tarafına çekebilmek için çok uğraştığını, ancak bu çabaların bir sonuç vermediğini belirten Tanin gazetesi, iki taraf arasında varılan anlaşma şartlarını tek tek ele almış ve bu maddelerin hiçbirine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşı olmadığını ileri sürmüştür. Tanin'e göre iki taraf arasındaki anlaşmanın amacı şuydu: “... *Rumlar*

²³³ “Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Rumlar”, **Tanin**, 5 Kanun-ı sani 1912, no 1200, s.2.

²³⁴ “Rum Mebusları”, Jön Türk gazetesinden akt. **Tanin**, 10 Kanun-ı sani 1912, no 1205, s.3.

²³⁵ “Rum Patriki Ne Demiş?”, **Tanin**, 13 Kanun-ı sani 1912, no 1208, s.2; “Rum Patrikhanesi ve İttihat ve Terakki Fırkası”, **Anadolu**, 10 Kanun-ı sani 1912, no 30, s.2.

²³⁶ Ali Birinci, **a.g.e.**, s.138.

²³⁷ “Hürriyet ve İtilaf ve Rum Mebusları”, **Tanin**, 13 Kanun-ı sani 1912, no 1208, s.3; **Anadolu**, 15 Kanun-ı sani 1912, no 34, s.2-3; Ali Birinci, **a.g.e.**, s.275.

Hürriyet ve İtilaf ile taksim-i menafide ve İttihat ve Terakki'ye hücumda birleşmişler. Bazı Rum müteneffizanı Ayan'a aza tayin edilecek, iki Rum nazır tayin olunacak. Buna mukabil de Rumlar bütün kuvvetleriyle İttihat ve Terakki'yi yıkmaya çalışacaklar"²³⁸.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin söz konusu anlaşma şartlarına karşı çıkmamasına rağmen Rumların, cemiyet yerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile anlaşmalarının sebebini ise Tanin şöyle açıklamaktadır: “ *Bu sebebi düşündükçe Yunan Başvekili Venizelos'un Teselya'da irad ettiği bir nutku der-hatır ediyoruz... bu nutukta Venizelos Yunanlıların en büyük düşmanı İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğunu, İttihat ve Terakki Cemiyeti payidar oldukça Yunanlıların amal-i milliyelerinin nail olamayacağını açıktan açığa söylüyordu. Binaenaleyh Venizelos top ve tüfenk ile, ordu ve donanma ile yapamadığı şeyi acaba kendi içimizden, kolaylıkla yapmak mı istiyor? Çünkü itiraf etmelidir ki bugün İstanbul'da Rum cemaatini idare edenler Yunan tebaasından bir iki zengin bankerdir. Osmanlı Rumları namına idare-i kelam eden gazetecilerin en göze çarpanları da Yunan tebaasındandır*”. Osmanlı Rumlarının içinde vatanını seven ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen Rumların da bulunduğunu hatırlatan Tanin'e göre, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum mebusları arasında yapılan bu anlaşmaya rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum unsuru hakkındaki politikasında bir değişiklik olmayacaktı²³⁹.

İzmir'de yayınlanan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı olan Anadolu gazetesinin yazarı Galib Bahtiyar da söz konusu anlaşmanın oluşumunda Rum Patrikhanesi'nin Yunan ulusal çıkarlarını gözetmesinin payı olduğunu ileri sürmekteydi. Galib Bahtiyar'a göre, “... ‘*Etniki Eteryä*’ Cemiyeti'nin tesis ve propaganda icrasına kadar Patrikhane de hükümet-i Osmaniye'ye karşı pek muhalesetkarane bir vaz almış”tı ve “*Hatta Patrikhane Atina Cemiyeti'nin amalına alet olmazdan evvel İslam ve Rum unsuru arasında zerre kadar bürudet tasavvur olunmazdı*”. Ruhani bir reis olan Rum Patriki'nin siyasete karışmasının doğru olmadığını belirten Bahtiyar'a göre, meşrutiyet devrinde yasal olmayan faydalar sağlayamayacağını gören Patrikhane ile bütün emellerinin kırılmış olduğunu gören Atina politikacıları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefet etmeye başlamışlardı. Ayrıca Galib Bahtiyar'a göre, Patrikhane, bütün din

²³⁸ “Rum Meşrutiyet Cemiyeti'yle İtilaf”, **Tanin**, 15 Kanun-ı sani 1912, no 1210, s.1.

²³⁹ “Rum Meşrutiyet Cemiyeti'yle İtilaf”, **Tanin**, 15 Kanun-ı sani 1912, no 1210, s.1.

adamlarına gönderdiği bir talimatnamede seçimlerde İttihat ve Terakki'ye karşı bir tavır alınmasını istemişti²⁴⁰.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum mebusları arasında seçimler hakkında yapılan anlaşmaya Rum cemaati içinde de tepki gösterildi. Gerek Rumca basında yer alan yazılarda²⁴¹, gerekse Türkçe basında yayınlanan bazı Rum vatandaşların yazılarında söz konusu anlaşma eleştirildi²⁴². Bunun yanında Rum mebusları arasında da muhalif fırka ile işbirliği yapılmasına karşı çıkanlar bulunmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Narlis, Orfanidis ve Kofidis'in yanı sıra, aslında cemiyete üye olmayan ancak, muhalif fırka ile işbirliği yapılması durumunda seçilecek Rum mebusların sayısının azalacağına inanan Karolidis, Emmanuilidis ve Savapulos gibi mebuslar, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile seçimlerde işbirliği yapılmasına karşı çıktılar²⁴³.

Her ne kadar Rum Patrikhanesi, İttihat ve Terakki yanlısı basında ağır bir şekilde eleştirilse de İttihat ve Terakki Cemiyeti, seçimlerde Rum cemaati ile uzlaşmak niyetindeydi. Osmanlı ülkesindeki gayrimüslim unsurlar arasında en fazla nüfusa sahip olan Rum cemaatinin tamamen muhalif saflarda yer alması, İttihatçılar açısından istenmeyen bir durumdu. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen üyelerinden Talat ve Halil Beyler, Rum Patriki Yovakim Efendi'yi 28 Ocak 1912 tarihinde ziyaret etmiş ve yaklaşan seçimlerde işbirliği önerisinde bulunmuşlardı²⁴⁴. İzmir mebusu Karolide Efendi'ye göre bu ziyarette İttihatçılar, Rum mebusların sayısını 45'e çıkarmayı, Aristidi Paşayı Adliye ve Mezahip Nazırı olarak atamayı ve diğer Rumları da önemli mevkilere getirmeyi vaat ettiler²⁴⁵. Ancak Rum Patriki, İttihatçılara verdiği cevapta Rum unsurunun takip edeceği siyasetin belirlenmesinde kendisinin yetkili olmadığını belirterek söz konusu teklifi kilisenin meclislerine sunacağını ifade

²⁴⁰ G. B., "Patrikhane ve Siyaset", **Anadolu**, 25 Kanun-ı sani 1912, no 43, s.1.

²⁴¹ "İntihabat Hakkında", Amalya gazetesinden akt. **Anadolu**, 29 Kanun-ı sani 1912, no 46, s.2.

²⁴² Örneğin "*Rum milletini zir-i tahakkümünde inleyen, her türlü fikr-i teceddüdü ezen, istiklal-i efkârı mahv eden ve cehaletin tevlid eylediği esaret tahtında bulundurduğu zavallı milleti hükümete karşı bir silah gibi istimal eden bir mütegalibe şirketi mevcut*" olduğunu belirterek bu şirketin asıl üyelerinin de Patrikhane Meclisleri, metropolitler ve gazetecilerden oluştuğunu ileri süren ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum mebusları arasında yapılan anlaşma nedeniyle Rum din adamlarını sert bir şekilde eleştiren "Efkar-ı müfrite sahibi bir Rum" imzasıyla yayınlanan bir yazı için bkz. "Bir İttifak Münasebetiyle", **Tanin**, 16 Kanun-ı sani 1912, no 1211, s.1-2.

²⁴³ Catherine Boura, **a.g.m.**, s.198; Stefo Benlisoy-Foti Benlisoy, **a.g.m.**, s.375.

²⁴⁴ Aykut Kansu, **Politics in Post-Revolutionary Turkey, 1908-1913**, s.327.

²⁴⁵ Vangelis Constantinos Kechriotis, **The Greeks of İzmir at The End of The Empire**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Leiden, 2005, s.268; Alexis Alexandris, **a.g.e.**, s.42; Catherine Boura, **a.g.m.**, s. 197-198.

etti²⁴⁶. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önerisi Patrikhane meclislerinde görüşüldü. Sonuçta, Patrikhane'nin seçim işlerine karışmamasına, seçimler hakkındaki başvuruların Rum Meşrutiyet Kulübü'ne yapılmasına ve Rumların seçimlerde serbestçe oy kullanabilmelerine karar verildi²⁴⁷.

Ancak İttihatçılar, Talat ve Halil Beylerin Patrikhane'ye olan ziyaretlerinin basında yanlış aktarıldığını düşünmekteydiler. Bu konuya açıklık getirmek üzere Tanin'de bir haber yayınlanmış²⁴⁸, ancak bunun da etkili olmaması üzerine Halil ve Talat Beyler tarafından basına bir açıklama gönderilmiştir²⁴⁹.

3- Seçim Süreci ve Seçimlerin Sonuçları

1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarda bulunmasından da yararlanarak muhalif adayların seçim şansını azaltmaya çalıştı. Ayrıca seçimlerde ordunun da İttihatçılara yardım etmesi için girişimlerde bulunuldu²⁵⁰.

İttihatçılar seçimlerde muhaliflerin en az sayıda mebus çıkarmasını sağlamaya çalışırken, Rum cemaati de Osmanlı ülkesindeki diğer unsurlarla seçimlerde birlikte hareket etmenin yollarını aradı. Rum gazetelerine göre, Rumeli'de Bulgarlar ile Anadolu'da ise Ermeniler ile seçim ittifakına gidilmeliydi²⁵¹. Bu düşünce Rum siyasi çevrelerinde de kabul görmüş ve Rum Meşrutiyet Kulübü üyeleri, Ermeni Patrikhanesi'ne giderek seçimlerde Ermeniler ile Rumların birlikte hareket etmesini teklif

²⁴⁶ “Talat Bey Patrikhane'de” Nea Smirni gazetesinden akt. **Anadolu**, 30 Kanun-ı sani 1912, no 47, s.2-3.

²⁴⁷ “Patrik ve İttihat ve Terakki”, **Anadolu**, 31 Kanun-ı sani 1912, no 48, s.2. İttihatçılara göre, Patrikhane'nin seçim işlerine karışmama kararı, Rumlar arasında çok fazla mebus adayı olmasından ve ruhani bir makam olan Patrikhane'nin tarafsızlığını korumak istemesinden kaynaklanıyordu. Babanzade İsmail Hakkı, “İntihabat ve Rum Cemaati”, **Tanin**, 25 Mart 1912, no 1280, s.1.

²⁴⁸ “Rum Patriki İle Mülakat”, **Tanin**, 30 Kanun-ı sani 1912, no 1225, s.3.

²⁴⁹ Açıklama metni şöyledir: “*Osmanlı Rum Meşrutiyet Kulübü'yle itilaf teklifi için Patrikhane'ye gitmedik. Meşrutiyet kulübünün bütün Rum unsurunu temsil etmediğine kani olduğumuzdan İttihat ve Terakki aleyhine olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'yla birleştiğini ilan etmiş olan heyet-i mezkureye karşı masruf olacak mesaimizin kat'iyen Rumluk aleyhinde bir hareket suretinde telakki edilmemesini rica ile fırkamız namına yine Rum vatandaşlarımızdan mebus çıkarmaya karar vermiş olduğumuzu Patrik Efendi hazretlerine tebliğ ettik. Sebeb-i ziyaretimiz bundan ibarettir. Bunun hilafında vuku bulan neşriyat kizb-i sarihtir*”. “İzahname”, **Anadolu**, 6 Şubat 1912, no 53, s.2.

²⁵⁰ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.161.

²⁵¹ “İntihabat-ı Cedide”, **Tanin**, 19 Kanun-ı sani 1912, no 1214, s.3.

etmişlerdir²⁵². Ayrıca, seçimlerde Bulgarlar ile ortak hareket etmek amacıyla da birçok heyetler oluşturulmuştur²⁵³.

1912 seçimlerinde Rum cemaatinin siyasal temsilciliğini Rum Patrikhanesi ile Rum Meşrutiyet Kulübü yaptı. Osmanlı ülkesinin değişik yörelerindeki güçlü ve etkili Rum gazeteleri, seçimlerde Rum unsurunun sesini duyurmada etkili oldu. Başkentte yayınlanan Neologos, Tahidromos, Proodos, Foni gibi gazetelere ek olarak İzmir’de yayınlanan bir başka Proodos, Amalthia, Estiya, Armonya ve Amarisya gibi gazeteler, seçimler süresince Rum halkın bilgilenmesinde önemli rol oynadılar²⁵⁴. Ayrıca Patrikhane, yayınlamış olduğu beyannamelerle seçim cetvellerinde isimleri kayıtlı olmayan Rum seçmenlerin ilgili mercie müracaat etmelerini isteyerek Rum seçmenleri yönlendirdi²⁵⁵.

1912 seçimlerine ittifak yaparak girmiş olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum cemaati, seçimlerde başarılı olacaklarına inanmaktaydılar. Seçim öncesinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın kurucularından Sadık Bey, “*Bahusus Rumlar da bize muavenet edince muvaffakiyetimize tereddüt bile caiz değildir*” diyerek yaklaşan seçimler hakkındaki beklentilerini ortaya koyuyordu²⁵⁶. Bu olumlu beklentilerin sonucunda Rum basını da, seçimlerde Rum cemaatinin tüm ülkede 45 mebus çıkarabileceğini düşünmekteydi²⁵⁷.

İttihatçılar ise, Rumların nüfus olarak belli bir bölgede yoğun olarak bulunmamaları nedeniyle Müslüman seçmenlerin oylarına muhtaç olduğunu düşünmekteydiler²⁵⁸. Yine İttihatçılara göre, Rum, Bulgar ve Ermenilerin bu seçimlerde mebus sayılarını artırmaları demek, Meclis-i Mebusan’daki Türk mebuslarının sayısının azalması demektir. Ayrıca onlara göre, “*Meclis-i Mebusan’da farza yirmi Rum mebus olmayıp da otuz tane olursa bundan Rum unsuru ne kazanacaktır? Rum unsurunun hukuk-ı tabiiyye ve müktesebesi, şerait-i iktisadiye ve ictimaiyesi, hasılı umumi bir tabir ile şerait-i hayatiyesi üzerinde bu tezayüdün ne tesiri olacaktır?*”. “*Biz İttihat ve Terakki*

²⁵² Recep Karacakaya, **a.g.e.**, s.151.

²⁵³ “İntihabat Hakkında”, Amalya gazetesinden akt. **Anadolu**, 26 Kanun-ı sani 1912, no 44, s.2.

²⁵⁴ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.210.

²⁵⁵ “Patrik ve İntihabat”, **Anadolu**, 28 Kanun-ı sani 1912, no 45, s.3.

²⁵⁶ “Hürriyet ve İtilaf Fırkası”, **Anadolu**, 30 Kanun-ı sani 1912, no 47, s.3.

²⁵⁷ “Rumlar Kaç Mebus İstiyor?”, **Tanin**, 31 Kanun-ı sani 1912, no 1226, s.3.

²⁵⁸ G. B. “İntihabatta Rum Partisinin Vaziyeti”, **Anadolu**, 11 Şubat 1912, no 57, s.1.

siyaset-i umumiye-i devlette unsur bilmeyiz” diyen cemiyetin yayın organına göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimlere, unsur namına değil, “... *fikir ve meslek ve Osmanlılık namına çıkıyor*”du²⁵⁹.

Seçim sürecinde İttihatçılar ile Rum cemaati arasında gerginliğin artmasına neden olay, İstanbul eski mebusu Kozmide Efendi'nin sahibi olduğu ve başyazarlığını da Serfice eski mebusu Boşo Efendi'nin yaptığı Foni gazetesinde Türkleri aşağılayan bir makalenin yayımlanması oldu. Bu yazı, Tanin'in öncülüğünde İttihatçılar tarafından Rum karşıtı milliyetçi bir kampanyanın başlatılmasına neden oldu²⁶⁰. Ayrıca Boşo Efendi'nin İzmir Rum Meşrutiyet Kulübü'nde yaptığı konuşmada Türkleri “barbar” olarak nitelendirerek Yunan propagandası yapması²⁶¹, İttihatçıların tepkisine neden olmuş ve Boşo Efendi'yi protesto eden yazılar İzmir basınında günlerce yayımlanmıştır²⁶². İttihatçılar bununla da yetinmemişler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefetin gerçek dışı ithamlarını protesto etmek amacıyla İzmir'de bir miting düzenlemişlerdir. Miting programında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumları seçkin bir Osmanlı unsuru olarak gördüğü ve seçimlerde yalnızca Rum Meşrutiyet Kulübü'nü kendisine siyasi bir rakip olarak saydığı belirtilmekte ve “*Türklüğü tahkir eden, Türk düşmanlığını kendilerine bir düstur-ı esasi-i hareket ittihaz eyleyen bir şahsın hareket-i menfuresi*”nin protesto edileceği duyurulmaktaydı²⁶³.

1912 seçimlerinin başlamasıyla, Rumların bekledikleri sonuçları alamayacakları ortaya çıkmaya başladı. Sonuçların istenilen şekilde çıkmaması üzerine Rum cemaati içinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na ve muhalif fırka ile seçim işbirliğine girişen Rum Meşrutiyet Kulübü'ne karşı eleştiriler yüksek sesle dile getirilmeye başlandı²⁶⁴. İttihatçılar ise Yunan politikalarına alet olmakla suçladıkları Rum Meşrutiyet

²⁵⁹ “Fazla Mebus İsteriz!”, **Tanin**, 5 Şubat 1912, no 1231, s.1.

²⁶⁰ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.213-214.

²⁶¹ “Boşo'nun Konferansı”, **Anadolu**, 19 Mart 1912, no 89, s.2-3.

²⁶² “Türklük Tahkir Edilemez”, **Anadolu**, 21 Mart 1912, no 91, s.2; “Yorgi Boşo Efendi Hakkında Protestolar”, **Ahenk**, 21 Mart 1912, no 4768, s.3.

²⁶³ “İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarafından Hükümete Verilen Beyanname”, **Anadolu**, 14 Mart 1912, no 85, s.1-2.

²⁶⁴ Tahidromos gazetesinin eleştirileri için bkz. “İntihabat ve Rumlar”, **Tanin**, 22 Mart 1912, no 1277, s.3; “İntihabatta Rumlar”, **Tanin**, 28 Mart 1912, no 1283, s.3.

Kulübü'nün seçimlerde başarısızlığa uğramasını Osmanlılık açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmekteydiler²⁶⁵.

Rumların seçimlerden şikayetleri yalnızca Rum Meşrutiyet Kulübü'ne yönelik değildi. Rumlar ayrıca, seçim bölgelerinin kasıtlı olarak daha az Rum ikinci seçmen çıkaracak şekilde düzenlendiğini, listelere Rum seçmenlerin yazılmadığını, itirazlarının ise dikkate alınmadığını iddia ediyorlardı²⁶⁶. Rum Patrikhanesi'nin seçimlerde yaşanan haksızlıklar konusunda hükümete bir takrir vereceğinin anlaşılması üzerine Tanin gazetesi, "*Anlaşılan bu takrir muharebesine yine başlayacaklar*" yorumunu yaptı²⁶⁷.

Bunun yanında Rumlar, seçimlerdeki başarısız sonuçlar nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni de suçlamaktaydılar. Seçimlerde İttihatçıların listelerinden aday olan Rum mebus adaylarını da İttihat ve Terakki'ye "satılmış" olmakla itham ettiler²⁶⁸. İzmir'de İttihat ve Terakki Cemiyeti listesinden aday olan Karolidi Efendi yalnızca Türkiye'deki Rumlar tarafından eleştirilmemiş, tarih profesörü olarak bir süre görev yaptığı Yunanistan'da da kendisine karşı tepki gösterilmiştir. Bu tepkiler sonucunda Karolidi Efendi, görev yaptığı üniversiteden uzaklaştırıldığı gibi Oryantalistler Konferansı'na katılması da yasaklanmıştır²⁶⁹.

Rumlar 1912 seçimlerinde, bir önceki seçimlere göre kendilerinden daha az müntehib-i sani seçilmesinin nedeni olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni görmekteydiler. İttihatçılar ise Rumların bu şikayetini anlamsız bulmaktaydı. Çünkü onlara göre bu, "Rumluk" veya "Türklük" meselesi değil, seçim meselesi idi: "*Madem ki Rumlar bugün bizim muhalifimiz fırka ile birliktedirler, o halde biz niçin Rum müntehib-i sanisi yani muhalif çıkaralım? Elimizden gelirse bir tane bile muhalif müntehib-i sani çıkarmayız... Bu arada bittabi muhalif Rum mebus çıkmamasına da gayret ederiz. Rumlar hem bizim muhaliflerimizle bizim aleyhimize çalışsınlar hem de sonra bizden müntehib-i sani ve mebus istesinler buna aklımız ermez*"²⁷⁰. Ayrıca, İttihat ve Terakki Cemiyeti yayınlamış olduğu beyannamelerle, tüm Osmanlı unsurları gibi Rumların da

²⁶⁵ "İnhilal", **Anadolu**, 28 Mart 1912, no 98, s.1.

²⁶⁶ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.215.

²⁶⁷ "Başladılar!", **Tanin**, 10 Mart 1912, no 1265, s.3.

²⁶⁸ Babanzade İsmail Hakkı, "İntihabat ve Rum Cemaati", **Tanin**, 25 Mart 1912, no 1280, s.1.

²⁶⁹ Vangelis Constantinos Kechriotis, **a.g.t.**, s.280; "Karolidi Efendi'nin Azli!", **Tanin**, 7 Nisan 1912, no 1293, s.4.

²⁷⁰ "İttihat Terakki ve Rumlar", **Tanin**, 23 Mart 1912, no 1278, s.1.

saygın bir unsur olarak görülmesine rağmen Rum Meşrutiyet Kulübü'nün cemiyetin “siyasi hasmı” olduğunu açıklamıştır²⁷¹.

1912 seçimlerinde Rumların tepkisi yalnızca İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelmedi. Seçimlerde İttihatçılarla işbirliği yapan Müslüman olmayan unsurlara karşı da tepki göstermekteydiler. Örneğin, Silivri'de yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne oy vermeleri nedeniyle Rumlar, Musevilere karşı boykot yapmaya başlamıştı²⁷².

1912 seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin büyük bir üstünlüğü ile sonuçlandı. İmparatorluğun birçok bölgesinde İttihatçı adaylar, muhalif adayları geride bırakarak seçildiler²⁷³. II. dönem Meclis-i Mebusan'ına sadece 6 muhalif mebus girebildi²⁷⁴. 1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki'ye olan muhalefetleri nedeniyle Rumların sahip olduğu mebus sayısı 15'e düştü²⁷⁵. Seçilen Rum mebusların büyük bir kısmı da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin listelerinden seçilebildi²⁷⁶. Yalnızca 4 Rum mebus, muhalefetin listesinden Meclis'e girebildi²⁷⁷. 1912 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a giren Rum mebusların isimleri şöyledir: Serfice/ Ligor Efendi, Yanya/Dimitraki Kingos, Yanya/Konstantin Surlas, Manastır/Trayan Nali, Selanik/Kiryako Koçuno, İstanbul/Yorgaki Artas, İstanbul/Vasilaki Orfanidis, İzmit/Anastas Efendi, Midilli/Dimitraki Sava, Sakız/Ehlefes Apodyoko, İzmir/Emanuel Emanuelidi, İzmir/Pavlo Karolidi, Karesi/Konstantin Savapulos, Niğde/Ananyas Efendi, Trabzon/Matyos Kofidis²⁷⁸.

1912 seçimlerinden sonra Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhlığı, Adliye ve Mezahip Nezareti'ne, seçimlerde Hristiyan ahalinin seçim hakkından mahrum kalmalarına neden olan olaylar yaşandığını içeren ve seçim sürecini protesto eden bir takrir verdi. Söz konusu takrirden ayrıca, Hristiyan ahalinin seçim hakkını düzenleyecek

²⁷¹ “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Beyannamesidir”, **Ahenk**, 31 Mart 1912, no 4776, s.3; Fevzi Demir, “İzmir Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri”, **ÇTTAD**, I/1, 1991, s.180-182. Bu beyannamenin Rumlarla ilgili bölümü için bkz. EK II.

²⁷² **DH.SYS**, 83-1/2-47.

²⁷³ İmparatorluğun değişik bölgelerindeki seçim sonuçları hakkında bkz. Aykut Kansu, **Politics in Post-Revolutionary Turkey, 1908-1913**, s.319-375.

²⁷⁴ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.287; Ali Birinci, **a.g.e.**, s.156-157.

²⁷⁵ Feroz Ahmad - Dankwart A. Rustow, **a.g.m.**, s.254.

²⁷⁶ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.216.

²⁷⁷ Catherine Boura, **a.g.m.**, s.198.

²⁷⁸ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.355-384.

yeni bir seçim kanunun düzenlenmesi de istenildi²⁷⁹. Patrikhane'nin takririnde adı geçen Edirne, Selanik, Manastır, Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Yanya vilayetleriyle, Karesi ve Çatalca mutasarrıflıklarına seçimlerde Rum cemaatinin haklarını ihlal edecek bir durumun yaşanıp yaşanmadığı sorulmuş, ancak adı geçen seçim bölgelerinden gelen cevaplarda böyle bir durumun yaşanmadığı belirtilmiştir²⁸⁰.

Seçimlerin ardından Rum cemaati içinde Rum Meşrutiyet Kulübü'ne yönelik muhalefet arttı. Rum Meşrutiyet Kulübü, kendisine yönelik Rum basınında yapılan eleştiriler sonucunda 127 üyenin katıldığı bir kongre düzenlemiş ve seçimlerdeki başarısızlık nedeniyle kulübün idare heyeti istifa etmiştir. Kongrede Boşo Efendi ise Rum Meşrutiyet Kulübü başkanlığına seçilmiştir²⁸¹.

Seçimlerin ardından yapılan eleştirilere Rum Patriki de katıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye mebusların kendisini ziyaretleri sırasında Rum Patriki yaptığı açıklamada, seçimlerden önce Halil ve Talat Beylerin kendilerine 40 mebus çıkarmayı vaat ettiklerini söyledi. Patrik, *"Bu suretle kırk mebus temin etmeğe nail olduktan maada mesail-i muallaka-i milliyeyi de suret-i hasenede hal etmeğe muvaffak olacaktı. Fakat salahiyetdar olmayanların bilvasıta teşebbüsleri ihraz-ı galebe ederek bugün buhranını gördüğümüz ma'hud siyasetin terviç edildiğini kemal-i esefle beyan ederim"* demiş ve Rum Meşrutiyet Kulübü'nü eleştirmiştir²⁸².

E- 1914 SEÇİMLERİNDE İTTİHAT TERAKKİ CEMİYETİ VE RUMLAR

1- Yaşanan Siyasal Gelişmeler

1912 seçimlerinin ardından Meclis-i Mebusan, 18 Nisan 1912 tarihinde yeni döneme girdi. Ancak oturuma başlamak için yeterli çoğunluğun sağlanamamasından

²⁷⁹ **DH.SYS**, 83-2/2-11.

²⁸⁰ **DH.SYS**, 83-1/2-34.

²⁸¹ "Rum Meşrutiyet Kulübü'nde", **Tanin**, 30 Nisan 1912, no 1316, s.3.

²⁸² Tanin, Rum Patriki'nin Rum Meşrutiyet Kulübü'nü eleştirmesini olumlu karşılamış, ancak Halil ve Talat Beylerin ziyaretleri sırasındaki konuşmaları iyice hatırlayamadığını belirtmiştir. Çünkü Tanin'e göre, *"... Halil ve Talat Beyler müştereken neşr eyledikleri varakalarla müracaat-ı vakıanın bir teklif-i iştirak şeklinde değil, ita-yı teminat zımında vuku bulmuş olduğunu yazmışlardı"*. "Rum Patriki'nin Beyanatı", **Tanin**, 25 Nisan 1912, no 1311, s.3.

dolayı ilk toplantı 15 Mayıs günü yapılabildi²⁸³. Seçimler sonucunda oluşturulan Meclis-i Mebusan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güvenebileceği bir Meclis'ti. Çünkü, 1912'de İttihat ve Terakki, kimin ne olduğunu çok daha iyi bilerek adaylarını seçmiş bulunuyordu²⁸⁴. Ancak yaşanan siyasal gelişmeler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çok şeyler beklediği Meclis-i Mebusan'ın çok kısa bir süre çalışabilmesine yol açtı.

Meclis-i Mebusan'ın açılmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin destek verdiği Sait Paşa Hükümeti'ni sarsan ve istifa etmesine yol açan gelişmeler meydana geldi. Bu konuda ilk gelişme, Arnavutluk'ta yeni bir isyan hareketinin başlaması oldu. 1912 seçimlerinde yaşananlar, Arnavutluk'ta bir süredir devam eden huzursuzluğu artırdı. Meclis-i Mebusan'a girememelerinin nedeni olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni gören Arnavut liderler, İttihatçı hükümeti bir ayaklanma ile düşürmeyi kararlaştırdılar. Hristiyan Arnavutların başlattığı isyana haziran ayında Müslüman Arnavutların katılması ile isyan büyüdü²⁸⁵. Osmanlı Hükümeti, uzlaşma girişimlerinden vazgeçerek ayaklanmayı güç kullanarak bastırma politikasını izlemeye başladı²⁸⁶. Arnavutluk'ta başlayan isyan, kısa bir süre sonra Osmanlı yönetimini ve İttihatçı hükümeti tehdit eden bir niteliğe kavuştu.

Arnavutluk'ta Osmanlı hükümetine karşı isyan devam ederken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalifleri de yeni bir örgütlenmeye gitmeye başladılar. "Halaskar Zabitan" adı verilen ve ordu içinde oluşturulan gizli bir grup, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimine son vermek için bir araya gelmişti. Bu grubun Makedonya'da isyan eden birliklerle ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilişkileri vardı. Grup ayrıca, silahlı kuvvetlerin siyasetten çekilmesini ve hükümetin, siyaset adamlarıyla devlet memurlarına bırakılmasını istiyorlardı²⁸⁷.

1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı yerlerde ordu mensuplarını kullanarak seçime müdahalesi, Halaskar Zabitan grubunun hareket noktalarından birisini oluşturuyordu. Seçimden ezici bir çoğunlukla galip çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meclis-i Mebusan'da hemen hemen tek başına kalması ve önceki

²⁸³ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.132.

²⁸⁴ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.295.

²⁸⁵ Bilgin Çelik, **a.g.e.**, s.446-449.

²⁸⁶ Banu İşlet Sönmez, **a.g.e.**, s.193.

²⁸⁷ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.134.

Meclis'te 100'ü aşkın üyeye temsil edilmesine rağmen yeniden seçilememesi muhalefetin de Halaskarlara destek vermesini kolaylaştırmıştır²⁸⁸. Ordu içinde İttihat ve Terakki'ye karşı bir hareketin ortaya çıkışında, İttihatçı subayların imtiyazlı hallerine ve tavırlarına duyulan öfke de etkili oldu²⁸⁹.

Halaskar Zabitan hareketinin yarattığı sarsıntı sonucunda Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa görevinden ayrılmak zorunda kalmış, ancak bunalımın devam etmesi üzerine kısa bir süre önce Meclis'ten güvenoyu alan Sadrazam Sait Paşa da 17 Temmuz 1912 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır. Sait Paşa'nın istifası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin denetleme iktidarı son bulmuş, ancak cemiyet henüz tasfiye edilmemişti²⁹⁰.

Sait Paşa Hükümeti'nin istifa etmesi ile muhalifler ilk amaçlarına ulaşmış oldular. Sait Paşa Hükümeti'nin yerine 21 Temmuz 1912 tarihinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin kurulması ile İttihat ve Terakki muhaliflerinin bir diğer amaçları da gerçekleştirilmiş oldu. "Büyük Kabine" adı verilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin kurulması ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne iktidardan resmen el çektirildi²⁹¹. Yeni hükümet, büyük bir çoğunluğunu İttihatçıların oluşturduğu Meclis-i Mebusan'ı dağıtmak için harekete geçti. Ayan Meclisi'nin uygun görmesi sonucu 4 Ağustos 1912 tarihinde Meclis-i Mebusan feshedildi²⁹². Meclis-i Mebusan'ın feshi ile yeni bir seçimin yapılması gündeme gelmişti. Ancak, Balkan Savaşı'nın çıkması, İtilafçılarca büyük bir umutla beklenen seçimlerin yapılmasını engelledi²⁹³.

Balkan Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra istifa eden Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin yerine, 29 Ekim 1912 tarihinde Kamil Paşa Hükümeti kurmakla görevlendirildi²⁹⁴. Balkan Savaşları'nda alınan yenilgiler ve Edirne'nin kayıp edilme olasılığının ortaya çıkması bir süredir geri plana çekilmiş olan İttihatçıların yeniden harekete geçmesine yol açtı. Bunun sonucunda İttihatçılar, 23 Ocak 1913 tarihinde

²⁸⁸ Ahmet Turan Alkan, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s.163-164.

²⁸⁹ Ali Birinci, **a.g.e.**, s.167.

²⁹⁰ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.303.

²⁹¹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.134.

²⁹² Ali Birinci, **a.g.e.**, s.175.

²⁹³ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.298.

²⁹⁴ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.t.**, s.168.

gerçekleştirilen “Babıali Baskını” ile yönetimi ele geçirerek Mahmut Şevket Paşa’nın başkanlığında yeni bir hükümet kurdular²⁹⁵.

Ancak Balkan Savaşları’ndaki kayıpların devam etmesi ve Edirne’nin kaybına engel olunamaması İttihatçılara karşı yeni bir muhalefet hareketinin ortaya çıkmasına yol açtı. İttihatçı yönetimi iktidardan uzaklaştırmayı amaçlayan muhaliflerin komplosu gereğince 11 Haziran 1913 tarihinde Sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülmüş, ancak muhaliflerin planı tam olarak başarıya ulaşmadan İttihatçılar komployu ortaya çıkarmışlardır²⁹⁶.

22 Temmuz 1913’te Edirne’nin geri alınması ve 29 Eylül 1913’te Osmanlı-Bulgar anlaşmasının imzalanması ile seçimlerin ertelenmesine yada Meclis-i Mebusan’ın tekrar toplanmasına yol açan savaş koşulları ortadan kalkmış oluyordu. Böylece yeni bir seçimin yapılması gündeme gelmiş ve seçim hazırlıklarına başlanmıştır²⁹⁷.

2- Seçim Süreci ve Seçimlerin Sonuçları

1914 seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tek başına iktidar olduğu bir dönemde yapıldı. Bununla birlikte, kısa bir süre önce yaşanan Başkan Savaşları’nın yaratmış olduğu iç ve dış sorunlar varlığını sürdürmekteydi. Dış politikada Yunanistan ile Ege adaları ve Yunanistan’da kalan Müslüman azınlığın durumu hakkında sorunlar yaşanırken, ülke içinde ise savaş sonrasında Osmanlı ülkesine göç eden Müslüman göçmenlerin yerleştirilmesi sorunu İttihatçı hükümeti meşgul etmekteydi.

Balkan Savaşları’nda yaşanan toprak kayıplarının İmparatorluğun nüfusu ve bu nüfusun bileşimi üzerinde önemli etkileri olduğu gibi, yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin temel politikası üzerinde de belirgin etkileri oldu. İmparatorluğa çok uluslu niteliğini kazandıran Rumeli’deki toprakların kaybedilmesinin Jön Türklerin ideolojisi üzerindeki etkisi, ağırlık merkezinin Anadolu’ya kayması oldu. Ayrıca,

²⁹⁵ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.324-340.

²⁹⁶ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.161.

²⁹⁷ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.300.

Türklerin sayıca İmparatorluğun en önemli ögesi haline gelmeleri, milliyetçiliğe daha fazla önem verilmesi zorunluluğunu ortaya çıkardı²⁹⁸.

1914 seçimlerine giren tek siyasal parti İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, resmen yasaklanmış veya dağıtılmış olmasa da ortadan silinmişti²⁹⁹. Cemiyet, iktidarı elinde bulundurmanın verdiği güçle Meclis-i Mebusan'ı istediği biçimde oluşturabilme imkanına sahipti. Buna rağmen cemiyet, seçimlerde Müslüman olmayan Osmanlı unsurları ile işbirliği yapılmasından yanaydı. Ancak, yaklaşan seçimler öncesinde gayrimüslimlerin kendi cemaatlerinin haklarını korumaya yönelik politikalarında bir değişikliğin olmadığı ortaya çıkmıştı.

Bu konuda ilk olarak Ermeni Patrikhanesi yaklaşan seçimler öncesinde Ermeni cemaatinin isteklerini bir takrir ile Adliye ve Mezahip Nezareti'ne ilettiler. Patrikhane'nin takririnde Osmanlı ülkesine iki milyonu aşkın Ermeni'nin yaşadığı belirtilmekte ve bu nüfusa göre Ermenilere 20'den fazla mebus verilmesi istenilmekteydi³⁰⁰. Ermeni Patrikhanesi'nin ardından Rum Patrikhanesi de seçimlerle ilgili olarak hükümete bir takrir verme hazırlığı içine girdi. Söz konusu takrirde seçimlerde Rumların nüfuslarına oranla mebus çıkarmaları talep edilmekte ve Rum mebus adaylarını belirleme hakkının Patrikhane'ye verilmesi istenilmekteydi³⁰¹.

1914 seçimlerinde Rum cemaatinin siyasal temsilciliğini, Rum Patrikhanesi yaptı. Bu dönemde, Konstantinopolis Örgütü ve Helen Politik Birliği dağıtılmış durumdaydı. Ayrıca, Meclis-i Mebusan'da görev yapmış olan Kozmidi ve Boşo gibi eski mebuslar Yunanistan'a kaçmışlardı. Bununla birlikte, III. Yovakim'in ölümünün ardından Rum Patrikhanesi'nin başına geçen V. Germanos ise, selefinin politik zekasına ve liderlik niteliklerine sahip değildi³⁰².

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1914 seçimlerinde takip edeceği siyasal program, cemiyetin 1913 yılındaki kongresinde hazırlandı. Siyasal programda ülkenin ekonomik yönden kalkındırılması ile ilgili önlemlere ağırlık verildiği görülmekteydi. Bunun yanında siyasal programda, mevcut olan "bedel-i nakdi" usulünün kaldırılarak

²⁹⁸ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.186-187.

²⁹⁹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.177.

³⁰⁰ "İntihabat Hakkında", **Tanin**, 21 Teşrin-i sani 1913, no 1763, s.1.

³⁰¹ "Rum Patrikhanesi'nin Takriri", **Tanin**, 12 Kanun-ı evvel 1913, no 1784, s.3.

³⁰² Catherine Boura, **a.g.m.**, s.199.

yerine askerliğin bedenen yapılmasına imkan sağlayacak bir kanunun düzenleneceği belirtilmekteydi (Madde 39). Eğitim konusunda ise, özel ve cemaat mektepleri üzerinde hükümetin gözetim ve teftiş hakkının olduğu belirtilerek hiçbir unsurun anadili ile edebiyatına karışılmayacağı vurgulanmaktaydı (Madde 41)³⁰³.

1914 seçimlerinde İttihatçılar, önceki deneyimlerinden ders alarak, tamamıyla kendilerine bağlı bir Meclis kurmak istiyorlardı³⁰⁴. Bu nedenle Müslüman olmayan unsurlardan seçilecek mebusların belirlenmesinde kendilerinin de söz hakkı olmasından yanaydılar. Müslüman olmayan milletlerin temsilcileri ile yapılacak görüşmeler yoluyla istenilen mebusların seçilmesini sağlamak istiyorlardı.

Rum cemaatini seçimlerde temsil eden Rum Patrikhanesi, oluşturduğu bir heyet ile seçimler konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile görüşmelere başladı. Görüşmelerin ilk aşamasında Rum basınına göre, Patrikhane temsilcileri 33 Rum mebusunun seçilmesini istediler³⁰⁵. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rum cemaatinin bu isteklerini kabul etmedi. Bunun üzerine Rum Patrikhanesi meclisleri, Rum Patriki'nin başkanlığında oluşturulacak özel bir heyetin Sadrazam ile Dahiliye ve Adliye nazırlarını ziyaret etmesine karar verdi. Ziyaret sırasında Türkiye'de bulunan bütün Rum siyasi mahkumların affedilmesi ve Rumlara karşı uygulanmakta olan boykotun kaldırılması istenilmiş, bu isteklerin yerine getirilmemesi halinde Rumların seçimlere katılmayacakları bildirilmişti³⁰⁶. Patrikhanenin bu kararı üzerine hükümet, Rum siyasi mahkumların affedilmesine ve Rumlara karşı boykot yapanların cezalandırılmasına karar verdi. Osmanlı Hükümeti'nin aldığı bu karar sonucunda Rum Patrikhanesi, Rumların seçimlere katılmasına karar verdi³⁰⁷.

Rum Patrikhanesi'nin seçimlere katılma kararını vermesinden sonra Patrikhane temsilcileri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri arasında görüşmelere yeniden başlandı. Görüşmeler sırasında cemiyet üyeleri, Rum mebus adaylarında belli şartların olması gerektiğini Patrikhane temsilcilerine bildirdiler. Cemiyet üyeleri, Rumlar

³⁰³ Tanık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, I, s.140-145.

³⁰⁴ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.312.

³⁰⁵ Amalya gazetesinden akt. **Ahenk**, 7 Kanun-ı sani 1914, no 5318, s.2.

³⁰⁶ "Rum Patrikhanesi'nin Teşebbüsü", **Tanin**, 24 Kanun-ı sani 1914, no 1826, s.2; "Rum Heyeti", **Tanin**, 25 Kanun-ı sani 1914, no 1827, s.3.

³⁰⁷ "Rumlar ve İntihabat", **Tanin**, 28 Kanun-ı sani 1914, no 1830, s.2-3; "Osmanlı Ajansı'nın Tebligatı", **Ahenk**, 29 Kanun-ı sani 1914, no 5337, s.2.

tarafından önerilecek olan Rum mebus adaylarının eski devrin kötülüklerine karışmamış, sözle veya yazılı olarak Osmanlı hissiyatını rencide etmemiş ve özellikle Türkçe'yi konuşup yazabilen kişiler arasından seçilmesini istediler. Buna karşın cemiyetin yayın organı, ilk görüşmeler sırasında Rumlar için 17 mebus çıkarılmasına karar verilmişken birkaç gün seçimlere katılmamış olmaları nedeniyle bu rakamın 14 veya 15'e düşürüldüğünü duyurmuştur³⁰⁸.

Rum Patrikhanesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ile seçimler konusunda yapılan görüşmelerde Rumlardan 20 mebus seçilmesi ve seçilecek mebusların da Patrikhane tarafından belirlenmesi konusunda ısrar edilmesine karar verdi³⁰⁹. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise, Rumlardan 17 mebus seçilmesi konusundaki teklifini yinelemiş ve Edirne ile Bursa ikinci seçmenlerinin ikna edilmesi halinde Rum mebusların sayısının 19'a çıkabileceğini bildirmiştir³¹⁰.

Hem Rum Patrikhanesi hem de Ermeni Patrikhanesi temsilcileri ile cemiyet üyeleri arasında seçimler konusunda yapılan görüşmelerin uzaması, İttihatçılar tarafından hoş karşılanmadı. Birçok yerde seçimlerin sonuçlanmakta ve zamanın da giderek azalmakta olduğunu hatırlatan cemiyetin yayın organı "*Müzakeratın bundan fazla sürüklenmesinde biz hiçbir faide-i ameliyye görmüyoruz. Mümkün olan her türlü müsa'adat yapılmış, fikr-i itilafın son derecesine çıkmıştır. Artık bu mübaheselerde adımlara ağırlık veren anasır-ı müfrite bertaraf edilmez ve kemal-i hulul ve safvetle ve el birliğiyle çalışmak için hulul eden fırsat fevt edilirse buna çok müte'essif olacağız*" diyerek Patrikhaneleri uyarmaktaydı³¹¹.

Bu yazının yayınlanmasından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ile Rum Patrikhanesi heyeti arasında süren görüşmelerde bir uzlaşmaya varıldı. Buna göre; İstanbul'dan 3, İzmir'den 2, Manisa'dan 1, Tekfurdağı'ndan 1, Çatalca'dan 1, Trabzon'dan 2, Karahisar-ı Şarki'den 1, Samsun'dan 1, Niğde'den 1, Gelibolu'dan 1, Gümüşhane'den 1, Karesi'den 1 ve İzmit'ten 1 olmak üzere toplam 17 Rum mebus seçilecekti. Ayrıca anlaşmaya göre, taşra Rum cemaatleri kendi seçim dairelerinden seçilecek Rum mebuslar için iki veya üç adayı belirleyerek Patrikhane'ye bildirecek,

³⁰⁸ "Şerait-i İtilaf", **Tanin**, 29 Kanun-ı sani 1914, no 1831, s.2.

³⁰⁹ Amalya gazetesinden akt. **Ahenk**, 30 Kanun-ı sani 1914, no 5338, s.2.

³¹⁰ "İntihabat ve Rumlar", **Tanin**, 30 Kanun-ı sani 1914, no 1832, s.2.

³¹¹ "İntihabat ve Anasır-ı Gayrimüslime", **Tanin**, 31 Kanun-ı sani 1914, no 1833, s.1.

Patrikhane ise gelen aday listelerini İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bildirecek ve mebus adayları cemiyetin de onayının alınması ile belirlenecekti³¹².

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum Patrikhanesi arasında seçimler konusunda uzlaşmaya varılması, İttihatçılarca memnuniyetle karşılandı. Tanin, “... bundan evvelki intihablarda bir parça tecrübesizlik, bir parça da fazla bir itimat neticesi olmak üzere yapılan hataya tekrar düşmemek için İttihat ve Terakki Fırkası bu defa doğrudan doğruya Patrikhane ile akd-ı itilaf etmiştir... Bugünkü itilaf, iki tarafın da menfaatine muvafık olan bu tarik-i itilaf samimi ve devamlı bir netice istihsali için en doğru, en kestirme yol idi” demektedir³¹³.

Cemiyet üyeleri ile Patrikhane temsilcileri arasında varılan anlaşma gereğince taşra Rum cemaatleri ve metropolithaneleri, Rum mebus adaylarını Patrikhane'ye bildirmektedir³¹⁴. Birçok seçim bölgesinde mebus adaylarının belirlenmesi üzerine Rum Patrikhanesi'nin oluşturduğu heyet, Rum mebus adaylarının yer aldığı listeyi cemiyetin onayına sundu³¹⁵. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rum Patrikhanesi tarafından belirlenen bazı Rum mebus adaylarının gerekli şartlara sahip olmadığı gerekçesiyle kabul etmemiş ve bu kişiler yerine yeni adayların bildirilmesini istemiştir³¹⁶. Cemiyetin bu cevabı üzerine toplanan Rum Patrikhanesi meclisleri, itiraz olunan Rum mebus adaylarının yerine yenilerinin seçilmesini kabul etmiş, buna karşın Rum mebusları sayısının 18'e çıkarılması konusunda ısrar edilmesine karar vermiştir³¹⁷.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum Patrikhanesi arasında seçimler konusunda yapılan görüşmeler, 18 Şubat 1914 tarihinde kesin anlaşma ile sonuçlandı. İki taraf arasında varılan anlaşmaya göre Meclis-i Mebusan'da 17 Rum mebus bulunacaktı³¹⁸. Bu

³¹² “İntihabat ve Anasır-ı Gayrimüslime”, **Tanin**, 1 Şubat 1914, no 1834, s.2.

³¹³ “İntihabat”, **Tanin**, 3 Şubat 1914, no 1836, s.1.

³¹⁴ “Rum Mebus Namzedleri”, **Tanin**, 5 Şubat 1914, no 1838, s.2. Değişik seçim bölgelerine ait Rum mebus adaylarının listesi için bkz. “Rum Namzedleri”, **Tanin**, 6 Şubat 1914, no 1839, s.2.

³¹⁵ “Rum Mebusları Namzedleri”, **Tanin**, 13 Şubat 1914, no 1846, s.2.

³¹⁶ “Rumlar ve İntihabat”, **Tanin**, 16 Şubat 1914, no 1849, s.2. Amalya gazetesine göre, cemiyet tarafından kabul edilmeyen mebus adayları İzmir ve Trabzon Rum mebus adaylarıydı. **Ahenk**, 16 Şubat 1914, no 5351, s.3. Tanin gazetesi, İzmir Rum mebus adayları arasında 31 Mart Ayaklanması sırasındaki tavır ve hareketinden dolayı mahkeme-i cinayetçe yargılanan bir kişinin de olduğunu belirtmiştir. “İzmir Rum Mebusları”, **Tanin**, 9 Şubat 1914, no 1842, s.2.

³¹⁷ “Rum Patrikhanesi'nde”, **Tanin**, 17 Şubat 1914, no 1850, s.2.

³¹⁸ Tanin'e göre anlaşma şartları şöyleydi: “Hasıl olan itilafa göre Meclis-i Mebusan'da on yedi Rum mebusu bulunacak, bunlar devr-i sabıkın seyyiat-ı idaresine karışmamış, meşrutiyet aleyhinde efsar ve ahval-i irticakaranesi görülmemiş, Türkçe okuyup yazmağa muktedir takımdan ve Patrikhanenin iki misli

anlaşma ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik "inatçılık" ve "gurur" suçlamalarının geçersizleşeceğini belirten cemiyetin yayın organı, Rum cemaati ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında varılan bu anlaşmayı Ermeni cemaatine örnek gösterdi. Bu anlaşmadan kısa bir süre sonra da Ermeni cemaati cemiyet arasında seçimler konusunda anlaşmaya varıldı³¹⁹.

Anlaşmaya varılmasından sonra İttihatçılar ile Rum cemaati arasında seçim sürecinde pek fazla sorun yaşanmadı. Ancak, cemiyet ile Patrikhane arasında varılan anlaşma gereğince Gümüşhane'den bir Rum mebus çıkarılması kararlaştırılmış iken yapılan seçimlerde Gümüşhane'den Rum aday seçilemedi. Bu durum üzerine, İttihat ve Terakki Fırkası Rumlardan bir mebus seçilmesini sağlamak için söz konusu seçimin feshedileceğini bildirdi³²⁰.

1914 seçimlerinin sonucunda Meclis-i Mebusan'a 16 Rum mebus seçildi³²¹. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum Patrikhanesi arasında varılan anlaşma gereğince 17 Rum mebusu seçilmesi gerekirken bu sayının 16'da kalması ve Gümüşhane'den Rum mebus seçilmemiş olması, Gümüşhane sancağındaki seçimlerin iptal edilmediğini kanıtlamaktadır. 1914 yılında Meclis-i Mebusan'a seçilen Rum mebusların isimleri şöyledir: Gelibolu/Dimitraki Fito, Tekfurdağı/Timestokli Efkalidis, Çatalca/Tokidis Efendi, İstanbul/Viktor Çorbacıoğlu, İstanbul/Haralambidis Efendi, İstanbul/Vasilaki Orfanidis, İzmit/Anastas Efendi, Aydın/Emanuel Emanuelidi, İzmir/Vangel Mimarçoğlu, İzmir/Simonçoğlu Simonaki, Karesi/Konstantin Savapulos, Niğde/Ananyas Efendi, Canik/Arzuoğlu Todoraki Efendi, Karahisar-ı Şarki/Kuvanoğlu Yanko, Trabzon/Matyos Kofidis, Trabzon/Hacı Yorgi Yuvanidi³²².

namzed esamisini havi vereceği listeden firkaca tefrik olunacaktır". "İtilaf-ı Kat'i", **Tanin**, 19 Şubat 1914, no 1852, s.1.

³¹⁹ "İtilaf-ı Kat'i", **Tanin**, 24 Şubat 1914, no 1857, s.1.

³²⁰ "Rumca Gazetelerin Telgrafları", **Ahenk**, 19 Şubat 1914, no 5354, s.2.

³²¹ Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.316.

³²² Fevzi Demir, **a.g.e.**, s.355-384.

F- TÜRKİYE’DE YUNAN FAALİYETLERİ VE RUMLAR

1- Yunanistan’ın Megali İdea Politikası ve Rumlar

II. Meşrutiyet dönemi boyunca, Rum toplumu üzerinde Yunanistan’ın belirleyici bir etkisi oldu. Çünkü, bağımsızlığını kazanmasından sonra sürekli olarak Osmanlı Devleti aleyhine genişleme politikası izleyen Yunanistan, tarihsel “Megali İdea” politikası gereği Osmanlı sınırları içinde bulunan Makedonya, Ege Adaları ve Batı Anadolu üzerinde hak iddia etmekteydi. Söz konusu coğrafyada bulunan nüfusun önemli bir kısmını Osmanlı vatandaşı Rumların oluşturması, Yunan Devleti’nin Rum toplumu üzerindeki etkisini canlı tutmasını gerektirmekteydi.

Megali İdea, 1830 yılında Osmanlı Devleti’nden ayrılarak bağımsızlığını kazanmış olan Yunan Devleti’nin milli politikası haline geldi. Bağımsız bir Yunan Krallığı’nın kurulmasını milli kurtuluşlarının ilk aşaması olarak değerlendiren Yunanlılar, devletin sınırları dışında bulunan ve soydaş olarak gördükleri Yunanca konuşan nüfusun da, üzerinde yaşadığı topraklarla birlikte Yunanistan’a katılması fikrinden hareket ederek “Enosis” ve “Megali İdea” doğrultusunda çaba sarf ettiler³²³.

Yunanistan’ın yayılcı politikalarının temelini oluşturan “Büyük Fikir”in en bilinen tanımı, John Kolettis tarafından 1844’te Ulusal Meclis’te yapıldı: “*Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; Yunanistan’ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya’da ya da Selanik’te, Serez’de ya da Edirne’de, İstanbul’da ya da Trabzon’da, Girit ya da Sisam Adası’nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina’dır. İstanbul, büyük başkent bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur*”³²⁴.

Yunanistan, kuruluşundan itibaren Makedonya’daki ve Anadolu’daki Rum toplumunun Yunan Devleti ile özdeşleşmesini ve “Helen” kimliğini benimsemesini sağlamaya çalıştı. Rum toplumu üzerindeki Yunan propagandası çeşitli yollarla

³²³ Murat Hatipoğlu, “Elefterios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Karakter”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)**, III. Askeri Tarih Semineri, Ankara, Genel Kurmay yay., 1986, s.456.

³²⁴ Michael Llewellyn Smith, **a.g.e.**, s.17.

gerçekleştirilmekteydi³²⁵. Makedonya'daki Yunan propagandasının en önemli unsurlarından birisini okullar oluşturuyordu. Ulusal bilincin yayılmasına ve öğretilmesine en uygun araç olarak okul kabul edildiğinden Rum Ortodoks okul sisteminin Makedonya'da genişletilmesine çalışıldı. Okulların yanı sıra çeşitli tarihlerde kurulmuş olan Yunan eğitim dernekleri de Helenizmin çıkarlarını savunmaktaydı³²⁶. Bunun yanında Makedonya'daki Yunan konsoloslar, halk arasında Helenistik hareketi destekleyenlerin sayısını çoğaltmaya çalışıyor, Yunan din adamları da Yunan hareketinin yayılmasında önemli roller oynuyorlardı³²⁷.

Anadolu'da da Helenizmin tekrar canlandırılmasında can alıcı nokta ise eğitim kurumları oldu³²⁸. Bu konuda özellikle 1837'de Atina'da kurulmuş olan Atina Üniversitesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yunan halkını "yeniden Helenleştirme" girişiminin güç kaynağı olarak görülmüştür. Osmanlı yetkilileri ise ancak 19. yüzyılın sonuna doğru "kurtarılmamış" Yunanlılar arasında eğitim propagandasına sınırlama getirmişlerdir³²⁹.

19. yüzyılda Osmanlı ülkesindeki Rum nüfus üzerindeki Yunan propagandasının bir diğer unsuru Anadolu'nun değişik yörelerine ticaret amacıyla gelip yerleşen Yunanlılardı. Osmanlı ülkesine gelip yerleşen Yunanlılar, krallıkta olup bitenler konusunda Rum nüfusun bilincinin yükselmesinde etkili oldular. Okudukları gazete ve dergiler, ülkelerinin diplomatik temsilcileriyle ilişkileri, yerli Rumlarla birlikte devam ettikleri kiliselerde dile getirdikleri millî duygular, bu gelişmeye katkıda bulundu³³⁰.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti aleyhine genişleme politikası izleyen Yunanistan, Megali İdea politikasını 20. yüzyılda da devam ettirdi. Osmanlı Devleti'nin 1908 yılında II. Meşrutiyet yönetimine geçmesi, başlangıçta Jön Türklerin Müslüman olan ve Müslüman olmayan tüm Osmanlı vatandaşlarına eşitlik sözü vermeleri, Yunanistan'da da İmparatorluktaki kadar coşku yaratmıştı. Ancak Yunanistan'da, güçlü

³²⁵ Yunanistan'ın özellikle I. Dünya Savaşı sonrasındaki propaganda faaliyetlerine yönelik olarak bkz. Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1964.

³²⁶ Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1996, s.110-111.

³²⁷ Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa yay., İstanbul, 1995, s.61.

³²⁸ Michael Llewellyn Smith, **a.g.e.**, s.44.

³²⁹ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim yay., İstanbul, 1997, s.69-70.

³³⁰ Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, Ayraç yay., Ankara, 1997, s.329.

bir Osmanlı İmparatorluğu'nu Makedonya'dan çıkartmanın zor olacağı endişesi hakimdi³³¹.

Türkiye'de meşrutiyetin ilanı Yunanistan'da farklı şekillerde yorumlandı. Yunanistan'ın eski Dışişleri bakanlarından Dimitri Ralli yaptığı açıklamada, Kanun-ı Esasi'nin ilanının Makedonya'daki Rumları da memnun ettiğini ve Rumlar arasındaki soğukluğu ortadan kaldıracığını söylemişti. Osmanlı ülkesindeki Rumların takriben üç buçuk milyon civarında olduğunu belirten Ralli'ye göre, Türkler ile Rumların kardeşçe yaşayabileceklerine en büyük delil, Osmanlı Asya'sındaki Türk ve Rumlar arasındaki kardeşçe ilişkilerdi³³².

Buna karşın, meşrutiyetin ilanından sonra Avrupa'ya yaptığı bir seyahat nedeniyle Atina'ya da uğrayan Ahmet İhsan Tokgöz, Türkiye'deki yeni yönetimin Yunanistan'da nasıl karşılandığını şu sözlerle açıklamaktadır: “*Atina'da vapurumuzun durdurulduğu yirmi saatte gördüğüm ve duyduğum şeyler, 1908 inkılabının Yunanlılar tarafından aleyhimize kullanılmak istendiğini açık olarak gösteriyordu. Onların hareketleri pek kurnazca idi. İstanbul'un Rum unsuru inkılabın getirdiği özgürlük sayesinde daha geniş ve serbest biçimde Yunanlılığa çalışacaklardı ve biz bunun içyüzünü anlamadan onlara dost diye bakacaktık*”³³³.

Elefterios Venizelos'un 1910 yılında Yunanistan'da iktidara gelmesi ile Yunan Devleti'nin milli politikası haline gelmiş olan Megali İdea, yeni bir karakter kazandı. İktidara gelmesinden sonra ordunun yenilenmesi için önlemler alan Venizelos, dış politikada Yunanistan'ı bölgesel politikalardan çıkarıp Avrupa'nın siyaset arenasına oturtmak istedi. Yunan menfaatlerinin özellikle İngiltere'ye dayanılarak korunacağına inanan Yunan başbakanı, bu eğilimiyle Megali İdea'nın gerçekleşmesi için diğer büyük devletlere de güvenmekteydi³³⁴.

³³¹ Richard Clogg, **a.g.e.**, s.95.

³³² **İttihat ve Terakki**, 27 Ağustos 1908, no 10, s.3.

³³³ Ahmed İhsan Tokgöz, **Matbuat Hatıralarım**, İletişim yay., İstanbul, 1993, s.166. 1908 yılının eylül ayında Türkiye'deki meşrutiyet yönetimini tebrik etmek için Yunanistan'dan bir heyet gelmiş ve gerek Müslümanlar gerekse Rumlar tarafından “Yaşasın Türkiye! Yaşasın Yunanistan!” sözleriyle karşılanmışlardır. “Yunanlı Misafirlerimiz”, **Tanin**, 20 Eylül 1324, no 64, s.7. Ayrıca heyet şerefine İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bir ziyafet düzenlenmiştir. “Yunanlı Misafirlerimiz”, **İkdam**, 1 Teşrin-i evvel 1908, no 5156, s.1-2.

³³⁴ Murat Hatipoğlu, **a.g.m.**, s.460-461.

2- II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ülkesindeki Yunan Komiteleri ve Faaliyetleri

Yunanistan Osmanlı vatandaşı olan Rumları Yunan Devleti'nin politikaları doğrultusunda yönlendirebilmek ve üzerinde hak iddia ettiği Osmanlı egemenliğinde bulunan toprakları ele geçirebilmek için II. Meşrutiyet dönemi boyunca Osmanlı ülkesinde propaganda faaliyetlerine önem verdi. Osmanlı ülkesindeki Yunan propagandası ve gizli Yunan faaliyetleri, Makedonya, Ege Adaları ve Batı Anadolu'da yoğunlaştı. Osmanlı topraklarındaki gizli Yunan faaliyetlerinin en önemli unsurları Yunan komiteleri olmuştur.

Yunan komitelerinin en önemlisi Etniki Eterya Cemiyeti idi. Etniki Eterya Cemiyeti 1894 yılında kuruldu. Cemiyet, 1896 yılında Atina gazetelerinde yayınladığı beyannamede, Yunan milletinin menfaatini silahla savunacağını duyurmuş, Megali İdea'nın gerçekleşmesi konusunda yabancı ülkelerde yaşamakta olan Rumları cemiyete yardım etmeye çağırılmış ve zamanı geldiğinde büyük düşman Türklere karşı savaşa girileceğini duyurmuştur³³⁵.

Etniki Eterya Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin 1908 yılında II. Meşrutiyet yönetimine geçmesinden sonra da faaliyetlerini sürdürdü. Etniki Eterya, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında faaliyetlerini, Osmanlı unsurları arasında büyük çatışmalara neden olan anlaşmazlıkların yaşandığı Makedonya bölgesinde yoğunlaştırmıştı. Cemiyetin Yunanistan'dan getirilen silahları Makedonya'nın değişik noktalarına dağıttığı anlaşılmaktadır. Etniki Eterya'nın amacı Rum halkı silahlandırarak Makedonya'nın Yunanistan'a katılmasını sağlamaktı.

Nitekim, 1909 yılının ilk aylarında Yanya İslam ahalisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazılarda vilayet dahilindeki Rum unsurunun silahlandırıldığı, Etniki Eterya'nın siyasi telkinlerinin devam ettiği ve çetelerin ihtilal için hazırlık yaptıkları belirtilmekteydi. Selanik'teki Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa tarafından 11 Şubat 1909 tarihinde gönderilen şifreli bir telgrafta, "... *Yanya'da eylem*

³³⁵ Selahattin Salıksık, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya**, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi yay., İstanbul, 1968, s.164-169.

Rumların teşebbüsat-ı ihtilaliyesinden ziyade ahali-i İslamiye'nin hayal ve evhama müstenid ihtilalat-ı dimagiyyesi hüküm-fermadır. Geçen Yunan meselesinde bile Etniki Eterya'nın bu kadar mesaisine rağmen ihtilale cüret edemeyen gerek Yanya ve gerek mahal-i saire Rumlarının bu sırada nasıl olup da ihtilal edebileceklerini bir türlü anlayamıyorum” denilmekteydi³³⁶.

Bunun yanında Etniki Eterya'nın Yanya Vilayeti'ne silah dağıttığı tespit edilmişti. *“Etniki Eterya Cemiyet-i fesadiyesi tarafından Yanya Vilayeti'ne esliha idhalatına mani tedabirden olmak üzere vilayetteki jandarmaların tensikiyle mevaki-i lazimeye jandarma karakolhaneleri tesisi ve bahren de iki ganbot tarafından tarassudat-ı daima icrası lüzumu”* Üçüncü Ordu Kumandanlığı tarafından bildirilmesi üzerine Harbiye, Bahriye ve Dahiliye Nezaretleri tarafından gerekli önlemler alınmaya çalışıldı³³⁷.

Etniki Eterya'nın Makedonya'ya silah sokabilmesinde güvenlik önlemlerinin yetersizliği etkili oldu. Selanik Vilayeti tarafından gönderilen bir yazıda Etniki Eterya Cemiyeti'nin faaliyetlerine karşı yalnızca karadan önlem alınmasının yetersiz olduğu belirtilmekte ve Yunanistan'dan Selanik ve havalisine deniz yoluyla silah ve patlayıcı madde sokulmasının önüne geçebilmek için bir torpidonun gönderilmesi istenilmekteydi³³⁸.

Etniki Eterya'nın Manastır Vilayeti'nde de faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Cemiyet üyelerinin halka telkinatta bulunmak üzere vilayet içinde dolaştığı anlaşılmış³³⁹, cemiyetin faaliyetlerini artırması üzerine Manastır Vilayeti'nden Etniki Eterya Cemiyeti'nin faaliyetleri hakkında ne gibi önlemlerin alındığı hakkında bilgi verilmesi istenmiştir³⁴⁰.

1911 yılında Yanya İslam ahalişi tarafından gönderilen bir yazıda Yanya Vilayeti'nde asayişsizliğin son dereceye vardığı, Etniki Eterya Cemiyeti'nin tüm Rum köylülerini Yunan emellerine sevk etmek için her tarafta çeteler ve komiteler oluşturduğu ileri sürülmekteydi. Ayrıca cemiyetin, Hristiyan ahaliyi ihtilale davet etmek için

³³⁶ DH.MKT, 1308/10.

³³⁷ DH.MKT, 1308/10.

³³⁸ DH. SYS, 74-2/2-29.

³³⁹ DH.MUİ, 124/43.

³⁴⁰ DH. SYS, 74-1/2-55.

köylerde muhtar ve papazların yönetimi altında teşkilat kurduğu belirtilerek yapılanları hükümete ihbar etmek isteyecek kişilerin de tehdit edildikleri bildirilmekteydi³⁴¹.

1911 yılında Yunanistan'ın Patras kentinden gönderilen bir raporda ise, Malisörler meselesinde Karadağ Hükümeti'nin almış olduğu siyasi tutumdan cüret alan Yunan Hükümeti'nin Etniki Eterya Cemiyeti'nin Makedonya'da komite teşkilatı için önemli bir meblağ ayırdığı belirtilerek cemiyetin Yunanistan'da gönüllü fedailer kaydına başladığı bildirilmekteydi. Bu konuda Korfu Şehbenderliği'nden gönderilen bir yazıda ise Etniki Eterya Cemiyeti'nin iki seneden beri men olduğu ileri sürülmekteydi³⁴².

Etniki Eterya Cemiyeti'nin askerlik yükümlülüğü bulunan Osmanlı vatandaşı olan Rum gençlerini tehdit ettiği anlaşılmaktadır. Bu konuda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, "*Esnan-ı askeriyyeye dahil olan Rum delikanlılarının amal-i Yunaniye'ye hadim olacaklarına dair Patrikhane kilisesiyle sair kiliselerde tahlif olundukları ve yemin etmeyenlerin efroz veya Etniki Eterya Cemiyeti'nin fedaileri tarafından hayatlarına su-i kast ile tehdit edildiklerinin*" anlaşıldığı bildirilmekteydi³⁴³. Yine 1914 yılına ait bir belgede Zonguldak'ta dışçı Apostol isimli bir kişinin Etniki Eterya Cemiyeti üyesi olduğu ve seferberlik nedeniyle silah altına davet edilen Rumları askere gitmekten ve bedel-i nakdi vermekten vazgeçirmeye çalıştığı tespit edilmiş ve kendisi Divan-ı Harb'e verilmiştir³⁴⁴.

Etniki Eterya üyelerinin zaman zaman Rum din adamlarından yardım gördüğü de anlaşılmaktadır. Çünkü, Selanik zabıtası Yunanistan'a giderek bir çete oluşturmayı düşünen ve daha sonra Selanik'te faaliyette bulunmayı planlayan Gorki adında bir kişiyi yakalamıştı. Etniki Eterya üyeleri ile görüştüğü anlaşılan söz konusu kişinin amacını gerçekleştirmek için Selanik Rum metropolithanesinden önemli miktarda para aldığı anlaşılmıştı³⁴⁵. Ayrıca Etniki Eterya Cemiyeti'nin çeşitli Rum cemiyetleri ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Manastır'a bağlı Alasonya'daki Rum "İnapilazi Cemiyeti"nin

³⁴¹ Bu konu hakkında Yanya Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cevabi bir yazıda, Etniki Eterya Cemiyeti'nin Rum köylülerini Yunan emellerine çekmek için gerçekleştirdiği faaliyetlerin "...*bu sene vukua gelmiş yeni bir hadise*" olmadığı belirtilmekteydi. **DH.SYS**, 74-2/2-14.

³⁴² **DH. SYS**, 74-2/2-48.

³⁴³ **DH.MUİ**, 35-1/13; **DH.EUM.THR**, 11/20.

³⁴⁴ **DH.EUM.3.ŞB**, 1/27.

³⁴⁵ "Yine Etniki Eterya", Yeni Asır gazetesinden akt. **Köylü**, 17 Teşrin-i evvel 1326, no 657, s.2.

Etniki Eterya Cemiyeti ile ilişkisi olduğu ve Yunan hedeflerine hizmet ettiğinin anlaşılması üzerine cemiyet üyeleri tutuklanmıştır³⁴⁶.

Etniki Eterya Cemiyeti faaliyetlerini yalnızca Makedonya ile sınırlamamıştır. Örneğin 1909 yılında yakalanan Dimitri Dimitriyadis adlı Etniki Eterya Cemiyeti üyesinin Çeşme’de faaliyette bulunduğu anlaşıldı³⁴⁷. 1914 yılına ait bir belgeden ise Konya’da Etniki Eterya üyesi bir kişinin “tahdiş-i ezhanı mucip elfaz istimal” etmek suçundan tutuklanarak Divan-ı Harb-i Örfi’ye verildiği anlaşılmaktadır³⁴⁸. 1909 yılında Tanin gazetesinde yer alan bir haberde İzmir’de de Etniki Eterya Cemiyeti’nin faaliyetlerini genişlettiği belirtilerek yetkililerin dikkati çekilmekteydi³⁴⁹. 1914 yılında Dahiliye Nezareti’nden Aydın Vilayeti’ne gönderilen bir şifrede Etniki Eterya Cemiyeti’nin merkez-i umumisini Selanik’ten İzmir’e naklettiği şeklinde haber alındığı bildirilerek cemiyet ile ortak hareket etmesi muhtemel olan kişilerin hareketlerinin bildirilmesi istenmekteydi³⁵⁰.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı toprakları içinde faaliyet gösteren bir diğer Yunan komitesi “Adelfiya”(Kardeşlik) Cemiyeti idi. Etniki Eterya’nın bir şubesi olduğu ve Edirne’de geniş bir teşkilatlanmaya gittiği anlaşılan Adelfiya Cemiyeti, 1909 yılının haziran ayında Osmanlı güvenlik kuvvetleri tarafından ortaya çıkarıldı.

Adelfiya Cemiyeti’nin ortaya çıkarılması ilginç bir şekilde gerçekleşti. Uzunköprü’den Babaeski’ye nakledilmekte olan yumurta sandıklarının kalınlığının polisin dikkatini çekmesi üzerine, sandıklar incelenmiş ve sandıkların içinde yirmi beş gra tüfeği bulunmuştur. Daha sonra soruşturma genişletildiğinde Adelfiya isimli gizli bir cemiyetin kurulduğu, cemiyetin köylere kadar teşkilatlandığı ve köylerde bazı noktalara silahların gömüldüğü anlaşıldı. Edirne merkez polis komiseri, müdde-i umumi muavini ve jandarma yüzbaşısı tarafından gerçekleştirilen soruşturma sonucunda cemiyete, Kavacık köyü öğretmeni ile köy papazının da dahil olduğu anlaşılmış ve cemiyet

³⁴⁶ Rumili, 21 Mart 1326, no 64, s.3.

³⁴⁷ “Müfsid Derdesti”, **Sabah**, 17 Ağustos 1909, no 7146, s.4.

³⁴⁸ **DH.EUM.EMN**, 77/17.

³⁴⁹ “İzmir’de Etniki Eterya Şubesi”, **Tanin**, 1 Temmuz 1909, no 298, s.1. İzmir’de Etniki Eterya Cemiyeti’nin nerede bulunduğu ile ilgili bir haber için bkz. “İzmir’de Etniki Eterya Cemiyeti’nin Şubesi Nerede?”, **Köylü**, 31 Ağustos 1326, no 619, s.3.

³⁵⁰ **DH.ŞFR**, 41/212.

üyelerinin evlerinde çok sayıda silah, fişek, kurşun ve cemiyete ait evrak bulunmuştur³⁵¹. Ayrıca cemiyetin merkezinin Yunanistan olduğu, cemiyet üyelerine gelen silah ve cephanenin Yunanistan'dan deniz yoluyla geldiği anlaşılmıştır. Adelfiya isimli bir Yunan gizli cemiyetinin ortaya çıkması üzerine Sadrazam tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda “*Edirne Vilayeti merkez polis komiseri tarafından elde edilen cemiyet-i Yunaniye talimatının Rumca nüshasının mahallinden celbiyle tercümeyle muvafık ise evrak-ı havadisle neşr ettirilerek Yunanlıların teşebbüsat-ı mefşedetkaranelerinin enzar-ı ammeye vaz’ı*” bildirilmiştir³⁵².

Adelfiya Cemiyeti'nin nizamnamesine göre, “*Cemiyet-i Yunaniye'nin maksadı menafî-i Yunaniye'yi yani cemiyet-i Yunaniye'yi terakkiye sevk etmek ve her nerede bulunursa bulunsun bütün Yunanlıları tevhit etmektir*”. Cemiyetin nizamnamesine göre cemiyet üyeleri bu amaca erişmek için Yunan emellerini sevenlerle ticari ve milli ilişkilerde bulunmak ve Yunanilerin haklarını muhafaza etmek için gazetecileri gözetmekle yükümlüydü. Ayrıca üyeler cemiyete belli bir yemin ederek katılmakta ve cemiyetten hiçbir zaman ayrılamamaktaydılar³⁵³.

Tanin gazetesine göre cemiyetin amacı, bütün halkı silahlandırarak verilecek bir emir üzerine içeride bir ihtilal çıkarmaktan ibaretti. Girit'te yayınlanan gazetelerde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir savaş çıkması durumunda Osmanlı ülkesindeki Rumları ihtilale davet eden yazılar yayımlandığını belirten Tanin'e göre³⁵⁴, Uzunköprü'de ortaya çıkarılan Adelfiya Cemiyeti'nin programı ile Girit gazetelerinin yayınları arasında uygunluk bulunmaktaydı³⁵⁵.

³⁵¹ Cemiyet üyelerinin Rum papazlarının başkanlık ettiği bir heyet önünde yemin ettiklerinin anlaşılması üzerine Tanin'in yorumu şu olmuştur: “*Artık geliniz de Rum papazlarına ve Rum Patrikhanesi'ne itimat ediniz!*”. “Edirne'de Rum İhtilal Komitesi Uzunköprü'de Keşfedilen ‘Adelfiya’ Cemiyeti”, **Tanin**, 1 Temmuz 1909, no 298, s.1.

³⁵² **DH.MUİ**, 10-2/31.

³⁵³ **DH.MUİ**, 10-2/31; “Edirne'de ‘Adelfiya’ İhtilal Komitesi Programı”, **Tanin**, 13 Temmuz 1909, no 310, s.1; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, I, s.532-533. Adelfiya Cemiyeti'nin nizamnamesi için bkz. EK IV.

³⁵⁴ Atina'da yayınlanan Peroini gazetesinin Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında savaş çıkması durumunda tüm Rumları savaşıma çağıran 7 Haziran 1909 tarihli sayısında yer alan bir makalenin tercümesi için bkz. “Bütün Mevcudiyetimiz Uğruna Mücadele Yunanlılar Hazır Olunuz!”, **Tasvir-i Efkar**, 30 Haziran 1909, no 31, s.4-5.

³⁵⁵ “Edirne'de Rum İhtilal Komitesi Uzunköprü'de Keşfedilen ‘Adelfiya’ Cemiyeti”, **Tanin**, 1 Temmuz 1909, no 298, s.1.

Tanin gazetesinin bahsettiği durumla ilgili Osmanlı makamlarına da bilgi gelmiştir. Buna göre, “Yunan askeri haziranın yirmi altısında güya Girit’e duhul edeceğinden bahsle memalik-i Osmaniye’de sakin Rumların umumen ihtilale kıyam etmelerine dair Yunan konsoloslarıyla Rum cemaati rüesa-yı ruhaniyesi tarafından Rum ahaliye hafiyen tebligat ve ihtarat vuku bulmakta olduğu” hakkındaki haberler, 8 Temmuz 1909 tarihinde Meclis-i Vükela’da görüşüldü. Meclis-i Vükela’da, Yunanistan’ın Girit’e asker sevk etmesinin “düvel-i muaazama canibinden dahi” olumlu karşılanmayacağı belirtilerek bütün Rumların da isyana kalkışmalarının beklenen bir durum olmadığına karar verildi³⁵⁶. Ancak yine de, Yunanistan’ın hareketleri konusunda gereken önlemlerin alınması ve Rum din adamlarına gerekli uyarıların yapılması konusunda Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı vilayetlere yazılar gönderildi³⁵⁷. Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, bir gazete ile yaptığı mülakatta muhabirin “Bir harb zuhur ederse Osmanlı Rumların ayaklanması memul mudur?” şeklindeki sorusuna, “Bu cihet kat’iyyen hatıra gelmez. Bu fikre ittiba edecek olanlar kendilerinden adeden pek fazla olan Bulgarlar, Türkler, Arnavutlar, Ulahlar tarafından teskin edilir. Mamafih Rumlar kat’iyyen böyle bir hareketi düşünmezler” cevabını vermiştir³⁵⁸.

Yapılan ilk soruşturmanın ardından Adelfiya Cemiyeti’ne üye oldukları anlaşılan otuzu aşkın kişi tutuklandı³⁵⁹. Cemiyetin kurucularından olan Tekfurdağı metropolidi hakkında da gerekli işlemlerin yapılmasına karar verildi³⁶⁰. Bu arada tutuklulardan birisi tarafından Rum Patrikhanesi’ne gönderilen bir mektupta, hapisanede akrabaları ile görüşmelerinin engellendiği ve kendilerine işkence edildiği ileri sürülmekteydi³⁶¹.

Soruşturmanın sonraki aşamalarında silahların İnöz’den ve Meriç nehri üzerinden kayıklarla getirildiği ve Yunan konsolosluğunda çalışan bazı görevlilerin de

³⁵⁶ MV, 129/49.

³⁵⁷ DH.MKT, 1308/10.

³⁵⁸ Mahmut Şevket Paşa, sözlerinin devamında şunları söylemiştir: “Rumili’de Rumların hal-i harbde muhafaza-i sükun ettiklerini geçen muharebede tecrübe ettik. Bugün Makedonya’daki kışlarımızın ve hududumuzun harbe müheyya bulunduğu bir zamanda Rumlar kat’iyyen sükuneti ihlal tasaddisinde bulunamazlar. Mamafih askerlik nokta-i nazarından gerek dahilen, gerek haricen vuku’u melhuz olan bu gibi hareketi men’ edecek esbab tehyi’e edilmiştir”. “Girit’te ve Makedonya’da Harb ve Sulh Meselesi ve Mahmut Şevket Paşa’nın Beyanatı”, **Tasvir-i Efkar**, 16 Ağustos 1909, no 77, s.2.

³⁵⁹ Tutuklananların isimleri ve tutuklanma sebepleri hakkında bkz. “Adelfiya Cemiyeti’ne Dair”, **Tanin**, 14 Temmuz 1909, no 311, s.2.

³⁶⁰ DH.MUİ, 5-1/35.

³⁶¹ DH.MUİ, 11-2/37.

cemiyet üyelerine yardım ettiği anlaşıldı. Girit sorunu nedeniyle Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde ortaya çıkan Adelfiya Cemiyeti'nin faaliyetlerine Yunan konsolos görevlilerinin de katılmış olması, İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı gazetelerden Tanin tarafından şu sert cümlelerle eleştirildi: *“Büyük devletler Yunanistan'a Türkiye ile bir vesile-i harb çıkarmamasını tavsiye ediyorlar. Halbuki Yunanistan Türkiye dahilinde ifsadatta devam ediyor. Türkiye'ye çeteler gönderiyor, zabıtlar gönderiyor. Türkiye'deki Yunan konsoloshaneleri bir menba-ı fesat halinde bulunuyor. Bu konsoloshanelerde ihtilal cemiyetleri teşkilatı yapılarak Osmanlı Rumlar tahlif ediliyor. Acaba haddini bilmeden böyle kendinden büyük işlere kalkan Yunanistan rahat durmak için yine bir Osmanlı dayağı yemek mi istiyor?”*³⁶².

1914 yılında Gemlik'te bir başka Rum komitesi ortaya çıkarılmıştır. Elli kadar Rum ve bir Müslüman üyesi bulunan komitenin Yunan donanmasına gizlice yardım toplamaya çalıştığı ve Yunanistan ile haberleştiği ortaya çıkarıldı³⁶³.

II. Meşrutiyet döneminde, Yunan komitelerinin girişimleri ile Osmanlı vatandaşı olan Rum halkın silahlandığı anlaşılmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezine gönderilen raporlarda da İzmir ve adalarda yaşayan Rum halkın silahlandığına dair bilgiler bulunmaktadır³⁶⁴.

Adelfiya Cemiyeti'nin ortaya çıkarılmasından kısa bir süre önce Ayvalık'ta yaşanan bir olay, Ayvalık Rumlarının da silahlandığını ortaya çıkarmıştır. İki Rum ile Osmanlı askerleri arasındaki tartışmanın kısa sürede büyümesi ve olaya Rum ahalinin de katılması üzerine güvenliği sağlamak için Ayvalık'a asker sevk edilmiş ve Ayvalık'ta idare-i örfiyye ilan edilmişti³⁶⁵. Soruşturma sonucunda Ayvalık'ta 1700 gra tüfeği bulundu.³⁶⁶ Rum ahalinin elindeki silahları teslim etmesi ile bu sayı, 2600 gra tüfeği ve 600 kıyye baruta yükseldi³⁶⁷.

³⁶² “Yunanistan'ın Tedarikat-ı Hafıyyesi”, **Tanin**, 22 Temmuz 1909, no 319, s.1.

³⁶³ “Gemlik'te Bir Rum Komitesi”, **Tanin**, 27 Mayıs 1914, no 1949, s.3.

³⁶⁴ **Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki**, s.599-601.

³⁶⁵ “Ayvalık Meselesi”, **İttihat**, 18 Haziran 1909, no 216, s.3; “Ayvalık'ta İdare-i Örfiyye”, **Tanin**, 20 Haziran 1909, no 287, s.3.

³⁶⁶ “Ayvalık Hadisesi”, **Sabah**, 29 Haziran 1909, no 7098, s.2. Ayvalık'ta yaşanan olay, Osmanlı basınının Yunanistan'ın Megali İdea politikasını gündeme getirmesine neden olmuştur. Süleyman Nazif, “Megali İdea”, **Tasvir-i Efkar**, 29 Haziran 1909, no 30, s.1-2.

³⁶⁷ “Ayvalık Hadisesi”, **Sabah**, 11 Temmuz 1909, no 7110, s.2.

II. Meşrutiyet döneminde Rumlara dağıtılmak amacıyla Yunanistan'dan getirilen silahlar, büyük oranda deniz yoluyla Osmanlı ülkesine sokulmaktaydı. Hatta ticaret amacıyla Osmanlı limanlarına gelen bazı Yunan gemilerinde silah bulunduğu tespit edildi³⁶⁸. Bunun yanında, Yunan gemilerinde bulunan şarap fiçileri içinde tüfek ve dinamitin saklandığı şeklinde Osmanlı makamlarına haberler gelmiştir. Bu durum üzerine Yunanistan'dan gelen şarap fiçilerinin tek tek incelenmesine ve böylece silah kaçakçılığının önlenmesine karar verildi³⁶⁹.

Osmanlı yönetimi, Yunanistan'dan deniz yoluyla silah kaçakçılığı yapılmasını önlemek ve deniz güvenliğini sağlamak için gerekli yerlere torpidolar göndermekteydi. Örneğin, Yunan emellerine eğilimin görüldüğü Midye ve Ahtapolu Rumlarına silah geleceğinin anlaşılması üzerine Midye ve Ahtapolu sahilinin güvenliğinin sağlanması için bir torpidonun gönderilmesine karar verildi³⁷⁰.

3- Türkiye'de Yunan Propagandası

Osmanlı vatandaşı olan Rumları Yunan Devleti'nin yayılmacı politikalarına yönlendirebilmek için Osmanlı ülkesinde yapılan Yunan propagandası, yalnızca Yunan komiteleri tarafından gerçekleştirilmemekteydi. Yunan propagandasının çeşitli unsurları bulunmaktaydı.

II. Meşrutiyet döneminde Siroz Mutasarrıflığı ve Selanik Valiliği gibi görevlerde bulunmuş olan Hüseyin Kazım Kadri'ye göre, Makedonya'da yapılan propaganda, üç önemli kuvvetin koruması altındaydı. Bunlar; konsoloshaneler, ruhani reisler ve çeteler idi³⁷¹.

Yunan konsoloshaneleri de Osmanlı sınırları içinde yapılan Yunan propagandasında son derece önemli roller oynamaktaydılar. Hüseyin Kazım'ın da belirttiği gibi, özellikle Siroz Yunan Konsoloshanesi önemli bir propaganda merkezi

³⁶⁸ “Ešliha Derdesti”, **Tasvir-i Efkar**, 10 Ağustos 1909, no 71, s.5.

³⁶⁹ **DH.MUİ**, 99/77.

³⁷⁰ **DH.MUİ**, 58/40.

³⁷¹ Hüseyin Kazım Kadri, **Türkiye'nin Çöküşü**, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992, s.72.

idi³⁷². Sirozlu Yorgi adında Yunanistan hesabına çalışan bir komite reisinin üzerinde Siroz Yunan Konsolosu'nun imzasını taşıyan evrak bulunması sonucu, yapılan soruşturmada Yunan konsolosunun Rum komiteleriyle ilişkide olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine konsolosun oradan uzaklaştırılması konusunda Osmanlı makamları tarafından Yunan Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunuldu³⁷³. Kırkkilise Yunan Konsolosu'nun da görevi dışındaki işlerle uğraşarak Osmanlı vatandaşı olan Hristiyan halka yasaklanmış silahları dağıttığı anlaşıldı³⁷⁴.

Yunan konsolosluklarında çalışan bazı görevlilerin aslında Yunan askeri olduğu ve Yunan çeteleriyle irtibatta ilişkide bulunduğu görülmekteydi. Örneğin Yunanistan'ın Manastır Konsolosluğu'nda çalışan bir görevlinin Selanik'e varışından sonra üzeri aranmış ve ele geçirilen belgelerden kendisinin köylülere para dağıttığı ve Yunan çeteleriyle ilişkide olduğu anlaşılmıştı³⁷⁵. Bunun yanında bazı Yunan konsolosluklarında çalışan görevlilerin Rum köylerine giderek halkı tahrik ettikleri Osmanlı makamları tarafından tespit edildi. Selanik Yunan Konsolosluğu'nda dört, Siroz Konsolosluğu'nda iki, Manastır Konsolosluğu'nda üç ve Kavala Konsolosluğu'nda bulunan bir Yunan zabitanın Rum köylerine giderek halkı tahrik etmelerinin önüne geçilmesine karar verildi³⁷⁶.

Yunan konsoloslarının da Rum köylerine gitmesi Osmanlı makamlarının önlemler almasını gerektirmekteydi. Manastır'a bağlı bir köyde gerçekleşen cinayetten önce Manastır Yunan Konsolosu'nun söz konusu köye gittiğinin anlaşılması üzerine, Rumeli Müfettişliği'nin 3 Mart 1324 tarihli "*Yunan konsoloslarının köylere azimetle icra-yı tahrikat etmesine meydan verilmemesi*" şeklindeki emrinin uygulanmasına karar verildi³⁷⁷.

³⁷² Hüseyin Kazım Kadri, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım**, İletişim yay., İstanbul, 1991, s.92.

³⁷³ **DH.MUİ**, 15-4/2; "Siroz Yunan Konsolosu", **Sabah**, 7 Kanun-ı sani 1910, no 7289, s.2. Dönemin Siroz Mutasarrıfı olan Hüseyin Kazım Bey'in Siroz Yunan Konsolosu'nun faaliyetleri hakkında aldığı önlemler için bkz. Hüseyin Kazım Kadri, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım**, s.92-94. Siroz Yunan konsolosunun görev dışı diğer faaliyetleri için bkz. "Yunan Parmağı", **Tasvir-i Efkar**, 13 Ağustos 1909, no 74, s.3-4; "Siroz Yunan Konsolosu", **Sabah**, 22 Ağustos 1909, no 7151, s.3.

³⁷⁴ **DH.SYS**, 46/5.

³⁷⁵ "Bir Yunanlı Zabitanın Tevkifi", **Zaman**, 4 Temmuz 1325, no 250, s.3; "Yunan Parmağı", **Zaman**, 7 Temmuz 1325, no 253, s.1.

³⁷⁶ **DH.MKT**, 1308/10.

³⁷⁷ **TFR. 1. MN**, 190/18930.

Bunun yanında askerlik çağına gelmiş olan Osmanlı vatandaşı Rum gençlerin yurt dışına kaçışına İstanbul Yunan elçiliğinde bulunan bazı görevlilerin yardım ettikleri Osmanlı makamları tarafından saptandı. Örneğin, Yunan pasaportuyla vapura bineceği sırada yakalanan Yannioğlu Konstantin sorgulanması sırasında, geçen sene yaşlılarının silah altına alındığı sırada Pire'ye gittiğini, İstanbul'a döndüğünde Yunan Sefarethanesi'ne getirildiğini ve sefarethane katipleri tarafından yetmiş frank ücretle Epir kıtasına gitmek ve oradaki ihtilal komitesine katılmak için kendisine pasaport verildiğini açıkladı. Ayrıca sefarethanenin kendisi gibi birçok Osmanlı Rumlarını da bu suretle yönlendirmekte olduğunu itiraf etti. Bu durum üzerine Osmanlı makamları tarafından Yunan sefaretini hakkında gerekli işlemlere başlandı³⁷⁸.

Osmanlı vatandaşı olan Rumlara yönelik propagandanın bir diğer unsuru da Rum din adamları idi. Hüseyin Kazım Bey, "*Ruhani reislerin telkinleri daha mühim ve daha etkili idi. Metropolitler açıktan açığa hükümete ihanet ediyorlar ve idraksiz köylüleri zehirliyorlardı... Her yerde Yunan elçilikleri Metropolitlere en yakın yerlere tesadüf ediyordu. Köy muhtarları ve papazları konsoloslardan talimat ve tahsilat almaktaydılar*" demektedir³⁷⁹. Dini olsun veya olmasın, çalıştıkları kurumları casusluk merkezi haline getiren papazlar, Yunanistan'ın Anadolu'daki gözü ve kulağı durumundaydılar. Bunlar, yaptıkları yıkıcı çalışmaları din kisvesi altında saklıyorlarsa da, kamuoyu bu konuda çok duyarlı idi³⁸⁰.

Rum din adamlarından Drama metropoliti Hrisostomos Efendi'nin meşrutiyet öncesi ve meşrutiyet sonrası faaliyetleri tepki çekmekteydi. Drama metropolitinin Osmanlı birliğini tehdit eden ve Rum halkı tahrik eden faaliyetleri, İttihatçıların da dikkatini çekmişti. Metropolit hakkında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkezine gönderilen raporlarda bu konuda Rum Patrikhanesi nezdinde girişimlerde bulunulması isteniyordu³⁸¹.

Drama Rum metropolitinin ayrıca görevi dışındaki işlerle uğraştığı anlaşılmaktadır. Drama'nın bir köyünde Rum papazı, Rum muhtarı, Rum mektebi

³⁷⁸ DH.KMS, 18/22.

³⁷⁹ Hüseyin Kazım Kadri, *Türkiye'nin Çöküşü*, s.72-73.

³⁸⁰ Engin Berber, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayeti'nde İç Güvenlik Sorunu", *Bir İzmir Kabusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.21.

³⁸¹ *Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, s.568-569.

daskalı ve Rumlardan birkaç kişiden oluşan bir heyetin, köydeki davalara bakarak ceza vermekte ve ceza-i nakdi tahsil etmekte olduğu anlaşıldı. Bu heyetin de Drama Rum metropoliteninin girişimleri ile kurulmuş olduğu belirlendi³⁸². Osmanlı Hükümeti tarafından Rum Patrikhanesi'ne Drama metropoliteninin görevi dışındaki faaliyetlerine son vermesini isteyen bir tahrir verilmiş, ancak Patrikhane tarafından verilen cevapta metropolitenin görevi dışına çıkmadığı ileri sürülmüştür³⁸³. Ancak Drama metropoliti hükümetin girişimleri sonucu görevden alınmış, İstanbul'a geldiğinde basına yaptığı açıklamada kendisini savunarak Bulgar komitelerini suçlamıştır³⁸⁴.

Hrisostomos Efendi Drama metropolitliğinden sonra atanmış olduğu İzmir Rum metropolitliğinde de Osmanlı birliğini tehdit eden eylemlerde bulunmaya devam etti. Yunan Kralı'nın özel günü olan Ayayorgi yortusu günü, kiliseye Yunan bayrağı çekilerek Osmanlı Rum mektebi öğrencilerinin katılımı ile Yunan konsoloshanesine yürüyüş yapıldı³⁸⁵. İzmir Rum metropoliteninin girişimleri ile düzenlenen bu yürüyüşe İttihatçılar sert tepki gösterdi³⁸⁶. İzmir metropoliteninin bu davranışları nedeniyle kendisinin görevden uzaklaştırılması konusunda girişimlerde bulunuldu³⁸⁷. Ancak görevinden uzaklaştırılmayan Hrisostomos Efendi, Osmanlı birliğini tehdit eden davranışlarını sonraki tarihlerde de devam ettirmiş, 1914 yılında paskalya nedeniyle Ayafotini Kilisesi'nde yapılan ayinden sonra Rus konsolosluğu önünde yaptığı konuşmada "*Yaşasın büyük Konstantin ve aile-i kralisi !*" diye bağırmıştır³⁸⁸.

Makedonya'daki bazı Rum din adamlarının Rum olmayan Ortodoks halk üzerinde baskı kurmaya çalıştıkları görülmekteydi. Rum papazlarının Ulahların kendi kilise ve okullarında faaliyette bulunmalarını önlemek için Rum çeteleri aracılığıyla Ulah halkı tehdit ettikleri³⁸⁹, çocuklarını Rum okulları yerine Ulah okullarına gönderen halkın dini işlemlerini yapmadıkları anlaşılmıştır³⁹⁰. Bunun yanında Etniki Eteryay Cemiyeti'nin

³⁸² "Drama Rum Metropoliti", **Tanin**, 18 Şubat 1909, no 198, s.3.

³⁸³ "Drama Metropoliti", **Şura-yı Ümmet**, 30 Kanun-ı sani 1324, no 130, s.4-5.

³⁸⁴ "Drama Metropoliteninin Beyanati", **Sabah**, 2 Temmuz 1909, no 7101, s.3.

³⁸⁵ **DH.H.**, 14-1/22; "İzmir'de Bandıra Meselesi", **Tanin**, 12 Mayıs 1911, s.3.

³⁸⁶ Hüseyin Cahit, "İttihad-ı Anasıra Mani Ahvalden", **Tanin**, 14 Mayıs 1911, s.1.

³⁸⁷ **DH.ID**, 20/14.

³⁸⁸ "İzmir Metropoliteninin Nutku", **Tanin**, 22 Nisan 1914, no 1914, s.3; "Metropolit Efendi'nin Zito Meselesi ve Tahkikat-ı Resmîye", **Ahenk**, 21 Nisan 1914, no 5405, s.2.

³⁸⁹ "Rum Papazlarının Makedonya'daki Entrikaları", **Tanin**, 24 Ağustos 1910, no 711, s.1; "Metropolit mi? Komitacı mı?", Neyyir-i Hakikat'den akt. **Tanin**, 7 Kanun-ı sani 1911, no 842, s.3.

³⁹⁰ "Rum Papazları", **Tanin**, 7 Kanun-ı sani 1911, no 842, s.3.

faaliyetlerine destek olan Rum metropolitleri de bulunmaktaydı. Yanya valisi Babıali'ye gönderdiği bir yazı ile Etniki Eteryacı cemiyetine üye olduğu ve Rumlarla Müslümanlar arasında nifak sokmaya çalıştığı gerekçesiyle Yanya Rum metropolitinin görevden alınmasını istemişti³⁹¹. Ayrıca Atina'da basılan, zararlı içerikleri nedeniyle Osmanlı ülkesine girişi yasaklanmış olan yayınların metropolithaneye mensup memurlar aracılığıyla ülke içine sokulduğu ve dağıtıldığı saptandı³⁹². Bunun yanında Rum din adamlarının Yunan donanması için para toplanmasına da yardım ettikleri görülmüştür³⁹³.

Osmanlı topraklarındaki Yunan propagandasının bir diğer unsuru da Yunan çeteleri idi. Makedonya'daki Yunan, Sırp, Bulgar çeteleri II. Meşrutiyet'in ilanından sonra silah bırakarak şehirlere indiler. Ancak bir süre sonra Hristiyan unsurlar arasındaki egemenlik mücadelesinin tekrar başlaması ile çeteler faaliyetlerine yeniden başladılar. Osmanlı makamlarına, Rum ve Bulgar çetelerinin aralarındaki anlaşmazlıkları bırakarak Osmanlı yönetimine karşı ortak hareket edeceklerine dair haberler gelmekteydi³⁹⁴. Osmanlı yönetimi Bulgar ve Rum çetelerinin faaliyetlerine engel olunması konusunda önlemler almaya çalışmaktaydı³⁹⁵.

Makedonya'daki bazı Yunan çeteleri siyasi amaçlar gütmekteydi. Yakalanan çetecilerin üzerinde Yunan siyasi amaçlarını takip ettiklerine dair belgeler bulunmaktaydı³⁹⁶. Bunun yanında bazı Yunan çetelerinin Yunan hükümetinden destek aldığı ortaya çıkmıştı³⁹⁷. Yanya vilayetinde faaliyette bulunan çetecilerden Yanni'nin yakalanması sonrasında Yanya Yunan Konsolosu'nun çetelere bilgi verdiği ve sınırda görevli Yunan memurları ile çeteciler arasında ilişki olduğu anlaşıldı. Bu durum hakkında Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçiliği, Yunanistan'ın Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulundu. Yunan Dışişleri Bakanı bu konu hakkında Yunan Hükümeti'nin bilgisinin olmadığını söylemiş ve “...*Yunan toprağı üzerinde müteşekkil*

³⁹¹ “Yanya Metropolit”, **Sabah**, 10 Ağustos 1909, no 7139, s.3.

³⁹² **DH.SYS**, 116/8.

³⁹³ “Bir Osmanlı Rum Papazı”, Aks-i Sada'dan akt. **Tasvir-i Efkar**, 17 Kanun-ı evvel 1910, no 443, s.2.

³⁹⁴ **DH.SYS**, 74-1/2-40.

³⁹⁵ **DH.SYS**, 74-2/2-69.

³⁹⁶ “Yunan Tahrikatı”, **Sabah**, 2 Ağustos 1909, no 7131, s.2.

³⁹⁷ “Yunan Parmağı Makedonya'da Neler Oluyor?”, **Tanin**, 21 Temmuz 1909, no 318, s.1-2.

hiçbir çetenin bin dokuz yüz sekiz ağustosundan beri hududu tecavüz etmediği”ni iddia etmiştir³⁹⁸.

Makedonya’daki Rum çeteleri, Fener Rum Patrikhanesi’nin politikalarını desteklemek amacıyla Rum olmayan Ortodoks halka baskı yapmaktaydı. Rum çetelerinin özellikle Ulah halk üzerinde baskı kurduğu, Ulah halkı Rum okullarında Rumca eğitime ve kiliselerde Rumca ayine zorladığı görülmektedir³⁹⁹.

Bunun yanında, Rum mekteplerinde de Yunan propagandası yapıldığı görülmektedir⁴⁰⁰. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki bazı Rum okullarında okutulan kitaplarda Yunan propagandasının yapıldığı ortaya çıkarıldı⁴⁰¹. Bunun yanında bazı Rum öğretmenlerin “Helenizm” amacıyla Yunan konsoloslarının emri altında çalıştıkları Osmanlı makamları tarafından tespit edildi⁴⁰². Rum okullarında Yunan vatandaşı öğretmenlerin görev yapmasının sakıncaları Osmanlı Hükümeti tarafından anlaşılmış ve 1909 yılından itibaren Rum okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılması konusunda girişimlere başlanmıştır⁴⁰³.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı topraklarında yapılan Yunan propagandasının amaçlarından birisi de Yunanistan’a maddi destek sağlamaktır. Özellikle de Yunan donanmasına yardım toplamak amaçlanmaktaydı. Yunan donanmasına yardım toplayanlar arasında yalnızca Yunan vatandaşları değil, Osmanlı vatandaşı olan Rumlar da bulunmaktaydı⁴⁰⁴. Bu amaçla Osmanlı ülkesinde, Osmanlı vatandaşı olan Rumlardan para toplamaya çalışan Yunanlılar yakalandığı gibi⁴⁰⁵, Osmanlı ülkesinden Yunanistan’a

³⁹⁸ DH.MUI, 61-2/16.

³⁹⁹ DH.SYS, 29-2/3-20.

⁴⁰⁰ “Mühim Bir Vesika Köylerdeki Tedrisat”, **Tasvir-i Efkar**, 20 Ağustos 1909, no 81, s.3.

⁴⁰¹ “Memleketimizde Yunanlılık”, **Tasvir-i Efkar**, 8 Haziran 1914, no 1103, s.3; “Rum Mekteplerinde Neler Okutuluyor?”, **İkdam**, 8 Haziran 1914, no 6213, s.4.

⁴⁰² DH.SYS, 55-2/43.

⁴⁰³ İsmi açıklanmayan, “efkar-ı hükümete de vakıf” bir Osmanlı kumandanı Osmanischer Lloyd gazetesine yaptığı açıklamada Osmanlı ülkesindeki Yunan faaliyetleri hakkında şunları söylemiştir: “*Selanik, Manastır ve Yanya Rumlarını acaba kim teslim etti. Herhangi tarafa isterseniz o tarafa bakınız, her yerde ya Rum mekteplerinde talebe kıyafetinde, ya alelade tüccar suretinde veyahut Rum mektepleri memurini şeklinde tebdil-i came etmiş Yunan zabitanına tesadif edeceksiniz... Drama, Siroz, Kavala, Midilli ve İskeçe’deki Rum mektepleri muallimini hep Rum zabitanı olup bunlar gayr-i muayyen bir mezuniyetle Makedonya’ya gelmişler ve oradaki Rum gençlerini bütün Türkler ile (Megali İdea)ya muhalefet edenlere karşı kin ve nefret perverde edecek bir surette terbiye eylemektedirler*”. “Bir Osmanlı Kumandanının Mütalaası”, **Zaman**, 23 Haziran 1325, no 239, s.2; “Devlet-i Osmaniye – Yunanistan”, **İttihat**, 10 Temmuz 1909, no 238, s.3.

⁴⁰⁴ “Yunan Gayretkeşliği”, **Tanin**, 29 Mart 1914, no 1890, s.4.

⁴⁰⁵ “İfsadat-ı Yunaniye”, **Tasvir-i Efkar**, 15 Ağustos 1909, no 76, s.5.

para gönderen Rumlara da rastlanmıştır⁴⁰⁶. Bunun yanında İzmir'deki Rum yetimhanesinin gelirlerinin bir kısmını Yunan konsolosluğu aracılığıyla Yunanistan'a gönderdiği tespit edilmiştir⁴⁰⁷.

4- Osmanlı Hükümetleri'nin Yunan Propagandasına Karşı Aldığı Önlemler

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı ülkesinde yapılan Yunan propagandasına karşı gerek Osmanlı Hükümetleri gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından önlemler alındı. Alınan bu önlemler, Yunanistan'ın yayılcı politikalarının engellenmesini amaçladığı gibi, Osmanlı vatandaşı olan Rumların Atina ile özdeşleşmelerini de önlemeyi hedefliyordu.

Yunanistan'ın Osmanlı Rumları üzerindeki etkisi çok büyüktü ve Rumlar, duygusal ve siyasal yönden kendilerini İstanbul'dan çok Atina ile özdeşleştiriyorlardı⁴⁰⁸. Bu nedenle Türkiye'deki Yunan propagandasına karşı önlem alınması, güvenlik bakımından olduğu kadar "Osmanlılık" kimliğinin tüm yurttaşlar tarafından benimsenmesi açısından da gereklilik arz ediyordu. Çünkü Yunanistan'ın izlediği "Helenizm" politikası, Osmanlı vatandaşı olan Rumların Atina'ya bağlılıklarını güçlendirmeyi hedefliyor ve Osmanlı Devleti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamaya geçirmek istediği "ittihad-ı anasır" politikasının başarısızlığa uğramasına neden oluyordu.

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Yunanistan'ın Osmanlı topraklarında propaganda faaliyeti yürüttüğünün anlaşılması Osmanlı Hükümeti tarafından tepkiyle karşılandı. Osmanlı ülkesinde yakalanan Yunan zabıtları, Edirne'de ortaya çıkarılan Adelfiya Cemiyeti, Makedonya'daki Yunan çetelerine Yunan hükümetinin verdiği destek ve Yunan konsoloslarının yasal olmayan hareketleri, Osmanlı hükümetinin Yunanistan nezdinde girişimlerde bulunmasını gerekli kıldı.

⁴⁰⁶ "Yunan Donanmasına İlane!", **Tanin**, 11 Haziran 1914, no 1964, s.4; "Bir Yunan Kulübü", **Rumili**, 21 Ağustos 1326, no 215, s.2-3.

⁴⁰⁷ **DH.EUM.3.ŞB**, 1/49; **DH.EUM.3.ŞB**, 1/24.

⁴⁰⁸ Feroz Ahmad, **a.g.m.**, s.86.

İki ülke ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde Osmanlı Hükümeti, Girit sorunu hakkında Yunanistan'a verdiği notada, Yunanistan'ın Türkiye'deki propaganda faaliyetlerini de protesto etti. Yunanistan tarafından verilen sözlü cevapta ise, Yunan gizli memurlarının "vilayat-ı selase"de karışıklık çıkardığı, sayısı iki yüzü bulduğu Yunanistan tarafından itiraf olunan Yunan zabitanının Makedonya'da "tesvilat"ta bulunduğu ve Yunan konsoloslarının Rum halkı Osmanlı memurları aleyhine kışkırttığı şeklindeki Osmanlı Devleti'nin iddiaları ret olunmaktaydı⁴⁰⁹. Yunan Başbakanı Ralli ise Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi'ne verdiği özel mektupta, Osmanlı topraklarında iki yüz Yunan zabitanının olduğunu kabul etmekte, ancak bunların öğrenimlerini sürdürmek için orada bulduklarını iddia etmekteydi. Yunan Başbakanı ayrıca, Osmanlı Devleti'nin protestosu hakkında şunları belirtmekteydi: "... şurasını zat-ı sefiranelerine beyan ve teyid edebilirim ki elyevm memalik-i Osmaniye'de Yunan ordusuna mensup tek bir zabıt bile yoktur. Şurasını da zat-ı sefiranelerine iş'ar etmeyi lazımeden add eylerim ki memalik-i Osmaniye'deki Yunan konsoloslarına kendilerine verilen talimata tamamiyla riayet etmeleri zımnında evamir-i kat'iyeye ita kılınmıştır. Bu talimat konsolosların bir taraftan memurin-i Osmaniye'ye karşı gayet halisane ve müstakimane bir meslek-i hareket ittihaz eylemeleri ve diğer taraftan su-i tefehhümata mahal verebilecek her şeyden tevakki eylemeleri merkezindedir"⁴¹⁰.

Yunanistan'ın cevabi notasında Makedonya'daki Rumların hareketinden sorumlu olduğunu kabullenmesi, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından olumlu olarak değerlendirildi⁴¹¹. İttihatçılar ise, Yunanistan'ın cevabi tavrını ve Yunan Başbakanı'nın açıklamalarını bir hatanın itirafı olarak değerlendirdiler. Çünkü onlara göre, artık Türkiye'de bir Yunan zabitanının kalmadığını ifade etmek, bundan önce var olduğu anlamına gelirdi. Yunan propagandasının devam etmesi durumunda ise, yapılacakları Hüseyin Cahit şöyle açıklamaktaydı: "Yunan Hükümeti'nin bu teminatına inanacağız ve onları sened ittihaz edeceğiz. Fakat Makedonya'da ve sair taraflarda gözümüzü açmaktan geri kalmayacağız. Bundan sonra Türkiye'de tutulacak gizli Yunan zabitanlarını bir casus, bir müfsid ve muhrık gibi telakki ederek divan-ı harblerin bu babda tayin

⁴⁰⁹ "Yunanistan'ın Cevabi Tavrını", **Sabah**, 13 Ağustos 1909, no 7142, s.1; "Yunanistan'ın Cevabi Tavrını", **İttihat**, 15 Ağustos 1909, no 273, s.2.

⁴¹⁰ "Mösyö Ralli'nin Mektub-i Hususisi", **Sabah**, 13 Ağustos 1909, no 7142, s.1.

⁴¹¹ "Sadrazam Paşa'nın Beyanatı", **Tasvir-i Efkâr**, 15 Ağustos 1909, no 76, s.2.

ettikleri cezayı bila-merhamet tatbik etmek bizim için pek kolay olacağı gibi verdiği mükerrer teminat hilafında hareket eden Yunanistan'ı dahi layık olduğu surette te'dibden bizi hiçbir şey men' edemez"⁴¹².

Osmanlı Hükümeti, Yunan propagandasına karşı Yunanistan nezdinde girişimlerde bulunurken Girit sorunu nedeniyle Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı kamuoyunda oluşacak tepkileri azaltmaya çalıştı. Hükümet tarafından yapılan açıklama ile Rumlar arasında olay çıkarmaya cüret edecekler hakkında kanuni işlemin yapılacağı duyurulmuş, buna karşılık Osmanlı vatandaşlarının Girit sorunu nedeniyle Rum unsurunun Osmanlı Devleti'ne sadakati hakkında şüpheye düşmelerinin doğru olmayacağı vurgulanmıştır⁴¹³.

Osmanlı Hükümetleri Yunan propagandasının önemli unsurlarından birisi olan basın araçları üzerinde de önlemler alma yoluna gitti. Osmanlı topraklarına kolayca sokulan Yunan gazetelerinin Osmanlı Devleti aleyhinde zaman zaman yaptığı kışkırtıcı yayınlar, Osmanlı vatandaşı olan Rumların Yunan propagandasından etkilenmelerine neden olmakta ve Rumların siyasal gelişmeleri Yunan politikaları açısından değerlendirmelerine sağlamaktaydı⁴¹⁴. Hükümetin yanı sıra, İttihat ve Terakki Cemiyeti de Yunan gazetelerinin Rumlar üzerindeki olumsuz etkilerinden rahatsızlık duymaktaydı. İttihatçılar, özellikle 1908 ve 1912 seçimlerinde cemiyet ile Rum toplumu arasında baş gösteren anlaşmazlıklarda, Osmanlı ülkesinde yayınlanan Rumca gazetelerin Yunan vatandaşı olan sahiplerinin etkisi olduğunu düşünmekteydiler⁴¹⁵.

Bu nedenlerle Divan-ı Harb-ı Örfi Başkanlığı'nın isteği üzerine İstanbul'da yayınlanan Rum ve Bulgar gazetelerinin sahip ve sorumlu müdürlerinin isim ve adresleri gizlice araştırıldı⁴¹⁶. Ayrıca, Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yaptıkları ve Rumları ihtilale teşvik ettikleri anlaşılan çeşitli Yunan gazetelerinin Osmanlı ülkesine girişi,

⁴¹² Hüseyin Cahit, "Girit ve Yunanistan", **Tanin**, 12 Ağustos 1909, no 339, s.1.

⁴¹³ "Makam-ı Sadaretin Telgrafnamesi", **Tanin**, 23 Temmuz 1909, no 320, s.3.

⁴¹⁴ Yunan gazetelerinin kışkırtıcı yayınlarına bir örnek için bkz. "Matbuat-ı Yunaniye", **Zaman**, 15 Temmuz 1325, no 260, s.3.

⁴¹⁵ "... memleketimizde çıkan Rumca gazetelerin hemen kaffesi Rumların zihinlerini bozmak, kalplerini zehirlemek için bir menbadır... Meslekleri Yunanlıktır, memlekette Rumlarla Müslümanların bir kavi-i rabıta ile birleşmeleri kendi emelleri için en büyük darbelerdir". Hüseyin Cahit, "Rum Matbuatı", **Tanin**, 10 Teşrin-i sani 1908, no 100, s.1.

⁴¹⁶ **DH.EUM.KADL**, 8/48.

Meclis-i Vükela kararı ile yasaklandı⁴¹⁷. Bunun yanında, Yanya vilayetinde Premedi kasabesindeki Rum kız okulunda okutulmakta olan “Elenizmos” isimli risale ile⁴¹⁸, “Yunanistan’dan ithal olunan ve Rum unsuruna mensup tebaa-i Osmaniye’de temayülât ve hissiyat-ı Yunaniye tevlid ve tahriki maksadıyla tertib” edilmiş olan resimlerin de Osmanlı ülkesine girişi yasaklandı⁴¹⁹.

Ayrıca Osmanlı Hükümeti, Yunan propagandasının önemli unsurlarından olan cemiyetler ve çeteler hakkında da önlemler alma yoluna gitti. 16 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan “Cemiyetler Kanunu” ile, kavmiyet esasına dayanan cemiyetlerin kurulması yasaklandı⁴²⁰. Özellikle Makedonya’da Osmanlı unsurları arasındaki egemenlik mücadelesinin bir aracı haline gelmiş olan Yunan çeteleri hakkında da Osmanlı Hükümeti önlem aldı. Dahiliye Nezareti, Makedonya’da ortaya çıkan veya çıkması muhtemel olan Yunan çetelerinin yok edilmesini ve yakalanan eşkiyanın da yargılanmak amacıyla hemen Divan-ı Harb-i Örfî’ye sevk edilmelerini ilgili mahallere bildirdi⁴²¹. Ayrıca, Bulgar ve Yunan çetelerinin faaliyetlerini önlemek için Babıali’de bir komisyon kurulmuş ve bu komisyonun çalışmaları sonucunda çeteler ve kiliseler kanunları tasarıları hazırlanıp hükümete sunulmuştur⁴²². Sonuçta, 27 Eylül 1909 tarihinde çeteciliği yasaklayan bir kanun tasarısı hazırlanarak kanunlaşma formaliteleri tamamlanmadan hükümet tarafından yürütülmesine başlandı. Söz konusu kanunun amacı, çetelerin ortadan kaldırılması ve halkın elinde bulunan silahların toplanması idi⁴²³.

Bunun yanında Osmanlı Hükümeti, Türkiye’de Yunan propagandası yapanlar hakkında da önlemler alma yoluna gitti. 1914 yılında Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü’nden tüm vilayetler ile İstanbul polis müdürlüğüne gönderilen bir yazıda, Osmanlı ülkesinde “Yunanilik” ile uğraşanların durumlarının incelenmesi ve her birine

⁴¹⁷ MV, 141/30; MV, 159/6; “Yunan Gazetelerinin Men’i”, **Tanin**, 18 Teşrin-i sani 1909, no 435, s.3; İlay İleri, **The Times Gazetesi’ne Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler-Rumlar-Yahudiler (1908-1918)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s.339. Meclis-i Vükela kararı ile Osmanlı ülkesine girişleri yasaklanmış olan bazı Yunan gazetelerinin isim değiştirmek yoluyla ülkeye sokulmak istendiğinin anlaşılması üzerine bu gazeteler de yasaklanmıştır. “Yunan Paçavraları Tebdil-i Nam Ediyor !”, **Tanin**, 14 Temmuz 1910, no 671, s.3.

⁴¹⁸ **DH.EUM.KADL**, 18/38.

⁴¹⁹ **DH.EUM.THR**, 97/43.

⁴²⁰ Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, **TCTA**, I, s.206-207.

⁴²¹ **Tasvir-i Efkar**, 6 Temmuz 1909, no 37, s.4.

⁴²² Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK yay., Ankara, 1999, s.96-97.

⁴²³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, 135-136.

ayrı ayrı dosya tutularak elde edilecek bilgilerin bu dosyalarda toplanması bildirilmekteydi. Ayrıca, bu amaçla gerek İstanbul'da gerekse taşrada Rumların cemaat teşkilatıyla idare heyetlerinde bulunanların isim ve şöhretleri ile adreslerinin tespit edilmesi istenildi⁴²⁴. Ayrıca Avrupa devletleri arasındaki gerginliğin yeni bir aşamaya geçtiği bir dönemde, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen 3 Ağustos 1914 tarihli bir şifrede, "*Hal ve hareketleri daimi ıstıbah olup kendilerinden cidden casusluk ve saire gibi ef'al zuhuru memul olan ve memlekette bulunmaları daimi mahzur görülen Yunanlılarla Rumların buradan vuku bulacak işara göre haklarında muamele-i lazıme ifa olunmak üzere şimdiden isim ve hüviyetlerini müş'ir bir defterin ihzari*" istenilmekteydi⁴²⁵.

Bunun yanında II. Meşrutiyet döneminde bazı Rum ve Bulgarların çocuklarını Bulgaristan ve Yunanistan'daki askeri okullara öğrenim görmeleri amacıyla gönderdikleri belirlendi. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin güvenliği açısından sorun yaratabilirdi. Nitekim, Yunan askeri okullarında okuyan, Yunan fikir ve amaçlarına göre eğitilen bu gençlerin ülkelerine döndükleri zaman halkı hükümet aleyhinde tahrik ettikleri görüldü. Bu nedenle Osmanlı yönetimi, bu tür kişilerin vatandaşlıktan çıkarılmaları konusunda girişimlerde bulundu⁴²⁶.

Yunan propagandasının önemli merkezlerinden birisi olan Rum okulları hakkında da Osmanlı Hükümeti önlemler almaya çalıştı. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Girit sorunu nedeniyle ilişkilerin gerginleştiği 1909 yılında Osmanlı Hükümeti, Rum okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmaları konusunda Rum Patrikhanesi'ne tebligatta bulundu⁴²⁷. Rum cemaati ile Osmanlı Hükümeti arasında uzun süre anlaşmazlığa neden olan Rum okullarındaki Yunanlı öğretmenler sorunu, 1911 yılında çözüme kavuşturulabildi.

Osmanlı Hükümeti gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti de Yunan propagandasına karşı önlemler almaya çalıştı. Cemiyet, bu konuda yayınlamış olduğu bir beyanname ile Rum halkı Yunan propagandasına karşı uyardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'teki merkez-i umumisi tarafından 30 Haziran 1909 tarihinde Rum vatandaşlara

⁴²⁴ DH.EUM.MTK, 76/9; DH.EUM.MTK, 76/13.

⁴²⁵ DH.ŞFR, 43/156.

⁴²⁶ DH.İD, 139/2.

⁴²⁷ "Rum Muallimleri", **Tanin**, 28 Ağustos 1909, no 355, s.3.

yönelik olarak yayımlanan beyannamede, merkezi Selanik’te olmak üzere Yunanlı zabıtlardan oluşan bir “ihtilalci fırkası”nın köylere kendi adamlarını göndererek ahaliye para ve silah dağıttığı ve onları diğer vatan kardeşlerine karşı harekete teşvik ettiği belirtilmekteydi. Cemiyet tarafından yapılan açıklamada; halkın bu kişilere inanmaması, köylülerin bu kişileri köyllerine kabul etmemeleri ve gelmeleri halinde durumu hükümete bildirmeleri istenilmekteydi. Cemiyet, ayrıca Rum vatandaşlara şu uyarıyı yapmaktaydı: “*Yunan müfsidlerinin sözüne uyarak bir fesad çıkaracak köy ve kasabaların te’dibi için cemiyetimiz hükümete her türlü muavenatta bulunacak ve Osmanlılık aleyhinde vuku bulacak iğtişâşların teskini emrinde kanunu pek şiddetli olarak tatbik ettirmeğe çalışacaktır. Binaenaleyh hürriyetin feyz ve menafii sayesinde her türlü saadete, hukuk-i siyasiyeye mazhar olmuş bulunan Rum vatandaşlarımızın memleketin istirahatını ihlal edecek harekattan şiddetle tevakki ve haricden gelen paraların, teşvikatın pek fena bir zehr olduğunu bilerek bunlara mümaşat eylemekten ictinab eylemelerini kemal-i muhalesetle beyan ederiz*”⁴²⁸.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, uygulamaya geçirmeye çalıştığı “ittihad-ı anasır” politikası ile Yunanistan’ın Rum toplumu üzerindeki etkisini azaltmayı hedefledi. İttihatçılara göre, “...Rumları sair unsurlardan soğutarak amal-i mahsusa-i zatiye veya Yunaniyeye hıdmet eden kimseler ekalliyeti teşkil” etmekteydi. Ayrıca onlara göre, Osmanlı ülkesindeki Rumlar, Yunan fikirlerinden etkilenecek Yunan birliğini sağlamaya yöneldikleri zaman diğer Hristiyan unsurlar ile Müslümanlar onlara karşı birleşecekler ve böylece amaçlarına ulaşamadıkları gibi Türkiye’deki menfaatlerini de kaybedeceklerdi. Selanik ve çevresindeki Rumların Yunan emellerine hizmet edenlere katılmadıklarını açıklamalarını ve bunu ispat etmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne müracaat etmelerini memnuniyetle karşılayan İttihatçılar, Rum vatandaşlara şu uyarıyı yaptılar: “*Rum vatandaşlarımız memalik-i Osmaniye’de ittihad-ı Yunaniyan fikrini takip artık muhal olduğuna kanaat-ı kamile hasıl ederek bizim ile halisane, samimane geçinmek politikasını takip ederlerse bu memleketteki sükun ve asayiştin, terakki-i sanayi ve ticaretten en ziyade müstefid olacak olanlar yine kendileridir*”⁴²⁹.

⁴²⁸ “İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi’nden Neşrolunan Beynamedir Rum Vatandaşlarımıza”, **Zaman**, 18 Haziran 1325, no 234, s.1; **Sabah**, 4 Temmuz 1909, no 7103, s.2; **İttihat**, 6 Temmuz 1909, no 234, s.2. Bu beyannamenin tam metni için bkz. EK III.

⁴²⁹ Hüseyin Cahit, “Rumlarda Eser-i İntibah”, **Tanin**, 3 Temmuz 1909, no 300, s.1.

Osmanlı unsurlarının birbirlerinin adetlerini, dillerini ve duygularını tanımadıklarını belirten İttihatçılar, aradaki engellerin kaldırılması ile Osmanlı unsurlarının birbirlerini daha çok seveceğine ve ittihad-ı anasırın gerçekleşeceğine inanmaktaydılar. Bu amaçla da cemiyetlerin kurulmasını, konferanslar, müsamereler ve seyahatler düzenlenmesinin yararlı olacağını düşünmekteydiler. Müslümanlar ile Ermeniler ve Bulgarlar arasındaki yakınlaşmaya Rumların da katılmalarını bekleyen İttihatçılara göre, “*Rum vatandaşlarımız aramıza fesad sokmak isteyenlerden yüz çevirerek bize ne kadar yaklaşırlarsa o kadar faide ve hüsn-i muamele göreceklerine emin olabilirler*”⁴³⁰. Bunun yanında İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı gazeteler, Osmanlı unsurlarının birliği doğrultusunda Rum cemaatinden yapılan açıklamaları olumlu karşılamış ve ittihad-ı anasırın gerçekleşmesi açısından yararlı buldukları bu açıklamalara sütunlarında yer vermişlerdir⁴³¹. Buna karşın Yunan propagandasını destekleyen Rumları ve Rum gazetelerini sert şekilde eleştirmişlerdir⁴³².

⁴³⁰ Hüseyin Cahit, “Osmanlı Unsurları”, **Tanin**, 1 Temmuz 1909, no 298, s.1.

⁴³¹ Örneğin Manisa Rum metropoliti bir jimnastik kulübünün açılışında yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “... biz Rumlar dahi vatandaşlarımız olan Müslüman biraderlerimizle aynı vazifede müşterek bulunduğumuzu unutmamalıyız! Her bir ihtimale karşı söylüyorum; bir gün olur da muazzez vatanımız olan Türkiye’ye düşman tarafından bir taarruz vukua gelecek olursa, anın müdafaası için el birlik silaha davet olunacağımız şüphesizdir. İşte o zaman şimdi jimnastik sayesinde vücudunuzda hasıl ettiğiniz kuvvetinizi –düşmanın hücumuna göğüs germek, müdafaa etmek suretiyle- göstermeniz lazımdır”. “Manisa’da Rum Metropoliti”, **Tanin**, 5 Temmuz 1909, no 302, s.1.

⁴³² Hüseyin Fehmi, “İttihat ve Elinizmos”, **İttihat**, 25 Haziran 1909, no 223, s.1; İsmail Hakkı, “Megali İdea Aşkına”, **Zaman**, 3 Temmuz 1325, no 249, s.1; “Siyasiyat”, **Rumili**, 29 Kanun-ı evvel 1910, no 323, s.1-2.

II- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL POLİTİKALARI VE RUMLAR

A- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN TEMEL POLİTİKASI

1- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkezîyetçilik Politikası

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı aydınları arasında çokça tartışılan Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının nasıl önlenebileceği hakkındaki soruna çözüm bulmayı amaçlayan Jön Türk hareketinin içinden çıktı. Bu nedenle, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülke yönetiminde en önemli söz sahibi konumuna gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülkedeki sorunlar hakkında bulduğu çözüm yolları, Jön Türkler tarafından geliştirilen düşüncelerden etkilendi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Jön Türk hareketi içindeki “merkezîyetçi” ve “Osmanlıcı” akımın siyasal düşüncelerinden etkilenmiş ve bu düşünceleri, II. Meşrutiyet döneminde uygulamaya çalışmıştır. İttihatçılar, çok farklı etnik gruplardan oluşan ve çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan imparatorluğun meşrutiyet yönetimine geçilmesi ile dağılmasının önlenebileceğini düşünüyorlardı. Ayrıca, idari yönden merkezileşmiş bir meşrutiyet yönetimi altında, ulusal kimliklerin üstünde bir “Osmanlı” kimliği yaratılmasını ve tüm vatandaşların aynı hak ve görevlere sahip olmasını istemekteydiler.

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin izlemiş olduğu politikaların yönetsel alandaki en önemli ilkesi, “merkezîyetçilik” ilkesi idi. İttihatçılar, imparatorluğun dağılma sürecinin önlenmesi için merkezi yönetime eski gücünün kazandırılması gerektiğine inanıyorlardı. Ayrıca İttihatçılar, Jön Türk hareketi içindeki en büyük rakipleri olan Prens Sabahattin grubunun “adem-i merkezîyet” ilkesine karşı çıkıyorlar ve bu politikanın ülkeyi parçalanmaya götüreceğine inanıyorlardı¹. Ünlü İttihatçılardan Hüseyin Cahit'e göre adem-i merkezîyet, “... *Midilli'nin, Sakız'ın ve sair adaların hep birer Girit olması, hep Yunan aguşuna atılması için birer hazırlık*”

¹ Muhittin Birgen, **İttihat ve Terakki'de On Sene**, (Haz. Zeki Arıkan), I, Kitap yay., İstanbul, 2006, s.139-141.

demektir². Adem-i merkeziyet kavramına karşı çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetsel alanda “tevs-i mezuniyet” ilkesini savunmaktaydı. Cemiyetin 1908 ve 1909 yıllarına ait siyasal programlarında tevs-i mezuniyet ilkesinin tam olarak uygulanması için kanunların çıkarılacağı duyurulmaktaydı³. Taşnaksutyun Fırkası’nın programını değerlendirdiği yazısında Hüseyin Cahit, vatanın menfaatlerine aykırı gördükleri adem-i merkeziyet ilkesine karşı çıkmaya devam edeceklerini açıklamaktaydı⁴. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tevs-i mezuniyet taraftarı olduğunu belirten Hüseyin Cahit’e göre bu ilke ile “*Taşralarda ufacık bir icraat için uzun uzadıya merkezin müsaadesini almaya hacet kalmayacaktır. Valilerin, memurların mesuliyeti esası zaten bunu icab eder*”di⁵.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1909 yılından itibaren girişilen reform çabaları ile merkezi yönetimi güçlendirme yolunda adımlar attı. İttihatçıların amacı, merkezi otoritenin mümkün olan en geniş alana ulaştırılması ve vilayetlerdeki idari ve mali uygulamalara standardizasyon getirilmesiydi. İttihatçılar, parlamenter rejimin her bölgenin hükümette adilane temsil edilmesini sağlayacağını ve birincil amacı Osmanlı Devleti’nin birliğini korumak olan bir birleşik hükümet çerçevesinde, bölgesel çıkarları koruyacağını düşünüyorlardı⁶.

2- İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İttihad-ı Anasır Politikası

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin toplumsal alandaki politikasının temel ilkesi ise “ittihat” ve “terakki”ye dayanmaktaydı. Cemiyet, “Osmanlılık” kimliği etrafında çeşitli Osmanlı unsurlarını, hak ve görevde eşit bir vatandaşlar topluluğu haline getirmeyi planlamaktaydı. Hüseyin Cahit, “*Fırkanın takip ettiği gaye-i emel cins, mezhep farklarının fevkinde bir Osmanlılık hissi, bir Osmanlılık rabita-i müsterekesi husule getirebilmek ve bu rabitayı mümkün olduğu kadar kuvvetleştirmektir*” demektedir⁷.

² Hüseyin Cahit, “İntihabat Entrikaları”, **Tanin**, 9 Kanun-ı evvel 1908, no 129, s.1.

³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, I, İletişim yay., İstanbul, 1998, s.99, 115.

⁴ Hüseyin Cahit, “Taşnaksutyun Fırkası’nın Programı”, **Tanin**, 4 Teşrin-i sani 1908, no 94, s.1.

⁵ Hüseyin Cahit, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Siyasi Programı”, **Tanin**, 12 Eylül 1324, no 56, s.1.

⁶ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1998, s.88.

⁷ Hüseyin Cahit, “İttihat ve Terakki Fırkası”, **Tanin**, 13 Nisan 1909, no 252, s.1.

İttihatçılara göre, kalkınmanın temeli, Osmanlı vatandaşları arasında yaratılacak kardeşlik ve barış ortamına bağlıydı. Meşrutiyet yönetiminin ilanının birinci yıldönümünde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul merkezi tarafından yayımlanan bir beyannamede şöyle denilmekteydi: “*Millet-i Osmaniye gibi otuz milyonluk bir millet-i mu'azzamanın miknet ve kuvveti ancak anasır-ı muhtelif arasında ittihad ve imtizac husulüne mütevakif olup terakkiyat ve tekemmülata mazhariyet için Osmanlılara en ziyade ümid verecek, mazinin teessüratını unutturacak olan hal bilhassa muhadenet-i müstakbeledir*”⁸.

İttihatçılar, uygulamaya geçirmek istedikleri “ittihad-ı anasır” politikası sayesinde çeşitli Osmanlı unsurları arasındaki sorunları çözmeyi ve ülkenin kalkınmasını sağlamayı düşünüyorlardı. Ancak, Osmanlı unsurları arasında birlik kurmanın kolay olmadığını da farkındaydılar. Uzun yıllardan beri diğer bir unsura kalben düşman olarak yaşamaya alıştırılmış insanların bir günde bu alışkanlıklarından vazgeçmeyeceklerini bilmekteydiler. Genç Türklerin vatanlarını kurtarmak için buldukları çarenin ilkini, meşrutiyetin ilanını sağladığını belirten Hüseyin Cahit, Osmanlı unsurları arasında birliği sağlamanın zorluğunu şu sözlerle açıklamaktaydı: “*Görülüyor ki anasır-ı muhtelif arasında tam arzu ettiğimiz gibi bir uhuvvet fikrinin teessüsü idare-i müstebideyi yıkmak için sarf olunması iktiza eden gayret ve mesaiden ziyade himmete, zamana ihtiyaç gösterecektir*”. Hüseyin Cahit'e göre, Osmanlı unsurları arasında birliğin gerçekleştirilmesine engel olan zorluklar ortadan kaldırıldığı takdirde ittihad-ı anasır yolunda önemli bir adım atılmış olacaktı. Taşralarda en ufak merkezlere varıncaya kadar her tarafta muhtelit itilaf komiteleri kurulması gerektiğini belirten Hüseyin Cahit'e göre, “*Konferanslar, müsamereler, seyahatler, mübahaseler tertibi ile bu babda tenvir-i efsar lazım olduğu gibi asıl ameli bir surette ittihadın ve hüsn-i imtizacın faidesini halka göstermek*” lazımdı⁹.

II. Abdülhamit yönetiminin Osmanlı unsurları arasındaki ayrılığı artırdığını belirten İttihatçılara göre, ittihad-ı anasırın gerçekleşmesi için Osmanlı unsurlarının birbirlerini anlamaları gerekmektedir. Osmanlı unsurlarının birbirlerini anlamaları ve yakınlaşmaları açısından İttihatçılar, kurum olarak orduya ve okula son derece önem

⁸ “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Beynamesidir”, **Tanin**, 23 Temmuz 1909, no 320, s.1; **Sabah**, 23 Temmuz 1909, no 7122, s.3.

⁹ Hüseyin Cahit, “Osmanlı Unsurları”, **Tanin**, 1 Temmuz 1909, no 298, s.1.

vermekteydiler. Hüseyin Cahit'e göre, Müslüman olmayan vatandaşların da askerlik yapması ve aynı karavanadan yemek yemeleri, unsurların birliği açısından çok önemli bir yarar sağlayacaktı. Ayrıca ona göre, genel okullarda çeşitli unsurlara mensup Osmanlı vatandaşlarının öğrenim görmeleri de ittihad-ı anasır açısından yararlı sonuçlar doğuracaktı¹⁰.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, II. Meşrutiyet döneminde tüm etnik kimliklerin üstünde bir "Osmanlı" kimliği yaratmaya çalışması, ulusal kimliklerini unutmaya niyetleri olmayan çeşitli Osmanlı unsurlarının tepkisini çekti. Bu nedenle özellikle Müslüman olmayan topluluklar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni, kendilerini "Türkleştirmek" istemekle suçladılar. Bu iddiaya karşı çıkan İttihatçılara göre, kendilerini, ittihad-ı anasır politikası altında Osmanlı unsurlarını Türkleştirmekle suçlayanların aslında gizli amaçları bulunmaktaydı. Çünkü onlara göre, Osmanlı unsurları arasında yaratılacak olan yakınlaşma ve birlik, ayrı bir devlet kurmak isteyen veya başka bir devlete katılmak isteyen unsurların çıkarlarına zarar verecekti. Memleketin ve vatanın menfaati için diğer unsurlarla birlik kurmaya çalıştıklarını dile getiren İttihatçılara göre, "*Avrupa müdahalesi mevzu-i bahs olmadığı zamanlarda kılıç kuvvetiyle yapılmamış bir şeyin şu asırda, meşrutiyet-i idare altında icrası kabil olmayacağını anlayacak derecede fikr-i siyasetten mahrum bir kimse tasavvur edilebilir mi?*"yd¹¹.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülke yönetimini doğrudan ele alamayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendi programını uygulamasına yardım edecek olan hükümetlere destek oldu. 1913 yılında gerçekleştirilen Babıali baskını ile cemiyet, ülke yönetimini doğrudan ele alarak yönetimde tek söz sahibi haline geldi. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılından I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılına kadar geçen sürede yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler sonucunda, İttihat ve Terakki Cemiyeti ideolojik

¹⁰ Hüseyin Cahit, "Birbirimizi Anlamak İçin", **Tanin**, 13 Temmuz 1909, no 310, s.1.

¹¹ Bunun yanında İttihatçılar ellerinden gelse bütün kavimleri Türkleştireceklerini de kabul etmekteydiler. "*Binaenaleyh bila-tereddüt itiraf edelim ki Genç Türkler evsaf-ı melekeden mahrumdur, onlar da bir insandır, onlar da milliyetlerine son derecede merbutturlar; eğer ellerinden gelse idi, kendilerinin ihtiyarına terk edilmiş olsa idi bugün Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki bütün akvamı bir dakika bile gaib etmeden Türk yaparlardı. Bunda hiç şüphe edilmemeli. Genç Türklerin yerinde Genç Çinliler, Genç Hotantolar olsa onlar da böyle isterlerdi. Kalpten pek tabii olarak gelen bu arzuyu saklamağa lüzum göremeyiz*". Hüseyin Cahit, "İttihad-ı Anasır", **Tanin**, 31 Ağustos 1909, no 358, s.1.

anlamda önemli değişiklikler geçirdi. Bu süreçte “Osmanlıcılık” fikrinin yerini “İslamcılık” ve “Türkçülük” fikri almıştır¹².

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı ülkesindeki sorunların çözümünü amaçlayan programını, yeni rejime karşı baş gösteren 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra uygulamaya geçirme fırsatı buldu. Hüseyin Hilmi Paşa ve Hakkı Paşa hükümetleri zamanında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel politikası doğrultusunda önemli yenilikler yapıldı. Özellikle, Feroz Ahmad tarafından “Meşrutî İslahat Dönemi” olarak isimlendirilen süreçte çok önemli yasal düzenlemeler yapıldı¹³. Bu dönemde, Kanun-ı Esasi'de çok önemli değişiklikler yapıldığı gibi, “Cemiyetler Kanunu”, “Anasır-ı Gayrı Müslimenin Kur'aları Hakkında Kanun”, “Rumeli Vilayetinde Şekavet ve Mefsedetin Men'i ve Mütecessirlerinin Takip ve Tedibi Hakkında Kanun-ı Muvakkat” gibi Osmanlı toplumsal yapısını düzenleyen kanunlar kabul edildi¹⁴. Yapılan bu yenilikler İttihatçıların, hükümete daha merkezîyetçi bir nitelik kazandırma ve İmparatorluğun çeşitli unsurlarını “Osmanlılaştırarak” ülkeye bir birlik ve bütünlük getirme çabalarını da yansıtmaktaydı¹⁵.

İttihatçılar, meşrutiyetin ilanını sağlamakla yalnızca siyasal düzeni değiştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda herkesin yasalar önünde eşit sayılacağı yeni bir toplumsal düzeni yerleştirmeyi de amaçlamışlardı. ‘Tebaa’ anlayışının yerine, ‘vatandaş’ anlayışını yerleştirmeye çalışan İttihatçılar, bir ülke içinde yaşayan insanların ırk, din ve etnik kimliklerine göre ayrı ayrı sınıflandırılmasını doğru bulmuyorlardı¹⁶. Bu nedenle, “Osmanlılık” idealinin gerçekleşmesi için Osmanlı ülkesinde yaşayan tüm unsurların aynı hak ve görevlere sahip olmaları gerektiğine inanıyorlardı.

İttihatçıların bu düşünceleri, Osmanlı “millet sistemi” içinde o güne kadar kendi içlerinde serbest ve bazı ayrıcalıklar altında yaşayan gayrimüslim unsurları tedirgin etti. Bu nedenle, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı unsurları arasındaki sevinç ve yakınlaşma kısa bir süre sonra ortadan kaybolmuş ve işbirliğinin yerini uzlaşmazlık ve güvensizlik almıştır.

¹² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, III, İletişim yay., İstanbul, 2000, s.371-387.

¹³ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak yay., İstanbul, 1995, s.80-88.

¹⁴ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge yay., İstanbul, 2001, s.212-215.

¹⁵ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.84.

¹⁶ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim yay., İstanbul, 1995, s.218-220.

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile en fazla sorun yaşayan unsur, Rumlar oldu. Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslim unsurlar arasında en kalabalık nüfusa sahip olan Rumlar ile İttihatçılar arasındaki bu uzlaşmazlığın temel nedeni, İttihatçıların Osmanlı toplumunu dönüştürme planlarının, ırkı ya da dini ne olursa olsun bütün ayrıcalıklı sınıfların durumunu sarsarak ve küçük burjuvaziye işlerin başına geçirmeyi amaçlayarak yarattığı sınıf çatışmasında yatıyordu¹⁷.

Bu nedenle Rum toplumu Rum Patrikhanesi'nin önderliğinde, İttihatçıların sosyal ve ekonomik alanda yapmayı planladığı yeniliklere direnç göstermiş ve ülkedeki diğer Müslüman olmayan toplumlarla İttihatçılara karşı bir cephe oluşturmaya çalışmıştır.

B- CEMİYETLER KANUNUNUN ÇIKARILMASI

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında “Osmanlıcılık” ve “merkeziyetçilik” ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirdiği ilk yeniliklerden birisi “Cemiyetler Kanunu”nun kabul edilmesidir.

Osmanlı toplumunda dernek kurma hak ve özgürlüğü, 1908’le birlikte gündeme gelen siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştı. “Hürriyet’in İlanı”nın ardından ülkenin dört bir yanında cemiyet ve kulüpler kurulmuş, giderek çoğalan bu dernekler toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturmuşlardır¹⁸. Bu özgürlük ortamından yararlanan çeşitli Osmanlı unsurları da kendi isimlerini taşıyan kulüp ve dernekler kurmuşlardır. Ancak, yasal bir sınırlama olmaksızın kurulan bu cemiyet ve kulüplerin Osmanlı birliğine yönelik ne tür sorunlar yaratabilecekleri, 31 Mart Ayaklanması sırasında ortaya çıkmıştı. Bu ayaklanmada İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin oynadığı rol, İttihatçı yönetimin bu konuda önlemler alması zorunluluğunu ortaya çıkardı.

¹⁷ Feroz Ahmad, “İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914”, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.87-88.

¹⁸ Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, **TCTA**, I, s.205.

Ayrıca İttihatçılar hedeflerini, yani “Osmanlı birliği”ni, o zamana kadar geçerli olan, ulusal temel dayanılarak kurulmuş siyasal örgütler sistemiyle artık gerçekleştiremeyeceklerini bir yıl içinde anlamış oldular. Bunun yanında İttihatçılar, Makedonya örgütlerinin Balkan devletlerinin hükümetleriyle bağlantılı olduğunun da farkındaydılar¹⁹. Bu nedenle Meclis-i Mebusan’a sundukları “Cemiyetler Kanunu” ile bu soruna çözüm getirmeyi denediler.

Kanunun Meclis-i Mebusan’da görüşülmesi sırasında İttihatçı mebuslar ile gayrimüslim mebuslar arasında tartışmalar yaşandı. Gayrimüslim mebusların kanun taslağında en fazla itiraz ettikleri konu, kavmiyet esaslarına dayanan cemiyetlerin kurulmasının yasaklanmasıyla ilgiliydi. Diğer Müslüman olmayan mebuslar gibi Rum mebuslar da Meclis’te yaptıkları konuşmalarda etnik temele dayanan cemiyetlerin kurulmasını yasaklayan kanun taslağına karşı çıktılar.

Rum mebuslardan Yorgo Boşo Efendi, Meclis-i Mebusan’da yaptığı konuşmada kavmiyet esaslarına dayalı cemiyetler kurulmasını destekleyerek bunun Osmanlılığa aykırı olmadığına değindi. Sözlerinin devamında ise şunları söyledi: “*Bir Rum kulübü veyahut Arnavut kulübü denirse, her halde Osmanlı kulübü bulunduğu anlaşılıyor, yahut Osmanlı kavmi olduğu anlaşılır. Zira Yunanistan’da Rum yoktur. İtalya’da Arnavut yoktur.... Zira kendi ismini değiştirmekle siz zannedersiniz ki Osmanlı olacağım, siz çok yanılıyorsunuz, çok yanlış yapıyorsunuz. İsimden bir şey çıkmaz, Maksat kalptedir, düşünmektedir*”²⁰. Kozmide Efendi ise yaptığı konuşmada Osmanlı birliğinin, Osmanlı Devleti’ni oluşturan çeşitli unsurların haklarının “ayaklar altına” alınmasıyla gerçekleşmeyeceğini ileri sürdü. Ayrıca, “*Mesela Rum Osmanlı siyasi kulübü. Bana Rum’luğu söylemekten men’edecek kuvvet hangisidir? Bunu icabeden ihtiyacı siyasi hangisidir?*” diyerek etnik temele dayanan cemiyetlerin kurulması gerektiğini belirtti²¹. Ancak gayrimüslim mebusların tüm çabalarına rağmen cemiyetler kanunu Meclis-i Mebusan’da kabul edildikten sonra yasal süreci tamamlayarak yürürlüğe girdi.

¹⁹ Mehmet Hacısalıhoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2008, s.309.

²⁰ **M. M. Z. C.**, C. 5, D. 1, İç. 1, s.439.

²¹ **M. M. Z. C.**, C. 5, D. 1, İç. 1, s.440-441.

Kanunun kabul edilmesi, özellikle Makedonya'daki Türk olmayan unsurlar arasında gerilimi artırdı. Kanun, yalnızca yeni rejime yönelik olumsuz havanın artmasına neden olmadı. Aynı zamanda, çeşitli ulusal organizasyonlar arasında Genç Türklere yönelik ilk işbirliğinin de ortaya çıkmasını sağladı. Kanunun kabulünün ardından Bulgar, Rum, Sırp ve Arnavut kulüpleri Manastır'da ortak bir toplantı yaptı. Toplantıda, yerel ve merkezi otoritelerden önce ortak bir protesto yapılmasına karar verildi. Manastır'daki Genç Türk lideri Niyazi Bey ise, İttihat ve Terakki tarafından kurulan "ittihad kulübü"nin tüm Osmanlı vatandaşlarının ihtiyaçlarına ve çıkarlarına yeterli olduğunu belirtmekteydi. Birkaç gün sonra çeşitli ulusal kuruluşlar Selanik'te ortak bir toplantı düzenlediler. Toplantıda, hükümet ve parlamentoya verilecek ortak protesto belgesini hazırlaması için Bulgar, Rum, Arnavut ve Yahudi temsilcilerden oluşan özel bir komisyon kuruldu²².

C- KİLİSE VE MEKTEPLER KANUNU VE RUMLAR

1- Kilise ve Mektepler Sorununun Kökeni

Hristiyan Ortodoks Osmanlı unsurları arasında düşmanlığa ve çatışmalara yol açan kilise ve mektepler meselesi, Osmanlı Devleti tarafından Müslüman olmayan toplumları yönetmek amacıyla oluşturulmuş olan "millet sistemi"nin 19. yüzyıldan itibaren gelişen milliyetçilik akımları sonucu geçerliliğini yitirmesi ile ortaya çıkmıştır.

Millet sistemine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum milleti, Ermeni milleti ve Yahudi milleti olmak üzere üç millet bulunuyordu²³. Her millet birer din adamı olan kendi önderleri aracılığıyla Patrikhaneye bağlı bir dizi etnik ve dil grubundan

²² Zorka Parvanova, "Birth of the Conflict: The Young Turk Regime and the National Movements in European Turkey 1908-1910", *Études Balkaniques*, No 4, 2000, s.37.

²³ Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK yay., Ankara, 1996, s.9.

oluşmaktaydı²⁴. Rum milleti, Rumların yanı sıra tüm Ortodoks Hristiyanları; Sırp, Romen, Bulgar, Ulah, Ortodoks Arnavut ve Arapları da kapsamaktaydı²⁵.

19. yüzyıla kadar işleyen bu sistem, Müslüman olmayan milletler arasında başlayan milliyetçilik akımları sonucu geçerliliğini yitirmeye başladı. 18. ve 19. yüzyıl boyunca Bulgaristan’da bir burjuva sınıfının ortaya çıkması, Bulgar ulusunun oluşumu açısından önemli bir gelişme oldu. Yeni ortaya çıkan Bulgar burjuvazisi, Bulgarların ibadetlerini Bulgarca yapmalarını ve okullarında ders dili olarak Bulgarca’nın okutulmasını Rum Patrikhanesi’nden istedi²⁶. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu içinde Bulgarların ayrı bir millet statüsüne erişmesi, ulus oluşturmayı başarmalarının bir ön koşulu olarak görülmekteydi²⁷.

Ancak Rum Patrikhanesi, Ortodokslar üzerindeki hakimiyetini kaybetmek istemediği için Bulgarların isteklerine olumlu yaklaşmadı. Buna karşın Bulgarlar, Rum Patrikhanesi’nden ayrılarak ulusal kiliselerini kurmak konusunda mücadelelerini sürdürdüler. Rum ve Bulgar toplumları arasında giderek artan bu anlaşmazlık, Osmanlı Devleti’nin Hristiyan toplumlar arasındaki bu mücadele hakkında önlemler almasını gerektirdi. Osmanlı Devleti, 11 Mart 1870 tarihinde “Bulgar Eksarhlığı”nın kuruluşunu açıklayan bir ferman yayınladı. Böylece tam bin yıl Rum Patrikhanesi’nin yönetimi altında Rumlaştırılmaya çalışılan ve bağımsız bir kilise kuramayan Bulgarlar, bağımsız bir dinsel yönetim merkezine kavuşabildiler²⁸.

1870 fermanı, Makedon ruhani dairelerini Eksarhlığın yetki alanının dışında bırakmıştı. Ancak, belli bir Hristiyan topluluğun üçte ikisi bir oylamada o yönde oy vermesi durumunda ruhani daireler Eksarhlık ile birleşebilecekti. Bundan sonra taraflar, Makedonya’da kendilerine gerekli çoğunluğu sağlamak için lehte veya aleyhte kışkırtmalara giriştiler ve süreç içinde, “Patriklik yanlıları” Rum/Yunan/Elen, “Eksarhlık

²⁴ Kemal Karpat, “1683’ten Sonra Osmanlıların Balkan Uluslarıyla İlişkileri”, **Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge yay., Ankara, 2004, s.72-73.

²⁵ Richard Clogg, “The Greek Millet in the Ottoman Empire”, **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, (Ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), I, London, 1982, s.185.

²⁶ Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1996, s.65-66.

²⁷ Fikret Adanır, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İletişim yay., İstanbul, 2004, s.40-41.

²⁸ Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Toplu Eserler: II Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.87; Hüdayi Şentürk, **Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK yay., Ankara, 1992, s.220-221.

yanlıları” da Bulgar sayılmaya başlandı²⁹. Bu nedenle Makedonya’da Bulgar papazları, Rum Patrikhanesi’ne tabi Bulgarları, Ulahları ve hatta Rumları, Bulgar milli kilisesine bağlamak için her türlü yolla başvurmaya çalışırken, Fener Kilisesi ise bu faaliyetlere cephe aldı. Böylece Makedonya, Ortodoks mezhebine bağlı iki kilise arasında bir mücadele sahası haline geldi³⁰.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının sonunda bir Bulgar prensliğinin kurulması ve 1885’te Doğu Rumeli’nin Bulgaristan ile birleşmesinden sonra Makedonya’daki Bulgar ve Rumlar arasındaki kilise mücadelesi daha da arttı. Her iki taraf Makedonya’daki kilise ve okullarda propaganda faaliyetine giriştiler³¹. Bulgar ve Rumlar arasındaki kiliseler sorununa bir süre sonra Ulahlar da dahil oldu. Ortodoks bir topluluk olan ve kendilerini Yunanlılardan çok Romenlere yakın hisseden Ulahlar, ayrı bir unsur olarak kabul edilmek, okullarında ve ibadetlerinde kendi dillerini kullanmak istemekteydiler. Ancak Ulahların bu isteklerine, Yunan kilisesinin Helenistik emellerine karşı oluşları nedeniyle Rum Patrikhanesi tarafından karşı çıkılmıştır³².

Kiliseler arasındaki bu mücadeleye bir süre sonra Bulgar ve Rum çetelerinin de katılması ile Makedonya’daki Hristiyan Osmanlı vatandaşları arasındaki anlaşmazlık, uluslar arası bir sorun haline geldi. Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin Makedonya vilayetlerine müdahalesini önlemek için bir ıslahat programı uygulamaya başlamış ve 1902 yılında Hüseyin Hilmi Paşa’yı bölgeye müfettiş olarak atamıştı. Ancak 1903 yılında çıkan İllinden isyanı üzerine Avrupa devletleri tarafından “Mürszteg Tasarısı” adı verilen yeni bir reform paketi hazırlanmış ve bu tasarı, Osmanlı Devleti’nce kabul edilerek uygulanmaya başlanmıştır³³. Buna rağmen Rumlar ve Bulgarlar arasındaki kilise mücadelesi son bulmadı. Her iki tarafa ait çeteler, Ortodoks halk üzerinde baskı kurarak, Hristiyan halkın bağlı bulunduğu dini merkezi değiştirmeye çalıştılar. Bulgar Eksarhanesi’ne mensup halkı Patrikhane’ye bağlamak isteyen Rum çeteleri olduğu gibi³⁴,

²⁹ Fikret Adanır, **a.g.m.**, s.41.

³⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, VIII, TTK yay., Ankara, 2007, s.151.

³¹ Fikret Adanır, **a.g.e.**, s.108-112.

³² Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa yay., İstanbul, 1995, s.67-68.

³³ Gül Tokay, **a.g.e.**, s.41-48.

³⁴ **TFR 1 SL**, 179/17865.

Katolik mezhebinden olan halkı zorla mezhep değiştirmeye zorlayan Rum eteleri de bulunmaktaydı³⁵.

Bunun yanında Makedonya'daki Bulgar, Sırp ve Yunan komiteleri, kendi milletlerinden olan halka baskı yaparak ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümü için hükümete başvurmamalarını istemekteydi. Komiteler, ortaya çıkan anlaşmazlıkların kendi din adamları aracılığıyla çözülmesini istemekteydiler. Buna karşı çıkan halka ise ceza vermekteydiler. Meclis-i Vükela, bu durumu önlemek için din adamlarının uyarılmasına ve yetkilerinin dışındaki davalara bakmaya çalışan din adamları hakkında kovuşturmaya gidilmesine karar verdi³⁶.

Osmanlı Devleti'nin 1908 yılında II. Meşrutiyet yönetimine geçmesi, Makedonya'daki Hristiyan unsurlar arasındaki anlaşmazlığın ortadan kalkmasına yetmedi. Meşrutiyetin ilanı ile silahlarını bırakan çeteler bir süre sonra yeniden faaliyete başladılar. Bulgar ve Rumlar arasındaki kilise anlaşmazlığı da meşrutiyetin ilanı ile son bulmamıştı. Manastır Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda Bulgarların Eksarhane'ye geçmeleri için Rum halka baskı yaptığı, buna karşın Rumların da Patrikhane'ye bağlanmaları için Bulgarları sıkıştırdığı belirtilmekteydi. Manastır'da Bulgarların bu tür hareketlerini artırmaları Rum Patrikhanesi tarafından hükümete verilen bir muhtıra ile şikayet edilmiş ve gerekli önlemlerin alınması istenilmiştir³⁷.

Rumeli'deki çetelerin faaliyetlerini artırmaları ve siyasi amaçlı cinayetlerin de çoğalması üzerine konu, Meclis-i Mebusan'ın gündemine geldi. Bu konuda milletvekilleri tarafından verilen iki tahrir üzerine³⁸, Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa 30 Ocak 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan'da Makedonya'da yaşanan olaylar hakkında açıklamalarda bulundu.

Makedonya'da yaşanan olaylar hakkında açıklamalarda bulunan Hüseyin Hilmi Paşa, Rum, Bulgar, Sırp ve Ulahlar arasındaki anlaşmazlığın kiliseler meselesinden kaynaklandığını belirtti. Altı senelik umumi müfettişliği sırasındaki bilgilerine dayanarak Rumeli'de en evvel Bulgarların propaganda faaliyetine başladığını dile getiren Hüseyin Hilmi Paşa, Bulgar komitelerinin Rum Patrikhanesi'ne bağlı kalmış

³⁵ TFR 1 SL, 182/18129.

³⁶ MV, 118/9.

³⁷ DH.MKT, 1295/21.

³⁸ M. M. Z. C., C. 1, D. 1, İ. 1, s.357.

köyleri Eksarhane'ye bağlamak için şiddet yoluna başvurdıklarını ifade etti. Ayrıca, komitelerin mezhep değiştirmek istemeyen halka baskı yapması üzerine, 1901 yılından itibaren Patrikhaneye mensup bir Hristiyanın Bulgar Kilisesi'ne, Bulgar Kilisesi'ne mensup bir Hristiyanın Rum Kilisesi'ne geçmesine engel olunması hakkında karar alındığını hatırlattı. Bunun yanında Hüseyin Hilmi Paşa, *“Bu, o kadar mühim maddedir ki, 4 unsuru da memnun edecek bir sureti hasenede halledilmez ise, Hükümetçe zabıta noktai nazarından her türlü tedavi ittihaz edilmiş olsa münazaat mündefi’ olamaz zannederim”* demiş ve bu konu hakkında ilgili mebuslardan oluşacak bir komisyon kurularak ciddi bir araştırma yapılmasını önermiştir³⁹.

Ortodoks topluluklar arasındaki görünüşte dinsel, ancak aslında ulusal nedenlerden kaynaklanan bu mücadele Osmanlı Hükümeti'nin yanı sıra, Osmanlı vatandaşları arasında yakınlaşma ve barış ortamı yaratmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de çözmek istediği bir sorundu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Rum ve Bulgarlar arasındaki kilise mücadelesinin artarak devam etmesi İttihatçıların dikkatini çekti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır Heyet-i Merkeziyesi tarafından Selanik'teki cemiyetin merkezine gönderilen bir yazıda, Bulgarların Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesini gerekçe göstererek hükümet tarafından kapatılmış olan kiliseleri açmaya çalıştığı, buna karşın Rumların ise statükonun korunmasını istedikleri belirtilmekteydi. Bunun yanında, faciaların yaşanmasına neden olabilecek bu sorun hakkında Meclis-i Mebusan'ın açılışına kadar Meclis-i Vükela tarafından geçici bir kararın alınması konusunda gerekli girişimlerde bulunulması istenilmekteydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumisi tarafından cemiyetin İstanbul'daki merkezine gönderilen bir başka yazıda ise, Manastır merkezinin yazısında belirtildiği gibi kilise anlaşmazlığının çok önemli bir nitelik kazandığı belirtilerek Meclis-i Mebusan'ın açılışının beklenemeyeceği vurgulanmaktaydı. Cemiyetin merkezine göre, Selanik ve Edirne vilayetlerinde Bulgar ve Rumların yanı sıra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hükümet üyelerinin katılacağı bir komisyon kurularak halkın kabul edebileceği bir çözüm yolu bulunmalı veya şimdilik Meclis-i Vükela bir karar alınarak vilayetlere bildirilmeliydi⁴⁰.

³⁹ M. M. Z. C., C. 1, D. 1, İç. 1, s.368-372.

⁴⁰ DH.MKT, 1295/21.

2- Kilise ve Mektepler Kanununun Kabul Edilmesi

İttihatçılar, Makedonya’da Hristiyan unsurlar arasındaki anlaşmazlığın ortadan kalkmasının kolay olmadığını farkındaydılar. Unsurlar arasındaki düşmanlığın çok eskilere dayandığını belirten İttihatçılara göre, düşmanlığın ortadan kalkması için en az bir iki kuşağın değişmesi gerekiyordu⁴¹. Rumeli’deki sorunların en büyük sebebinin Bulgarlar ile Rumlar arasındaki düşmanlıktan kaynaklandığını belirten İttihatçılar, Makedonya’da güvenliğin sağlanması açısından Bulgarlar ile Rumlar arasında anlaşmanın sağlanması gerektiğini düşünmekteydiler. Bu bakımdan her iki unsur arasındaki en önemli sorun olarak görülen kilise ve mektepler sorunun çözüme kavuşturulması gerektiğine inanıyorlardı⁴².

Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı unsurları arasında anlaşmazlığa neden olan kiliseler meselesini çözmek amacıyla bir komisyon kurarak bu komisyondan kiliseler meselesi ile çeteler hakkında kanun tasarısı hazırlamasını istedi⁴³. Söz konusu komisyon, kiliseler meselesi hakkında 12 maddelik bir kanun tasarısı hazırladı⁴⁴. Ortodokslar arasındaki kilise ve mektepler sorununu çözmeyi amaçlayan Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nin kanun tasarısı, 7 Temmuz 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan’a ulaşmış ve bu tarihten sonra Meclis’te kanun hakkında görüşmelere başlanmıştır⁴⁵. Rum mebuslar Meclis’te yaptıkları konuşmalarda hükümet tarafından getirilen kanun tasarısının yasalara aykırı olduğu iddia etmişler, Rum ve Bulgar toplumları arasındaki anlaşmazlığa çözüm getirmeyeceğini düşündükleri tasarıya karşı çıkmışlardır. İzmir mebusu Karolide Efendi’ “... *hakku adlden uzak ve şimdide kadar cari olan ahkamı fikihiye ve şer’iyemize münafi olarak idarei sabıkai mel’uneyi teşhis ve temsil eden bir idarei maslahata müsteniden tanzim edilmiş olan bu nizamname layihası bu maksadı hayrı acaba temin edebilir mi?*” demektedir⁴⁶. Selanik mebusu Yorgi

⁴¹ Hüseyin Cahit, “Milliyet Meselesi”, **Tanin**, 4 Şubat 1909, no 184, s.1.

⁴² Hüseyin Cahit, “Bulgarlarla Rumlar”, **Tanin**, 27 Ağustos 1909, no 354, s.1.

⁴³ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK yay., Ankara, 1999, s.116.

⁴⁴ “Rumili’de Münaza’a-fih Kilise ve Mekteplere Dair Kanun Layihası”, **Tanin**, 11 Temmuz 1909, no 308, s.2; “Rumili’de Münaza’a-fih Kilise ve Mekteplere Dair Kanun Layihası”, **Tasvir-i Efkar**, 14 Temmuz 1909, no 45, s.7.

⁴⁵ **M. M. Z. C.**, C. 5, D. 1, İç. 1, s.211.

⁴⁶ **M. M. Z. C.**, C. 6, D. 1, İç. 1, s.552.

Honeus Efendi ise, kiliseler meselesinin bu kanun layihası ile bitmeyeceğini söyleyerek tasarının bütünüyle ret olunmasını önermekteydi.

Türk mebuslar ise kiliseler ve mektepler meselesinin Rumeli’de asayişin bozulmasına neden olduğunu belirterek bir an önce bir karara varılmasını istemekteydiler. Rum mebusların itirazlarına rağmen tasarının geneli hakkında konuşulduktan sonra maddelerin tek tek görüşülmesine geçildi. Ancak, Meclis-i Mebusan’ın tatile girmesi nedeniyle kanun tasarısının yalnızca ilk üç maddesi görüşülebildi. Bu arada imparatorluğun değişik şehirlerinden gelen telgraflarla kiliseler ve mektepler meselesinin çözüme kavuşturulmaksızın Meclis’in dağılması protesto edildi⁴⁷.

Kanun tasarısının Meclis’te yasalaşma sürecinin tamamlanmamış olması nedeniyle, Rumeli’de yaşanabilecek asayiş sorunlarının önüne geçmek için Dahiliye Nezareti tarafından ilgili mercilere tavsiyelerde bulunuldu. Bununla birlikte Dahiliye Nazırı Talat Bey, henüz yasalaşmamış kanun tasarısının hükümetin sorumluluğunda olmak üzere uygulanmaya başlanacağını açıkladı⁴⁸. Ancak Talat Bey, daha sonra yaptığı açıklamada, henüz yasalaşmayan çeteler kanununu uygulamaya başlayacaklarını, kiliseler kanununu hakkında ise Meclis-i Mebusan ve Ayan’ın onayını bekleyeceklerini açıkladı⁴⁹. Bu arada Rum Patriki, Meclis-i Mebusan’da görüşülmekte olan kiliseler kanununun fermanlara ve meşrutiyetin temel esaslarına aykırı olduğunu iddia etmekteydi. Ayrıca Rum Patriki’ne göre, “... *her ne zaman Rumlar ile Bulgarlar arasında ihtilaf zuhur etse Devlet-i Aliyye’nin mukarreratı Bulgar tebaasını okşayacak bir tarzda ittihaz edilir*”di⁵⁰.

Meclis-i Mebusan’ın çalışmalarına başlaması ile kilise ve mektepler kanunu, yeniden görüşülmeye başlandı. Meclis-i Mebusan’daki Rum mebuslar, kanun tasarısının yasalaşmasını önlemek için konuşmaları uzatmışlar, kanunun geneli hakkında daha önce konuşulmuş olmasına rağmen tekrar bu konuda konuşmaya başlamışlardır. İzmir mebusu Aristidi Paşa, kilise ve mektepler kanununun sorunu çözmeye yetmeyeceğini belirterek

⁴⁷ M. M. Z. C., C. 6, D. 1, İç. 1, s.549.

⁴⁸ “İttihad-ı Anasır”, **İkdam**, 31 Ağustos 1909, no 5368, s.2.

⁴⁹ “Kiliseler ve Çeteler Kanunları Dahiliye Nazırı’nın Beyanatı”, **Tanin**, 12 Eylül 1909, no 370, s.2.

⁵⁰ “Makedonya Kiliseleri Hakkında Rum Patrikhanesi’nin Ceride-i Resmîyesinde Görülen Takririn Sureti-Mütercemesidir”, **Tanin**, 3 Eylül 1909, no 361, s.3.

mevcut olan kanunların devamında ısrar etmiş ve “*Binlerce senelerden beri bu kadar, asırlardan beri efradı beşerin yekdiğeri ile olan münasebatından mütevellit, münazaat ve ihtilafatı hal için 1328 seneden beri aleml İslamiyet ve daha doğrusu bütün insaniyet için muktedabih olan ahkamı Şer’iyye kifayet etmiyor da siz burada böyle bir kanun mu yapıyorsunuz?*” demiştir. Kanun tasarısının yasalaşmasını önleyemeyeceklerini anlayan Rum mebuslar daha sonra Meclis-i Mebusan’ı terk ettiler⁵¹. Rum mebusların bu davranışları İttihatçılar tarafından hoş karşılanmadı⁵². Ancak Rum mebusların, tüm çabalarına rağmen kısaca kilise ve mektepler kanunu olarak bilinen “Rumeli’de Kain Münazaun-fih Kilise ve Mektepler Hakkında Kanun”, Meclis-i Mebusan’da kabul edildiği gibi⁵³ Meclis-i Ayan tarafından da oy çokluğu ile kabul edilmiştir⁵⁴.

Buna karşın Rum Patrikhanesi ile Rum mebuslar, kanunun Sultan Reşat tarafından onaylanmasını önlemek için girişimlerde bulundular. Rum mebuslar, Meclis-i Mebusan ve Ayan tarafından kabul edilmiş olan kiliseler kanununun fermanlarla kendilerine verilmiş olan haklara ve meşrutiyet yönetimine aykırı olduğunu belirterek Sultan Reşat’tan bu kanunu onaylamamasını istediler⁵⁵. Rum Patriki ise, kanunun kabul edilmesini protesto etmek amacıyla Adliye Nezareti’ne ve Padişaha başvurdu. Rum Patriki saraydan, kiliseler kanunu nedeniyle Rum milletinin mağdur olmaması için Padişahın Sadrazam Paşa ile görüşeceği cevabını aldı⁵⁶. Ayrıca Rum Patrikhanesi, Padişahı, eski uygulamalara ve Ortodoks toplumunun meşru haklarına aykırı olan ve “*Bin üç yüz seneden beri cereyan ede gelmekte olan şu adl ü hakkaniyet-i tarihinin temadisine mani olmak isteyen her hakka riayet etmeyerek kiliselerimizi mekteplerimizi ecdadımızın kemiklerini ihtiva eden medfenlerimizi elimizden gasıblara teslim edecek olan bu haksız kanunun tasdik edilmemesi*”ni istedi⁵⁷.

İttihatçılar, Rum Patrikhanesi’nin kiliseler kanununun uygulanmasını önlemek için yaptığı girişimlere karşı çıktılar. Rum Patrikhanesi’nin istibdat dönemi

⁵¹ M. M. Z. C., C. 6, D. 1, İç. 2., s.556-562.

⁵² Babanzade İsmail Hakkı, “Rum Mebuslarının Terk-i Meclis Etmeleri”, **Tanin**, 27 Haziran 1910, no 654, s.1.

⁵³ M. M. Z. C., C. 6, D. 1, İç. 2., s.577.

⁵⁴ Bülent Atalay, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, Tarih ve Tabiat Vakfı yay., İstanbul, 2001, s.54.

⁵⁵ “Rum Mebuslarının Müracaatı”, **Tanin**, 1 Temmuz 1910, no 658, s.3.

⁵⁶ “Rum Patriki’nin Protestosu”, Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 30 Haziran 1910, no 657, s.2.

⁵⁷ 1 Temmuz 1910 tarihinde Padişaha sunulan bu uzun mazbata için bkz. “Rum Patrikhanesi’nin Arızası”, **Tanin**, 7 Temmuz 1910, no 664, s.3.

alışkanlıklarını devam ettirdiğini dile getiren İttihatçılara göre, kiliseler kanunu her ne olursa olsun uygulanacaktı. Kanunu uygulamayacak olan hükümet ise bundan sorumlu olacaktı⁵⁸.

Kiliseler kanunu aleyhinde Rumların muhalefeti sonraki günlerde de artarak devam etti. Rum Patriki'nin başkanlığı altında Rum Patrikhanesi tarafından oluşturulan bir heyet ile İstanbul mebusu Kozmidi Efendi, kiliseler kanunu hakkında Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ile görüştü. Görüşme sırasında kendilerine, Padişahın kiliseler kanununu onayladığı bildirildi. Bunun yanında Sadrazam, ülkenin asayişini tehdit eden bu sorunu çözmek zorunda olduklarını, yeni kiliseler inşa edilmedikçe Rumlar ve Bulgarlar arasında anlaşmazlığa neden olan kiliselerin kapalı kalacağını ve kanunun yakında uygulanmaya başlanacağını açıkladı⁵⁹.

Meclis-i Mebusan ve Ayan tarafından kabul edilen kiliseler ve mektepler kanunu, Sultan Reşat'ın da onaylamasından sonra Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girdi⁶⁰. Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi'ne mensup halk arasındaki anlaşmazlığı çözmeyi amaçlayan toplam 11 maddeden oluşan kilise ve mektepler kanununa göre; bir çiftlik, köy veya kasabada çoğunluk tarafından kullanılan kilise veya mektepler o tarafa verilecek (2. Madde), ahalsinin bir kısmı Patrikhane'ye bir kısmı Eksarhane'ye bağlı olan yerlerde kilise veya mektep hangi taraf adına yapılmışsa onlara ait olacak (3. Madde), kilise ve mekteplerin inşasında hükümetçe gerekli yardımlar yapılacak (5. Madde) ve Bulgar ve Rumlar arasında dönüşümlü olarak kilise kullanma yöntemine son verilecekti(8. Madde)⁶¹.

Kilise ve mektepler kanunu, Osmanlı Hükümeti'ne önemli bir mali yük getirdi. Kanunun üçüncü maddesi gereğince herhangi bir yerleşim yerinde 1/3 oranından daha az nüfusa sahip olan halka ait kilise ve mektepler alınarak diğer tarafa verilecek, bunun karşılığında ise hükümetçe yeni kilise ve mektepler yapılacaktı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, yeni kilise ve mektep yapımı için, 4 milyon kuruşluk bir ödenek ayırdı⁶².

⁵⁸ Babanzade İsmail Hakkı, "Kiliseler Kanunu ve Patrikhane Mahafili", **Tanin**, 4 Temmuz 1910, no 661, s.1.

⁵⁹ "Kiliseler Kanunu Etrafında", Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 6 Temmuz 1910, no 663, s.2-3.

⁶⁰ "Kiliseler, Mektepler Kanunu", **Tanin**, 7 Temmuz 1910, no 664, s.2-3.

⁶¹ **Düştur**, Tertib-i sani, II, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1333, s.431-433.

⁶² **MV**, 142/47; Gülnihal Bozkurt, "II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları", **OTAM**, S 4, 1993, s.113.

3- Kilise ve Mektepler Kanununa Rumların Muhalefeti

Kilise ve mektepler kanununun kabul edilerek uygulanmaya başlaması, Rum cemaati tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Rum toplumunun dinsel ve siyasi temsilciliğini yapan kurumlar tarafından, kilise ve mektepler kanununa muhalefet edildi. Ancak, kiliseler ve mektepler kanunu aleyhindeki muhalefetin başını Fener Rum Patrikhanesi çekti. Ortodoks toplumlar üzerindeki egemenliğini kaybetme sürecinin devam ettiğini anlayan Rum Patrikhanesi, kanun aleyhinde Rum toplumunu ve “devlet-i muazzama”yı hareket geçirmeyi amaçlayarak kiliseler ve mektepler kanununun uygulanmasını önlemeye çalıştı.

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ile yapılan görüşmeden bir sonuç alamayan Rum Patrikhanesi, Rum Patriki'nin başkanlığında oluşturulacak bir heyetin Sultan Reşat ile görüşerek kanunun kabulünün protesto edilmesine karar verdi⁶³. Bunun yanında Rum Siyasi Kulübü de, kiliseler kanununun kabulünden sonra izlenecek politikayı belirlemek amacıyla toplandı. Bu toplantıda kilise ve mektepler kanununu protesto etmek amacıyla mitingler düzenlenmesine karar verildi⁶⁴. Daha sonra Rum Siyasi Kulübü, İstanbul'da bir gösteri yapmak için Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne başvurursa da idare-i örfiyyenin devam etmesi nedeniyle kendilerine gerekli izin verilmedi⁶⁵. Buna karşın, Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinde kilise ve mektepler kanunu aleyhinde Rum toplumu tarafından gösteriler düzenlenmiş ve bu gösterilerde kiliseler kanununun uygulanmaması istenmiştir. İzmir'de Ayafotini Kilisesi'nde yapılan protesto gösterisine on bin kişi katılmıştı. Gösteride Rum metropoliti ile İzmir mebusu Karolidi Efendi konuşma yaptı. Ancak, konuşması sırasında İzmir mebusu Karolidi Efendi'ye halk tarafından tepki gösterilmiş ve Karolidi Efendi kürsüden inmek zorunda kalmıştır⁶⁶.

⁶³ “Kiliseler Kanunu Etrafında”, Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 7 Temmuz 1910, no 664, s.3.

⁶⁴ Neologos gazetesinden akt. **Tanin**, 7 Temmuz 1910, no 664, s.3.

⁶⁵ “Kiliseler Kanunu Etrafında”, **Tanin**, 8 Temmuz 1910, no 665, s.2.

⁶⁶ Karolidi Efendi'ye yönelik bu tepki, kiliseler kanunu aleyhinde Meclis'te yeterli muhalefeti yapmamasından kaynaklanmıştır. Karolidi Efendi, Rum basınında da hakarete varan ifadelerle eleştirilmiştir. İzmir'de yayımlanan Proodos gazetesinin Karolidi Efendi hakkındaki bir makalesinin tercümesi için bkz. “Bunları Alkışlayınız”, **Tanin**, 19 Temmuz 1910, no 676, s.2.

Konuşmaların ardından Sadrazama yazılan bir telgrafname ile kiliseler kanununun uygulanmaması istenmiştir⁶⁷.

Ergiri⁶⁸, Selanik ve Manastır'da da kanun aleyhinde gösteriler yapıldı⁶⁹. Bunun yanında Siroz, Yanya, İskeçe, Edirne, Kavala ve Drama'da da kanun aleyhinde gösteriler yapıldı. Drama'da yapılan gösteride alınan kararlarda kilise ve mektepler kanununun fermanlara aykırı olduğu belirtilerek kanun protesto edilmekte ve miting kararnamesi, “*Yaşasın meşrutiyet, yaşasın hükümet-i Osmaniyemiz; yaşasın Rum Patrikhanesi ve Ortodokslar!*” şeklinde bitmekteydi⁷⁰.

Osmanlı ülkesinin değişik şehirlerinde kilise ve mektepler kanunu aleyhinde gösteriler yapılırken Rum Patriki, aralarında İstanbul mebusu Kozmidi Efendi'nin de bulunduğu bir heyetle Sultan Reşat'ı ziyaret etti. Ziyaret sırasında Rum Patriki, kilise ve mektepler kanununun Patrikhane'nin imtiyazatına aykırı olduğunu ileri sürmüş ve kanunun uygulanmasının ertelenmesini veya mevcut kiliselerin Rumlarda bırakılarak hükümetçe yeni yapılacak kiliselerin Bulgarlara verilmesini istemiştir. Sultan Reşat ise, Rum halkının memleketin en zeki ve güzide unsurundan birisi olduğunu, kilise ve mektepler kanununun da unsurlar arasındaki sorunu çözmek için yapıldığını ve bu kanunun şikayete değil, tam tersine memnuniyete konu olması gerektiğini belirtmiştir. Padişahın konuşmasından sonra söz alan Rum Patriki, Patrikhane'nin istekleri dikkate alınmadığı takdirde istifa edeceğini söylemiş, ancak Sultan Reşat istifa etmeyi gerektirecek bir durumun olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Rum Patriki istifa etmek düşüncesinden vazgeçmiştir⁷¹. Padişah ile yapılan görüşmeden sonra basına yaptığı açıklamadan Rum Patriki'nin ziyaretten memnun olarak ayrıldığı anlaşılmaktadır⁷².

Bu arada Rum basınında, kiliseler kanununun çıkarılma sebebi hakkında değişik yorumlar yapılmaktaydı. Anatolikos Tahidromos gazetesinin “Genç Türkler arasında haiz-i ehemmiyet bir zat” ile yaptığı bir söyleşide, ismi verilmeyen kişi, kiliseler

⁶⁷ İzmir'de düzenlenen mitingin ayrıntıları ve miting heyeti tarafından Sadrazama çekilen telgraf metni için bkz. **İttihat**, 11 Temmuz 1910, no 513, s.2.

⁶⁸ Kilise ve mektepler kanunu aleyhinde Ergiri'de yapılan mitingde alınan kararlar hakkında bkz. **DH.SYS**, 29-1/1-2.

⁶⁹ “Kiliseler Kanunu Etrafında Vilayatta Mitingler”, **Tanin**, 14 Temmuz 1910, no 671, s.3.

⁷⁰ Kilise ve mektepler kanunu aleyhinde Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinde yapılan gösteriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **DH.SYS**, 29-1/1-1.

⁷¹ “Rum Patriki'nin Kabulü”, **Tanin**, 13 Temmuz 1910, no 670, s.2.

⁷² “Patrik Efendi'nin Beyanâtı”, **Tanin**, 14 Temmuz 1910, no 671, s.3.

kanununun kabul edilmesinin Rum Patrikhanesi'nin Sada-yı Millet gazetesini çıkarmasından kaynaklandığı iddia edilmekteydi. Daha önce de, Girit'in intikamını almak için Osmanlı Hükümeti'nin kiliseler kanununu çıkardığı şeklinde iddialar ortaya atıldığını belirten İttihatçılar, bu iddiaların gerçek dışı olduğunu belirterek hükümetin bu tür yayınlar hakkında harekete geçmesi gerektiğini dile getirdiler⁷³.

Sultan Reşat ile yapılan görüşmenin ardından toplanan Rum Patrikhanesi meclislerinde, kilise ve mektepler meselesi hakkında Patrikhane'nin izleyeceği politika belirlenerek bir takım kararlar alındı. Buna göre; ilk olarak hükümete gerekli bilgi verilerek derhal bir meclis-i umuminin toplanmasına karar verildi. İkinci olarak metropolitlere ve cemaat heyetlerine Patrikhane'nin imtiyazatının çiğnendiğini açıklayan ve meclis-i umuminin toplanacağını duyuran birer beyannamenin gönderilmesine; üçüncü olarak ise, Rum milletinin haklarının çiğnenmesini protesto etmek için büyük devletlere muhtıra verilmesine karar verildi. Osmanlı Hükümeti'nin meclis-i umumi-i millinin toplanmasına izin vermemesi durumunda ise, Rum Patriki ile beraberindeki iki meclisin istifa etmesine karar verildi⁷⁴.

İttihatçılar ise, Rum Patrikhanesi meclislerinde alınan bu kararlara sert tepki gösterdiler. İttihatçılara göre, Patrikhane'nin Berlin Antlaşmasına imza koyan büyük devletlere başvurması doğru değildi. Büyük devletlere yapılacak başvurunun sonuçsuz kalacağını belirten İttihatçılara göre, Patrikhane'nin bu girişiminden Osmanlı ülkesindeki diğer unsurlar da memnun olmayacaktı. Rum Patrikhanesi'nin ayrıcalıkları arasında meclis-i milli toplama yetkisinin bulunmadığını belirten İttihatçılara göre, hükümet bütün gücü ile böyle bir meclisin toplanmasını önlemeye çalışmalıydı. Çünkü, "*İdare-i meşrûta imtiyazat namı altında vaki olan pek çok tevsi'ata bir had vermekle meşgul olduğu sırada en muzır bir imtiyaz teşkil edebilecek böyle bir hale elbette meydan vermez*"di⁷⁵.

Ancak İttihatçıların karşı çıkmasına rağmen Rum Patrikhanesi, meclis-i millinin toplanması için hazırlıklarına devam etmekteydi⁷⁶. Bunun yanında, kiliseler ve mektepler

⁷³ "Bir Mülakat", **Tanin**, 14 Temmuz 1910, no 671, s.3.

⁷⁴ "Kiliseler Kanunu Etrafında", **Tanin**, 17 Temmuz 1910, no 674, s.2; "Rumca Gazetelerden", **İttihat**, 15 Temmuz 1910, no 517, s.1-2.

⁷⁵ Babanzade İsmail Hakkı, "Patrikhane Mukarreratı", **Tanin**, 17 Temmuz 1910, no 674, s.1.

⁷⁶ "Kiliseler Kanunu Etrafında", Foni gazetesinden akt. **Tanin**, 20 Temmuz 1910, no 677, s.3.

kanunu hakkındaki tutumundan dolayı Rum Patrikhanesi'ne Yunanistan'dan tebrik telgrafları gelmekteydi⁷⁷.

İttihatçıların tüm itirazlarına rağmen Rum Patrikhanesi'nin kilise ve mektepler kanunu hakkındaki muhalefetini sürdürmesi ve bu konu hakkında büyük devletlere başvurma girişiminde bulunması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyetin ikinci yıldönümü nedeniyle yayımlamış olduğu beyannamede de eleştirildi. Cemiyetin yayımladığı beyannamede; Rum ve Bulgar unsurları arasındaki çekişmeyi ortadan kaldırmayı ve iç güvenliği sağlamayı amaçlayan kiliseler ve mektepler kanunu hakkındaki Patrikhane'nin, devletin bağımsızlığına ve Osmanlılığın haysiyetine aykırı olan tutumu eleştirilmekteydi. Rum Patrikhanesi'nin büyük devletlere başvurma girişimleri hakkında ise şöyle denilmekteydi: “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni inkılap yapmaya sevk eden en başlı sebepler istiklal-i Osmaniye müdahaleattan kurtarmak ve ondan sonra vahdet-i siyasiyeyi temin etmek idi. Rum Patrikhanesi düvel-i ecnebiyyeyi umur-i dahiliyyemize müdahaleye davet ederek Rum unsurunu kuvve-i teşri'yye ve cezaiyenin mazhar-ı tasvibi olan bir kanuna karşı asi göstermek suretiyle üzerlerine anasır-ı sairenin hiddet ve infi'alini celb ederek acaba bizi yine aynı sebepler karşısında mı bulunduracaktır?*”. Bunun yanında İttihat ve Terakki Cemiyeti, hükümetin Rum Patrikhanesi'nin faaliyetleri hakkında girişimde bulunmasını istemekte ve bu konuda cemiyetçe hükümete gerekli yardımın yapılacağını açıklamaktaydı⁷⁸.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın başkanı olan Halil Bey de basına yaptığı açıklamada, Rum Patrikhanesi'nin izlemiş olduğu politikanın vatanseverliğe aykırı olduğunu belirtti. Ayrıca, Patrikhane'nin büyük devletlere başvurmakla Rum vatandaşları Osmanlı milletinden ayırdığını belirten Halil Bey, birleşik bir millet haline gelmeye çalıştıklarını ve Rum Patriki'nin bunu asla hatırından çıkarmaması gerektiğini dile getirdi⁷⁹. İttihatçıların önde gelenlerinden Doktor Nazım Bey ise, Jön Türk gazetesinin muhabiri ile yaptığı mülakatta kiliseler kanununu adil bulduğunu belirterek Rumların bundan şikayet edecek yerde, memnun olmaları gerektiğini belirtti. Ayrıca kanun

⁷⁷ “Kiliseler Kanunu Etrafında”, **Tanin**, 25 Temmuz 1910, no 681, s.3.

⁷⁸ “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Millete Beyannamesidir”, **Tanin**, 27 Temmuz 1910, no 683, s.1.

⁷⁹ “Kiliseler Kanunu Etrafında”, **Tanin**, 30 Temmuz 1910, no 686, s.2.

aleyhindeki gösterilerin güvenlik için tehlikeli boyutlar alması durumunda hükümetin şiddetle hareket edeceğini açıkladı⁸⁰.

Osmanlı Hükümeti'nin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşı çıkmasına rağmen Rum Patrikhanesi, bir meclis-i milli toplama düşüncesinden vazgeçmedi. Bu konuda Patrikhane'de yapılan bir toplantıda hükümete, meşrutiyetten beri Rumlar aleyhinde bütün Türkiye'de ve Makedonya'da uygulandığı iddia edilen baskıları anlatan, kiliseler kanununun kabulünü protesto etmeyi amaçlayan ve meclis-i millinin toplanacağını bildiren bir takririn verilmesine karar verildi⁸¹. Ancak, Rum Patrikhanesi'nin Adliye ve Mezahip Nezareti'ne vermek istediği bu takrir, Adliye Nazırı Necmeddin Bey tarafından kabul edilmemiş, bunun üzerinde yeniden toplanan Patrikhane meclisleri, meclis-i millinin toplanmasında ısrar edilmesine karar vermiştir⁸². Fener Rum Patrikhanesi, Adliye Nazırı tarafından kabul edilmeyen bu takriri kendisine bağlı dini liderlere göndermiştir. Meclis-i millinin toplanma sebebinin açıklandığı Patrikhane'nin söz konusu takririnde, meşrutiyetin ilanından itibaren Rumlara ve Hristiyanlara karşı yapıldığı iddia edilen haksızlıklar anlatılmakta ve yapılan şikayetlere rağmen gerekli önlemlerin alınmadığı ileri sürülerek meclis-i millinin toplanmasına karar verildiği belirtilmekteydi. Ayrıca statükonun bozulmasına neden olan kiliseler kanunu protesto edilmekte ve bu kanunun Patrikhane'nin ayrıcalıklarına karşı bir suikast olduğu ileri sürülmekteydi. Bunun yanında, meclis-i milliye katılacak üyelerin seçimi hakkında bilgi verilmekteydi⁸³.

Rum Patrikhanesi, meclis-i milliye toplamak için girişimlerde bulunurken Osmanlı Hükümeti de, Rum Patrikhanesi'nin kiliseler kanunu aleyhindeki muhalefetini önlemeyi amaçlamaktaydı. Bu amaçla Dahiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen bir yazıda, Rum Patrikhanesi tarafından Babıali'ye verilen takrirdeki

⁸⁰ “Doktor Nazım Bey’in Beyanatı”, **Zaman**, 3 Temmuz 1326, no 379, s.2.

⁸¹ “Kiliseler Kanunu Etrafında”, Foni gazetesinden akt. **Tanin**, 7 Ağustos 1910, no 694, s.2.

⁸² “Rumca Gazetelerden”, **İttihat**, 12 Ağustos 1910, no 541, s.2.

⁸³ “*Fakat en büyük cihet imtiyazat-ı mezhebiyemizin, istatükosunun bir kanun ile ihlal edilmesidir. Meclis-i Mebusan ve Ayan’ca büyük bir isti’cal ile kabul ve zat-ı hazret-i padişahi tarafından da tasdik edilen ve Makedonya’da ve Edirne’de Bulgarlar arasında münazaafih olan mektepler ve kiliselere dair olan bu kanun gayr-i kabil-i nez olan ve kiliseye ait olan emlakimizin ref’ ve nez edilmesinden maada imtiyazat-ı mezhebiyemizin mevcudiyetine, istatükosuna karşı vuku bulmuş bir gadr ve aleni bir su-i kasttır. Başka bir din ile mütedeyyin olan bir nazır ihtilafat-ı diniye ve mezhebiyemize dair resmi beyanatta bulunmakla mesail-i diniyemize müdahale ettiği gibi arzusuna muvafık bir surette ihtilafatı hal ve fasl etmek istiyor*”. “Rum Patrikhanesi’nin Tahrikatı Bir Tahrirat-ı Umumiye”, **Tanin** gazetesinden akt. **Köylü**, 30 Temmuz 1326, no 592, s.2.

şikayetlerin doğru olmadığı vurgulanmaktaydı. Bunun yanında Patrikhane'nin ayrıcalıklarının çiğnendiği şeklindeki iddiaların gerçeği yansıtmadığı belirtilmekte ve "... Patrikhane'nin bazı nazariyyat-ı mahsusa takip etmekte olduğu" dile getirilerek kiliseler kanununun adalet ve hakkaniyete uygun olduğunun ilgililere bildirilmesi istenilmekteydi⁸⁴. Ayrıca, Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, Rum Patrikhanesi tarafından toplanması düşünülen meclis-i milliye hükümet tarafından izin verilmediği belirtilerek söz konusu meclis için taşralarda seçim yapılmasının önlenmesi ve eğer seçim yapılmış ise seçilen kişilerin isimlerinin bildirilmesi konusunda vilayetlere tebligatta bulunulması istenilmekteydi⁸⁵. Aynı gün Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir başka yazıda ise, söz konusu meclis için yapılacak seçimlerin kiliseler veya metropolithanelerde gizlice yapılması durumunda, hükümet memurları tarafından müdahale edilmemesi, ancak seçilen kişilerin isimleri ile hangi tarihte ve hangi yol ile İstanbul'a geleceklerinin bildirilmesi istenilmekteydi. Adliye ve Mezahip Nezareti'nin bu isteği üzerine çeşitli vilayetlerden seçilen kişilerin isimleri Dahiliye Nezareti'ne bildirilmeye başlandı⁸⁶.

Osmanlı Hükümeti, bir yandan Rum Patrikhanesi'nin meclis-i milli toplama girişimlerine engel olmaya çalışırken bir yandan da kiliseler ve mektepler kanununu uygulamaya başladı. Yenice kazası dahilindeki anlaşmazlığa neden olan kiliseler Bulgarlara verildiği gibi, Vodina kazasında anlaşmazlığa neden olan kiliselerin bulunduğu köylerde nüfus sayımı yapılması için bir heyet gönderildi⁸⁷. Aynı şekilde, Manastır merkez kasasına bağlı köylerdeki halkın hangi kiliseye bağlı olduğunu anlamak ve hangi köylerde yeniden kilise ve mektep inşa edilmesi gerektiğini belirlemek amacıyla bir heyet gönderildi. Osmanlı Hükümeti bir yandan kiliseler kanununu uygulamaya çalışırken, bir yandan da kanununun uygulanmasına karşı oluşabilecek tepkileri önlemeyi amaçlamaktaydı. Bu amaçla, Dahiliye Nezareti tarafından Rumeli vilayetlerine

⁸⁴ "Dahiliye Nezareti'nden Makam-ı Vilayete Varid Olan Tahrirat-ı Aliyye Sureti", **İttihat**, 11 Ağustos 1910, no 540, s.2; "Vilayetten", **Köylü**, 10 Ağustos 1326, no 601, s.3.

⁸⁵ "Taşralara Tebligat", **Tanin**, 23 Ağustos 1910, no 710, s.2; "Taşralara Tebligat", **İttihat**, 25 Ağustos 1910, no 552, s.1.

⁸⁶ **DH.SYS**, 51/5.

⁸⁷ "Kiliseler Kanunu Tatbik Ediliyor", **Tanin**, 18 Ağustos 1910, no 705, s.2.

gönderilen bir yazı ile kiliseler kanununun uygulanmasına karşı çıkanların yakalanarak divan-ı harb-i örfi'ye verilmesi istendi⁸⁸.

Rum Patrikhanesi'nin meclis-i milli toplama düşüncesinden vazgeçmemesi ve meclise katılacak üyelerin seçimine devam etmesi üzerine Osmanlı Hükümeti, daha sert önlemler alma yoluna gitti. Hükümet tarafından tüm vilayetlere gönderilen bir yazı ile, Rum Patrikhanesince toplanması düşünülen meclis-i millinin kanunlara, Patrikhane'nin görev ve yetkilerine aykırı olduğu belirtilerek, meclisin toplanmasına hükümetçe izin verilmeyeceği ve bu meclise katılmak isteyen kişilerin ceza kanununun 99. maddesi gereğince cezalandırılacağı duyurulmaktaydı⁸⁹. Hükümetin bu kararı sonrasında toplanan Patrikhane meclisi, meclis-i millinin toplanması konusunda ısrar edilmesine karar verdi⁹⁰. Bu karar sonrasında Adliye ve Mezahip Nezareti, Rum Patrikhanesi'ne gönderdiği bir yazıda; hükümetin toplanması düşünülen meclis-i milliye izin vermeyeceğini vurgulayarak böyle bir girişimin olması durumunda ceza kanununun uygulanacağını tekrar hatırlattı⁹¹.

Rum Patrikhanesi'nin meclis-i milli toplanmasını ileri bir tarihe ertelediği şeklinde basında haberler çıksa da⁹², Patrikhane meclis-i milliye toplama düşüncesinden vazgeçmedi. 13 Eylül 1910 tarihinde, meclis-i milli için seçilen bazı kişilerin⁹³ Rum Patrikhanesi'ne doğru geldiklerinin görülmesi üzerine güvenlik görevlileri harekete geçti. Patrikhane'ye girmeye çalışan bazı kişiler tutuklandı. Serfice mebusu Vamvakas Efendi de bir süre Fener Karakolu'nda tutulduktan sonra serbest bırakıldı. Rum Patrikhanesi'nin meclis-i milliye toplama fikrinden vazgeçmediğini gösteren bu olay sonrasında, Patrikhane çevresindeki güvenlik önlemleri artırıldı. Osmanlı Hükümeti tarafından alınan bu önlemlerle, “abluka altına” alındıklarını düşünen Patrikhane çevreleri, bu durumu protesto etmek için Adliye Nezareti'ne bir takrir verdi. Adliye Nazırı Necmettin Bey, takriri vermek için gelen Patrikhane görevlilerine “*Patrikhane hilaf-ı usul ve kanun*

⁸⁸ “Kiliseler Kanunu Etrafında”, **Tanin**, 17 Ağustos 1910, no 704, s.2.

⁸⁹ “Hükümet Men' Edecek”, **Tanin**, 1 Eylül 1910, no 719, s.1.

⁹⁰ “Patrikhane İsrar Edecekmiş”, **Tanin**, 3 Eylül 1910, no 721, s.3.

⁹¹ “Kiliseler Kanunu Etrafında”, **Tanin**, 10 Eylül 1910, no 728, s.3.

⁹² “Patrikhane – Meclis-i Milli Meselesi”, Osmanischer Lloyd gazetesinden akt. **Tasvir-i Efkar**, 12 Eylül 1910, no 352, s.3

⁹³ Rum Patrikhanesi'nin toplamak istediği meclis-i milliye katılacak üyelerin isim listesi için bkz. **DH.EUM.THR**, 98/41.

muamelata musirr-ane devam ettikçe hükümet de ahkam-ı kanuniyeye müsteniden ictimaat-ı vakıayı men' edecektir" demiştir⁹⁴.

Osmanlı Hükümeti'nin tüm uyarılarına ve aldığı tüm önlemlere rağmen Rum Patrikhanesi, 14 Eylül 1910 tarihinde meclis-i milliyi toplama girişiminde bulundu. Sabah saatlerinde meclis-i milli için seçilen kişilerin gelmeye başlamasıyla, kimliği belirlenenler zabıta tarafından Fener Karakolu'na götürüldüler. Zabıta tarafından tutuklananlardan meclis-i milliye katılmayacaklarına dair teminat verenler serbest bırakıldı. Tüm güvenlik önlemlerine rağmen kimlikleri belirlenemeyen bazı kişiler Patrikhane'ye girmeyi başardılar. Böylece orada bulunan din adamlarının katılımı ile toplam 59 kişi, meclis-i milliyi topladılar. Meclisin dağılmasının ardından meclise katıldıkları anlaşılan kişiler tutuklanarak divan-ı harb-i örfiye teslim edildi⁹⁵. Toplam 21 kişiden oluşan tutuklular, divan-ı harb-i örfiden Adliye Nezareti'ne sevk edilmişler ve kısa bir süre sonra da tahliye edilmişlerdir⁹⁶. Meclis-i milliye katılan kişiler hakkında Osmanlı Hükümeti'nin takındığı bu yumuşak tutum, basında eleştiri konusu oldu⁹⁷. Sonraki tarihlerde ise, meclis-i milliye katıldıkları anlaşılan Rum Patrikhanesi üyeleri de sorgulandı⁹⁸.

4- Kilise ve Mektepler Kanununun Sonuçları

Kilise ve mektepler kanunu, Ortodoks toplumlar arasında anlaşmazlığa neden olan ve Osmanlı unsurlarının birliği önünde önemli bir engel oluşturan kilise ve mektepler sorununu çözmek amacıyla Osmanlı Hükümeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından uygulamaya geçirilmek istenen bir kanundu. Ancak, uygulamaya geçirilmek istenen bu kanun sonrasında Ortodoks toplumlarca geçmişte yapılmış olan kilise ve mekteplerin kendi elinden çıkacağını gören Fener Rum Patrikhanesi, bu kanuna şiddetle karşı çıktı. Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Hükümeti'nin ve İttihat ve Terakki

⁹⁴ "Patrikhane – Meclis-i Milli Meselesi Dünkü Hadisat", **Tasvir-i Efkar**, 14 Eylül 1910, no 354, s.1-2.

⁹⁵ "Rum Patrikhanesi – Meclis-i Milli Meselesi Dünkü Vuku'at", **Tasvir-i Efkar**, 15 Eylül 1910, no 355, s.2. Tutuklanma olayının ayrıntıları ve tutuklanan kişilerin isimleri için bkz. **DH.EUM.THR**, 50/25.

⁹⁶ "Mevkufinin Tahliyesi", **Tasvir-i Efkar**, 25 Eylül 1910, no 365, s.2.

⁹⁷ "Patrikhane – Meclis-i Milli Meselesi", **Tasvir-i Efkar**, 19 Eylül 1910, no 359, s.1-2.

⁹⁸ "Patrikhane'nin Meclis-i Milli Meselesi", **Tasvir-i Efkar**, 16 Teşrin-i evvel 1910, no 384, s.3.

Cemiyeti'nin bütün uyarılarına rağmen kilise ve mektepler kanununa yönelik muhalefetini sürdürmesi ve meclis-i milliye toplama kararından vazgeçmemiş olması, Patrikhane'nin meşrutiyet öncesi dönemde sahip olduğu ayrıcalıklı konumu kaybetmemek isteğinden kaynaklandı. Ayrıca Rum Patrikhanesi, bu muhalefeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamaya geçirmek istediği toplumsal alandaki yeniliklere de karşı çıkacağını ortaya koydu.

Rum Patrikhanesi'nin bu muhalefeti İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından sert bir şekilde eleştirildi. İttihatçılara göre, Rum Patrikhanesi bir ihtilal komitesi, bir Etniki Eteryaya şubesi haline inerek işleri ve güçleriyle uğraşmakta olan bütün Rumları tahrik etmekteydi⁹⁹. Ayrıca İttihatçılara göre Rum Patrikhanesi ruhani bir makam olmasına karşın kendisini, bakanlıklardan hatta Osmanlı Hükümeti'nden bile üstün görmekteydi¹⁰⁰. Bununla birlikte Rum Patrikhanesi, izlediği politikanın Rumlara da zarar verdiğini görmemekteydi¹⁰¹.

Kilise ve mektepler kanununun kabul edilmesinin Balkan ittifakının oluşumuna yol açtığı şeklinde yorumlar bulunmaktadır. Tahsin Uzer, kiliseler kanunundan sonra Bulgar ve Rumlara kendi aralarındaki anlaşmazlıklarını unutarak birleştiklerini ve Balkan Savaşı'nı hazırlayan sebeplerden birisinin de bu siyasi hata olduğunu belirtmektedir¹⁰². Cemalettin Efendi ise, Rumeli'deki kiliseler sorunundan ötürü Rum ve Bulgar toplulukları arasında daha önceden meydana gelen çekişmenin Osmanlı Devleti tarafından iç politikada kullanıldığını belirtmektedir. Cemalettin Efendi, Osmanlı Hükümeti tarafından Rumlara karşı takınılan olumsuz tutum nedeniyle birbirine düşman olan bu iki ulusun anlaşmalarını ve bu anlaşmanın Yunanistan'ın Balkan İttifakına katılması ile sonuçlandığını ileri sürmektedir¹⁰³.

Bu yorumlarda doğruluk payı bulunmaktadır. Ancak, Balkan İttifakı'nın oluşumunun bütünüyle kilise ve mektepler kanununa bağlanması doğru değildir. Çünkü Balkan ittifakının oluşumunda kilise ve mektepler kanunundan çok ülkeler arasındaki çıkar

⁹⁹ Hüseyin Cahit, "Türkler ve Rumlara", **Tanin**, 14 Ağustos 1910, no 701, s.1.

¹⁰⁰ Hüseyin Cahit, "Patrikhane Cevap Veriyor", **Tanin**, 26 Ağustos 1910, no 713, s.1.

¹⁰¹ Hüseyin Cahit, "İtilaf İçin", **Tanin**, 27 Ağustos 1910, no 714, s.1.

¹⁰² Tahsin Uzer, **a.g.e.**, s.116-117.

¹⁰³ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Siyasi Hatıralarım**, Nehir yay., İstanbul, 1990, s.51.

ilişkileri etkili olmuştur¹⁰⁴. Bununla birlikte, kilise ve mektepler kanununun kabulünden sonra Bulgar ve Rumlar arasında bir yakınlaşmanın sağlandığı da bir gerçektir.

Nitekim, kilise ve mektepler kanununun kabulünden kısa bir süre sonra Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasında görüşmeler yapılmaya başladı. Bulgar Eksarhı, Rum Patriki'ne mektup yazarak iki kilise arasındaki anlaşmazlıktan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiş ve bir uzlaşmanın gerçekleşmesi konusunda dilekte bulunmuştur¹⁰⁵. Rum Patriki ise Sen Sinod meclisinde yaptığı konuşmada Rusya'yı kast ederek, her iki kilise arasında bir anlaşma sağlanmasının bir "devlet-i muazzama" nezdinde gerçekleşebileceğini belirtmiştir¹⁰⁶.

Kiliseler arasında yakınlaşmanın başlamasından sonra Rum mebuslarının aracılık etmesi ile Bulgar mebuslarından Pañçederof Efendi, Rum Patrikhanesi'ne giderek Patriki ziyaret etti. Ziyaret sırasında Patrikhane ile Bulgar kilisesi arasındaki sorunların çözülmesi konusunda görüşmelerde bulunuldu. Pañçederof Efendi, resmi çevrelerde ve Eksarhane'de böyle bir anlaşmanın gerçekleşmesi düşüncesinin olduğunu dile getirdi¹⁰⁷. Rum Patriki daha sonra yaptığı açıklamada, Pañçederof Efendi'nin ziyaretinin resmi bir yönünün bulunmadığını ve iki kilise arasında anlaşmanın söz konusu olmadığını açıkladı. Rum Patriki'ne göre "Bu ziyaret, iki kilise arasında değil, fakat hükümete karşı hukuk ve imtiyazatını müdafaa etmek mecburiyetini hisseden Rum ve Bulgarlar beyninde bir ahenk-i ittihat ve itilafı vücuda getirebilmek maksadına mebni vaki" olmuştu¹⁰⁸.

Bulgar Eksarhı da Rum gazetesi Proodos'a yaptığı açıklamada iki kilise arasındaki uzlaşmayı desteklediklerini açıkladı¹⁰⁹. Kiliseler arasındaki yakınlaşmanın sonucunda Meclis-i Mebusan'daki Rum ve Bulgar mebuslar arasında da ortak hareket etme düşüncesinin ortaya çıkması, Rum basını tarafından desteklendi¹¹⁰. Bulgaristan ile Yunanistan arasında bir ittifak oluşturmak isteyen Yunan siyasi çevreleri tarafından da

¹⁰⁴ Balkan İttifakı'nın oluşum sebepleri hakkında bkz. Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.12-18;

¹⁰⁵ "Tahidromos Yazıyor", **Tasvir-i Efkar**, 19 Teşrin-i sani 1910, no 418, s.2.

¹⁰⁶ "Ceraid-i Rumiyede", **Tasvir-i Efkar**, 17 Teşrin-i sani 1910, no 416, s.2.

¹⁰⁷ "Pañçederof Efendi'nin Rum Patrikhanesi'ni Ziyareti", **Tasvir-i Efkar**, 20 Teşrin-i sani 1910, no 419, s.3.

¹⁰⁸ "Rum Patriki'nin Beyanati", **Tasvir-i Efkar**, 22 Teşrin-i sani 1910, no 421, s.2.

¹⁰⁹ "Eksarh'ın Beyanati", **Tasvir-i Efkar**, 21 Teşrin-i sani 1910, no 420, s.3.

¹¹⁰ "Hristiyan Mebuslar", **Tasvir-i Efkar**, 21 Teşrin-i sani 1910, no 420, s.3.

Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasındaki yakınlaşma memnuniyetle karşılandı. Çünkü, Yunan siyasi çevreleri iki kilise arasındaki uzlaşmayı, gerçekleşmesini istedikleri ittifak için bir başlangıç olarak görmekteydiler¹¹¹.

Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasında başlayan yakınlaşma Osmanlı yönetimi tarafından da yakından takip edilmekteydi. Rumeli’de Hristiyan unsurlar arasındaki kiliseler meselesi ile ilgili 17 Ocak 1911 tarihli Dahiliye Nezareti’ne gönderilen bir raporda, Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasındaki yakınlaşmada en önemli rolü Rusya’nın oynadığı belirtilmekteydi. Buna göre, Rumlar ile Bulgarların yakınlaşmaları konusunda verilen emirler, Rusya sefaretinden verilmekteydi. Aynı rapora göre, iki kilisenin birleşmesinin ardından Rusya, Kaynarca anlaşması gereğince doğudaki Ortodoksları himaye etme hakkına sahip olduğundan Osmanlı Devleti’nin iç işlerine daha fazla müdahale etme fırsatını yakalayacaktı. Ayrıca, iki kilisenin birleşmesinin ardından Rusya’nın bir Balkan Konfederasyonu kurmaya çalışacağı ve Yunanistan’ı böyle bir birliğe sokarak Avusturya’nın güneye doğru inmesini engelleyeceği ileri sürülmekteydi. Bunun yanında Rum Patriki Yovakim Efendi’nin Rus taraftarı olduğu, ancak Patrikhane Sinod meclisindeki bazı üyelerin iki kilisenin birleşmesine karşı çıktıkları, Rum ve Bulgarların Osmanlı Devleti’ni korkutmak için yaşanan olaylardan yararlandıkları ileri sürülmekteydi¹¹².

D- EĞİTİM ALANINDA YAPILAN YENİLİKLER VE RUM TOPLUMU

1- İttihat Terakki Cemiyeti’nin Eğitim Politikası ve Rumlar

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ülke yönetiminde en önemli güç haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, eğitim alanında yapılacak yeniliklere de önem vermekteydi. Çünkü İttihatçılar, eğitim konusunda yapılacak yeniliklerin yalnızca toplumsal gelişmeye katkıda bulunmayacağını farkındaydılar. Genç kuşaklara verilecek eğitim sayesinde 19. yüzyıldan beri oluşturulmaya çalışılan “Osmanlılık” kimliğinin de çeşitli Osmanlı

¹¹¹ “Yunan-Bulgar İttifakı”, **Tasvir-i Efkar**, 25 Teşrin-i sani 1910, no 424, s.2.

¹¹² **DH.EUM.KADL**, 5/6-A.

unsurları tarafından benimsenebileceğini düşünmekteydiler. Bu bakımdan İttihatçıların, eğitime siyasal bir önem atfettikleri söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemek ve devletin varlığını sürdürmesini sağlamak için yola çıkan İttihatçılar, çeşitli etnik ve dini gruplardan oluşan Osmanlı toplumunu aynı ideal etrafında toplayabilmek ve tüm ulusal kimliklerin üstünde bir “Osmanlı” kimliği oluşmasını sağlamak için tüm ülkede ortak bir eğitim-öğretim uygulanmasını amaçlamaktaydılar.

Diğer devrimciler gibi, İttihatçılar da, bütün reformların ana eksenine eğitimi yerleştirmişti. Hem resmi hem de gayri resmi eğitim düzeyindeki yükselmenin, kitle bilincini güçlendireceğine, Osmanlı insanını anayasal ve liberal fikirlere daha açık kılacağına, hukuk ve düzenin yerleştirilmesine yardımcı olacağına inanmışlardı. Bunun yanında Tanzimat'tan beri Osmanlı rejimlerinin eğitim politikalarının aksine İttihatçılar, eğitimin amacını, idari ve askeri personelin eğitilmesinden çok tüm Osmanlı halkının aydınlanması olarak görmüşlerdir¹¹³. Bu bakımdan II. Meşrutiyet'in siyasal seçkinleri, modern merkezi devletin “vatandaşlar cemati”nin inşasında özel bir önem taşıyan iki kurum olan ordu ve okul üzerinde durmaktaydılar¹¹⁴.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 ve 1909 yıllarına ait siyasal programlarında cemiyetin eğitim konusundaki politikası açıklanmaktaydı. Programlarda Kanun-ı Esasi'de yer alan eğitim ile ilgili maddelerin uygulamaya geçirilmesi amaçlanmaktaydı. Buna göre, öğretimin serbest olduğu ve her Osmanlı vatandaşının kanuna uygun olarak özel okullar açabileceği belirtilmekteydi. Ayrıca, tüm okulların devletin gözetimi altında bulundurulacağı belirtilerek ilköğretimde öğretim dilinin her kavmin kendi lisanı ile yapılacağı, buna karşın Türkçe öğretiminin de zorunlu olacağı açıklanmaktaydı. Orta ve yükseköğretimde ise öğretim dilinin Türkçe olduğu belirtilmekteydi¹¹⁵.

İttihatçıların eğitim konusunda en önem verdikleri konu, gayrimüslim okullarına devlet denetimi getirmek istemeleri idi. Çünkü, İttihatçılar Müslüman olmayan cemaatlerin okullarında yapılan Osmanlılığa aykırı eğitimden rahatsızlık duymaktaydılar. Meşrutiyet döneminde Osmanlı yönetimi, azınlık okullarının eğitim programlarının

¹¹³ Hasan Kayalı, a.g.e., s.86.

¹¹⁴ Füsun Üstel, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde II. Meşrutiyet'te Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim yay., İstanbul, 2004, s.29.

¹¹⁵ Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, I, s.99-100, 115.

ayrılıkçı ulusal ideolojileri yeniden üretmesine engel olmak ve Osmanlı bütünlüğünü sürdürmeye dönük bir içerik kazanmasını sağlamak istiyordu¹¹⁶.

Ünlü İttihatçılardan Hüseyin Cahit'e göre, eski dönemde Osmanlı ülkesinde yaşayan Müslüman olmayan milletler, bağımsızlık için ya da kendi cinslerinden olan diğer bir hükümete katılmak için çalışırken bu amacın gerçekleşmesi uğrunda en fazla okullara önem vermişlerdi. Her devletin öğretimi, gözetim ve denetim altında bulundurduğuna değinen ve Fransa'da din adamlarının yönetimi altında bulunan okullarda ülkeye zararlı kişilerin yetiştirildiğinin anlaşılmasından sonra bu okulların kapatıldığına dikkat çeken Hüseyin Cahit, bu nedenle yeni dönemde, gayrimüslim okullarında eskiden olduğu gibi "Osmanlılık"a düşman fikirler verilmesini kabul etmeyeceklerini belirtmekteydi. "*Lisanımızı bilmeyen bir Osmanlı bize nasıl ısınabilir! Birbirimize nasıl ifham-ı meram ederiz?*" diyen Hüseyin Cahit, ilkokullarda Türkçe öğretilmesinin zorunlu kılınması gerektiğini de dile getirmekteydi¹¹⁷.

Bir başka yazısında ise Hüseyin Cahit, eski devirdeki okulların durumunu ve yeni devirde okullardan ne belediklerini şu sözlerle açıklıyordu: "*Anasır-ı gayr-i müslimenin mektepleri idare-i sabıka zamanında anasır-ı mezkureyi Osmanlılıktan tenfir ve tefrik etmeğe hadim birer menba-ı tahrikat idi... Anasır-ı saire bizden ümitlerini kesmişlerdi. Tabii mevcudiyetlerini muhafazaya, bir istiklal veya muhtariyet istihsal etmeye çalışacaklardı. Mekteplerinin programlarını buna göre tanzim eylemişlerdi. Bugün mekatib-i hususiyede o programların tatbikinde devam edilmesine hükümet-i meşrûta suret-i kat'iyede müsaade gösteremez... Muhtelif mekteplerden biz müttehid bir hıdmet bekleyeceğiz. O da Osmanlık, müsavat ve uhuvvet-i anasır hissini telkin etmekten, bu fikirle çalışmağı gençlerin zihinlerine koymaktan ibarettir*"¹¹⁸.

İttihatçılar, eğitimin Osmanlı unsurları arasındaki yakınlaşmayı arttırmasını bekliyor ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin resmi dili olan Türkçe'nin öğretilmesine büyük önem veriyorlardı. Onlara göre "... *Türkçe tedrisi, bugün hükümet-i Osmaniye için bir mesele-i hususiye, bir mesele-i maarif değil, bir mesele-i siyasiye hükmünü almıştır*".

¹¹⁶ İlhan Tekeli – Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK yay., Ankara, 1999, s.103-104.

¹¹⁷ Hüseyin Cahit, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi Programı", **Tanin**, 12 Eylül 1324, no 56, s.1.

¹¹⁸ Hüseyin Cahit, "Mektepler Meselesi", **Tanin**, 10 Haziran 1909, no 277, s.1.

Bu nedenle Hüseyin Cahit'e göre Türkçe'nin öğrenimini kolaylaştırmak için, yapılması gereken “*Huruflarımızı değiştirmeksizin huruf-i münfasılayı kabul etmek, hemen kabil-i icra ufak bazı tadilat icra eylemektir. Saniyen, huruf-i imlayı kabul*” etmektir¹¹⁹. Yine Hüseyin Cahit'e göre, Osmanlı unsurları arasında birliği sağlamak ve birbirimizi anlamak için Fransız ve Almanlar arasında tatil günlerinde yapılan öğrenci değişimi, Osmanlı unsurları arasında da uygulanabilirdi¹²⁰.

İttihatçıların eğitim konusundaki bu planları, başta Rumlar olmak üzere, Makedonya'daki Hristiyan cemaatlerin tepkisini çekmiş ve çeşitli azınlıklardan hiçbiri geçmişte sahip oldukları ayrıcalıkları terk etmeye niyetli gözükmemiştir¹²¹. II. Meşrutiyet dönemine kadar, Fener Rum Patrikhanesi'nin mezhepsel ayrıcalıklarından yararlanan Rumlar, okullarının programlarını ve öğretmenlerini kendileri belirliyor, devletin çok fazla bir müdahalesi olmadan eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürüyorlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından gerçekleştirilecek yeniliklerin, eğitim alanındaki geleneksel ayrıcalıklarının sonu anlamına geleceğini fark eden Rum toplumu, II. Meşrutiyet döneminde eğitim alanında gerçekleştirilmesi düşünülen reformlara karşı çıktı.

Gerek nüfus bakımından, gerekse dinsel ve ekonomik güç bakımından Müslüman olmayan Osmanlı unsurları arasında en önde yer alan Rumların, İmparatorluğun birçok yöresinde okulları bulunmaktaydı. Bir istatistiğe göre II. Meşrutiyet'in başlarında Rumların Osmanlı ülkesinde sahip olduğu okulların sayısı şöyleydi¹²²:

Yöre	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Avrupa Türkiyesi	2.200	3.454	134.519
Filistin	78	153	4.293
Asya Türkiyesi	1.521	2.652	121.000
Toplam	3.799	6.259	259.812

¹¹⁹ Hüseyin Cahit, “Tedrisat Meselesi”, **Tanin**, 26 Temmuz 1909, no 322, s.1.

¹²⁰ Hüseyin Cahit, “Birbirimizi Anlamak İçin”, **Tanin**, 13 Temmuz 1909, no 310, s.1.

¹²¹ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.222-223.

¹²² Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak yay., Ankara, 1996, s.371.

2- Cemaat Mekteplerinin Devlet Denetimine Alınması Sorunu ve Rumlar

İttihatçılar Osmanlı ülkesinde bulunan çeşitli cemaatlere ait olan okullar üzerinde devlet denetimi getirmek istemekteydiler. İttihatçılar böylece, cemaat okullarında Osmanlılığa aykırı öğretim yapılmasını önlemeyi amaçlıyorlardı.

II. Meşrutiyet döneminde gayrimüslim unsurlara ait okullar sorunu, Meclis-i Mebusan'ın ilk toplantı yılında Osmanlı kamuoyunun gündemine geldi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eğitim standardının yükseltilmesi ve okul eğitiminin reformu amacıyla hazırlanan ilköğretim kanun taslağı gayrimüslim okullarına devlet denetimi getirmeyi amaçlıyordu. Hazırlanan kanun taslağı gereğince dinsel okulların da içinde bulunduğu özel okullarla ilgili olarak, bu okulların ders planlarının, okul kitaplarının, öğretmenlerinin meşruti hak olarak bu okulların kurucuları ve müdürleri tarafından belirleneceği kabul ediliyordu. Ancak kanun taslağında devletin, meşrutiyet karşıtı ve devlet düşmanı eğitimin engellenmesi için bu okulların ders planlarını, okul kitaplarını, öğretmenlerini yetkili memurlar aracılığıyla kontrol etme hakkına sahip olacağı da yer alıyordu. Osmanlı Devleti, bu merkezileştirme önlemi ile, ulusal bağımsızlık propagandasını engellemeyi amaçladı. Ancak bu taslak, özellikle Rum, Bulgar ve Ermeni milletvekillerinin ve Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhlığı'nın dirençleri yüzünden kanun olarak çıkarılamadı¹²³.

Gayrimüslim unsurlara ait okullar sorunu, Kanun-ı Esasi'de yer alan bazı maddelerin değiştirilmesi konusu Meclis-i Mebusan'da görüşülürken 1909 yılının haziran ayında daha tartışmalı bir şekilde Osmanlı kamuoyunun gündemine geldi. Rum mebuslar Meclis-i Mebusan'a verdikleri önergede, Kanun-ı Esasi'nin 16. maddesine "*milel-i muhtelifenin kadimen mer'i usulü talimiyelerine halel getirilmemek*" ibaresinin eklenmesini istediler¹²⁴. Rum mebusların bu girişimlerinin temel amacı, İttihatçıların azınlık okullarında devlet denetimi kurma isteklerine engel olmaktı¹²⁵.

¹²³ Mehmet Hacısalihoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2008, s.377-378.

¹²⁴ 1876 yılında kabul edilen Kanun-ı Esasi'nin 16. maddesi şu şekildedir: "*Bilcümle mektepler Devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniyenin terbiyesi bir siyakı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye*

Önerge sahiplerinden Kozmide Efendi Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada, gayrimüslim unsurların usul-i terbiye konusundaki haklarının korunmasını istediklerini açıklamakta ve Maarif Nezareti'nin azınlık okullarına yapacağı müdahaleden kaygı duyduklarını belirtmekteydi. Hürriyetin ilanından sonra çeşitli milletlerin eğitim özgürlüklerinden mahrum kalacağına dair basında söylentiler çıktığına değinen Selanik Mebusu Yorgi Honeus Efendi, verdikleri önerenin kabulü ile bu durumun ortadan kaldırılabileceğini ifade etti. Ayrıca Yorgi Honeus Efendi, “... Rum kavmi üçbin seneden beri edebiyatı fevkaladeye malik olup üçbin seneden beri o edebiyat ile alude olduğu halde ondan hiçbir vakit vaz geçmeyecektir. Fakat bununla beraber ittihadı Osmaniyyeye hadim olacak, lisanı Osmaniye de öğrenecektir” demiştir. İttihatçı milletvekillerinden Hüseyin Cahit Bey ise, mecliste yaptığı konuşmada, Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendi'nin öğretim konusunu cemaatlara verilen imtiyazat ile birlikte ele almasını eleştirmiş ve mektepler meselesinin memleketin istikbali ile ilgili olduğunu açıklamıştır. “Usul-i talimiye”nin değişmeden kalmasını istemenin ve bunu anayasaya bir kanun olarak koymaya çalışmanın yanlış olacağını belirten Hüseyin Cahit'e göre, öğretim yöntemleri zamanın gereklerine göre değişirdi¹²⁶.

İttihatçıların azınlık okullarına devlet denetimi getirmek istemeleri ve Türkçe'nin azınlık okullarında okutulmasını sağlamaya çalışmaları, Rumların tepkisini çekti. Rum Patrikhanesi, eğitim ve askerlik konusunu görüşmek için olağanüstü bir toplantı düzenledi. Sorunu, kendilerine Osmanlı sultanları tarafından verilmiş olan ayrıcalıkların çiğnenmesi olarak değerlendiren Rum Patrikhanesi, Kanun-ı Esasi'nin 11 ve 16. maddelerinin eleştirilmesine karar verdi. Rum Patriki ise Proodos gazetesine yaptığı açıklamada, asırlardan beri devam eden statükonun bozulmasına izin vermeyeceklerini ve bunun için de öğretim özgürlüğünü koruyacaklarını dile getirdi¹²⁷. Rum Patriki Yovakim Efendi ayrıca, Standart gazetesinin muhabirine cemaat okulları üzerinde hükümet tarafından denetim getirilmek istenmesi hakkında şunları söyledi: “... evvelkinden fazla olarak mekteplerimizi kontrol etmek için asla muvafakat etmeyiz. Bazı

halel getirilmeyecektir”. (Haz.) Server Tanilli, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem yay., İstanbul, 1976, s.27.

¹²⁵ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.357.

¹²⁶ **M.M.Z.C.**, C. 4, D. 1, İç. 1, s.206-212.

¹²⁷ “Rum Patrikhanesinde”, **Tanin**, 13 Haziran 1909, no 280, s.3.

esbabdan dolayı şayed muvafakat etsek dahi, mekteplerimizde okunacak Yunan tarihi müstesna olmalıdır”¹²⁸.

Bulgar Eksarhı da Proodos gazetesine yaptığı açıklamada, hükümetin düşüncesinin uygulanamaz olduğunu iddia ederek “... *gayr-i müslimlerin edebiyatça fakir ve tahsili müşkil olan Türkçe’yi öğrenmeleri mümkün değildir. Bizim tahsilimizin bildiğimiz ve konuştuğumuz lisan-ı millimiz ile usül-i hazır mucibince devamı lazımdır*” demiştir. Rumca gazeteler ise, kendilerine verilen ayrıcalıkların yalnızca mezhepsel konuları değil, aynı zamanda aile hukuku ile eğitim konularını da kapsadığını ileri sürdüler. Rum Patrikhanesi’nin, Patrikhane mekteplerinin idare ve teftişleri konusunda devlet denetimini kabul etmemeleri İttihatçıların tepkisini çekti. Hüseyin Cahit, “*Ap aşikar görülüyor ki Patrikhane’nin istediği şey istediği gibi mektep açarak istediği gibi tedrisatta bulunmaktan, zahiren hükümete karşı bir mesuliyet deruhde ediyor gibi görünerek hakikatte müstakil olmaktan ibarettir. Bir hükümet-i meşrutayı bu gibi arzulara mümaşat edecek kadar safdil zannetmek hatadır*” demektedir¹²⁹.

Rumları ve daha genel olarak azınlıkları rahatsız eden durum, devletin okullar üzerinde denetim kurmak istemesiydi. Çünkü o güne kadar azınlıklar, okul programlarını kendileri belirledikleri gibi bakanlığın teftişini de kabul etmiyorlardı. Hatta, teftiş amacıyla gelen görevlileri, mezhepsel ayrıcalıkları gerekçe göstererek okullara sokmuyorlardı. Ayrıca, Rum Patrikhanesi, cemaat okullarında verilen eğitim sayesinde Ortodoks milletler üzerinde kurmuş olduğu egemenliği, İttihatçıların tüm ülkede ortak bir eğitim-öğretim uygulama istekleri ile kaybedeceğini düşünmekteydi.

Maarif Nazırı Nail Bey ise, Rumlardan gelen tepkiler üzerine basına yaptığı açıklamada, Patrikhanenin heyecan ve telaşının gereksiz olduğunu belirterek Patrikhanenin savunduğu imtiyazatın mahiyetini tam olarak bilmediğini açıkladı ve yeni kanunun bütün Osmanlı çocuklarının aynı eğitimden geçmesini sağlayacağını ifade

¹²⁸ Rum Patriki sözlerinin devamında şunları söylemiştir: “*Hükümet, mekatib-i ibtidaiyeye dokunmayacağını beyan ediyor. Fakat mekatib-i idadiyyede tedrisatın Rumca yerine Türkçe ile icrasını teklif ediyor. Bizim mekteplerimiz hiçbir vechle hükümetin müzaheretinden müstefid olmadığı gibi imtiyazatımız kadim beratlarda te’yid olunmuş, hatta bunlardan bazıları beynelmilel tasdik edilmiş olduğundan hal-i hazırda bir tebeddül icra edilmek arzusuna karşı suret-i mutlakada muhalefet edeceğiz... Bu devr-i meşrutiyette devr-i sabıkdakinden daha berbat olmak istemeyiz*”. **Tasvir-i Efkar**, 3 Temmuz 1909, no 34, s.7-8.

¹²⁹ Hüseyin Cahit, “Mektepler Meselesi”, **Tanin**, 13 Haziran 1909, no 280, s.1.

etti¹³⁰. Rum Patriki Yovakim Efendi, La Turquie gazetesinin muhabiri ile yaptığı görüşmede, muhabirin “*Mekteplerin hükümet tarafından teftişine müsaade edecek misiniz?*” şeklindeki sorusuna şu cevabı vermiştir: “*Hiç de müsaade etmeyeceğiz. Patrikhane hükümete karşı mes’uldür. Hükümete bu mes’uliyet kafidir, nasıl ki asırlarca kıfayet etti. Bu babdaki hukuk-i tarihiyemizi her şeye ve herkese rağmen müdafaa edeceğiz*”¹³¹.

Rum Patriki’nin bu sözlerine İttihatçılar sert şekilde cevap verdi. Hüseyin Cahit bu konuda şunları yazmaktaydı: “*Biz de hükümetin hakk-ı meşruunu her şeye ve Patrikhanenin mümanaatına rağmen müdafaa edeceğiz... Dünyada hangi hükümet vardır ki kendi memleketinde kendi tebaasının tesis edeceği mektepler üzerinde hakk-ı teftiş olmasın? Mekteplerin suret-i teftiş hakkında kanun vaz edeceğiz. Bu esnada her hususi mektebi teftiş ettiğimiz gibi Rum hususi mekteplerini de teftiş eyleyeceğiz. Patrikhanenin verdiği emr üzerine mektep müdürleri veya muallimleri mümanaat ederse lazım gelen muamele-i tedbiyeyi yapacağız*”. Yine Hüseyin Cahit’e göre, “*Mekteplerde Osmanlılığa mugayir, vatan ve millete muzır tedrisat ve muamelat cereyan etmiyorsa neden müfettişlerin vücudundan endişe edilsin?... Rum çocuklarına Türklerin vahşilikleri diye yazılmış şiirleri ezberletmek hiçbir zaman Hristiyan dininin icabatından diye gösterilemez*”¹³².

Osmanlı Hükümeti’nin Rum okullarının teftiş hakkındaki kararına rağmen, bazı Rum okullarının müdür ve idarecileri, teftiş amacıyla gelen görevlilere okul hakkında istenilen bilgiyi vermemiş ve bu konuda Patrikhane ve metropolithanelere müracaat edilmesini istemiştir. Bu durum üzerine Maarif Nezareti tarafından tüm maarif idarelerine bu konuda bir tebligat yapılmış ve teftiş amacıyla gelen görevlilere istenilen bilgileri vermeyen ve teftiş engelleyen okul müdürleri ve idarecileri hakkında gerekli kanuni işlemlerin yapılması istenmiştir¹³³. Ancak Maarif Nezareti’nin bu tebligatından kısa bir süre sonra, Fener Rum Mektebine teftiş amacıyla gelen görevlilere okul idaresi tarafından, Patrikhane’nin özel izni olmaksızın teftişe izin verilemeyeceği bildirilmiş ve

¹³⁰ **Tasvir-i Efkar**, 17 Haziran 1909, no 18, s.8.

¹³¹ “Patrik Yovakim Efendi’nin Beyanati”, **Sabah**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 7205, s.2-3; “Rum Patriki ile Mülakat”, **Tasvir-i Efkar**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 137, s.1-2.

¹³² Hüseyin Cahit, “Rum Patriki İle Bir Mülakat”, **Tanin**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 403, s.1.

¹³³ “Cemaat-i Gayrimüslime Mekatibinin Suret-i Teftiş”, **Tasvir-i Efkar**, 12 Teşrin-i evvel 1910, no 380, s.3.

teftişin yapılması engellenmiştir¹³⁴. Benzer şekilde Selanik'teki Rum idadi mektebine giden bakanlık müfettişine de okul müdürü tarafından gerekli yardım yapılmamıştır. Ancak, teftişe engel olması nedeniyle bu okul müdürü hakkında yasal işlemler başlatılmıştır¹³⁵.

1910 yılının temmuz ayında Maarif Nezareti, Patrikhanelere yolladığı bir yazı ile öğretim konusunda yeni bir sınırlama getirmek istedi. Buna göre; o güne kadar gayrimüslim okullarından verilen diplomalarda yalnızca o toplumun dili yer almakta ve diplomalar bakanlık tarafından onaylanmaktaydı. Bakanlık tarafından gönderilen yazıda artık diplomaların bir yüzünün o toplumun dili ile, diğer yüzünün de Türkçe yazılması istenmekte ve böyle hazırlanmayan diplomaların onaylanmayacağı bildirilmekteydi. Ayrıca, aynı dönemde azınlık lise ve jimnazlarındaki öğrencilerin askerlik sorunu ile azınlık okullarındaki öğretmenlerin askerlik sorunları ortaya çıkmıştı¹³⁶. Maarif Nezareti, gayrimüslim okullarında çalışan öğretmenlerin askerlikten muaf tutulabilmeleri için isimlerinin hükümet tarafından bilinebilmesi ve diplomalarının da bakanlıkta bulunması gerektiğinden bahisle, Rum okullarında görev yapan öğretmenlerin sayısını ve okutulan dersleri içeren bir cetvelin gönderilmesini Rum Patrikhanesi'nden istedi¹³⁷.

3- Rum Okullarındaki Yunanlı Öğretmenler Sorunu ve İttihatçılar

Hem Osmanlı Hükümeti'nin hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim konusunda gerçekleştirmeyi düşündüğü yeniliklerden birisi de cemaat okullarında görev yapan yabancı öğretmenlerin çalışmasına kısıtlama getirmektir. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin Girit sorunu ve Türkiye'deki gizli Yunan faaliyetleri nedeniyle gerginleştiği 1909 yılında, Rum okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılması konusunda çalışmalar başlatıldı. Rum okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlerin görevden uzaklaştırılması düşüncesi,

¹³⁴ "Fener Rum Mektebi", **Tasvir-i Efkar**, 14 Teşrin-i evvel 1910, no 382, s.3.

¹³⁵ Bu olay Selanik'te yayınlanan İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı gazetelerden Rumili gazetesi ile Nea Alitya gazetesi arasında Rum okullarının teftişi konusunda sert bir polemik yaşanmasına neden olmuştur. "Mekatib-i Gayrimüslimenin Teftişi Meselesi ?", **Rumili**, 32(?) Kanun-ı evvel 1910, no 325, s.1.

¹³⁶ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.360.

¹³⁷ "Rum Mektepleri Muallimlerinin Askerliği", **Tasvir-i Efkar**, 17 Nisan 1910, no 317, s.4.

yalnızca cemaat okullarına devlet denetimi getirme isteğinden kaynaklanmıyordu. Hükümet, bu girişim ile aynı zamanda Osmanlı topraklarındaki Yunan propagandasını da önlemeyi amaçlamaktaydı.

5 Temmuz 1909 tarihinde Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, “*Teba-i ecnebiyyenin Osmanlı mekteblerinde muallim sıfatıyla istihdam olunmaları hakkında öteden beri müttehid ve ba-irade-i seniyye mü'eyyed ve mer'i olup henüz bir kanun ile tadil ve ilga edilmemiş olan mukarrerat ahkâmının muhafazasıyla Yunanlı muallimlerin men'leri lazım geleceğinin Maarif Nezaret-i Aliyyesiyle bilmuhabere vilayat memurin-i mülkiyesiyle maarif müdürlerine vesaya-yı mukteziye ifası*” istenilmekteydi¹³⁸. Bu yazıdan kısa bir süre sonra Osmanlı Hükümeti tarafından Rum Patrikhanesi'ne gönderilen bir yazıda, Rum okullarında bulunan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmalarını istedi¹³⁹.

İttihatçıları bu konuda en fazla rahatsız eden durum, Yunan vatandaşlığında bulunan öğretmenlerin Osmanlı vatandaşı Rumları Yunanistan'ın siyasi hedefleri doğrultusunda yetiştirmesi idi. İttihatçılar bu endişelerinde haklıydılar. Çünkü, 19. yüzyılda Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanması sonrasında, Osmanlı ülkesindeki Rum okullarının ders programları ve bu okullarda okutulan kitapların seçimi Yunanistan tarafından yapılmıştı¹⁴⁰. Ayrıca, Osmanlı ülkesindeki Rum okullarında Yunan propagandası yapıldığına dair kanıtlara rastlanmaktaydı¹⁴¹. Rum okullarında verilen eğitimden dolayı Rumlar, kendilerini Yunanistan'ın bir parçası olarak görmekteydiler¹⁴².

Girit sorunu nedeniyle Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerginleştiği, Osmanlı ülkesinde Yunan mallarına karşı boykotun yapıldığı bir dönemde, Osmanlı basını Yunanlı öğretmenler sorununa sütunlarında geniş yer ayırdı. Osmanlı okullarında Yunan propagandası yapıldığına dair zaman zaman Türkçe basında haberler

¹³⁸ DH.MKT, 1308/10.

¹³⁹ “Rum Muallimleri”, **Tanin**, 28 Ağustos 1909, no 355, s.3.

¹⁴⁰ İlkur Polat, “Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim-Öğretim Kurumlarının Yeri ve Önemi”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)**, III. Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.440.

¹⁴¹ H. Siren Kırkpınar, **1908-1912 İzmir Sancağında Rumlar (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Durumları)**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988, s.105.

¹⁴² Bülent Atalay, **a.g.e.**, s.71.

yer almış ve Osmanlı basını bu haberlere tepki göstermiştir¹⁴³. Örneğin İzmir’de, Osmanlı Rum okulu öğrencileri İzmir Rum metropoliteninin girişimleri ile Yunan Kralı’nın ismi günü nedeniyle Yunan Konsoloshanesi’ne giderek Yunan Kralı’na tebrik telgrafları göndermişler ve Yunan bayrakları taşımışlardır¹⁴⁴. Samsun’da ise Rum okulunda okutulan bir tarih kitabında Türkler hakkında olumsuz ifadeler yer aldığı tespit edildi¹⁴⁵. Yine İzmir’de yer alan bir Rum okulunun Yunanlı öğretmenleri bir yürüyüş esnasında Rum öğrencilerin başına geçerek Yunan bayrağını açtılar. Bunun yanında İzmir’de, Kayserili olan ve yalnızca Türkçe bilen bir Rum öğrencinin Rum yetimhanesinin Yunan vatandaşlarından oluşan heyeti tarafından yetimhaneye kabul edilmemesi İttihatçı basını rahatsız etti¹⁴⁶.

Hüseyin Cahit, Rum okullarındaki Yunanlı öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki etkilerini konu alan bir yazısında “*Osmanlı mektepleri üzerinde bu ecnebi nüfuzu devam edecek mi?*” diye sormakta, kendilerinin yabancı öğretmenlere karşı olmadığını, ama ilkokullarda dışardan öğretmen getirmeye gerek olmadığını belirtmekte ve şöyle devam etmektedir: “*Bir Rum mektebinde Atina’dan yahut Yunanistan’ın başka bir tarafından gelmiş bir muallime ne ihtiyaç var?... Çünkü elbette Türkiye dahilinde bir ibtidai mektebinde muallimlik etmeğe kabiliyetli bir Rum, bir Bulgar veya Sırp vardır. Muallimlerin dest-i terbiyelerine verilen çocuklar üzerinde ne büyük tesir icra ettikleri düşünülecek olursa Türkiye’deki akvamdan biriyle rabıta-i irkiyesi bulunan bir ecnebi muallimin çocuklara ne yolda telkinatta bulunabileceği pek kolaylıkla tahmin edilebilir. Küçük yaşlarında iken böyle Türklere ve Osmanlılık fikrine düşman olarak büyütülmeye başlayan çocukları sonra kendimize ısındırmak pek müşkül bir vazife teşkil eder*”¹⁴⁷.

Hükümetin Osmanlı okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmasını istemesine, Fener Rum Patrikhanesi ve Rum gazeteleri

¹⁴³ “Rum Mekteplerinde Yunanlı Muallimler”, Köylü gazetesinden akt. **Tasvir-i Efkar**, 26 Nisan 1910, no 326, s.5; “Yunanlı Muallimler”, **Sabah**, 27 Temmuz 1909, no 7125, s.3.

¹⁴⁴ **D.H.H.**, 14-1/22; “İzmir’de Bandıra Meselesi”, **Tanin**, 12 Mayıs 1911, s.3.

¹⁴⁵ Hüseyin Cahit, İzmir ve Samsun’da görülen bu iki olay hakkında şunları yazmıştır: “*Şimdi yine Patrik Efendi hazretlerinin inşafına müracaat ederek sorarız, taht-ı idarelerinde bulunan, mesuliyet-i maddiye ve maneviyeleri kendilerine raci olan mekteplerde Osmanlılık zararına olarak bir Yunan ittihadını müşevvik dersler verilmesi kabil-i tecviz midir? İyi bir şey midir? Biz Türkler ve sair Osmanlılar bunu görürsek memnun mu oluruz? Patrikhane’ye itimat mı ederiz?*”. “Hüseyin Cahit, “İttihad-ı Anasıra Mani Ahvalden”, **Tanin**, 12 Mayıs 1911, s.1.

¹⁴⁶ Hüseyin Cahit, “Osmanlı Mekteplerinde Ecnebi Muallimler”, **Tanin**, 9 Mayıs 1910, no 605, s.1.

¹⁴⁷ Hüseyin Cahit, “Osmanlı Mekteplerinde Ecnebi Muallimler”, **Tanin**, 9 Mayıs 1910, no 605, s.1.

tarafından karşı çıkıldı. Rumca gazetelere göre, Rum okullarında okutulan kitaplar Patrikhane tarafından belirleniyor ve bunların dışında kitap okutulmuyordu. Eğer Patrikhanenin kabul ettiği program dışında hareket eden olursa bunlar cezalandırılıyordu ve bugüne kadar böyle bir durum olmamıştı. Ayrıca Yunanlı öğretmenlerin Osmanlı Rum okullarında görev yapmaları bir zorunluluktur. Çünkü, Osmanlı okullarında görev yapacak öğretmenleri yetiştirecek okulları yoktu. Bu nedenle Atina Darülfünunu'na öğrenci göndermek zorunda kalıyorlardı ve Yunanlı öğretmenler, görevlerinden uzaklaştırılırsa okullar öğretmensiz kalacaktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı gazeteler ise, Rum gazetelerinin bu görüşüne katılmamaktaydı. Bulgarların bundan sonra okullarında, Osmanlı vatandaşı olan Bulgarlara görev vereceklerini hatırlatan cemiyet yanlısı gazeteler, bu durumu Rumlara örnek gösteriyordu¹⁴⁸.

Fener Rum Patrikhanesi ve Osmanlı Rumları, Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmasını isteyen hükümetin kararına direndiler. Bu konuda özellikle İzmir Rum metropoliti, Rum okullarındaki Yunanlı öğretmenlerin çıkarılmasına karşı çıktığı gibi Rum okullarında görev yapan öğretmen ve görevlilerin isim ve uyruklarını içeren yazıyı Aydın Valiliği'ne bildirmemekte ısrar etti¹⁴⁹. Ayrıca, resmi veya resmi olmayan Osmanlı okullarında yabancı müdür, öğretmen ve memur çalıştırılması hükümet tarafından yasaklanmasına rağmen İzmir'in Birunabad (Bornova) nahiyesindeki okullarda on sekiz Yunanlı öğretmenin görev yaptığı anlaşıldı. Bu konuda Aydın Valiliği'nce İzmir Rum Metropolitliği'ne gönderilen bir yazıda, Rumları Osmanlılıktan soğutmak ve “Yunaniliğe” yaklaştırmak için çalıştığı eserleriyle ispatlanmış olan Yunan milletinden okullarda öğretmen çalıştırılmasının doğru olmayacağı bildirilerek bu konuda gerekenin yapılması istendi. Bu konuda çeşitli maarif idarelerinden gelen sorular üzerine Maarif Nezareti, öğretime engel olmamak ve geçici bir müsamaha olmak koşuluyla, ilkokulların üstündeki Rum okullarında görev yapan öğretmenlerin, 1910 yılının mayıs ayının sonuna kadar görevlerine devam etmelerine izin verilmesi kararını aldı¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Patris gazetesinden akt. **Tanin**, 20 Temmuz 1910, no 677, s.3.

¹⁴⁹ İzmir metropolitinin Rum okullarında çalışan Yunanlı öğretmenleri görevden uzaklaştırmamakta diretmesi, bu konuda Aydın Vilayeti'ne yazdığı cevabi yazıda “dince, cinsçe, milletçe” Yunanlıların Rumlardan farkı olmadığını ileri sürmesi İzmir'in yerel basınında eleştiri konusu oldu. “Yunanlı Muallimler Meselesi”, **Köylü**, 31 Temmuz 1326, no 593, s.1.

¹⁵⁰ **DH.MUİ**, 84-2/25.

İzmir’de yayınlanan İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı gazetelerden İttihat gazetesi, Rum okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmaları konusunda kararlı bir tutum sergiledi. İttihat gazetesine göre, “*Yunanlılar kat’iyyen bilmelidirler ki artık müessesat-ı resmîye ve milliye-i Osmaniye’de kendilerine iş yoktur. Şimdiye kadar ettikleri tohum-ı fesad ve nifak kafîdir. Şimdiye kadar Türklerle Osmanlı Rumların aralarını açmak için ettikleri gayretler elverir. Şimdiye kadar bize içirdikleri zehirler yeter*”¹⁵¹. Rum mekteplerinde Osmanlı vatandaşı olan Rumlara yer verilmemesinin sebebi olarak okul yönetimlerinde bulunan Yunanlı idarecileri sorumlu bulan ve hükümetin Yunanlıları Rum cemaati işlerini idarede serbest bırakmasını koynunda kurulmuş bir dinamiti tutmaya benzeten İttihat gazetesi, “*Yunanlılar mekteplerde muallim buldukça oradan yetişecek olan Osmanlı çocuklarında vatandaşlarına karşı bir hiss-i muhabbet ve uhuvvet bulunmak mümkün müdür?*” demektedir¹⁵².

Öğretime engel olmamak için Rum okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlere verilen geçici çalışma izninin süresinin dolmasından sonra Maarif Nezareti tarafından Rum okullarında görev yapan Yunanlı öğretmenlerin görevden uzaklaştırılması konusunda kesin karara varılarak bu durum, Yunanlı öğretmenlere bildirilmeye başlandı¹⁵³. Yunanlı öğretmenlerden her yerde yirmi dört saat içinde ülkeyi terk etmeleri istendi. Taşralarda ise Rum okulları müdürlerinden, okullarında görev yapan öğretmenlerin hangi ülkenin vatandaşlığında bulunduğu dair birer yazı istendi¹⁵⁴. Ancak Maarif Nezareti’nin bu kararı sonrasında, Yunanlı öğretmenlerin Osmanlı vatandaşlığına geçerek görevlerine devam etmek istedikleri anlaşılmaktadır¹⁵⁵. Bu durum üzerine Osmanlı Hükümeti, bu konuda verilecek dilekçelerin kabul edilmemesi kararını aldı¹⁵⁶.

¹⁵¹ “Rum Cemaati ve Yunanlılar”, **İttihat**, 26 Mayıs 1910, no 474, s.3.

¹⁵² “Yine Rumlara ve Yunanlılar”, **İttihat**, 30 Mayıs 1910, no 477, s.2.

¹⁵³ Örneğin Ayvalık’taki Rum idadisinde görev yapan üç Yunanlı öğretmenin öğretmenlik yapmaları yasaklandığı gibi, Rum okuluna geri dönmeleri halinde okul müdürünün de kanunen cezalandırılacağı kendisine bildirilmiştir. “Yunanlı Muallimlerin İhracı”, **Tasvir-i Efkar**, 16 Teşrin-i sani 1910, no 415, s.3.

¹⁵⁴ “Yunanlı Muallimler”, **Tasvir-i Efkar**, 29 Eylül 1910, no 369, s.3.

¹⁵⁵ “Yunanlı Muallimler”, **Tasvir-i Efkar**, 3 Kanun-ı evvel 1910, no 432, s.4; “Yunanlı Muallimler”, **Rumili**, 30 Teşrin-i sani 1910, no 299, s.3.

¹⁵⁶ “Yunanlı Muallimler”, **Tanin**, 3 Kanun-ı evvel 1910, no 810, s.3.

Osmanlı Hükümeti tarafından Müslüman olmayanların okullarında yabancı öğretmenler çalıştırılmaması hakkında alınan karara rağmen, Bulgar Eksarhlığı tarafından yapılan başvuru üzerine Bulgar okullarında Bulgaristan vatandaşı olan öğretmenlerin çalıştırılmasına izin verildiği anlaşılmaktadır. Bu kararı eşitliğe aykırı bulan Rum gazetelerinin eleştirilerine karşın söz konusu yasağın, Osmanlı hukuk ve menfaatine aykırı davranmayan yabancı öğretmenlere uygulanmayacağına dair basında haberler yayımlandı¹⁵⁷.

Rum mebuslar, 1910 yılının ağustos ayında Şeyhülislam aracılığıyla Osmanlı Hükümeti'ne Rum cemaatinin çeşitli konulardaki isteklerini içeren bir tahrir verdiler. Rum mebuslar eğitim konusunda, resmi okullara ait diplomalar ile cemaat okullarına ait diplomaların eşit tutulmasını öngören bir kanun düzenlenmesini ve cemaat okullarından mezun olanların resmi okullardan mezun olanlar gibi devlet işlerinde görevlendirilmelerini istediler¹⁵⁸.

Fener Rum Patrikhanesi ise, 1910 yılının sonlarına doğru Adliye ve Mezahip nezaretine gönderdiği bir tahrirde, yabancı öğretmenler konusundaki hükümetin tavrını “şovenizm” olarak nitelendiriyor, öğretimin aksamaması için yabancı öğretmenlerin görevden uzaklaştırılması uygulamasına son verilmesini istiyor ve şu taleplerde bulunuyordu¹⁵⁹:

- Patrikhane ve metropolitler tarafından onaylanmış olan diploma sahiplerinin aynı derecede resmi okullardan mezun olan öğrencilerin haklarına sahip olmalarını içeren genel bir kanunun yapılması,

- Rumca eğitim veren okullara hükümetin eğitim bütçesinden verilecek olan ödeneklerin Patrikhane veya metropolithanelere verilmesi,

- Hükümet tarafından mekteplere yapılacak teftişatın 1891'de yayınlanan beyannameye uygun olarak yapılması.

Rum Patrikhanesinin Adliye ve Mezahip Nezareti'ne vermiş olduğu bu tahrir, daha sonra Maarif Nezareti'ne gönderildi. Maarif Nezareti, Patrikhanenin tahririnde yer

¹⁵⁷ “Ecnebi Muallimler”, **İkdam**, 23 Eylül 1909, no 5391, s.2.

¹⁵⁸ “Rum Mebuslarının Tahriri”, **Tanin**, 28 Ağustos 1910, no 715, s.1-2.

¹⁵⁹ “Patrikhanenin Tahriri”, **Tanin**, 24 Kanun-ı evvel 1910, no 828, s.2.

alan iddia ve taleplere uzun bir yazı ile cevap verdi¹⁶⁰. Nezarete göre, Patrikhanenin Rum cemaat mektepleri hakkındaki görüşlerini açıklarken kullanmış olduğu “*emr-i maarifdeki muhtariyet ve idare-i müstakile*” sözü açıklanmaya muhtaçtır. Bu söz, Patrikhanenin “*mekatip ve maarif işlerine has olarak hükümet-i Osmaniye içinde bir hükümet-i muhtare ve müstakile şekli*” yaratmak istediği şekilde yorumlanabilir. Patrikhanenin tavrında şikayet edilen hükümet memurlarının Rum okulları müdür ve öğretmenleri ile temasta buldukları ve mahalli memurların mezhep imtiyazlarına uymadığı şeklindeki şikayetlerine gelince, Osmanlı hükümeti Rum okullarını kendi yönetimi altına almak istese “*öyle dolambaçlı yollar yerine*”, Meclise verilecek bir kanun teklifi ile yapabirdi. Maarif Nezareti’ne göre, Patrikhanenin eğitim işlerinde bahsetmiş olduğu imtiyazat-ı mezhebiyenin hukuki dayanakları, 1272 (1856) tarihli Hatt-ı Hümayun ile bunu tefsir eden 1308 (1891) tarihli karar-ı alidir. Buna göre, Patrikhanenin hükümetten izin alarak okul inşa edip açması, Patrikhane veya metropolithanelerin açmış oldukları okulların programlarını belirlemesi ve öğretmenlerini seçmesi “imtiyazat” olarak değerlendirilemez. Patrikhanenin tavrında yer alan taleplerden birincisi hakkında ayrıca bir kanunun yapılmasına gerek yoktur. İkinci talepte yer alan hükümet bütçesinden ayrılan ödeneğin Patrikhane ve metropolitler aracılığıyla dağıtılması konusunda uygun bir karar alınabilir. Rum mekteplerinin teftişi Patrikhanenin isteğine uygun olarak yapıldığı için üçünü talebe de gerek yoktur. Maarif Nezareti, Patrikhanenin tavrına verdiği cevapta yabancı öğretmenler konusunda, gerektiğinde hükümetten izin almak, öğretmenlerin hüviyetleriyle görev yapacakları okulların isimlerini içeren bir defteri bildirmek koşuluyla hükümetçe gerekenin yapılacağını bildirmiştir¹⁶¹. Adliye ve Mezahip Nezareti ise Patrikhane’ye verdiği cevapta, Rum okullarının mütevellî heyetleri arasında bulunan Yunanlıların görev yapmasına asla izin verilemeyeceğini belirterek bu konuda gerekenin yapılmasını istemiştir¹⁶².

¹⁶⁰ Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Rum Patrikhanesi’nin tavrı hakkında Ameroliptos gazetesinin muhabirine yaptığı açıklamada Rum okullarında görev yapan öğretmenlerin diplomalarının bakanlıkça inceleneceğini ve buna karşı çıkmayı gerektirecek bir durumun olmadığını söylemiştir. Emrullah Efendi cemaat mekteplerinin teftişi hakkında ise şunları söylemiştir: “*Hükümet mekatib-i hususiyeye üzerindeki hakk-ı teftişini tamamıyla muhafaza edecektir. Bir idare-i meşrutada böyle bir hak esası kat’iyyen iskat edilemez. İdare-i sabika bile Rum mekteplerini teftişe tabi tutmuştu*”. “Patrikhane Tavrı”, **Ahenk**, 3 Kanun-ı sani 1911, no 4397, s.1-2.

¹⁶¹ “Rum Patrikhane Mektepleri”, **Tanin**, 4 Kanun-ı sani 1911, no 839, s.2.

¹⁶² “Patrikhaneye Cevap”, **Tanin**, 13 Kanun-ı sani 1911, no 848, s.2.

Hüseyin Cahit, Rum Patrikhanesi'nin takririni ele aldığı yazısında, Türkler ve Rumlar arasında yanlış anlaşılmalara neden olan bu konunun çözüme kavuşturulması bakımından Patrikhane'nin takririni olumlu bulduğunu açıkladı. Özel okullara ve cemaat okullarına devletçe maddi yardım yapılmasına karşı olduğunu açıklayan Hüseyin Cahit'e göre, Osmanlı Hükümeti ile Rum Patrikhanesi arasında bir cemaat mektepleri sorununun var olduğunu gösterecek hiçbir ciddi anlaşmazlık yoktu¹⁶³.

Maarif Nezareti'nin hazırlamış olduğu tedrisat-ı ibtidaiye kanun layihasının 1911 yılında Meclis-i Mebusan'a sunulması ile Osmanlı ülkesinde uygulanacak olan yeni eğitim politikası, yeniden Osmanlı kamuoyunun gündemine geldi. Meclis-i Mebusan'daki Rum mebuslar, var olan ayrıcalıklara aykırı olduğunu düşündükleri bu kanun layihasına karşı oy kullanılması kararını aldılar¹⁶⁴. Ayrıca beğenmedikleri bu kanun layihasına karşı birlikte hareket etmek için diğer Hristiyan milletlerin mebusları ile bir ortak cephe kurmaya çalıştılar¹⁶⁵. Bu konuda onları en fazla endişelendiren nokta, gayrimüslim okullarının bakanlık tarafından teftişi ile Türkçe'nin azınlık okullarında okutulması zorunluluğu olmuştur.

İttihatçılara göre ise, azınlık okullarının bakanlık tarafından teftişini zorunlu kılan nedenler bulunmaktaydı. Hristiyan unsurlara bağımsızlık fikri aşılıyarak onları Osmanlılıktan ayrılmaya teşvik eden bu okullarda, uzun yıllardır verilen eğitimin bir anda değişmesi beklenemezdi. Rumeli'deki Hristiyan mekteplerinde okutulan ve Türklere ve İslamlara karşı düşmanlık telkin eden kitaplar bu durumu doğrulamaktaydı. Bu nedenle, başka bir esasa göre kurulmuş olan azınlık okullarının kuvvetli bir teftiş ihtiyacı bulunmaktaydı¹⁶⁶.

4- Eğitim Konusunda İttihatçılar İle Rumlar Arasındaki Uzlaşma

Fener Rum Patrikhanesi, 25 Şubat 1911 tarihinde Adliye ve Mezahip Nezareti'ne verdiği yeni bir takrirden, Patrikhane'nin hükümet içinde hükümet rolü

¹⁶³ Hüseyin Cahit, "Rum Cemaat Mektepleri", **Tanin**, 8 Kanun-ı sani 1911, no 843, s.1.

¹⁶⁴ "Rum Mebuslarının İçtimaı", **Rumeli**, 10 Kanun-ı sani 1911, no 333, s.1.

¹⁶⁵ "Rum Mebuslar-Tedrisat-ı İbtidaiye Layihası", **Tasvir-i Efkar**, 4 Şubat 1911, no 492, s.2.

¹⁶⁶ Hüseyin Cahit, "Anasır Aleyhinde Tahrikat", **Tanin**, 6 Şubat 1911, no 872, s.1.

oynadığı şeklindeki iddialara karşı çıkmakta ve “... *Osmanlı milleti bir tabir-i lisani ise de hakikatte gayr-i mevcuttur*” demektedir. Ayrıca Rum Patrikhanesi, bir İslam devleti altında yaşayan Hristiyan bir milletin dilinin korunabilmesi için öğretiminin ancak ırkdaşı olan bir merkezin idaresinde bulunmasına bağlı olduğunu ve böyle bir merkezin de Rum milleti için Patrikhane olduğunu iddia etmekteydi¹⁶⁷.

Fener Rum Patrikhanesi, 1911 yılının ilk aylarında bir yandan hükümete karşı Hristiyan milletler arasında bir birlik kurmaya çalışırken, bir yandan da hükümet ile yapılacak görüşmeler ile isteklerini kabul ettirebileceğini düşünmekteydi. Patrikhane’de oluşturulan bir heyet ile Sadrazamı ziyaret eden Rum Patriki, öğretim ve askerlik konusunda Patrikhane’nin isteklerini dile getirmiş ve Patrikhane’nin ayrıcalıklarına yapıldığını iddia ettiği müdahalelerden şikayet etmiştir. Sadrazam ise Rum Patriki’ne verdiği cevapta 1891 tarihli tahriratta yer alan maddelere uygun olarak Rum okullarının teftişinin yapılacağını, kardeşliğe aykırı olan derslerin yasaklanacağını ve Rum öğretmenlerin askerliği hakkında Maarif Nazırı ile görüşerek öğretmenlerin askere alınmalarının ertelenmesini önereceğini söylemiştir¹⁶⁸.

Askerlik ve öğretim konusunda Rum Patrikhanesi ile yaşanan anlaşmazlıktan Osmanlı Hükümeti’nin ve İttihatçıların rahatsız oldukları ve bu sorunu çözüme kavuşturmak istedikleri anlaşılmaktadır. Rum Patriki’nin Sadrazamı ziyaretinden kısa bir süre sonra Dahiliye Nazırı Halil Bey, Patrikhane’ye giderek Rum Patriki ile askerlik ve öğretim konusu üzerinde görüştü. Rum Patriki görüşme sırasında, kendilerine verilmiş olan ayrıcalıklar arasında yer alan öğretim konusundaki mevcut durumun devamında ısrar etmiş ve hükümetin Rum okullarını teftişine hiçbir zaman karşı çıkılmadığını ileri sürmüştür. Halil Bey ise, hükümetin öğretime engel olmak niyetinde olmadığını, ancak Osmanlıların vatan sevgisini ve kardeşlik hissini artırmayı amaçladığını söylemiştir¹⁶⁹.

Rum mebuslar ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin üyeleri ile görüşerek eğitim sorununda bir anlaşma zemini aramaya çalıştılar. 1911 yılının mart ayından itibaren İttihatçılar ile Rum mebuslardan oluşan karma bir komisyon, eğitim konusunda yaşanan anlaşmazlığı çözmek için çalışmalara başladı¹⁷⁰. Maarif Nazırı İsmail Hakkı Beyin de

¹⁶⁷ “Yeni Bir Takrir”, **Tanin**, 1 Mart 1911, no 895, s.1-2.

¹⁶⁸ “Rum Patriki’nin Ziyareti”, **Tanin**, 2 Nisan 1911, no 927, s.2.

¹⁶⁹ “Halil Bey Patrikhane’de”, **Tanin**, 2 Nisan 1911, no 933, s.2.

¹⁷⁰ “Tedris Meselesinde İtilaf”, **Tanin**, 21 Mart 1911, no 915, s.1.

katıldığı komisyon kısa bir süre sonra bazı noktalar üzerinde anlaşmaya vardı. İki taraf arasında varılan anlaşmaya göre¹⁷¹:

- Rum cemaatine ait okullar bakanlığın müfettişleri tarafından denetlenerek teftiş raporları bakanlığa veya maarif müdürlüklerine verilecek. Teftiş sonucunda okullarda yasal olmayan bir durum görülürse, hükümet tarafından doğrudan doğruya okul idarelerine müracaat olunmayıp Patrikhane veya metropolithanelere müracaat olunacak. Eğer hükümet ile Patrikhane arasında bir anlaşmazlık çıkarsa son söz hükümetin olacak.

- Rum cemaati tarafından mekatib-i aliye derecesinde kurulmuş veya kurulacak olan okulların imtiyazı olmayacak. Ancak, askerlikçe diğer Osmanlı okullarının haklarına sahip olacak. Cemaat mekteplerinde görev yapan ve askerlik yükümlülüğü bulunan öğretmenler konusunda geçici bir anlaşmaya varılmıştır. Buna göre, askerlik muafiyetinden yararlanmak isteyen öğretmenlere, diplomalarını tasdik ettirmeleri için altı ay mühlet verilmiştir.

- Rum okullarından mezun olan öğrenciler bir üst resmi okullara girebilecekler ve diğer Osmanlı okullarından mezun olan öğrencilerin tabi olduğu şartlara uyacaklar. Ancak, sınavsız girebilecekleri okullara kabul edilebilmeleri için Türkçeye, düzgünce arzuhal ve mektup yazabilecek derecede vakıf olacaklar.

- Cemaat mekteplerinde bulunan yabancı öğretmenlerin çıkarılması halinde okulların kapanması ihtimaline karşı kendilerine bir süre mühlet verilecek. Resmi ruhsatı olmayan okullar, ruhsat almak için ders programlarını ve öğretmen listelerini içeren bir cetveli hükümete sunacaktır.

Anlaşma şartları incelendiğinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim konusunda Rumlara bazı tavizler verdiği söylenebilir. Özellikle, azınlık okullarının teftişi ve yabancı öğretmenler konularında İttihatçıların II. Meşrutiyet'in başından itibaren savundukları görüşler ile çeliştikleri görülmektedir. Nitekim, Hüseyin Cahit bu anlaşmayı konu aldığı yazısında, Osmanlı Hükümeti'nin Rum mebuslar ne istediye hepsini kabul ettiğini belirtmiş, Rum gazetelerinin ise anlaşmayı beğenmemelerini

¹⁷¹ "Mektepler Meselesi", **Tanin**, 25 Mart 1911, no 919, s.2-3; "Mektepler Meselesi", **Ahenk**, 28 Mart 1911, no 4468, s.3.

hayretle karşılaşmıştır. Hüseyin Cahit,“... *hükümetin daha fazlası kabil-i tasavvur olmayan müsaadati gösterdiği meydandadır. Artık buna da itiraz edildiğini görürsek o zaman acaba maksatları cidden itilaf değildir. Behemehal bir ihtilafın temadisine çalışmak mıdır sualini kendi kendimize sormaktan nasıl men-i nefis edebiliriz?*” demektedir¹⁷².

Rum mebuslar, İttihatçılarla eğitim konusunda vardıkları anlaşmadan sonra Rum okullarında görev yapan öğretmenlerin askerlik durumlarını görüşmek ve bu soruna bir çözüm bulmak amacıyla Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile görüştiler. Rum mebusları Vamvakas ve Boşo Efendiler görüşme sırasında, öğretmenlerin askere alınmaları sonucunda Rum okullarındaki eğitim ve öğretimin aksayacağını, bu nedenle ahz-ı asker kanunu tasdik edilmemiş iken bu soruna bir çözüm bulunması gerektiğini belirttiler. Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa, ahz-ı asker kanunu onaylanıncaya kadar, Rum öğretmenlerin askere alınmaması konusunda gerekenin yapılması emrini vermiştir¹⁷³.

Fener Rum Patrikhanesi'nin 1910 yılından itibaren gayrimüslim unsurlar arasında, hükümetin uygulamalarına karşı oluşturmaya çalıştığı birlik, 1911 yılında kuruldu. Rum, Ermeni ve Ermeni Katolik Patrikhaneleriyle Bulgar Eksarhanesi ile Rum Katolik ve Keldani Patrik Vekaletleri, cemaat mektepleriyle askerlik hizmeti hakkındaki taleplerini içeren bir tavriri 1911 yılının mayıs ayında hükümete sundular. Toplam 28 maddeden oluşan tavrirdeki taleplerin 17'si eğitim, 11'i ise askerlik ile ilgiliydi¹⁷⁴. Rum gazetesi Proodos'a göre ruhani reislerin ortaklaşa verdikleri bu tavrir, Babıali'de büyük etki yarattı. Çünkü, ruhani merkezler ilk defa olarak böyle ortak bir girişimde bulunmuşlardı¹⁷⁵. İttihatçılar ise çeşitli ruhani merkezler arasında kurulan bu birliğin ayrıcalıkları koruma isteğinden kaynakladığını ileri sürmekteydi¹⁷⁶.

Osmanlı Hükümeti, Patrikhanelerin bu taleplerini incelemek ve bu konuda hükümetin görüşünü belirlemek amacıyla Harbiye, Maarif, Adliye ve Mezahip

¹⁷² Hüseyin Cahit, “Tedrisat Meselesi”, **Tanin**, 29 Mart 1911, no 932, s.1.

¹⁷³ Astrapi gazetesinden aktaran **Tanin**, 18 Nisan 1911, no 943, s.2.

¹⁷⁴ “Mektepler ve Askerlik Meselesinde Anasır-ı Hristiyanıye'nin Metalibi”, **Tanin**, 25 Mayıs 1911, s.1-2.

¹⁷⁵ “Rüesa-yı Ruhaniye İttihadi”, Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 24 Mayıs 1911, s.3.

¹⁷⁶ Hüseyin Cahit, “Rüesa-yı Ruhaniye İttihadi”, **Tanin**, 23 Mayıs 1911, s.1.

Nezaretleri'nin temsilcilerinden oluşan bir komisyon oluşturdu¹⁷⁷. Komisyon, ruhani reislerin isteklerini inceledikten sonra bir rapor hazırladı. İttihatçılara göre, Patrikhanelerin istekleri hakkında komisyonun aldığı kararlar ile “... *Türkiye Hükümeti bugün Osmanlı namı altında yaşayan milel-i gayr-i müslimeye karşı tebaaperverliğin en parlak bir numunesini göstermiş, anasır-ı muhtelifenin Osmanlılık etrafında hüsn-i ittihadı için bir zemin-i müsaid hazırlanmış oluyor*” idi¹⁷⁸.

Söz konusu komisyonun hazırlamış olduğu rapor Meclis-i Vükela'da görüşülmeden önce, Patrikhane temsilcileri Sadrazamı ziyaret ederek taleplerini içeren takrir hakkında hükümetin cevabını öğrenmek istediler¹⁷⁹. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra konu, 5 Kasım 1911 tarihinde Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve komisyonca hazırlanan rapor kabul edilmiştir. Buna göre hükümetin, Patrikhanelerin eğitim konusundaki talepleri hakkında almış olduğu kararlar şu şekilde özetlenebilir¹⁸⁰:

- Şimdiye kadar kurulmuş veya kurulacak olan cemaat okullarına verilecek ruhsatnamelerin Maarif Nezareti'nce çıkarılacak olan nizamnameye göre yapılması,

- Cemaat mektepleri ders programlarının Patrikhane ve metropolithanelerce düzenlenmesi, ayrıca ders programları değişmedikçe her sene bakanlığa program itasına gerek olmadığı,

- Cemaat mekteplerinde görev yapan öğretmenlerin Patrikhane ve metropolithaneler tarafından tasdik edilmiş olan diploma ve ehliyetnamelerinin bakanlıkça kabul edilmesi,

- Askerlik yükümlülüğü bulunan cemaat mektebi daimi öğretmenlerinin, ehliyetnamelerini bakanlığa veya maarif idarelerine tasdik ettirerek askerlik muafiyetinden yararlanabilmeleri,

- Patrikhane ve metropolithanelerce okulları denetlemek amacıyla gönderilen müfettişlerin görevlerini sürdürmelerine hükümetçe engel olunmaması,

¹⁷⁷ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.369.

¹⁷⁸ İttihatçılara göre Osmanlı Hükümeti'nin eğitim konusundaki amacı şuydu: “*Biri gayr-i müslim Osmanlıların mekatib-i gayr-i müslimede maksad-ı müştereke hadim bir terbiye almalarına dikkat, diğeri de mekatib-i gayr-i müslime mezunlarına resmi mektepler mezunları kadar imtiyazat verilebilmek için tedrisata nezaret*”. “Patrikhanelerin Müsted’ayati I Tedrisat Meselesi”, **Tanin**, 15 Ağustos 1911, no 1061, s.1-2.

¹⁷⁹ **Ahenk**, 2 Teşrin-i sani 1911, no 4652, s.2.

¹⁸⁰ **MV**, 158/22; **Y.PRK.DH**, 14/51.

- Halen görev yapmakta olan yabancı öğretmenlerin görevlerine devam etmeleri, ilköğretim derecesindeki okullarda yabancı öğretmenlerin çalıştırılmaması, orta ve yüksek öğretim derecesindeki okullarda ise hükümete bilgi verilmesi koşuluyla yabancı muallimler çalıştırılabilmesi,

- Maarif müfettişlerinin okulları teftiş etmeden önce dini liderlere haber vermesinin kabul edilemeyeceği, ancak teftiş sonucunu içeren raporun bir örneğinin dini liderlere verilebileceği,

- Maarif müfettişleri veya müdürleri tarafından okullarda görülen kanun dışı uygulamaların Patrikhane ve metropolithaneler aracılığıyla hal olunması, ayrıca maarif idareleriyle dini liderler arasında okul işlerine ait konularda ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda, bakanlık memurlarının bakanlıktan izin almadan hareket etmemeleri,

- Cemaat mekteplerine ait istatistiki bilgilerin dini liderlerden talep edilmesi,

- Cemaat mektepleri mezunlarının diplomalarının bir yüzünün Türkçe, diğer tarafının kendi lisanlarıyla yazılması, ayrıca cemaat mektepleri mezunlarının Türkçe konuşup yazabilmeleri şartıyla aynı derecede bulunan resmi okul mezunlarının haklarından yararlanabilmeleri,

- Mekatib-i aliyyeden mezun olanların askerlik yükümlülükleri bakımından ahz-ı asker kanununa tabi olacakları, ayrıca bir memuriyete girişlerinde o memuriyetin gerektiği derecede Türkçe bilmeleri gerektiği,

- Cemaat mekteplerine hükümet bütçesinden ayrılan ödeneğin dini liderlere verilebileceği ve cemaat mekteplerinin, geçerli olan uygulama ve kararlara uygun olarak yardım toplayabilecekleri.

Yusuf Hikmet Bayur'a göre, Meclis-i Vükela tarafından alınan bu kararlar, II. Meşrutiyetin başından itibaren takınılmış olan duruma ve güdülmüş olan siyasaya taban tabana karşıttır. Bu kararlar ile, azınlıkların dini başkanlarına, askerlik ve öğretim işlerinde hükümet ile vatandaş arasında aracılık etmek hakkı tanınmış ve dolayısıyla bu işlerde azınlıkların doğrudan doğruya yönetiminden büyük ölçüde vazgeçilmiştir¹⁸¹.

¹⁸¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, II, Kısım I, TTK yay., Ankara, 1991, s.247. Osman Ergin de alınan bu kararlar ile 1908'den beri hükümetle gayrimüslimler arasında devam edegelen mektep meselesinin hükümetin yenilgisi, gayrimüslimlerin zaferi ile sonuçlandığını ileri sürmektedir. Osman

Osmanlı Hükümeti'nin ve İttihatçıların, meşrutiyetin başından itibaren savundukları görüşler ile çeliştiklerini gösteren bu kararların alınmasında, dönemin iç ve dış politik koşullarının etkisi oldu. İtalya ile Trablusgarp savaşının devam ettiği, Osmanlı Hükümeti'nin Yunanistan ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı bir dönemde Osmanlı Hükümeti, azınlıkların isteklerine daha yumuşak davranmıştır¹⁸². Ayrıca, iç politikada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefetin arttığı ve yeni bir muhalif fırka kurma çalışmalarının yapıldığı bir dönemde İttihatçıların alınan bu kararlar sayesinde, ülkenin önde gelen gayrimüslim unsurları ile ilişkilerini düzeltmek yoluna gitmek istedikleri söylenebilir.

1912 yılından itibaren I. Dünya Savaşı'na kadar İttihatçılar ile Rumlar arasında eğitim konusunda anlaşmazlığa neden olan bir olay yaşanmadı. 1912 yılının ocak ayında Osmanlı Hükümeti'nin, gayrimüslim okullarının açılması konusunda gerekli olan işlemleri azaltması, İttihatçıların yayın organı olan Tanin gazetesince memnuniyetle karşılandı¹⁸³. Ancak Rum Patrikhanesi, Rum okullarının idarelerinde bulunan Yunanlıların görevlerinden uzaklaştırılması hakkındaki Maarif Nezareti'nin emrini uygulamamakta ısrar etti. Bu konu hakkında Rum Patrikhanesi'ni son defa uyarayan Adliye Nazırı Memduh Bey, verilen emrin uygulanmaması durumunda Osmanlı Hükümeti'nin Rum okullarının kapatılmasını gerektirecek mezhepsel ayrıcalıkları geçici olarak durduracağını açıkladı¹⁸⁴.

Osmanlı Hükümeti, 1913 yılında çıkarılan “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı” ile Osmanlı çocuklarına vatanseverlik aşılayan bir eğitim vermeyi amaçladı. Bu kanunun çıkarılmasında Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşlarındaki yenilgisi etkili oldu. Çünkü Osmanlı aydınları Bulgarlar, Rumlar ve Sırların eğitim anlayışlarının bu zaferde etkili olduğunu öne sürerek Osmanlı eğitim anlayışını eleştirmişlerdi¹⁸⁵. İlköğretim ile ilgili bir yasanın bu denli geç ve ancak bir “kanun-ı muvakkat” biçiminde yayımlanması, gayrimüslimlerin özel okullara ilişkin müdahaleci girişimlere karşı olan

Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi Meşrutiyet Devri Mektepleri**, IV, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1942, s.77.

¹⁸² Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.222-223.

¹⁸³ “Mekatib-i Gayrimüslime Hakkında”, **Tanin**, 22 Kanun-ı sani 1912, no 1217, s.1.

¹⁸⁴ “Rum Mekteplerinde Yunanlılar”, **Tanin**, 2 Nisan 1912, no 1288, s.3.

¹⁸⁵ Füsun Üstel, **a.g.e.**, s.36-37.

dirençlerinin bir göstergesidir¹⁸⁶. Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı toplumunda, “çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır” şeklinde bir görüş ortaya çıktı¹⁸⁷.

1914 yılında ise, İttihatçılarla Rumlar arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşmeye başlamıştır. Maarif Nezareti, 1914 yılında hazırladığı bir kanun layihası ile gayrimüslim cemaat mekteplerine, programlarını bakanlığa tasdik ettirmek ve her sene tedrisat hakkında bir rapor takdim etmek mecburiyeti getirdi¹⁸⁸.

1914 yılında İttihatçılar ile Rumlar arasında eğitim konusunda gerginliğe neden olan en önemli olay ise, Türkiye'den Yunanistan'a yapılan Rum göçünü protesto etmek için Fener Rum Patrikhanesi'nin Rum kilise ve okullarını kapatması oldu¹⁸⁹. Rum Patrikhanesi'nin İttihatçı hükümete karşı almış olduğu bu karar, hükümeti ve Osmanlı basınına rahatsız etti. Aynı günlerde Rum okullarında okutulan bazı kitaplarda Yunan propagandası yapıldığının anlaşılması Osmanlı basınına tepkisini çekti¹⁹⁰. Patrikhanenin bu kararına karşı hükümet, kapatılmış olan okullarda görev yapan Rum öğretmenler hakkında askerlik işlemlerinin yapılması kararını aldı¹⁹¹. Hükümetin bu kararı ile birlikte, Rum göçünün önlenmesi konusunda Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan anlaşmayı da dikkate alan Rum Patrikhanesi, kilise ve mekteplerin açılmasına karar verdi¹⁹².

II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim alanında yaşama geçirmek istediği yeniliklere, başta Rumlar olmak üzere gayrimüslim unsurlar tarafından karşı çıkıldı. Müslüman olmayan toplumlar İttihatçıların reform girişimlerini, “Türkleştirme” politikası olarak değerlendirdiler. Oysa İttihatçıların bu girişimlerindeki amaçları, “Türkleştirme” düşüncesinden ziyade ayrılıkçı düşüncelerin yayılmasını engellemektir¹⁹³. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim alanında uygulamak istediği program, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında gerek iç politikada gerekse dış politikada

¹⁸⁶ Cemil Koçak, “Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, **TCTA**, II, s.488.

¹⁸⁷ Yahya Akyüz, **Başlangıçtan 1993'e Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Koleji yay., İstanbul, 1994, s.229.

¹⁸⁸ “Gayrimüslimler Mekatibi”, **Sabah**, 24 Mart 1914, no 8805, s.1.

¹⁸⁹ “Rum Kilise ve Mekteplerinin Seddi Meselesi”, **İkdam**, 9 Haziran 1914, no 6214, s.1.

¹⁹⁰ “Memleketimizde Yunanlılık”, **Tasvir-i Efkar**, 8 Haziran 1914, no 1103, s.3; “Rum Mekteplerinde Neler Okutuluyor?”, **İkdam**, 8 Haziran 1914, no 6213, s.4.

¹⁹¹ “Rum Muallimler”, **Ahenk**, 21 Haziran 1914, no 5456, s.2.

¹⁹² “Kiliselerin Küşadi”, **İkdam**, 11 Ağustos 1914, no 6276, s.2.

¹⁹³ Mehmet Hacısalihoglu, **a.g.e.**, s.380, 383.

yaşanan gelişmeler sonucu, tam olarak uygulanamadı. Ancak İttihatçılar, tasarladıkları reform programını uygulamak için I. Dünya Savaşı'nda uygun bir ortam bulabildiler.

E- GAYRİMÜSLİMLERİN ASKERE ALINMALARI SORUNU VE RUMLAR

1- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eşitlik Politikası ve Osmanlı Ordusu

Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayan halkın askere alınması, Tanzimat döneminde yapılan yenilikler sırasında gündeme geldi. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı uyruğundaki herkesin kanun önünde eşit olması, ilk kez resmen açıklanmış bir politika haline geliyordu¹⁹⁴. Tüm Osmanlı vatandaşlarını kanunlar karşısında eşit kılmayı amaçlayan bu dönemde yapılan diğer düzenlemeler ile Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları ile Müslümanlar arasındaki eşitsizlikler ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Ancak, haklarda sahip olunan eşitlik, görevlerdeki eşitliği de beraberinde getirmiş ve gayrimüslim Osmanlılar orduda görev almaya başlamıştır.

İlk kez 1843 yılında özerk Hristiyan eyaletler hariç, tüm ülkeyi kapsamak üzere Müslüman ve Müslüman olmayan halk için askerlik zorunluluğu getirildi. 1847'de ise Rumlar deniz kuvvetlerinde hizmete çağrıldı¹⁹⁵. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile Müslümanlar ile Müslüman olmayanların askerlik konusunda aynı yükümlülüklerle bağlı olacakları tekrarlandı¹⁹⁶. Ancak, gayrimüslimlerin askere alınmaları Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar arasında tepki yarattı. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, 1857'de Müslümanlar için isteğe bağlı, Müslüman olmayanlar için emredici olarak, bedel-i askeriye adlı vergiyi ödeyerek askerlik hizmetinden çekinme hakkı getirdi. I. Meşrutiyet döneminde de Müslüman olmayanların askere alınmaları konusunda bir takım girişimlerde bulunulmuş olsa da 1909 yılına kadar gayrimüslimler ödemiş oldukları vergi

¹⁹⁴ Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876**, I, Papirüs yay., İstanbul, 1997, s.49.

¹⁹⁵ Gülnihal Bozkurt, **a.g.e.**, s.120-121; Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Askerlik**, İmge yay., Ankara, 2008, s.106.

¹⁹⁶ Roderic H. Davison, **a.g.e.**, s.70.

sayesinde askerlik yükümlülüğünden muaf tutuldular¹⁹⁷. Ancak bu, orduda Müslüman olmayanların görev yapmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü Osmanlı ordusunda subay olup esas olarak sıhhiye sınıfında yer alan ve çoğunlukla teğmen ve yüzbaşı rütbesinde olan Ermeni ve Rum asıllı doktorlar bulunmaktaydı¹⁹⁸.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, tüm Osmanlı vatandaşlarını hak ve görevlerde eşit yurttaşlar haline getirmeyi amaçlayan bir politika izlemeye başlamıştı. İttihatçıların, vatandaşlar arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan politikaları, meşrutiyet öncesi döneme kadar ödedikleri vergi ile askerlik görevinden muaf tutulan Müslüman olmayan Osmanlı unsurlarının da Osmanlı ordusuna katılmasını gerektirdi. Cemiyetin 1908 yılına ait siyasal programının dokuzuncu maddesinde; cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın herkesin eşit ve aynı yükümlülüklerle tabi olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca, bütün Osmanlıların kanun karşısında ve ülkenin hak ve görevlerinde eşit olduğu vurgulanmakta ve Müslüman olmayanların da askere alınacakları duyurulmaktaydı¹⁹⁹.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal programını konu aldığı yazısında gayrimüslimlerin askere alınması ile ilgili olarak Ermeni vatandaşların hiçbir sorun çıkarmadıklarına değinen Hüseyin Cahit, Rum vatandaşların da askerlik hizmetini esas itibarıyla kabul ettiklerini, ancak bazı konularda bir takım şartlar ileri sürdüklerini belirtmekteydi. Ona göre, Rum vatandaşların bu istekleri içinde sorun yaratacak hiçbir istek bulunmamaktaydı ve bu nedenle askerlik sorunu, Meclis-i Mebusan'da ciddi bir tartışmaya sebep olmayacaktı²⁰⁰.

İttihatçılar, askerlik görevinin Müslüman olmayan vatandaşları da içerecek bir şekilde genişletilmesinin, amaçladıkları "ittihad-ı anasır" politikasına yarar sağlayacağını düşünmekteydiler. Onlara göre, "*Hıdmet-i askeriyenin anasır-ı gayrimüslimeye teşmili ile bütün Osmanlıların bir karavanadan yemek yemeleri, aynı vazife-i mukaddese uğrunda müşterek bir hayat-ı mesai ve mehalik geçirmeleri ittihad-ı anasır nokta-i*

¹⁹⁷ Gülnihal Bozkurt, **a.g.e.**, s.121-129.

¹⁹⁸ Erik Jan Zürcher, "Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)", **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.169.

¹⁹⁹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, I, s.99.

²⁰⁰ Hüseyin Cahit, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi Programı", **Tanin**, 12 Eylül 1324, no 56, s.1.

nazarından pek büyük bir faide temin” edecekti²⁰¹. Ayrıca onlara göre, çeşitli Osmanlı unsurlarının askere alınması ile hiçbir okulun veremeyeceği birlik dersini, hiçbir öğretmenin hakkıyla hissettiremeyeceği vatan sevgisini askerlik alemi bütün kalplere yerleştirebilirdi²⁰².

Şimdiye kadar yalnızca Müslümanların vatani savunmak şerefine sahip olduğunu dile getiren Hüseyin Cahit’e göre, meşrutiyetin ilanından sonra rehber olarak adalet ilkesi benimsendiği için “... askerlik şerefinden hissedar olmak onlar için de en muazzez bir hak ad edildi”. “En birinci emelimiz olan ittihadın en birinci sebebi olmak üzere orduyu ve maarifi tanıyoruz” diyen Hüseyin Cahit, gayrimüslimlerin de askere alınmalarının Osmanlı unsurlarını birbirlerine yaklaştıracaklarını ve vatandaşlık fikrini oluşturmak gibi sosyal hizmetlerde bulunabileceğini ileri sürmekteydi²⁰³.

2- Gayrimüslimlerin Askere Alınmaları Sorunu ve Rumlar

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra gerek Osmanlı Hükümeti, gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından izlenen ve tüm Osmanlı vatandaşlarını aynı hak ve görevlere sahip vatandaşlar haline getirmeyi amaçlayan Osmanlılık politikası, Müslüman olmayan vatandaşların da askere alınmalarını gerektirdi. Çünkü, Osmanlılık politikasının başarıya ulaşabilmesi için gayrimüslim Osmanlı unsurlarının da Müslüman vatandaşlar ile aynı yükümlülükler altında bulundurulması gerekiyordu. Bu bakımdan gayrimüslimlerin askere alınarak vatan savunmasında Müslümanlarla birlikte görev yapmaları önemli bir adım olacaktı.

Bunun yanında gayrimüslimlerin askere alınmaları ile Osmanlı vatandaşları arasındaki önemli bir eşitsizlik ortadan kaldırılacaktı. Çünkü, Müslümanlar arka arkaya gelen savaş ve iç karışıklıklar nedeniyle her geçen yıl biraz daha güç ve kan kaybedip, askerlik mecburiyeti yüzünden tarım ve ticaretten uzak kalırlarken; gayrimüslimler ise

²⁰¹ Hüseyin Cahit, “Birbirimizi Anlamak İçin”, **Tanin**, 13 Temmuz 1909, no 310, s.1.

²⁰² “Askerlik ve Anasır-ı Gayrimüslime”, **İttihat**, 18 Mayıs 1909, no 185, s.1.

²⁰³ Hüseyin Cahit, “Yeni Ordu”, **Tanin**, 11 Teşrin-i evvel 1909, no 399, s.1.

askerlikten muaf olmanın avantajlarıyla hem nüfus, hem de ekonomik olarak hızla büyümüşlerdi²⁰⁴.

Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının da askere alınmasını öngören yeni bir "ahz-ı asker" kanunu hazırlamış ve Meclis-i Mebusan'a sunmuştur. Ancak, ahz-ı asker kanununun çıkarılmasının uzun süreceğini göz önünde bulunduran ve devletin içinde bulunduğu mali sıkıntıyı da hesaba katan Osmanlı Hükümeti, 1909 senesi için bedel-i askeri vergisinin bir kısmını toplamayı düşünmekteydi. Bu amaçla Osmanlı Hükümeti, Haziran 1909'da Meclis-i Mebusan'a "Efrad-ı Gayrimüslimeden Bedelat-ı Askeriyenin Suret-ı İstifasına Dair" beş maddelik bir kanun layihası sundu²⁰⁵. Söz konusu kanun tasarısı, 23 yaş üzerindeki gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından bedel-i askeri vergisinin alınmasını öngörürken 20, 21 ve 22 yaşındaki Osmanlı vatandaşlarına ise askerlik yapma mecburiyeti getirmekteydi²⁰⁶.

Osmanlı Hükümeti'nin daha çok maddi kaygılarla hazırlamış olduğu bu kanun tasarısı, gayrimüslim Osmanlı milletvekilleri tarafından Meclis-i Mebusan'da eleştirildi. Manastır mebusu Pañçederof Efendi, bedel-i askeri vermemek konusunda kendisine Rumeli'den birçok telgraf geldiğini belirterek Osmanlı birliğinin sağlanması için gayrimüslimlerden de asker alınmasını teklif etti. Rum mebuslardan Yorgi Honeus Efendi, hürriyetin ilanından sonra tüm Osmanlı vatandaşlarının eşit hale geldiğini belirterek Osmanlı Hükümeti'nin gayrimüslim unsurlardan bedelat-ı askeriye vergisini almak istemesini eleştirerek askerlik konusunda Müslümanlara uygulanan muamelenin gayrimüslimlere de uygulanmasını önerdi²⁰⁷.

Gayrimüslim mebusların Osmanlı Hükümeti'nin hazırlamış olduğu kanun tasarısı hakkındaki eleştirileri üzerine Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, hükümetin hazırlamış olduğu kanun tasarısının ekonomik nedenler yüzünden hazırlandığını kabul etti. Hüseyin Hilmi Paşa'ya göre, o güne kadar gayrimüslimler askerlik yükümlülüğünden muaf olduklarından çocuklarını ticaret ve sanata yönlendirmişlerdi. Bu nedenle gayrimüslimlerden asker alınması durumunda ticaret ve sanatla geçinen

²⁰⁴ Ufuk Gülsoy, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg yay., İstanbul, 2000, s.129.

²⁰⁵ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.130.

²⁰⁶ "Bedel-i Askeri Kanunu", **Tanin**, 27 Haziran 1909, no 294, s.2.

²⁰⁷ **M. M. Z. C.**, C. 5, D. 1, İç. 1., s.5-6.

vatandaşlar zarara uğradığı gibi devlet de ekonomik bakımdan kayba uğrayacaktı²⁰⁸. Hüseyin Hilmi Paşa'nın kanun tasarısı hakkındaki açıklamalarına rağmen tatmin olmayan gayrimüslim mebuslar, hükümetin hazırlamış olduğu kanun tasarısının Kanun-ı Esasi'ye aykırı olduğunu belirterek tasarıya karşı çıktılar. İstanbul mebusu Kozmide Efendi, anayasada yer alan eşitlik ilkesine aykırı bulduğu bedelat-ı askeriye'yi gayrimüslimlerin artık vermek istemediğini şu sözlerle açıklamaktaydı: "*Hristiyanlar bedelatı askeriye'yi öteden beri kemali nefretle veriyor ve şimdiden sonra da öyle verecektir. Bu gibi şeyler bizim milleti mahkume olduğumuzu ihtar eder; nefretimi tekrar ederim*"²⁰⁹.

Uzun tartışmalar sonucunda hükümetin gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından bedelat-ı askeriye vergisi almak için hazırlamış olduğu kanunu tasarısı Meclis-i Mebusan'da kabul edilmedi. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından asker alınmasını öngören yeni bir kanun tasarısı hazırlayıp Meclis'e sundu. Hükümetin hazırladığı bu yeni kanun tasarısının birinci maddesine göre, 1909 yılından itibaren bedel-i askeri vergisinin kaldırılması öngörülürken gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına da askerlik yükümlülüğü getiriliyordu. Ayrıca, o güne kadar askerlikten muaf tutulmuş olan İstanbul halkı da zorunlu askerlik kapsamına alınıyordu. Tasarının ikinci maddesine göre; gayrimüslimlerin muayeneleri ve kur'alarını düzenleyecek olan komisyonda mahallin ruhani memurlarının üye olarak bulunacağı belirtiliyordu. Ayrıca, askerlikleri ertelenecek olan din adamı ve öğretmenlerin özellikleri de tasarının ikinci maddesinde açıklanıyordu. Söz konusu kanun tasarısı Meclis-i Mebusan'da görüşülürken Rum mebuslar, kanun ile bedelat-ı askeriye vergisinin kaldırılması nedeniyle 1909 yılında gayrimüslimlerden toplanan verginin geri iade edilmesini istediler. Bunun yanında Yorgo Boşo Efendi, kanunun ikinci maddesi gereğince askerlikleri ertelenecek olan öğretmenler arasına, resmi okullarda görev yapan öğretmenlerin yanı sıra cemaat okullarında görev yapan öğretmenlerin de alınmalarını teklif etti. Ancak tüm itirazlara rağmen gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının askere alınmalarını öngören kanun tasarısı Meclis-i Mebusan'da kabul edildi²¹⁰.

²⁰⁸ M. M. Z. C., C. 5, D. 1, İ.ç. 1., s.8.

²⁰⁹ M. M. Z. C., C. 5, D. 1, İ.ç. 1., s.169.

²¹⁰ M. M. Z. C., C. 5, D. 1, İ.ç. 1., s.475-486.

Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının askere alınmalarını öngören kanun tasarısı, Meclis-i Mebusan'da kabul edildikten sonra diğer hukuki süreci de tamamlayarak 7 Ağustos 1909'da yürürlüğe girdi²¹¹. Kanunun yürürlüğe girmesi ile o güne kadar Osmanlı Devleti'nde askerlik yapmayan İstanbul halkı ile gayrimüslim Osmanlı vatandaşları askerlik yükümlülüğüne alındılar²¹².

Gayrimüslimlerin askerliği konusu, Osmanlı kamuoyunun gündemine geldiğinde Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları farklı tepkiler gösterdi. Askere alınacak olmaktan dolayı memnun olan gayrimüslim Osmanlı vatandaşları olduğu gibi, bu yeni gelişmeden rahatsızlık duyan Osmanlı vatandaşları da bulunmaktaydı. Özellikle Ermeni toplumu, Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının askere alınacak olmalarından memnuniyet duymuştu. Hatta Anadolu Ermenileri, eşitlik ilkesine aykırı buldukları bedel-i nakdiyi vermeyeceklerini dile getirerek askere alınmak konusundaki isteklerini tekrarlamışlardı²¹³. Bunun yanında Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti, gayrimüslimlerin askere alınmalarını sağlamak için mitingler düzenlemişti²¹⁴.

Rum cemaati de zorunlu askerlik konusunda farklı tepkiler gösterdi. Gayrimüslimlerin askere alınmaları konusu daha Meclis-i Mebusan'ın gündemine gelmeden bazı Rum gençler, Harbiye Nezareti'ne başvurarak gönüllü olarak orduya katılmak istediklerini bildirdiler. Rum gençlerin bu istekleri uygun bulunarak Tersane-i Amire'ye kabul edilmeleri sağlandı²¹⁵. Bunun yanında ticaret gemilerinde çalıştıklarını belge ile kanıtlayabilen birçok Rum genci de Bahriye Nezareti tarafından gönüllü olarak askere alındı²¹⁶. Aydın ve Bodrum Rum ahalisi ise askerlik sırasına girmek istediklerinden bedel-i askeri vermektan kaçındılar²¹⁷.

Hareket Ordusu kumandanı Mahmut Şevket Paşa, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılma isteklerindeki artış üzerine konuya açıklık getirme ihtiyacı hissetti. Mahmut Şevket Paşa, Rum Patriki'ni ziyareti sırasında, ahz-ı asker kanununun Meclis-i Mebusan'da kabul edilmesinin zaman alacağı

²¹¹ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.137-138.

²¹² Faruk Aydın, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.47.

²¹³ "Bedel-i Nakdi", **Sabah**, 31 Mart 1909, no 7009, s.4.

²¹⁴ "Milel-i Gayrimüslimenin Askerliği", **Sabah**, 4 Nisan 1909, no 7013, s.3.

²¹⁵ "Gönüllü Asker Kabulü", **Sabah**, 6 Teşrin-i sani 1908, no 6866, s.4.

²¹⁶ "Gayrimüslimlerin Askerliği", **İttihat**, 7 Haziran 1909, no 205, s.2.

²¹⁷ "Bedel-i Askeri", **Tasvir-i Efkar**, 22 Haziran 1909, no 23, s.4.

gerekçesiyle, Müslüman olmayanların gönüllü olarak askere alınabileceklerini ve bunların gönüllü olarak geçirdikleri sürenin askerlik süresine dahil edilebileceğini açıkladı²¹⁸. Daha sonra Mahmut Şevket Paşa, İstanbul belediye sınırları içindeki Rum gençlerden gönüllü olarak askere alınabileceklerde bulunması gereken özellikleri Rum Patrikhanesi'ne bildirdi²¹⁹.

Rum basını ve Fener Rum Patrikhanesi de gayrimüslimlerin askere alınmalarını olumlu olarak karşılamakla birlikte Osmanlı Hükümeti'nden bir takım isteklerde bulundular. Rum basını, gayrimüslim askerlerin Müslüman askerler ile birlikte bulunmalarının yaratacağı sakıncaları ileri sürerek gayrimüslimlerden ayrı taburlar oluşturulmasını önerdi. Neologos gazetesi, Müslüman ve Müslüman olmayan askerlerin toplu olarak bir arada bulunmalarının dini görevlerin yerine getirilmesinde sorunlar çıkaracağını ileri sürerek bu sorunun çözülmesi için bir nizamname düzenlenmesini önerdi²²⁰. Proodos gazetesi ise, Hristiyanlardan ayrı bölükler kurulması konusundaki isteklerini tekrarladı. Proodos'a göre, Hristiyanlardan ayrı bölükler kurulmasının istenmesindeki *“Maksat İngiltere'nin İskoçya ve İrlanda taburları gibi bir ayrılık olmayıp ancak Hindistan'daki askerinin usul-i tertibi vechle anasır-ı muhtelifenin toplu olarak bölüklere taksim ve bu suretle taburlara ilhakı maddesi”*ydi²²¹.

Fener Rum Patrikhanesi ise gayrimüslimlerin askere alınmalarını genel olarak desteklemiş, ancak bazı konularda hükümetten bir takım isteklerde bulunmuştur. Rum Patrikhanesi, Osmanlı Hükümeti'ne askerlik konusundaki isteklerini içeren bir takrir vermişti²²². Rum Patrikhanesi'nin resmi yayın organı olan Eklisiastiki Alitheia gazetesine göre, Patrikhane'nin askerlik konusundaki istekleri şunlardan oluşmaktaydı: Askerde din değiştirmenin kabul edilmemesi, Hristiyan asker bulunan taburlarda papazlar bulundurulması, belirli günlerde Hristiyan askerlerin ibadet için bir yerde toplanabilmesi, Hristiyanların dini günleri ile perhizlerine dikkat edilmesi, Hristiyanlardan ayrı bölükler oluşturulması, kanuni şartlara uygun olmak koşuluyla

²¹⁸ Mahmut Şevket Paşa söz konusu açıklamasında, Türkçe bilen gayrimüslimlerin polis ve jandarma olarak da görev yapabileceklerini dile getirmiştir. “Anasır-ı Gayrimüslimenin Askerliği”, **Sabah**, 16 Mayıs 1909, no 7054, s.2.

²¹⁹ “Anasır-ı Gayrimüslimeden Gönüllü Kaydı”, **Sabah**, 3 Haziran 1909, no 7072, s.3; “Hristiyanlardan Gönüllü Asker”, Proodos gazetesinden akt. **Tanin**, 3 Haziran 1909, no 270, s.3.

²²⁰ “Anasır-ı Muhtelifenin Askerliği”, **İkdam**, 15 Eylül 1909, no 5383, s.2.

²²¹ “Anasır-ı Muhtelifenin Askerliği”, Proodos gazetesinden akt. **İkdam**, 23 Eylül 1909, no 5391, s.1.

²²² “Patrikhane'nin Takriiri”, **Tanin**, 7 Teşrin-i evvel 1909, no 395, s.2.

askeri okullara Rum unsurundan öğrenci kabul edilmesi²²³. Ancak Rum Patriki, askerlik konusundaki isteklerinin Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmeyeceğinin farkındaydı. Bu konuda basına yaptığı açıklamada, hükümete verilen taktirde yer alan isteklerinin kabul edilmeyeceğini düşündüğünü dile getirdi²²⁴.

Rum basının ve Rum Patrikhanesi'nin gayrimüslimlerin askere alınmaları konusundaki endişelerinin temelinde, gayrimüslim askerlere askerlikte dinlerini değiştirmeleri konusunda baskı yapılabileceği düşüncesi bulunuyordu. Nitekim Rum Patriki bir gazeteye yaptığı açıklamada şöyle demektedir: “*Orduya girecek onsekiz, ondokuz yaşındaki gençler öyle nüfuza maruz kalabilirler ki bu suretle sade hiss-i milliyetleri değil, belki dinleri de kesb-i za'af eder. Bunun için Rum askerlerle daima hal-i temasda bulunabilecek surette orduda Rum papazlarının bulunması elzemdir*”²²⁵. Selanik mebusu Yorgaki Artas Efendi de yaptığı açıklamada, gayrimüslimlerin askere alınmaları hakkındaki kanun layihasının düzeltilmeye muhtaç olduğunu açıklamış ve ordulardaki gayrimüslimlerin ruhani liderleri sorununun da çözümlenmesini istemiştir²²⁶.

İttihatçılar, Rum Patrikhanesi'nin askerlik konusundaki isteklerinin büyük bölümüne karşı çıktılar. Onlara göre, “*Hükümet-i Osmaniye'nin din-i resmisi İslamiyet olmakla Rumlardan orduda ayrı bölükler teşkili lazım olması arasında ne münasebet-i mantikiyye var?*” idi. Patrikhane'nin bu istekte bulunmakla kendi açısından mantıksızlık etmiş olduğunu belirten İttihatçılara göre, Osmanlı Hükümeti bu isteği kabul etmeyecekti. Buna karşın İttihatçılar, gayrimüslim askerlerin ibadetlerini yerine getirebilmeleri için kendilerine izin verilmesi hakkındaki Patrikhane'nin isteğini haklı bulmaktaydılar²²⁷. Ayrıca İttihatçılar, Patrikhane'nin istediği gibi gayrimüslim unsurlardan ayrı bölükler kurulması halinde Osmanlı Devleti'nin icra gücünün parçalanacağını ve gerçekleştirilmesi düşünülen Osmanlı unsurlarının birliğinin

²²³ “Rumların Askerliği”, Eklisiastiki Alitheia gazetesinden akt. **İkdam**, 17 Eylül 1909, no 5385, s.2.

²²⁴ “Patrik Yovakim Efendi'nin Beyanati”, **Sabah**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 7205, s.2-3; “Rum Patriki ile Mülakat”, **Tasvir-i Efkar**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 137, s.1-2.

²²⁵ Rum Patriki'nin Standart gazetesinin muhabiri ile yaptığı röportaj için bkz. “Rum Patriki'nin Beyanati”, **Tasvir-i Efkar**, 3 Temmuz 1909, no 34, s.7-8.

²²⁶ “Artas Efendi'nin Beyanati”, **İkdam**, 1 Teşrin-i evvel 1909, no 5399, s.2. Bu konu hakkında Serfice mebusu Boşo Efendi'nin Selanik'te yayımlanan Yeni Alitya gazetesindeki makalesi için bkz. “Gayrimüslimlerin Askerliği”, **Sabah**, 5 Teşrin-i evvel 1909, no 7195, s.3-4.

²²⁷ Hüseyin Cahit, “Rum Patriki İle Bir Mülakat”, **Tanin**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 403, s.1.

sağlanamayacağını düşünmekteydiler²²⁸. Rum Patrikhanesi ile Rum basınının Müslüman olmayanlardan ayrı bölükler oluşturulması hakkındaki önerileri yalnızca İttihatçılar tarafından değil, aynı zamanda yabancı basın organları tarafından da eleştirildi²²⁹.

Rum Patrikhanesi, gayrimüslimlerin askere alınması konusunda bir takım endişelere sahip olsa da gayrimüslimlerin Osmanlı ordusuna katılmalarını destekledi. Bu amaçla Fener Rum Patrikhanesi tarafından bütün metropolitlere gönderilen bir yazıda, tüm Hristiyanların Osmanlılar için bir şeref sayılan askerlik hizmetini heyecanla karşılamaları tavsiye olundu²³⁰.

Üçüncü Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Rıza Paşa, 1909 yılının eylül ayının ilk günlerinde gayrimüslimlerin askerliği hakkında yaptığı açıklamada, kur'aya dahil olan gayrimüslimlerin kur'a defterlerinin düzenlenmesinin birkaç haftaya kadar biteceğini ve kur'aların çekilmesine yakında başlanacağını açıkladı. Ali Rıza Paşa ayrıca, 1302, 1303, 1304 doğumlarının nizamiye hizmetine dahil olacaklarını ve aynı sınıftan olan Müslümanlarla beraber terhis olunacaklarını belirtmiş ve yirmi yaşındaki bir askerin üç sene, yirmi iki yaşında olan askerin iki sene, yirmi üç yaşında olan askerin bir sene askerlik hizmeti yapacağını belirtmiştir²³¹.

Osmanlı Hükümeti, Rum Patrikhanesi'nin endişelerini azaltmak ve Rumların askere katılmalarını sağlamak için bir takım önlemler almaya çalıştı. Osmanlı Hükümeti, Rum cemaatinin bütün ruhanilerine çağrıda bulunarak, askerliğin Hristiyan halka benimsetilmesi konusunda devlete yardımcı olmalarını istedi²³². Bunun yanında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İzzet Paşa, Rum Patriki'ni ziyaret ederek Rumların askerliği hakkında Patrik ile görüştü. İzzet Paşa, Hristiyan askerlerin dini görevlerini düzenli olarak yerine getirebilmeleri için gerekli önlemlerin alındığını açıkladı. İzzet Paşa ayrıca,

²²⁸ “*Vatanın saadet ve selametini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun vüs'at ve isti'dadıyla mütenasip bir şevket ve kuvvet kazanabilmesini velhasıl hükümetimizin tam ve hakiki bir hükümet-i muntazama ve mütemeddine olmasını düşünüyor ve istiyorsak anasır-ı gayrimüslimeyi yekdiğerine tanıtacak, sevdirecek olan muhtelit usulü kabul etmeliyiz. Aksi takdirde itihat için hal-i hazır kat'iyen değişmemiş, anasır-ı muhtelif efradı yine ayrı ayrı vadilerde, muhitlerde yaşamış olurlar*”. “Teşkilat-ı Askeriyede İttihat ve İnfirad Usulleri”, **İttihat**, 25 Mayıs 1909, no 192, s.1.

²²⁹ La Turquie gazetesinin bu konudaki eleştirileri için bkz. “Efrad-ı Gayrimüslimenin Askerliği”, **Sabah**, 21 Mayıs 1909, no 7059, s.2-3. Pişter Loyd gazetesinin konu hakkındaki eleştirileri için bkz. “Hidmet-i Askeriye”, **Sabah**, 19 Haziran 1909, no 7088, s.3.

²³⁰ “Patrikhane'nin Tahrirat-ı Umumiyesi”, **Tanin**, 2 Eylül 1909, no 360, s.3.

²³¹ “Gayrimüslimlerin Askerliği”, **Sabah**, 5 Eylül 1909, no 7165, s.2.

²³² Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.143.

Rumların orduya katılmaları ile Osmanlı ordusunun güç kazanacağını belirtmiş ve “... *Rumların etvar ve ahvalini eski Ispartalıların etvar ve ahvaline benzetmiştir*”. Rum Patriki ise görüşme sırasında, Hristiyanlardan ayrı bölükler kurulması hakkındaki önerisini tekrarlamıştır²³³. Gayrimüslim Osmanlı unsurlarının askerlik konusundaki endişelerini azaltmak için alınan bir diğer önlem de tabur imamlarının uyarılmasıydı. Buna göre, Osmanlı ordusuna katılacak olan gayrimüslim askerlere “*samim-ane ve birader-ane*” davranmaları için tabur imamları tarafından Müslüman askerlere uyarılarda bulunulmasına karar verildi²³⁴.

Fener Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Hükümeti'ne verdiği taktirde yer alan gayrimüslimlerden ayrı bölükler oluşturulması hakkındaki isteği, Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve beklendiği gibi kabul görmemiştir. Nazırların söz konusu isteği askerlik ve ittifak-ı anasır açısından sakıncalı gördükleri anlaşılmaktadır²³⁵.

Gayrimüslimlerin askere alınmaları hakkındaki kanun gereğince, muayene ve kur'aların, aralarında her mahallin ruhani memurlarının da bulunacağı meclisler tarafından yapılması gerekiyordu. Oysa bazı yerlerde Rum din adamları ve muhtarlarının Patrikhane'den kendilerine emir verilmediğini gerekçe göstererek söz konusu komisyonlara katılmadıkları ve görevlerini yapmadıkları görüldü. Bu durum hakkında gerekenin yapılması, Osmanlı Hükümeti tarafından ilgili merkezlere bildirildi²³⁶. Adliye ve Mezahip Nezareti, söz konusu komisyonlarda yer alan Rum din adamlarıyla papazlarının katılımının sağlanmasını Rum Patrikhanesi'ne bildirdi. Rum Patrikhanesi bu konuda Adliye ve Mezahip Nezareti'ne, Rum din adamları ile muhtarlarının Patrikhane aracılığıyla çağrılmadıkları gerekçesiyle komisyonlara katılmadıklarını bildirmeye karar verdi²³⁷. Rum Patrikhanesi'nin bu tutumunda, Rum toplumunu ilgilendiren konularda tek yetkili olarak kalma ve Rum cemaati üzerindeki etkisini kaybetmeme düşüncesi rol oynamıştır. Adliye ve Mezahip Nezareti, Rum muhtar ve din adamlarının asker alma

²³³ “Mülakat”, **Sabah**, 8 Teşrin-i sani 1909, no 7229, s.3.

²³⁴ “Hristiyan Askerlerimiz”, **Sabah**, 15 Teşrin-i sani 1909, no 7236, s.3.

²³⁵ “Ordu ve Anasır-ı Muhtelif Cemaatleri”, **Sabah**, 25 Teşrin-i sani 1909, no 7246, s.1.

²³⁶ **DH.MUİ**, 9-2/53.

²³⁷ “Gayrimüslimlerin Askerliği”, **Sabah**, 26 Eylül 1909, no 7186, s.3.

komisyonlarına katılmamaya devam etmeleri üzerine, 1910 yılında Rum Patrikhanesi'ni bu konuda tekrar uyardı²³⁸.

Bahriye Nazırı Arif Hikmet Paşa kendisiyle röportaj yapan Proodos gazetesi muhabirine, Osmanlı Devleti'nin eskiden beri Rumların gemicilikteki yeteneklerinden yararlanma yoluna gittiğini, şimdi de Rum vatandaşların bu konudaki yeteneklerinden yararlanma yoluna gidileceğini açıklamış ve Osmanlı sahillerinde yaşamakta olan Rum ahalinin askerliklerini deniz kuvvetlerinde yapacaklarını belirtmiştir. Ayrıca Bahriye Nazırı, Mekteb-i Bahriye'ye girmek isteyen Rum gençlerin yapılacak sınavda başarılı olmaları durumunda kabul edileceklerini açıkladı²³⁹.

Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının askere alınması hakkındaki yasal prosedürün tamamlanmasının ardından 1909 yılından itibaren askerlik işlemlerine başlandı. İmparatorluğun değişik bölgelerinde Rum toplumu tarafından zorunlu askerlik uygulamasına farklı tepkiler gösterildi. Selanik ve Kosova vilayetindeki Rumlar, askere alınacak olmaktan dolayı memnuniyetlerini dile getirirken ve bu bölgelerde asker alma işlemlerinde herhangi bir sorun yaşanmazken²⁴⁰, Kaşot adasındaki bazı Rum gençler ise, askere alınacaklarını duyunca İzmir, İstanbul ve Port Sait'e kaçtı²⁴¹. Bunun yanında bazı Rum gençlerin askerlik yükümlülüğünden kurtulmak için balıkçı tezkiresi çıkararak Çanakkale yoluyla firar etme girişiminde buldukları görüldü²⁴². Askerlik yapmamak için yurt dışına kaçmaya çalışan Rum gençlerin özellikle Mısır'a kaçmayı tercih ettikleri görülmekteydi. Hatta, gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasında Mısır'a firar olaylarının artması üzerine Mısır Hükümeti, ruhani liderlere başvurarak bu konuda gerekli önlemlerin alınmasını istemiş, aksi takdirde bu firariler hakkında sert önlemler alacağını bildirmiştir²⁴³. Ayrıca, Yanya'da yayımlanan bir Rum gazetesinde Osmanlı Asyası'ndaki Rumların askere alma işlemleri nedeniyle kaynaşmalar görüldüğü şeklinde bir haber yer almıştı. Bu durum üzerine Dahiliye Nezareti'nden Yanya Vilayeti'ne gönderilen bir yazı ile söz konusu haberin gerçek dışı olduğu belirtilmiş ve bu haberi

²³⁸ "Rumların Ahz-ı Asker Muamelesi", **Sabah**, 12 Şubat 1910, no 7325, s.2; "Rumların Askerliği", **İkdam**, 13 Şubat 1910, no 5534, s.5.

²³⁹ "Bahriye Nazırı ile Mülakat", **Sabah**, 8 Teşrin-i sani 1909, no 7229, s.2-3.

²⁴⁰ "Hristiyan Askerleri", **Sabah**, 16 Teşrin-i sani 1909, no 7237, s.2.

²⁴¹ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.146.

²⁴² **DH.EUM.THR**, 91/16.

²⁴³ "Firariler İçin", Ameroliptos gazetesinden akt. **Tanin**, 14 Nisan 1911, no 939, s.2.

yayınlayan gazete hakkında, matbuat kanunu hükümlerine aykırı hareket etmesinden dolayı gerekli işlemin yapılması istenmiştir²⁴⁴.

Osmanlı Hükümeti, askerlik yükümlülüğü bulunan gayrimüslim gençlerin yurt dışına kaçmalarını önlemek için bir takım önlemler aldı. Bu amaçla, asker alma işlemlerine başlanıncaya kadar esnana dahil olanlara mürur tezkeresi ve pasaport verilmemesini ve 21-26 yaşında olanların evlenmelerine engel olunmasını Patrikhanelere bildirdi²⁴⁵. Ancak, Osmanlı Hükümeti tarafından alınan bu önlemlere rağmen firar olaylarının önü alınamamış, 1909'da olduğu gibi 1910 yılında da firar olayları devam etmiştir²⁴⁶.

Muayeneleri tamamlanan “esnan-ı sitte”, yani 1299-1304 arası mükellefler ile 1305 doğumlu gayrimüslim askerlerin kur’aları, 1910 senesi içinde çekildi. Bunlardan 1299 ve 1300 doğumlular ihtiyat sınıfına ayrılırken, diğerleri muvazzaf asker olarak 1910'da fiilen orduya alındı²⁴⁷. Rumlardan askere alınanlar arasında Yunan vatandaşı olanların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Yunan Büyükelçisi Gariparis, Sadrazam Hakkı Paşa'yı ziyaret ederek Yunan vatandaşlarının silah altına alınmış olmasını şikayet etti. Yunan Büyükelçisinin başvurusu üzerine Hakkı Paşa, Yunan vatandaşı olduğunu ispat edebilenlerin serbest bırakılabileceklerini açıkladı²⁴⁸.

Bazı Rum gazetelerinde askere alınan Rum gençlere kötü muamele yapıldığı şeklinde haberlerin çıkması, İttihatçılar tarafından sert şekilde eleştirildi. Neologos gazetesinin, Hristiyan askerlere kötü muamele yapıldığı²⁴⁹, hatta Taksim ve Ahırkapı kışlalarındaki Hristiyan askerlere dinlenme zamanlarında bile başlarındaki fesleri çıkarmalarına izin verilmediği şeklindeki iddiaları İttihatçılar tarafından maksatlı bulundu. Meşrutiyetin ilanından sonra bütün Osmanlılar için birlik ve kardeşlik yolunda atılan en büyük adımın gayrimüslimlerin askere alınması olduğunu belirten İttihatçılar, Yunan vatandaşı olan bir kişinin yönetiminde bulunan Neologos gazetesinin bu birliğe

²⁴⁴ **DH.MUİ**, 23-1/29.

²⁴⁵ “Gayrimüslimlerin Askerliği”, **İkdam**, 2 Teşrin-i evvel 1909, no 5400, s.2.

²⁴⁶ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.147.

²⁴⁷ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.154.

²⁴⁸ “Askere Yunanlılar da Alınmış”, **Sabah**, 11 Mart 1910, no 7352, s.3; “Ahz-ı Asker Muamelatı ve Tebaa-i Yunaniye”, **Tasvir-i Efkâr**, 11 Mart 1910, no 280, s.3.

²⁴⁹ “Hristiyanların Askerliği-Kışla Hayatı İki Taraf Ne Diyor?”, **Tasvir-i Efkâr**, 28 Mart 1910, no 297, s.5-6.

engel olmaya çalıştığını iddia ettiler²⁵⁰. Proodos gazetesinin de Hristiyan askerlere kötü muamele yapıldığı ve kiliseye gitmelerine engel olduğu şeklindeki iddiaları, Osmanlı Hükümeti tarafından yalanlandı²⁵¹. Ayrıca, Osmanlı ordusunda görev yapan Rum askerlere Kadıköy vapurunda “telkinat-ı mefsedetkarane”de bulunan bir Rum divan-ı harb-i örfi kararıyla sürgüne gönderildi²⁵².

İttihatçılar tarafından hoş karşılanmayan bir diğer gelişme de Rum askerlerin askerlik sırasında yaşadıkları sorunların çözümünde Patrikhane’den yardım istemesi olmuştur. 1910 yılının nisan ayında, beş yüz kadar Rum askeri, pazar günü olması nedeniyle gittikleri Patrikhane Kilisesi’nde, ayinin ardından aralarından üç kişilik bir heyet oluşturarak Rum Patriki ile görüştüler. Bu görüşme sırasında Rum gençler, askerlik sürelerinin belirlenmesi ve pazar günlerinin tatil günü olarak kabul edilmesi konusunda Patrikhane’nin Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmasını istediler. Rum askerlerinin bu girişimini garip bulan İttihatçılara göre, “*Askerlikte Patrikhane değil, Babıali bile yoktur; ita’at ve terbiye-i askeriye’nin esası olan silsile-i meratib-i askeriye vardır*”²⁵³. Yine bu konu hakkındaki bir diğer haber hakkında İttihatçıların yorumu şu oldu: “*Askerin anası, babası, hamisi, her şeyi millettir. Bir Osmanlı askerini – eğer maruz olursa – haksızlığa karşı muhafaza edecek olan kuvvet Patrikhane değildir, kanundur, millettir*”²⁵⁴.

Osmanlı basını, askerlik yapmakta olan Rum askerlerinin ailelerine ve arkadaşlarına gönderdiği mektupları yayımlayarak gayrimüslimlere askerlikte baskı yapılmadığını ortaya koymak istedi²⁵⁵. Bu bakımdan askere alınan bir Rum genci ile yapılan bir röportaj, Osmanlı ordusunda görev yapan Rum askerlerin durumu hakkında bize bilgi vermektedir. Proodos gazetesi muhabirinin sorularını cevaplayan bir Rum asker, kışlalarda kendilerine verilen yemeklerden memnun olduklarını, Türk kardeşlerinin kendilerini çok sevdiğini, gördükleri ilginin beklentilerinin üstünde olduğunu, Pazar yortu günlerinde akşamdan serbest bırakıldıklarını açıklamış ve

²⁵⁰ Hüseyin Cahit, “Rahat Bırakalım !”, **Tanin**, 20 Mart 1910, no 555, s.1. İttihatçılar tarafından maksatlı yazılar yazmakla suçlanan Neologos gazetesi, Taksim Kışlası hakkındaki gerçek dışı haberleri nedeniyle kısa bir süre sonra süresiz olarak ta’til edildi. “Ta’til”, **Tanin**, 23 Mart 1910, no 558, s.4.

²⁵¹ “Tekzib”, **Renin**, 21 Temmuz 1911, no 2037, s.3.

²⁵² **DH.MUİ**, 126/8.

²⁵³ “Rum Efradının Müracaatı”, **Tanin**, 5 Nisan 1910, no 571, s.3.

²⁵⁴ Hüseyin Cahit, “Rahat Bırakalım !”, **Tanin**, 20 Mart 1910, no 555, s.1.

²⁵⁵ “Bir Rum Neferin Mektubu”, Yeni Asır gazetesinden akt. **Tasvir-i Efkâr**, 1 Nisan 1910, no 302, s.6.

askerlerin hiçbir şikayetinin olmadığını söylemiştir²⁵⁶. Rum askerlerin dini görevlerini yerine getirebilmeleri konusunda Rum mebuslarından Kozmide Efendi de girişimde bulundu. Kozmide Efendi, Harbiye Nezareti'ne giderek Mahmut Şevket Paşa ile görüşerek Paskalya haftasında dini görevlerini yerine getirebilmeleri için Rum askerlere izin verilmesi isteğinde bulundu. Mahmut Şevket Paşa, Kozmide Efendi'nin isteğini haklı bularak bu konu hakkında gereken emri vereceğini söyledi²⁵⁷.

Bunun yanında Rum Patriki 9 Mart 1910 tarihinde Rumlara yönelik olarak yayınladığı bir beyanname ile Rum gençlerin askere katılmalarını destekledi. Söz konusu beyannamede, Osmanlı Hükümeti'nin askerlik yükümlülüğünü Hristiyan unsurlara genişletmesi memnuniyetle karşılanıyor ve Rum gençlere askerlik konusunda dikkat etmeleri gereken noktalar açıklanıyordu²⁵⁸. Bunun yanında Osmanlı basınında, Rum Patrikhanesi'nin orduda bulunan Rum askerler için dua kitapları bastırarak askerlere dağıtacağı şeklinde haberler yer almıştır²⁵⁹.

3- Rumların Askerlik Konusundaki İstekleri ve Osmanlı Hükümeti'nin Aldığı Kararlar

1909 yılından itibaren gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının askere alınması hakkında işlemlere başlanmış ve kur'aların çekilmesinin ardından Müslüman olmayanlar da Osmanlı ordusunda görev yapmaya başlamıştı. 1909 yılında gerek Rum Patrikhanesi gerekse Rum basını tarafından dile getirilen askerlik konusundaki isteklerin Osmanlı

²⁵⁶ “Bir Rum Neferinin Kışla Hayatı Hakkında Beyanâtı”, Proodos gazetesinden akt. **Tasvir-i Efkâr**, 28 Nisan 1910, no 328, s.5; “Bir Rum Askerinin Sözleri”, **Köylü**, 18 Nisan 1326, no 505, s.3.

²⁵⁷ “Efrad-ı Hristiyanîye”, **Tanin**, 16 Nisan 1910, no 582, s.3.

²⁵⁸ Yovakim Efendi Rum askerlere şöyle seslenmiştir: “Teşekkür etmeye layıktır ki, muhterem hükümetimiz, bütün milletini beraber tutarak vatanımızı silahımızla muhafaza etmek vazifesini bize de ihsan etti. Bundan ötürü sevinmeliyiz. Lakin her iş evvelinde olduğu gibi askerliğin de başlangıcında birçok sebeplerden dolayı zorluk vardır. Şu kadar ki sebat ve itaat her şeye galebe çalar. Vatanımıza karşı büyük ve mübarek vazifeyi yapmak için cümmeniz, gerek silah altına davet olunanlar gerekse olunmayanlar, nüfus ve vaftiz kağıtlarınızı muntazam bir halde bulundurmamızdır. Şayet bu iki kağıt arasında bir fark varsa vaktiyle düzeltirmelisiniz. Ta ki silah altına alınacağınız zaman bunlar hazır bulunsun, sonra zorluk çekilmesin. Bundan başka cümleten nakl-i mekan ettiğinizde lazım gelen memurine haber vermelisiniz. Cümmeniz, ve hele silah altında bulunanlarınız, ita'atli, namuslu ve silah arkadaşlarınıza karşı nazik olmalısınız. Şayet bir ifadeniz veyahut bir şikayetiniz olursa usulüne uygun surette amirlerinize bildirmelisiniz. Rum Patrikhanesi 9 Mart 1910”. “Yovakim Efendi Sözleri ve Hristiyanların Askerliği”, **Köylü**, 18 Mart 1326, no 479, s.3.

²⁵⁹ “Birkaç Satırlık Haberler”, **Köylü**, 11 Nisan 1326, no 500, s.3.

Hükümeti tarafından kabul edilmemesine rağmen Rumlar, asker alma uygulaması hakkındaki eleştirilerini ve isteklerini sonraki tarihlerde de sürdürdüler.

1910 yılında Osmanlı Hükümeti ile Fener Rum Patrikhanesi arasındaki ilişkilerin kilise ve mektepler kanunu nedeni ile gerginleştiği bir dönemde, Meclis-i Mebusan'da bulunan Rum mebuslar, çeşitli konular hakkındaki isteklerini Osmanlı Hükümeti'ne ilettiler. Rum mebuslarından Vamvakas, Dinka, Konstantinidis, Narli ve Huneos Efendiler tarafından Rum mebusları fırkası adına Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'ye verilen takrirden, meşrutiyetin ilanından itibaren yönetimde görülen yanlışlıklar anlatılarak bir takım isteklerde bulunuldu. Askerlik konusunda Rum mebusların istekleri arasında; askerlik işlemlerinin yürütülmesi hakkında bir kanun düzenlenmesi, ordularda Hristiyan askerlerinin de bulunduğu göz önünde bulundurularak askerlik hakkında yeni düzenlemelerin yapılması bulunuyordu. Rum mebuslar ayrıca, hiç olmazsa ilk üç sene için Hristiyan öğrencilerin Türkçe'deki yetersizliklerinin dikkate alınmamasını ve ana dillerinden yapılacak sınavlardaki başarılarına göre Harbiye'ye kabul edilmelerini önerdiler²⁶⁰. İttihatçılar, Rum mebuslarının bu girişimini Osmanlı Hükümeti ile Rum Patrikhanesi arasında uzlaşmayı sağlamak açısından yararsız buldular. Onlara göre Rum mebuslarının takririnde meşrutiyetin ilanından beri dile getirilen “teraneler” tekrarlanmıştı²⁶¹.

Rum mebuslar gibi Fener Rum Patrikhanesi de askerlik konusundaki isteklerini Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirebilmek için girişimlerde bulundu. Bu amaçla Rum Patriki, Sadrazamı ziyaret ederek Hristiyan askerlere baskı yapıldığını ve bunların din değiştirmelerinin beklenebileceğini ileri sürdü. Sadrazam Hakkı Paşa ise Rum Patriki'ne verdiği cevapta, askeri memurların her bir askere hangi din ve milliyete mensup olduklarını sorduğunu ve bu cevapların dikkate alındığını açıkladı²⁶².

Rum Patrikhanesi, çeşitli konulardaki isteklerini Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirebilmek için 1910 yılından itibaren giriştiği, gayrimüslim cemaat önderleri ile bir birlik oluşturma düşüncesini 1911 yılında sonuçlandırdı. Bunun sonucunda Rum, Ermeni ve Ermeni Katolik Patrikhaneleriyle Bulgar Eksarhanesi ile Rum Katolik ve Keldani

²⁶⁰ “Rum Mebuslarının Takriri,” **Tanin**, 28 Ağustos 1910, no 715, s.1-2.

²⁶¹ Hüseyin Cahit, “İtilaf İçin”, **Tanin**, 27 Ağustos 1910, no 714, s.1.

²⁶² “Rum Patriki'nin Ziyareti”, **Tanin**, 2 Nisan 1911, no 927, s.2.

Patrik Vekaletleri, 1911 yılının mayıs ayında cemaat mektepleriyle askerlik hizmeti hakkındaki taleplerini içeren bir tavriri Osmanlı Hükümeti'ne sundular. Cemaat önderlerinin askerlik konusundaki bazı istekleri şunlardan oluşuyordu²⁶³:

-Bütün askeri kanun ve düzenlemelerin tüm unsurların lisanlarına tercüme edilmesi, Hristiyan unsurlardan hızlı bir şekilde asker yetiştirebilmek ve gayrimüslimlere askerliği sevdirebilmek için üç sene süreyle Mekteb-i Harbiye'ye Hristiyan öğrencilerin kabulüne izin verilmesi ve bunların sınavlarının ana dillerine göre yapılması,

- Hristiyan askerlerin din ve adetleri dikkate alınarak bütün askeri kanun ve düzenlemelerin değiştirilmesi ve askerlikte din değiştirmenin yasaklanması,

- Askerlik süresinin kısaltılması,

- Tek erkek çocuğun askerlik yükümlülüğünden muaf tutulması,

- Barış zamanında askerlerin, görevlerini kendi askerlik dairelerinde yapması.

Osmanlı Hükümeti, cemaat önderlerinin bu isteklerinin açıklığa kavuşturulması için ruhani merkezlerden temsilci gönderilmesini istedi. Bunun üzerine çeşitli cemaatler tarafından seçilen temsilciler Adliye Nezareti'ne giderek ruhani liderlerin isteklerini açıkladılar. Rum cemaati adına seçilen temsilcilerden birisi olan Serfice mebusu Boşo Efendi, Patrikhanelerin isteklerinin kabul edilmesi isteğini tekrarlamış ve Hristiyanların, Osmanlı ordu ve donanmasını şimdiye kadar olduğu gibi “*kuvva-yı İslamiye gibi değil fakat kuvva-yı Osmaniye sıfatıyla*” sevmelerini istediklerini belirtmiştir. Ayrıca Boşo Efendi, askerlik süresinin iki seneye düşürülmesini önermiştir²⁶⁴.

Osmanlı Hükümeti, Patrikhanelerin bu taleplerini incelemek amacıyla Adliye, Harbiye, Maarif Nazırlarından oluşan bir komisyon kurdu. Patrikhanelerin askerlik ve öğretim konusundaki istekleri hakkında Osmanlı Hükümeti'nin görüşünü belirlemeyi amaçlayan komisyon, isteklerin bir kısmını aynen, bir kısmını ise bazı değişikliklerle kabul etti. Patrikhanelerin isteklerinin bir kısmı da mevcut kanunlara aykırı bulunduğu için reddedildi²⁶⁵. İttihatçılara göre Osmanlı Hükümeti, gayrimüslimlerin askerliğe yeni alışmakta olduklarını göz önünde bulundurarak askerlik konusunda kanunun izin verdiği

²⁶³ “Mektepler ve Askerlik Meselesinde Anasır-ı Hristiyanî'nin Metalibi”, **Tanin**, 25 Mayıs 1911, s.1-2.

²⁶⁴ “Patrikhanelerin Tavriri ve Murahhasları”, **Tanin**, 11 Ağustos 1911, no 1057, s.2.

²⁶⁵ **Y.PRK.DH**, 14/51.

ölçüde müsaade göstermeye çalışmıştı²⁶⁶. Ancak İttihatçılara göre, Patrikhanelerin istekleri incelenirken, düzen ve kanuna dayanan askerlik mesleğinin de gerekleri göz önünde bulundurulmuştu²⁶⁷.

Osmanlı Hükümeti, Patrikhanelerin askerlik ve öğretim konusundaki istekleri hakkında komisyonca hazırlanmış olan raporu 5 Kasım 1911 tarihinde görüşerek karara bağladı²⁶⁸. Buna göre Osmanlı Hükümeti'nin Patrikhanelerin askerlik konusundaki istekleri ile ilgili olarak aldığı kararlar şu şekilde özetlenebilir:

- Her sene alınacak yeni efradın, nüfus miktarına göre hesap ve dağıtım ile bundan her askerlik dairesine düşen miktarın kur'a ile belirlenmesi hakkındaki isteğin geçmiş dönemdeki altı-yedi senelik askerlik süresinden kaynaklandığı, oysa bunun geçici bir durum olduğu,

- İhtiyat ve redif efradının silah altına alınması için Osmanlı ülkesinin birkaç geniş mıntıkaya ayrılması konusunda askeriye'nin böyle bir taahhüt altına giremeyeceği,

- Askerlik ile ilgili kanun ve düzenlemelerin halkça bilinmesini sağlamak için çeşitli dillere çevrilebileceği,

- Adayların okulda dersleri takip edebilecek derecede Türkçe okuyup yazabilmeleri şartıyla Mekteb-i Harbiye'ye girişte yapılan fen sınavlarının Hristiyan adayların kendi dilleri ile yapılabileceği,

- İhtiyat zabitanına ait kanun hükümleri saklı kalmak koşuluyla bir seneden ibaret bulunan ihtiyat zabitanı okulundaki öğrencilerin öğrenim sürelerinin son iki ayını askeri kıtalarda zabitlikle geçirebilecekleri,

- Gayrimüslimlerin silah altında buldukları süre boyunca din değiştirmemeleri hakkında Harbiye Nezareti tarafından yapılan tebligatın halen geçerli olduğu, şimdilik her kolordu için seyyar bulunmak üzere çeşitli mezheplere mensup bir din görevlisinin tayini ve birliklerdeki gayrimüslimlerin eskiden olduğu gibi ibadet yerlerine gönderilebileceği,

²⁶⁶ “Patrikhanelerin Müsted’ayarı I Tedrisat Meselesi”, **Tanin**, 15 Ağustos 1911, no 1061, s.1-2.

²⁶⁷ “Patrikhanelerin Müsted’ayarı II Askerlik Meselesi”, **Tanin**, 16 Ağustos 1911, no 1062, s.1.

²⁶⁸ **MV**, 158/22.

- Hizmet-i bahriyenin uzun bir talimi gerektirdiği ve hizmet-i berriyyenin de iki seneye indirilmesinin mümkün olmadığı,

- Mu'inelik yaşının 21'e yükseltilmesinin kabul edilemeyeceği,

- Bir ailenin tek oğlunun askerlikten muaf tutulması hakkındaki isteğin kuvve-i umumiyenin azalmasına neden olacağı nedeniyle kabul edilemeyeceği²⁶⁹,

- Bir ailenin iki oğluna birden kur'a isabet etmesi durumunda bir oğlun askere alınacağı, diğerinin ise evinde geçirdiği sürenin askerlik süresinden düşüleceği ve askerde bulunan kardeşinin gelişine kadar askere alınmayacağı,

- Efradın birliklere dağıtımında özel durumlarının dikkate alındığı, ancak askerlik görevinin belli bölgelerle sınırlandırılmayacağı ve bu konuda lüzum ve ihtiyaca göre muamele yapılacağı.

Osmanlı Hükümeti, Meclis-i Vükela'da alınan bu kararları bildirmek ve alınan kararlara uygun hareket edilmesini sağlamak için ilgili bakanlıklara yazılar gönderdi²⁷⁰. Ayrıca Osmanlı Hükümeti, orduda görev yapan gayrimüslim askerlere senede on gün olmak üzere izin verilmesi kararını aldı. Bu karar gereğince Rum askerlerin hangi günlerde bu izinlerini kullanabilecekleri Rum Patrikhanesi'ne bildirildi²⁷¹.

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı ordusunda görev yapan Hristiyan askerlerin, görev yaptıkları orduyla aralarında hiçbir manevi bağ hissetmedikleri ve ordunun yenilgiye uğramasından memnuniyet duydukları savaşı katılan gözlemciler tarafından not edilmiştir²⁷². Osmanlı ordusunda görev yapan birçok Rum askerinin Balkan Savaşı sırasında düşman saflarına geçtiği görüldü²⁷³. Ayrıca, bazı Osmanlı vatandaşı Rumlar da savaşta yer almak için gönüllü olarak Yunan ordusuna kaydoldular²⁷⁴. Balkan Savaşı döneminde, Makedonya'daki birlikleri boşaltacak kadar çok işlenen firar suçu, Trablusgarp Savaşı'yla birlikte Aydın Vilayeti'nde de artmış ve özellikle gayrimüslim askerlerin firarı had safhaya varmıştı. Askerlik çağrısına uymayan Aydın Vilayeti'ndeki

²⁶⁹ Tanin'e göre bu durumda olanların sayısı 30 bine yakındı. "Patrikhanelerin Müsted'ayatu II Askerlik Meselesi", **Tanin**, 16 Ağustos 1911, no 1062, s.1.

²⁷⁰ **DH.İD**, 69-2/10.

²⁷¹ "Gayrimüslim Askerlerin Tatil Günleri", **Tanin**, 13 Teşrin-i evvel 1911, no 1118, s.4.

²⁷² Leon Troçki, **Balkan Savaşları**, Arba yay., İstanbul, 1995, s.232.

²⁷³ Mahmud Muhtar Paşa, **Balkan Savaşı Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, Güncel yay., İstanbul, 2003, s.155.

²⁷⁴ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.42.

Rumlar, birliklerinden silahlarıyla birlikte firar ederek çeteler kurdular. Vilayet dahilindeki Rum köylerine saklanan ve beslenen bu çeteler, Anadolu'ya çıkan adalı eşkıyaya hem kılavuzluk yaptılar hem de yardımcı oldular²⁷⁵. Vilayetteki Rumların bu davranışları Osmanlı basınının tepkisini çekmekteydi²⁷⁶.

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı ordusunda görev yapan çok sayıda Rum, Ermeni ve Bulgar askerin düşman tarafına geçmesine rağmen, Osmanlı Devleti gayrimüslim vatandaşlarını asker olarak istihdam etmeye devam etti. 12 Mayıs 1914 tarihinde kabul edilen “Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati” ile askerlik işleri yeniden düzenlendi²⁷⁷.

İttihatçı basın organlarına göre, “*Yeni ahz-ı asker kanunu milleti, müsellah bir millet olduğu devrelerde şanlı bir tarih yapan büyük milletimizi, yine millet-i müsellaha haline sokmak istiyor*”du. İttihatçılara göre yeni kanun, milletin yirmi yaşını aşmış ve eli silah tutan her gencini silah altına toplamayı amaçlıyor ve şimdiye kadar uzunluğu ile herkesi korkutan askerliği, Fransız Cumhuriyeti’ndeki askerlikten daha az bir müddete indirerek askerliği kolaylaştırmaya çalışıyordu. Ayrıca onlara göre, “*Bugün nüfusumuza ve düşmanlarımızın miktarına göre erkeğiyle kadınıyla tek mil millet vatan müdafasına iştirak etmelidir ki cihanın yegane İslam Hükümeti yaşayabilsin*”di²⁷⁸.

İttihatçıların yeni mükellefiyet-i askeriye kanunu ile amaçları, Balkan Savaşları’nda Osmanlı ordusunun yaşadığı başarısızlığın sebeplerini ortadan kaldırmaktı. Osmanlı Devleti’nden nüfusça daha küçük olan Balkan Devletleri’nin başarısı, İttihatçılar tarafından ülkelerindeki insanları savaşa yönlendirebilmelerindeki başarılarında görülüyordu. Buna karşın Osmanlı Devleti’nin ülkesindeki tüm nüfus potansiyelini kullanamaması, İttihatçılar açısından başarısızlığın en temel nedenleri arasında görülüyordu.

Yeni mükellefiyet-i askeriye kanunu hakkında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin genel merkezi tarafından yayımlanan bir tamimde, eski dönemde uygulanan askere alma

²⁷⁵ Engin Berber, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayeti’nde İç Güvenlik Sorunu”, **Bir İzmir Kabusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.21.

²⁷⁶ Şinasi, “Asker Firarileri”, **Ahenk**, 19 Eylül 1912, no 4921, s.1.

²⁷⁷ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.166-167.

²⁷⁸ “Millet-i Müsellahaya Doğru Yeni Ahz-ı Asker Kanunu Etrafında”, **Tanin**, 23 Haziran 1914, no 1976, s.3.

kanunları birçok kişiye askerlik muafiyeti getirmesi nedeniyle eleştirilmekte ve Bulgaristan'ın Balkan Savaşlarındaki başarısı ülkesindeki tüm insanları savaşa seferber edebilmesine bağlanmaktaydı. Dış siyasetin ancak kuvvetli bir ordu ile yürütülebileceğinin belirtildiği cemiyetin tamiminde, "... kemmiyyetce kafi bir ordu teşkil edebilmek için birinci çare vatanda vatani muhafazaya kadir ne kadar sağlam kol var ise bila-istisna cümlesini orduya toplamak ve anları kemmiyyetce lazım olduğu gibi harbe hazırlamak iktiza eder" denilmekteydi²⁷⁹. İttihatçılar ayrıca, yeni oluşturulacak orduda gençliğe çok önemli görevler düştüğüne inanmaktaydılar²⁸⁰.

İttihatçı Hükümetin yeni ahz-ı asker kanunu hazırlama girişimlerinde bulunması üzerine Meclis-i Mebusan'da bulunan Rum mebuslar, hazırlanmakta olan yeni ahz-ı asker kanunu hakkında ortak hareket edebilmek için görüşmeler yaptılar. Bu görüşmelerde değiştirilmesini istedikleri maddeleri belirlediler²⁸¹.

2 Ağustos 1914 tarihinde genel seferberlik ilan edilmesine rağmen, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından seferberlik çağrısına uymayarak firar etmeye çalışanlar görüldü. Arnavutköy açıklarına gelen bir Yunan vapurunun Osmanlı vatandaşı olan ve askerlik yükümlülüğü bulunan Rum gençlerini Yunanistan'a kaçırdığının anlaşılması üzerine Osmanlı güvenlik güçleri harekete geçti. Gemide yapılan araştırma sonucunda 140'a yakın Rum genci yakalandı²⁸². Söz konusu Rum gençleri daha sonra divan-ı harb-ı örfi tarafından yargılanmaya başladı²⁸³.

Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde, Yunan elçiliğinde görev yapan bazı görevlilerin askerlik yükümlülüğü bulunan Rum gençlerin yurt dışına kaçışlarına yardım ettikleri tespit edildi²⁸⁴. Bulgar ve Yunan konsoloslarının da mevcut olan anlaşmalara aykırı olarak Osmanlı vatandaşlarına pasaport verdikleri, böylece bu kişilerin askerlik yükümlülüğünden kurtulmalarına yardım ettikleri belirlendi. Bunun üzerine konu hakkında gerekli işlemlerin yapılmasına başlandı²⁸⁵. Bunun yanında, askerlik yükümlülüğü bulunan Rum gençlerinin Yunan emellerine hizmet etmeleri konusunda

²⁷⁹ "Millet-i Müsellehaya Doğru", **Tanin**, 27 Haziran 1914, no 1980, s.3.

²⁸⁰ "Yeni Orduda Gençliğin Vazifesi," **Tanin**, 27 Temmuz 1914, no 2009, s.1.

²⁸¹ "Askerlik Meselesi", **Tanin**, 6 Haziran 1914, no 1959, s.2.

²⁸² "Asker Kaçakları I", **Tanin**, 17 Ağustos 1914, no 2030, s.3.

²⁸³ "Asker Kaçakları", **Tanin**, 4 Eylül 1914, no 2048, s.1.

²⁸⁴ **DH.KMS**, 18/22.

²⁸⁵ **DH.İD**, 64/44.

yemin etmeye zorlandığı ve yemin etmeyenlerin Etniki Eteryay Cemiyeti'nin üyeleri tarafından tehdit edildikleri de ortaya çıkartıldı²⁸⁶.

F- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN MİLLİ İKTİSAT POLİTİKALARI VE RUMLAR

1- Osmanlı Ekonomik Yaşamında Rumlar

Rum toplumu, Osmanlı toplumsal ve ekonomik yaşamında önemli bir role sahipti. Rumlar da diğer gayrimüslim unsurlar gibi, Osmanlı toplumsal yaşamına yön veren “etnik işbölümü” nedeniyle, daha çok ticaret ve zanaat faaliyetleri ile uğraşmaktaydılar.

İmparatorluğun Avrupa ile gelişen ticareti, yeni koşullardan istifade edebilen Rumlara ve diğer gayrimüslimlere çok önemli fırsatlar sağlıyordu. Bunlar, kapitülasyonların ve Avrupalı güçlerin yardımıyla, aynı işi yapan Müslümanlar karşısında önemli bir avantaj elde etmişlerdi²⁸⁷. Rumlar ve Ermeniler, Avrupa sermayesinin Batı Anadolu'ya girmesi ve yerleşmesi sürecinde önemli bir rol oynadılar. Bölgeyi ve gelenek-göreneklerini yakından tanımaları, ticaret ilişkilerinde buldukları Türk halkın dilini bilmeleri, ticari deneyim ve becerileri onları Avrupalılar için vazgeçilmez bir ortak niteliğine yükseltti²⁸⁸. Eskiden beri mali ve ticari alanda avantajlı durumda bulunan bu unsurlar, emperyalist devletlerin açık desteğiyle, iş hayatına egemen oldular. Bunun yanında, devlet işlerinin Müslümanlara açık bulunması, Hristiyan tebaa için yükselme yolu olarak ticari ve mali işleri ön plana geçirmişti. Ayrıca, Müslüman nüfusun bütün enerjilerini ekonomik faaliyetlere akıtmalarını engelleyen uzun süreli askerlik hizmetinden Müslüman olmayanların muaf tutulması, onlara avantajlı bir durum sağlamıştı²⁸⁹. Batı ile yapılan ticaretin artması, azınlıkları Müslümanlara karşı ayrıcalıklı bir konuma getirdi. Böylece azınlıklar, elde ettikleri yabancı himaye sayesinde Osmanlı

²⁸⁶ DH.MUI, 35-1/13; DH.EUM.THR, 11/20.

²⁸⁷ Gerasimos Augustinos, *a.g.e.*, s.129.

²⁸⁸ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim yay., İstanbul, 1977, s.32-33.

²⁸⁹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Bilgi yay., Ankara, 1968, s.91-92.

Sultanı'nın müdahale edemediği gelirler biriktirebildiler. Osmanlı ticaret burjuvazisinin ve daha sonraki bağımsızlık hareketlerinin nüvesi bu kaynaklarda yatmaktadır²⁹⁰.

Avrupa ile gelişen ticari ilişkilerden yararlanan Rumlar, Selanik, İstanbul ve İzmir gibi liman şehirlerinin ekonomisinde söz sahibi hale geldiler. Rumların, ekonomisinde önemli rol oynadıkları şehirlerin başında, 19. yüzyıl boyunca Avrupa ile gelişen ticari ilişkilerle yıldızı parlayan İzmir gelmekteydi.

Rumlar İzmir'de ticaretten madencilğe, ticari tarımdan bankacılığa kadar değişik ekonomik sektörlerde söz sahibiydiler²⁹¹. Rumlar, İzmir'de ticaretin bütün kollarında diğer unsurlara üstünlük sağlamışlardı. Öyle ki, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Rum tüccarlar, İzmir şehrindeki tüccarların %40-50'sini oluşturmaktaydı. Rum tüccarlar, incir, kuru üzüm ve zeytin yağının yanı sıra giyim ve içki sektöründe de üstün bir konumdaydılar. Bunun yanında Rumlar, İzmir'deki bankacılık sektöründe de aktif durumdaydılar. 1889'da İzmir'deki 40 özel bankacının üçte ikisini Rumlar oluşturmaktaydı²⁹². Rumların, İzmir'deki modern sanayinin oluşumunda da önemli rolleri olmuştur²⁹³. 1850'den 1910'a kadar geçen süreçte en az 2000 tane farklı boyutta fabrika Rumlar tarafından kurulmuştu. Bu fabrikaların birçoğu da 1880-1910 yılları arasında kuruldu²⁹⁴.

Bunun yanında Rumlar, İmparatorluğun finans sektöründe de söz sahibiydiler. Rum bankerler, Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri borçlarla önemli kazançlar elde etmekteydiler. Georgios ve Leonidas Zarifi²⁹⁵, Theodoros Mavrokordato, Ulysses Negreonte gibi bankerler imparatorlukta önde gelen Rum sermayedarlar

²⁹⁰ Fatma Müge Göçek, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü**, Ayraç yay., Ankara, 1999, s.257.

²⁹¹ Rumların İzmir'in sosyal ve ekonomik yaşamındaki rolleri için bkz. Nail Morali, **Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları**, Tekin yay., İstanbul, 1976.

²⁹² Elena Frangakis-Syrett, "The Economic Activities of the Greek Community of İzmir in the Second Half of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries", **Ottoman Greeks in The Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.17-34.

²⁹³ 19. yüzyılda İzmir'deki sanayileşme hareketleri için bkz. Abdullah Martal, **Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme**, Dokuz Eylül yay., İzmir, 1999.

²⁹⁴ Haris Exertzoglou, "The Development of a Greek Ottoman Bourgeoisie: Investment Patterns in the Ottoman Empire, 1850-1914", **Ottoman Greeks in The Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.96.

²⁹⁵ İstanbul'daki Rum toplumunun önde gelen ailelerinden birisi olan Zarifi ailesi hakkında bilgi veren Yorgo Zarifi'nin anıları için bkz. Yorgo L. Zarifi, **Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920**, Literatür yay., İstanbul, 2005.

arasındaydılar²⁹⁶. Hatta Georgios Zarifi, II. Abdülhamit'in özel bankacısı idi²⁹⁷. 1912 yılında İstanbul'da listelenen 40 özel bankacının içinde hiçbir Müslüman bulunmazken bunlardan 12'si Rumdu. Benzer şekilde İstanbul'daki 34 borsacının 18'i yine Rumdu²⁹⁸. İzmir ve İstanbul'da olduğu gibi Selanik'te de Rumlar, şehrin ekonomik yaşamında önemli roller oynamaktaydılar²⁹⁹. Rumlar, Osmanlı ekonomik yaşamında olduğu kadar işçi örgütlenmesinde de önemli görevler üstlenmişlerdi³⁰⁰.

19. yüzyıl boyunca yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumların ekonomik durumunda gelişme gözlemlenmedi. Aynı süreçte Yunanistan'da da belirgin bir ekonomik kalkınma meydana geldi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile gelişen ticari ilişkilerinden Yunanlı tüccarlar da faydalanmaya başladılar. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumlar ile Yunanistan'daki ticaret ve sanayi sınıfı arasındaki ekonomik ilişkiler artmaya başladı. Bu dönemde ayrıca, Yunanistan'daki Helenler ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Helenler, ekonomik ve kültürel bakımdan bir birlik oluşturdular. Öyle ki Kırım Savaşı'ndan sonra Yunanistan, dış ticaretinin % 20'sini Türkiye ile, % 15'ini Rusya ile yapmaya başladı. 19. yüzyılda ekonomik alanda Helenlerin merkezi Atina değil, İstanbul'du³⁰¹.

2- Milli İktisat Politikaları Bağlamında İktisadi Boykot Hareketlerinin Önemi

²⁹⁶ Haris Exertzoglou, **a.g.m.**, s.95.

²⁹⁷ Salahi R. Sonyel, **Minorities and The Destruction of The Ottoman Empire**, TTK yay., Ankara, 1993, s.258.

²⁹⁸ Charles Issawi, "The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century", **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, (Ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), I, London, 1982, s.262-263.

²⁹⁹ Meropi Anastasiadou, **Selanik 1830-1912**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2001, s.284-285. Selanik şehrinin ekonomisindeki Rumların rolü ve şehirdeki işçilerin durumu hakkında ayrıca bkz. Donald Quataert, "Selanik'teki İşçiler, 1850-1912", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, (Der. Donald Quataert – Erik Jan Zürcher), İletişim yay., İstanbul, 1998, s.97-122.

³⁰⁰ Rumların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyalist hareketin oluşumundaki rolleri için bkz. Panayot Noutsos, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Oluşmasında ve Gelişmesinde Rum Topluluğunun Rolü: 1876-1925", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, (Der. Mete Tunçay – Erik Jan Zürcher), İletişim yay., İstanbul, 2004, s.113-131.

³⁰¹ Nikos Svoronos, **Çağdaş Helen Tarihine Bakış**, Belge yay., İstanbul, 1988, s.61-63.

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı toplumsal ve ekonomik yaşamında gerçekleştirmeyi planladığı değişiklikler, cemiyet ile Rum toplumu arasındaki gerginliğin önemli nedenlerinden birisi oldu. Yaşanan siyasal gelişmelerin etkisiyle İttihatçılar, toplumsal ve ekonomik yaşamda Türk ve Müslüman unsuru ön plana çıkarmayı hedefleyen politikalar izlemeye başladılar. İttihatçıların bir “Türk ve Müslüman burjuva sınıfı” yaratma girişimleri, o güne değin Osmanlı toplumsal ve ekonomik yaşamında önemli bir yere sahip olan Rum toplumunun bazı kesimlerinin çıkarlarını sarstı. Çünkü, II. Meşrutiyet dönemine kadar Osmanlı toplumsal yaşamında “burjuvazi” olarak isimlendirilebilecek en önemli toplumsal kesim, gayrimüslim unsurlardan ve özellikle de Rumlardan oluşmaktaydı. Bu nedenle, İttihatçıların gayrimüslim burjuva sınıfı yerine Türk ve Müslüman unsurdan bir burjuva sınıfı ikame etme girişimleri, Rum cemaatinin, o güne değin Ermeni ve Yahudi toplumu ile rekabet ettiği toplumsal alanda karşısına yeni bir rakip çıkmasına neden oldu. Bu bakımdan II. Meşrutiyet döneminde İttihatçılarla Rum cemaati arasında yaşanan anlaşmazlıklar, yalnızca etnik veya dinsel nedenlerden kaynaklanmamıştır. Cemiyet ile Rum toplumunun bazı kesimleri arasındaki gerginliğin nedenlerinden birisini de sınıfsal etkenler oluşturmuştur.

İttihatçı hareketin başlıca hedeflerinden birisi Avrupa'dan bağımsızlaşabilmek amacıyla milli bir ekonomi ve milli bir burjuvazi yaratmaktı³⁰². Ancak, İttihatçıların oluşturmayı düşündükleri ulusal nitelikte bir kapitalizmin kurulmasının önünde bir takım engeller bulunmaktaydı. Bu engellerden birisi, Türk burjuvazisinin cılızlığından kaynaklanmaktaydı. İmparatorlukta bir Osmanlı burjuvazisi olmasına rağmen, bu sınıf sanayide değil, ticarete gelişmiş ve buna bağlı olarak “komprador” bir özellik taşımaktaydı. Ayrıca bu sınıf, büyük ölçüde gayrimüslimlerden (Rum, Yahudi, Levanten, Ermeni) oluşmaktaydı. Bu özellikleri taşıyan bir sınıfın, ulusal nitelikli bir burjuva devrimini sürüklemesi elbette beklenemezdi³⁰³. Çünkü bu kişiler, Osmanlı Devleti'ni, aracılığıyla kendi toplumsal durumlarını yükseltebilecekleri kendi devletleri olarak pek görmüyordu. Tam tersine, Osmanlı Devleti'nin otoritesinin zayıflaması, komprador

³⁰² Feroz Ahmad, “Doğmakta Olan Bir Burjuvazinin Öncüsü: Genç Türkler'in Sosyal ve Ekonomik Politikası 1908-1918”, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.30.

³⁰³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek yay., İstanbul, 1998, s.15.

burjuvazinin daha fazla işine geliyordu³⁰⁴. Bu nedenlerle İttihatçılar, “millet-i hakime” olarak düşünülen ve devlete sadakatinden şüphe edilmeyen Türk ve Müslüman unsurdan bir burjuva sınıfı yaratma çabası içindeydiler.

İttihatçılar, Osmanlı Devleti’ne bir yarı-sömürge niteliği kazandıran kapitülasyonları da kaldırmayı düşünmekteydiler. Ancak, meşrutiyet döneminde gerçekleştirmeyi planladıkları reformlar için Avrupa sermayesine ihtiyaç duymaları nedeniyle bu isteklerini kararlı bir şekilde ifade edemiyorlardı. 1909 yılında Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nin girişimleri ile Meclis-i Mebusan’da kabul edildikten sonra Takvim-i Vekayi’de yayımlanmış olan “İspirtolar Kanunu”nun büyük devletlerin baskısı üzerine uygulanmaktan vazgeçilmesi³⁰⁵, İttihatçıların ekonomik alanda bağımsız bir iktisat politikası izlemeleri önündeki engellerden birisini ortaya koymaktadır. Ancak İttihatçılar, uluslar arası alanda uygun bir ortamın oluştuğu bir dönemde kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmayı başardılar³⁰⁶.

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı toplumunun yalnızca siyasal yaşamında değil, aynı zamanda ekonomik yaşamında da önemli değişimleri beraberinde getiren bir dönemdir. Bu dönemin en dikkat çekici yönlerinden birisi de Osmanlı insanının, "ekonomi"nin devletlerarası ilişkilerde sahip olduğu önemi kavramış olmasıdır. Osmanlı "vatan"ına yönelik diğer devletlerin müdahaleleri karşısında o güne kadar tepkisiz kalan Osmanlı vatandaşları, II. Meşrutiyet döneminde iktisadi boykot hareketini bir tür eylem biçimi olarak kullanarak yaşanan siyasal gelişmeler karşısında tepkilerini gösterdiler. II. Meşrutiyet döneminde İttihatçıların uygulamaya çalıştığı milli iktisat politikalarının önemli unsurlarından birisini, ekonomik boykot hareketleri oluşturdu. Çeşitli tarihlerde, farklı siyasal olaylar sonucu ortaya çıkan iktisadi boykot hareketleri, Osmanlı vatandaşlarının ekonomik konularda bilinçlenmesinde son derece etkili oldu.

II. Meşrutiyet dönemindeki ilk iktisadi boykot hareketi, Avusturya’ya karşı yapıldı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 6 Ekim 1908 tarihinde hukuken Osmanlı egemenliğinde bulunan Bosna-Hersek’i ilhak etmişti. Aynı günlerde Bulgaristan’ın

³⁰⁴ Feroz Ahmad, “Doğmakta Olan Bir Burjuvazinin Öncüsü: Genç Türkler’in Sosyal ve Ekonomik Politikası 1908-1918”, s.26.

³⁰⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, III, İletişim yay., İstanbul, 2000, s.91-93.

³⁰⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kapitülasyonlar hakkındaki politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Emin Elmacı, **İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.

bağımsızlığını ilan etmesi ve Giritlilerin de Yunanistan'a katıldıklarını açıklamaları, büyük umutlar beklenen meşrutiyet rejimindeki ilk dış bunalımları ortaya çıkarmıştı³⁰⁷. Yaşanan bu siyasal gelişmeler, Osmanlı kamuoyunda büyük yankı yaratarak tepkilere neden oldu.

Birçok İttihatçı için Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katması, ulusa karşı yapılmış bir hareketti. Osmanlıların ilhaka karşı askeri bir eylem yapamayacaklarının anlaşılması üzerine boykot hareketi gündeme geldi. Boykot 8 Ekim 1908 tarihinde başta medrese öğrencileri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri olmak üzere binlerce Türk, Rum, Ermeni'nin Harbiye Nezareti önünde toplanmasıyla başladı. Sonraki günlerde İstanbul ve Selanik'teki liman işçileri ve mavnacıların Avusturya Lloyd firmasına ait gemilerden yük taşımayı reddetmesiyle boykot yaygınlaştı ve daha ciddi boyutlara ulaştı³⁰⁸.

Boykot hareketi kısa sürede İmparatorluğun diğer bölgelerine de yayılmış ve her yerde Avusturya mallarına karşı boykot uygulanmıştır. Avusturya'ya karşı yapılan boykot hareketinin İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından başlatıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın, boykotu perde arkasından İttihat ve Terakki yönetmiştir³⁰⁹. Her ne kadar boykotaja karışmadığını devamlı olarak iddia etmişse de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin boykotaja desteklediği çok açıktı. Cemiyetin İstanbul, İzmir ve Selanik'teki yayın organlarının boykotu destekleyici yayınları bu yönden anlamlıdır³¹⁰. Cemiyet, boykot süresince kendiliğinden gelişen eylemlerden çekinmiş ve bunları kontrol altına almaya çalışmıştır³¹¹. Boykot, ekonomik olarak zarara uğradığını gören Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında 26 Şubat 1909 tarihinde anlaşma yapılması ile son bulmuştur. Bu anlaşma gereğince Avusturya, ilhak karşılığında Osmanlı Devleti'ne 2,5 milyon altın tazminat ödemeyi kabul etmiştir³¹².

³⁰⁷ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge yay., Ankara, 2001, s.134.

³⁰⁸ Donald Quataert, **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Yurt yay., Ankara, 1987, s.104-105.

³⁰⁹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.135.

³¹⁰ Mehmet Emin Elmacı, **Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996, s.183.

³¹¹ Y. Doğan Çetinkaya, **1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İletişim yay., İstanbul, 2004, s.291.

³¹² Sina Akşin, **a.g.e.**, s.135.

Avusturya mallarına karşı girişilen boykot hareketi, bir takım önemli sonuçlar doğurdu. Avusturya'ya karşı yapılan eylem İttihatçılara, sonraki yıllarda düşmanlarına karşı sık sık kullanacakları bir silah verdi³¹³. Bunun yanında, emperyalist bir devlete karşı iktisadi içerikli bir kitle hareketi, gerileme dönemindeki Osmanlı Devleti'nde dikkate değer bir bilinçlenme olayıydı³¹⁴. Boykot hareketinin imparatorluktaki vatansever duyguları harekete geçirmesi ve birlik bağlarını güçlendirmesi açısından önemi büyüktü³¹⁵. Ayrıca, 1908 boykotunda “milli iktisat”ın nüveleri olarak görülebilecek talepler de ortaya çıktı. Boykot hareketinin popüler bir hareket halini alarak toplumun bütün katmanlarını etkilemiş olması ve milli iktisat yönelimli taleplerin hem simgesel, hem fikri hem de politika anlamında kamusal alanda ortaya çıkması önemli bir gelişme oldu³¹⁶.

3- 1909-1911 Yunan Boykotu

II. Meşrutiyet dönemindeki geniş katılımlı ikinci boykot hareketi, Yunanistan'a karşı yapıldı. Yunan mallarına ve ticaret gemilerine karşı yapılan boykotun temel sebebi, Girit Rumlarının Yunanistan'a katılma kararını almaları ve Yunanistan'ın hukuken Osmanlı egemenliğinde bulunan ada üzerindeki isteklerinden vazgeçmemesiydi. Bunun yanında, Yunanistan'ın “Megali idea” politikası gereği Osmanlı topraklarını ele geçirme politikasından vazgeçmemesi ve Osmanlı vatandaşı olan Rumları Yunanistan'ın siyasi hedefleri doğrultusunda yönlendirme girişimlerinde bulunması, Osmanlı kamuoyunda Yunanistan'a karşı bir atmosferin oluşumuna yol açan diğer etkenlerdir. Boykot komitelerinin yayınlamış oldukları boykot programlarında yalnızca Yunanistan'ın Girit hakkındaki politikası eleştirilmemekte, aynı zamanda Yunanistan'ın Osmanlı ülkesindeki propaganda faaliyetleri ve Osmanlı topraklarına silah sokma girişimleri de yerilmekteydi³¹⁷.

³¹³ Donald Quataert, **a.g.e.**, s.121.

³¹⁴ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.135.

³¹⁵ Palmira Brummet, **İkinci Meşrutiyet Basımında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, İletişim yay., İstanbul, 2003, s.284.

³¹⁶ Y. Doğan Çetinkaya, **a.g.e.**, s.134.

³¹⁷ “Boykotaj Programı”, **Sabah**, 22 Ağustos 1909, no 7151, s.2.

Yunan mallarına karşı yapılan boykot hareketi, Yunanistan'ın yayılcı politikalarına karşı Osmanlı Devleti'nde alınan önlemlerin ekonomik kısmını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti Yunan yayılcılığına karşı kültürel ve siyasal alanlarda da önlemler alma yoluna gitmiştir. 1909 yılından itibaren Rum okullarında çalışan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmaları için Osmanlı Devleti tarafından başlatılan girişimler ve Osmanlı ülkesinde Yunan propagandasına karşı alınan çeşitli önlemler, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

II. Meşrutiyet döneminin ilk yılları boyunca Osmanlı kamuoyunu en fazla meşgul eden konulardan birisi olan Girit sorunu, 6 Ekim 1908 tarihinde Girit Rumlarının Yunanistan'a katıldıklarını ilan etmeleri ile alevlenmiştir. Girit Rumlarının bu kararı, gerek büyük devletler, gerekse Yunan Hükümeti'nce tanınmadı. Büyük devletler, 1909 temmuzunda Osmanlı Devleti ile Yunanistan'a verdikleri notalar ile 16 Temmuz 1909 tarihinden itibaren adadaki kuvvetlerini geri çekeceklerini, buna karşın adada Osmanlı padişahının hükümlerinin korunacağını bildirdiler. Ancak, büyük devletlerin askerlerini adadan çekmelerinden kısa bir süre sonra, Girit Rumları Hanya Kalesi'ne Yunan bayrağı çektiler³¹⁸.

Girit Rumlarının adadaki statükoyu bozmak ve adanın Yunanistan ile birleşmesini sağlamak doğrultusundaki girişimleri, Osmanlı kamuoyunda büyük tepki yarattı. Girit adasının Yunanistan ile birleşmesini protesto etmek amacıyla Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinde İttihatçıların önderlik ettiği protesto gösterileri düzenlenmiş ve bu gösterilerde alınan kararlar Meclis-i Mebusan'a telgraflarla bildirilmiştir³¹⁹. Buna karşın Osmanlı kamuoyunda Yunanistan aleyhinde olumsuz bir havanın oluştuğu ve 1908 seçim süreci nedeniyle İttihatçılar ile Rum cemaati arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde, bazı Rum gazetelerinin Girit konusundaki Osmanlılığı aykırı yayınları İttihatçılar tarafından hoş karşılanmadı. Örneğin Proodos

³¹⁸ Ayşe Nükhet Adıyeko, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK yay., Ankara, 2000, s.284-287.

³¹⁹ Girit adasının Yunanistan ile birleşme kararını yalnızca Müslümanlar protesto etmemiş, bazı Rum vatandaşlar da protesto gösterilerine katılmıştır. Örneğin, "Balıkesir Rum Milleti" tarafından Meclis-i Mebusan'a gönderilen telgrafta "... eğer Girit hakimiyeti Osmaniyeye hilafına bir taarruza duçar olur ise bütün Osmanlılarla birlikte Rum Cemaati sadıkanının da vatan uğrunda elbirliği ile ölmeye hazır olduklarını ayrıca arz ederiz" denilmekteydi. Rum vatandaşlardan gelen bu telgraf Meclis-i Mebusan'da alkışlarla ve "Yaşasın Rum vatandaşlarımız" sadaları ile karşılanmıştır. **M. M. Z. C.**, C. 5, D. 1, İç. 1., s.571.

gazetesinin, 9 Ocak 1909 tarihinde İstanbul’da Girit Rumlarının Yunanistan ile birleşme kararını protesto etmek için düzenlenen mitinge³²⁰ katılanları “esafil-i nas” olarak isimlendirmesi, İttihatçılar tarafından eleştirildi³²¹. Ayrıca Proodos gazetesinin Girit’in Yunanistan’a verileceği şeklindeki haberi “iyi bir haber” şeklinde okuyucularına duyurması, İttihatçıların tepkisine neden oldu³²².

Girit sorunu nedeniyle siyasal ortamın gerginleştiği 1909 yılında Osmanlı Hükümeti, Osmanlı vatandaşı olan Rumlar hakkında olumsuz düşüncelerin yaygınlaşmasını önlemek ve Rumlara karşı kamuoyunda oluşacak tepkileri azaltmak için önlemler almaya çalıştı. Bu konuda hükümet tarafından yapılan açıklama ile Rumlar arasında olay çıkarmaya cüret edecekler hakkında kanuni işlemin yapılacağı duyurulmuş, buna karşılık Osmanlı vatandaşlarının Girit sorunu nedeniyle Rum unsurunun Osmanlı Devleti’ne sadakati hakkında şüpheye düşmelerinin doğru olmayacağı vurgulanmıştı³²³.

Bununla birlikte İttihatçılar, Girit nedeniyle Yunanistan’a karşı bir savaş açılmasına taraftar değildiler. Böyle bir savaşın Osmanlı Rumlarını hükümete karşı çevirebileceği, meşrutiyetin amaçladığı Osmanlı vatandaşlarının kaynaştırılmasına engel olacağı endişesini taşımaktaydılar³²⁴. Ancak İttihatçılar, 19. yüzyıldan beri Yunan yayılcılığının simgesi haline gelmiş Girit’i kolay kolay bırakmak niyetinde değildiler. Girit sorunu bir bakıma İttihatçılar için bir “ulusal onur” meselesi haline gelmişti. İttihatçılar, uzun yıllar boyunca uğruna mücadele ettikleri meşrutiyet yönetiminde de Osmanlı Devleti’nin toprak kayıplarına devam etmesine müsaade gösteremezlerdi.

Nitekim İttihatçıların önde gelenlerinden Cavit Bey, Standart gazetesinin muhabiri ile yaptığı mülakatta, Yunanistan ile savaşmak niyetinde olmadıklarını belirtmiş, ancak Yunanistan’ın “entrika” yapmaya devam etmesi ve Girit mebuslarını Yunan parlamentosuna kabul etmesi halinde iki ülke arasında anlaşmanın mümkün olmadığını açıklamıştı. Ayrıca Cavit Bey, “*Sevgili vatanımızın bir cüz’ünü gâib etmiş görmemek için, icab ederse silaha da sarılabılıriz*” demişti³²⁵. Dahiliye Nazırı olan Talat

³²⁰ Miting programı için bkz. “Girit İçin Büyük Miting”, **Tanin**, 9 Kanun-ı sani 1909, no 158, s.3.

³²¹ “Miting ve Proodos’un İstihbaratı”, **Tanin**, 11 Kanun-ı sani 1909, no 160, s.2-3.

³²² Hüseyin Cahit, “Rum Matbuatı”, **Tanin**, 10 Teşrin-i sani 1908, no 100, s.1.

³²³ “Makam-ı Sadaretin Telgrafnamesi”, **Tanin**, 23 Temmuz 1909, no 320, s.3.

³²⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, TTK yay., Ankara, 1999, s.233.

³²⁵ **İttihat**, 10 Ağustos 1909, no 268, s.2.

Bey ise, Türkiye'nin eski bir dostu olan İngiltere'ye güvendiklerini açıklamış ve Girit'in Yunanistan'a verilmesi halinde Osmanlı Devleti'nin aleyhine komşu bir ülkenin güçlendirileceğini ifade etmişti. Ayrıca ona göre “Eğer Girit terk olunursa diğer adaların ve belki kısmen Makedonya'nın da aynı tarife dahil olması muhtemel”di³²⁶. Hüseyin Cahit de, diğer Osmanlı vilayetlerine bir saldırı durumunda ne yapmak gerekiyorsa Girit adasına Yunan askerinin girmesi halinde de aynı muamelenin yapılacağını dile getirmekteydi³²⁷.

Böyle bir ortamda kısa süre önce Avusturya'ya karşı başarıyla uygulanan iktisadi boykot konusu gündeme geldi. Hüseyin Cahit, 7 Ocak 1909 tarihinde yayımlanan yazısında Proodos gazetesinin Osmanlıların Girit nedeniyle İtalya, Fransa ve Yunanistan'a karşı boykot yapacakları şeklindeki iddialarını yalanlamıştı. Ancak Hüseyin Cahit, “...Yunanistan Hükümeti bundan sonra Girit meselesinde amal-i hakikiyyesini mevki-i resme koymak ihtiyatsızlığında bulunacak olursa ilk müracaat edeceğimiz silah-ı müdafaa boykotaj olacağında şüphe etmemelidir. İkinci silahın ne olacağını tasrihe lüzum görmeyiz” diyerek boykot yapılma olasılığının da olduğunu eklemiştir. Ayrıca Hüseyin Cahit, içeride Rum ve tüm Hristiyanlara karşı Müslümanlar tarafından boykot yapılacağı şeklindeki Proodos'un iddialarını da sert şekilde eleştirmişti³²⁸.

1909 yılının ortalarına doğru Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamış ve buna bağlı olarak boykot konusu yeniden Osmanlı kamuoyunun gündemine gelmişti. Yunan mallarına karşı boykot Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinde 1909 yılının ağustos ayında başlamış³²⁹, ancak tüm Osmanlı ülkesine yayılmamıştır. Yunan mallarına karşı başlayan boykot kararının, İttihatçılardan bağımsız olarak alındığı anlaşılmaktadır. Çünkü İttihatçılar, Yunanistan'a karşı boykot konusunda acele edilmemesi gerektiğini düşünmekteydiler.

Yunan Başbakanı Ralli'nin Girit için “bizim ada” demesi ve Girit'in arkasında bütün Osmanlı Rumlarının olduğunu belirtmesini sert şekilde eleştiren Hüseyin Cahit,

³²⁶ “Dahiliye Nazır-ı Cedidiyle Mülakat”, **Tasvir-i Efkar**, 21 Ağustos 1909, no 82, s.4.

³²⁷ Hüseyin Cahit, “Girit”, **Tanin**, 2 Haziran 1909, no 269, s.1.

³²⁸ Hüseyin Cahit, “Girit Meselesi ve Boykotaj”, **Tanin**, 7 Kanun-ı sani 1909, no 156, s.1.

³²⁹ “Boykotaj”, **Sabah**, 7 Ağustos 1909, no 7136, s.3; “Boykotaj Teşebbüsü”, **Sabah**, 8 Ağustos 1909, no 7137, s.2; “İzmir Kayıkçılarının Boykotajı”, **Tanin**, 13 Ağustos 1909, no 340, s.3-4.

Yunan mallarına karşı boykotun başladığını ve bu boykotun kısa zamanda tüm ülkeye yayılmasının beklendiğini belirtmekte, ancak boykotun zamanının henüz gelmediğini eklemekteydi. Ona göre Yunan Hükümeti Osmanlıları memnun edecek adımlar atmadığı takdirde boykotajı yasaklayacak hiçbir kuvvet düşünülemezdi³³⁰. Benzer şekilde Galata, Bahçekapı ve Unkapanı mavnacı, salapuryacı ve sandalcı esnafının Yunan gemilerini boykot etme kararı almalarını İttihatçıların yayın organlarından Tanin gazetesi, acele verilmiş bir karar olarak nitelemekteydi. Yunanistan'a boykotaj yapmak sırasının henüz gelmediğini belirten Tanin, “*Biz vaktinde kendilerine haber verir ve boykotaj icrasına kendilerini davet eylemekte kusur etmeyiz*” demekteydi³³¹. Ancak İttihatçılar, Avusturya'ya karşı yapılan boykotta olduğu gibi boykotun kitlesel bir niteliğe ulaşmasından sonra istenmeyen durumların yaşanmasını önlemek için boykotu kontrolleri altına almaya çalıştılar.

Boykotun tüm ülkeye yayılması, boykot komitelerinin kurulması ve tüm halkı Yunan mallarına karşı boykot yapmaya çağırımları sonucunda gerçekleşti. Ağustos ayından itibaren gazetelerde yayınlanan ilanlarla Osmanlı vatandaşları Yunanistan'a karşı “harb-i iktisadi”ye davet edildiler. Örneğin “Merkez-i Umumi” imzasıyla gazetelerde yayınlanan bir boykotaj ilanında Osmanlı vatandaşları Yunanistan'a karşı boykotta şu şekilde davet edilmekteydiler: “*Vatan- ı mu'azzezimizin sükun ve selametini ihlal eden, tohm-ı fesad ve nifak eken bu haddini bilmez komşumuza artık harb-i iktisadi ile haddini bildirmek vücut tahtına girmiştir; binaenaleyh Osmanlı toprağına ve burada yaşayanlara karşı bir emel-i na-meşru' beslemek fikir ve mesleğinden bilfi'il keff-i yed ve kat-ı münasebet edinceye kadar, şimdilik Yunan emtiyasıyla vesait-i nakliyyesine ve muvaredat-ı sairesine karşı 25 Temmuz 325 tarihinden itibaren boykotaj ilanına karar verildiği ilan olunur*”³³².

Selanik'te kurulan boykotaj komitesi de Yunanistan'ın Osmanlı ülkesindeki propaganda faaliyetlerini eleştirerek 15 Ağustos 1909 tarihinden itibaren Yunan mallarına karşı boykotta başlanacağını duyurdu³³³. Yunan mallarına karşı boykot kararı

³³⁰ Hüseyin Cahit, “Türkiye ve Yunanistan”, **Tanin**, 9 Ağustos 1909, no 336, s.1.

³³¹ “Yunanistan'a Boykotaj”, **Tanin**, 8 Ağustos 1909, no 335, s.1.

³³² “Boykotaj”, Neyyir-i Hakikat gazetesinden akt. **Tasvir-i Efkar**, 15 Ağustos 1909, no 76, s.1; “Boykotaj”, **Sabah**, 15 Ağustos 1909, no 7144, s.1.

³³³ “*Komşu bir devletin hukuk-ı sarihine tecavüz, idare-i dahiliyyesini işkal, anasır-ı muhtelifeden müteşekkil ahali-i sadıka ve muti'a beynine ilka-yı nifak ve şikak ile huzur ve rahatlarını selb ve*

alan Osmanlı şehirlerine İzmir ve Trabzon da katıldı³³⁴. Ayvalık'ta da "binlerce" Osmanlının katıldığı mitingin ardından Osmanlı Rumlarından bazılarının ülkeye silah sokmaları nedeniyle Yunan mallarına ve vapurlarına karşı boykot kararı alındı³³⁵. Bandırma'da da Yunan Hükümeti'nin Girit adası üzerindeki emelleri ve Yunanistan'ın Osmanlı vatandaşı olan Rumlar arasına "nifak" sokmak istemesi nedeniyle boykot kararı alındı³³⁶.

Boykotun en düzenli ve şiddetli şekilde uygulandığı Osmanlı şehirlerinin başında İzmir gelmekteydi. İzmir'de kurulan "İzmir Boykotaj Cemiyeti" de Yunanistan'a karşı yapılacak olan boykotta dikkat edilmesi gereken noktaları, 9 maddelik bir beyanname ile açıkladı. Buna göre boykotun ağustosun ikinci pazar günü başlayacağı, boykotun Yunan mallarına karşı yapılacağı ve Osmanlı vatandaşı olan Rumlara uygulanmayacağı, boykot edilecek Yunanlı mağazaların isimlerinin gazetelerle ilan olunacağı, Yunan arması, bandırası ve buna benzer mavi beyaz ile boyanmış işaretler bulunan bütün dükkan ve mağazaların Yunanlı sayılarak boykot edilecekleri bildirilmekteydi³³⁷. Ancak İzmir'de boykotun ilan edilmesinin üstünden bir hafta geçmesine rağmen bazı vatandaşların boykota gerekli özeni göstermemesinden şikayet eden İzmir Boykotaj Cemiyeti, bir başka beyanname ile halkı uyardı. Buna göre, bazı vatandaşların Yunanlıların gazinolarına ve kahvehanelerine gittiklerinin anlaşıldığı belirtilerek müslim veya gayrimüslim tüm vatandaşların Yunanlılarla ilişkilerini kesmeleri istenmekteydi. Ayrıca, "... boykotaja riayet etmeyen Osmanlıların istikrah ve takbih ile isimlerini birer birer ilana mecbur olacağız" denilmekteydi. Aynı beyanname, Yunanlı olmayan mağazalara istekleri halinde birer şahadetname verileceği belirtilmiş ve boykotajın faydaları ve nasıl yapılacağı hakkında Doktor Tefvik Rüştü Bey [Aras] tarafından da bir konferans verileceği duyurulmuştu³³⁸. Kısa süre içinde Boykotaj Cemiyeti tarafından İzmir'de bulunan Yunanlıların dükkanları tespit

vapurlarıyla yelken kayıklarıyla dahil-i memalikimize esliha ve cephe ve dinamit ve her nev' ecza-yı muhribe idhal ederek ahali-i muti'ayı metbuları aleyhine isti'mal-i silaha teşvik eyleyen Yunanlılar hakkında 2 Ağustos sene 325 tarih-i rumisinden bil-i'tibar Osmanlı milleti bervech-i ati boykot eylemiştir". "Boykotaj Programı", **Sabah**, 22 Ağustos 1909, no 7151, s.2; "Boykotaj", **Zaman**, 6 Ağustos 1325, no 282, s.2.

³³⁴ "Yunanlılar Aleyhinde Boykotaj", **Sabah**, 11 Ağustos 1909, no 7140, s.2.

³³⁵ "Ayvalık'ta Bir Miting", **Sabah**, 13 Ağustos 1909, no 7142, s.2.

³³⁶ "Boykotaj", **Tasvir-i Efkar**, 22 Ağustos 1909, no 83, s.1-2.

³³⁷ "Boykotaj", **Tasvir-i Efkar**, 19 Ağustos 1909, no 80, s.2; H. Siren Kırkpınar, **a.g.t.**, s.193-194.

³³⁸ "İzmir Boykotaj Cemiyeti'nin Beyanname", **İttihat**, 23 Ağustos 1909, no 281, s.3.

edilerek gazeteler aracılığıyla ilan edildi. Böylece, “*Şimdi hamiyetli Osmanlıların hiçbiri (Yunanlı) dükkan ve mağazaların içerisinde görülüyor*”du ve “*bütün ashab-ı sanat, Yunanlı ameleyi yanından çıkar*”mıştı. Rum vatandaşlar ise “tezkire-i Osmaniye”lerini dükkanların pencerelerine asarak Yunanlı olmadıklarını kanıtlıyorlardı³³⁹.

Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinde Yunan mallarına ve gemilerine karşı yapılan boykottan etkilenen bazı Yunan gemileri, boykottan kurtulabilmek için geçici olarak Rusya ve İtalya bandırası altına geçmeye çalışmaktaydılar³⁴⁰. Ancak, bu durumun farkına varan hamallar ve mavnacılar, vapurlara yanaşmayarak vapurlarda bulunan malların indirilmesine yardım etmediler³⁴¹. Rodos adasında da boykotaj nedeniyle kayıkların yanaşmadığını gören Yunan vapurları bir süre bekledikten sonra geri dönmekteydiler³⁴².

Yunan mallarına karşı başlatılan boykota Fener Rum Patrikhanesi’nin yayın organı olan Eklisiastiki Alitheia gazetesi karşı çıktı. Patrikhane’nin yayın organı, söz konusu boykotajın “*bütün Rum milleti hakkında bir delil-i zulm ve eza*” olduğunu iddia etti. Patrikhane’nin bu iddiası, Osmanlı basını tarafından eleştirildi³⁴³. Yunan mallarına ve ticaret gemilerine karşı Osmanlı ülkesindeki boykotun gittikçe yaygınlaşması üzerine Yunanistan’ın İstanbul Büyükelçisi Gariparis Osmanlı Devleti’nin Hariciye Nazırı Halil Rıfat Paşa ile görüşerek söz konusu boykotajın kaldırılması için Osmanlı Hükümeti’nin girişimlerde bulunmasını talep etti³⁴⁴. Yunan Büyükelçisi’nin bu talebinden kısa bir süre sonra Dahiliye Nezareti tarafından vilayetlerdeki memurlara boykotajın kaldırılması konusunda ellerinden geleni yapmaları talimatı verilmiştir³⁴⁵. Dahiliye Nezareti’nin bu emrinden kısa bir süre sonra da, gazetelerde Yunanlılara karşı başlatılan boykotun sona erdiğine dair haberler yayımlandı³⁴⁶.

Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında Girit sorunu hakkında yapılan görüşmelerin olumlu bir aşamaya ulaşması ve her iki hükümetçe karşılıklı olarak verilen notaların kabul görmesi, Osmanlı ülkesinde Yunanistan’a karşı yapılan boykotun

³³⁹ “Tahrirat-ı Mahsusa”, **Tasvir-i Efkar**, 28 Ağustos 1909, no 89, s.2.

³⁴⁰ “Boykotajın Tesirati”, **Sabah**, 16 Ağustos 1909, no 7145, s.1-2.

³⁴¹ “Boykotaj”, **Sabah**, 19 Ağustos 1909, no 7148, s.1.

³⁴² “Boykotaj”, **Sabah**, 31 Ağustos 1909, no 7160, s.1.

³⁴³ “Boykotaj”, **Sabah**, 28 Ağustos 1909, no 7157, s.2.

³⁴⁴ “Boykotaj”, **Tanin**, 15 Ağustos 1909, no 342, s.2.

³⁴⁵ “Boykotaj”, **Tanin**, 16 Ağustos 1909, no 343, s.2.

³⁴⁶ “Boykotaj”, **Tanin**, 29 Ağustos 1909, no 356, s.3.

kaldırılmasında etkili oldu. Nitekim 1909 yılının eylül ayının başında Selanik'teki Boykotaj Komisyonu tarafından Yunan mallarına karşı başlatılan boykotun kaldırıldığı açıklandı. Boykotun kaldırılma sebebi olarak Yunan Hükümeti'nin verdiği teminatların kabul görülmesi gösterilmekte, ancak boykotajın yeniden başlamasına da açık kapı bırakılmaktaydı³⁴⁷. Yunanistan'a karşı yapılan boykotun kaldırılması Meclis-i Vükela'da da görüşüldü³⁴⁸.

İttihatçılar, Yunan mallarına karşı başlatılan boykotun kaldırılmasını desteklediler. Tanin gazetesi, her iki boykot hareketinde de vatansever davranan ve “... *menafi-i umumiye-i memleket boykotajın devamını müstelzim olmadığı andan itibaren boykotajı terk*” eyleyen hamallar ve mavnacıları tebrik etti³⁴⁹. Babanzade İsmail Hakkı ise, Avusturya ile Yunanistan'a karşı yapılan boykotları karşılaştırdığı yazısında “... *birincisi lazım idi faide verdi, başka türlü yapmaya imkan yok idi. İkincisi ise yapılmasa da olabilir idi*” demektedir. Babanzade'ye göre, boykotlar zayıf olanlar tarafından güçlü olanlara karşı yapılırdı. Osmanlılar, Avusturya'yı savaş meydanında yenemedikleri için ona karşı “*harb-i iktisadi*”yi başlatmışlardı. Oysa Yunanistan'a karşı böyle bir zayıflık bulunmamaktaydı. Boykota başvurmadan, Osmanlı ordusunun Teselya'ya gönderilmesi ile düşmana zarar verilebilirdi. Bunun yanında Girit meselesi, boykot yapmak ile değil “*düvel-i erba'a*” nezdindeki girişimlerle çözüme kavuşturulabilirdi. Yunanlılara karşı yapılan boykottan Osmanlı ekonomisi de zarar görmüştü. Ayrıca Babanzade'ye göre, “... *Yunanlıların memalik-i Osmaniye'de sakin mühim bir unsur ile bazı cihetlerce hissene müşterek olması pek bedihi olduğundan hükümet-i mezkure ile olan muamelat ve münasebatımızda imkan müsait olduğu kadar rıfk ile muamele etmemiz zaruri*”ydi³⁵⁰. Görüldüğü gibi İttihatçılar, Yunanistan'a karşı uygulanacak boykotajın Osmanlı vatandaşı olan Rumlar tarafından hoş karşılanmayacağını farkındaydılar. Bu nedenle Yunanistan'a karşı uygulanan boykotajın kaldırılmasını desteklediler.

³⁴⁷ “Hiçbir kuvvetin taht-ı tesirinde olmayarak hissiyat-ı vataniyyelerine teba'an hukuk-i hem-civaraya riayet etmeyen komşumuz Yunan Hükümeti sefain-i nakliye ve emtia-i ticariyesine Osmanlı milleti harb-ı iktisadi ilan etmiş idi. Düvel-i hamiyenin hüsn-i niyetlerine ve daire-i hak ve adalete avdet eden komşumuz Yunan Hükümeti'nin teminatına inzıam eden kabinemizin ta'ahhüdâtı millete kana'at-bahş eylediği için 19 Ağustos 325 Çeharşenbe gününden itibaren bu silah-ı medenimizi isti'malden istinkaf ediyoruz. Komşumuz sözünde sadık kalacağı zamana kadar memleketimizde sefain-i nakliye ve emtia-i ticariyesi hüsn-i kabul göreceğini beyan ile boykotaja hatime verildiğini ilan ederiz”. “Boykotaj Kalktı”, **Tanin**, 3 Eylül 1909, no 361, s.1.

³⁴⁸ **MV**, 131/92.

³⁴⁹ “Boykotajın Ref'i”, **Tanin**, 4 Eylül 1909, no 362, s.3.

³⁵⁰ Babanzade İsmail Hakkı, “Boykotajın Hitamı Münasebetiyle”, **Tanin**, 5 Eylül 1909, no 363, s.1.

1909 yılında kısa bir süren Yunanistan'a karşı boykot hareketi, 1910 yılında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi nedeniyle tekrar gündeme geldi. Girit Meclisi'ndeki Rum milletvekilleri, Yunan Kral ve Kraliçesi'nin resimleriyle donatılmış meclis salonunda 9 Mayıs 1910'da tarihinde tek tek Krala sadık kalacakları ve adanın Yunanistan ile birleşmesi için çalışacaklarına dair yemin ettiler³⁵¹. Girit Meclisi'ndeki Rum milletvekillerinin bu davranışları, Osmanlı kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Rum milletvekillerinin bu davranışını protesto etmek amacıyla Edirne'den Gümölcine'ye, Ödemiş'ten Prezrin'e kadar Osmanlı ülkesinin birçok bölgesinde büyük oranda İttihatçıların önderlik ettiği ve binlerce Osmanlı'nın katıldığı çok sayıda miting düzenlendi³⁵².

İttihatçılar, Girit sorununun Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması halinde meşrutiyet yönetiminin zarar görmesinden çekinmekteydiler. Nitekim, İttihat ve Terakki Fırkası Reisi Halil Bey, Girit sorunu konusunda İngiltere'ye güvendiklerini açıklamış ve Girit sorunun doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ndeki meşrutiyet yönetimi ile ilgili olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Halil Bey, *“Türkler'den Girit'i almak meşrutiyet-i Osmaniye'ye bir darbe vurmaktır. Osmanlılar artık sabrın son derecesine gelmişlerdir ve sulh-i alemlerini muhafaza için haysiyet-i milliyelerini asla feda edemezler... Eğer Girit meselesi menaf-i Osmaniye aleyhinde bir şekil alırsa ahalimiz amik bir elem içine düşecektir. Ve idare-i cedide aleyhdarı ahaliyi meşrutiyete karşı teşvik için bundan istifadeye teşebbüs eyleyeceklerdir”* demektedir³⁵³.

Osmanlı kamuoyunda Yunanistan aleyhinde atmosferin yükselmesine neden olan bir diğer gelişme de Yunan Kralı'nın Girit sorununun en iyi çözümünün adanın Yunanistan'a katılmasıyla sağlanabileceğini belirtmesi oldu. Hüseyin Cahit, Yunan Kralı'nın bu sözlerini değerlendirdiği yazısında hiç kimsenin “Genç Türkiye”den bu tecavüz karşısında “miskin miskin” durmasını bekleyemeyeceğini belirtmekteydi. Harekete geçmeden önce barış için ellerinden geleni yapmak istediklerini belirten Hüseyin Cahit, Yunan Kralı'na ait bu sözlerin tekzip edilmesini beklediklerini dile getirmekteydi. Ona göre, *“Bu yapılmadığı takdirde Yunanistan ile bütün dünya bilmelidir*

³⁵¹ Ayşe Nükhet Adıyeye, **a.g.e.**, s.288.

³⁵² Girit hakkında yapılan mitingler için 13 Mayıs 1910 ve sonraki tarihlere ait gazetelere bakılabilir.

³⁵³ “Girit Hakkında Halil Bey'in Beyanati”, **Tanin**, 20 Haziran 1910, no 647, s.2.

ki ilk yapacağımız şey Yunanistan'a boykotaj ilanıyla beraber bütün Yunanlıları Türkiye'den çıkarmak" olacaktı³⁵⁴.

Hüseyin Cahit'in bu yazısından kısa bir süre sonra İstanbul'da boykotaj başladı³⁵⁵. İstanbul'daki hamallar, sandalcılar ve arabacıların da katılması ile Yunanistan'a karşı başlayan boykotaj yaygınlaşmaya başladı. Tanin gazetesi, İstanbul esnafının bu vatansever davranışını desteklemekteydi³⁵⁶. Ancak, Tanin'e göre "... (boykotaj)ın icrası emrinde gayet ihtiyatlı bulunmak ve Rum vatandaşlarımızı bu memleketin evladı addederek ona göre hareket etmek ve tebaa-i saire-i ecnebiyyeyi dahi karıştırmamak" lazımdı³⁵⁷.

İttihatçılara göre Yunanistan'a karşı girişilen boykot hareketi, ani verilmiş bir karar olmayıp bir birikimin sonucuydu. Yunanistan'a karşı yeniden başlatılan boykot hareketine karşı çıkan Rum gazetelerinin Rum vatandaşların fikirlerini zehirlediğini ileri süren İttihatçılara göre, Yunanistan'a karşı başlatılan boykot hareketi yalnızca Girit sorunundan kaynaklanmamaktaydı. Çünkü onlara göre "... Girit meselesi bu hareket için bir menşe değil, bir netice"ydi. İttihatçılara göre temel neden, istibdat devrinde de meşrutiyet devrinde de Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ni "ifna-yı vücudu lazım bir düşman" olarak görmesiydi. Yunanistan'ın "büyük hulya"nın gerçekleşmesi için biri manevi, biri de maddi olmak üzere iki yola başvurduğunu belirten İttihatçılar, Yunanistan'ın bir yandan ilkokulları bile bir "ifsadhane-i siyasi" haline dönüştürdüğünü diğer yandan da Girit "mecnunlarından" topladığı çetelerle Yanya'ya girerek köyler yaktığını belirtmekteydi. Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet yönetimine geçmesine rağmen Yunanistan'ın bu politikasından vazgeçmediğine değinen İttihatçılar, boykot hareketinin haklı olduğunu belirtmekteydiler³⁵⁸.

Yunanistan'a karşı yapılan boykot hareketi, İttihatçılar tarafından desteklenirken Osmanlı Hükümeti boykotun sona erdirilmesini istiyor, bu konuda başarılı olunamadığında ise boykotu kontrol altına almaya çalışıyordu. Bu amaçla Dahiliye Nezareti'nden tüm vilayetlere gönderilen bir yazıda; Girit meselesinin Osmanlı

³⁵⁴ Hüseyin Cahit, "Yunan Kralı'nın Beyanatı", **Tanin**, 7 Haziran 1910, no 634, s.1.

³⁵⁵ "Dersaadette Boykotaj", **İkdam**, 10 Haziran 1910, no 89, s.1.

³⁵⁶ "Boykotaj", **Tanin**, 18 Haziran 1910, no 645, s.2.

³⁵⁷ "Boykotaj Hakkında", **Tanin**, 18 Haziran 1910, no 645, s.2.

³⁵⁸ "Boykotaj Niçin Yapılıyor?", **Tanin**, 27 Haziran 1910, no 654, s.1.

Devleti'nin çıkarlarına uygun bir şekilde çözüm yoluna girdiği, boykot nedeniyle bazı Rum vatandaşlar ile yabancı devlet vatandaşlarının da zarar gördüğü belirtilerek "... *icap edenlere nasayih ve vesaya-yı müessire ifasıyla boykotajın ref'i esbabının istikmalî*" istenilmekteydi³⁵⁹. Ancak İttihatçılar, Dahiliye Nezareti'nin bu emrinin bir nasihatten öteye geçemeyeceğini düşünmekteydiler. Babanzade İsmail Hakkı, "*Biz dahi boykotaja nihayet verelim demeyeceğiz. Fakat yalnız ve yalnız Yunanlı'ya hasredelim... Binaenaleyh Yunanlıları ızzar etmek için her vakt bize lazım olan diğer dostlarımızı gücendirmeyelim*" demektedir³⁶⁰.

1910 yılında başlatılan boykot hareketi, öncekine göre daha geniş katılımlı ve şiddetli bir şekilde yapıldı. Yunanistan'a karşı düzenlenen boykotun en düzenli ve şiddetli uygulandığı şehirlerin başında İzmir gelmekteydi. Yunan tüccarlarının en fazla ticaret yaptığı şehirlerden birisi olan ve çok sayıda Yunan vatandaşının bulunduğu İzmir şehrinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yerel örgütü oldukça etkili idi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yerel örgütünün boykot hareketine verdiği desteğin yanında yerel basının da boykot hareketinin etkili bir şekilde yürütülmesinde önemli rolü oldu. İzmir'de yayımlanan İttihat, Köylü ve Ahenk gazeteleri boykota doğrudan destek olmaktadır. Boykotun ilerleyen günlerinde halkın ilgisinin azalması ve boykotajın kalkacağına dair söylentilerin ortaya çıkması üzerine İzmir'deki yerel basın, vatandaşları uyararak halkın boykot konusunda kararlılık göstermesini istedi³⁶¹. Bunun yanında şehirde bulunan çok sayıdaki Girit'li Müslüman göçmenin de boykot hareketinin şiddetli bir şekilde gerçekleştirilmesinde etkisi oldu. Çünkü, çoğunlukla şehrin varoşlarına yerleştirilmiş olan göçmenler, Girit'te yaşamış oldukları sıkıntılar nedeniyle Hristiyan nüfusa karşı tepki duymakta ve bu nedenle İzmir'de Yunan ekonomik aktivitelerine karşı olanlar arasında gelmekteydiler³⁶². Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Girit sorunu nedeniyle ilişkilerin gerginleşmesinin ardından İzmir basınında Yunanistan ve Yunanlılar

³⁵⁹ **DH.MUİ**, 102-2/17; "Boykotaj İçin", **Tanin**, 1 Temmuz 1910, no 658, s.2; "Resmî", **İttihat**, 3 Temmuz 1910, no 506, s.2.

³⁶⁰ Babanzade İsmail Hakkı, "Boykotaj Münasebetiyle", **Tanin**, 2 Temmuz 1910, no 659, s.1.

³⁶¹ M. N. "Muvaffakiyet Sebat İle Olur", **Ahenk**, 11 Nisan 1911, no 4480, s.1-2; Fahri, "Boykotaj Niçin Kalkamaz", **İttihat**, 4 Temmuz 1910, no 507, s.1; M. N. "Boykotaj Kalkmayacak", **İttihat**, 1 Eylül 1910, no 558, s.1.

³⁶² Vangelis Constantinos Kechriotis, **The Greeks of İzmir at The End of The Empire**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Leiden, 2005, s.240.

aleyhinde yazılar yayımlanmaya başladı³⁶³. Bunun yanında Türkçe yayınlanan gazeteler ile Rum gazeteleri arasında Girit nedeniyle polemik başladı³⁶⁴. Boykotajın başlaması ile birlikte yerel basın Yunan vatandaşlarına ait ticarethanelerin isimlerini ve yerlerini yayımlamaya başladılar³⁶⁵. Şehirdeki Rum basını ise Yunanistan'a karşı girişilen boykot hareketine karşı çıkmıştır³⁶⁶. Özellikle Nea Smirni gazetesinin boykotaj aleyhindeki yayınları, İzmir'in yerel basını tarafından sert şekilde eleştirilmiştir³⁶⁷.

Yunan mallarına karşı boykotun yeniden başlamasının ardından gerek Aydın Vilayeti'nde gerekse İzmir'de boykotajı yönetmek amacıyla örgütlenmeye gidildi. Bu amaçla vilayetin genelinde boykotaj komisyonlarının yanı sıra boykotaj teshilat komisyonları da kuruldu. Teshilat komisyonları, boykotajdan etkilenmemeleri için Yunanlı olmadıklarına ve Yunanlılarla iş yapmadıklarına dair esnafa belgeler vermekteydi. "Aydın Vilayeti Boykotaj Teshilat Komisyonu" yayınladığı beyanname ile boykotun yürütülmesinde dikkat edilmesi gereken noktaları açıkladı³⁶⁸. Komisyon boykotun yürütülmesi konusunda halka yardımcı olmayı ve boykottan Rum vatandaşların ve yabancıların etkilenmemesini sağlamayı amaçlamaktaydı³⁶⁹. Bununla birlikte "Aydın Vilayeti Boykotaj Heyet-i Merkezi"ne bağlı olan vilayet dahilinde birçok boykotaj heyetleri kuruldu. İzmir Boykotaj Cemiyeti de çeşitli tarihlerde yayımlamış olduğu beyannamelerle boykotun yürütülmesi konusunda vatandaşları uyardı³⁷⁰.

Ahenk gazetesinde yayımlanan bir duyurudan öğrendiğimize göre Aydın Vilayeti Boykotaj Heyet-i Merkezi, diğer vilayetlerdeki boykotaj komisyonlarıyla ortak bir kongre toplanması hazırlıkları içindeydi. Ancak 14 Mayıs 1911 tarihinde gerçekleştirilmesi düşünülen "İkinci Boykotaj Kongresi"nin bir süre daha ertelenmesine karar verildi³⁷¹. Yine aynı gazetede "İzmir Boykotaj Teshilat Komisyonu" imzasıyla yer alan bir başka duyuruda ise "*İzmir'de şimdilik haftada bir defa intişar eden Alsancak*

³⁶³ Doktor Kazım Haydar, "Yunanlılar Tard Edilmelidir", **İttihat**, 12 Haziran 1910, no 488, s.1.

³⁶⁴ "Girit ve Rum Matbuatı", **İttihat**, 6 Haziran 1910, no 483, s.1.

³⁶⁵ "Yunanlı Ticarethaneler", **İttihat**, 6 Temmuz 1910, no 509, s.3.

³⁶⁶ H. Siren Kırkpınar, **a.g.t.**, s.195.

³⁶⁷ K., "Boykotaj Etrafında", **Köylü**, 14 Ağustos 1326, no 605, s.1; "Vatana Hıyanet", **Köylü**, 18 Ağustos 1326, no 608, s.3.

³⁶⁸ "Beyanname", **İttihat**, 13 Haziran 1910, no 489, s.2-3.

³⁶⁹ Örneğin Karşıyaka'da bir Yunan vatandaşına ait olan bir yağhanenin bir Almanya satılması nedeniyle "Yunanlılık" ile ilgisinin kalmadığı hakkındaki ilanı için bkz. "Boykotaj Teshilat Komisyonu'ndan", **Köylü**, 12 Teşrin-i sani 1326, no 679, s.3.

³⁷⁰ "Beyanname", **İttihat**, 10 Temmuz 1910, no 512, s.3.

³⁷¹ "Umum Boykotaj Komisyonlarına", **Ahenk**, 12 Mayıs 1911, no 4507, s.3.

gazetesi merkezimizin mürevvic-i efkârı olduğunun umum boykotaj merkezinin malumu olmak üzere beyan olunur” denilmektedir³⁷².

Buna karşın İzmir’deki boykot hareketini yönlendirmek isteyen boykotaj komisyonlarının yasal olmayan eylemlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. “İzmir Boykotaj Cemiyeti” imzasıyla İstanbul’daki Reji Müdüriyeti’ne çekilen 14 Kasım 1910 tarihli bir telgrafta “Rejideki Yunanlılar beş günde kovulmaz ise boykotaj kat’idir” denilmektedir. Bu telgraf üzerine Dahiliye Nezareti’nden Aydın Vilayeti’ne gönderilen bir yazıda söz konusu cemiyetin böyle bir girişime yetkisinin olmadığı belirtilerek telgrafi çekenler hakkında kanuni işlem yapılması istendi³⁷³. Buna rağmen İzmir Boykotaj Komisyonu, Rejiyi boykot etmek konusunda önce vatandaşlardan görüş istemiş³⁷⁴, kısa bir süre sonra da Aydın Vilayeti Boykotaj Heyet-i Merkeziyesi, Yunan vatandaşlarını çalıştırmakta ısrar eden Reji yönetimi hakkında boykotaj kararı almıştır³⁷⁵. Dahiliye Nezareti’nden Aydın Vilayeti’ne gönderilen bir başka yazıda ise, İzmir Boykotaj Cemiyeti’nin halkı şehir içinde kaçak tütün satmaya teşvik etmekte olduğu ve reji hakkında yapılan boykotu kaldırmak için Yunanlı çalışanların çıkarılmasını istediği belirtilmekte ve cemiyetler kanununa uygun olarak kurulmamış olan bu kuruluş hakkında kanuni işlem yapılması istenmektedir³⁷⁶.

İzmir’de Yunan mallarına ve gemilerine karşı yapılan boykot nedeniyle bazı olaylar da yaşanmıştır. Bunların en önemlisi İzmir Yunan Konsolosluğu baştercümanının karıştığı olaydır. “Pahlenik” Yunan şirketine ait bir vapurun bazı kayıkçılar tarafından boykot edilmek istenilmesi üzerine İzmir Yunan Konsolosluğu baştercümanı, yanında bir kavasla vapura binmiş ve bir el kayıkçılardan birisinin üzerine, bir el de havaya ateş etmiştir. Olay büyümeden önlenmiş ise de baştercümanın bu hareketi Aydın Vilayeti tarafından İzmir Yunan Konsoloshanesi’ne verilen bir nota ile protesto edilmiş ve durum Osmanlı Hükümeti’ne de bildirilmiştir³⁷⁷.

Yunanistan’a karşı uygulanan boykot hareketi, Selanik’te ve Makedonya’nın diğer liman ve ticari merkezlerinde de uygulandı. Boykot hareketini yönetmek, Yunan

³⁷² “Umum Boykotaj Heyetlerine”, **Ahenk**, 12 Mayıs 1911, no 4507, s.3.

³⁷³ **DH.SYS**, 22/1-24.

³⁷⁴ “İzmir Boykotaj Komisyonundan”, **Köylü**, 10 Teşrin-i sani 1326, no 678, s.3.

³⁷⁵ “Beyanname”, **Ahenk**, 30 Teşrin-i sani 1910, no 4372, s.3.

³⁷⁶ **DH.SYS**, 22/1-7.

³⁷⁷ **DH.MUİ**, 102-2/9.

gemilerine ve mallarına karşı alınacak önlemleri belirlemek için özel bir komite kuruldu. Yabancı tüccarlar ve Yunan firmalarının ortakları da boykot hareketinden zarar gördüler³⁷⁸.

Osmanlı ülkesinde Yunanistan'a karşı yürütülen boykot hareketinden Yunan vatandaşlarının yanı sıra diğer ülke vatandaşlarının da etkilendiği görüldü. Örneğin bazı İtalyan³⁷⁹ ve Fransız³⁸⁰ vatandaşlarının da boykottan olumsuz yönde etkilendiği görülmüştür. Bu tür durumların sefaretler tarafından protesto edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Singer dikiş makinesi kumpanyasına da boykot kararı alınmış ve bu durum, Amerikan Sefareti tarafından protesto edilmişti³⁸¹. Yabancı ülke vatandaşlarının özellikle ticaret gemilerine yapılan boykottan etkilendiği görülmektedir. Çünkü, Yunan bandırası bulunmasına rağmen diğer ülkelere ait malları taşıyan gemiler de boykot edilmekteydi. Bu konu hakkında şikayetlerin artması üzerine Dahiliye Nezareti, birçok vilayet ve mutasarrıflığa gönderdiği bir şifre ile duruma açıklık getirmeye çalıştı. Söz konusu yazıda, Yunan vapurları içinde bulunan diğer ülkelere ait mallar ile diğer ülkelere ait vapurlar içinde bulunan Yunan eşyasına boykot yapılmaması hakkında boykotaj komisyonunun aldığı karar hatırlatılarak buna göre davranılması istenildi³⁸².

Yunanistan'a karşı yapılan boykottan yalnızca diğer ülkelerin vatandaşları şikayette bulunmamış, zaman zaman Osmanlı vatandaşı Rumlar da ekonomik yönden kendilerine zarar veren boykotu, ilgili mercilere şikayet etmişlerdir. Örneğin Ayvalık'ta zeytinlik sahibi olan bir grup Rum, Sadarete ve Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri telgraflarda ürünlerinin Ayvalık'a nakli için gerekli olan deveci ve arabacıların men edildiğini belirtmekte, boykot nedeniyle binlerce ailenin mahv ve perişan olacağını ileri sürerek "zulm" olarak nitelendirdikleri boykotaja son verilmesini istemekteydiler³⁸³. Üsküdar'da ise bir Yunan vatandaşından satın almış oldukları fabrika hakkında verilmiş

³⁷⁸ Zorka Parvanova, "Birth of the Conflict: The Young Turk Regime and the National Movements in European Turkey 1908-1910", *Études Balkaniques*, No 4, 2000, s.42.

³⁷⁹ **DH.SYS**, 22/1-6.

³⁸⁰ **DH.SYS**, 22/1-14.

³⁸¹ **BEO**, 288036.

³⁸² **DH.MUİ**, 102-2/17.

³⁸³ **DH.SYS**, 22/1-10.

olan boykotaj kararının, boykotaj cemiyeti tarafından kaldırılmaması, Osmanlı vatandaşı olan iki Rum tarafından Dahiliye Nezareti nezdinde şikayet edildi³⁸⁴.

Osmanlı Hükümeti ise kendisinin dışında gelişen boykot hareketini kontrol altına almaya çalışmaktaydı. Bunu başaramadığında ise boykot hareketini yönlendirmeyi istiyordu. Hükümet, boykottan zarar gören diğer ülke vatandaşlarının tazminat istemlerine maruz kalmamak için zaman zaman vilayetleri bu konuda uyarmaktaydı. Örneği Selanik Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, "*Avrupa devletlerine karşı müteahhid olduğu ticaret mukavelatı ahkâmını ve dolayısıyla haysiyetini muhafaza için devlet her ne sebeple olursa olsun ecnebi emtiasına tatbik edilecek boykotu her türlü vesait müracaat ve hatta icab ederse vaktiye İngiltere Hükümeti'nce yapıldığı vech ile asker istimaline müsaraat eyleyerek men' edecektir*" denilmekteydi. Şifrenin devamında ise boykotajın yalnızca Yunan vapurlarıyla gelen Yunan emtiasına karşı yapılması isteniyordu³⁸⁵. Bunun yanında Osmanlı Hükümeti, tarafsız olması gereken devlet memurlarının da boykot komitelerine katılmalarını önlemeye çalışmaktaydı. Örneğin, Cisrimustafapaşa'da mahkeme reisi ile azasının ve mahal kaymakamının boykotaj heyeti ve azalıklarında bulduklarının anlaşılması üzerine Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazı ile bu duruma son verilmesi istendi³⁸⁶.

Hükümeti rahatsız eden bir başka durum da boykot komitelerinin yasal sınırları aşarak halk üzerinde baskı kurmaları ve ticaretin serbestçe yapılmasına engel olmalarıydı. Osmanlı Hükümeti bu konuda özellikle boykot hareketinin en şiddetli bir şekilde uygulandığı Aydın Vilayeti'ne gönderdiği emirlerle İzmir ve çevresinde boykot nedeniyle istenmeyen durumların yaşanmasını önlemeye çalıştı. Dahiliye Nezareti'nden vilayete gönderilen yazılarla yasal olmayan durumların önüne geçilmesi, dükkan kapatılması, halk üzerinde baskı kurulması veya diğer yollarla tecavüzatta bulunulmasına izin verilmemesi isteniyordu. Ayrıca, boykot nedeniyle güvenliği bozanlar hakkında ve halkı galeyana getiren gazeteler hakkında da yasal yollara başvurulması isteniyordu³⁸⁷. Hariciye Nezareti de boykot nedeniyle yaşanan olaylar nedeniyle Sadarete ve Dahiliye

³⁸⁴ DH.SYS, 22/1-26.

³⁸⁵ DH.SYS, 22/1-2.

³⁸⁶ DH.SYS, 22/1-3.

³⁸⁷ DH.MUİ, 102-2/9.

Nezareti'ne sık sık gönderdiği yazılarla, devlet haysiyetiyle bağdaşmayacak durumların yaşandığı şehirde gerekli önlemlerin alınmasını istemekteydi³⁸⁸.

Osmanlı ülkesinde Yunan mallarına ve ticaret gemilerine karşı yapılan boykotun kaldırılması konusunda zaman zaman Yunan Hükümeti tarafından girişimlerde bulunuldu. Yunanistan'ın İstanbul Büyükelçisi Gariparis Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'yı ziyaret ederek Yunanistan'a karşı yapılan boykot nedeniyle protestoda bulundu. Yunan Büyükelçisi ayrıca, boykotajın kaldırılmaması durumunda Yunan Hükümeti'nin boykottan zarar gören Yunan vatandaşları adına Osmanlı Hükümeti'nden tazminat talebinde bulunacağını ileri sürdü³⁸⁹. Ancak Osmanlı Devleti nezdinde yaptığı başvurulardan sonuç alamayan Yunan Hükümeti, boykotajın kaldırılması konusunda Avrupa Devletleri'nden yardım istedi. Yunanistan tarafından büyük devletlere yapılan başvuru, İttihatçı basın tarafından sert şekilde eleştirildi³⁹⁰. Yunan Hükümeti'nin bu girişiminin Osmanlı Hükümeti tarafından haber alınması üzerine büyük devlerin başkentlerinde bulunan Osmanlı elçiliklerinden, buldukları ülkenin bu konu hakkındaki görüşünü iletmeleri istendi. 1911 yılında Berlin, Paris, Petersburg, Viyana ve Londra büyükelçiliklerinden gelen cevaplarda söz konusu ülkelerin Yunanistan Hükümeti'nin istediği şekilde Osmanlı Devleti nezdinde ortak bir girişimde bulunmayı düşünmedikleri, ancak boykotajdan kendi vatandaşlarının da zarar görmesi nedeniyle boykotun devamına karşı oldukları belirtilmekteydi. Gelen bu bilgiler üzerine 8 Mayıs 1911 tarihinde Sadrazam imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen "mahremane" bir yazıda, boykotaj nedeniyle yaşanan yasal olmayan durumlara son verilmesi konusunda Aydın Vilayeti ile gerekli yerlere tebligatta bulunulması istenmekteydi³⁹¹.

Osmanlı Hükümeti'nin 1911 yılının ikinci yarısından itibaren uluslar arası alanda meydana gelen gelişmelere bağlı olarak Yunanistan ile olan ilişkilerini düzeltmek istediği görülmektedir. Özellikle Balkan devletleri arasında bir ittifak kurma planlarının gündeme gelmesi, Osmanlı Hükümeti'nin Yunanistan'a karşı olan politikasını gözden geçirmesine neden oldu. Ayrıca, 29 Eylül 1911 tarihinde İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması Osmanlı Hükümeti'nin Yunanistan'a karşı daha ılımlı bir politika izlemeye

³⁸⁸ **DH.SYS**, 22/1-24.

³⁸⁹ "Usulsüz Protesto", **Tanin**, 22 Ağustos 1910, no 709, s.2-3.

³⁹⁰ "Venizelos'un Notası ve Boykotaj", **Rumili**, 5 Nisan 1911, no 431, s.1.

³⁹¹ **DH.SYS**, 22/1-24.

başlamasında etkili oldu. Siyasal dengelerin değiştiği böyle bir dönemde Osmanlı ülkesinde Yunanistan'a karşı yapılmakta olan boykotajın sona erdirilmesi gerekmektedir. Bu nedenlerle Selanik Boykotaj Komisyonu, “*Yunan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'ne karşı şu sıra gösterdiği dostluklar ve komşuluğa yakışır hallere karşı*” Yunanistan'a karşı yapılan boykotu kaldırma kararı aldı³⁹². İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir Heyet-i Merkeziyesi de yayınlamış olduğu beyanname ile İtalyanlarla savaşın sürdüğü ve Balkan Hükümetleri arasında yakınlaşmanın olduğu bir dönemde Yunanlılara karşı yapılan boykotajın sona erdirilmesini istedi³⁹³. Böylece Yunanistan'a karşı yapılan boykot hareketine son verilerek Osmanlı ülkesinde İtalyan mallarına karşı bir boykot hareketi başlatıldı.

Sonuç olarak Yunanistan'a karşı 1909 yılından itibaren tüm Osmanlı ülkesinde başlayan boykot hareketi, İttihatçılarla Rum toplumu arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinde etkili oldu. Özellikle kilise ve mektepler meselesi nedeniyle iki taraf arasındaki ilişkilerin en gergin bir düzeye ulaştığı 1910 yılında daha şiddetli olarak uygulanmaya başlayan boykot hareketi, Rum toplumunun 1912 seçimlerinde muhaliflerle işbirliği yapmasında önemli nedenlerden birisi oldu.

4- 1913-1914 Rum Boykotu

II. Meşrutiyet döneminde bir diğer iktisadi boykot hareketi, Balkan Savaşları sonrasında gündeme geldi. 1913 ve 1914 yıllarında uygulanan boykot hareketinin öncekilerden farkı, diğer ülkeleri hedef almayarak Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı yapılmasıydı. Osmanlı aydınları, Balkan Savaşları'nda ülkelerinin askeri alandaki başarısızlığının sebepleri arasında, Türk ve Müslüman unsurun ekonomik yaşamda yeteri kadar rol almamasının etkisi olduğunu düşünmekteydiler. Bu nedenle savaş sonrasında, siyasal yaşama hakim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel politikasında yaşanan değişmelere bağlı olarak, Türk ve Müslüman unsurdan bir “burjuva” sınıfı yaratma politikasına önem verildi. Balkan Savaşları öncesinde ve sonrasında Osmanlı vatandaşı

³⁹² “Osmanlı Ajansı'nın Dünkü Tebligatı”, **Ahenk**, 17 Teşrin-i sani 1911, no 4665, s.2.

³⁹³ “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir Heyet-i Merkeziyesi Beyannamesidir”, **Ahenk**, 16 Teşrin-i sani 1911, no 4664, s.3.

olan bazı Rumların Yunanistan'a doğrudan veya dolaylı olarak yardımda bulunmaları, Osmanlı kamuoyunda Rumlara karşı bir tepki yaratmış ve böyle bir siyasal ortamda boykot hareketi gündeme gelmiştir.

Balkan Savaşları dönemi, Türk unsurun İmparatorluk içinde giderek tecrit olmasına bir tepki olarak Türk milliyetçiliği bilincinin yaygınlaşmasına tanık oldu. Bu noktada İttihat ve Terakki Cemiyeti, ticari boykotu, yabancı düşmana karşı bir silah olmaktan daha fazla bir şey olarak değerlendirmeye başladı³⁹⁴. 1913-1914 yıllarında Rumlara karşı yapılan boykotun nedeni, bazı Rum vatandaşların Yunan Hükümeti'ne yaptıkları bağışlardı. Boykotu yürütenlere göre Balkan Harbi'nde Yunanistan'ın başarısı, kısmen Osmanlı Rumlarının desteğiyle gerçekleşmişti. Hatta Osmanlı donanmasını Marmara'ya hapseden Yunanistan'ın Averof zırhlısı, Averof adında Görice'li bir Osmanlı Rum vatandaşı tarafından Yunan Hükümeti'ne hediye edilmişti³⁹⁵.

Böyle bir siyasal atmosferde, devlete sadakatinden şüphe edilen unsurlara ve özellikle de Rumlara karşı boykot gündeme geldi. Rumlara karşı boykotun ne zaman ve kimler tarafından başlatıldığı konusunda elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak boykotu, "Babıali Baskını" ile ülke yönetimini ele geçiren ve siyasal hayata hakim olan İttihatçıların yönlendirdiği bir gerçektir.

Rumlara karşı yapılan boykot hareketi, Yunanlıların Makedonya Türklerine yaptıkları zulme karşı bir tepki olduğu kadar, Rumların ekonomik durumunu sarsarak Türklere bu alanda gelişmek imkanı verebilecek bir tedbir diye düşünülmekteydi³⁹⁶. Balkan Savaşlarıyla "Osmanlılık" politikasının yerine "Türkçülük" politikasına yönelen İttihatçılar, Osmanlı ekonomik yaşamında Türk ve Müslüman unsurun ön plana çıkarılması gerektiğini anlamışlardı³⁹⁷. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumlara Yunanlıların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde örgütleri aracılığıyla "Türk'ün Türk'ten alışverişi" ve "Rum ve Yunan tüccarlarıyla her türlü ilişkinin kesilmesi" düşüncelerini

³⁹⁴ Feroz Ahmad, "İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914", s.110.

³⁹⁵ Zafer Toprak, "İslam ve İktisat: 1913-1914 Müslüman Boykotajı", **Toplum ve Bilim**, S. 29/30 (1985), s.180-181.

³⁹⁶ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım IV, 493-494.

³⁹⁷ Kuşçubaşı Eşref'in anılarından akt. Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, V, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.109-111.

halka yaymıştır³⁹⁸. Rumlara karşı düzenlenen boykot hareketi, Osmanlı toplumsal ve ekonomik yaşamında gayrimüslim unsurların sahip olduğu rolü azaltmak isteyen İttihatçıların milli iktisat politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan Rum boykotu, İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yaşamında Rum unsurunun sahip olduğu konumu sarsmak amacıyla uyguladıkları bir tür önlemdir.

1913-1914 boykotunda, diğer boykot hareketlerinde olduğu gibi boykot komiteleri basın aracılığıyla halkı boykota davet etmedi. Ancak arşiv belgelerinde bazı boykot komitelerinin adının geçmiş olması nedeniyle boykot komitelerinin Rumlara karşı yapılan boykot hareketinde de rol oynadığı söylenebilir³⁹⁹. Rumlara karşı uygulanan boykot hareketi, basına çok fazla yansıtılmadan gerçekleştirildi. Boykot hareketi kısa sürede etkisini gösterdi. Eylem, Müslümanlara parasız dağıtılan risalelerle duyurulmuş, Müslüman esnafın, tüccarların, işyerlerinin adreslerini içeren listeler yayınlanmıştır. Boykotçuların hazırladıkları risalelerde Osmanlı ülkesinde yaşayan Rum ve Yunanlılar tarafından Yunan Hükümeti'ne yardım yapıldığı vurgulanmakta, halka Müslümanlardan alışveriş yapmaları salık verilmekte ve Müslümanlara ticarete atılmaları için çağrıda bulunulmaktaydı⁴⁰⁰.

Bunun yanında milliyetçi yayınlar yapan Osmanlı basınında da Türk ve Müslümanlardaki “iktisadi intibah” desteklenmekteydi⁴⁰¹. Milliyetçi tutumuyla bilinen Tasvir-i Efkar gazetesinin yazarı Yunus Nadi, Rumlara boykot yapıldığı iddialarına karşı çıkıyor ve Balkan Savaşları'nın çok önemli sonuçlar doğurduğuna değiniyordu. Yunus Nadi'ye göre, “*Son felaketli harbin Türk ve Müslüman alemine verdiği hakiki intibahlardan biri ve belki birincisi iktisadın gerek ferdi ve gerek içtimai hayatta oynadığı rolün ehemmiyetini idrak suretinde tecelli etmiştir... Türk ve Müslüman unsurların iktisat aleminde faaliyet göstermeleri, netice itibariyle elbette memleket ve millet için en büyük hayırdır. Bu kadar hayırlı bir tezahürü, boykotaj gibi garb aleminde aleyhimize çıkabilecek garip kelimelerle işa'ya çalışmak elbette tahsin olunacak hareketler değildir*”⁴⁰².

³⁹⁸ Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi yay., Ankara, 2007, s.77.

³⁹⁹ **DH.ŞFR**, 42/235.

⁴⁰⁰ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.181-196.

⁴⁰¹ Yunus Nadi, “İktisadi İntibah ve Faaliyete Dair”, **Tasvir-i Efkar**, 3 Nisan 1914, no 1037, s.1.

⁴⁰² Yunus Nadi, “Son Defa Olarak”, **Tasvir-i Efkar**, 5 Şubat 1914, no 986, s.1.

Rumlara karşı yapılan boykot hareketine karşı Fener Rum Patrikhanesi önlemler almaya çalıştı. Rum Patrikhanesi, boykottan zarar gören Rumlara listesini oluşturmak üzere Patrikhane'nin bünyesinde bir komisyon oluşturdu⁴⁰³. Bununla birlikte Rum Patrikhanesi, boykotun sona erdirilmesi için zaman zaman hükümet nezdinde girişimlerde bulundu. Fener Rum Patriki, 1914 seçimleri sürecinde Sadrazam ile Dahiliye Nazırı'nı ziyaret ederek Rumlara karşı yapılan boykot hareketini şikayet etti⁴⁰⁴. Ancak, bu konuda Osmanlı Hükümeti'nden beklediklerini alamayan Fener Rum Patrikhanesi, hükümet nezdinde yeni bir girişimde bulundu. Patrikhane tarafından oluşturulan bir heyetle Rum Patriki, Dahiliye Nazırı'nı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Rumlara yapıldığı iddia edilen baskı ve boykot hakkında şikayeti içeren bir mazbatayı Dahiliye Nazırı'na verdi. Patrik daha sonra Adliye Nezareti'ne de mazbatanın bir örneğini vermek istemiş, ancak Adliye Nazırı bu mazbatayı kabul etmeyip iade etmek istemiştir⁴⁰⁵. Adliye Nazırı'nın Patrikhane'nin mazbatasını kabul etmek istememesi, Osmanlı Hükümeti ile Patrikhane arasında yeni bir gerilim ortaya çıkardı. Bu gerilimin sonunda Osmanlı Hükümeti, Türkiye'deki boykot hakkında gazetelerde makaleler yayınlanmasını yasakladı⁴⁰⁶.

Rum Patriki'nin Rumlara karşı yapılan boykotun kaldırılması hakkında Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunması Osmanlı kamuoyunda tepki yarattı. Rum Patriki'nin bu girişimini protesto etmek için Hüseyin Kazım Kadri Bey tarafından "*Rum Patriki'ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir*" başlıklı bir risale yayımlandı. Rum Patriki'nin iddia ettiği gibi Rumlara karşı boykot yapılmadığını belirten Hüseyin Kazım Bey, Müslümanlar arasında ekonomik bir uyanışın başladığını belirtmekte ve şunları söylemekteydi: "*Patrik Efendi! Mürüvvet eyleyin. Kaç Rum Donanma Cemiyeti'ne para verdi? İki milyon kişi için beş tane şahıs hiçtir. İstisna bile değildir. Ma'dumdur. Kaç Rum, milli işlere iştirak eyledi. Kaç Rum bu memlekete iane bıraktı... Kaç Hristiyan bu vatana ta'alluk gösterdi? Kaç Rum askerliğini bihakkın yaptı?*"⁴⁰⁷.

⁴⁰³ "Nea Smirni'den", **Ahenk**, 18 Mart 1914, no 5377, s.3.

⁴⁰⁴ "Amalya'nın Telgraflarından", **Ahenk**, 26 Kanun-ı sani 1914, no 5334, s.2.

⁴⁰⁵ "Amalya'dan", **Ahenk**, 12 Mart 1914, no 5372, s.3.

⁴⁰⁶ "Amalya'dan", **Ahenk**, 18 Mart 1914, no 5377, s.2.

⁴⁰⁷ Hüseyin Kazım, **Rum Patriki'ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir**, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, 1330, s.12. Gazetelerde yer alan haberlere bakılırsa "Rum Patriki'ne Açık

Hüseyin Kazım Bey'in risalesinde ileri sürdüğü görüşler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen gazetelerde de dile getirilmekteydi. Tanin'e göre Rumeli'nin kaybı, görünüşte birkaç askeri mağlubiyetten kaynaklanmışsa da aslında bu kayba "milletin za'af-ı umumisi" neden olmuştu. O güne değin Osmanlılar askeri kuvvete önem vermişler, ancak eğitim, ekonomi, tarım ve ticaret düşüncesi ihmal edilmişti. Şimdi Osmanlılar, ihmal edilen bu eksikleri tamamlamaya çalışıyorlardı. Boykotaj da böyle bir ortamda ortaya çıkmıştı. "*Boykotaj mı? Biz size altı yüz senedir boykota ediyoruz da sizin haberiniz yok*" diyen bir Rumun sözünü hatırlatan Tanin'e göre, Hristiyanlar sahip oldukları konuma Müslümanları boykot etmek yoluyla gelmişlerdi. Rumlara karşı boykot yapıldığı şeklindeki iddialara da Tanin şöyle cevap veriyordu: "*Millettaşlarımızın terakkisini himaye, İslamları tarik-i iktisatta teşvik için atacağımız adımlara böyle şikayet ve itirazlarla hanel gelmez. Millette uyanan intibah-ı umumiye hiçbir kuvvet durduramaz... Hulasa bugün haftada iki üç kere şikayete sermaye edilen şey bizim nazarımızda boykotaj değildir... Onlar boykotaj diyorlar, biz ise intibah-ı millinin bir tezahür-i mes'udunu alkışlıyoruz*"⁴⁰⁸.

Rumlara karşı yapılan boykottan Fener Rum Patrikhanesi'nin yanı sıra Yunan Hükümeti de rahatsızdı. Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan'a geçen yerlerde kalan Müslümanlara Yunan Hükümeti'nin iyi davranmadığı şeklindeki Osmanlı Hükümeti'nin notasına Yunanistan tarafından verilen cevapta, Osmanlı ülkesinde Rumlara karşı yapılan boykot hareketinden şikayet edildi⁴⁰⁹. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Rumlar ile ticari ilişkilerde bulunan bazı Fransızların da boykot hareketinden olumsuz yönde etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Fransa'nın İstanbul'daki büyükelçisi Bompar Osmanlı Hükümeti'ne, İzmir ve Bandırma'da Rumlara karşı yapılan boykotu anlatan bir muhtıra verdi⁴¹⁰. Ayrıca boykot nedeniyle ticareti zarar gören Fransa'nın Dışişleri Bakanı Pichon, Türk boykotunu protesto ederek İttihatçı Hükümeti Batı müdahalesiyle tehdit etti⁴¹¹.

Mektup" isimli risale, Polis Müdüriyeti tarafından toplattırılmıştı. "Rum Patriki'ne Açık Mektup", **Sabah**, 2 Nisan 1914, no 8814, s.2; "Risale Toplanması", **Tasvir-i Efkar**, 4 Nisan 1914, no 1038, s.3.

⁴⁰⁸ "Boykotaj", **Tanin**, 24 Nisan 1914, no 1916, s.1.

⁴⁰⁹ "Yunan Sözde Kendini Müdafaa Ediyor", **Ahenk**, 29 Mart 1914, no 5386, s.1-2.

⁴¹⁰ **DH.KMS**, 63/58.

⁴¹¹ Doğu Ergil, "A Reassessment: The Young Turks, Their Politics and Anti-Colonial Struggle", **Balkan Studies**, XVI/2, 1975, s.63.

Rumlara karşı yapılan boykot, zaman zaman Rum vatandaşlar tarafından da şikayet edildi. Örneğin Uşak tüccar ve esnafları adına metropolit vekili Yanni imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta Rumlara yapıldığı iddia olunan boykottan şikayet edilmekteydi. Söz konusu telgrafta ahaliye sattıkları malların zorla iade edilmek istendiği ve çeşitli yollarla malların yok edilmek istendiği ileri sürülmekteydi. Ancak Hüdavendigâr Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda söz konusu boykotajın asılsız olduğu ve şikayetçilerle rekabete muktedir Müslümanlara ait birkaç ticarethane açılmasından kaynaklandığı belirtilmekteydi⁴¹².

Rumlara karşı yapılan boykot hareketinden Rumların yanı sıra Bulgar ve Ermenilerin de etkilendiği anlaşılmaktadır. Osmanlı ülkesinde Rumlara karşı İslam ahali tarafından yapılmakta olan boykotajın Bulgar tüccarlara da yapıldığı iddiasıyla Bulgar sefiri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne başvuruldu. Bulgar sefiri ayrıca, boykottan zarar gördüğünü iddia ettiği Bulgar tüccarların da listesini Hariciye Nezareti'ne ilettili⁴¹³. Bulgar elçisinin başvurusu üzerine Dahiliye Nezareti tarafından Bulgar elçisinin boykot yapıldığını iddia ettiği Aydın ve Hüdavendigâr Vilayetleri ile Çanakkale ve Karesi Mutasarrıflıklarına gönderilen şifrede, Rumlar hakkındaki boykotajın Bulgar tüccarlara uygulanmaması bildirildi⁴¹⁴. Bulgar sefirinin müracaatı hakkında alınan önlemler o sırada Rum göçünü teftiş etmek amacıyla Manisa ve İzmir yöresinde bulunan Dahiliye Nazırı Talat Bey'e de bildirildi⁴¹⁵.

Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Batı Anadolu gezisini tamamlamasının ardından Rum göçü nedeniyle Rum mebuslarının vermiş olduğu soru önergesi hakkında 6 Temmuz 1914 tarihinde Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada boykotaja değindi. Talat Paşa, Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada boykotaj hareketinin de İslam muhacirlerinin gelişinden sonra başladığını, bu propagandanın muhacirler tarafından yapıldığını ve boykotajın devamından hükümetin memnun olmadığını, bu nedenle boykotajın yasaklandığını belirtti⁴¹⁶. Ayrıca, boykotaj konusunda tecavüz derecesine

⁴¹² DH.H, 67/96.

⁴¹³ DH.KMS, 23/53.

⁴¹⁴ DH.ŞFR, 42/8.

⁴¹⁵ DH.ŞFR, 42/7; DH.ŞFR, 42/30.

⁴¹⁶ Türkiye'den Yunanistan'a göçmüş olan bazı Rumlar, Talat Paşa'nın ileri sürdüğü gibi, Rumlara karşı yapılan boykot hareketinin Balkan Savaşları'nın ardından gelen muhacirlerin propagandaları sonucunda başladığını belirtmiştir. **Göç Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)**, (Der. Herkül Milas), İletişim yay., İstanbul, 2004, s.142.

geçenlerden memur olanların memuriyetlerinden çıkarıldığını, memur olmayanların ise divan-ı harbe sevk edildiklerini ve İstanbul'da da böyle kişiler hakkında cezalar verildiğini ifade etti⁴¹⁷. Polis Müdür-i Umumisi Bedri Bey de Rumlara karşı yapılan boykot hareketi hakkında kendisiyle röportaj yapan La Turquie gazetesinin muhabirine, gerekli önlemlerin alınması amacıyla çeşitli mahallelerin polis komiserlerini toplayarak kendilerinden meydana gelen olayları geciktirmeden bildirmelerini istediğini belirtti. Ayrıca Bedri Bey, Rum esnafa ait camları kıran veya mağazalarını kapamaları için Rum esnafa baskı yapanların şiddetle cezalandırılacağını açıklayarak müşterisizlik yüzünden kapanan bazı dükkanların Rum sahiplerinin de boykotajdan şikayet ettiğini dile getirdi⁴¹⁸.

Osmanlı Hükümeti 1914 yılının temmuz ayında Rumlara karşı yapılan boykot hareketine karşı farklı bir tavır takınmaya başladı. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Rum göçü hakkında görüşmelerin yapılmaya başlandığı dönemde Osmanlı Hükümeti, Rumlara karşı yapılan boykot hareketini önlemek için harekete geçti. Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile büyük devletlerin elçilik tercümanlarından oluşan heyetin Aydın Vilayeti'ndeki gezisi sırasında Rum halkın en fazla şikayet ettiği konu boykotajdı. Rum göçü ve boykotaj nedeniyle büyük devletleri karşısına almak istemeyen Osmanlı Hükümeti, 1914 yılının temmuz ayında vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen emirlerle boykotajın sona erdirilmesini istedi.

Aydın Valisi Rahmi Bey'e 1 Temmuz 1914 tarihinde gönderilen bir şifrede, boykotajın kaldırılması konusunda tüm mülhakata gerekli uyarıların yapılması ve boykotaj konusunda en ileri gidenlerden birkaçının suçlarına göre cezalandırılması isteniyordu⁴¹⁹. 5 Temmuz 1914 tarihinde ise birçok vilayet ve mutasarrıflıklığa "*Rum ahaliye karşı icra edilmekte olan boykotajın hükümetin müzakerat-ı siyasiye ile iştigal etmekte olduğu şu sırada netayic-i makuse hasıl edeceği tabii olduğundan boykotajın ref'i hakkında tedabir-i lazime ittihazı ve icab edenlere ihtarat-ı münasibe ifası ve temerrüd edip de boykotajı tatbiki çalışanların dahi tecziyeleri kat'iyen muktezidir*"

⁴¹⁷ M. M. Z. C., C. I, D. 3, İç. 1, s.611-614; Hasan Babacan, **Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)**, TTK yay., Ankara, 2005, s.95-99.

⁴¹⁸ "Bedri Beyin Beyanati", **Sabah**, 4 Haziran 1914, no 8877, s.2; "Boykotaj Meselesi Bedri Beyin Beyanati", **İkdam**, 4 Haziran 1914, no 6209, s.2.

⁴¹⁹ **DH.ŞFR**, 42/166.

emri gönderildi⁴²⁰. Aynı gün Aydın Valisi Rahmi Beye gönderilen bir başka şifrede, siyasi müzakerelerin devam etmesi nedeniyle boykotajın sona erdirilmesi gerektiği belirtilmiş ve lüzum görülürse bu konuda ileri gidenlerden birkaçının da cezalandırabileceği bildirilmiştir⁴²¹.

Dahiliye Nezareti tarafından gönderilen bu emre rağmen, Aydın Vilayeti'nin bazı yerleşim yerlerinde boykotun devam ettiği anlaşılmaktadır. İzmir'den Manisa'ya mal getirebilmek için faturaların İzmir Boykot Komitesi'ne imza ettirilmesi gerektiği, aksi takdirde Manisa Boykot Komitesi'nce malların şehre girmesine izin verilmediği İngiltere Büyükelçisi tarafından Osmanlı yönetimine bildirildi. Bu haber üzerine Dahiliye Nezareti tarafından Aydın Vilayeti'ne gönderilen şifre ile boykotaj hakkında daha önce verilen emre uygun olarak hareket edilmesi istendi⁴²². Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen emirde muhaceret ve boykotajın durdurulmasının devlet menfaatinin gereklerinden olduğu belirtiliyor ve buna engel olamayanların azl edileceklerinin kaymakamlara bildirilmesi isteniyordu⁴²³. Adana Vilayeti'ne gönderilen şifrede ise boykotajın vilayetin ticari ve iktisadi hayatı üzerinde kötü sonuçlar doğuracağı belirtilerek boykotajın kaldırılması için gerekli önlemlerin alınması isteniyordu⁴²⁴.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi konusunda görüşmelerin başlaması ile Rumlara karşı uygulanan boykot hareketi, Osmanlı Hükümeti tarafından alınan önlemler ile 1914 yılının temmuz ayında büyük oranda sona erdi.

⁴²⁰ Dahiliye Nezareti'nden Edirne, Adana, Aydın, Hüdavendigar ve Trabzon Vilayetleri ile İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Karesi, Kala-i Sultaniye, Menteşe ve Teke Mutasarrıflıklarına gönderilen şifre. **DH.ŞFR**, 42/199. Rumlara karşı yapılmakta olan boykotajın kaldırılması hakkındaki söz konusu emir, Lazistan Mutasarrıflığı'na da gönderilmiştir. **DH.ŞFR**, 42/173; **DH.ŞFR**, 42/208.

⁴²¹ **DH.ŞFR**, 42/198. Bu yazıdan kısa bir süre sonra İzmir'de halkı boykotaja teşvik etmek ve alışverişe engel olmak suçundan bazı kişiler divan-ı harb-i örfi tarafından mahkum edilmiştir. Bu kişilerin isimleri ve almış oldukları ceza hakkında Aydın Vilayeti'nin beyannamesi için bkz. "Boykotajcılar", **Ahenk**, 13 Temmuz 1914, no 5475, s.2.

⁴²² **DH.ŞFR**, 42/235.

⁴²³ **DH.ŞFR**, 43/12.

⁴²⁴ **DH.ŞFR**, 43/37.

G- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE FENER RUM PATRİKHANESİ

II. Meşrutiyet yönetimi boyunca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Osmanlıcılık" ve "merkeziyetçilik" ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirmeyi düşündüğü yeniliklerden, gayrimüslim toplumların temsilciliğini üstlenmiş olan Patrikhaneler rahatsız oldu. Patrikhaneler, özellikle İttihatçıların, Osmanlı toplumsal yaşamına yönelik politikalarına tepki duymaktaydılar. Çünkü Patrikhaneler, İttihatçıların gerçekleştirmeyi düşündüğü yeniliklerin kendi cemaatlerinin toplumsal, kültürel ve dini yaşamları üzerinde sahip oldukları etkiyi ortadan kaldıracığını düşünmekteydiler. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarına karşı direnç göstermişler, tek başlarına Osmanlı yönetimine istediklerini kabul ettiremeyeceklerini anladıkları zaman İttihatçı yönetime karşı ortak hareket etme kararı almışlardır.

Patrikhaneler arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı en sert muhalefeti yapan dini kurum, Fener Rum Patrikhanesi oldu. Rum Patrikhanesi'ni bu noktada en fazla rahatsız eden durum, Osmanlı toplumsal yaşamının temelini oluşturan "millet sistemi"nde sahip olduğu "imtiyazları" meşrutiyet yönetimi altında kaybedebileceği düşüncesiydi. Çünkü gerek Rum toplumunun gerekse Ortodoks toplumların toplumsal, kültürel ve dini yaşamları üzerinde belirleyici bir etkisi olan Fener Rum Patrikhanesi, İttihatçıların tüm Osmanlı vatandaşlarını kanunlar karşısında eşit hak ve görevlerle yükümlü kılma politikasının kendi önemini azaltacağını düşünmekteydi. Bu nedenle Patrikhane II. Meşrutiyet yönetimi boyunca, Rum toplumunu ilgilendiren tüm yeniliklere müdahil olmaya çalışmış, İttihatçı yönetimden karşılık bulamadığında ise çeşitli zamanlarda Osmanlı yönetimini "düvel-i muazzama"ya başvurmakla tehdit etmiştir.

Fener Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Devleti içindeki konumu Fatih Sultan Mehmet döneminde belirlenmişti. Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra Ortodoks Kilisesi'ni himayesi altına almış ve yeni bir Patrik seçilmesini emretmişti. Fatih'in bu emrinden sonra Ortodoks Kilisesi, Gennadios'u Patrik olarak seçmişti. Fatih, Patriğin seçiminden sonra ona "Millet Başı" unvanını vererek bütün dindaşlarının meseleleri üzerinde yetkili kılmıştı⁴²⁵. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra gelen Osmanlı padişahları

⁴²⁵ M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken yay., İstanbul, 1999, s.52-54.

tarafından da Rum Patriki'nin sahip olduğu imtiyazlar tanınmış ve korunmuştur. Patrik, dini meselelerin yanı sıra Ortodoks milletlerin eğitim ve aile hukuku alanında da yetkili kılınmıştır. Bunun yanında ruhani memurlara adli konularda da bir takım ayrıcalıklar sağlanmıştı⁴²⁶. 19. yüzyılda yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle, Tanzimat döneminde Osmanlı ülkesindeki gayrimüslimlere ait dini kurumlarının yetkileri yeniden belirlendi. 1861 yılında yürürlüğe giren Rum Patrikliğinin nizamnamesi, Patriğin seçimi ve yetkisi ile meclislere, metropolitlere, mahkemelere, okullara ve mali idareye ait çeşitli hükümleri içermektedir. Nizamnameye göre Patrik, Ortodoks milletin başı olarak cemaati ile Babıali arasında ilişkileri düzenlemekte ve Patrikhane nizamnamesinin uygulanmasına çalışmaktaydı⁴²⁷.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Fener Rum Patrikhanesi, yeni rejime mesafeli yaklaştı. İttihatçıların kurdukları modern devlet yapısında yeni vatandaşlık anlayışının etkilerini ilk hissedecek olan kurum din kurumu idi. Devlet, daha önce kiliseler, havralar ve camilerce üstlenilmiş olan eğitim gibi birçok işlevi kendi üzerine almaya çalıştığından, dinsel otoritelerin kendi toplumları üzerindeki kontrolleri ellerinden alınıyordu⁴²⁸. Rum Patriki Yovakim Efendi, yeni rejimin kendi cemaatinin ayrıcalıkları açısından oluşturduğu tehdidin farkındaydı. Rum Patriki bu tehdidi, Osmanlı Hükümeti'nin Osmanlılık programından tavizler vermesini talep eden bir bildiri yayınlamaya çalıştı. Din ve eğitim ayrıcalıklarının tanınmasını, Birleşik Patrikhane'ye ve Rum milletine geçmişte verilen hakların ve aynı zamanda da ihlal edilmiş olan hakları bütünüyle iade edilmesini talep etti⁴²⁹.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumlara ait ayrıcalıkların geri alınacağı şeklinde yeni rejimin ilk aylarında çıkan söylentiler üzerine, bir cemiyet üyesini Patrikhane'ye göndererek cemiyetin böyle bir amacının olmadığını bildirdi⁴³⁰. Buna karşın Rumların 1908 seçimlerinden önce yayınlamış oldukları programda "Patrikhane'nin bütün imtiyazatına ve ondan neşet eden hukuka" riayetini şart olduğuna yer vermeleri,

⁴²⁶ M. Süreyya Şahin, **a.g.e.**, s.85-101.

⁴²⁷ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi**, Risale yay., İstanbul, 1990, s.114-116.

⁴²⁸ Aykut Kansu, **a.g.e.**, s.220.

⁴²⁹ Feroz Ahmad, "İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914", s.93.

⁴³⁰ **Tanin**, 19 Ağustos 1324, no 32, s.3.

İttihatçılar tarafından tepkiyle karşılandı. İttihatçılar, Kanun-ı Esasi'nin bütün vatandaşların haklarını korumaya yeterli olacağını düşünmekte ve Kanun-ı Esasi'de yer alan hakların dışında hiçbir unsura hak verilemeyeceğini dile getirmekteydiler⁴³¹. Bu konuda Rum Patriki ile görüşme yapan Hüseyin Cahit'e göre, Patrikhane dini konuların yanında aile hukuku ve adli meseleler gibi bazı dünyevi konularda da ayrıcalık talep etmekteydi⁴³².

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 yılına ait siyasal programının 10. maddesinde çeşitli cemaatlere verilmiş olan imtiyazat-ı mezhebiyenin eskiden olduğu gibi korunacağı belirtilmekteydi⁴³³. Bununla birlikte İttihatçılar, Patrikhane'ye ait ayrıcalıkların genişletilmesine karşı çıkmaktaydılar. Hüseyin Cahit, genel hukuka ait bazı konuların da Patrikhane'nin imtiyazatı arasında gösterilmesini kabul etmeyeceklerini dile getiriyordu. Ona göre Patrikhane imtiyazatı nedeniyle, herhangi bir ruhani reis bir cinayet işlediği zaman muhakemesi, on iki piskopostan oluşacak olan bir heyet tarafından yapılacak ve Osmanlı Hükümeti bunu kabul etmekle yetinecekti. Hüseyin Cahit, her ne kadar anlaşmak konusunda kendilerini zorlasalar da “... *hukuk-i umumiye-i Osmaniye'nin böyle bir tefsire feda edilmesine kail olamayız*” demektedir⁴³⁴.

İttihatçılar, Rum Patrikhanesi'nin mezhepsel ayrıcalıklarının en geniş şekilde yorumlanmasının ve genel hukuka ait konuların da Patrikhane ayrıcalıkları arasında gösterilmesinin sorunlar yaratacağını düşünmekteydiler. Nitekim 1909 yılında yaşanan bir olay, İttihatçıların bu konuda şüphelerini haklı çıkarmıştı. Evra Amaveridi isminde bir Rum kızı, zorla bekaretini bozmasından dolayı Kalimnos Rum metropoliti Yermanos Efendi hakkında dava açmıştı. Şahitlik için sorgulanması gereken Rum Patrikhanesi rahiplerinden Ligor Efendi'nin imtiyazat-ı mezhebiye nedeniyle yeminini Patrikhane'de yapması, ardından da mahkemeye gelmesi gerekmekteydi. Ancak Patrikhane, “*Sübutu gayr-i kabil olan bu gibi bir meseleden dolayı rahip Ligor Efendi'nin esasen izamına mahal olmadığı*” şeklinde bir cevap ile gelen celpnameyi iade etmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen yayın organlarından Tanin gazetesi, Patrikhane'nin bu tavrını

⁴³¹ Hüseyin Cahit, “Rumların Programı”, **Tanin**, 21 Ağustos 1324, no 34, s.1.

⁴³² Hüseyin Cahit, “Rumların Programı”, **Tanin**, 28 Ağustos 1324, no 41, s.1.

⁴³³ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, I, s.99; “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi Programıdır”, **İttihat**, 15 Teşrin-i evvel 1908, no 7, s.1-2.

⁴³⁴ Hüseyin Cahit, “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Siyasi Programı”, **Tanin**, 12 Eylül 1324, no 56, s.1.

sert şekilde eleştirmiş ve adaletin gerçekleşmesi için Osmanlı Hükümeti'ne başvuran Rum kızının hakkını nasıl arayacağını sormuştur⁴³⁵.

İttihatçılar, dini bir kurum olan Rum Patrikhanesi'nin 1908 seçimlerinde Rum seçmenlerin temsilciliğini üstlenmesini ve Rum seçmenleri yönlendirmesini doğru bulmuyorlardı⁴³⁶. Seçim süreci boyunca gerek Rum Patrikhanesi ve gerekse Rum basını tarafından Patrikhane'ye ait ayrıcalıkların devamlı olarak gündeme getirilmesini maksatlı buluyorlardı. İttihatçılara göre “*Bunlar şu zanni veriyor ki talep edilen hukuk sırf dini ve mezhebi değildir, bu meyanda bazı imtiyazat-ı siyasiye de vardır. Meşrutiyet esasları ve müsavat hakkıyla tatbik edilirse bu imtiyazat elden gidecektir ve binaenaleyh bunun için telaş ediliyor*”du⁴³⁷.

İttihatçılar Rum Patrikhanesi'nin siyasi konularda görüş bildirmesine ve girişimlerde bulunmasına da karşı çıkıyorlardı. Meclis-i Mebusan'da Makedonya meselesi görüşülürken Ulah Mebus Filip Mişe Efendi'nin Rum Patrikhanesi'ni eleştiren sözlerine⁴³⁸, Fener Rum Patrikhanesi tepki gösterdi. Patrikhane, Mişe Efendi'nin bu sözlerini, Sadaret aracılığıyla Meclis-i Mebusan Reisi'ne gönderdiği bir tahrir ile protesto etti. İttihatçılar, Rum Patrikhanesi'nin bu tür bir girişimde bulunmasını olduğu kadar Patrikhane'nin tahririni kabul eden Kamil Paşa Hükümeti'ni de sert şekilde eleştirdiler. İttihatçılar, “*Bizce bir kardeşten hiçbir farkı olmayan Rum vatandaşlarımızı Patrikhane'nin amal-i mahsusası pençesinde bazıca bırakamayız. Patrikhane riyaset-i ruhaniye mevkiinden çıkıp da umum Rum cemaatini teşhis ettiren bir müessese-i siyasiye halinde Hükümet-i Osmaniye ile münasebata girişmeğe kalkarsa kemal-i nezaketle selamlayarak 'bu hulyaları unutunuz efendim' demeğe mecbur oluruz*” demektedirler⁴³⁹.

İttihatçılar, Osmanlı vatandaşları arasında ortak eğitim politikası uygulamak amacıyla cemaat okullarına devlet denetimi getirmek istediklerinde karşılarında yine Rum Patrikhanesi'ni buldular. Patrikhane, cemaat okulları sayesinde Rum toplumu üzerinde sahip olduğu etkiyi kaybetmek istemiyor ve bu nedenle de Osmanlı Hükümetlerinin cemaat okullarına müdahalesini kabul etmiyordu. Patrikhane'nin bu

⁴³⁵ “Rum Patrikhanesi İmtiyazat-ı Kadimesi İddialarının Hukuk-ı Umumiyyeye Tesirati”, **Tanin**, 18 Temmuz 1909, no 315, s.1.

⁴³⁶ Hüseyin Cahit, “İntihabat Meselesi ve Rumlar”, **Tanin**, 2 Teşrin-i sani 1908, no 92, s.1.

⁴³⁷ Hüseyin Cahit, “Rum Patriki'nin Beyanati”, **Tanin**, 3 Kanun-ı evvel 1908, no 123, s.1.

⁴³⁸ **M. M. Z. C.**, C. 1, D. 1, İç. 1., s.447-451.

⁴³⁹ Hüseyin Cahit, “Rum Patrikhanesi”, **Tanin**, 9 Şubat 1909, no 189, s.1.

konudaki en önemli savunma gerekçesi, Osmanlı Padişahları tarafından Rum Patrikhanesi'ne verilen ayrıcalıklar arasında eğitim konusunun da bulunmasıydı. İttihatçılara göre, Rum Patrikhanesi ve Rum basını “... *Patrikhane fermanlarını adeta ecnebi devletlerine verilen uhud-i atika muahedenameleriyle bir tutuyorlar ve zahiren söylemiyorlarsa da Rum Patrikhanesi'ne adeta Rum vatandaşlarımızın sefarethanesi tarzında bir mevki vermek istiyorlar*”dı⁴⁴⁰.

Osmanlı Hükümeti de İttihatçılar gibi, Rum Patrikhanesi'nin Rum cemaatine ait tüm konulara müdahil olmaya çalışmasını doğru bulmuyordu. Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Hükümeti'ne bazı istekleri ve şikayetleri içeren bir mazbata vermek istemesi üzerine Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Patrikhane'nin bir sefarethane veya bir konsoloshane olmadığını söylemişti. Ayrıca Hüseyin Hilmi Paşa, “*Bir Rumun şikayeti varsa Patrikhane'ye değil mahkemeye, yahut nezaret-i aidesine müracaat eder. Binaenaleyh Patrikhane'nin umur-i mezhebiyeden maada hususata müdahalesini kat'iyen kabul edemem*” diyerek Patrikhane'nin mezhepsel ayrıcalıklarının sınırını göstermekteydi⁴⁴¹. Bu bakımdan Osmanlı yönetiminin II. Meşrutiyet döneminde “devlet” ile “vatandaş” arasındaki aracı kurumların etkisini azaltmayı amaçladığı söylenebilir.

“Osmanlılık” kimliği altında tüm vatandaşları kanunlar karşısında eşit hale getirmeye çalışan İttihatçılar, Fener Rum Patrikhanesi'nin meşrutiyet öncesi dönemde olduğu gibi Rum toplumunu ilgilendiren birçok konuda karar verici ve yönlendirici bir durumda olmasını kabul etmiyorlardı. İttihatçılara göre Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girdiği ve tüm vatandaşların aynı haklara sahip olduğu meşrutiyet yönetiminde Patrikhane'nin ayrıcalıklardan söz etmesi meşrutiyet yönetimine aykırıydı⁴⁴². Bu nedenle İttihatçılar, kendi toplumlarını ilgilendiren konularda Rum vatandaşların Patrikhane'yi aracı yapmadan doğrudan Osmanlı yönetimine başvurmasını istemekteydiler.

⁴⁴⁰ Hüseyin Cahit, “Mektepler Meselesi”, **Tanin**, 13 Haziran 1909, no 280, s.1. Benzer bir yorum için bkz. Hüseyin Cahit, “Rumlar Ne İstiyor?”, **Tanin**, 25 Mart 1909, no 233, s.1.

⁴⁴¹ “Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı ve Rum Patrikhanesi”, **Tanin**, 2 Eylül 1909, no 360, s.2.

⁴⁴² “... *bu fermanlar reyaya mevkiinde tutulan bir kısım halkın sefalet-i maddiye ve maneviyesini bir dereceye kadar izale için ihsan edilen nakıs bir takım hukuktur ki hukuk-ı siyasiye müsavat dairesinde temin edildikten sonra artık hikmet-i vücudları ortadan kalkmıştır. Bugün hem Kanun-ı Esasi'nin verdiği hukuktan müstefid olmak, hem de hukuk-ı siyasiye verilmediği zamanlarda gösterilen müsa'adattan müstefid olmak iddiasında bulunmak diğer unsurlardan daha çok bir takım hukuka malik olmağı istemektir*”. Hüseyin Cahit, “Bazı Tenkidat”, **Tanin**, 2 Teşrin-i evvel 1909, no 390, s.1.

Rum Patriki ise İttihatçıların Patrikhane hakkındaki bu yaklaşımlarını doğru bulmuyordu. Rum Patriki Yovakim Efendi'ye göre “*Genç Türkler Fırkası'ndan pek çoğunun mahal-i tahsili olan Fransa'da tatbik olunan bazı efkara ittiba eden o fırka erkânı burada da kilise ile hükümeti ayırmak politikasını tatbik etmek istiyorlar*”dı. Ona göre Osmanlı ülkesinde de böyle bir politika izlenmek isteniyorsa önce Müslümanların ruhani reisi olan Şeyhülislam'ın siyasi yetkilerinin elinden alınması gerekirdi. Ayrıca Rum Patriki, “... *biz henüz kilisenin hükümetten ayrılacağı zamana yaklaşmamış bulunuyoruz... Patrikhane imtiyazatı zannedildiği gibi çabuk izale edilemeyecektir. Biz kilisemize tabi olanlarla beraber ölünceye kadar anı müdafaa edeceğiz*” demektedir⁴⁴³. İttihatçılara göre ise Rum Patriki'nin bu sözlerinin arkasında, asırlardan beri sahip olduğu maddi ve manevi çıkarları kaybetmemek düşüncesi yatıyordu⁴⁴⁴.

İttihatçılar ile Rum Patrikhanesi arasındaki ilişkiler, 1910 yılında kabul edilen kilise ve mektepler kanunu ile gerginleşti. Rumeli'deki Osmanlı unsurları arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan İttihatçıların çıkardığı kilise ve mektepler kanununa karşı tüm Rum toplumu yönlendirmeye çalışan Rum Patrikhanesi, şiddetli bir muhalefet yürüttü. Patrikhane, kilise ve mektepler kanununun kabulünden sonra, II. Meşrutiyetin ilanından itibaren Rumlara ve Hristiyanlara karşı yapıldığı iddia olunan haksızlıkları içeren bir takriri Osmanlı Hükümeti'ne vermek istedi. Adliye Nazırı tarafından bu takririn kabul edilmemesi üzerine Patrikhane söz konusu takriri kendisine bağlı dini liderlere gönderdi. Fener Rum Patrikhanesi bu takrirden; meşrutiyetin ilanı ile herkes için adil bir yönetim ve ittifak için umutlar beslendiğini, ancak geçen iki yılda bu ümitlerin sonuçsuz kaldığını ileri sürmekteydi. Patrikhane'ye göre “*Müsavat ve adalete dair ref' edilen nidaların yalnız ehemmiyetten ari olduğu tebeyyün etmekle*” kalmamıştı. Ayrıca hürriyet, istibdat dönemindekinden bile daha kötü bir şekilde yorumlanmıştı. “*Kanun-ı Esasi'nin, hukuk-i müktesebenin muhafaza ve sıyanet edileceğine dair teminatına rağmen meçhul bir yerden her şeyi tedvir eden gayr-i mer'i bir kuvvet – ceryan-ı ahval ile göze çarptığı vechle – her unsurun mevcudiyet-i diniye ve milliyesinin hedmini yeni idarenin düsturu olarak ortaya koymuştur*” diyerek Patrikhane, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştirmekteydi. Ayrıca Rum Patrikhanesi'ne göre, “*Rum unsuru ve hukuk ve imtiyazatı aleyhinde gayr-i resmi, şedid bir tard ve teb'id politikası,*

⁴⁴³ “Patrikhaneler İmtiyazatı Hakkında”, **Tanin**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 403, s.2.

⁴⁴⁴ Hüseyin Cahit, “Rum Patriki İle Bir Mülakat”, **Tanin**, 15 Teşrin-i evvel 1909, no 403, s.1.

bir muharebe ilan edilmiş”ti. İsim vermeden Ayvalık’ta yaşanan olay nedeniyle Osmanlı Hükümeti’ni sorumlu tutan Patrikhane, bazı yerlerde Hristiyan halka karşı haksızlıklar yapıldığını iddia ediyordu. Ayrıca, hükümetin Müslüman muhacirleri yerleştirme politikasını eleştiren Patrikhane, Gevgili’de Patrikhane’ye eskiden beri bağlı olan Ulahlara Rum mezhep ve lisanına bedel başka bir mezhep ve lisan seçmeleri konusunda hükümet tarafından baskı yapıldığını ileri sürüyordu⁴⁴⁵.

Fener Rum Patrikhanesi’nin bu takriri, Patrikhane’nin meşrutiyet yönetimine olan bakışını özetlemektedir. Patrikhane’nin gerek Osmanlı Hükümeti, gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında ileri sürdüğü bu görüşler Osmanlı basını tarafından eleştirildi. Osmanlı basını, meşrutiyet aleyhindeki bu sözleri nedeniyle Patrikhane’nin “devr-i sabıkı” sevdiğini yazdı⁴⁴⁶. Bu süreçte İttihatçı yayın organları, Rum Patrikhanesi ile Rum toplumunun çıkarlarının farklı olduğunu dile getirmeye çalıştılar. Bu bakımdan Hüseyin Cahit’in 14 Ağustos 1910 tarihinde yayınlanan “Türkler ve Rumlar” başlıklı makalesi son derece etkili oldu. Bu makalesinde Hüseyin Cahit, Rum Patrikhanesi’nin kiliseler kanununa karşı işleri ve güçleri ile ilgili olan Rum vatandaşları tahrik ettiğini dile getiriyordu. Ayrıca “*Biz hiçbir zaman ‘Patrikhane’ demekle Rum milletini anlamayız. Nazarımızda Rum milleti, Rum vatandaşlarımızla Patrikhane birbirinden kat’iyyen ayrı iki şeydir*” demektedir. Hüseyin Cahit’e göre, “*Rum milletinin menfaat-i hakikiyyesi şu heyet-i müttehede-i Osmaniye içinde bir Türk, bir Ermeni, bir Arap, bir Arnavut, ilah gibi müsavi hukuka malik olarak Osmanlı sancağının altına kemal-i hulus ile toplanmakta*”ydı⁴⁴⁷.

Hüseyin Cahit’in bu makalesi, Rum toplumu içinde önemli yankı yarattı. Bu makalenin ardından Rum vatandaşlar tarafından Tanin gazetesine, Rum Patrikhanesi’ni eleştiren çok sayıda mektup gönderildi. Bu mektupların ilkinde Osmanlılığı benimsemiş ve “Megali İdea” düşüncesi ile boş yere çırpınan ve Yunan taraftarlığı yapanlara karşı olan bir Rum genci, kiliselerin Avrupa ve Amerika’da ellerindeki güçleri kaybetmemek

⁴⁴⁵ “Rum Patrikhanesi’nin Tahrikatı Bir Tahrirat-ı Umumiye”, Tanin gazetesinden akt. **Köylü**, 30 Temmuz 1326, no 592, s.2.

⁴⁴⁶ “Fener Patrikhanesi”, Jön Türk gazetesinden akt. **Tanin**, 11 Ağustos 1910, no 698, s.2; “Patrikhane Meselesi Münasebetiyle”, **Köylü**, 31 Temmuz 1326, no 593, s.1.

⁴⁴⁷ Hüseyin Cahit, “Türkler ve Rumlar”, **Tanin**, 14 Ağustos 1910, no 701, s.1. Benzer bir yorum için bkz. Hüseyin Cahit, “Rum Unsuru ve Rum Patrikhanesi”, **Tanin**, 13 Eylül 1911, no 1090, s.1.

için uğraştıklarını belirtiyordu⁴⁴⁸. Bir başka mektupta ise Patrikhane'nin kendisini Ortaçağ'da olduğunu zannettiği belirtiliyor ve Patrikhane'nin taleplerinin Osmanlı sıfatını takınan Rumların düşüncesini yansıtmadığı dile getiriliyordu⁴⁴⁹. Diğer bir mektupta ise, Patrikhane'nin Rum okulları üzerindeki egemenliğine değiniliyor ve “*Rum mekatibi Patrikhane'nin pençe-i tahakkümünden kurtulmayınca zavallı Rum milletinin sarf ettiği milyonlar heder olup gidecektir*” deniliyordu⁴⁵⁰. Bir başka mektupta “*Kilise cehaletten istifade etmek mesleğini ne vakit terk edecektir? Bilcümle münevver fikirli ve genç Rumlar kiliseyi yalnız (kilise) görmek isterler ve bununla beraber Osmanlı olarak Osmanlılık nam-ı celili altında yaşamağı arzu ederler*” denilmekteydi⁴⁵¹. Diğer bir mektupta ise Rumların ikiye ayrıldığı, bir kısmının Osmanlı olduğu, bir kısmının ise Osmanlı olmakla birlikte Yunan politikacılarının sözlerine inandığı dile getiriliyordu⁴⁵². Rum Patrikhanesi aleyhinde çıkan bu yazıların bir kısmı, Rum basınında hakarete varan ifadelerle eleştirildi⁴⁵³.

İttihatçılar, Rum toplumu içinden Patrikhane'ye karşı yükselen bu sesleri olumlu olarak karşılamaktaydı. Patrikhane'ye karşı çıkan ve Türkler ile dost olmak isteklerini dile getiren bu kişilerin genç ve eğitilmiş olduğuna dikkat çeken Hüseyin Cahit, ortak bir eğitim almanın önemine dikkat çekiyor ve Osmanlılığın geleceğinin okullarda olduğunu belirtiyordu⁴⁵⁴. Ayrıca ona göre Rumluğun ve Osmanlılığın iftihar edeceği bu gençler, Rumlar ve Osmanlılar arasında ciddi bir uzlaşmaya doğru ilk adımı atmışlardı⁴⁵⁵.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rum Patrikhanesi'nin ayrıcalıklarını genişletmek istemesine karşı çıktığı gibi Patrikhane'nin Osmanlı vatandaşı olan Rumları, Yunan politikaları doğrultusunda yönlendirmesini de önlemeye çalışmaktaydı. İttihatçılar, Rum

⁴⁴⁸ Darülfünun-i Osmani Tıp Fakültesi Müdavimlerinden ve Alasonya Kazası'ndan A. Andirüniko Zaharyadi, “Patrikhane ve Rumlar”, **Tanin**, 15 Ağustos 1910, no 702, s.1.

⁴⁴⁹ İstanbul Leyli İdadisi Müdavimlerinden Diyarbekirli Yanni Cudi, “Patrikhane'den Şikayetler Çoğalıyor Bir Mektup Daha”, **Tanin**, 16 Ağustos 1910, no 703, s.1.

⁴⁵⁰ Mekteb-i Hukuk'tan Karayanidis, “Şayan-ı Dikkat Bir Mektup”, **Tanin**, 17 Ağustos 1910, no 704, s.1.

⁴⁵¹ Tıp Fakültesi Eczacı Şubesi Müdavimlerinden Kayseriyeli Vasilaki Hınçoğlu, “Rum Patrikhanesi ve Rumlar”, **Tanin**, 19 Ağustos 1910, no 706, s.1. Bu makale diğer Osmanlı gazeteleri tarafından iktibas edilmiştir. “Rum Patrikhanesi ve Rumlar”, **Köylü**, 11 Ağustos 1326, no 602, s.3.

⁴⁵² “Rum Matbuatından Şikayet”, **Tanin**, 23 Ağustos 1910, no 710, s.1.

⁴⁵³ Vasilaki Hınçoğlu'nun Rum basınında kendisi hakkında çıkan yazılara verdiği cevap için bkz. “Hür Fikirli ve Hamiyetli Rumların Çektiğidir”, **Tanin**, 23 Ağustos 1910, no 710, s.1-2.

⁴⁵⁴ Benzer ifadeler için bkz. “Vahdet-i Terbiye”, **Rumili**, 6 Ağustos 1326, no 201, s.1.

⁴⁵⁵ Hüseyin Cahit, “İyi Emareler”, **Tanin**, 16 Ağustos 1910, no 703, s.1.

din adamlarının “Osmanlı” kimliği yerine “Helen” kimliğini Rum vatandaşlara benimsetmeye çalışmalarından rahatsızlık duymaktaydılar. Ayrıca, Patrikhane'nin meşrutiyet öncesi dönemdeki siyasi faaliyetlerini ve Yunanistan'ın yayılmacı politikalarındaki rolünü II. Meşrutiyet döneminde sürdürmesine izin verme niyetinde değildiler⁴⁵⁶.

Buna rağmen Rum Patrikhanesi, II. Meşrutiyet döneminde de Yunan ulusal çıkarlarına uygun hareket ettiğini gösteren uygulamalara imza atmıştı. Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin Girit sorunu nedeniyle gerginleştiği bir dönemde, Osmanlı Hükümeti tarafından yapılan uyarılara rağmen kilise ve mektepler kanununa karşı “Meclis-i Milli”yi toplama düşüncesinden vazgeçmemiş olması İttihatçıların tepkisine neden oldu. İttihatçılar Patrikhane'nin bu girişimini, Yunan çıkarlarına uygun hareket etmesine bağlamışlardı. İttihatçılara göre Patrikhane bu girişimi ile “bir ihtilal komitesi, bir Etniki Eteryaya şubesi” haline inmişti⁴⁵⁷. İttihatçılara göre Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında ne zaman bir takım sorunlar çıkarsa Fener Rum Patrikhanesi de içerde bir takım isteklerde bulunarak sorun çıkarmak istiyordu. Aynı zamanda Rumca ve Fransızca gazetelere gerçekdışı bir takım haberler yayarak kamuoyunu yanıltmaya çalışıyordu. İttihatçılara göre, kilise ve mektepler kanununa Patrikhane'nin yaptığı muhalefet ile Yunanistan'ın politikaları arasında ilişki bulunmaktaydı. Uygulamaya geçirilen plan gereğince Rum unsuruna, mevcut durumdan şikayetçi ve mağdur bir görünüm verilmeye çalışılıyordu. Böylece Patrikhane'nin hükümete karşı gelerek ülke içinde büyük olaylar ortaya çıkma ihtimali Avrupa'ya anlatılacak ve Osmanlı Hükümeti zor durumda bırakılmış olacaktı⁴⁵⁸. Rum Patrikhanesi'nin Yunanistan'ın politikaları paralelinde hareket ettiğini gösteren bir diğer olay da 1914 yılında Türkiye'den Yunanistan'a yapılan Rum göçünü protesto etmek için Patrikhanenin Rum kilise ve okullarını kapattırması olmuştur⁴⁵⁹. Çünkü söz konusu kapatma kararının Yunan Elçiliğinin isteği üzerine alındığı anlaşılmıştı⁴⁶⁰.

⁴⁵⁶ Fener Rum Patrikhanesi'nin siyasi faaliyetleri ve Yunanistan'ın yayılmacı politikalarındaki rolü için bkz. Adnan Sofuoğlu, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan yay., İstanbul, 1996. Ayrıca bkz. M. Süreyya Şahin, **a.g.e.**, s.161-240.

⁴⁵⁷ Hüseyin Cahit, “Türkler ve Rumlar”, **Tanin**, 14 Ağustos 1910, no 701, s.1.

⁴⁵⁸ Hüseyin Cahit, “Türkiye, Yunanistan ve Ahval-i Dahiliyemiz”, **Tanin**, 30 Ağustos 1910, no 717, s.1.

⁴⁵⁹ “Rum Kilise ve Mekteplerinin Seddi Meselesi”, **İkdam**, 9 Haziran 1914, no 6214, s.1.

⁴⁶⁰ Bilal N. Şimşir, **Ege Sorunu Belgeler 1913-1914**, II, TTK yay., Ankara, 1989, s.540.

II. Meşrutiyet döneminde Rum Patrikhanesi'nin yanı sıra bazı Rum din adamları da Yunanistan'a olan bağlılıklarını gösteren davranışlarda bulunmuştur. Bu konuda özellikle Hrisostomos Efendi, önce Drama'da daha sonra İzmir'de yürüttüğü metropolitlik görevinde Yunan ulusal çıkarlarına hizmet ettiğini gösteren eylemler içinde olmuştur. Meşrutiyet öncesi dönemdeki hareketlerini II. Meşrutiyet'in ilanına rağmen devam ettiren Hrisostomos Efendi'nin Drama metropolitliği görevini yürütürken Yunan Hükümeti'nden aldığı emirle Rumları teşkilatlandırıldığının ortaya çıkması üzerine köylerde dolaşması yasaklanmıştı⁴⁶¹. Bir süre sonra Drama metropolitliğinden alınarak İzmir'e atanan Hrisostomos Efendi, Yunanistan lehindeki hareketlerini burada da sürdürmüş ve 1914 yılında paskalya nedeniyle Ayafotini Kilisesi'nde yapılan ayinden sonra Rus konsolosluğu önünde yaptığı konuşmada "*Yaşasın büyük Konstantin ve aile-i kralisi !*" diye bağırılmıştır⁴⁶². Bunun yanında bazı Rum kiliselerinde Yunan bayrakları asıldığı görülmüş⁴⁶³ ve bazı Rum papazlarının da siyasi amaçlı gizli Yunan cemiyetleri için çalıştığı tespit edilmiştir⁴⁶⁴.

⁴⁶¹ Bülent Atalay, **a.g.e.**, s.37.

⁴⁶² "İzmir Metropolitinin Nutku", **Tanin**, 22 Nisan 1914, no 1914, s.3; "Metropolit Efendi'nin Zito Meselesi ve Tahkikat-ı Resmîye", **Ahenk**, 21 Nisan 1914, no 5405, s.2.

⁴⁶³ "Rum Kilisesinde Yunan Bayrağı", **Tasvir-i Efkar**, 21 Kanun-ı evvel 1910, no 447, s.2.

⁴⁶⁴ "Şüpheli Bir Rum Papazı", **Köylü**, 30 Temmuz 1326, no 592, s.2.

III- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN NÜFUS VE İSKAN POLİTİKALARI VE RUMLAR

A- BALKAN SAVAŞLARININ SONUÇLARI

1- Balkan Savaşları Sonrası Yaşanan Göçler ve Demografik Yapıdaki Değişiklikler

1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısında önemli değişimler meydana getirmiş tarihsel bir olaydır. Balkan Savaşları'nın en önemli sonuçlarından birisi, yaşanan toprak kayıpları ve bu kayıplara bağlı olarak ortaya çıkan göçlerdir.

Osmanlı Devleti, bir yıl kadar kısa bir süre içerisinde Avrupa'daki topraklarının çok büyük bir bölümünü (İstanbul hinterlandı dahil %83'ünü) ve nüfusunun büyük bir kısmını (çoğu Hristiyan 4 milyon kişi olmak üzere %69'unu) kaybetti¹. Ancak kayıplar bununla da sınırlı kalmadı. Çünkü ele geçirdikleri topraklar üzerinde türdeş bir nüfus yapısı oluşturmayı hedefleyen Balkan Devletleri, sınırları içinde kalan Müslüman nüfusu göçe zorladılar. Bu nedenle de Balkan Savaşları sonrasında kaybedilen topraklardan Anadolu'ya yönelik göçler yaşandı.

Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçlerin temel sebepleri arasında Müslüman halka yapılan baskı ve zulümler, dini ve ekonomik sebepler önemli rol oynamaktaydı². Elleri geçirdikleri topraklarda kendi ırkdaşlarının yeterli çoğunluğa sahip olmadığını gören Balkan Devletleri, nüfus üstünlüğünü sağlamak için birtakım yollara başvurdular. Balkanların nüfus yapısını değiştirmek için 1877-1878 Rus-Türk savaşında kullanılan taktiği daha da mükemmelleştirdiler. Karadağlı, Bulgar, Sırp ve Rum askerler önlerine çıkan Müslüman köyleri yakıp yıkmaya başladılar. Müslüman köy ve kasaba halkı, işgalcilerin tacizine uğramaya başladılar ve vahşice öldürüldüler. Balkan Devletlerinin Müslüman halkı evlerinden kaçırmak için buldukları bir diğer yol da "katliam" idi. Balkan orduları Müslümanları hem mecburi göçe zorlamışlar, hem de göçler yapılırken

¹ A. L. Macfie, **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, Kitap yay., İstanbul, 2003, s.83.

² Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK yay., Ankara, 1995, s.29-45.

bu insanları öldürmek yolunu seçmişlerdi. Özellikle I. Balkan Savaşı sırasında çok sayıda Müslüman hayatını kaybetti³. Balkanlardan yapılan göçlerin sebepleri arasında dini baskılar da önemli rol oynamıştır. Çünkü özellikle Bulgarlar, ele geçirdikleri topraklarda yaşayan Müslüman halka din değiştirmeleri doğrultusunda baskı yapmışlardır⁴.

Balkan Savaşları'nda yaşanan toprak kayıplarının yanı sıra gerek savaş süresince, gerekse savaş sonrasında yaşanan göçler ile Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısında önemli değişiklikler meydana geldi. Göç hareketleri ile Osmanlı ülkesindeki genel nüfusta önemli bir azalma meydana geldiği gibi bu nüfusun bileşiminde de devlet politikasını etkileyecek düzeyde değişimler oldu. 1906/1907 yıllarına ait nüfus istatistiğine göre 20.884.630 olan İmparatorluk nüfusu⁵, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda yaşanan toprak kayıpları ve göçler ile 1914 yılında 18.520.016'ya geriledi⁶. Bunun yanında İmparatorluğun gayrimüslim nüfusunda da önemli azalmalar meydana geldi. Bulgar ve Sırp nüfusu son derece azalırken 1906/1907 yıllarında 2.823.063 olan Rum nüfusu, 1914 yılında 1.729.738'e geriledi⁷. Gayrimüslim nüfusundaki azalmaya bağlı olarak İmparatorluğun genel nüfusundaki Türk ve Müslüman nüfusun oranı artmıştı. İmparatorluğun nüfus yapısında meydana gelen bu değişiklikler, etkisini siyasal alanda da göstermiş ve İttihatçılar, Türk ve Müslüman unsuru ön plana alan bir politika izlemeye başlamışlardır.

2- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nüfus ve İskan Politikası

Babıali Baskını ile iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, bir yandan savaşın yarattığı siyasal ve ekonomik güçlüklerle uğraşırken bir yandan da savaşın toplumsal sonuçlarını çözümlenmek durumunda kaldı. Bu noktada İttihatçı Hükümeti en

³ Justin Mccarthy, **Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları**, Etkileşim yay., İstanbul, 2006, s.174-175.

⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi Göç**, Kum Saati yay., İstanbul, 2001, s.85-89.

⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2003, s.206.

⁶ Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.227; Stanford J. Shaw, "Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks", **Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)**, S.I, 1980, s.197.

⁷ Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.227; Stanford J. Shaw, **a.g.m.**, s.197.

fazla meşgul eden konu, Balkanlardan Anadolu'ya gelen binlerce göçmenin bir an önce sevk ve iskanlarının yapılması sorunu idi. Çünkü, göçmenlerin sevk ve iskanlarında yaşanılacak gecikme toplumsal yaşamda da bir takım önemli karışıklıklara neden olabilirdi.

İttihatçılar almış oldukları çeşitli önlemlerle bu kitlesel göç hareketini yönlendirmeye çalıştılar. Balkan Savaşı dolayısıyla yaşanan büyük sayıdaki göçler, Osmanlıların iskan işlerini yeniden örgütlemesini gerektiriyordu⁸. Yoğun olarak gelen göçmenlerin sürekli iskanları ve bunların Osmanlı vatandaşlığına kabulleri işlerinin düzenli yürütülmesi için kırk beş maddeden oluşan "İskan-ı Muhacirin Nizamnamesi" hazırlandı⁹. Göçmenlerin sevk ve iskanlarında bu nizamnamede yer alan hükümlere göre hareket edildi.

Osmanlı Devleti göçmenlerin nakil ve yerleştirilmeleri için çeşitli önlemler almaya çalıştı. Balkanlardan gelen göçmenler Osmanlı ülkesine karayolu ile Edirne Vilayeti'nden giriş yapmaktaydılar. Bu nedenle Edirne'deki Müslüman nüfusun da azalmasını ve bölgenin stratejik önemini dikkate alan Osmanlı Hükümeti, Balkan göçmenlerini ilk olarak bu vilayete yerleştirmekteydi¹⁰. Bunun yanında İstanbul, İzmir¹¹, Konya gibi yerleşim yerlerine de çok sayıda göçmen yerleştirildi¹².

Göçmenlerin yerleştirilmelerinde bir takım ilkelere dikkat edildi. Öncelikle muhacirlerin tüketici durumdan bir an önce üretici duruma geçmelerine, göçmenlerin geldikleri topraklardaki iklime benzer yerlere yerleştirilmelerine dikkat edildi¹³. Bunun yanında Osmanlı Hükümeti, göçmenlerin yerleştirilmelerinde Türk nüfusunun azaldığı bölgeleri ön planda tutmuştur. Özellikle bir savaş bölgesi haline gelmiş olan Edirne Vilayeti'nde Türk ve Müslüman nüfusunun artırılması amacıyla gelen göçmenler buraya yerleştirildi. Ayrıca, Balkan Savaşlarının ardından Rumeli'deki Rumların, Batı Anadolu'daki Rum nüfusunu çoğaltmak amacıyla aileleriyle İzmir ve Balıkesir havalisine geldiklerinin tespit edilmesi üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından önlem

⁸ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", **Toplum ve Bilim**, S. 50, (Yaz, 1990), s.60.

⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.177.

¹⁰ H. Yıldırım Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.139.

¹¹ Balkan Savaşları sonrasında İzmir'e yapılan göçler ve alınan önlemler hakkında bkz. Tülay Baran, "Balkan Harbinden Sonra İzmir'e Yönelik Göçler", **ÇTTAD**, I/I, 1991, s.201-219.

¹² Ahmet Halaçoğlu, **a.g.e.**, s.70-79.

¹³ H. Yıldırım Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.181-182.

alındı. Anadolu sahillerinde Rum nüfusunun artmasını önlemek amacıyla Rumeli'den gelen Müslüman göçmenlerin bir kısmının bu bölgeye yerleştirilmesine karar verildi¹⁴. Makedonya Türklerini, Trakya'da ve Batı Anadolu kıyılarında, özellikle Ege adaları karşısındaki bölgede bulunan Rumların yerine yerleştirmede, Trakya ve Anadolu'yu ilerisi için birçok "fitne ve fesattan" korumak düşüncesi önemli rol oynadı¹⁵.

Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sevk ve iskan politikasında¹⁶ gündeme gelen bir diğer nokta da Bulgaristan ve Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi uygulamalarıdır. Bu konuda ilk olarak Bulgaristan ile nüfus mübadelesi konusunda görüşmeler yapıldı. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılacak nüfus mübadelesini yürütmek amacıyla altı Türk ve dokuz Bulgar temsilciden oluşan bir karma komisyon kurulmuş ve söz konusu komisyon 2-15 Kasım 1913 tarihlerinde Edirne'de mübadeleye yönelik antlaşmayı oluşturmuştur. 1914 yılının ekim ayına kadar süren Muhtelit Komisyon'un çalışmaları ile mübadil sıfatını alacak Bulgar ve Müslümanların listeleri tamamlanarak mal varlıkları belirlenmiştir. Muhtelit Komisyon'un hazırlamış olduğu bu listelere göre Bulgar bölgesinden 48.570 Müslüman ile Türk Trakya'sından 46.764 Bulgar mübadele edilmiştir¹⁷.

Daha sonra da anlatılacağı üzere, 1914 yılında Yunanistan ile de nüfus mübadelesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak, I. Dünya Savaşı'nın başlaması Yunanistan ile yapılacak nüfus mübadelesinin sonuçsuz kalmasına yol açmıştır. Buna karşın Balkan Savaşı sonrasında yapılan mübadele anlaşmaları, Dünya Savaşı sonrasında yapılan anlaşmaların öncüleri olmuştur¹⁸.

¹⁴ Ahmet Halaçoğlu, **a.g.e.**, s.115-116.

¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, II, Kısım III, TTK yay., Ankara, 1991, s.251.

¹⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iskan politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, İletişim yay., İstanbul, 2002.

¹⁷ Stephen P. Ladas, **The Exchange Of Minorities Bulgaria, Greece And Turkey**, New York, 1932, s.19-20; Selahattin Önder, **Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 1990, s.28-29.

¹⁸ İlhan Tekeli, **a.g.m.**, s.60.

3- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Temel Politikasında Yaşanan Değişiklikler

Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısında ve toplumsal yaşamında önemli sonuçları olduğu gibi siyasal yapısında da önemli etkileri oldu. Balkanlardaki yenilginin en önemli sonuçları; sınırların daralması, prestij kaybı, ulusçuluk düşüncesinin uyanışı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarının kuvvetlenmesi oldu¹⁹.

Balkan Savaşları başladığında Osmanlı Devleti'nin yönetiminde Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi bulunuyordu. Ancak, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Ahmet Muhtar Paşa'nın istifa etmesi üzerine 30 Ekim 1912 tarihinde Kamil Paşa hükümeti kuruldu²⁰. Bir süredir muhalefette olan İttihatçılar, I. Balkan Savaşı'nda yaşanan kayıpların devam etmesi ve Edirne'nin de kaybedilme olasılığının ortaya çıkması üzerine 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirilen “Babıali Baskını” ile yönetimi ele geçirdiler. Böylece I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ülke yönetimini elinde bulunduracak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin “tam iktidar dönemi” başlamış oldu. Ancak Edirne'yi kaybetmemek uğruna Babıali Baskını ile yönetimi ele geçiren İttihatçılar, savaşın kötü gidişatına engel olamadılar ve 14 Nisan'da Çatalca Mütarekesi, 30 Mayıs'ta da Londra Barışı ile Edirne'nin Bulgaristan'a verilmesini kabullenmek zorunda kaldılar²¹. Bununla birlikte kısa bir süre sonra galip Balkan Devletleri arasında çıkan II. Balkan Savaşı'ndan faydalanan İttihatçı Hükümet, 1908 Devrimi'nin beşinci yıldönümünde Edirne'yi geri almayı başardı²². Balkan Savaşları'nın sonunda 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgaristan ile İstanbul, 14 Kasım 1913 tarihinde Yunanistan ile Atina antlaşmaları imzalanarak barış ortamına dönüldü.

Balkan Savaşları'nda yaşanan yenilgi, İttihatçılar arasında ve Osmanlı kamuoyunda çokça tartışıldı. Kısa bir süre önce Osmanlı Devleti'nde ayrılarak

¹⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, TTK yay., Ankara, 1999, s.349.

²⁰ Ahmet Mehmetefendioğlu, **İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996, s.168-169.

²¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge yay., Ankara, 2001, s.324-345.

²² Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak yay., İstanbul, 1995, s.163-164.

bağımsızlıklarını kazanmış olan Balkan Devletlerinin Osmanlı ordularına karşı kazanmış oldukları başarılar, Osmanlılar arasında yenilginin sebepleri üzerine sorgulamalar yapılmasına neden oldu. Ayrıca iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in başından itibaren uygulamaya çalıştığı "ittihad-ı anasır" ve "Osmanlıcılık" politikasının başarısızlığa uğradığının ortaya çıkması üzerine yeni siyasal düşüncelere yöneldi.

İmparatorluğa çokuluslu niteliğini kazandıran Rumeli'deki toprakların kaybedilmesinin Jön Türklerin ideolojisi üzerindeki etkisi, ağırlık merkezinin Anadolu'ya kayması olmuştur. Türklerin sayıca İmparatorluğun en önemli ögesi haline gelmeleri, milliyetçiliğe daha fazla önem verilmesi zorunluluğunu doğurmuştu²³. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir geçiş ve siyasal dağılma süreci içinde olduğu dönem, entelektüel bir "mayalanma" yarattı. Bir hayatta kalma stratejisi düşünülmeliydi²⁴. Böyle bir süreçte Balkan Savaşları'nın İmparatorluk kamuoyunda büyük şok yaratan neticeleri, Türkçülerin tezlerini çok kuvvetlendirdi. Bu savaşta Osmanlılık idealinin fazla bir anlam taşımadığı görüldü. Bu mücadelede, Osmanlı toprakları içinde yaşayan Bulgarlar, Rumlar, Sırlar birer Osmanlı gibi değil de birer Bulgar, Yunan veya Sırp gibi davranmışlardı²⁵. Osmanlıcılık ve ittihad-ı anasır politikasının Balkan Savaşları ile başarısızlığa uğradığının ortaya çıkmasının ardından Türkler arasında bir dayanışma oluşturma hedefinde olan Yusuf Akçura²⁶, Ziya Gökalp gibi Türkçü aydınların fikirleri, İttihatçılar arasında ve Osmanlı kamuoyunda benimsenmeye başladı. Bu süreçte, Türkçü düşüncelerin halk ve aydınlar arasında rağbet bulmasında II. Meşrutiyet döneminde kurulmuş olan Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocakları gibi kuruluşların da önemli etkileri oldu²⁷.

²³ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.186-187.

²⁴ M. Naim Turfan, **Jön Türklerin Yükselişi**, Alkım yay., İstanbul, 2003, s.345-346.

²⁵ Şükrü Hanioglu, "Türkçülük", **TCTA**, V, s.1398.

²⁶ Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden Yusuf Akçura, Osmanlıcılık politikasının Osmanlı unsurlarını bir arada tutma bakımından başarısızlığa mahkum olduğunu gerek meşrutiyetten önceki yazılarında gerekse II. Meşrutiyet dönemindeki yazılarında yazmaktaydı. Akçura, 1910 yılında yazdığı bir makalede, "*Kosova ovasında çiftçilik eden bir Hristiyan Sırp ile Necd çölünde hal-i bedavette yaşayan bir Müslüman Arab'ın ne gibi nokta-i teması olabilir? Bunların ne guna 'ittihadi' imtizacı mutasavverdir?*" demektedir. François Georjeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1999, s.157.

²⁷ II. Meşrutiyet dönemindeki Türkçülük düşüncesinin yaygınlaşmasında önemli rol oynayan bu kuruluşlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Masami Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İletişim yay.,

1912-1913'te, bu tarihten otuz yıl kadar önce Balkan vilayetlerinde doğmuş olan tüm Jön Türk subay ve memurları, atalarından kalmış evlerini ve yurtlarını kaybettiler. Aileleri kaçmak zorunda kalmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde göçmen konumuna düşmüşlerdi. Ancak bu durum, Jön Türkler'de eski toprakları kurtarma ya da intikamcılık gibi duyguları geliştirmede. Tersine aralarından pek çoğunun, kendilerine tamamen yabancı bir ülke olarak gördükleri Anadolu'yu yeni bir anavatan olarak benimsemelerine yol açtı²⁸.

Balkan Savaşları'nın sona ermesinin ve barışın sağlanmasının ardından İttihatçılar bir durum değerlendirmesi yapmak ve yeni dönemde cemiyetin izleyeceği politikayı belirlemek amacıyla 20 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da bir kongre topladılar. Kongrenin açış konuşmasını yapan Ali Fethi [Okyar] Bey, yapılması düşünülen yenilikleri anlatıyor ve konuşmasının sonunda İttihat ve Terakki'nin bundan böyle bir cemiyet olmaktan çıkıp, bir parti niteliğini kazanacağını ve iç yapısının yeni baştan örgütleneceğini açıklıyordu. Ayrıca kongrede partinin yeni nizamnamesi de belirleniyordu²⁹. Kongrede kabul edilen nizamnamede, I. Balkan Savaşı'nda Selanik'in Yunanlar tarafından ele geçirilmesi nedeniyle, cemiyetin merkezinin İstanbul olduğu belirtiliyordu³⁰.

Balkan Savaşları sonrasında gerek Osmanlı kamuoyunda gerekse hükümet çevrelerinde Rum unsuruna yönelik bakış değişmeye başlamıştı. Çünkü Balkan Savaşları sırasında özellikle Makedonya'da yaşayan bazı Rumlar, birer "Osmanlı" olarak değil "Yunanlı" olarak hareket ettiklerini gösteren davranışlarda bulundular. Makedonya'daki bazı şehirlerin işgali sırasında Müslüman halka yönelik şiddet eylemlerinde bulunan Rumlara rastlanmaktaydı³¹. Bunun yanında Yunan ordusuna yardım eden ve yağmacılığa girişen Rumlar da bulunmaktaydı³².

İstanbul, 1992. Ayrıca bkz. Füsun Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim yay., İstanbul, 1997.

²⁸ Erik Jan Zürcher, "Jön Türkler: Sınır Bölgelerinin Çocukları", **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.153.

²⁹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.173-174; Tefik Çavdar, **Talat Paşa Bir Örgüt Ustasının Yaşamöyküsü**, İmge yay., Ankara, 2001, s.347-348.

³⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, I, İletişim yay., İstanbul, 1998, s.145.

³¹ Aram Andonyan, **Balkan Savaşı**, Aras yay., İstanbul, 2002, s.371.

³² Aram Andonyan, **a.g.e.**, s.389; "Mukayese-i İşgal", Yeni Asır gazetesinden akt. **Ahenk**, 6 Kanun-ı evvel 1912, no 4987, s.2-3.

Aslında Osmanlı kamuoyunda Rumlara ve Yunanlılara karşı tepki, Balkan Savaşları öncesinde artmıştı. Osmanlı ülkesinde Balkan Devletleri'ne karşı tüm Osmanlı vatandaşlarının ortak mücadeleye çağırarak amacıyla mitinglerin yapıldığı günlerde İzmir'deki Rum gazetelerinin Osmanlı yönetimine karşı bir tutum içine girdiği gözlemlendi. Rum basınının bu olumsuz tutumunun yanında bir kısım Rumların ve özellikle Trakya'da yaşayan Yunanlıların çalışmaları da tepki çekiyordu³³. Özellikle Yunan uyruklular, bir yandan Batı Anadolu'dan Yunanistan'a durmadan gönüllü gönderiyor³⁴, diğer yandan da Yunan ordusu için yardım topluyorlardı. Ayrıca, Aydın Vilayeti'nin Hristiyan ve Yunanlı bulunan yerlerinden birçok hattan binlerce Osmanlı ve Yunanlı gençlerin firar ederek Yunanistan'a geçtiği ve orada bir takım gönüllü alayları oluşturarak Osmanlı ordusuna karşı savaşa hazırlandığı haberleri de Osmanlı basınında tepki yaratıyordu³⁵.

Hükümet çevrelerinde de Rumlara yönelik bakış değişmeye başladı. İttihatçıların Rum cemaatiyle ilişkileri soğumakla birlikte düzgün bir şekilde o güne değin sürmüştü. Siyasi rengi ne olursa olsun kabinede bir Rum daima yer alıyordu. Ancak I. Balkan Savaşı sırasında ve sonrasında, iki taraf arasındaki ilişkiler bir daha düzeltilemeyecek kadar bozuldu. Rumların idari ve diplomatik görevlere atanması politikasına da muhtemelen o sıralarda son verildi. 28 Ekim 1912'de, önde gelen Fenerli bir Rum ailesinin mensubu olan Viyana Sefiri Mavroyeni Bey'in yerini³⁶, Hüseyin Hilmi Paşa aldı³⁷. 1913 Ocak'ından itibaren de hiçbir Ruma kabinede yer verilmedi³⁸.

³³ "Amalya'nın Telaşı", **Ahenk**, 10 Teşrin-i evvel 1912, no 4939, s.3.

³⁴ "Yunan Gönüllüleri", **Ahenk**, 20 Teşrin-i evvel 1912, no 4947, s.2.

³⁵ Zeki Arıkan, "Balkan Savaşı ve Kamuoyu", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar), III. Askeri Tarih Semineri**, Ankara, Genel Kurmay yay., 1986, s.174-177.

³⁶ Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuş olan bu Alexander Mavroyeni Bey'in yaşamı ve İttihatçılarla ilişkileri konusunda bilgi için bkz. Konstantina Adrianopoulou, **Alexander Mavroyeni Bey: From The 19th Century Reform Era To The Young Turk Revolution Through The Life And Ideology Of A Neophanariot Ottoman Bureaucrat**, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.

³⁷ Feroz Ahmad, "İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914", **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.107-108.

³⁸ Alexis Alexandris, **The Greek Minority of İstanbul and Greek – Turkish Relations 1918-1974**, Athens, 1992, s.43.

B- BALKAN SAVAŞLARI SONRASI OSMANLI DEVLETİ-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

1- Adalar Meselesi

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin siyasal coğrafyasında ve nüfus yapısında önemli değişiklikler meydana getirdi. Bununla birlikte savaşın yarattığı birtakım sorunlar, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin savaş sonrasında da zaman zaman gerginleşmesine neden oldu.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Balkan Savaşları sonrasında antlaşma yapılmasına engel olan birtakım etkenler bulunmaktaydı. Bunlar; kapitülasyonlar, Patrikhane'nin imtiyazları, vakıflar, Rumların askerlik hizmetleri ve savaştan önce Osmanlı Hükümeti tarafından el konulan Yunan gemileri sorunu idi³⁹. Bu nedenlerle 1913 yılının temmuz ayının sonlarında Atina'da başlayan barış görüşmeleri bir türlü sonlandırılmıyordu. Tanin'deki köşesinde Yunanistan'ın elindeki topraklarla yetinmediğinden bahseden Hüseyin Cahit, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında Yunanistan'a karşı bir ittifakın kurulabileceğini ima etmekteydi. Ayrıca Osmanlı ülkesinde bir milyonu aşkın Rum unsuru olduğunu hatırlatarak Yunanistan ile dostça ilişkiler kurmak istediklerini belirtmekteydi⁴⁰. Osmanlı temsilcileri ile Yunan temsilcileri arasında uzun süren görüşmeler sonucunda her iki ülke arasında barış durumunu sağlayan Atina Antlaşması, 14 Kasım 1913 tarihinde imzalandı⁴¹. Anlaşma gereğince her iki taraf arasında diplomatik ilişkilerin yeniden başlamasına, savaştan önceki olaylara karışmış olan kişiler hakkında genel af kabul edilmesine, Yunanistan topraklarına katılan yerlerdeki Osmanlı vatandaşlarının üç sene içinde Osmanlı vatandaşlığına geçme hakkına sahip olmasına karar verildi⁴².

Atina Antlaşmasını değerlendiren Hüseyin Cahit, Yunanistan ile imzalanan anlaşma ile Osmanlı Devleti açısından felaketli günlerin geride kaldığını ve yeni bir

³⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.346.

⁴⁰ Hüseyin Cahit, "Yunanlılarda Bir Az Akıl Olsa İdi..", **Tanin**, 8 Teşrin-i evvel 1913, no 1722, s.1.

⁴¹ "Atina Musalahanamesi Akd Edildi", **Tanin**, 15 Teşrin-i sani 1913, no 1757, s.1.

⁴² Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, TTK yay., Ankara, 1953, s.477-488; Galip Kemali Söylemezoglu, **Hatıraları Atina Sefareti (1913-1916)**, Türkiye yay., İstanbul, 1946, s.56-63.

tarihin başladığını belirtmekteydi. Ona göre Balkan Savaşlarında yaşanan tecrübelerden ders çıkarılmalıydı. Ayrıca Hüseyin Cahit, yeni dönemde Türk ve Arap kardeşliğinin önemine dikkat çekmekte ve “*Her şeyden evvel bize bir ordu ve donanma lazım*” demektedir⁴³.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Atina Antlaşması ile diplomatik ilişkiler kurulmuş olsa da bazı sorunlar çözüme kavuşturulamamıştı. Özellikle adalar meselesi ile Yunanistan’da kalan Müslüman azınlığın yaşadığı sıkıntılar, iki ülke arasında yeni bir savaşın çıkmasına neden olabilecek şekilde gerginliğe neden olmaktaydı. Osmanlı Devleti açısından bu problemlerin en önemlisi adalar meselesi idi. Çünkü Osmanlı Devleti bu sorunu, kendi güvenliği için yaşamsal önemde görmekteydi.

Osmanlı Devleti açısından adalar sorunu ikiye ayrılmaktaydı; biri İtalyanların elinde bulunan Oniki Ada, diğeri ise Yunanlıların ele geçirmiş oldukları adalardı⁴⁴. İtalya, Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’ni barışa zorlamak için 18 Nisan 1912 tarihinde Çanakkale Boğazı’na saldırmış, ancak büyük devletlerden gelen tepkiler üzerine boğaza saldırmaktan vazgeçerek Ege Denizi’ndeki Osmanlı adalarına yönelmişti. İtalya, 1912 yılının mayıs ayı içinde de “Oniki Ada” olarak bilinen adaları fazla direnişle karşılaşmadan ele geçirdi⁴⁵. İtalya ile savaş durumunun devam ettiği günlerde Balkan Savaşı’nın başlaması üzerine Osmanlı Devleti, İtalya ile barış yapmak zorunda kaldı. 18 Ekim 1912 tarihinde İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Uşi Antlaşması imzalandı. İtalya ile yapılan antlaşma ile Osmanlı birlikleri Trablusgarp’ı terk edinceye kadar İtalya’nın Oniki Ada’yı geçici olarak işgal altında bulundurmasına karar verildi⁴⁶. Balkan Savaşı’nın başlaması ile Yunanistan Osmanlı Devleti’nin elinde bulunan diğer Ege adalarına saldırı düzenledi. Yunanistan, 1912 Ekimi’nden 1913 Martı’na kadar geçen

⁴³ Hüseyin Cahit, “İş Başına !”, **Tanin**, 15 Teşrin-i sani 1913, no 1757, s.1.

⁴⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım III, s.232.

⁴⁵ Cemalettin Taşkiran, **Oniki Ada**, Babıali Kültür yay., İstanbul, 2007, s.100-104. Rodos ve Oniki Ada hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ali Fuat Örenç, **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi yay., İstanbul, 2006.

⁴⁶ R. J. Bosworth, “İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**, (Ed. Marian Kent), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1999, s.73-74.

süre içerisinde Limni, Taşoz, Semadirek, İmroz, Midilli, Sakız, Sisam ve Meis gibi adaları yerli Rumların da desteğiyle ele geçirdi⁴⁷.

Kamil Paşa Hükümeti'ni, 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirilen Babıali Baskını ile deviren ve ülke yönetimini ellerine geçiren İttihatçılar, adalar sorununun Osmanlı Devleti açısından sahip olduğu önemin farkındaydılar⁴⁸. Bu nedenle iktidarı elde etmelerinden kısa bir süre sonra, henüz I. Balkan Savaşı'nın sona ermediği bir dönemde büyük devletlere verdikleri notada adalar meselesinin çözümü hakkındaki görüşlerini açıkladılar. 30 Ocak 1913 büyük devletlere verilen notada, Ege adalarından bir bölümünün Çanakkale Boğazı'nın savunulması açısından gerekli olduğu belirtiliyor ve adaların bir bölümünün de Anadolu'nun bölünmez bir parçası olduğu ifade ediliyordu. Ayrıca, bu adalar üzerinde Türkiye'nin otoritesini azaltmaya yönelecek her çözüm şeklinin sakıncalı olacağı belirtiliyor ve bu düşüncelerin göz önünde bulundurulması koşuluyla adalar hakkında büyük devletlerin vereceği karara razı olunabileceği ifade ediliyordu⁴⁹.

Balkan Savaşları'nın sona ermesinin ardından barışı sağlamak amacıyla toplanan Londra Konferansı'nda da adalar meselesi gündeme geldi. Ancak Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki bu sorun, konferansta çözüme kavuşturulamadı. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'nın 4. maddesi gereğince Osmanlı Padişahı, Girit adası üzerindeki haklarından vazgeçiyordu. Ayrıca antlaşmanın 5. maddesine göre Osmanlı Padişahı ve Balkan Devletleri'nin hükümdarları, Ege adaları üzerinde karar verme yetkisini büyük devletlere bırakıyordu⁵⁰.

Londra Antlaşması'nda çözümlenemeyen adalar sorunu, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Antlaşması'nda da çözüme kavuşturulamadı.

⁴⁷ Şerafettin Turan, "Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)**, III. Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.47-48.

⁴⁸ Kamil Paşa Hükümeti de adaların Osmanlı Devleti'nin güvenliği açısından sahip olduğu önemin farkındaydı. I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusunun aldığı başarısız sonuçlar üzerine barış görüşmelerinin yapılmasının söz konusu olduğu bir dönemde Kamil Paşa Hükümeti, Anadolu'ya yakın olan adaların Yunanistan'a verilmesine şu gerekçelerle karşı çıkıyordu: "*Sakız, Midilli gibi Anadolu sahillerine yakın adalar Yunanistana terkedilirse Anadoludaki Rumlarla Yunanlılar arasında daimi kaçakçılık olacak, bu takdirde burası da ikinci bir Makedonya halini alacaktır*". Mustafa Ragıp, **İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi**, Örgün yay., İstanbul, 2004, s.160-161.

⁴⁹ Bilal N. Şimşir, **Ege Sorunu Belgeler 1912-1913**, I, TTK yay., Ankara, 1989, s.497-499.

⁵⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım II, s.313.

Antlaşmanın 15. maddesinde taraf devletler, 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın hükümlerini, 5. maddesi de dahil olmak üzere, kendilerini ilgilendiren konularda yerine getirmeyi taahhüt ediyordu⁵¹. Böylece Osmanlı Devleti ve Yunanistan bir kez daha, adalar sorununu çözmeyi büyük devletlere bırakıyordu.

Osmanlı Hükümeti, adalar sorununu ülkenin güvenliği açısından son derece önemli bulmaktaydı. Bu nedenle Anadolu kıyılarına çok yakın olan ve Yunanistan'ın eline geçmiş olan adaların Osmanlı Devleti'ne geri verilmesini sağlamak için büyük devletler nezdinde girişimlerde bulundu. Ancak büyük devletler, 13 Şubat ve 14 Şubat 1914 tarihlerinde Yunanistan ve Osmanlı Devleti'ne adalar sorunu hakkında verdikleri kararı bildirdiler⁵². Buna göre İmroz, Bozcaada ve Meis adaları hariç olmak üzere Yunan işgali altında bulunan diğer adalar Yunanistan'a verilecek, buna karşın Yunanistan kendisine geçen bu adaları Osmanlı Devleti'ne karşı kara ve deniz üssü olarak kullanamayacağını taahhüt edecekti⁵³. Osmanlı Devleti büyük devletlere verdiği cevapta, adalar hakkında verilen kararı kabul etmekle birlikte Boğazlar'a ve Anadolu'ya çok yakın olan adalara sahip olmanın kendisi için bir gereklilik olduğunu tekrarladı. Ayrıca, bu konuda haklı ve meşru isteklerini anlatmaya ve kabul ettirmeye çalışacağını da belirtti⁵⁴.

Büyük devletlerin adalar hakkındaki kararından memnun olmayan Osmanlı Devleti, adalar konusunu doğrudan doğruya Yunanistan ile görüşerek çözmeyi denedi. Yapılan uzun görüşmeler sonucunda Yunan Başbakanı Venizelos, 1914 yılının haziran ayında adalar meselesini yeniden görüşmeyi kabul etti. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılması planlanan görüşmelerin ertelenmesine neden oldu. 1914 yılının ağustos ayında Bükreş'te yapılan görüşmelerde de tarafların uzlaşamaması nedeniyle görüşmeler tekrar ertelendi⁵⁵.

Adalar meselesinin kesin bir çözüm ile sonuçlanmamış olması Osmanlı Hükümeti'ni rahatsız etmiştir. Çünkü Yunanistan'ın vermiş olduğu teminatlara rağmen

⁵¹ Nihat Erim, **a.g.e.**, s.483; Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.62.

⁵² "Devletlerin Notası", **Tanin**, 15 Şubat 1914, no 1848, s.1.

⁵³ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım III, s.247-248.

⁵⁴ "Cevabi Nota", **Ahenk**, 19 Şubat 1914, no 5354, s.1.

⁵⁵ Elif Yeneroğlu Kutbay, **Doğu Ege Adaları'nın Osmanlı Hakimiyetinden Çıkışı ve Bunun Aydın Vilayeti'ne Etkileri**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2005, s.105-106.

Anadolu kıyılarında ve daha içlerinde bulunan Rum azınlık, rahat durmayacak, hem Rum Patrikhanesi'nden hem de Yunanistan'dan teşvik görecekti. Böylece, Yunan megali ideasının Anadolu'da da gelişmesi kolaylaşmış olacaktı⁵⁶. Osmanlı güvenlik makamlarına gelen haberler de bu endişeyi artırmaktaydı. Bazı Rumların çeşitli yerlerden göç ederek Anadolu vilayetlerine, özellikle de "Adalar Denizi" sahiline yerleşmekte oldukları ve böylece o bölgedeki Rum nüfusu yoğunlaştırarak Yunan siyasi faaliyetlerini yaygınlaştırmayı amaçladıkları doğrultusunda bilgilere ulaşıldı. Dahiliye Nezareti tarafından 8 Aralık 1913 tarihinde Edirne, Aydın Vilayetleri ile Kal'a-i Sultaniye, Karesi ve Menteşe Mutasarrıflıklarına gönderilen gizli bir şifre ile bu tür faaliyetlerin önlenmesi istendi⁵⁷. Adaların Yunanistan'a verilme kararının ardından Osmanlı Hükümeti, Anadolu sahilinin güvenliğine daha fazla önem vermeye başladı ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan adaların yönetiminin güvenilir ellerde bulunmasına özen gösterdi. Bu amaçla Dahiliye Nezareti tarafından 26 Mart 1914 tarihinde Aydın Vilayeti'ne gönderilen gizli bir şifrede, ülke savunması için Kuşadası'nın devletin veya bir Osmanlının tasarrufunda bulunması ve yabacılara eline geçmemesinin sağlanması şeklindeki Harbiye Nezareti'nin isteği bildiriliyordu⁵⁸.

Adaların Helenizmin propaganda merkezleri olacakları, Anadolu'da özellikle İzmir yöresinde bir Yunan etki alanı yaratabileceği kaygısı Türk Hükümetinde hakim durumdaydı⁵⁹. İttihatçılar da adaların Yunanistan'ın eline geçmesinin yaratacağı sorunların farkındaydılar. Bu nedenle Limni, Midilli, Sakız gibi adaları Yunanistan'a bırakmaya niyetli görünmüyorlardı⁶⁰. Nitekim Edremit'te Yunan çetelerinin bir Müslüman fabrikatörün imalathanesini yakması⁶¹, İttihatçıların endişelerini haklı çıkarmaktaydı. Tanin'e göre, Yunan adaları ile karşı karşıya bulunan bu bölgenin daha bugünden böyle saldırılara uğraması gelecek açısından endişe vericiydi⁶². Tanin, Anadolu kıyılarına son derece yakın olan adaların Yunanistan'ın eline geçmesinin yaratacağı sorunlara sütunlarında sık sık yer vermektedir. Tanin, Anadolu sahillerine

⁵⁶ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım III, s.250.

⁵⁷ **DH.KMS**, 7/20.

⁵⁸ **DH.ŞFR**, 39/90.

⁵⁹ Sabri Sürgevil, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Aydın Vilayeti", **X. Türk Tarih Kongresi**, IV, TTK yay., Ankara, 1993, s.1547.

⁶⁰ Cemal Paşa, **Hatırat**, Arma yay., (Haz. Metin Martı), İstanbul, 1996, s.60.

⁶¹ "Yunanlılar Müslüman Fabrikalarını mı Yakıyor?", **Tasvir-i Efkar**, 3 Nisan 1914, no 1037, s.3.

⁶² "Edremit'te Yunan Kundağı?", **Tanin**, 3 Nisan 1914, no 1895, s.1.

yakınlıkları “bir sandal seyriyle” yarım saatten ibaret olan Midilli, Sakız ve Sisam adalarının karşısında bulunan Karaburun bölgesinde karışıklıklar görüldüğünü belirtmekteydi. Yunan torpidolarının daima teftiş altında bulundurduğu Karaburun’un çeşitli köylerine silah sokulmakta⁶³ ve bunların bütün Yunan “muhibleri” arasında dağıtılmakta olduğuna dikkat çeken Tanin’e göre, “... Yunanlılık, sahilde Yunanlılaşan eller vasıtasıyla Anadolu’nun beka ve hayatı aleyhinde kundaklar hazırlamak”taydı⁶⁴. Yunan adalarından gelen çeteler nedeniyle Müslüman köylülerin tarlalarına bile gitmeye çekindiğine değinen İttihatçıların yayın organına göre, Sakız ve Midili adalarında serseriler ve eşkıyalar buldukça ve iki sahil arasında mesafe bu kadar kısa oldukça sahilin huzur ve güvenliğinin sağlanması mümkün olamazdı. Tanin’e göre, bu bölgenin güvenliği konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, Kal’a-i Sultaniye-Biga-İzmir hattı idi. Çünkü Osmanlı Hükümeti, birkaç ay önce bir Fransız şirketine bu hattan geçecek bir demiryolu imtiyazı vermişti. Sahillerin güvenliği sağlanamadığı takdirde hattın yapımı sırasında birçok güçlüklerle karşılaşılabilirdi⁶⁵.

2- Yunanistan’da Kalan Müslüman Azınlığa Karşı Yapılan Baskılar

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olan bir diğer sorun da Yunanistan’da kalan Müslüman azınlığın durumu idi. Yunanistan’ın I. Balkan Savaşı’nda Selanik başta olmak üzere önemli oranda Müslüman nüfusun yaşadığı şehirleri ele geçirmesinden sonra Anadolu’ya dikkate değer Müslüman göçü oldu. Ancak yaşadıkları yerleri terk etmeyenlerin durumu her iki ülke arasında imzalanan Atina Antlaşması’na kadar belirsizliğini korumuştur.

14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması yalnızca Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlamakla

⁶³ İzmir Polis Müdürü, Yunanlılar tarafından Sakız ve Midilli adalarından Anadolu sahillerine yapılan silah sevkiyatını ortaya çıkarmıştı. “Yunanlıların Kaçakçılığı”, **Ahenk**, 15 Nisan 1914, no 5401, s.2.

⁶⁴ “Adaların Karşısında Karaburun ve Havalisi”, **Tanin**, 9 Nisan 1914, no 1901, s.3.

⁶⁵ “Anadolu Sevahili”, **Tanin**, 10 Nisan 1914, no 1902, s.1. Tanin, Yunan adalarından gelebilecek çetelerin bu hattın yapımında nasıl güçlükler yaratabileceğini göstermek amacıyla Ege kıyılarını gösteren bir haritaya da yer vermiştir. Söz konusu harita için bkz. EK VI.

kalmıyor, aynı zamanda Yunanistan'da kalan Müslüman azınlığın haklarını da açıklığa kavuşturuyordu. Antlaşmanın dördüncü maddesine göre, Yunanistan idaresine geçen topraklarda oturanlar Yunan vatandaşı olacaklar, ancak üç yıl içerisinde Osmanlı vatandaşlığına geçme hakkını ellerinde bulunduracaklardı. Antlaşmanın altıncı maddesine göre, Yunanistan'a terk edilen arazide Osmanlı Hükümeti tarafından verilmiş olan senetler ve vatandaşların emlakleri üzerindeki tasarruf hakları, Yunan Hükümeti tarafından tanınacaktı. Antlaşmanın on birinci maddesine göre ise, Yunanistan'a geçen arazide bulunanların can, mal, namus, din, mezhep ve adetlerine dokunulmayacak ve bu kişiler "an'asıl" Yunan vatandaşı olanlarla aynı haklara sahip olacaklardı. Ayrıca, Yunan vatandaşlığına geçen Müslümanlar din ve ibadetleri konusunda özgürlüğe sahip olacaklar ve dini bakımdan da İstanbul'daki Şeyhülislamlığa bağlı olacaklardı⁶⁶.

Atina Antlaşması ile Yunanistan'a geçen topraklardaki Müslümanların hukuki durumları belirlenmiş ve güvence altına alınmıştı. Ancak, iki ülke arasındaki ilişkilerin özellikle adalar meselesi nedeniyle gerginleşmesi, Yunanistan'da kalan Müslüman azınlığa yönelik baskıların artmasına neden oldu. Özellikle de bu baskılar, 1914 yılının mart ayından itibaren artmaya başladı⁶⁷. Müslümanlara karşı yapılan baskının Yunan Hükümeti tarafından planlanmış olduğu bir gerçektir. Çünkü, eski Sisam ihtilalcisi olup Osmanlı Hükümeti tarafından idama mahkum edilmiş olan Sofulis'in Yunan Hükümeti'nce Makedonya Valiliği'ne atanması yapılmak istenileni ortaya koymaktaydı⁶⁸.

Müslüman halka karşı baskı uygulayan Yunan Hükümeti'nin amacı, her türlü yola başvurarak eline geçen topraklardan Türk unsurunu kaçırmak ve ileride çıkması olası Bulgar ve Sırp iddialarına bir set çekmek için orada bir Rum çoğunluğu sağlamaktı⁶⁹. Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey, Müslüman halka karşı yapılan baskıları Yunan Hükümeti nezdinde şikayet etti. Galip Kemali Bey,

⁶⁶ Nihat Erim, **a.g.e.**, s.477-488; Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.56-63.

⁶⁷ Yunanlıların Müslümanları göç ettirmeye yönelik yaptıkları baskılar hakkında bilgi için bkz. **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I Balkanlar'da Yunan Mezalimi**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 1995, s.249-286.

⁶⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım III, s.252-253. Sofulis'in yardımcılığına da Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında mebusluk yapmış olan Kozmide Efendi'nin getirildiğini belirten dönemin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey, Osmanlılara karşı "büyük bir kuyruk acısı" bulunan bu iki kişinin Makedonya'da yaşayan Müslüman halka karşı "...ne kadar müşfikane! hareket edecekleri kolayca tahmin edilebilir" demekteydi. Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.96.

⁶⁹ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.96.

Yunan Hükümeti'nin de iznini alarak Yunanistan'a geçen arazideki Müslümanların durumlarını incelemek amacıyla 1914 yılının haziran ayında Selanik'e seyahat etmiş ve gördüklerini Osmanlı Hükümeti'ne bildirmişti. Galip Kemali Bey tarafından 7 Haziran 1914 tarihinde Kavala'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafnamede Drama'nın köylerine yaptığı gezinin sonuçları anlatılmaktaydı. Buna göre, gezilen yerlerde Müslüman halkın öncelikle Trakya göçmenleri, ikinci olarak da Yunan jandarma ve askerlerinin tecavüzatına maruz kaldığı bildirilmekteydi⁷⁰. Makedonya'ya yaptığı on iki günlük geziyi tamamlayan Galip Kemali Bey, 20 Haziran 1914 tarihinde Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gönderdiği raporunda, *“Yunan Hükümetinin emeli Müslümanları umumen Makedonya'dan çıkarmak olmayup belki eşrafi ve birer suretle mevki sahibi olanları kaçırmak ve bu suretle orada memleketin şiddetle muhtaç bulunduğu amele ve rençber güruhundan ibaret bir Müslüman unsuru bırakmaktır”* demektedir. Bununla birlikte Galip Kemali Bey, *“Ancak, yeni Bulgaristan'la Yunan Makedonyası Rumları arasında sıkışmış kalmış ve maddi, manevi ve her türlü esbabı müdafaadan mahrum bulunan bu bedbaht ahalinin Makedonya'da patlayacak ilk silahı cenk ve cidalde, ya Bulgarlar veya Yunanlılar tarafından mahv ve ifna edilmesi muhakkak gibidir”* demektedir⁷¹.

Yunan Hükümeti, Osmanlı Hükümeti'nin Müslümanlara yapılan baskılar hakkındaki şikayetlerini çok fazla dikkate almıyordu. Kendilerine yapılan baskılara dayanamayan, mal ve mülklerini bırakarak Anadolu'ya geçmeye çalışan Müslümanların göçünü Yunan Hükümeti, Osmanlı Hükümeti'ni ima ederek, dış etkenlerle açıklamaya çalışıyordu. Yunan Hükümeti'nin bu tür iddiaları üzerine Osmanlı Devleti'nin Selanik Şehbenderi, Müslümanların göçünde “Genç Türkler”in eli olduğu şeklindeki iddiaları yalanlamış ve göçün önlenmesine çalışıldığını açıklamıştır⁷². Makedonya genel valisi ise Yunan Hükümeti'nin Müslümanların göçünü önlemek için elinden geleni yaptığını ileri sürmüş ve *“Eğer başımızdan Türkleri atmak çarelerini taharri etmiş olsaydık Müslümanların yok bahasına satmak istedikleri malikaneleri satın alarak bu hareketten*

⁷⁰ DH.KMS, 1/43.

⁷¹ Galip Kemali Söylemezoğlu, a.g.e., s.138-141.

⁷² “İslamlar Yunanistan'dan Niçin Kaçıyor?”, *Tasvir-i Efkar*, 29 Mart 1914, no 1032, s.1; “İslam Muhacirleri”, *Sabah*, 29 Mart 1914, no 8810, s.2; “Müslümanların Muhacereti”, *İkdam*, 29 Mart 1914, no 6142, s.3-4.

istifade edebilirdik” diyerek göç hareketinde Yunan Hükümeti’nin bir etkisi olmadığını belirtmiştir⁷³.

Yunanistan’daki Müslüman azınlığa karşı yapılan baskılar Osmanlı basınında da geniş yer alıyor ve kamuoyunun tepkisini çekiyordu⁷⁴. Özellikle Yunanistan’dan gönderilen mektuplarla Müslümanların yaşadıkları sıkıntılar, Osmanlı basınında sık sık anlatılıyordu⁷⁵. Osmanlı basınına göre Yunanistan, Müslümanları göçe zorlayarak onlardan boşalan yerlere Rum göçmenleri yerleştirmeye çalışıyordu⁷⁶. Osmanlı basınında yer alan bu tür haberler, kamuoyunda Yunanistan aleyhinde bir havanın oluşumunda etkili oldu. Hatta Yunanistan’daki Müslümanların can ve namuslarına yönelik tecavüzlerin artması üzerine Aydın Vilayeti’nin çeşitli yerlerinden Müslüman vatandaşlar tarafından Osmanlı Hükümeti’ne bu duruma son verilmesi konusunda girişimlerde bulunması için telgraflar gönderildi⁷⁷.

İttihatçıların yayın organı Tanin, Müslümanların Yunanistan’dan göçlerinin İttihatçılar ile ilişkilendirilmesine sert şekilde karşı çıkıyordu. Tanin’e göre Yunan Hükümeti, Yunanistan’da bulunan aç ve çıplak insanların yaratacağı hoşnutsuzluğun önünü alamayacağını anlayarak Müslümanların mal ve mülklerine el koymaya başlamıştı. Yunanistan’ın, topraklarına kattığı arazinin eski sahiplerinin gelecekte kendisine karşı rol oynayabileceğini düşündüğünü belirten Tanin, göçün sebepleri hakkında şunları yazmaktaydı: *“Binaenaleyh oralarını bunlardan boşaltmak azmine düşmüştür. İşte Yunan memurları, Yunan hakimleri, Yunan zabıtları, Yunan çeteleri hep bu gayenin – muhtelif yolda giden – hadimleridir. Esafil-i nas İslamlara taarruz edecek, kuvve-i askeriye bu taarruzlara göz yumacak, memurlar kulak asmayacak, hakimler mazlumları mahkum edecek”*ti. Tanin, yazının sonunu şu cümlelerle bitiriyordu: *“Bu*

⁷³ “Rumili Müslümanlarının Hicreti Meselesi”, **Tanin**, 29 Mart 1914, no 1890, s.2.

⁷⁴ “Makedonya’da Yunan Mezalimi”, **Tasvir-i Efkar**, 2 Nisan 1914, no 1036, s.4.

⁷⁵ “Selanik Mektubu”, **Tanin**, 3 Nisan 1914, no 1895, s.4; “Selanik Mektubu”, **Tanin**, 5 Nisan 1914, no 1897, s.3.

⁷⁶ Bu konuda Yunus Nadi şunları yazmaktaydı: *“Selanik ve havalisine Trakya’dan başlayın da ta Kafkasya’ya varıncaya kadar her taraftan celb olunan yüz binlerce çıplak Rum muhacirlerin nasıl iskan olunduğunu, Türk ve Müslüman halkın ne elim işkencelere maruz bırakıldıklarını, Türk ve Müslümanların hep bu gadr ve şena’atler önünden firar etmekte bulduklarını biz bilmiyor muyuz zannolunuyor?”*. Yunus Nadi, “Rumili’den Türk ve Müslüman Muhacereti”, **Tasvir-i Efkar**, 29 Mart 1914, no 1032, s.1.

⁷⁷ **DH.KMS**, 1/43.

facialar dikkatle kayd olunmakta, bu muameleler hep Yunanlılar hesabına zimmet(e) geçirilmektedir. Ve unutulmamalı ki her zimmetin bir de zaman-ı tahsili vardır”⁷⁸.

Osmanlı ülkesinden Yunanistan’a doğru Rum göçünün başladığı günlerde, Yunan Hükümeti’nin “düvel-i muazzama” nezdinde yaptığı protestolar üzerine Osmanlı Hükümeti, Yunanistan’ın Müslüman halka yaptığı baskıyı protesto etmek amacıyla büyük devletlere bir muhtıra verdi. Söz konusu muhtırada; Yunanistan’da kalan Müslümanların namuslarına, mal ve mülklerine, ölülerinin hatıralarına, dini ve ilmi kurumlarına devamlı surette saldırılar yapıldığı belirtilmekteydi. Ayrıca Trakya’dan gelen Rum göçmenlerin yüzlerce kişilik çeteler oluşturduğu ve Yunan memurlarının göz yummaları sonucu Müslümanların evlerine el koyduğu vurgulanmaktaydı. Bunun yanında Yunan topraklarından gelen muhacirin sayısının 1912 yılının Teşrin-i sani’sinden beri 163 bin olduğu, Osmanlı Hükümeti tarafından Yunan Hükümeti nezdinde yapılan başvuruların sonuçsuz kaldığı belirtilmekte ve Müslümanlara yapılan baskının sebebi şu şekilde açıklanmaktaydı: “*Bu ahvalden anlaşılıyor ki Makedonya’da irtikab edilen mezalim ve ta’addiyat, İslam unsurunun imhası için tertib edilen vasi’ bir planın tedricen tatbikinden ibaret bulunmaktadır*”⁷⁹.

Yunanistan’dan gelen muhacirler, İzmir, Bursa, Edirne, Adana, Konya, Sivas, Karesi, Çatalca, Halep, Suriye, Manisa, Denizli, Eskişehir vilayet, liva ve kazalarında iskan edilmişti. Yunanistan’dan gelen Türk ve Müslüman göçmenlerin 80.000 kadarının Aydın vilayetine yerleştirildiği anlaşılmaktadır⁸⁰. Jön Türk gazetesinin verdiği bir istatistiğe göre Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Makedonya’dan göç etmek zorunda kalan Müslümanların sayısı şöyleydi⁸¹:

⁷⁸ “Niçin Hicret Ediyorlar?”, **Tanin**, 27 Mart 1914, no 1888, s.1.

⁷⁹ “Muhtıra Takdimi”, **Sabah**, 3 Mayıs 1914, no 8845, s.1; “Babialinin Muhtırası”, **İkdam**, 3 Mayıs 1914, no 6177, s.3; “Hükümet-i Osmaniye - Yunanistan”, **Tasvir-i Efkâr**, 3 Mayıs 1914, no 1067, s.1.

⁸⁰ “Muhacirin-i İslamiye”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Nisan 1914, no 1060, s.3.

⁸¹ “Makedonya İslamları”, Jön Türk gazetesinden akt. **Sabah**, 2 Mayıs 1914, no 8844, s.2. Rakamların kaynağı hakkında gazetede herhangi bir bilgi verilmemektedir. Ancak söz konusu rakamlar, Osmanlı Devleti’nin Atina Büyükelçisi Galip Kemalî Bey’in Yunan basınına göç eden Müslümanların sayısı hakkında yaptığı açıklamadaki sayılarla uyumluluk göstermektedir. Galip Kemalî Bey’in verdiği bilgilere göre 1913 ve 1914 yıllarında Makedonya’dan toplam 229 bin Müslüman göç etmiştir. “Galip Kemalî Bey’in Beyanâtı”, **İkdam**, 28 Nisan 1914, no 6172, s.3.

Yıl	Kansn.	Şubat	Mart	Nis.	Mayıs	Haziran	Tem.	Ağ.	Eylül	Teşevl.	Teşsn.	Ka.evl.
1912											8866	15493
1913	12087	12088	7553	6725	12813	9368	21045	29312	11380	14764	17213	15502
1914	10192	25060	12346									

C- TRAKYA'DAN YUNANİSTAN'A RUM GÖÇÜ

1- Trakya'da Rum Göçünün Başlaması

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin, adalar meselesi ve Yunanistan'da kalan Müslüman azınlığın durumu nedeniyle gerginleşmesi etkisini Osmanlı ülkesindeki Rumlar üzerinde de gösterdi. İki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine bağlı olarak Osmanlı topraklarından Yunanistan'a doğru bir Rum göçü yaşanmaya başladı. Osmanlı ülkesinden Yunanistan'a doğru yaşanan Rum göçü, iki ayrı dalga halinde gerçekleşti. Rum göçü, ilk olarak Trakya'da başladı. 1914 yılının mart ayının sonunda küçük boyutlarda başlayan Rum göçü, sonraki aylarda yaygınlaştı. Ancak, Osmanlı Hükümeti tarafından alınan önlemler sonucunda Trakya'daki Rum göçü haziran ayının başlarında durma noktasına geldi. Buna karşın, Trakya'da durma noktasına gelmiş olan Rum göçü, haziran ayında Batı Anadolu'da başladı. Batı Anadolu'da başlayan ikinci göç hareketi sonrasında, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi konusunda görüşmeler başlamış ve bu görüşmeler, nüfus mübadelesi yapılması konusunda uzlaşma ile sonuçlanmıştır. Böylece Yunan topraklarından Anadolu'ya doğru gerçekleşen Türk ve Müslüman göçü ile Osmanlı topraklarından Yunanistan'a doğru yapılan Rum göçü, resmi bir nitelik kazanmış ve her iki devletin gözetiminde gerçekleşmeye başlamıştır.

Osmanlı topraklarından Yunanistan'a doğru yaşanan göç hareketi ilk olarak Trakya'da başladı. Trakya'daki Rum göçü öncelikle Rum köylerinde başlamış, daha sonra diğer yerleşim yerlerine de yaygınlaşma göstermiştir. Deniz yolu ile Yunanistan'a

geçmek isteyen Rum göçmenler, öncelikle İstanbul'a gelmekte ve buradan bindikleri vapurlar ile Yunanistan'a gitmekteydiler. Rum göçünün başlaması üzerine öncelikle Rum cemaatinin toplumsal örgütlenmesinde önemli yeri olan Rum Patrikhanesi, göç hareketiyle ilgilenmeye başlamış ve gerek göçün önlenmesi konusunda gerekse göçmenlere yardım edilmesi konusunda girişimlerde bulunmuştur.

24 Mart 1914 tarihinde Trakya'dan İstanbul'a gelen 300 kadar Rum göçmen, vapurlar ile Yunanistan'a hareket etmiştir. Rum göçmenler, hareket etmeden önce Balkan savaşının yaratmış olduğu geçim sıkıntısı nedeniyle göç etmekte olduklarını açıkladılar⁸². Trakya'da başlayan Rum göçü üzerine Rum Patrikhanesi'nce oluşturulan bir heyet, Dahiliye Nazırı Talat Beyi ziyaret ederek kendisinden göçün önlenmesi konusunda girişimde bulunmasını istedi⁸³. Rum göçünün artması üzerine Rum Patriki Yermanos Efendi'nin başkanlığında toplanan Sen Sinod Meclisi, İstanbul'a gelen ve evlerine dönmeyi kabul etmeyen 560 Rum muhacirin Selanik'e ulaştırılmaları için gerekli olan vapurun sağlanması konusunda Osmanlı Hükümeti'nden yardım istemeye karar verdi. Aynı toplantıda Tekfurdağı ve Dimetoka'da bulunan 6000 kadar Rum göçmenin de İstanbul'a gelmelerinin sağlanması için Şark Şimendüfer Kumpanyası'ndan yedi vagon tahsis edilmesi konusunda girişimde bulunulması kararlaştırıldı⁸⁴. Patrikhane Meclisi'nde alınan karar gereğince Patrikhane tarafından oluşturulan bir heyet, Adliye Nazırı, Dahiliye Nazırı ve Sadrazamı ziyaret ederek Tekfurdağı'nda toplanmış olan Rum göçmenlerinin iskanları konusunda yardımcı olunmasını istedi⁸⁵.

Rum Patrikhanesi'nden gelen istek üzerine Osmanlı Hükümeti, Rum göçmenlerin Yunanistan'a nakillerinin sağlanması için gerekli olan vapurları sağlamış ve Rum göçmenler vapur yoluyla Yunanistan'a gönderilmeye başlanmıştır⁸⁶. Çok sayıda Rum göçmenin İstanbul yoluyla Yunanistan'a gitmeye çalışmalarının yaratacağı sorunlar nedeniyle Osmanlı Hükümeti, Rum göçmenlerin İstanbul'a gelmeden Tekfurdağı yolu ile nakillerinin sağlanmasını istemiştir⁸⁷. Bunun yanında Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na

⁸² "Trakya Rumları", **Sabah**, 25 Mart 1914, no 8806, s.2.

⁸³ "Dahiliye Nezareti'nde", **İkdam**, 5 Nisan 1914, no 6149, s.3.

⁸⁴ "Rum Muhacirleri", **İkdam**, 7 Nisan 1914, no 6151, s.4; "Rum Muhacirler", **Sabah**, 7 Nisan 1914, no 8819, s.2-3.

⁸⁵ "Bir İltimas", **Sabah**, 12 Nisan 1914, no 8824, s.2.

⁸⁶ "Trakya Rum Muhacirleri", **Tanin**, 18 Nisan 1914, no 1910, s.2; "Trakya Rum Muhacirleri", **Tanin**, 19 Nisan 1914, no 1911, s.3.

⁸⁷ **DH.KMS**, 19/45.

gönderilen emirlerle Rum göçmenlerin sorunsuzca vapurlarla nakillerinin gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır⁸⁸.

Rum muhaceretinin yaşandığı bölgelerden Rum Patrikhanesi'ne gelen raporlarda, halkın göç etmekten vazgeçirilmesi için Patrikhane tarafından metropolitlerden oluşan bir nasihat heyetinin gönderilmesi gerektiği belirtilmekteydi⁸⁹. Bunun üzerine Rum Patrikhanesi, Tekfurdağı'nda toplanmış olan yedi, sekiz bin Rumun göç sebeplerini anlamak ve kendilerini memleketlerine geri dönmelerini sağlamak için Patrikhane üyelerinden oluşan özel bir heyeti Tekfurdağı'na gönderdi⁹⁰. Dahiliye Nezareti tarafından Edirne Vilayeti ile Çatalca ve Tekfurdağı Mutasarrıflıkları'na gönderilen yazılarda, Rumlara göç etmemeleri konusunda nasihatlerde bulunmak üzere gelen Patrikhane heyetine yardımcı olunması istenmekteydi⁹¹.

Patrikhane tarafından Rum göçünü incelemek amacıyla gönderilen heyet, gönderdiği raporlar ile yaşanan durum hakkında Patrikhane'ye bilgi verdi. Patrikhane heyetinin Trakya'da yaşanan göç hareketi ile ilgili raporu Rum Patrikhanesi meclisinde yapılan bir toplantıda görüşüldü. Gelen raporlar sonucunda Rum Patrikhanesi'nde, Trakya'da yaşanan Rum göçünün Türk ve Müslümanların baskısı sonucunda ortaya çıktığı şeklinde bir düşünce oluştu⁹². Bu nedenle, hükümetin muhaceretin önlenmesi konusunda girişimde bulunmaması halinde Patrikhane'nin yaşanan göç hareketinden duyduğu üzüntüyü göstermek amacıyla paskalya merasiminin iptal edilmesine karar verildi. Patrikhane'nin bu kararını bildirmek üzere Patrikhane kapı kethüdası, Sadrazam'ın yanı sıra Adliye ve Dahiliye Nazırları ile görüştü. Bu görüşme sırasında kendisine, muhaceretin önlenmesi için gerekli önlemleri alması konusunda Edirne Valisi Hacı Adil Bey'e kesin emir verildiği bildirildi⁹³. Ayrıca Dahiliye Nazırı Talat Bey, Patrikhane heyetinin yanında mülkiye müfettişi Arif Beyi çağırarak hemen o akşam Tekfurdağı, Ereğli ile Trakya'nın çeşitli yerlerine giderek teftiş etmesi ve görevinde ihmali görülen memurları görevden alması talimatını verdi⁹⁴.

⁸⁸ **DH.ŞFR**, 40/11; **DH.ŞFR**, 40/58; **DH.ŞFR**, 40/68.

⁸⁹ "Rum Muhacirleri", Hronos gazetesinden akt. **İkdam**, 12 Nisan 1914, no 6156, s.4.

⁹⁰ "Patrikhane Heyeti", **Tanin**, 14 Nisan 1914, no 1906, s.2.

⁹¹ **DH.KMS**, 19/45.

⁹² "Türkiye'deki Muhaceret Etrafında", **Tasvir-i Efkâr**, 23 Nisan 1914, no 1057, s.4.

⁹³ "Trakya Rumları", **Sabah**, 16 Nisan 1914, no 8828, s.2.

⁹⁴ "Rum Muhacirler", **Sabah**, 18 Nisan 1914, no 8830, s.2.

Ancak buna rağmen Patrikhane'nin ruhani meclisi, yapılan toplantıda “*paskalya yortusunun her sene olduğu vechle merasim-i fevkalade ile icra edilmeyip ayin-i ruhaninin eyyam-i adiyedeki gibi yapılmasını*” kararlaştırdı⁹⁵. Rum Patrikhanesi'nin Rum göçü nedeniyle almış olduğu bu karar, İttihatçılar tarafından eleştirildi⁹⁶. İttihatçılara göre Patrikhane'nin bu hareketi siyasete dini karıştırmak anlamına geliyordu ve Avrupa'nın mutaassıp çevrelerini etkilemeyi amaçlıyordu⁹⁷.

Rum Patrikhanesi tarafından gönderilen nasihat heyetine ve Osmanlı Hükümeti tarafından alınan önlemlere rağmen Tekfurdağı'ndaki Rum göçmenler, göç etmek düşüncesinden vazgeçemediler. Göçmenlerin birçoğu vapurlarla Selanik ve Pire gibi liman şehirlerine gitmekteydiler. Rum Patrikhanesi'ne gelen bilgilerde o güne kadar 8000 bini aşkın Rumun Trakya'dan göç ettiği bildirilmekteydi⁹⁸. Bu arada Sivas Vilayeti'ne bağlı Zara kazasının bazı köylerinde de Rumların Yunanistan'a göç etmeye çalıştıkları anlaşıldı. Adliye ve Mezahip Nezareti, Osmanlı vatandaşlarının sebepsiz olarak Osmanlı ülkesini terk etmelerinin hükümet tarafından kabul görülemeyeceğini belirterek söz konusu yerlerde yaşayan Rumların göç etmekten vazgeçirilmeleri konusunda gerekli nasihatın yapılması için Rum Patrikhanesi'ne yazı yazmıştır⁹⁹.

Trakya'da başlayan Rum göçü bir süre sonra Gelibolu yarımadasında da görülmeye başlandı. Boğazların güvenliği açısından son derece önemli olan bu bölgedeki göç hareketine Osmanlı Hükümeti'nin engel olmadığı görülmektedir. Çünkü 22 Mayıs 1914 tarihinde Gelibolu Mutasarrıflığı'ndan gönderilen bir şifrede, liva dahilinde göç eden Bulgar'ın bulunmadığı, Rumlar hakkında tebliğ olunan talimatnameye uygun olarak muamele yapıldığı ve göç konusunda kendilerine kolaylık gösterildiği bildirilmekteydi¹⁰⁰.

Fener Rum Patrikhanesi, Trakya'daki Rum göçünün önlenmesi konusunda sık sık toplantılar yaptı. Rum göçünün önlenmesi konusunda Osmanlı Hükümeti nezdinde

⁹⁵ “Paskalya ve Rum Patrikhanesi”, **İkdam**, 19 Nisan 1914, no 6163, s.4; “Amalya'dan”, akt. **Ahenk**, 20 Nisan 1914, no 5404, s.3.

⁹⁶ “Trakya Muhacereti”, **Tanin**, 22 Nisan 1914, no 1914, s.1.

⁹⁷ “Yeni Bir Silah”, **Tanin**, 23 Nisan 1915, no 1914, s.1.

⁹⁸ “Muhacirlerin Miktarı”, **Sabah**, 24 Nisan 1914, no 8836, s.2; “Rum Muhacirleri”, **İkdam**, 24 Nisan 1914, no 6168, s.3. Jamanak gazetesinin Çorlu muhabirinin verdiği 24 Nisan 1914 tarihli bilgiye göre ise, Tekfurdağı ve Ereğli iskelelerinden toplam 2275 haneden 14305 Rum göç etmişti. “Rumların Muhacereti”, akt. **Ahenk**, 28 Nisan 1914, no 5411, s.3.

⁹⁹ “Sivas'ta Rum Muhacereti”, **Tanin**, 6 Mayıs 1914, no 1928, s.2.

¹⁰⁰ **DH.KMS**, 22/15.

girişimlerde bulunan Patrikhane, hükümet üzerinde baskı oluşturmak amacıyla başka yollara başvurmayı da denedi. Sen Sinod meclisi, metropolitlerden gelen rapor ve göçmenlerden gelen arzuhalleri görüştüktan sonra “düvel-i muazzama”ya bir muhtıra verilerek Trakya’daki göçün sebeplerinin anlatılmasına karar verdi. Söz konusu muhtırada göçmenlerin kendi istekleri ile göç etmedikleri ve Yunan propagandacılarının da göç hareketi üzerinde etkisi olmadığını anlatılması düşünüldü¹⁰¹. Bunun yanında Rum Patriki Yermanos Efendi, Rusya sefaretine giderek Rusya’nın İstanbul’daki büyükelçisi ile görüştü¹⁰². Rum Patriki Sen Sinod meclisinde yaptığı konuşmada, Rusya sefirinin kendisine verilen “Ortodoksluk hamisi” sıfatından “pek ziyade mağrur” olduğunu ve bu göç hareketinin önlenmesi için elinden geleni yapacağını söylediğini açıkladı¹⁰³.

Rum Patrikhanesi, Rum göçünün önlenmesi konusunda Osmanlı Hükümeti nezdindeki girişimlerinden sonuç alamayınca tekrar Sadrazam Sait Halim Paşa ile görüşülmesine karar verdi. Patrikhane tarafından oluşturulan heyet Sadrazam ile görüşerek kendisine Trakya Rumlarının durumu hakkında bir takrir verdi¹⁰⁴. Bunun yanında divan-ı harb-i örfide bulunan bazı tutukluların serbest bırakılması ile Rum unsuru aleyhinde yazı yazan bazı gazetelerin de uyarılmasını içeren başka bazı isteklerde de bulunuldu¹⁰⁵. Rum Patrikhanesi, Sultan Reşat’a da bir ariza sundu. Söz konusu arizada, 1856 tarihli hatt-ı hümayunda yer alan tüm unsurların can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması hakkındaki hüküm hatırlatılarak Trakya’daki ortodoks unsura yönelik uygulamaların fermanın hükümlerine aykırı olduğu belirtiliyordu. Bununla birlikte Rumlara karşı yapılan boykotajdan şikayet edilerek Trakya’daki Rum halkın silahlı çeteler nedeniyle göç etmek zorunda kaldığı ileri sürülüyordu. Ayrıca, 1853 tarihinde Sultan Abdülmecit zamanında Patrik IV. Yermanos’un, Rumlara karşı yapılacak herhangi kötü muameleyi Osmanlı padişahına bildirme emri aldığı hatırlatılmış ve bu nedenle Patrikhane heyetinin devlet menfaati adına Sultan Reşat’a baş vurulduğu

¹⁰¹ “Muhtıra Takdimi Rivayeti”, **Sabah**, 23 Nisan 1914, no 8835, s.3.

¹⁰² “Rum Patriki Rusya Sefarethanesinde”, **İkdam**, 24 Nisan 1914, no 6168, s.3.

¹⁰³ “Patrikhane’de”, **Tanin**, 25 Nisan 1914, no 1917, s.4.

¹⁰⁴ “Rum Patriki’nin Takriri”, **İkdam**, 24 Mayıs 1914, no 6198, s.4; “Rum Patrikhanesi Heyeti”, **Sabah**, 24 Mayıs 1914, no 8866, s.3.

¹⁰⁵ Rum Patriki’nin kendilerini şikayet etmesine kızan Tasvir-i Efkar gazetesi, Rum Patriki’ni sert bir şekilde eleştirmiştir. “Patrikhane’nin Ültimatomu!”, **Tasvir-i Efkar**, 26 Mayıs 1914, no 1090, s.4.

dile getirilmiştir¹⁰⁶. Yapılan bu görüşmelerin ardından Rum Patriki göçün yaşandığı yerlerde bulunan metropolitliklere, “*Muhaceretin men’i hakkında hükümet-i seniyye canibinden verilen mevaid-i mühimme üzerine ahaliyi teskin ederek mesken ve me’valarında kalmalarına gayret ediniz*” emrini verdi¹⁰⁷.

Rum göçünün önlenmesi konusunda Rum Patrikhanesi’nin yanı sıra Rum mebuslar da girişimlerde bulundular. Rum mebuslar Dahiliye Nezareti’ne giderek Talat Bey ile görüşmüşler ve kendisinden Trakya’daki göçün önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmasını istemişlerdir. Talat Bey Rum mebuslara verdiği cevapta, söz konusu bölgeye inceleme yapmak üzere mülkiye müfettişlerinden Ali Seydi Bey ile bir jandarma zabiti ve çeşitli memurlardan oluşan bir heyetin gönderileceğini, göçün önlenmesi konusunda hükümetçe gerekli önlemlerin alınacağını bildirdi¹⁰⁸.

Osmanlı ülkesinden Yunan topraklarına doğru yaşanan göç hareketi, Yunan kamuoyunda tepki yarattı. Yunan kamuoyu Rum göçünden Osmanlı Hükümeti’ni sorumlu tutmaktaydı. Yunan basını Trakya’dan yaşanan Rum göçü hakkında halkı heyecana getiren yazılar yayımlamakta ve Yunan Hükümeti’ni harekete geçmesi konusunda baskı altına almaktaydı¹⁰⁹. Hatta bazı gazeteler Osmanlı Devleti ile ilişkilerin kesilmesini ve savaş açılmasını Yunan Hükümeti’ne teklif ediyorlardı¹¹⁰. Bununla birlikte Selanik’te, çoğu Türkiye’den göçen Rumlar ve Yunanlıların katıldığı bir miting yapıldı. Bu mitingde henüz Makedonya’dan göç etmemiş olan Türk ve Müslümanların Yunan topraklarından çıkarılarak arazi ve emlaklerinin Edirne’den gelen ve gelecek olan Rumlara verilmesi istendi¹¹¹. Yunan kamuoyundan gelen baskılar üzerine Yunan Hükümeti, Osmanlı ülkesinden yaşanan göç hareketi konusunda önlemler alma yoluna gitti.

Yunanistan’ın İstanbul’daki büyükelçiliği tarafından 23 Mart 1914 tarihinde Osmanlı Hükümeti’ne bir muhtıra verildi. Söz konusu muhtırada Yunan Hükümeti’nin idareleri altında bulunan Müslüman halka iyi davrandığı, Yunan memurlarının İslam

¹⁰⁶ “Rum Patriki’nin Arızası”, **Tanin**, 27 Mayıs 1914, no 1949, s.3; “Ariza-i İstirhamiye”, **Sabah**, 26 Mayıs 1914, no 8868, s.4.

¹⁰⁷ “Trakya Muhacereti”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Nisan 1914, no 1060, s.2; “Amalya’dan”, akt. **Ahenk**, 26 Nisan 1914, no 5409, s.3.

¹⁰⁸ “Dahiliye Nezareti’nde”, **Sabah**, 31 Mayıs 1914, no 8873, s.3.

¹⁰⁹ “Yunan Hazırlanıyor”, **Sabah**, 17 Mayıs 1914, no 8859, s.2.

¹¹⁰ “Muhaceret Meselesi”, **Tanin**, 29 Nisan 1914, no 1921, s.2.

¹¹¹ “Selanik’te Bir Miting”, **Tasvir-i Efkâr**, 29 Nisan 1914, no 1063, s.4.

halka karşı son derece sevecenlikle yaklaştığı ve her türlü şikayetlerinin dikkate alındığı iddia olunmakta ve son zamanlarda yaşanan Müslüman göçünün dışardan gelen teşvikler sonucunda gerçekleştiği dile getirilmekteydi. Buna karşın Osmanlı Devleti'nde Hristiyan halka karşı aynı şekilde davranılmadığı iddia olunmakta ve tüm Osmanlı ülkesinde uygulanan boykotajın yanı sıra Trakya'da yaşanan göç hareketinden şikayet edilmekteydi¹¹².

Yunan Hükümeti, Osmanlı topraklarından göç eden Rumlara çeşitli zamanlarda maddi yardımda bulundu¹¹³. Yunanistan, Osmanlı ülkesinde yaşanan göç hareketinin, Türk ve Müslümanların Hristiyan halka karşı yaptıkları baskının sonucunda gerçekleştiğini Avrupa kamuoyuna anlatarak, “düvel-i muazzama”yı kendi yanına çekmeye çalışıyordu.

Rum göçünün artması üzerine Yunanistan'ın İstanbul'daki büyükelçisi Panas, Babıali'ye giderek Sadrazam Sait Halim Paşa'ya yaşanan Rum göçünden şikayet etti. Sadrazam ise kendisine Rum göçünün önlenmesi konusunda gerekli önlemlerin alınacağını söyledi¹¹⁴. Bunun yanında Yunanistan'ın büyük devletlerin başkentlerinde bulunan elçileri, “düvel-i muazzama”nın Trakya Rumları lehinde olmak üzere Osmanlı Devleti nezdinde müdahalesini talep etti¹¹⁵. Ancak bu girişiminde başarılı olamayan Yunan Hükümeti, dış ülkelerdeki elçilerine Trakya olaylarını büyük devletler nezdinde protesto etmeleri ve bu olayların Osmanlı-Yunan uzlaşmasına engel olduğunu belirtmeleri konusunda emir verdi¹¹⁶.

2- Osmanlı Hükümeti Tarafından Trakya'daki Rum Göçü Karşısında Alınan Önlemler

Rum göçünün başlamasının ardından Osmanlı Hükümeti, vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen yazılarla göç hareketini yönlendirmeye çalıştı. Ayrıca, göç

¹¹² **DH.KMS**, 63/56.

¹¹³ “Trakya Rumları İçin”, **Sabah**, 19 Nisan 1914, no 8831, s.2.

¹¹⁴ “Mösyö Panas'ın Müracaatı”, **Sabah**, 24 Nisan 1914, no 8836, s.2.

¹¹⁵ “Yunanistan'ın Müracaatı”, **Sabah**, 29 Nisan 1914, no 8841, s.2.

¹¹⁶ “Yunanın Protestosu”, **Sabah**, 22 Mayıs 1914, no 8864, s.2.

sırasında Rum halka yönelik kötü davranışların önlenmesi amaçlandığı gibi göç eden Rumlardan kalan eşyaların muhafazasına da önem verilmekteydi.

Osmanlı Hükümeti genel olarak yaşanan Rum göçüne engel olmamıştır. Osmanlı Hükümeti'nin göç etmek isteyen Ortodoks Rumlara engel olmazken Katolik Rumların göçüne engel olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Dahiliye Nazırı Talat imzasıyla Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede “*Malkara'nın Davutili, Paşaköy karyelerinde bulunan Rum Katoliklerinin de tevahhuş etmekte oldukları anlaşıldı. Kendileri Katolik olmalarına nazaren teskin ve tatmin edilerek hicretlerine mümanaat olunması*” istenmekteydi¹¹⁷.

Osmanlı Hükümeti, göç sırasında özellikle Rumlara yönelik Müslüman halktan herhangi bir saldırının meydana gelmesini önlemeye çalıştı. Bu bakımdan Rum Patrikhanesi'ne çeşitli yerlerden gelen şikayetler dikkate alınarak istenmeyen durumlar önlenmeye çalışıldı. Örneğin, Kestanbolu'nun civar Müslüman köyleri tarafından muhasara edilerek Hristiyanların emval ve eşyalarının yağma edildiğine dair Mürefte'den Patrikhane'ye gönderilen telgrafname üzerine, Edirne Vilayeti'nden mevcut durumun acele olarak bildirilmesi istendi¹¹⁸. Ayrıca Çorlu Metropolitisi Hristomos ve Patrikhane memuru Silifke Piskoposu Yermanos imzalarıyla Silivri'den Rum Patrikhanesi'ne gönderilen bir telgrafnamede, Mürefte, Şarköy ve Çatalca'da göç etmeleri konusunda Rumlara baskı yapıldığı ileri sürülmekteydi. Bunun üzerine Edirne Vilayeti ile Çatalca Mutasarrıflığı'ndan söz konusu iddialar hakkında durumun bildirilmesi istendi. Edirne Vilayeti'nden gönderilen cevapta Patrikhane temsilcilerinin iddiaları tek tek ele alınarak Rumlara yönelik baskı iddialarının gerçek dışı olduğu bildirilmekteydi¹¹⁹. Benzer şekilde Edirne Vilayeti'nin çeşitli mevkilerinde ve özellikle de Vize kazasında Rumlara yönelik baskı yapıldığı şeklindeki Rum Patrikhanesi'nin iddiaları üzerine Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazı ile konu hakkında gerekenin yapılması istendi¹²⁰.

Göç sırasında Osmanlı Hükümeti tarafından dikkat edilen bir diğer nokta da Rum göçmenlere ait eşyaların birtakım kişilerin eline geçmesinin önlenmesi idi. Çünkü,

¹¹⁷ **DH.ŞFR**, 40/100; **DK.KMS**, 19/40.

¹¹⁸ **DH.ŞFR**, 40/71.

¹¹⁹ **DK.KMS**, 19/55.

¹²⁰ **DH.H**, 24/20.

göç hareketi başladığı zaman Rum göçmenler bir daha geri dönmeyi düşünmedikleri için menkul ve gayr-i menkul mallarını satmaya çalışmaktaydılar. Satış işleminin kısa sürede gerçekleşmesi gerektiği için muhacirler, sahip oldukları malları değerinin çok altında elden çıkarmak zorunda kalmaktaydılar. Bu durumun farkında olan bazı kişiler ise düşük fiyatlarla Rum göçmenlerin mallarına sahip olmaya çalışmaktaydı. Osmanlı Hükümeti hem göçmenlere ait malların düşük fiyatlarla satılmasını önlemek hem de Rumeli'den gelecek Müslüman muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ihtikar derecesine varmış olan alım satım işlemlerine engel olmaya çalışmaktaydı.

Bu konuda Çatalca Mutasarrıflığı'na gönderilen bir şifrede, hicret eden Rumların hayvanlarını ucuz fiyatla sattıkları ve bunların muhtekirlerin eline geçtiğinin anlaşıldığı belirtilmekteydi. Aynı yazıda Müslüman göçmenlerin ihtiyaçları dikkate alınarak vurgunculuğun önlenmesi ve hayvanların tercihen muhacirler için satın alınmasının gerekli olduğu bildirilmekteydi¹²¹. Dahiliye Nazırı Talat imzasıyla Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede ise “*Yunanistan'a hicret eden Rumlar çift hayvanlarını yok bahasına elden çıkarıyorlar imiş. Sahih ise muhacirin için iştirası hakkındaki mütalaaları mercudur*” denmekteydi¹²². Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir başka şifrede ise, Rum göçmenlere yapıldığı iddia olunan taarruzların önlenmesi ve Rumların terk edecekleri kiliselerin muhafazasının sağlanması isteniyordu¹²³.

Hayvanlarını elden çıkarmalarına rağmen daha sonra göç etmekten vazgeçen bazı Rumlar ile Müslüman vatandaşlar arasında sorunlar çıkmaktaydı. Çünkü bazı kimseler göç etmekten vazgeçen Rumlara hayvanlarını iade etmeye yanaşmamaktaydılar. Çatalca'nın bazı köylerinde yaşayan Rumlar tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen iki ayrı telgrafta hayvanlarının ellerinden alındığı ve Müslüman komşularının hayvanlarını iade etmeye yanaşmadıkları belirtilmekte, köylü olmaları nedeniyle hayvansız iş yapamayacaklarından yardıma muhtaç bir durumda oldukları dile getirilmekteydi. Çatalca Mutasarrıfı da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Rumların göçü sebebiyle hayvan alım satımında ihtikar derecesini bulan durumlar yaşandığı, ancak hayvanların büyük kısmının alınarak sahiplerine iade edildiğini belirtmekte ve hayvanları

¹²¹ DH.ŞFR, 40/160.

¹²² DH.ŞFR, 40/81.

¹²³ DH.ŞFR, 40/38.

iade etmeyen kişiler hakkında ne tür uygulama yapılması gerektiğini sormaktaydı. Dahiliye Nezareti tarafından verilen cevapta ise, bu kişiler hakkında “...*idareten muamele ifası gayr-i caiz olduğundan bu gibilerin muhakemeye tevdiyle haklarında sadır olacak hükm ü karara göre muamele ifası muktezidir*” denmekteydi¹²⁴.

Göç eden Rumların boşalttıkları evlere Osmanlı Hükümeti tarafından Rumeli’den göç eden Müslüman muhacirler yerleştirilmeye çalışılmaktaydı. Balkan Savaşları’ndan siyasal ve ekonomik bakımdan büyük yara alan Osmanlı Devleti, kitlesel boyutlardaki bu göç hareketinin ekonomik sonuçlarını kaldırabilecek durumda değildi. Bu nedenle Müslüman göçmenler Rum muhacirlerin boşalttıkları yerleşim yerlerine iskan edilmeye çalışıldı. 13 Nisan 1914 tarihinde İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti’nden Karesi Mutasarrıflığı’na gönderilen bir şifrede Selanik’ten gelen göçmenleri yerleştirmek için Rum ve Bulgarlarca boşaltılmış olan evlerin sayısının bildirilmesi isteniyordu¹²⁵. İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti’nden İzmit Mutasarrıflığı’na gönderilen bir başka şifrede ise, Selanik’e gitmek isteyenlere engel olunmaması ve yerlerine muhacir yerleştirmek için mevkillerinin bildirilmesi isteniyordu¹²⁶. Yine İzmit Mutasarrıflığı’na gönderilen bir başka şifrede Yunanistan’a gidenlerden boş kalan arazi ve hanelere daha önce belirtildiği şekilde muhacir iskanına devam edilmesi isteniyordu¹²⁷. Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından Aydın Vilayeti’ne gönderilen bir şifrede Venizelos’un teklifi üzerine Makedonya’daki Müslüman ahali ile Aydın Vilayeti’ndeki Rumların karşılıklı olarak mübadele ve hicretlerinin esas itibarıyla kararlaştırıldığı belirtilmekteydi. Ancak mübadele için gerekli komisyonun kurulmasının zaman alacağı belirtilerek Sadrazam Paşa ile kararlaştırıldığı şekilde Müslüman göçmenlerin sahilden içeriye doğru Rum köylerine misafir edilmeleri, buna karşın güvenliğin sağlanması için köylerde jandarma bulundurulması isteniyordu¹²⁸. Dahiliye Nezareti’nden İzmir Valisi Rahmi Bey’e gönderilen bir başka şifrede ise Rum muhacirler hakkında daha önceki emre göre davranılması istenmekte ve muhacirlere karşı suikasta bulunulmamasına dikkat edilmesi vurgulanmaktaydı¹²⁹.

¹²⁴ DH.EUM.EMN, 74/4.

¹²⁵ DH.ŞFR, 39/222.

¹²⁶ DH.ŞFR, 39/223.

¹²⁷ DH.ŞFR, 40/187.

¹²⁸ DH.ŞFR, 41/37.

¹²⁹ DH.ŞFR, 41/52.

Osmanlı Hükümeti, Yunanistan'ın Trakya'da yaşanan Rum göçünü uluslararası alanda kendisine karşı bir koz olarak kullanmaya başlaması üzerine Rum göçüne karşı daha ciddi önlemler almaya çalıştı. Öncelikle Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne karşı bir tepkinin oluşmasını önlemek için basında çıkan gerçek dışı haberleri yalanlamaya çalıştı. Neue Freie Presse gazetesinde Yunan çevreleri tarafından yayımlanan ve Trakya'daki Rum göçünü Osmanlı Devleti'nin yaptığı baskı ve zulme bağlayan yazıya karşılık aynı gazeteye Osmanlı çevreleri tarafından savunma yazısı gönderildi¹³⁰. Benzer şekilde Trakya'da yaşanan göç hareketini Osmanlı memurlarının baskısına bağlayan Londra'daki İngiliz-Yunan Cemiyeti'nin bir gazetede yayımlanan yazısı üzerine Osmanlı Cemiyeti katibi Sör Benet tarafından aynı gazetede tekzip yazısı yayımlandı¹³¹. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçiliği, Fransız gazetelerine verdiği tebliğname ile Yunanistan'da bulunan Müslümanlara karşı yapılan baskılara Fransız kamuoyunun dikkatini çekmeye çalıştı. Bu tebliğnamede; bir sene içinde 200 binden fazla Müslümanın Makedonya'dan göç ettiği vurgulanmakta ve İstanbul'dan giden gizli memurların Müslüman göçünü teşvik ettikleri şeklindeki iddialar yalanlanmaktaydı. Yunanistan tarafından Müslümanların göçü hakkında alınan önlemler hakkında ise şu yorum yapılmaktaydı: *“İslamları Makedonya'da kalmağa sevk için Atina kabinesinin güya ittihaz ettiği tedabire gelince bu tedabir sırf hayali değilse ne gibi şeyler olduğu cay-ı sualdir”*¹³².

Osmanlı Hükümeti, bir yandan Trakya'dan yaşanan Rum göçünün herhangi bir baskı sonucunda gerçekleşmediğini Avrupa kamuoyuna anlatmaya çalışırken bir yandan da dikkatleri Makedonya'da Müslümanlara yapılan baskı ve zulme çekmeye çalışmaktaydı. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Gaip Kemali Bey, Yunan basınına yaptığı açıklamalarla Yunanistan'da kalan Müslüman azınlığın yaşadığı sıkıntıları dile getiriyordu. Galip Kemali Bey asıl baskının Trakya'da değil, Makedonya'da yaşandığını, Müslümanların din ve namuslarına taarruz edildiğini, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşmanın uygulanmadığını, özel eşyaların korunmasına uyulmadığını ve Müslümanların camilerine saldırıda

¹³⁰ “Muhaceret Meselesi”, **Sabah**, 5 Mayıs 1914, no 8847, s.2.

¹³¹ “Tekzib-i İsnadat”, **Tanin**, 10 Mayıs 1914, no 1932, s.3.

¹³² “Makedonya Mezalimi”, **Sabah**, 12 Mayıs 1914, no 8853, s.2; “Rıfat Paşa'nın Tebligatı”, **Tanin**, 12 Mayıs 1914, no 1934, s.1.

bulunulduğunu belirtmekteydi¹³³. Ayrıca Osmanlı Devleti, daha önce de belirtildiği gibi, Makedonya’da Müslüman azınlığa yapılan baskılarla ilgili olarak büyük devletlere bir muhtıra vermiştir. Bu muhtırada Yunanistan’da kalan Müslüman azınlığa yapılan baskılar anlatılmış, yapılan başvurulara rağmen Yunan Hükümeti tarafından gerekli önlemlerin alınmadığı belirtilmiştir¹³⁴.

Yabancı ülke vatandaşlarına ait bazı gazeteler de Osmanlı Hükümeti’nin bu konudaki görüşlerini paylaşmaktaydı. İstanbul’da yayımlanan Levant Herald gazetesi, Trakya’dan kendi istekleri ile göç eden on beş bin Ruma karşılık Makedonya’dan Anadolu’ya üç yüz bin Müslümanın geldiğini belirtmekteydi. Ayrıca gazete, Trakya’dan giden Rumların bütün eşyalarını götürmelerine ve Yunan Hükümeti tarafından nerede iskan edileceklerine dair ellerinde belgeler olmasına rağmen, Makedonya’dan gelen Türklerin çıplak bir halde ve ellerinde hiçbir şey olmadan geldiğini dile getirmekteydi. Levant Herald gazetesi, bu nedenle iki göç hareketi arasında Türklerin zararına olmak üzere büyük bir orantısızlık olduğunu vurgulamaktaydı¹³⁵.

Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin Yunanistan’a karşı izlediği politikada “mukabele-i bi-l-misl” ilkesini benimsediği anlaşılmaktadır. Örneğin, bazı kişisel işlerini yoluna koymak amacıyla Kavala’ya giden Kırkkilise mebusu Rıza Bey, Yunan Dahiliye Nezareti’nin emriyle herhangi bir sebep yokken sınır dışı edilmişti. Bunun üzerine Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından 13 Nisan 1914 tarihinde İzmir Vilayeti’ne gönderilen bir şifrede, Yunanlıların bu hareketine misilleme olmak üzere Yunan vatandaşı olan beş kişinin hemen sınır dışı edilmesi istendi¹³⁶. Osmanlı Devleti’nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey İzmir’deki bir Rum gazetesine yaptığı açıklamada, Rıza Bey’in sınır dışı edilmesi nedeniyle İzmir’deki bazı Yunanlıların da sınır dışı edilmesinin muhakkak olduğunu belirtti. Galip Kemali Bey ayrıca, gelen bir soru üzerine Osmanlı ülkesinde Rumlara karşı uygulanan boykotun aslında boykotaj mahiyetinde olmadığını, bu hareketin Müslümanlardaki milli uyanışı gösterdiğini belirtmiştir¹³⁷.

¹³³ “Rumca Gazetelerden”, **İkdam**, 28 Nisan 1914, no 6172, s.3.

¹³⁴ “Muhtıra Takdimi”, **Sabah**, 3 Mayıs 1914, no 8845, s.1; “Babialinin Muhtırası”, **İkdam**, 3 Mayıs 1914, no 6177, s.3; “Hükümet-i Osmaniye - Yunanistan”, **Tasvir-i Efkâr**, 3 Mayıs 1914, no 1067, s.1.

¹³⁵ **Sabah**, 26 Nisan 1914, no 8838, s.2.

¹³⁶ **DH.ŞFR**, 39/221.

¹³⁷ “Galip Kemali Bey’in Beyanâtı”, **İkdam**, 28 Nisan 1914, no 6172, s.3; “Galip Kemali Bey’in Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 28 Nisan 1914, no 1062, s.3.

Osmanlı ülkesindeki Rumların kendilerine yapılan baskılar sonucu göç ettiğine dair haberleri, yalnızca Osmanlı Hükümeti tezip etmemiş, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti de bu tür haberlere karşı çıkmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin katib-i umumisi Mithat Şükrü Bey, Osmanischer Lloyd gazetesine Rum göçü hakkında şu açıklamayı yapmıştır: *“Hükümetin Rumları muhacerete icbar ettiğine dair bazı gazetelerin vuku’ bulan neşriyatı külliye bi-asıl ve esastır. Hükümet Rumları muhaceretten vazgeçirmek ve ita-yı nesayih etmek üzere Edirne Valisi’ne emr vermiştir... Babıali Osmanlı memurinden hiçbirinin Rumlara karşı mezalim ve tehdidatta bulunduğu zannetmemektedir... Esasen muhacirinin limanlara zaman-ı muvasalatlarındaki halleri bu yolda bir taziyik icra edilmediğini göstermektedir. Tekfurdağı ve Ereğli’ye gelenler artık Yunanistan eline geçen Makedonya’ya gideceklerinden dolayı beyan-ı memnuniyet etmektedirler”*¹³⁸.

Dahiliye Nazırı Talat Bey de Rum göçü konusunda İstanbul gazetesine yaptığı açıklamada, Rum göçünün Osmanlı Hükümeti ile ilişkilendirilmesine karşı çıkmaktaydı. Talat Bey Rum göçünün Balkan Savaşı'nın sonucunda başlayan propagandaların bir neticesi olduğunu, Ortodoks halka Makedonya'nın bir “arz-ı mev’ud” olarak anlatıldığını belirtmekteydi. Rum göçünün artmasında memurların hiçbir etkisinin olmadığını belirten Talat Bey sözlerinin devamında şunları söylemekteydi: *“Bu propaganda diğer cihetlerde de icra ediliyor. Biz, buna karşı ne yapabiliriz? Bunda bize atf-ı kusur edebilecek ne vardır? Parlak vaatlerle iğfal edilen Ortodoks Hristiyanların kendi arzuları ile başka cihetlerde servet taharrisine gitmelerinden dolayı aleyhimize türlü türlü müftereyatta bulunması muhakk midir?”*. Talat Bey ayrıca, Rum göçünü incelemek için bizzat bölgeye gideceğini ve orada Edirne Valisi Hacı Adil Bey ile görüşeceğini de açıklamıştır¹³⁹.

Dahiliye Nazırı Talat Bey röportajında da belirttiği gibi Rum göçünü incelemek üzere Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbolat Bey ile birlikte Çorlu’ya gitmiştir. Talat Bey’in Rum göçünün sebeplerini incelemek amacıyla Çorlu’ya yaptığı gezinin sonuçları, Matbuat-ı Dahiliye Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından basına da açıklandı.

¹³⁸ “Mithat Şükrü Bey’in Beyanâtı”, **Sabah**, 22 Nisan 1914, no 8834, s.2; “Rum Muhacirleri Hakkında Mithat Şükrü Bey’in Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkar**, 22 Nisan 1914, no 1056, s.2.

¹³⁹ “Muhaceret Meselesi Talat Bey’in Beyanâtı”, **İkdam**, 25 Nisan 1914, no 6169, s.3; “Talat Bey’in Beyanâtı”, **Sabah**, 25 Nisan 1914, no 8837, s.2-3.

Buna göre Rum göçünün sebepleri şöyle açıklanmaktaydı: “ *Rumların Edirne Vilayeti dahilinde mecmuu takriben on iki bine baliğ olan asker firarilerinin Yunanistan’a iltica ve teşvikimiz mektuplarla ailelerini oraya davet etmeleri ve evleri tahrip edilen İslam köylülerin yine Rumların şehadeti ile hukuk-i şahsiyelerini bilmuhakeme istihsale teşebbüs etmeleri hetk-i ırz fazahatında bulunanların afv-ı umumiden istifade edememeleri hasebiyle endişe-i mahkumiyetleri ve şena’atkarane taarruzata duçar edilmiş olan İslam komşularının hissiyat-ı intikamcuyanesinden tevahhuş etmeleri Makedonya ve arazi-i metruke-i saireden hicret eden ahali-i İslamiye’nin memleketlerinde bırakmış oldukları emlak ve servete sahip olmak hususatını tahayyül etmeleri harb ve istila zamanında düşman ile tevhid-i hareket eden Rumların Edirne’nin istirdadı üzerine Yunanistan’a firar ile oralarda yerleşmelerinden ibaret bulunduğu anlaşılmıştır*”. Bunun yanında Rum göçünün ilk olarak Edirne’ye bağlı köylerde münferiden başladığı, bu şekilde gidenlerin mahalli hükümete başvurarak bütün ilişkilerini kestikten sonra İstanbul, Tekfurdağı gibi iskelelerden gittiği belirtilmekteydi. Köy olarak topluca hicretin ilk olarak Saray kazasına bağlı Yovanni köyünde başladığı, tüm göç hareketi sırasında bir iki yaralama olayı dışında hiçbir yerde baskı sonucu gerçekleşen bir olay yaşanmadığı belirtilmekteydi. Ayrıca, Edirne’den 25 binden fazla kişinin göç ettiği, hiçbir yerde yağma ve gasp olaylarının yaşanmadığı, bir iki yerde ihtikar derecesinde hayvan alım satımı olmuşsa da buna memurların engel olduğu, Müslüman göçmenlerin Rumların göçünde etkileri olmadığı dile getirilmekteydi¹⁴⁰. Osmanlı basınına ayrıca, Rum göçünün temel sebeplerinden olan firarilerin ailelerine yazmış oldukları mektuplardan biri de verilmişti. Söz konusu mektupta firari Rum, ailesini Yunanistan’a gelmeye ikna etmeye çalışmaktaydı¹⁴¹.

Talat Bey Çorlu’da iken Rum göçünün önlenmesi konusunda birtakım kararlar da almıştır. Talat Bey tarafından göç hakkında alınan önlemler şunlardır¹⁴²:

1- Halen köylerinde hareket etmemiş olanların hicretine izin verilmemesi,

¹⁴⁰ “Talat Bey’in Seyahati”, **Sabah**, 27 Nisan 1914, no 8839, s.2; “Muhaceret Meselesi”, **İkdam**, 27 Nisan 1914, no 6111, s.1; “Trakya Muhacereti Hakkında”, **Tanin**, 27 Nisan 1914, no 1919, s.1.

¹⁴¹ “Yunanistan’a İltica Eden Firarilerin Ailelerine Oraya Davet İçin İrsal Etmiş Oldukları Mektuplardan Birinin Suretidir”, **Sabah**, 27 Nisan 1914, no 8839, s.2; **İkdam**, 27 Nisan 1914, no 6111, s.1; **Tanin**, 27 Nisan 1914, no 1919, s.2.

¹⁴² “Dahiliye Nazırı Bey Efendi Tarafından Çorlu’da 12 Nisan Tarihinde İttihaz Buyurulan Mukarrerat”, **Sabah**, 27 Nisan 1914, no 8839, s.2; **İkdam**, 27 Nisan 1914, no 6111, s.1; **Tanin**, 27 Nisan 1914, no 1919, s.1-2.

2- Ahalinin Rum köylerini hicrete sevk etmelerine kesinlikle engel olunması ve müdahalelerinin derecesine göre cezalandırılmaları,

3- Hayvanların alım ve satımında ihtikar derecesini bulan işlemlere hükümetin engel olması,

4- Kendi isteği ile göç etmekte ısrar edenlerin toplu olarak değil de münferiden göç etmelerine izin verilmesi, ayrıca bu kişilerin hükümetten belge almak koşuluyla ancak Tekfurdağı iskelesinden vapura binebilmelerinin sağlanması,

5- Midye ve Ereğli gibi iskelelere kesinlikle muhacir almak üzere vapur uğratılmaması ve bu iskele memurlarının göçe engel olmaları.

Talat Bey'in aldığı önlemlerin yanı sıra Edirne Vilayeti de Rum göçü hakkında birtakım kararlar almış ve bunlar da mülhakata bildirilmişti. Buna göre göç etmek niyetinde olan Rumların eşyalarını zorla veya ucuz şekilde almaya çalışanlara, Rumları telaşa düşürerek göç etmelerine sebep olanlara, çeteler oluşturarak güvenliği bozanlara, silahlı olarak dolaşanlara izin verilmeyecekti. Ayrıca jandarmalardan gezici birlikler oluşturulacak ve bu birlikler alınan kararların uygulanmasını sağlamaya çalışacaktı¹⁴³.

Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey ile Yunan Başbakanı Venizelos arasında nüfus mübadelesi konusunda görüşmelerin yapıldığı 1914 yılının mayıs ayında Osmanlı Hükümeti, Rum göçünün yapılan baskılar sonucunda gerçekleştiğine dair bir izlenim oluşmamasına dikkat etti. İlgili yerlere gönderilen emirlerle Rum göçünün daha önce alınan kararlara uygun şekilde gerçekleştirilmesine çalışıldı. 26 Mayıs 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, hicrete hazırlanan Rumların ikna edilerek köylerine dönmeleri ve bundan böyle hiçbir şekilde muhacerete izin verilmemesi isteniyordu¹⁴⁴. Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir başka yazıda ise, "*Kat'iyyen tazyik görmediklerine kanaat ederseniz azimetlerine müsaade ediniz*" denilmekteydi¹⁴⁵.

Nüfus mübadelesi konusunda Yunanistan ile yapılan görüşmeler sürecinde Osmanlı Hükümeti, Rum göçünü önlemek konusunda daha ciddi önlemler almakta,

¹⁴³ "Edirne Vilayeti'nden Mülhakata Vuku Bulan Tebligat-ı Umumiyenin Suretidir", **Sabah**, 27 Nisan 1914, no 8839, s.2; **İkdam**, 27 Nisan 1914, no 6111, s.1; **Tanin**, 27 Nisan 1914, no 1919, s.2.

¹⁴⁴ **DH.ŞFR**, 41/78.

¹⁴⁵ **DH.KMS**, 19/52.

alınan kararlar uygulanmadığında ise görevinde ihmali görülen memurları sert şekilde uyarmaktaydı. Bu konuda 26 Mayıs 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti ile Çatalca ve Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflıkları'na gönderilen bir şifrede Rum halkı göç ettirmek amacıyla Rumlara baskı yapıldığına dair Patrikhane'ye haberler geldiği belirtilmekteydi. Rum halka yönelik bu tür davranışların kesinlikle uygun olmadığı belirtilerek "... *badema böyle bir vaka zuhurunda mahallin en büyük mülkiye ve zabıta memurlarının bir daha hizmet-i devlette istihdam olunmamak şartıyla azlleri mukarrer bulunduğu bilinerek ana göre hareket olunması ve Rum ahalinin hicretlerine zinhar mahal ve imkan bırakılmaması*" istenilmekteydi¹⁴⁶. Dahiliye Nezareti tarafından aynı merkezlere gönderilen ek şifrede ise, Rum köylerine karşı her ne şekilde olursa olsun saldırıda bulunanların yakalanarak divan-ı harbçe yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilmeleri isteniyor, görevinde ihmali görülen memurların cezalandırılacağı da tekrarlanıyordu¹⁴⁷.

Osmanlı Hükümeti'nin aynı dönemde Makedonya'dan gelen Müslüman göçmenleri Rum köylerine yerleştirme politikasından vazgeçtiği de anlaşılmaktadır. 2 Haziran 1914 tarihinde Aydın Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, "*Venizelos'la başlayan müzakere neticesine intizaren Yunan idaresi tahtında bulunan mahallerden hicret etmemiş olan İslam muhacirininin Rum köylerine yerleştirilmemesi*" istenilmekteydi¹⁴⁸. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından 4 Haziran 1914 tarihinde birçok vilayet ve mutasarrıflığa gönderilen şifrede ise, "*Rum köylerine şimdilik muhacir iskanından sarf-ı nazar edilmesi tavsiye-i hususiye-i sadaretpenahi üzerine tebliğ olunur*" denmekteydi¹⁴⁹. 6 Haziran tarihinde Aydın Vilayeti'ne gönderilen şifrede ise, "*Kariben mübadele resmen başlayacağından gidenlerin tesri'i ve diğer yerlere zinhar teşmil edilmemesi*" bildirilmekteydi¹⁵⁰. Karesi Mutasarrıflığı'na gönderilen bir şifrede ise göçün kesinlikle önlenmesi, göç etmek isteyenlerin köylerine iade edilmeleri ve bu konuda herhangi bir olayın meydana gelmesine engel olunması istenilmekteydi¹⁵¹.

¹⁴⁶ **DH.ŞFR**, 41/85.

¹⁴⁷ **DH.ŞFR**, 41/91.

¹⁴⁸ **DH.ŞFR**, 41/141.

¹⁴⁹ Bu emir, Aydın, Trabzon, Kastamonu, Adana, Hüdavendigâr vilayetleri ile İzmit, Bolu, Canik, Karesi, Teke, Menteşe ve Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflıkları'na gönderilmiştir. **DH.ŞFR**, 41/159.

¹⁵⁰ **DH.ŞFR**, 41/175.

¹⁵¹ **DH.ŞFR**, 41/171.

Osmanlı Hükümeti tarafından alınan bu önlemlerin yanı sıra, Trakya'daki durumu teftiş etmek için mülkiye müfettişlerinden Ali Seydi Bey'in başkanlığında iki askeri memurun da bulunduğu bir komisyon oluşturuldu. Bu heyete Trakya'yı gezerek gördüklerini rapor halinde Dahiliye Nezareti'ne bildirme görevi verildi¹⁵². Alınan bu önlemler ile Trakya'dan Yunanistan'a doğru yaşanan Rum göçü 1914 yılının haziran ayının başında durma noktasına geldi. Rum Patrikhanesi'ne metropolitler tarafından gönderilen telgrafnamelerde de Rum göçmenlerin tekrar evlerine yerleştirilmeye başlandığı bildirilmekteydi¹⁵³. Rum göçü hakkında ortak bir toplantı düzenleyen Rum Patrikhanesi'nin ruhani ve cismani meclislerinde de Osmanlı Hükümeti tarafından alınan önlemler ile göçün önünün alınmak üzere olduğu haberi memnuniyete yol açmıştı¹⁵⁴.

3- Rum Göçünün Osmanlı Basınındaki Yansımaları

Osmanlı basını Trakya'da Rum göçünün başlamasının ardından olaya yakın ilgi gösterdi. Gazetelerde yayımlanan makalelerde genellikle Trakya'da yaşanan Rum göçü ile Makedonya'dan yaşanan Müslüman göçü kıyaslanmış ve Osmanlı Hükümeti'nin Rum göçü hakkında aldığı önlemler desteklenmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen yayın organlarından Tanin gazetesi, Rum göçünün Osmanlı Hükümeti ve İttihatçılar ile ilişkilendirilmesine karşı çıkmış ve hükümet politikalarına destek olmuştur. Tanin'e göre devletlerin sınırlara yönelik politikalarında bazı noktalara dikkat etmesi, bazı mahzurları zararsız hale getirmesi her devlette uygulanan tedbirlerdendi. Ancak, Trakya'da yaşayan Rumlar Osmanlıları bu şekilde rahatsız edebilecek bir durumda değildiler. Bu nedenle de Rum göçünde hükümetin bir etkisi olmamıştı. Tanin'e göre Trakya'daki göç hareketi, Makedonya bölgesinde Yunanistan tarafından uygulanan siyasetin bir tamamlayıcısı idi. Çünkü Makedonya'yı gelecekte savunamayacaklarını düşünen Yunanlılar, bir yandan bölgede

¹⁵² "Trakya Rumları", **Sabah**, 3 Haziran 1914, no 8876, s.3.

¹⁵³ "Muhacirler Meselesi", Tahidromos gazetesinden akt. **İkdam**, 31 Mayıs 1914, no 6205, s.2.

¹⁵⁴ "Rum Patrikhanesi'nde", **Sabah**, 31 Mayıs 1914, no 8873, s.3.

yaşayan Müslüman unsuru baskı ve zulümler ile göç ettirmeye çalışırken bir yandan da Trakya'daki Rum unsuru Makedonya'ya yerleştirmek için hicrete teşvik ediyorlardı¹⁵⁵.

Talat Bey'in Çorlu gezisi ile Rum göçünün gerçek sebebinin ortaya çıktığına değinen Tanin gazetesi, Yunan çevrelerinin ve basınının Avrupa kamuoyunu Osmanlılara karşı kandırmaya çalıştığını belirtiyordu. Rum göçünü en fazla destekleyenlerin Rum asker firarileri olduğuna değinen Tanin, rahat bir şekilde ülkede yaşayan Rumların vatan savunması zamanı geldiğinde görevden kaçarak Yunanistan'a sığındıklarını, göçün en büyük sebebinin ise hırs ve açgözlülük olduğunu dile getiriyordu. Tanin'e göre Makedonya Müslümanları evlerinden, topraklarından kovulurken Edirne Vilayeti'ndeki Rumlara bu facialar birer destan gibi anlatılıyor ve onların Makedonya'ya göçleri destekleniyordu¹⁵⁶. Yunan Hükümeti'nin Makedonya'dan göç eden Müslümanlar hakkındaki şikayetleri dikkate almadığını belirten Tanin gazetesi, buna karşın Edirne Vilayeti'ndeki Rumların kötü muameleyle uğramaları ihtimaline karşı Dahiliye Nazırı Talat Bey'in bölgeye giderek doğrudan halka temas kurduğunu dile getiriyordu. Tanin ayrıca, Osmanlı vatandaşı olan Rumların göçüne Yunanistan'ın karışmasını doğru bulmuyor ve Osmanlı Devleti'nin, içişleri ile ilgili konularda başkalarından uyarılar almayacağını da vurguluyordu¹⁵⁷.

Tanin gazetesi ayrıca, Dahiliye Nazırı Talat Bey'in Çorlu gezisini Yunan Hükümeti'nin büyük devletler nezdindeki girişimlerine bağlayan Fransa'da yayımlanan Tan gazetesini sert şekilde eleştirmekteydi¹⁵⁸. Arnavutluk tarafından ele geçirilen Güney Epir arazisinde yaşayan Rumların Yunanistan'a gitmeyip Osmanlı topraklarına göç ettiğini hatırlatan Tanin, Yunanistan'ın politikaları bakımından bunu anlamlı bulmaktaydı. Tanin, Yunan ajanlarının propagandaları sonucunda Osmanlı ülkesine gelen bu kişiler hakkında şu yorumu yapmaktaydı: *“Biz de Epir havalisinden memalik-i Osmaniye'ye hicret arzusunda bulunanlara karşı ne yapacağımızı düşünürken Zoğrafos ve Boşoların idaresi altında binlerce fedai çıkaran bir memlekette aynı fikir ve maksada hadim yüzlerce propagandacı da yetişebileceğini nazarımızdan uzak tutamayız”*¹⁵⁹.

¹⁵⁵ “Trakya Muhacereti”, **Tanin**, 22 Nisan 1914, no 1914, s.1.

¹⁵⁶ “Çorlu Seyahati”, **Tanin**, 28 Nisan 1914, no 1920, s.1.

¹⁵⁷ “Bir Mukayese”, **Tanin**, 29 Nisan 1914, no 1921, s.1.

¹⁵⁸ “Bir Parça İnsaf”, **Tanin**, 2 Mayıs 1914, no 1924, s.1.

¹⁵⁹ “Sırbistan'daki Müslümanlar, Epir'deki Rumlar”, **Tanin**, 3 Mayıs 1914, no 1925, s.1.

Milliyetçi tutumu ile bilinen Tasvir-i Efkar gazetesi de Trakya'da yaşanan Rum göçünün Osmanlı Hükümeti ile ilişkilendirilmesine karşı çıkmaktaydı. Tasvir-i Efkar'a göre, Makedonya'da Müslümanlara karşı yapılan baskı ve zulme karşı Avrupa kamuoyunda bile bir tepkinin oluştuğu, Romanya'nın ve Alman İmparatoru'nun aracılığı ile Epir ve adalar meselesinin çözüm yoluna girdiği bir dönemde Yunanlılar, kendilerini mazlum gibi göstermek ve Osmanlı Hükümeti'ni Rumlara karşı şiddet uygulamakla itham etmek için bu entrikalara başvurmuştu. Uzun yıllar boyunca Rumların Osmanlı yönetimi altında rahat ve huzurlu bir şekilde yaşadığına değinen Tasvir-i Efkar, Yunanistan'ın eline geçen topraklarda Müslümanlara baskılar yapılırken bile Osmanlı ülkesindeki Rumlara herhangi bir kötü muamelenin yapılmadığını belirtmekteydi. Tasvir-i Efkar'a göre, Yunan Hükümeti baskılar sonucunda Anadolu'ya göç etmeye zorlanan Makedonya'daki Müslümanların boşalttığı yerleri Rumlar ile doldurmak için Trakya'da, Kafkasya'da, Rusya'da ve Amerika'da propagandalar yapıyor ve oralardaki Rumları yeni Yunanistan'a davet ediyordu¹⁶⁰.

Tasvir-i Efkar gazetesinin yazarlarından Yunus Nadi, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile imzalamış olduğu antlaşmayı uygulamadığını ve Müslümanlara baskı yaptığını belirtiyor, var olan durumdan asıl şikayetçi olması gerekenin Osmanlılar olduğunu dile getiriyordu. Yunus Nadi'ye göre Osmanlı vatandaşı olan Rumların göç etmelerine neden olan, Yunan Hükümeti tarafından yapılan düzenlemelerdi¹⁶¹. Yunus Nadi ayrıca, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmesinin ve Osmanlı vatandaşı olan Rumları sahiplenmesinin sakıncalarına da değinmekteydi. Yunanlılığın Osmanlı Rumlarını kendi doğal üyesi sayacak noktaya vardığını belirten Yunus Nadi bu konuda şunları yazmaktaydı: “... Yunanistan Türk ve Müslüman alemine karşı perverde eylediği gayz ve husumetlerini tatmin etmek, Osmanlılık ile takip ve idame eylemekte olduğu cidali kendi hesabına muvaffak neticelere isal eylemek için Osmanlı Rumlarını kendisine pek kuvvetli bir mesned ittihaz eylemiş bulunmaktadır”¹⁶².

¹⁶⁰ “Rumlar Niçin Muhaceret Ediyorlar?”, **Tasvir-i Efkar**, 18 Nisan 1914, no 1052, s.1. Söz konusu yıllarda Kafkasya'dan Yunanistan'a yapılan göçler ve göçmenlerin yerleştirildikleri yerler hakkında bilgi için bkz. Artemi Xanthopoulou-Kyriakou, “The Migration of Pontic Greeks from the Russian Caucasus to Macedonia (1912-1914)”, **Balkan Studies**, XXXVII/2, 1996, s.271-288.

¹⁶¹ Yunus Nadi, “Yavuz Hırsız?”, **Tasvir-i Efkar**, 24 Nisan 1914, no 1058, s.1.

¹⁶² Yunus Nadi, “Yunanlılık Tehlikesi”, **Tasvir-i Efkar**, 25 Nisan 1914, no 1059, s.1.

İttihatçılara genellikle mesafeli yaklaşan Sabah gazetesinin başyazarı Diran Kelekyan, Talat Bey'in Çorlu gezisini, Atina'dan Avrupa basınına gönderilen yazıların etkisini azaltması bakımından olumlu bulmaktaydı. Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'dan sürekli olarak Türk ve Müslümanların Anadolu'ya göç ettiklerine değinen Kelekyan, en tarafsız gazetecilerin bile Müslümanların bu göçünde Osmanlı propagandasının etkili olduğunu söylemeye cesaret edemediklerini belirtmekteydi¹⁶³. Diran Kelekyan ayrıca Atina gazetelerinin Avrupa kamuoyunu yanıltmaya çalıştığını belirtiyor ve Yunanistan'daki Müslüman halka yapılan baskılar azalmadıkça iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmeyeceğini dile getiriyordu¹⁶⁴.

İkdam gazetesi ise Yunanistan'ın Trakya'da yaşanan göç olayı hakkında Osmanlı Devleti nezdinde protestoda bulunacağı şeklindeki haberleri eleştirmekte ve asıl şikayetçi olması gereken devletin Osmanlı Devleti olduğunu belirtmekteydi. Trakya'da yaşayan Rumların kendi istekleri ile göç ettiklerini belirten İkdam gazetesine göre bu nedenle yaşanan olaya firar demek daha doğru olurdu¹⁶⁵. Ayrıca Amerika'daki bir Yunan yardım komitesinin İstanbul, İzmir ve Trakya'da Türklerin Rumları "kestiklerini" ve türlü eziyetler yaptığını iddia ederek para topladığına değinen İkdam gazetesi, Rum göçü hakkında çıkarılan yalan haberlerin sebeplerinden birisinin de bu yardım toplama çalışmaları olduğunu belirtiyordu¹⁶⁶.

D- RUM GÖÇÜNÜN ANADOLU'YA YAYILMASI

1- Batı Anadolu'dan Yunanistan'a Rum Göçü

1914 yılının mart ayında Trakya'dan Yunanistan'a doğru yaşanan Rum göçü, Osmanlı Hükümeti tarafından alınan önlemler ile durma noktasına geldi. Ancak Trakya'da durma noktasına gelen Rum göçü kısa bir süre sonra Batı Anadolu'da yaşanmaya başladı. Bu yeni göç dalgası, Trakya'da yaşanan Rum göçüne göre daha geniş bir alanda yaşandığı için daha fazla sayıda kişinin göç etmesi ile sonuçlandı. Batı

¹⁶³ D. K. "Muhaceret Cereyanı Hakkında", **Sabah**, 26 Nisan 1914, no 8838, s.1.

¹⁶⁴ D. K. "Osmanlı-Yunan Münasebatı", **Sabah**, 29 Nisan 1914, no 8841, s.1.

¹⁶⁵ "Yunan Hükümeti Şikayet Ediyormuş", **İkdam**, 24 Nisan 1914, no 6168, s.1.

¹⁶⁶ "Tekrir Mükerrer ve Tezad", **İkdam**, 26 Nisan 1914, no 6170, s.1.

Anadolu'da haziran ayının ilk günlerinde başlayan Rum göçü, Batı Anadolu'nun kıyı kesiminde yaşayan Rumların göçü ile başladı. Balıkesir, Çanakkale, Ayvalık, Çeşme gibi önemli Rum nüfusun bulunduğu yerleşim yerlerinde başlayan göç hareketi, kısa bir süre sonra Batı Anadolu'nun iç kısımlarında da görülmeye başlandı.

Haziran ayının ilk günlerinde Rum gazeteleri, Çanakkale'den 160 Rumun Selanik'e hicret ettiklerini haber vermektedir¹⁶⁷. Kısa bir süre sonra bu göç hareketi, Çeşme'de de görülmeye başladı. Önemli bir Rum nüfusu barındıran Çeşme'de Rum göçü Yunan adalarına doğru gerçekleşmekteydi. Çeşme'deki Rumların bir kısmının, kayıklarla Sakız adasına gitmeye çalıştıkları, adaya ulaştıklarında ise Türklerden baskı gördüklerini ileri sürerek Sakız'daki Müslüman halka hücumlarda buldukları görülmekteydi¹⁶⁸. Dönemin Çeşme kaymakamı olan Hilmi Uran'ın anlattıklarına göre, çok ihtiyatlı birkaç Rum ailesinin durup dururken adalara giderek Çeşme'den ayrılması, Çeşme Rumları arasında şiddetli bir korku yaratmış, birkaç gün içinde Çeşme ve mülhakatında başlayan bir Rum muhacereti her tarafa yayılarak önüne geçilmez bir hal almıştı. Mahalli kayıkların Rumları ilk olarak Sakız'a götürmesi üzerine oradan derhal Çeşme iskelelerine kayıklar gönderilmiş ve bu da, bir bakıma kucak açma olarak değerlendirildiği için, Rum göçünü desteklemişti. Böylece bütün Çeşme Rumları, birkaç gün içinde kendilerine en uygun iskelelerden Sakız'a gitmeye başlamışlardı. Rum göçmenler, beraberlerinde istedikleri kadar eşya götürüyorlar ve kendilerine bu konuda engel olunmuyordu¹⁶⁹. Hilmi Uran'ın verdiği bilgiye göre nüfusu 45 bin olan Çeşme'den 40 bin Rum, herhangi bir saldırıya uğramaksızın göç etmişti¹⁷⁰. Rum Patriki Yermanos Efendi, kendi ruhani bölgesindeki Rumların tamamen gitmesi nedeniyle Çeşme metropolitine telgraf çekerek sabır tavsiyesinde bulunmuştu¹⁷¹.

Çeşme Rumlarının göçü sırasında yeterli vapur olmaması nedeniyle bir takım sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır. Bahriye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, Çeşme liman reisinin hicret etmek isteyen Rumların vapur

¹⁶⁷ "Amalya'dan", akt. **Ahenk**, 3 Haziran 1914, no 5441, s.2-3.

¹⁶⁸ "Sakız'da Müslümanlar", Anadolu gazetesinden akt. **Tanin**, 10 Haziran 1914, no 1963, s.1; "Sakız'da Müslümanlar Tehlike'de", **İkdam**, 10 Haziran 1914, no 6215, s.2-3.

¹⁶⁹ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara, 1959, s.69-70.

¹⁷⁰ Hilmi Uran, **a.g.e.**, s.79. Rum göçünü incelemek üzere Çeşme'yi gezen Dahiliye Nazırı Talat Bey, Sadaret'e gönderdiği bir telgrafta kasabada Rum olarak yalnızca on üç aile ile on yedi bekarın kaldığını bildirmiştir. "Talat Beyin Telgrafı", **Tasvir-i Efkar**, 21 Haziran 1914, no 1116, s.4.

¹⁷¹ "Patrik Efendi'nin Telgrafı", **Ahenk**, 22 Haziran 1914, no 5457, s.2.

bulamadıklarını bildirdiği belirtilerek bu konu hakkında Aydın Valisi'nin dikkati çekilmekteydi¹⁷². Çeşme'de yaşanan Rum göçü sırasında herhangi bir olayın yaşanmaması, Çeşme kaymakamı Hilmi Bey ile muhacirin iskanına memur İrfan Bey'in çalışmalarına bağlanıyor ve İzmir basını tarafından takdirle karşılanıyordu¹⁷³. Ancak, yerel basının yayınına rağmen Çeşme'de bir takım yasal olmayan durumların yaşandığı anlaşılmaktadır. Çeşme'de Hristiyan köyleri ahalisinin mallarının civar Müslüman köylülere tarafından ele geçirildiği ve kendilerine kötü davranıldığı, jandarmanın saldırganlarla ortak hareket ettiği şeklinde elçilikten şikayet gelmesi üzerine Dahiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne gerekenin yapılması konusunda emir gönderildi¹⁷⁴.

Rum göçü, nüfusunun büyük bir kısmını Rumların oluşturduğu, Ayvalık'ta da yaşanmaya başladı¹⁷⁵. Ayvalık'ta yaşanan Rum göçünü Atina ajansı gerçek dışı haberlerle Yunan kamuoyuna duyurmaktaydı. Atina ajansı Rum göçünün yaygınlaştığını, başlarında Türk zabıtları olan çetelerin Ayvalık'ı sardıklarını ve mahalli memurların Ayvalık'taki Rumları aç bırakmak için şehre erzak girişini yasakladıklarını ileri sürmekteydi¹⁷⁶.

Batı Anadolu'da başlayan Rum göçü, önemli oranda Rum nüfus barındıran İzmir'de kayda değer boyutlarda gerçekleşmedi. Ancak İzmir, diğer yerleşim yerlerinden gelen Rum göçmenlerin Yunanistan'a göç etmeden önce uğradıkları önemli bir merkezdi. Çünkü Aydın Vilayeti'nin çeşitli yerleşim yerlerinden Yunanistan'a gitmek isteyen Rum göçmenler, İzmir'e uğramakta ve İzmir'den vapurlarla Yunanistan'a gitmeye çalışmaktaydılar. Rum göçmenler arasında İzmir'e gelmelerine rağmen Yunanistan'a göç etmeyip İzmir'de mülteci durumunda bulunanlar da vardı. İzmir'e geldikleri halde göç etmemiş olan Rumların ihtiyaçları, İzmir metropolithanesi tarafından karşılanmaktaydı. Bu şekilde İzmir'de kalmış olan Rum göçmenler, İzmir'deki çeşitli kiliselerde konaklamaktaydı. Rum basınının İzmir metropolithanesine dayanarak verdiği bilgilere göre, civar köylerden ve mülhakattan İzmir'e iltica eden Rum göçmenlerin sayısı 1150 kişiye varmıştı¹⁷⁷. Ancak kısa bir süre sonra bu sayı 2400'e ulaştı¹⁷⁸. İzmir'e

¹⁷² **DH.ŞFR**, 41/225.

¹⁷³ "Çeşme'de", **Ahenk**, 21 Haziran 1914, no 5456, s.2.

¹⁷⁴ **DH.ŞFR**, 41/236.

¹⁷⁵ "Nea Smirni'den", akt. **Ahenk**, 9 Haziran 1914, no 5445, s.3.

¹⁷⁶ "Atina Ajansının Rivayetleri", **Tanin**, 10 Haziran 1914, no 1963, s.1.

¹⁷⁷ "İzmir'de Rum Mültecileri", **Ahenk**, 22 Haziran 1914, no 5457, s.2.

çok sayıda Rum göçmenin gelmesi ile şehirde yaşayan Rumlar, göçmenlere yardım etmeye çalıştılar. Bazı Rum aileler, Rum göçmenleri evlerinde misafir etmekteydiler¹⁷⁹. Rum göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş olan Rum muhacirin komisyonu, ihtiyaç duyulan yerlere yiyecek yardımında bulunmaktaydı¹⁸⁰. Ayrıca şehrin önde gelen Rum aileleri göçmenler için maddi yardımda bulunmaktaydılar. Uzun yıllar boyunca İzmir'e gelen muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda kayıtsız kalan Rumların, Rum göçmenlere yardım etmek için gösterdikleri çabalar yerel basının dikkatini çekmekteydi¹⁸¹. Bununla birlikte Rum göçmenlere yardımlarda bulunan Karşıyaka ve Urla Rumlarına Kuşadası Metropolitisi Yovakim Efendi tarafından teşekkür edilmişti¹⁸².

Kısa bir süre sonra Rum göçü Aydın Vilayeti'nin iç kısımlarında da görülmeye başlandı. Aydın, Nazilli ve Atça gibi yerleşim yerlerindeki Rum nüfusun göç etmek amacıyla trenle İzmir'e geldikleri görülmekteydi¹⁸³. Bergama'da yaşanan Rum göçü nedeniyle bazı yağma olaylarının yaşandığı gözlemlenmiş, ancak bu kişiler yakalanarak divan-ı harbe verilmişti¹⁸⁴. Soma'dan göç eden 400 Rum da İzmir'e gelerek metropolithaneye gitmişler ve göç etme sebeplerini İzmir metropolitine anlatmışlardı. Rum metropolitisi de Aydın Valisi Rahmi Bey ile görüşerek göçmenlerin durumunu açıklamıştı¹⁸⁵. Soma'da yaşanan Rum göçü hakkındaki İzmir metropolitinin şikayeti üzerine Aydın Valisi Rahmi Bey, Rum metropolitisi Hrisostomos Efendi ile birlikte Soma'ya bir gezi düzenledi. Akhisar ve Kırkağaç'a da uğrayan Rahmi Bey, Rum halkla görüşerek kendilerine gereken önlemlerin alındığını ve göç etmelerine gerek kalmadığını ifade etti¹⁸⁶.

Rum göçü sırasında Osmanlı ülkesinde bulunan iki Yunan zabitanın göç hareketini desteklediği şeklinde Tanin gazetesinde haber yayımlanmıştı. Bu durum üzerine Dahiliye Nezareti'nden Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede,

¹⁷⁸ "Rum Muhacirler", **Ahenk**, 29 Haziran 1914, no 5463, s.2.

¹⁷⁹ "Mösyö Mil", **Ahenk**, 28 Haziran 1914, no 5462, s.2.

¹⁸⁰ "Muhacirine Erzak İrsali", **Ahenk**, 28 Haziran 1914, no 5462, s.2.

¹⁸¹ "Muhacirine Karşı Hiss-i Şevkat", **Ahenk**, 28 Haziran 1914, no 5462, s.2.

¹⁸² "Muhaceret ve Acı Hakikatler", **Ahenk**, 29 Haziran 1914, no 5463, s.2.

¹⁸³ "Aydın'da", **Ahenk**, 21 Haziran 1914, no 5456, s.2.

¹⁸⁴ "Bergama'da Asayiş", **Ahenk**, 21 Haziran 1914, no 5456, s.2.

¹⁸⁵ "Soma Muhacirleri", **Ahenk**, 12 Haziran 1914, no 5449, s.2.

¹⁸⁶ "Rum Muhacereti Hakkında", **Ahenk**, 14 Haziran 1914, no 5450, s.2.

Mihaliç'da Rumları göçe teşvik eden tebdil-i kıyafet etmiş iki Yunan zabitanın yakalandığı şeklinde Tanin gazetesinde haber yayımlandığı belirtilerek bu haberin doğru olup olmadığının bildirilmesi istenilmekteydi. Söz konusu yazıya Hüdavendigar Vilayeti'nden gelen cevapta, Karacabey Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafta Karacabey'de yakalanmış Yunan zabitanın bulunmadığı bilgisi iletildi¹⁸⁷. Buna karşın Rum göçü sırasında bazı Yunan çetelerinin Batı Anadolu sahilinde güvenliği bozacak hareketlerde buldukları ve muhacir Rumları almaya çalıştıkları tespit edildi. Hatta, bu nedenle jandarmalar ile Yunan çeteleri arasında zaman zaman çatışmalar da meydana geldi¹⁸⁸.

Trakya'da durma noktasına gelmiş olan Rum göçünün tekrar başlaması ve göç hareketinin Anadolu'ya da yayılması, Rum Patrikhanesi ve Yunan Hükümeti tarafından tepkiyle karşılandı. Rum Patrikhanesi ile Yunan Hükümeti, Rum göçünden sorumlu tuttukları Osmanlı Hükümeti'ne karşı girişimlerde bulundular. Rum Patrikhanesi, kendisine bağlı olan Rum kilise ve okullarının kapatılmasına karar verdi¹⁸⁹. Rum kilise ve okullarını kapatma kararını alan Rum Patrikhanesi'nin bu kararı çeşitli metropolitlere bildirildi¹⁹⁰. Patrikhane'nin bu kararı almasında Rum göçünden Osmanlı Hükümeti'ni sorumlu tutması etkili olmuştur. Ayrıca Rum Patrikhanesi'nin kendisine bağlı okul ve kiliseleri kapatma kararını Yunan elçiliğinin isteği üzerine aldığı anlaşılmıştır¹⁹¹.

Rum Patrikhanesi'nin hükümeti protesto etmek amacıyla aldığı bu karar üzerine Osmanlı Hükümeti, çeşitli karşı önlemler almaya çalıştı. Rum Patrikhanesi'nin kendisine bağlı okulları kapatma kararını almasının ardından bu okullarda görev yapan Rum öğretmenlerin askere alınmaları gündeme geldi. Osmanlı Hükümeti, öğretim ile ilgileri kalmayan Rum öğretmenler hakkında askerlik işlemlerinin yapılmasına karar verdi¹⁹². 18 Haziran 1914 tarihinde Maarif Nezareti'nden Mentеше Mutasarrıflığı'na gönderilen bir

¹⁸⁷ **DH.KMS**, 19/65.

¹⁸⁸ "Hususi Telgrafnamelerimiz", **Sabah**, 17 Haziran 1914, no 8890, s.1; "60 Kişilik Çete", **Ahenk**, 17 Haziran 1914, no 5453, s.2.

¹⁸⁹ "Rum Kilise ve Mekteplerinin Seddi Meselesi", **İkdam**, 9 Haziran 1914, no 6214, s.1; "Muhaceret Meselesi", **Tasvir-i Efkar**, 9 Haziran 1914, no 1104, s.4.

¹⁹⁰ "Kiliseler Meselesi", Amalya gazetesinden akt. **Ahenk**, 11 Haziran 1914, no 5448, s.2. Rum Patrikhanesi'nin isteği üzerine Gümüşhacıköy kasabasıyla Gümüş nahiyesindeki Rum kilise ve mekteplerinin de kapatıldığı anlaşılmıştır. **DH. EUM**, 3. ŞB, 1/7.

¹⁹¹ Bilal N. Şimşir, **Ege Sorunu Belgeler 1913-1914**, II, TTK yay., Ankara, 1989, s.540.

¹⁹² Ahenk gazetesinin verdiği bilgiye göre bu durumda olan Rum öğretmenlerin İzmir'deki sayısı 100'e ulaşmaktaydı. "Rum Muallimler", **Ahenk**, 21 Haziran 1914, no 5456, s.2.

şifrede, “ İdareniz dahilinde sed olunmuş Rum mekatibi var ise muallimleri esamisinin hemen cihet-i askeriyyeye tevdi” istenilmekteydi¹⁹³. Benzer şekilde, Patrikhane’ye bağlı okulların kapatılmasının ardından bu okullarda öğrenim gören ve askerlik çağında olan Rum öğrenciler hakkında da askerlik işlemlerinin yapılmasına karar verildi¹⁹⁴.

Rum Patrikhanesi’nin kilise ve okulları kapatma kararını almasından sonra Rum mahalleleri muhtarlarının da tapu işlemlerinde gerekli olan ilmühaberleri imzalamaktan kaçındıkları tespit edilmişti. Bunun üzerine Maliye Nezareti, ilmühaberleri imzalamaktan kaçınan muhtarların azl ve tebdil edileceklerini açıkladı¹⁹⁵. Bu tebliğin gazetelerde yayımlanmasının ertesi günü Dahiliye Nezareti, İstanbul Vilayeti’ne gönderdiği bir yazı ile Rum Patrikhanesi’nin teşvikiyle ilmühaberleri imzalamaktan kaçınan İstanbul’daki Rum mahalleleri muhtarlarının hemen azledilmelerini ve yerlerine başkalarının seçilmesini bildirdi¹⁹⁶.

Rum Patrikhanesi, Rum göçü nedeniyle kilise ve okulları kapatarak büyük devletlerin müdahalesini sağlamaya çalıştı. Ancak, Rum Patrikhanesi bu konuda başarılı olamadı. O sırada Rum göçünü incelemek üzere Batı Anadolu’da bulunan Dahiliye Nazırı Talat Paşa’nın yerine vekalet eden Maliye Nazırı Cavit Bey, Daily Telegraph gazetesinin muhabirine yaptığı açıklamada Rum Patriki’nin endişe ve asabiyetinin sefarethanelerde hiçbir etki yapmadığını dile getirdi. Cavit Bey ayrıca, Patrikin müdahale isteğine rağmen İngiliz, Fransız ve Rus elçilerinin hükümetlerinden kesin talimat almadıkça Türkiye’nin iç işlerine karışmak istemediklerini belirtti¹⁹⁷.

Rum Patrikhanesi, Rum göçü nedeniyle kilise ve okulların kapatılması kararını almasına rağmen devam etmekte olan Rum muhacereti hakkında toplantılar yapmaya devam etti. Osmanlı Hükümeti ile Rum Patrikhanesi arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi üzerine Rusya elçiliğinin aracılık etmesi ile uzlaşma girişimlerinde bulunuldu¹⁹⁸. Hatta Rus elçisi, kiliseleri yeniden açmasını Rum Patrikhanesi’nden istedi¹⁹⁹.

¹⁹³ **DH.ŞFR**, 42/58.

¹⁹⁴ “Rum Talebe Hakkında”, **Ahenk**, 22 Haziran 1914, no 5457, s.2.

¹⁹⁵ “Tebliğ-i Resmî”, **İkdam**, 12 Haziran 1914, no 6217, s.2; “Rum Mahallatı Muhtarları”, **Sabah**, 12 Haziran 1914, no 8885, s.1.

¹⁹⁶ **DH.İD**, 80/16.

¹⁹⁷ “Rum Patriki ve Sefaret-i Ecnebiye”, **Tasvir-i Efkar**, 18 Haziran 1914, no 1113, s.4.

¹⁹⁸ “Rum Patrikhanesi”, **Sabah**, 27 Haziran 1914, no 8900, s.2.

¹⁹⁹ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.550.

Meclis-i Mebusan'da bulunan Rum mebuslar da Trakya'dan Anadolu'ya yayılan göç hareketi hakkında girişimlerde bulundular. Sadrazam Sait Halim Paşa ile görüşen Rum mebuslar, çeşitli vilayetlerde Rumlar hakkında yapıldığını iddia ettikleri uygunsuz davranışlar ve bazı gazetelerin kullandıkları dilden şikayetçi oldular. Sait Halim Paşa kendilerine verdiği cevapta, kanunlara aykırı bir durumun yaşanmasına izin verilmeyeceğini dile getirdi²⁰⁰. Rum mebuslar, Sadrazam ile yaptıkları görüşme hakkında Rum basınına verdikleri beyannamede görüşmeden olumlu izlenimlerle ayrıldıklarını açıkladılar²⁰¹.

2- Dahiliye Nazırı Talat Bey'in Batı Anadolu Gezisi

Osmanlı Hükümeti, Trakya'dan yaşanan Rum göçünün Batı Anadolu'ya da yayılması sonucunda önlemler almaya çalıştı. İttihatçı Hükümeti bu noktada en fazla rahatız eden durum, Yunan Hükümeti'nin Avrupa kamuoyunu yönlendirme çabaları oldu. Çünkü Yunan Hükümeti, Anadolu'dan yaşanan göç hareketini, siyasi amaçları için kullanmaya çalışmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, göç sırasında Rumlara herhangi bir saldırının yapılmasını önlemeye çalıştığı gibi Avrupa kamuoyunu kendi yanına çekebilmek amacıyla çeşitli önlemler aldı. Bu önlemlerin başında Dahiliye Nazırı Talat Bey'in Rum göçünü incelemek amacıyla göç hareketinin yaşandığı Batı Anadolu'ya yaptığı gezi gelmektedir. Osmanlı Hükümeti bu girişim ile Yunanistan'ın kendi ülkesindeki Müslüman azınlığın istek ve şikayetlerine kayıtsız kalmasına rağmen, Osmanlıların vatandaşları olan Rumların şikayetlerine duyarlılık gösterdiğini kanıtlamak istedi. Talat Bey, gezisi sırasında gördüklerini Sadarete gönderdiği telgraflarla ilettiler. Osmanlı Hükümeti, Rum göçü hakkında incelemelerde bulunan Dahiliye Nazırı Talat Bey'in göndermiş olduğu telgrafları Osmanlı ve yabancı basın kuruluşlarına vererek Rum göçü hakkında yanlış bilgilerin yayılmasını önlemeyi amaçladı. İttihatçı Hükümetin bu bağlamda attığı bir diğer adım da büyük devletlere başvurarak yaşanan Rum göçünü incelemek üzere bir gözlemcilerini göndermelerini istemesi oldu.

²⁰⁰ "Rum Mebuslar Babıalide", **Sabah**, 12 Haziran 1914, no 8885, s.3.

²⁰¹ "Rum Mebuslarının Beyannamesi", **Sabah**, 13 Haziran 1914, no 8886, s.2.

Dahiliye Nazırı Talat Bey, Rum göçünü incelemek üzere Batı Anadolu’da yaptığı geziden önce Gemlik’e bir gezi yaptı. Çünkü Gemlik’teki bazı Rumlar tarafından gizli bir komite oluşturulmuş ve Gemlik polis komiseri Rumlar tarafından öldürülmüştü. Talat Bey, gezisi sırasında yaptığı açıklamada Rum papazına hitaben “*Ben Gemlik Rumları’ndan bazılarına dargınım. Kabahatiniz çoktur. Polis urmak hükümeti urmaktır*” demişti²⁰². Talat Bey, Gemlik gezisinin ardından kendisiyle röportaj yapan bir Bükreş gazetesinin muhabirine yaptığı açıklamada, Osmanlı Hükümeti’nin Rum göçünü önlemek üzere elinden geleni yaptığını ve Gemlik’te Yunanlılar tarafından Osmanlı yönetimine karşı bir oluşumun ortaya çıkarıldığını belirtti²⁰³.

Dahiliye Nazırı Talat Bey, beraberinde Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canpolat Bey ve özel kalem müdürü Fuat Beyler ile birlikte Rum göçü hakkında yapılan şikayetleri incelemek üzere İstanbul’dan Balıkesir’e hareket etti²⁰⁴. Talat Bey, gezi sırasında kendisiyle röportaj yapan Jön Türk gazetesinin muhabirine, Rumların göçünü asla istemediklerini, göç hareketini durdurmak için Karesi memurlarına emir verdiğini ve göç hareketinde görevinde ihmali görülen memurları azledeceğini açıkladı. Ayrıca Talat Bey, gezisinin on gün kadar süreceğini açıklamış ve “*Başlıca maksadım muhacerete mani olmak için ita ettiğim evamirin memurin-i mahalliye tarafından tamamıyla tatbik edilip edilmediğini tedkik etmektir*” demiştir²⁰⁵.

Bandırma’ya ulaşan Talat Bey, mahalli memurlar ve halk tarafından coşkuyla karşılandı. Talat Bey, gezisi sırasında genellikle trenle seyahat etmiş, trenle ulaşmanın mümkün olmadığı yerlere otomobil ile gitmiştir²⁰⁶. Balıkesir ve Edremit yöresini teftiş eden Dahiliye Nazırı Sadarete gönderdiği telgrafnamede; göç etmek isteyen Burhaniye Rum ahalisinin iskeleden çevrildiğini, Karaağaç Rumlarının göçü sırasında eşyalarını çalanlardan birinin yakalandığını ve Edremit’te göç eden Rumların sahipsiz kalan ev ve mağazalarından eşya çalmaya çalışanlardan 41 kişinin yakalanarak mahkemeye teslim edildiğini bildirdi. Ayrıca Talat Bey, yöredeki menkul ve gayrimenkul eşyaların

²⁰² “Talat Beyin Gemlik Seyahati”, **İkdam**, 10 Haziran 1914, no 6215, s.2; “Gemlik Seyahati”, **Sabah**, 10 Haziran 1914, no 8883, s.1.

²⁰³ “Talat Beyin Beyanati”, **Sabah**, 10 Haziran 1914, no 8883, s.1.

²⁰⁴ “Talat Beyin Azimeti”, **Tanin**, 10 Haziran 1914, no 1963, s.1; “Talat Bey”, **Sabah**, 10 Haziran 1914, no 8883, s.1.

²⁰⁵ Jön Türk gazetesinden akt. “Talat Beyin Seyahati”, **Sabah**, 11 Haziran 1914, no 8884, s.2; “Talat Beyin Beyanati”, **İkdam**, 11 Haziran 1914, no 6216, s.2-3.

²⁰⁶ “Talat Beyin Seyahati”, **Sabah**, 12 Haziran 1914, no 8885, s.3.

muhafaza edildiği ve bundan sonra Rumların göçünün önlenmesi için Edremit kaymakamına gerekli emir verildiği bilgisini de ilettili. Talat Bey aynı telgrafnamede; Ayvalık'ta hiçbir Rumun burnunun bile kanamadığını, kimsenin mallarına saldırı olmadığını, hicret etmek isteyen Rumların Ayvalık kaymakamı ve kumandanı tarafından yapılan nasihatler ile geri döndüklerini, kırdaki işleri olan halkın korkudan tarlalarına gitmediklerini ve bu durumun önlenmesi için kumandanın devriyeler gezdirilmesini istediğini de bildirdi²⁰⁷.

Dahiliye Nazırı Talat Bey, Rum göçü hakkında incelemelerde bulunmak için Batı Anadolu'da gezi yaparken kendisine Dahiliye Nezareti tarafından gelişen olaylar hakkında bilgi verilmekteydi. Dahiliye Nezareti'nden 11 Haziran tarihinde o sırada Balya'da bulunan Talat Bey'e gönderilen bir şifrede; Çeşme'ye bağlı bazı Hristiyan köyleri ahalisinin mallarının civar Müslüman köylüleri tarafından gasp edildiği, tebdil-i kıyafet etmiş bir takım zabitanın Ayvalık'ta dolaştıkları ve şehri kuşattıkları bildirilmekteydi. Ayrıca otuz bin Rumun yaşadığı bir beldenin tahribinin Yunanistan'da büyük heyecan yaratacağının Aydın Vilayeti ile Karesi Mutasarrıflığı'na bildirildiği de iletilmekteydi²⁰⁸. Talat Bey'e 13 Haziran 1914 tarihinde gönderilen bir diğer şifrede, göndermiş olduğu telgrafnamelerin Osmanlı basını ile yabancı basına verildiği, ayrıca Osmanlı elçiliklerine gönderildiği, özellikle Ayvalık'ın durumuna dair olan telgrafın gerçek dışı olan söylentileri tekzip ettiği ve yabancı muhabirlerin bu habere önem verdiği bildirilmekteydi. Ayrıca, Yunan elçiliğinin Çeşme'deki durumla ilgili olarak muhtıra verdiği, bu konu hakkında Aydın Vilayeti'nden bilgi istendiği belirtilmekte ve Aydın Vilayeti'nden gelen cevap da Talat Bey'e iletilmekteydi. Aydın Vilayeti'nden gelen cevapta Çeşme köyleri ahalisinin hükümetin engel olmasına rağmen Sakız adasına göç ettikleri, göç sırasında uygunsuz davranışı görülen bir jandarmanın yakalanarak yargılanmak üzere İzmir'e gönderildiği, Urla, Çeşme ve Karaburun taraflarına İzmir Karşıyaka metropolitiyle beraber bir heyetin halka nasihat etmesi için gönderildiği bildirilmekteydi²⁰⁹. Talat Bey'e aynı gün gönderilen bir başka şifrede ise, siyasi durumda

²⁰⁷ "Talat Beyin Seyahati", **Sabah**, 14 Haziran 1914, no 8887, s.1; "Muhaceret Meselesinin İcyüzü", **Tasvir-i Efkar**, 14 Haziran 1914, no 1109, s.1.

²⁰⁸ **DH.ŞFR**, 41/234.

²⁰⁹ **DH.ŞFR**, 41/260.

bir değişiklik olmadığı belirtilmekte ve Patrikhane'nin sefaretlere yaptığı başvurunun etkili olmadığı bildirilmekteydi²¹⁰.

Dahiliye Nazırı Talat Bey, Ayvalık'tan sonra Manisa'ya gitmiştir. Manisa'dan Sadarete gönderdiği telgrafnamede; yolda Yunda Adası'na uğradığını, oradaki korku içindeki Rum halkın tatmin edildiğini, Dikili iskelesinde göç etmek için bulunan Dikili, Bergama ve civar köyler ahalisinden üç bin kişinin muhaceret konusundaki ısrarlarına rağmen evlerine dönmelerinin sağlandığını bildirdi. Ayrıca Talat Bey, Bergama'dan göç eden Rumların bir kısmının Midilli'ye gittiklerinin anlaşıldığını, Rumların göçü sırasında bazı kişilerin dükkan ve evlerden eşya çalmaya çalıştıklarının tespit edildiğini, bu kişilerin yakalanarak mahkemeye verilmelerinin sağlanması için gereken yerlere emirler verildiğini, Soma'da ise göç etmek için İzmir'e gidenlerin geri dönmelerinin sağlandığını ve Rum halkın tatmin edildiğini de bildirmiştir²¹¹.

Talat Bey Manisa'nın ardından Menemen'e ve oradan da İzmir'e ulaşmıştır. İzmir'de Vali Rahmi Bey tarafından Talat Bey adına seksen kişilik bir ziyafet verilmiştir²¹². Talat Bey Sadarete gönderdiği telgrafnamede; Menemen istasyonunda bulunan iki bine yakın Rum ile görüşülerek teskinlerine çalışıldığını, daha sonra göçmenlerle Menemen'e gidilerek göçün önlenmesi konusunda gerekli önemlerin alındığını bildirdi. Ayrıca Talat Bey, İzmir'e geldikten sonra vali ve kumandan ile birlikte o bölgedeki güvenliğin sağlanması konusunda gerekli önlemlerin alındığını, suçluların yakalanması için gerekirse zor ve şiddetin kullanılmasının ilgili yerlere emir verildiğini bildirmiştir²¹³.

Dahiliye Nazırı Talat Bey, Aydın Vilayeti'ndeki gezisi sırasında Rum göçünü önlemekte başarısız olan bazı devlet görevlilerini azletmiştir. Foça, Ayvalık ve Biga kaymakamları ile iki nahiye müdürü ve bir jandarma zabiti Talat Bey'in emriyle görevden uzaklaştırılmıştır²¹⁴. Talat Bey tarafından Sadarete gönderilen bir başka telgrafnamede; İzmir'den Rum Patrikhanesi'ne gönderilen bir telgrafnamede Ayvalık'ın

²¹⁰ **DH.ŞFR**, 41/249.

²¹¹ "Talat Beyin Seyahati Manisa'da", **Tanin**, 15 Haziran 1914, no 1968, s.1; "Talat Beyin Seyahati", **İkdam**, 15 Haziran 1914, no, 6220, s.1.

²¹² "Hususi Telgrafnameler", **Sabah**, 15 Haziran 1914, no 8888, s.1.

²¹³ **DH.KMS**, 19/68; "Talat Beyin Seyahati", **Tanin**, 16 Haziran 1914, no 1969, s.2; "Muhaceret Meselesi Talat Beyin Seyahati", **İkdam**, 16 Haziran 1914, no 6221, s.2.

²¹⁴ "Hususi Telgrafnamelerimiz", **Sabah**, 17 Haziran 1914, no 8890, s.1; "Azlolunan Memurlar", **Ahenk**, 17 Haziran 1914, no 5453, s.2.

yanmakta olduğu bildirilmesiyle konunun araştırıldığı, yangının Ayvalık'a bağlı Küçükköy'de çıktığı, bundan telaşa kapılan Rum halkın göç etmek istediği ve gerekli nasihatlerin yapılması ile göçün önlediği bildirilmekteydi. Talat Bey ayrıca, halkı heyecan içinde olan Urla kasabasına gidildiğini, Müslüman olan ve Müslüman olmayan halka nasihatler yapılarak göçün önlenmesi konusunda şiddetli önlemler alındığını, daha sonra Karşiyaka metropoliti ile birlikte Ulucak köyüne gidildiğini ve gerekli uyarıların yapılmasının ardından istasyonda göç etmek isteyen Rum halkın evlerine dönmelerinin sağlandığını bildirmiştir. Bunun yanında Talat Bey Menemen, Bergama, Ulucak ve civarında yakalanan yüzü aşkın suçlunun divan-ı harb tarafından sorgulanmalarına başlanacağı bilgisini de iletmiştir²¹⁵.

Dahiliye Nazırı Talat Bey, İzmir'den gönderdiği telgrafnamede, Rumların göçü sırasında bıraktıkları eşyayı yağma ederek güvenliği bozmaktan dolayı tutuklananlardan 47 kişinin İzmir divan-ı harbi tarafından üç seneden beş seneye kadar çeşitli cezalara çarptırıldığını bildirdi. Ayrıca Talat Bey, Bandırma'ya bağlı Kestel köyündeki Rumlara "Türkler ve Çerkezler sizi kesecekler" diyerek halkın göç etmesine sebep olan Rumların mahkemeye verildiği şeklindeki Bandırma Kaymakamlığı'nın verdiği bilgiyi de Sadarete iletmiştir²¹⁶.

Talat Bey daha sonra Aydın Valisi Rahmi Bey ile birlikte Nazilli, Aydın, Söke, Ayasluğ ve Tire'yi gezmiştir. Bu gezinin ardından Sadarete çektiği telgrafta Talat Bey, müslim ve gayrimüslim halka yönelik nasihatlerde bulunduğunu, o bölgede hiçbir kimsenin göç etmediğini, ancak Hristiyan halkın yalnızca boykotajdan şikayet ettiğini belirterek boykotajın ülke ekonomisi üzerinde kötü etkilerinin halkın ileri gelenlerine anlatılarak devamına engel olunduğunu bildirmiştir²¹⁷. Talat Bey Sadarete gönderdiği diğer telgrafnamelerinde, Ayvalık'ta güvenliğin sağlanmış olduğu, Erdek'in bazı

²¹⁵ "Muhaceret Meselesi", **Tasvir-i Efkar**, 17 Haziran 1914, no 1112, s.3; "Muhaceret Meselesi", **İkdam**, 17 Haziran 1914, no 6222, s.1-2.

²¹⁶ "Rumların Muhacereti", **Sabah**, 19 Haziran 1914, no 8892, s.2; "Muhaceret Meselesi", **İkdam**, 19 Haziran 1914, no 6224, s.2.

²¹⁷ "Rumların Muhacereti", **Sabah**, 20 Haziran 1914, no 8893, s.2; "Talat Beyin Seyahati", **İkdam**, 20 Haziran 1914, no 6225, s.3.

köylerinde halkın hayvanlarını gasp etmek girişiminde bulunanların yakalanarak hayvanların sahiplerine iade edildiğini bildirmekteydi²¹⁸.

Dahiliye Nazırı Talat Bey Rum göçünü incelemek için Batı Anadolu'daki gezisini sürdürürken Osmanlı Hükümeti, Rum göçünü önlemek konusunda almış olduğu önlemleri göstermek ve Avrupa kamuoyunu kendi yanında çekebilmek amacıyla büyük devletlerden Rum göçünü incelemeleri için birer temsilcilerini göndermelerini istemiştir. Bu girişimin ardından büyük devletlerin elçiliklerinde bulunan tercümanlardan oluşan bir heyet, o sırada Aydın Vilayeti'nde Rum muhaceretini incelemekte olan Dahiliye Nazırı Talat Bey'in gezisine katılmış ve ona eşlik etmiştir. Dahiliye Nazırı Talat Bey ile elçilik tercümanlarından oluşan heyet, birlikte Menemen ve Manisa'ya giderek incelemelerde bulundu. Uurla'yı da teftiş eden heyet, incelemeler sırasında bazı yerlerde Rumların boykotajdan şikayet ettiklerine şahit oldu²¹⁹. Menemen kilisesinde toplanmış olan Rumlara heyet tarafından, niçin göç ettikleri sorulmuş ve Rum göçmenlere vatanlarını terk etmemeleri konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur²²⁰.

Dahiliye Nazırı Talat Paşa, bir süre daha Aydın Vilayeti'nde incelemelerde bulunduktan sonra İstanbul'a geri döndü²²¹. Talat Bey gezisinin ardından kendisiyle röportaj yapan Sabah gazetesinin başyazarına Rum muhaceretinin durduğunu, göç hareketinde Yunan Hükümeti'ne isnat edilebilecek bir teşvikin görülmediğini, ancak Makedonya'daki Rumlar tarafından Anadolu'daki Rumlara yazılan mektupların göç hareketi üzerinde etkili olduğunu ifade etti. Talat Bey, Diran Kelekyan'ın "*Şahsa karşı suikast vuku' bulmuş mudur?*" şeklindeki sorusuna, yalnızca Foça ve Menemen'in iki köyünde böyle bir durumun ortaya çıkarıldığını ve sorumlular hakkında şiddetli cezalar uygulandığını açıkladı. Talat Bey ayrıca, tercümanlar heyetinin istedikleri gibi incelemelerde bulunabilmesi için kendilerine gerekli kolaylığın gösterilmesi konusunda

²¹⁸ "Talat Beyin Seyahati", **Tanin**, 21 Haziran 1914, no 1974, s.2; "Rumların Muhacereti", **Sabah**, 21 Haziran 1914, no 8894, s.2.

²¹⁹ "İzmir'de", **Tanin**, 25 Haziran 1914, no 1978, s.4.

²²⁰ "Heyet-i Mahsusa Menemen ve Manisa'da", **İkdam**, 25 Haziran 1914, no 6230, s.4.

²²¹ "Talat Beyin Avdeti", **Tanin**, 28 Haziran 1914, no 1981, s.1; "Talat Bey", **İkdam**, 28 Haziran 1914, no 6233, s.2.

ilgili memurlara talimatlar verdiğini, benzer kolaylığın yabancı gazetelere de gösterildiğini belirtti²²².

Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın Batı Anadolu gezisini tamamlamasının ardından Rum göçünün sebepleri ile göç konusunda alınacak önlemler, 1 Temmuz 1914 tarihinde Meclis-i Vükela'da görüşüldü. Buna göre Osmanlı Hükümeti'nin Rum göçünün sebepleri hakkındaki görüşü şudur: *“Bunun Trakya'daki Rumların hicret etmekte oldukları gören veya haber alan muhacirin-i İslamiye ile ahali-i asliyeden bazıları tarafından vuku'a getirilmiş tazyikat ve suretleri merbut mektuplarda görüldüğü üzere evvelce Makedonya'ya hicret etmiş olan Rumlarla miktarı mühim bir yekuna baliğ olan asker firarilerinin teşvik-amiz mektuplar ile aile ve akrabalarını oraya davet ve Makedonya ve sair yerlerden diğer taraflara hicret eden ahali-i İslamiyenin memleketlerinde bırakmış oldukları emlak ve servete na'iliyyet ile iktisab-ı refahiyet tahayyülatından ve esbab-ı ciddiye ve makuleye müstenid olmayıp sırf evham ve hayalattan ibaret bulunan havf ve heyecandan münba'is olduğu...”*. Aynı toplantıda Rum göçü sırasında bazı yağma hareketlerinin meydana geldiği, ancak mahalli hükümetin aldığı önlemler ile yağma edilmiş eşyaların geri alındığı, Menemen ve Foça'da bazı yaralama olaylarının da meydana geldiği ve bu olaylar hakkındaki soruşturmanın devam ettiği görüşüldü. Ayrıca toplantıda, Rum halktan kalan taşınır ve taşınmaz malların korunması hakkında da birtakım kararlar alındı. Buna göre, korunmasında zorluklar yaşanacak ve bozularak kullanılamaz hale gelecek mal ve eşyaların satılarak bedellerinin emanet suretiyle başvurulduğunda sahiplerine geri verilmek üzere ve ayrıca kayıtları tutulmak şartıyla mahalli mal sandıklarına teslim edilmesine karar verildi. Ayrıca, korunması mümkün olan malların da uygun yerlerde depo ittihaz edilerek ve hayvanların da güvenilir kimselere teslim edilerek korunmalarına karar verildi²²³.

Talat Bey İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra Rum göçünün sebepleri hakkında verilen bir soru önergesi nedeniyle 6 Temmuz 1914 tarihinde Meclis-i

²²² D. K., “Seyahat Etrafında Dahiliye Nazırı Muhteremi İle Mülakat”, **Sabah**, 29 Haziran 1914, no 8902, s.1.

²²³ **MV**, 190/20. Rum göçünün sebepleri hakkında bazı Rum vatandaşların da Osmanlı Hükümeti ile paralel düşündükleri görülmektedir. Çünkü, Biga kazasına bağlı bazı Rum köylerinin ahali tarafından iki yüzü aşkın imza ile Osmanlı Hükümeti'ne verilen bir arizada, bölgedeki Rumların Balkan Savaşı'nın yarattığı değişiklikler sonucunda Yunanistan tarafından ele geçirilen arazide bulunan boş arazilere yerleşme istekleri ve Yunan emellerine hizmet eden bazı kişilerden gördükleri teşvikat nedeniyle göç ettikleri bildirilmekteydi. “Rumların Bir Teşekkürnameleri”, **Tasvir-i Efkâr**, 22 Haziran 1914, no 1117, s.3-4.

Mebusan'da açıklamalarda bulundu. Aydın Mebusu Emanuel Emanuelidi Efendi ve diğer Rum mebuslar tarafından verilen soru önergesinde, Dahiliye Nazırı'nın Aydın Vilayeti'ne yaptığı gezinin sona ermesine değinilmekte, alınan önlemler ile muhaceretin sebepleri hakkında Osmanlı Hükümeti'nden bilgi istenmekteydi.

Önerge sahiplerinden Emanuel Emanuelidi Efendi yaptığı konuşmada İzmir havalisinin, özellikle Foça kasabasının harabeye çevrilmiş olduğunu, 150 bin kişinin vatanını terk ettiğini ileri sürmüş ve Rumlara karşı yapılan boykottan şikayet etmiştir. Emanuelidi Efendi bazı Müslümanların boykotaja uymayarak alışverişe devam ettikleri zaman bazı "sopacıların" çıktığını ve o zaman Rumların yanında Müslümanlara da zulüm yapıldığını ileri sürmüştür. Bu kişiler hakkında Osmanlı Hükümeti tarafından gerekli işlemlerin yapılmadığını, iktisadi alanda başlayan işin daha sonra siyasi renk aldığını ve muhaceret meselesinin başladığını ileri süren Emanuelidi Efendi, gelen muhacirlerin Rum köylerine yerleştirilmesini eleştirmiştir. Emanuelidi Efendi, ayrıca Rum göçünün Yunanistan'dan gelen mektuplar sonucu gerçekleştiği şeklindeki görüşe katılmadığını belirterek şu soruları sormuştur: *"Acaba bu gidenlerin avdetlerine tekrar müsaade edilecek mi, edilmeyecek mi? Çünkü, eğer müsaade edilmeyecek ise, o vakit bir soru soracağım. Böyle mecburiyet tahtında memleketi terk etmiş olan taba-i Osmaniyyenin ortada tabiiyeti Osmaniyyeden ıskat edilmelerini mucip olacak bir hali kanuni var mıdır? ... İkinci bir soru daha var. Dahilde mütemekkin bulunan Rumlar memleketlerini terk ederek sahile inmişlerdir; fakat henüz Yunanistan'a yahut Amerika'ya yahut İtalya'ya gitmemişlerdir. Bunların avdeti için Hükümetçe ne gibi tedabir düşünülüyor?... Bugün İzmir'in içinde otuzbeş bin Rum muhaciri vardır. Bunların ihtiyacı için Hükümeti Osmaniyye kendi şefkatini ibraz etmiş midir"*²²⁴.

Emanuelidi Efendi'nin ardından söz alan Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Balkan Savaşı sırasında ülkede herhangi bir olayın yaşanmadığını, ancak işkenceler görmüş olan muhacirlerin savaşın ardından gelmeye başlaması ile birtakım düşmanlıkların ortaya çıkmaya başladığını ve bu duyguların yaşanan göç hareketinin en önemli sebebi olduğunu belirtti. Ayrıca Talat Paşa, göç hareketinin sebebi olarak İslam muhacirlerin Rum köylerine yerleştirilmelerinin gösterilmesini doğru bulmadığını ifade etti. Talat Paşa, gelen muhacirleri öncelikle İslam köylerine yerleştirdiklerini, ancak göçün artması

²²⁴ M. M. Z. C., C. I, D. 3, İç. 1, s.606-610.

nedeniyle bazı Rum köylerine de muhacir iskan edildiğini, bu konuda başka çarelerinin olmadığını, çünkü Müslüman muhacirleri boş arazilere yerleştirmek için gerekli olan 15 milyon liranın kendilerinde bulunmadığını ifade etti. Hükümetin şikayet ve sakıncaları dikkate alması ile İslam muhacirlerin Rum köylerine iskanından vazgeçildiğini belirten Talat Paşa, Rum köylerine yerleştirilmiş muhacirinin beş bini geçmediğini, oysa gelen muhacirinin 270 bini aştığını açıkladı. Talat Paşa ayrıca, Rum göçünün sebepleri arasında gösterilen boykotaj hareketinin de İslam muhacirlerinin gelişinden sonra başladığını, bu propagandanın muhacirler tarafından yapıldığını ve boykotajın devamından hükümetin memnun olmadığını, bu nedenle boykotajın yasaklandığını belirtti. Ayrıca, boykotaj konusunda tecavüz derecesine geçenlerden memur olanların memuriyetlerinden çıkarıldığını, memur olmayanların ise divan-ı harbe sevk edildiklerini ve İstanbul'da da böyle kişiler hakkında cezalar verildiğini açıkladı. Talat Bey göç hareketinin önce Edirne'de başladığını, kendilerine Patrikhane tarafından haber verildiğini, Sadrazamın kendisine Trakya'ya giderek inceleme yapma görevi verdiğini, göç bölgesini teftişi sırasında halkı tatmin etmeye çalıştığını, ancak göçü durdurmakta başarılı olunamadığında ise muhacereti yasakladığını dile getirdi. Dahiliye Nazırı ayrıca, göç eden halktan kalan bozulma ihtimali olan malların korunması için hükümet tarafından geçici önlemler alındığını ve oluşturulan komisyonlar ile bu tür eşyanın koruma altına alındığını açıkladı. Ayrıca Talat Bey, yaşanan göç hareketini dikkate alan her iki ülkenin mübadele amacıyla bir komisyon kurduğunu açıklamış ve bu komisyonun başarılı olmasını ümit ettiğini söylemiştir. Dahiliye Nazırı Talat Bey'in verilen soru önergesi hakkındaki konuşması Meclis-i Mebusan tarafından yeterli görülmüş ve konu hakkında görüşmeler son bulmuştur²²⁵.

3- Batı Anadolu'daki Rum Göçü Karşısında Osmanlı Hükümeti'nin Tutumu

Trakya'dan ve Batı Anadolu'dan Yunanistan'a doğru yaşanan Rum göçü, Balkan Savaşları sonrasında İttihatçıların değişen politikaları ile uyumluluk

²²⁵ M. M. Z. C., C. I, D. 3, İç. 1, s.611-614; Hasan Babacan, **Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)**, TTK yay., Ankara, 2005, s.95-99.

göstermektedir. Çünkü İttihatçılar, Anadolu'nun güvenliği için son derece önemli olan Ege adalarının Yunanistan'ın eline geçmesinin ardından ülke güvenliğinin tehlikeye girdiğini ve Yunanistan'ın, Batı Anadolu'da yoğun bir şekilde bulunan Rum nüfusu da kullanarak “megali idea” hedeflerine ulaşmaya çalışacağını düşünmekteydiler²²⁶. Bununla birlikte, Makedonya'da bulunan Türk ve Müslümanlara Yunanlılar tarafından yapılan baskı sonucunda Anadolu'ya doğru kitlesel boyutlarda göçlerin yaşanması, İttihatçılar tarafından tepkiyle karşılandı. İttihatçı yönetim, Yunanistan'ın uygulamalarına “karşılıklılık” ilkesine göre cevap verme yolunu seçti²²⁷.

Bu konuda İttihatçıların önde gelenlerinden Halil Menteşe şunları yazmaktadır: “*Talat Bey, Balkan Harbi'ndeki hıyanetleri tebarüz eden anasırdan memleketi temizlemeyi ön safa almıştı. İstanbul Muahedesiyle Edirne, Kırkkilise ve civarındaki Bulgarlar, Bulgaristan'a sevkedilmişlerdi. Sıra Trakya'daki Rumlara gelmişti. Fakat bu çok ihtiyat isteyen bir işti. Zira yeni bir harbi doğurabilirdi. Alınan tedbir şu oldu: Valiler ve diğer memurin resmen işe müdahale eder görünmeyecek, Cemiyet'in teşkilatı işi idare edecek. Bir vak'a ihdas edilmeyerek, yalnız Rumlar ürkütülecek, bu talimat dahilinde hareket başladı. Balkan Harbi'ndeki hıyanetlerinin tepkisiyle maneviyatı bozulmuş olan Rum halkı gitmek üzere ayaklandı. 100.000'e yakın Rum, kimsenin burnu kanamaksızın Yunanistan'a çekilip gittiler. Bundan sonra aynı tarzda İzmir civarında*

²²⁶ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s.20, 78-79. Dönemin İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Katib-i Mesulü olan Celal Bayar, bu konuda şunları yazmaktadır: “*Yunanlılar, Balkan Savaşı'ndaki çok ucuz zaferleri ile Yanya, Selanik, Batı Trakya ve Adalar'ı elde ettikten sonra bütün gayretlerinin memleketimizde Rumların büyük kütleler halinde yaşadıkları Adalar denizi kıyıları, Doğu Trakya ile Küçük Asya üzerinde toplamışlar yakın bir gelecekte buraları da ele geçirmek emeli ve hülyası içinde çalışmalarını hızlandırmışlardı*”. Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, V, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.100.

²²⁷ Yusuf Hikmet Bayur, Makedonya'dan kovulan Türklere karşılık, Trakya ve Anadolu'dan Rumların kovulmasının Yunanistan için beklenmedik bir olay olarak görüldüğünü, çünkü Osmanlı Devleti'nin o güne kadar izlediği politikalarda kaybettiği yerlerden kovulmuş Türkleri yerleştirmek için bir Hristiyan unsura baskıda bulunulmasına göz yummasının hatıra gelmediğini belirtmektedir. Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım III, s.251-252. Tarık Zafer Tunaya, “*Rum göçü aslında Balkanlılar'ın (ve de Yunanlıların) ağır muamelelerine bir tepkiydi*” demektedir. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, III, İletişim yay., İstanbul, 2000, s.580. Tevfik Bıyıklıoğlu ise, “*Makedonya Türklerinin kovulması ve zulüm görmeleri, Osmanlı ülkesinde de tepkiler doğurmuştu. Bu hadiselerin tesiri altında Doğu Trakya ve Batı Anadolu Rumları da, bilhassa Türk ahali tarafından ürkütülerek kıskartıldılar*” demektedir. Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, I, TTK yay., Ankara, 1992, s.92.

*teşebbüs ele alındı. Urla ve Çeşme’de hicret başladı. Bergama, Dikili ve Menemen Rumları da ayaklandılar*²²⁸.

Osmanlı Hükümeti, Batı Anadolu’da Rum göçünün başlamasının ardından göç sırasında yasal olmayan durumların yaşanmasını önlemeye çalıştı. Özellikle Yunan Hükümeti’nin Rum göçünü Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhinde bir propaganda unsuru olarak kullanmak istemesi nedeniyle İttihatçı Hükümet tarafından önlemler alındı. Hükümet tarafından Rum göçü sırasında çeşitli vilayetlere gönderilen emirlerle göç hareketi yönlendirilmeye çalışıldı.

Rum göçü sırasında yasa dışı durumların meydana gelmesini önlemek için en fazla önlem alınan bölgelerin başında Aydın Vilayeti gelmekteydi. Gerek Rum göçünün büyük oranda bu bölgede yaşanması, gerekse Rum nüfusun en fazla yoğunlaştığı bölgenin Aydın Vilayeti olması, bu bölgede daha fazla önlem alınmasını zorunlu kılmaktaydı. Dahiliye Nazırı Talat Paşa’nın da gezisi sırasında Aydın Vilayeti’nin çeşitli yerlerini gezmesi ve göç hareketinin önlenmesi konusunda direktifler vermesi ile vilayet genelinde daha ciddi önlemler alma yoluna gidildi.

Dahiliye Nazırı Talat imzasıyla 8 Haziran 1914 tarihinde Aydın Vilayeti’ne gönderilen bir şifrede, Kakopanaya köyünün tamamen tahrip olunarak ev ve mağazaların yağma edildiği, kiliselere tecavüzde bulunduğu şeklinde şikayetlerin yapıldığı bildirilmekte ve hızlı bir şekilde soruşturma yapılması istenmekteydi²²⁹. Bu konu hakkında Aydın Vilayeti’nden gelen şifre, o sırada Rum göçünü incelemek için Balya’da bulunan Dahiliye Nazırı Talat Bey’e iletildi. Aydın Vilayeti’nden gelen şifrede Kakopanaya denilen yerin Çeşme’de bulunduğu ve bin küsur haneden ibaret olduğu,

²²⁸ **Osmanlı Meclisi Mebusan Reisi Halil Mentеше’nin Anıları**, (Haz. İsmail Arar), Hürriyet Vakfı yay., İstanbul, 1986, s.165-166. Benzer ifadeler Teşkilat-ı Mahsusa’nın önde gelen isimlerinden Kuşçubaşı Eşref Bey’in anılarında da yer almaktadır. Bu ifadeler için bkz. Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, V, s.102-111. Nurdoğan Taçalan, Rum tehciri sırasında Teşkilat-ı Mahsusa’nın kullanıldığını ve Ege’deki tehciri, merkezi İzmir’de bulunan 4. Kolordu Kumandanı Pertev (Demirhan)Paşa, bu Kolordunun Kurmay Başkanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ile İttihat ve Terakki’nin İzmir Katibi Mes’ulü Mahmut Celal (Bayar) Bey’in yürütmekle görevlendirildiğini ileri sürmektedir. Nurdoğan Taçalan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi yay., Ankara, 2007, s.78-80. Sabri Sürgevil de Rum göçünde Teşkilat-ı Mahsusa’nın kullanıldığını yazmaktadır. Sabri Sürgevil, **1914-1918 Yılları Arasında İttihat ve Terakki Fırkasının İzmir Politikası**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1984, s.155. Dönemin Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau ise, Almanya’nın Anadolu’ya ilişkin planlarına engel olmaları nedeniyle, Rumların göçüne Almanya’nın önayak olduğunu yazmaktadır. Henry Morgenthau, **Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü**, Belge yay., İstanbul, 2005, s.47-49.

²²⁹ **DH.ŞFR**, 41/207.

bütün hanelerin iki gün zarfında Yunanın gönderdiği istimbotta gittikleri, evlerdeki eşyalarla kiliselerin emval ve eşyasının korunduğu, göç sırasında bir jandarma zabitanın para istediğinin anlaşılması üzerine kendisinin askeriyeye teslim edildiği bildirilmekteydi²³⁰.

Osmanlı Hükümeti'nden gelen emirler sonucunda Aydın Valisi Rahmi Bey²³¹, vilayet genelinde yaşanan Rum göçü ile ilgili olarak birtakım ciddi önlemler almıştır. Rahmi Bey, Rumları telaş ve heyecana sevk eden kişilerin cezalandırılmaları hakkında mülhakata emirler göndermiştir²³². Ayrıca Rahmi Bey, Urla Rumları'nın göçünü önlemek için Urla kaymakamına, Rum toplumunun ileri gelenlerini yanına toplamasını ve onlara hiçbir şeyden korkuya kapılmayarak işleri ve güçleri ile ilgilenmeleri konusunda tavsiyelerde bulunmasını istemiştir²³³. Ayrıca Aydın Vilayeti'nde bazı Müslüman vatandaşların Hristiyan halka yönelik tecavüzlerde bulunduğu anlaşılması üzerine bu tür durumların önlenmesi için vilayet tarafından bir beyanname yayınlandı. Söz konusu beyannamede; bu tür olayların yaşanmaması için her türlü önlemin alınması ve gerekirse silah kullanarak durdurulması şeklindeki Dahiliye Nazırı Talat Bey'in emri hatırlatılmaktaydı. Ayrıca, bu konuda görevinde ihmali görülen Foça, Biga ve Ayvalık kaymakamları ile bazı nahiye müdürleri ve askerlerin görevden alındığı da açıklanmaktaydı. Aynı beyannamede, köylülerden yakalanan yüz kişinin divan-ı harbe verildiğinin ve bu kişilerin cezalarının idam olduğunun beyannamelerle gerekli yerlere memurlar gönderilerek ilan edilmesi, tüm mülhakat memurlarına bildirilmekteydi²³⁴. Aydın Vilayeti'nin yayımlamış olduğu başka bir tebligatta; vilayette muhaceretin önlenmesi ve güvenliğin sağlanması konusunda gerekli önlemlerin alınmasına rağmen bazı kişiler tarafından güvenliği bozacak şekilde söylentiler yayıldığı ve bir kısım halkın da bu söylentiler nedeniyle civar yerlerden İzmir'e gelmeye yöneldikleri açıklanmaktaydı. Aynı tebligatta, vilayet merkezinde ve mülhakatta güvenliğin sağlanmış

²³⁰ **DH.ŞFR**, 41/228.

²³¹ Rahmi Bey'in İzmir Valiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Mehmetefendioğlu, "Rahmi Bey'in İzmir Valiliği", **ÇTTAD**, I/3, 1993, s.347-370.

²³² "Vali Bey Efendi'nin Tedabiri", *Amalya* gazetesinden akt. **Ahenk**, 10 Haziran 1914, no 5447, s.2.

²³³ "Osmanlı Rumlarında Meyl-i Muhaceret, Nabemahal Vehm ve Telaş", **Ahenk**, 12 Haziran 1914, no 5449, s.1.

²³⁴ "Şiddetli Emirler", **Ahenk**, 18 Haziran 1914, no 5454, s.2; "Beyanname", **Sabah**, 21 Haziran 1914, no 8894, s.2.

olduğu hatırlatılmakta, bu tür söylentileri yayarak halkın heyecanlanmasına yol açanların yakalanarak divan-ı harbe verilecekleri duyurulmaktaydı²³⁵.

Aydın Valisi Rahmi Bey, Yunanistan ile Osmanlı Hükümeti arasında nüfus mübadelesi konusunda görüşmelerin başlamasından sonra Rumların göçünü önlemek için daha etkili önlemler alma yoluna gitti. İzmir Rum metropoliti ile görüşen Rahmi Bey, Yunanistan'a göç etmek için İzmir'de toplanan Rumların evlerine dönmelerini istedi. Muhaceret konusunda ısrar eden Rumlar hakkında ise Osmanlı ülkesinden yabancı ülkelere gidenler hakkında yapılan muamelenin uygulanacağını açıkladı²³⁶. Rahmi Bey ayrıca, Rum göçünün sebeplerinden birisi olan boykotajı önlemek için de vilayet memurlarına emirler gönderdi²³⁷. Bunun yanında Aydın Vilayeti, Rum ahalinin göçü dolayısıyla ülkedeki unsurlar arasında heyecan olduğunu, hem Türkçe hem de Rumca basının bu heyecanı artıracak makaleler yazdığını gerekçe göstererek bundan sonra bu şekilde yayın yapanlar hakkında idare-i örfiyece soruşturma açılacağını bildirdi²³⁸. Aydın Vilayeti'nin bu emrine aykırı hareket eden İzmir'de Türkçe yayınlanan Köylü ve Anadolu gazeteleri ile Fransızca yayınlanan La Reform gazetesi hükümetçe tatil edildi²³⁹.

Osmanlı Hükümeti, Yunanistan ile nüfus mübadelesi konusunda anlaşmaya varıldığı 1914 yılının temmuz ayının ilk günlerinden itibaren Rum göçünün kesinlikle önlenmesi konusunda vilayet ve mutasarrıflıklara emirler göndermiştir. 6 Temmuz 1914 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Teke Mutasarrıflığı'na gönderilen şifrede “*Muhaceretin kat'iyyen men'i muktezidir*” denmekteydi²⁴⁰. 8 Temmuz 1914 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen şifrede ise, “*Muhaceretin komisyonun netice-i tedkikatına kadar men' edilmesi*” istenilmekteydi²⁴¹.

Osmanlı Hükümeti'nin Rum göçü sırasında en fazla dikkat ettiği konu, Rum halka yönelik kötü muamele yapılmasının önlenmesiydi. 16 Haziran 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, gerekli jandarmaların livadan ve mülhakkattan toplanarak Rum göçünün kesinlikle önlenmesi ve

²³⁵ “Resmi Tebligat”, **Ahenk**, 21 Haziran 1914, no 5456, s.2.

²³⁶ “İzmir'de”, **Tanin**, 8 Temmuz 1914, no 1991, s.5.

²³⁷ “Manisa Havalisi'nde Boykotaj”, **İkdam**, 12 Temmuz 1914, no 6247, s.5.

²³⁸ “Tebliğ-i Resmi”, **Ahenk**, 16 Haziran 1914, no 5452, s.2.

²³⁹ “Gazete Tatili”, **Ahenk**, 18 Haziran 1914, no 5454, s.2; “İzmir'de Tatil Olunan Gazeteler”, **Sabah**, 19 Haziran 1914, no 8892, s.3.

²⁴⁰ **DH.ŞFR**, 42/210.

²⁴¹ **DH.ŞFR**, 42/231.

Rumları göçe zorlayanlar ile yağmacıların yakalanarak yargılanmak üzere adliyeye verilmesi istenmekteydi. Aynı şifrede Rum göçüne engel olamayan memurların azledilmelerinin kararlaştırıldığına gerekli yerlere iletilmesi de bildirilmekteydi²⁴².

Osmanlı Hükümeti tarafından Rum göçünün olaysız bir biçimde gerçekleşmesi için alınan önlemlere rağmen göç sırasında bazı Rumların yasa dışı eylemlerde buldukları anlaşılmaktadır. Dahiliye Nezareti'nden o sırada İzmir'de bulunmakta olan Talat Bey'e gönderilen bir şifrede, Bursa ve Karacabey'in köylerindeki Rum halkın uyarılara rağmen göç etmeye devam ederek Mudanya sahiline gittikleri, Tirilye'de toplanarak Tirilye yolunu ve hakim noktaları işgal ettikleri, Rum göçmenlerin dışında kimseye yol vermedikleri ve silahla saldırıda buldukları bildirilmekteydi. Ayrıca, Bursa'nın bir köyünde Rumların telefon hattını kestikleri belirtilmekte, bu nedenle Hüdavendigar Vilayeti'nin yüz asker ve sahilin güvenliğinin sağlanması için de acilen bir ganbot istediği bildirilmekteydi²⁴³.

Batı Anadolu'da yaşanan göç sırasında hükümet tarafından önem verilen bir diğer konu da muhacirlerin bırakmış olduğu taşınır ve taşınmaz malların koruma altına alınmasıydı. Bu konuda ileride tazminat isteklerine maruz kalmak istemeyen Osmanlı Hükümeti, bozulması olası eşyaların değerini yitirebileceğini de dikkate alarak Rumlara ait malların korunmasını sağlamaya çalıştı. Yunan Hükümeti ile mübadele konusunda anlaşmaya varılması ile Rumlardan kalan malların korunması konusunda çeşitli vilayet ve mutasarrıflıklara yazılar yazıldı.

Dahiliye Nezareti'nden Karesi Mutasarrıflığı'na gönderilen bir şifrede, muhaceret meselesinden dolayı Patrikhane'nin kilise ve mektepleri kapatarak heyecan yaratmaya çalıştığı belirtilmekte, Rumların yeniden göç etmemeleri için gerekli tedbirlerin alınarak göç edenlerin taşınır ve taşınmaz mallarının usulen satılarak bedellerinin kaydedilmesi istenilmekteydi²⁴⁴. 6 Temmuz 1914 tarihinde Edirne, Aydın ve Hüdavendigar Vilayetleri ile İzmit, Çatalca, Karesi, Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflıkları'na gönderilen şifrede; Rumlar tarafından bırakılan kaplar, ticari mallar, hayvanlar ve ürünlerin korunmasındaki zorluğa ve zamanla bozulup çürüyerek

²⁴² DH.ŞFR, 42/40.

²⁴³ DH.ŞFR, 42/51; "Bursa'da Muhaceret", **Tanin**, 18 Haziran 1914, no 1971, s.4.

²⁴⁴ DH.ŞFR, 41/208.

kullanılmaz hale gelmelerine dikkat çekilmekteydi. Bu nedenle söz konusu mal ve eşyaların satılarak bedellerinin emanet suretiyle başvurulduğunda sahiplerine geri verilmek üzere ve ayrıca kayıtları tutulmak şartıyla mahalli mal sandıklarına teslim edilmesi kararının alındığı bildiriliyor ve buna göre işlem yapılması isteniyordu²⁴⁵. Aynı merkezlere 11 Temmuz 1914 tarihinde gönderilen ek şifrede ise, göç eden Rumlardan kalan mallardan korunması mümkün olanların da uygun yerlerde depo itihaz edilerek ve hayvanlardan bazılarının güvenilir kimselere teslim olunarak koruma altına alınmalarının Meclis-i Vükela tarafından uygun görüldüğü belirtilmekte ve buna göre davranılması istenmekteydi²⁴⁶.

Osmanlı Hükümeti göç sürecinde, ülkeden ayrılan Rumların bıraktıkları taşınır ve taşınmaz malların özelliklerini tespit etmeye çalıştı. Hükümeti böyle bir çalışma yapmaya yönelten neden, Makedonya'dan gelen Müslüman muhacirlerin yerleştirilebileceği merkezleri belirlemek olduğu kadar Yunanistan ile gündeme gelen nüfus mübadelesinde değiş tokuş edilecek olan malların değerini de belirlemektir. 18 Haziran 1914 tarihinde İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti'nden Karesi ve Çatalca Mutasarrıflıkları'na gönderilen şifrede, Bulgar ve Rumlardan kalan arazi hakkında bilgi gönderilmesi istenmekteydi²⁴⁷. 30 Haziran 1914 tarihinde İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti'nden Aydın Vilayeti ile Kal'a-i Sultaniye ve Karesi Mutasarrıflıkları'na gönderilen bir yazıda, "*Vilayetinizden şimdiye kadar hangi karye ve kasabalardan kaç hanede kaç nüfus Rum hicret etmiştir. Bunların kasaba ve karye isimleriyle hanelerinin miktarı ve bıraktıkları arazi ile meşgul oldukları ziraat-ı umumiye ve hususiye ve sanayi ve ziraat-ı sına'iyenin cins ve nev'i ve hicretlerini müteakib yerlerine kısmen muhacir iskan edilmiş var ise miktarıyla bunların ibka edilip edilemeyeceklerinin mufassalan işarı*" istenilmekteydi²⁴⁸. Aynı gün İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir diğer şifrede ise, vilayetten giden Rum ve Bulgarların sayısı ile terk ettikleri arazilerin miktarının bildirilmesi istenilmekteydi²⁴⁹. Benzer bir yazı Aydın Vilayeti ile Karesi Mutasarrıflığı'na da gönderildi²⁵⁰. 14 Temmuz 1914 tarihinde

²⁴⁵ DH.ŞFR, 42/211.

²⁴⁶ DH.ŞFR, 42/255.

²⁴⁷ DH.ŞFR, 42/68.

²⁴⁸ DH.ŞFR, 42/158.

²⁴⁹ DH.ŞFR, 42/163.

²⁵⁰ DH.ŞFR, 42/230.

Dahiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, korunmasında zorluk yaşanan hayvanların diğer eşyalar gibi güvenilir yollarla satılması ve korunması mümkün olanlar hakkında da daha önce yapılan tebligata göre davranılması istenmekteydi²⁵¹.

Osmanlı Hükümeti, Batı Anadolu'dan Yunanistan'a doğru yaşanan Rum göçünün temel sebebi olarak Makedonya'dan Anadolu'ya doğru yaşanan Müslüman göçünü görmekteydi. Bu nedenle İttihatçı Hükümet, Rum göçünün durdurulması için Makedonya'daki Müslümanlara yapılan baskı ve zulmün önlenmesini ve İslam göçünün durdurulmasını istemekteydi. Nitekim İttihatçıların önde gelenlerinden Maliye Nazırı Cavit Bey, Tan gazetesine yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: *“Bu meselenin başlıca unsuru Makedonya'daki Türkler arasında baş gösteren müthiş muhaceret cereyanıdır. Makedonya İslamları Trakya ve Anadolu'ya adeta tehacüm ediyorlar. Martın on yedisinden mayısın onuna kadar yalnız Selanik'ten 24.400 muhacir hareket etmiştir. Bu sebeple hükümet tamamıyla perişan ve nevmid bir halde bulunan 300 bin kişiyi iase mecburiyeti karşısında bulunuyor... Makedonya İslamları bu kadar külliyetli surette hicrete mecbur edilmemiş olsalardı bugünkü vekayiin hiçbiri tahaddüs etmeyecekti”*. Cavit Bey aynı açıklamada, Talat Bey'in göçün yaşandığı bölgeye giderek gerekli önlemleri aldığını, Patrikhane'nin kilise ve mektepleri kapatmasının nedensiz olduğunu da belirtmiştir²⁵².

Osmanlı Hükümeti, Yunanistan'ın Rum göçünü bir propaganda unsuru olarak kullanmaya çalışmasından rahatsızdı. Çünkü Yunanistan, Osmanlı ülkesinde Rumlara baskı ve zulüm yapıldığını iddia ederek Avrupa kamuoyunu etkilemeye çalışmaktaydı. Hatta Almanya Hariciye Nazırı Osmanlı Büyükelçisi'ne, Osmanlı Rumların tehlikeli durumlara maruz kaldıkları şeklinde Avrupa Hristiyan aleminde bir düşünce oluşmasının Osmanlı Devleti açısından kötü sonuçlar yaratacağını söylemişti²⁵³. Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa tarafından 7 Haziran 1914 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda da Anadolu'daki Rumların durumu ile ilgili olarak Yunan kaynaklarınca yayılan haberler hakkında bilgi verildi. Rıfat Paşa tarafından gönderilen bu yazının sonrasında Hariciye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan bir

²⁵¹ **DH.ŞFR**, 43/6.

²⁵² “Cavit Beyin Beyanati”, **Sabah**, 17 Haziran 1914, no 8890, s.1; “Cavit Beyin Beyanati”, **İkdam**, 17 Haziran 1914, no 6222, s.2; “Cavit Beyin Beyanati”, **Tanin**, 17 Haziran 1914, no 1970, s.2.

²⁵³ **DH.KMS**, 19/64; **DH.ŞFR**, 42/48.

yazıda, Osmanlı ülkesindeki Hristiyan halklar hakkında yayılmakta olan bu gibi haberlerin Avrupa kamuoyunun özellikle mutaassıb olan kısmı üzerinde önemli sonuçlar yaratacağı belirtilerek bu tür haberlerin yalanlanması için yaşanan olaylar hakkında bilgi verilmesi isteniyordu²⁵⁴.

Bu nedenlerle İttihatçı Hükümet, Makedonya'dan Anadolu'ya doğru yaşanan Müslüman göçüne büyük devletlerin dikkatini çekmeye çalıştı. Bu amaçla büyük devletlere Makedonya Müslümanlarına yapılan baskı ve zulümleri kapsayan bir nota verildi. Söz konusu notada Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde Müslümanlara yönelik kötü muameleler anlatılmaktaydı. Notada ayrıca 10 Mart'tan 10 Mayıs'a kadar göç etmiş olan Müslümanların sayısına ait bir de cetvel bulunmaktaydı. Buna göre, İslam toplumunun masraflarıyla göç edenlerin 17412, kendi masraflarıyla göç edenlerin 17158 olduğu belirtilerek adı geçen tarihler arasında toplam 34570 Müslümanın göç ettiği vurgulanmaktaydı. Ayrıca Rum göçmenlerin istilasına uğramış olan Müslüman yerleşim yerlerinin isimleri verilmekte ve Rum göçmenlerin buralarda yaşayan Müslümanları Yunan jandarmalarının da yardımıyla kovdukları dile getirilmekteydi. Söz konusu notada silah aramak bahanesiyle Müslüman ailelerin evlerine yapılan baskılar da ayrıntılı olarak anlatılmaktaydı²⁵⁵. Ancak İttihatçılar, Avrupalıların Makedonya'da yaşanan durum ile Anadolu'da yaşanan durum hakkında farklı tavır göstermelerinden rahatsızdı. Maliye Nazırı Cavit Bey, "*Bizim hakkımızda bir hükm verileceği zaman iki türlü ölçü kullanmak usulü ne zaman terk edilecektir?*" diye sormaktaydı²⁵⁶.

Osmanlı Hükümeti, Makedonya'da Yunanlılar tarafından Müslüman halka yönelik yapılan baskılar hakkında büyük devletlere muhtıra vermekle yetinmemiş, aynı zamanda Yunan Hükümeti'nin Anadolu'dan yaşanan Rum göçü hakkında verdiği notaya da cevap vermiştir. 18 Haziran 1914 tarihinde Yunan Büyükelçisi Panas'a verilen notada, Osmanlı Hükümeti'nin Makedonya'da Yunan zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan 200.000 binden fazla Müslümanı yerleştirmek için büyük fedakarlıklara katlandığı, Türklerin bu göçü sırasında bazı üzücü olayların yaşandığı ve hükümetin bu

²⁵⁴ **DH.EUM.3.ŞB.**, 2/1.

²⁵⁵ "Yunan Mezalimi Babıalının Muhtırası", **İkdam**, 18 Haziran 1914, no 6223, s.1-2; "Devletlere Verilen Muhtıra", **Sabah**, 18 Haziran 1914, no 8891, s.2; "Hükümetin Muhtırası – Yunan Mezalimi", **Tasvir-i Efkar**, 18 Haziran 1914, no 1113, s.2.

²⁵⁶ "Cavit Beyin Beyanati", **Sabah**, 17 Haziran 1914, no 8890, s.1; "Cavit Beyin Beyanati", **İkdam**, 17 Haziran 1914, no 6222, s.2; "Cavit Beyin Beyanati", **Tanin**, 17 Haziran 1914, no 1970, s.2.

olayları önlemeye çalıştığı belirtilmekteydi. Ayrıca, Osmanlı Hükümeti'nin savaş içinde bile din, ırk ayrımı yapmaksızın herkesin güvenliğini sağlamaya çalıştığı belirtilerek Yunanistan'ın notasında yer alan iddiaların gerçek dışı olduğu vurgulanmaktaydı²⁵⁷.

Bunun yanında Osmanlı Hükümeti, Yunan Hükümeti'nin ve Yunan basınının Rum göçünü İttihatçı Hükümet ile ilişkilendirme çabalarına karşı önlemler almaya çalıştı. Osmanlı Hükümeti, Yunan Hükümeti'nin büyük devletleri ve kamuoylarını etkileme çabalarından rahatsızlık duymaktaydı. Bu nedenle devletlerin desteğini sağlayabilmek ve Osmanlı Hükümeti'nin Rum göçünü önleyebilmek için her türlü önlemi aldığını ve göç hareketinde herhangi bir etkisi olmadığını gösterebilmek amacıyla 16 Haziran 1914 tarihinde büyük devletlere sözlü bir nota verildi. Söz konusu notada, Osmanlı Hükümeti'nin Rumlara baskı yaptığı ve Rumları göçe zorladığı şeklindeki Yunan Hükümeti ile basınının iddialarının asılsız olduğu belirtilerek hükümetin Rum göçünü önlemeye çalıştığı dile getirilmekteydi. Bu nedenle Rum göçünün yaşandığı yerlerde Osmanlı Hükümeti ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından alınan önlemleri görmek ve gerçek duruma şahit olmak için büyük devletlerden birer memurlarını göndermeleri isteniyordu²⁵⁸. İstanbul gazetesinin verdiği bilgiye göre Osmanlı Hükümeti, bu teklifin amacını şöyle açıklamaktaydı: “ *Bundan maksat hükümetin beyanatını teyid ettirmek değil, belki ekser kari'inin heyecan-amiz vekayiin sıhhatini tedkik edebilecek bir mevkiye bulunmamalarından bilistifade Hükümet-i Osmaniye üzerine bir kin ve husumet teminine çalışan garb matbuatının sütunlarını bu kabil yalanlarla doldurmalarına imkan bırakmamaktır*”²⁵⁹.

Osmanlı Hükümeti'nin bu isteği üzerine, büyük devletlerin elçileri Avusturya elçisi Marki Pallavicini'nin başkanlığında bir toplantı düzenlediler ve Osmanlı Hükümeti'nin teklifini görüştüler²⁶⁰. Bu toplantıda Osmanlı Hükümeti'nin teklifi kabul edilerek Rum göçünü incelemek üzere elçilik tercümanlarından oluşan bir heyet seçildi. Bu karar Avusturya elçisi Marki Pallavicini tarafından Sadrazam Sait Halim Paşa'ya bildirildi²⁶¹. Rusya, Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere ve Avusturya elçilik

²⁵⁷ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.544-545.

²⁵⁸ “Rumların Muhacereti Şifahi Nota”, **Sabah**, 18 Haziran 1914, no 8891, s.1; “Hükümet-i Seniyye'nin Notası”, **İkdam**, 18 Haziran 1914, no 6223, s.1.

²⁵⁹ “Babıalinin Şifahi Notası”, **Sabah**, 19 Haziran 1914, no 8892, s.2.

²⁶⁰ “Süferanın İçtimar”, **Sabah**, 20 Haziran 1914, no 8893, s.1.

²⁶¹ “Sefaretler Heyeti”, **Sabah**, 22 Haziran 1914, no 8895, s.1.

tercümanlarının bulunduğu heyet, o sırada Rum göçünü denetlemek üzere Batı Anadolu bulunan Dahiliye Nazırı Talat Bey ile birlikte incelemeler yapabileceği gibi istediği yerlerdeki durumu inceleme hakkına da sahipti²⁶².

Kısa bir süre sonra İzmir'e ulaşan heyet, Dahiliye Nazırı Talat Bey ile birlikte Urla yöresine giderek Rum göçü hakkında incelemelerde bulundu²⁶³. Gezinin ardından Rus Büyükelçisi kendisi ile röportaj yapan Tasvir-i Efkar gazetesinin muhabirine, Urla ve Sivrihisar'da Rumları göçe zorlayan hiçbir baskının görülmediğini, ancak bunun diğer yerlerde de Rumlara baskı yapılmadığı anlamına gelmeyeceğini açıkladı²⁶⁴.

Aydın Vilayeti'ndeki Rum göçünü denetlemek için çeşitli yerlerde gözlemlerde bulunan tercümanlar heyetine, Osmanlı Hükümeti'nin göçün önlenmesi konusunda almış olduğu tedbirleri gösteren tüm belgelerin verilmesine karar verildi²⁶⁵. Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın kendi gezisini bitirmesinin ardından tercümanlar heyeti, Rum göçü hakkındaki incelemelerine Mülkiye Müfettişi Şükrü Efendi ile birlikte bir süre daha devam etti²⁶⁶. Tercümanlar heyetinin Manisa'daki gezisi sırasında Rum halkın boykotajdan şikayet ettiği görüldü²⁶⁷. Tanin gazetesinin İzmir muhabiri ile mülakat yapan Almanya baş tercümanı, Osmanlı Hükümeti'nin teklifinin samimiyet ve iyi niyet eseri olduğunu ve Rumların bulunduğu bütün yerleri gezmek istediklerini belirtti. Muhabirin "*Çeşme'den yeni avdet etmiş olmanız münasebetiyle müsaadenizle yalnız Urla ahvali hakkındaki fikrinizi sormak isterdim. Çeşme'de cerh, katl veya başka bir suikastı andıran bir emareye tesadüf ettiniz mi?*" şeklindeki sorusuna Almanya baş tercümanı, "*Hayır*" cevabını vermiş ve daha on gün kadar İzmir'de kalacaklarını açıklamıştır²⁶⁸.

Aydın ve Nazilli'yi gezen tercümanlar heyeti Rum halkla görüşerek durumlarını sormuşlar ve memnun oldukları cevabını almışlardır. Yalnız Germencik'teki Rumlar, kendilerine karşı yapılmakta olan boykottan şikayet etmişlerdi²⁶⁹. Tercümanlar heyeti,

²⁶² "Düvel-i Muazzamanın Cevabi Notası ve Heyet-i Mahsusanın Azimeti", **İkdam**, 22 Haziran 1914, no 6227, s.1.

²⁶³ "Urla'ya Azimet", **Ahenk**, 24 Haziran 1914, no 5459, s.2.

²⁶⁴ "İzmir Mektubu Sefaretler Heyetinin İlk Günü", **Tasvir-i Efkar**, 27 Haziran 1914, no 1122, s.2.

²⁶⁵ "Men'-i Muhaceret Vesaiki", **Sabah**, 25 Haziran 1914, no 8898, s.1.

²⁶⁶ "Tercümanlar", **Tanin**, 28 Haziran 1914, no 1981, s.5.

²⁶⁷ "İzmir Mektubu Sefaretler Heyetinin İkinci Günü", **Tasvir-i Efkar**, 28 Haziran 1914, no 1123, s.2.

²⁶⁸ "Almanya Tercümanı İle Mülakat", **Tanin**, 2 Temmuz 1914, no 1985, s.1.

²⁶⁹ "İzmir'de Tercümanların Tahkikatı", **Tanin**, 5 Temmuz 1914, no 1988, s.5.

gezi boyunca yalnızca Rumlarla görüşmemiş, aynı zamanda Makedonya'dan göç eden ve Aydın Vilayeti'ne yerleştirilen Müslüman muhacirlerle de görüşmüştür. Heyetin Müslüman muhacirlerin anlattıklarından etkilendikleri görülmüştü²⁷⁰. Tercümanlar heyeti bir süre daha Aydın Vilayeti'nde incelemelerde bulunduktan sonra İstanbul'a hareket etti²⁷¹.

E- MUHTELİT MÜBADELE KOMİSYONU'NUN KURULMASI VE ÇALIŞMALARI

1- Nüfus Mübadelesi Konusunda Osmanlı – Yunan Anlaşması

Osmanlı topraklarından 1914 yılının mart ayından itibaren başlayan Rum göçü, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında var olan sorunlara yeni birisini daha eklemiştir. Her iki ülke, kendi topraklarından yaşanan göç hareketini, dış etkenlerle açıklamaya çalışmakta ve diğer ülkeyi suçlamaktaydı. Giderek büyüyen ve iki ülkeyi yeni bir savaşın eşiğine getiren göçmenler sorununun çözümü konusunda her iki ülke arasında bir nüfus mübadelesi yapılması konusu gündeme geldi.

İki ülke arasında bir nüfus mübadelesi yapılması şeklindeki ilk düşüncenin, Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey ile Yunan Başbakanı Venizelos arasında yapılan görüşme sırasında gündeme geldiği ve bu fikrin, Galip Kemali Bey tarafından ortaya atıldığı anlaşılmaktadır²⁷². Galip Kemali Bey anılarında, 12

²⁷⁰ “Yunan Mezalimi”, **Tasvir-i Efkar**, 28 Haziran 1914, no 1123, s.4.

²⁷¹ “Tercümanlar Heyeti”, **Sabah**, 13 Temmuz 1914, no 8916, s.3.

²⁷² Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir nüfus mübadelesi yapılması şeklindeki ilk önerinin hangi ülkeden geldiği konusunda farklı bir görüş A. Pallis'ten gelmektedir. Bu konuda Pallis şunları yazmaktadır: “Yunanistan ve Türkiye arasında bir nüfus mübadelesi ilk olarak 1914'te M. Venizelos tarafından, iki ülke arasında senenin başında ortaya çıkan zorlukları çözümlene yolu olarak önerilmiştir. İlişkiler, Türkiye'nin Anadolu kıyılarının karşısındaki Ege Adaları'nın Yunanistan tarafından ilhakını reddetmesiyle gerginleşmişti. Yunan hükümetine baskı yapmak amacıyla Türkler, Batı Trakya ve Batı Anadolu kıyısındaki şehir ve köylerdeki Rumları uzaklaştırmaya (oradan atmak) ve yerlerine Makedonya'dan gelen Müslümanları yerleştirmeye başladılar... Sonuçta tek çözüm, var olan ve değiştirilmez olan emr-i vakiyi kabul etmek ve durumu her iki tarafta terk edilmiş olan mülklerin uygun şekilde tasfiyesini ve geride kalan ve çevredeki nüfus tarafından yok edilme tehlikesi olan uzak toplulukların uygun tedbirlerle uzaklaştırılmasını sağlayacak bir antlaşmayla düzeltmek olacaktı”. A. A. Pallis, “The Exchange of Populations in the Balkans”, **The Nineteenth Century and After**, cilt XLVII, sayı 576, Şubat 1915, s.3'den akt. Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç Türk – Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2006, s.40. Pallis'in bu iddiasına rağmen mübadele önerisinin Osmanlı

Mayıs 1914 tarihinde Sadrazam Sait Halim Paşa'ya şu telgrafi çektiğini belirtmektedir: “Sırf şahsi bir mütalea olmak üzere Başvekile Makedonya'daki Müslümanlarla Aydın Vilayeti dahilindeki Rum'ların 'mübadele' edilmesini teklif ettim. Mösyö Venizelos bu fikrimi kabul ederek Babialinin muvafakatini istihsal ettikten sonra bunu resmen teklif etmeğimi rica etmiştir ”. Galip Kemali Bey, Sait Halim Paşa'dan gelen olumlu cevap sonrasında 18 Mayıs 1914'te, Makedonya Müslümanları ile İzmir Vilayeti dahilindeki Rum ahalinin mübadele edilmesi hakkındaki Osmanlı önerisini bir mektupla resmi olarak Yunanistan'a iletmiştir²⁷³. Yunan Başbakanı Venizelos, 22 Mayıs'ta verdiği cevapta mübadele önerisini kabul ettiğini belirtmiş, ancak Trakya'daki Rumların da mübadele kapsamına alınmasını istemiştir. Yunanistan'ın cevabında ayrıca, her iki ülkeden o ana değin göç etmiş olan Müslümanlarla Rumların bırakmış oldukları emlakın değerinin belirlenmesi gerektiği belirtilmiş ve mübadelenin, sırf kendiliklerinden göç etmek arzusunun gösterenleri kapsamı gerektiği dile getirilmiştir²⁷⁴.

Yunanistan, 23 Mayıs 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'ne verdiği sözlü nota ile, iki ülke arasında yapılması düşünülen mübadele hakkındaki görüşünü açıklamıştır. Buna göre, Doğu Trakya ve Aydın Vilayeti'nin Rum sakinleri ile Makedonya ve Epir'in Müslüman sakinleri, göç isteklerinin belirlenmesinin ardından eşzamanlı olarak mübadele edilecek ve mübadele, her iki hükümetin koruması altında tam bir uzlaşma ile uygulanacaktır²⁷⁵. Ayrıca, mübadele sürecini denetleyecek ve mübadele edilecek nüfusun taşınır ve taşınmaz mallarının değerini belirleyecek dört üyeden oluşacak bir Muhtelit Komisyon kurulacaktır. Komisyon'un merkez bürosu, İzmir veya Selanik'te kurulacak ve

Devleti'nden geldiğini kanıtlayan bir diğer kaynak da İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi L. Mallet'tir. Mallet, 27 Mayıs 1914 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey'e gönderdiği bir yazıda, Osmanlı-Yunan ilişkileri hakkında Sadrazam ile yaptığı görüşme hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Sait Halim Paşa kendisine, birkaç gün önce Venizelos'a, Trakya ve Makedonya'daki nüfusun mübadelesini düzenlemek üzere bir karma komisyon kurulmasını teklif ettiğini, ancak henüz cevap alamadığını dile getirmişti. Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.503-504.

²⁷³ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.102-103. Stephen Ladas, Galip Kemali Bey'in Venizelos'a İzmir bölgesindeki kırsal Rum nüfus ile Makedonya Müslümanlarının mübadelesini önerdiğini belirtmekte ve Galip Kemali Bey'in mübadele önerisini resmiyete döken mektubunun 18 Mayıs 1914 tarihinde Yunanistan'a iletildiğini doğrulamaktadır. Stephen P. Ladas, **a.g.e.**, s.21. Ancak, Yannis Mourellos, Galip Kemali Bey ile Venizelos arasındaki görüşmenin 20 Mayıs'ta yapıldığını, Galip Kemali Bey'in mektubunun da 21 Mayıs'ta verildiğini ileri sürmektedir. Yannis G. Mourellos, “The 1914 Persecutions and The First Attempt at an Exchange of Minorities Between Greece and Turkey”, **Balkan Studies**, XXVI/2, 1985, s.393.

²⁷⁴ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.103

²⁷⁵ Stephen Ladas'a göre, mübadele İzmir Vilayeti ve Trakya'nın Rum nüfusu ile Makedonya'nın Müslüman köylüleri arasında yapılacak ve Boğazlar bölgesinde yaşayan Rum nüfus da mübadele kapsamında yer alacaktır. Stephen P. Ladas, **a.g.e.**, s.21-22.

komisyon, alt komisyonlar kurma hakkına da sahip olacaktı. Bunun yanında komisyon, daha önceden göç etmiş olan Rum ve Müslümanların mallarının değerini de belirleyecekti²⁷⁶. Ayrıca, komisyonda tarafsız bir hakem de görev yapacak ve hakem, iki ülke arasında uzlaşılacak bir Avrupa devleti tarafından tayin edilecekti²⁷⁷.

İki ülke arasında bir nüfus mübadelesi yapılması konusunda bir görüş birliği ortaya çıksa da, mübadele sürecinin gerektirdiği resmi adımlar 1914 yılının haziran ayına kadar atılamadı. Osmanlı Hükümeti, daha önce de belirtildiği gibi, Yunanistan ile yapılan mübadele görüşmeleri sırasında Osmanlı topraklarında yaşanan Rum göçü hakkında daha ciddi önlemler almaya ve Yunan kamuoyunun tepkisini çekecek hareketleri önlemeye çalıştı. Ancak, Trakya'daki Rum göçünün Batı Anadolu'ya da yayılması Yunan Hükümeti tarafından tepkiyle karşılandı. Özellikle Yunan basınının Anadolu'dan yaşanan Rum göçü hakkındaki hükümeti baskı altına alan yayınları ve muhalefetin sert eleştirileri, Yunan Hükümeti'nin Rum göçü hakkında girişimlerde bulunmasını zorunlu kılmaktaydı.

Bu şartlar altında Yunan Başbakanı Venizelos, Yunan Meclisi'nde gelen bir soru üzerine Osmanlı ülkesinden Yunanistan'a doğru yapılmakta olan Rum göçü hakkında konuşma yapmıştır. Rum göçünü değerlendirdiği konuşmasında Venizelos, şunları söylemiştir: *“Bu tazyikat tarihte bir misline daha tesadüf olunamayacak derecededir. Bundan maksat on asırdan beri memlekette yaşayan bir kısım-ı ahalinin istisalıdır... Yunanistan başka bir hükümetin umur-i dahiliyesine müdahaleden ictinab etmekle beraber, hemcins ve din bir takım ahalinin civar imparatorluktan tard ve teb'idiyle bunların bir melce' bulmak için Yunanistan'a gelmesi ve bundan tevellüd eden icabat-ı iktisadiye, bu ahvalden husule gelecek netice-i vehime üzerine Türkiye'nin dostane bir surette nazar-ı dikkatini celbe Yunanistan'a hak vermiştir”*. Rum göçü hakkında Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulduklarını dile getiren, Babıalinin yaşanan Rum göçünü Makedonya'da Müslümanlara yapılan baskıya bağladığını iddia eden ve Anadolu'dan Rum göçmenlerin gelmeye devam ettiğini belirten Venizelos, Osmanlı Devleti'nin şu sözlerle tehdit etmiştir: *“Lakin şu mesele karşısında bulunuyoruz: Böyle bir halin devamı kabil midir? Buna daha ziyade*

²⁷⁶ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.394.

²⁷⁷ Stephen P. Ladas, **a.g.e.**, s.22.

tahammül edilebilir mi? Ağzımdan na-kabil-i tamir sözler kaçırarak istemez isem de hal ve mevkiin mühim, hatta pek mühim olduğunu söylemekten istinkaf ettiğim takdirde esaslı vezaifden birini ihmal etmiş olurum, zannındayım. Hükümet şurasını biliyor ki bu şayan-ı esef ahvale nihayet verilmediği takdirde biçare muhacirlerle birlikte serd-i şikayat ile iktifa etmemek mecburiyetinde kalacaktır”²⁷⁸.

Yunan Başbakanı'nın mecliste alkışlarla karşılanan bu konuşması, Osmanlı basınında büyük yankı uyandırdı ve tepki yarattı. Venizelos'un bu konuşması her iki ülke arasında yeni bir savaş çıkabileceği şeklinde yorumlandı. Çünkü Atina Antlaşması'nın çözüme kavuşturamadığı, adalar meselesi ile Yunanistan'da kalan Müslüman azınlığın durumu sorunlarına ek olarak Türkiye'de yaşanan Rum göçü, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmişti. İttihatçı Hükümeti destekleyen gazeteler, Yunan Başbakanı'nın bu sözlerine sert tepki gösterdiler²⁷⁹. Tanin, Venizelos'un zulm, itisafat ve işkenceden bahsetmeye hakkı olmadığını, Türkiye'deki Rumların “kökünü kazımak” gibi bir politikalarının olmadığını, Türklerin beş asır boyunca bu düşüncüyü hiçbir zaman akıllarından geçirmedığını belirtti. Ayrıca Yunan Başbakanı'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına tepki gösteren ve Osmanlı Hükümeti'nin Rum göçünü önlemek için elinden gelen çabayı gösterdiğine değinen Tanin, Rum muhacereti karşısında Osmanlı Hükümeti'nin aldığı önlemleri Yunan Hükümeti'nin Makedonya'daki Müslümanlar hakkında almadığını belirtmekteydi. Tanin, Yunan Başbakanı'nın savaş olasılığını gündeme getiren sözleri hakkında ise şu yorumu yapmaktaydı: “*Burada harbe taraftar bir hükümet olmadığı gibi harbten korkacak bir ferd de yoktur. Açık konuşalım: Maksad gürlütlü yapmak ise bundan bizde korkacak kimse yoktur; yok eğer maksad hakikaten görülemek ve anlaşmak ise onun yolu ve çaresi bu değildir*”²⁸⁰.

Yunanistan, Rum göçü hakkında Venizelos'un açıklaması ile yetinmedi. Yunanistan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi Panas, Rum göçü hakkında 12 Haziran 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bir nota verdi. Söz konusu notada Ayvalık'ta yaşayan Rumların silahlı çeteler tarafından baskı altında tutulduğu, ayrıca her şeyleri alınmış ve yurtlarından kovulmuş 30.000 bin Rumun Edremit körfezi sahillerinde kendilerini

²⁷⁸ “Osmanlı – Yunan Münasebatı”, **Sabah**, 14 Haziran 1914, no 8887, s.1; “Venizelos Neler Söylemiş”, **İkdam**, 14 Haziran 1914, no 6219, s.1-2.

²⁷⁹ Yunus Nadi, “Venizelos'un Beyanati”, **Tasvir-i Efkar**, 14 Haziran 1914, no 1109, s.1.

²⁸⁰ “Yunan Tehditleri”, **Tanin**, 15 Haziran 1914, no 1968, s.1.

Yunanistan'a götürecekt gemileri beklediği ileri sürölmekteydi. Ayrıca, Trakya'da uygulanmış olan saldırganlıkların Anadolu'da da başlamış bulunmasının Yunan kamuoyunu heyecana getirdiği ileri sürölmekteydi. Bu duruma son verilmemesi ve felakatlere uğratılmış bulunan Rumların hemen yerlerine dönerek mal ve mülklerine sahip olmalarının sağlanmaması halinde, Yunan Hükümeti'nin bunlardan doğacak sonuçların sorumluluğunu kabul etmeyeceği belirtilmekteydi²⁸¹.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinde ve yeni bir savaşın gündeme gelmesinde göçmenler sorunu etkili oldu. Ancak iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren başka sebepler de bulunmaktaydı. Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den sipariş ettiği dretnotları alması durumunda büyük devletlerin adalar meselesi hakkındaki kararını kabul etmeyeceğini düşünmekteydi²⁸². Bu nedenle dretnotların Osmanlı donanmasına katılmasından önce Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne savaş açma hazırlığı içine girmişti²⁸³.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında çıkacak yeni bir savaş, büyük devletleri de ilgilendirmekteydi. Çünkü, iki ülke arasında yaşanacak yeni bir savaşta boğazların Osmanlı Devleti tarafından kapatılması söz konusuydu. Büyük devletler bu nedenle iki ülke arasındaki gerginliğin yatıştırılmasına çalıştılar. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi L. Mallet, Sadrazam Sait Paşa ile görüşerek Yunanistan tarafından verilen notaya yumuşak bir cevap verilmesini istedi. Benzer girişimler diğer elçilikler tarafından da yapıldı²⁸⁴. Boğazların kapanması olasılığından rahatsız olan Rusya ve Romanya da Osmanlı ve Yunan Hükümetleri'ne başvurarak savaş durumunun ortaya çıkmasına meydan verilmemesini istediler²⁸⁵.

Yunan Hükümeti, Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği bir savaşta müttefiki olan Sırbistan'ın desteğine güveniyordu. Bulgar saldırısına karşı Sırp Hükümeti'nin desteğinin sağlanması durumunda Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmayı planlıyordu. Ancak Sırbistan, Ege adalarının geleceği ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum azınlığın kaderi hakkındaki bir Türk-Yunan savaşına katılmaya pek istekli değildi.

²⁸¹ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.120-121.

²⁸² Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.536.

²⁸³ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.525-526.

²⁸⁴ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.526-527.

²⁸⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Kısım III, s.262.

Ayrıca, ekonomik durumu da Sırbistan'ı Yunanistan'a askeri yardım yapmaktan alıkoymuyordu. Romanya Hükümeti'nden de Türk-Yunan krizinin barışçı yollarla çözümlenmesi konusunda tavsiye alan ve böylece beklediği uluslararası desteği sağlayamayan Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile anlaşmaktan başka seçeneği kalmadı²⁸⁶.

Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey, Yunan Başbakanı Venizelos ile görüştü ve belli konularda her iki ülke arasında görüş birliğine varıldı. Galip Kemali Bey, Venizelos ile yaptığı görüşme hakkında 16 Haziran 1914 tarihinde Dışişleri Bakanı ve Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Balkan Savaşı'nın çıkışındaki durumu hatırlatarak, Yunan Başbakanı hakkında "*Hissiyatıma nazaran bizi sinirlendirerek geçen defaki gibi harb ilanına mecbur etmek oyununa çok ümitle bağlanmış*" demektedir. Görüşme sırasında Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne bir nota vermesinin yanlış olduğunu belirten Galip Kemali Bey'e Venizelos, Anadolu'dan yaşanan göç hareketinin Yunan maliyesini sarstığını belirterek bu durum hakkında önlem almasını Osmanlı Hükümeti'nden istemek durumunda kaldığını belirtti²⁸⁷.

Yapılan görüşmenin ardından Galip Kemali Bey ile Venizelos arasında belli konularda anlaşmaya varıldı. Buna göre, Yunanistan tarafından verilen notaya karşılık Osmanlı Hükümeti tarafından verilecek cevabi notada, Anadolu'daki Rumlara yönelik muamelenin Makedonya Müslümanlarına yapılan muamelelere tepki olarak ortaya çıktığı belirtilecek ve Babıali'nin bu durumu önlemek konusunda gerekli önlemleri aldığı vurgulanacaktı. Ayrıca Galip Kemali Bey, bu tür durumların yaşanmaması için iki ülke arasında ahali mübadelesine başlanılmasını ve bu noktada Anadolu sahillerine gelmiş olan Rumların köylerine dönmelerine izin verileceğini, ancak şimdiye kadar Osmanlı topraklarını terk etmiş olan Rumların Yunanistan'da kalmalarının sağlanması gerektiğini belirtti. Ancak Yunan Başbakanı Venizelos, adalara göç etmiş olan Rumların da memleketlerine gerdi dönmelerinin sağlanmasını istemiş, bu istek Galip Kemali Bey tarafından geri çevrilmişti. Galip Kemali Bey, Sait Halim Paşa'ya gönderdiği telgrafın sonunda "*Prestijimizi korumak şartıyla Avrupa nazarında itilafkar duygularımızı bir*

²⁸⁶ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.397-398.

²⁸⁷ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.117-118; Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.530.

daha isbat etmek ve yeni bir harb mesuliyetini tamamen Yunanistan'a bırakmak mecburiyetindeyiz" demektedir²⁸⁸.

Galip Kemali Bey ile Venizelos arasında yapılan bu görüşme, adalar meselesi ve göçmenler sorunu nedeniyle savaşın eşiğine gelmiş olan her iki ülke arasındaki gerginliğin azalmasını sağladı. Osmanlı Hükümeti, Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey'in görüşünü dikkate alarak Yunan Hükümeti tarafından verilen 12 Haziran tarihli notaya bir haftalık gecikme ile cevap verdi. Sadrazam ve Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa imzası ile Yunanistan'ın İstanbul Büyükelçisi Panas'a 18 Haziran 1914 tarihinde verilen Osmanlı Hükümeti'nin cevabi notasının yumuşak bir dille kaleme alındığı görülmektedir. Bu durumda, Galip Kemali Bey'in belirttiği gibi, çıkabilecek yeni bir savaşın sorumluluğunu Yunanistan'a bırakmak düşüncesi etkili olmuştur. Osmanlı Hükümeti'nin cevabi notasında, Babıali'nin Makedonya'dan göç etmek zorunda kalmış olan 250 binden fazla Müslümanın yerleştirilmesi ve ihtiyaçlarının sağlanması mecburiyeti ile karşı karşıya kaldığı belirtilmekteydi. Ayrıca, çok sayıda muhacir gelmesinin ülke içinde birtakım olaylara neden olduğu belirtilerek Babıali'nin bu olayların bastırılması için gerekli önlemleri aldığı, Trakya'daki olaylara son verildiği gibi Anadolu'da da halk arasındaki heyecanın ortadan kalkmak üzere olduğu vurgulanmaktaydı. Bunun yanında, Dahiliye Nazırı'ndan gelen raporlarda Yunanistan'ın notasında ileri sürülen durumlara uygun bilgiler olmadığı dile getirilerek bundan böyle Anadolu'da güvenliği bozacak hiçbir olayın yaşanmaması ve Yunan Hükümeti'nin de iki devlet arasındaki ilişkileri ihlal edebilecek her türlü durumun Makedonya'da ortaya çıkmasına engel olması istenmekteydi²⁸⁹.

Osmanlı Hükümeti, Yunan notasına verdiği ılımlı cevap ile iki ülke arasındaki gerginliği azaltmayı başardı. Böyle bir durumda Makedonya'daki Müslümanlar ile Aydın Vilayeti'ndeki Rumların mübadele edilmesi konusu tekrar gündeme geldi. Osmanlı Hükümeti tarafından Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey'e gönderilen 18 Haziran tarihli bir telgrafta "*Mösyö Venizelos'a artık mübadele hakkındaki tasavvurlara kati bir şekil verilmesi ve bir an evvel tatbikatına geçilmesi arzusunda bulunulduğunun bildirilmesi*" istenilmekteydi. Galip Kemali Bey, Babıali'nin izni ile Yunan Dışişleri

²⁸⁸ Galip Kemali Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s.118-119; Bilal Şimşir, *a.g.e.*, II, s.531.

²⁸⁹ Galip Kemali Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s.121-122; Bilal Şimşir, *a.g.e.*, II, s.544-545.

Bakanı Streit'e yazdığı 20 Haziran 1914 tarihli mektupta, Trakya köyleri ile İzmir Vilayeti ve köylerindeki Rum ahali ile Makedonya ve Epir'deki Müslüman köylülerinin mübadelesine bir an önce başlanılmasını Yunan Hükümeti'ne yazılı olarak bildirmiştir. Ayrıca Galip Kemali Bey, mübadele işini görüşecek olan muhtelit komisyona mülkiye müfettişi Şükrü Bey'in seçildiğini bildirerek muhtelit komisyonda görev yapacak olan Yunan delegesinin de tayin edilmesini istemiştir²⁹⁰.

Osmanlı Hükümeti'nin mübadele görüşmelerine bir an önce başlanılması gerektiği şeklindeki önerisi, göçmenler sorunu nedeniyle yeni bir savaşı göze alamayan Yunan Hükümeti tarafından kabul edildi²⁹¹. Yunanistan'ın İstanbul Büyükelçisi Panas tarafından Osmanlı Hükümeti'ne verilen 27 Haziran 1914 tarihli cevabi notada, bundan sonra iki ülke arasındaki ilişkileri bozacak hiçbir olayın yaşanmaması isteği tekrarlanıyor ve Trakya ve İzmir bölgesi Rumlarıyla Makedonya'daki Müslümanların bazı koşullarla mübadele edilmelerinin kabul edildiği bildiriliyordu²⁹².

Yunanistan'ın cevabi notası Osmanlı Hükümeti ve İttihatçılar tarafından olumlu olarak karşılandı. Buna karşın İttihatçıların yayın organı Tanin, Makedonya'daki Müslümanlara yapılan muameleye Yunan Hükümeti'nin ilgisiz kalmasını eleştiriyor, Müslümanların Hristiyan idaresine alışamamaları nedeniyle göç ettiklerini ileri süren Yunanistan'a karşı çıkıyordu. Tanin'e göre Rusya'da, Romanya'da yüz binlerce Müslüman yaşarken Yunanistan'ın Müslümanların göçünü Hristiyan bir devlette yaşamamak isteğine bağlaması doğru değildi. Ancak göçmenlerin mübadelesini kabul eden Yunanistan'ın bu hareketi gelecek açısından olumlu görülmekteydi. Tanin'e göre, *“Tarafeyn bu esas üzerinde ciddi bir fikr-i itilaf ile hareket edecek olurlarsa Balkanlarda, muhtelif milletlerin her günkü huzur ve sükunetini tehdid etmekte olan bir takım anasır buhran ve şurişten mühim birini ortadan kaldırmış, bu suretle hem kendi müteakabil menfaatlerine, hem de Balkanların sulh ve sükununa büyük hizmetler ifa etmiş olurlar”*dı²⁹³. Müslüman ve Rum ahalinin mübadelesinin yeni bir durum olmadığını belirten İttihatçıların yayın organına göre, bu konuda Yunan Başbakanı Venizelos tarafından daha önce de bir girişimde bulunulmuştu. Tanin'e göre Romanya İçişleri eski

²⁹⁰ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.122.

²⁹¹ Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında uzlaşmanın ortaya çıkışında İngiliz gazeteci Dillon'un yaptığı arabuluculuk girişimleri de etkili olmuştur. **İskan Tarihçesi**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, s.7.

²⁹² Bilal Şimşir, **a.g.e.**, II, s.567-569.

²⁹³ “Yunanistan'ın Cevabi”, **Tanin**, 29 Haziran 1914, no 1982, s.1.

Bakanı olan Takeyonsku Osmanlı-Yunan barışının sağlanması için Atina'ya yaptığı seyahatinden dönüşünde Müslüman ve Rum ahalinin mübadelesini Venizelos adına Osmanlı Hükümeti'ne teklif etmişti. Anadolu'da ve özellikle de kıyılarda yaşayan Rumların “... kendilerinden hükümetin insilab-ı emniyetini müstelzim amal ve hissiyat beklemekte, hiçbir memlekette müsamaha ile görülemeyecek bir takım tesirata kapılmakta oldukları malumdur” diyen İttihatçıların yayın organı, nüfus mübadelesinin gerçekleşmesini gelecek açısından olumlu olarak değerlendirmekteydi²⁹⁴.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi yapılması konusunda bir uzlaşma ortaya çıkmasına rağmen mübadelenin koşullarını belirleyecek olan muhtelit komisyonda bir hakemin yer alıp almaması sorunu çözüme kavuşturulamamıştı. Yunan Dışişleri Bakanı Streit, 26 Haziran 1914 tarihinde Osmanlı Büyükelçisi Galip Kemali Bey'e verdiği cevabi notada, Trakya ile İzmir Vilayeti dahilinde, Boğazlara kadar yerleşmiş olan Rumlarla Makedonya ve Yunan Epir'inde yerleşmiş bulunan Müslümanların kendi arzuları ile göç etmek isteklerinin ve bırakacakları emlakın kıymetlerinin belirlenmesinden sonra mübadelelerini gerçekleştirecek olan komisyonda Kostantin Dimaras ile George Tsorbatzoglou'nun seçildiklerini bildirdi. Ayrıca, muhtelit komisyonda her iki taraf arasında anlaşmazlığın çıkması durumunda kesin bir karara varmak için büyük devletler tarafından belirlenecek bir hakemin bulundurulmasının gerektiğini bildirdi²⁹⁵.

Yunan Hükümeti, mübadele sürecini yönlendirecek olan muhtelit komisyonun çalışmaları sırasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlığın çözümlenmesi için tarafsız bir hakemin beşinci üye olarak komisyonda bulunmasından yanaydı. Osmanlı Hükümeti ise Yunan Hükümeti'nin tersine, mübadele işini görüşecek olan muhtelit komisyonda bir hakeme gereksinim duyulmayacağını düşünmekteydi. Sadrazam Sait Halim Paşa hakem konusunda 30 Haziran tarihinde Galip Kemali Bey'e gönderdiği telgrafta, komisyonda görev alacak yabancı bir hakemin seçimini hangi şartlarda kabul edebileceklerini bildirdi. Buna göre; hakem bir üçüncü devlet değil iki hükümet tarafından seçilmeli, hakem komisyonun görüşmelerine katılmayıp yalnız iki taraf delegeleri tarafından kendisine

²⁹⁴ “İslam ve Rum Ahalinin Mübadelesi”, **Tanin**, 26 Haziran 1914, no 1979, s.1.

²⁹⁵ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.122; Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.399.

bildirilecek olan anlaşmazlık hakkında karar vermeli, hakemin yetkileri her iki hükümet arasında düzenlenecek bir tahkimname ile belirlenmeliydi²⁹⁶.

Komisyonunda görev alacak hakem konusunda Yunanistan'ın görüşü ise daha farklıydı. Yunan Hükümeti'nin görüşünce; hakem büyük devletler tarafından seçilmeli, İsviçre ve İsveç gibi tarafsız bir devletin vatandaşı olmalı ve hakem, asker ya da diplomat olmayıp sivil bir memur olmalıydı²⁹⁷. Yunan Dışişleri Bakanı Streit, Galip Kemali Bey'e gönderdiği 1 Temmuz 1914 tarihli bir yazıda, muhtelit komisyonda Yunanistan'ı temsil edecek olan delegelerin hafta içinde İzmir'de olacaklarını bildirmekte ve komisyonda görev yapacak hakemin iki hükümet tarafından belirlenecek tarafsız bir devlet tarafından seçiminin yapılmasını istemekteydi. Ayrıca Yunan Dışişleri Bakanı, hakemin komisyonun görüşmelerine katılması gerektiğini, çünkü anlaşmazlığın ortaya çıkması halinde komisyonun her konuyu ayrıntılı olarak hakeme anlatmak zorunda kalacağını ve bunun da zaman kaybına neden olacağını belirtmekteydi. Yunan Hükümeti'nin hakem konusundaki ısrarı üzerine Osmanlı Hükümeti, tarafsız bir devletten bir hakem seçilmesini kabul etti. Sadrazam Sait Halim Paşa tarafından Galip Kemali Bey'e gönderilen telgrafta, hakem seçimi için İsviçre Hükümeti'ne başvurulmasına Yunan Hükümeti'nin kabul edip etmeyeceğinin sorulması istenmekteydi²⁹⁸. Osmanlı Hükümeti'nin bu teklifini kabul eden Yunan Hükümeti her iki hükümet adına, İsviçre Hükümeti'nden bir hakem seçilmesini istedi²⁹⁹. Böylece mübadele görüşmelerinin yapılmasının önündeki bir diğer engel de ortadan kaldırılmış oldu.

2- Muhtelit Mübadele Komisyonunun Çalışmaları

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında varılan uzlaşmaya göre Muhtelit Mübadele Komisyonu, her iki ülkeden o güne kadar yaşanan göç hareketlerine yasal bir çerçeve hazırlayacak ve bundan sonra gerçekleştirilecek olan nüfus mübadelesinin hangi

²⁹⁶ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.125.

²⁹⁷ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.400.

²⁹⁸ Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.126-127.

²⁹⁹ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.400-401.

koşullarda gerçekleştirileceğini belirleyecekti. Ayrıca komisyon mübadele sürecini yönlendirecek, her iki ülkeden göç eden muhacirlerin mal ve mülklerinin değerini belirleyecekti. Bununla birlikte göçün yaşandığı bölgeleri gezerek göç hareketini incelemek ve elde edilen sonuçları komisyona bildirmek üzere tali komisyonlar da kurulacaktı.

Karma komisyondaki Yunanistan'ın temsilcileri Kostantin Dimaras ile George Tsorbatzoglou'ydu. Osmanlı Hükümeti ise komisyonda birinci delegeliğe Atina eski Büyükelçisi Muhtar Bey'i, ikinci delegeliğe ise Şükrü Bey'i seçmişti. Meclis-i Vükela'nın 1 Temmuz 1914 tarihli toplantısında, İzmir ve Edirne havalisindeki Rumların Makedonya ve Epir'de bulunan Müslüman halk ile mübadelesi işi ile ilgilenmek üzere Atina eski Büyükelçisi Muhtar ve mülkiye müfettişlerinden Şükrü Beylerin memur olarak görevlendirildikleri konusu görüşülmüştür. Bu konudaki gerekli olan masraflar için Muhtar Bey'e günlük beş lira ile elli lira harcırah verilmesine ve Şükrü Bey'e de bir lira verilmesine karar verilmiştir³⁰⁰. Muhtelit komisyon üyeliklerine Muhtar Bey ile kendisinin seçildiği o sırada tercümanlar heyeti ile birlikte İzmir'de bulunan Şükrü Bey'e de bildirilmiştir. 2 Temmuz 1914 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat imzasıyla İzmir'de bulunan mülkiye müfettişi Şükrü Bey'e gönderilen şifrede, Muhtelit Mübadele Komisyonu'na Atina eski Büyükelçisi Muhtar Bey ile kendisinin seçildiği bildirilmekte ve Muhtar Beyin pazartesi günü İzmir'e ulaşacağı haber verilmekteydi. Aynı şifrede, tercümanların görevinin bir an önce tamamlanmasına çalışılması ve adı geçen günde İzmir'de Muhtar Bey ile buluşulması istenmekteydi³⁰¹.

Komisyonun toplantılarına başlamasından önce Aydın Valisi Rahmi Bey'e de Osmanlı Hükümeti tarafından direktifler verildi. Rahmi Bey'e 8 Temmuz 1914 tarihinde gönderilen bir şifrede; "*Muhtelit Komisyonun bidayeten tacili münasıptır. Menafimize muhalif mesailde Rumlar itilaf cihetini iltizam etmezler ise o vakt tehire teşebbüs ediliyor*" denmekteydi³⁰². Aynı gün Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Rahmi Bey'e gönderilen bir diğer şifrede ise, Muhtar ve Şükrü Bey ile konuşarak her şeyden önce Muhtelit Mübadele Komisyonunca gerek Osmanlı ülkesindeki gerekse Makedonya'daki terk edilmiş olan çiftliklerin uzun süre kullanılmaz

³⁰⁰ MV, 190/20.

³⁰¹ DH.ŞFR, 42/175.

³⁰² DH.ŞFR, 42/233.

durumda bırakılmamasının mübadele yoluyla sağlanması isteniyordu. Ayrıca, göç etmek için sürekli olarak başvurularında bulunan Edirne Vilayeti'nin Naib köyü ile Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı dahilindeki Yenişar köyü ahalilerinin hicretleri konusunun gündeme getirilerek kabul ettirilmesinin gerekli olduğu bildiriliyordu. Son olarak komisyonun görevleri ile ilgili konularda devamlı olarak Muhtar ve Şükrü Beyler ile görüşülmesi isteniyordu³⁰³.

Türk ve Yunan delegelerinden oluşan Muhtelit Mübadele Komisyonu, ilk toplantısını İzmir'de Hükümet Konağı'nda kendilerine ayrılan odada 11 Temmuz 1914 tarihinde gerçekleştirdi³⁰⁴. Görüşmeler genel olarak belli konularda yoğunlaştı: göçün koşulları, mübadele edilecek kişilerin mallarının değerinin saptanması ve tazminat ödemelerinin biçimi, hakem meselesi³⁰⁵.

Görüşmelerin başlangıcından itibaren Yunan delegeleri, göç dalgasını durdurmayı amaçladılar. Yunan Hükümeti tarafından komisyonun Yunan üyelerine gönderilen direktiflerde, değişim kavramının, prensip olarak, mübadele edilecek Müslüman ve Rum kişiler arasında sayısal eşitliği gerektirdiği belirtilmekteydi. Ayrıca, şehirlerin sakinlerinden ayrı olarak önlemin yalnızca kırsal nüfusa uygulanması isteniyordu. Bununla birlikte Yunan tarafı, göçün kendiliğinden olma özelliğinin ve göçmenlerin güvenliğinin, iki taraf arasında hazırlanacak anlaşma metninde yer alması ile garanti altına alınabileceğine inanıyordu. Ayrıca göç için kişilerin isteklerinin komisyon tarafından belirlenmesi, bu amaçla alt komisyonlar kurulması ve her bölgedeki alt komisyonların yerel devlet memuru ve konsolos, konsolos yardımcısı veya diğer ülkelerin fahri konsoloslarından oluşması düşünülüyordu. Yunan Hükümeti, geçmişi de kapsayacak biçimde isteğe bağlı göç ilkesini de önermekteydi. Böylece, daha önce göç etmiş kişilerin evlerine dönmelerine olanak sağlanacaktı. Son olarak Yunan Hükümeti tarafından komisyonun Yunan temsilcilerine gönderilen talimatlarda, anlaşmada göçmenlerin vatandaşlık sorunlarını da halleden özel bir ifadenin yer alması gerektiği belirtildi³⁰⁶.

³⁰³ **DH.ŞFR**, 42/234.

³⁰⁴ "Mübadele Komisyonu", **İkdam**, 12 Temmuz 1914, no 6247, s.5; "Mübadele Komisyonu", **Ahenk**, 12 Temmuz 1914, no 5474, s.2.

³⁰⁵ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.401.

³⁰⁶ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.401.

Mübadele Komisyonu'nda Yunan temsilcileri tarafından ileri sürülen bu öneriler hakkında Osmanlı Hükümeti'nin görüşü sık sık komisyonun Osmanlı üyelerine bildirildi. 21 Temmuz 1914 tarihinde Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanı Muhtar Beye Dahiliye Nezareti'nden gönderilen bir şifrede, raporun birinci, dördüncü ve beşinci maddelerinin uygun görüldüğü belirtilmekteydi. Ancak, mübadele edilecek kişilerin taleplerinin komisyon tarafından belirlenmesi hakkındaki Yunan önerisine karşı çıkılmaktaydı. Bu konu hakkında *“İkinci madde de (komisyonca suver ve vesait-i münasibe ile tahakkuk etmedikçe azimetlerine) fıkrasının hükümet-i mahalliyece tahakkuk etmedikçe azimetlerine müsaade edilmemesi) suretinde tebdili”* isteniyordu. Ayrıca, *“Biz Yunan Hükümeti'ne itimat ederiz. Onlar da Hükümet-i Osmaniye'ye itimat etsinler”* deniliyordu. Muhtar Bey'e gönderilen yönergede ayrıca, *“Üçüncü maddede (Boğazlara kadar) tabirinde Karesi Livası dahil olduğu gibi Boğazın Anadolu sahilinin de dahil olacağı tabii olduğundan o suretle tasrihi ve Boğazın Anadolu sahilinde bir iki yerden başka mahalde Rum kalmadığından bu kaydın bir ehemmiyeti olamayacağına da ifhamı”* isteniyordu³⁰⁷. Bu ifadeden Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul'un ve Boğazların güvenliği açısından son derece önemli olan Karesi yöresinin de mübadeleye dahil olmasını sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Yunan temsilcilerin önerileri Babıali'den gelen yönergeler doğrultusunda Osmanlı temsilcileri tarafından reddedildi. 23 Temmuz tarihli toplantıda Osmanlı temsilcileri, göçlerin spontane niteliğinin komisyonun herhangi bir müdahalesi olmaksızın kişilerin yaşadıkları yerlerin otoritelerine yapacakları basit bir ifade ile belirlenebileceğini belirttiler. Yunan temsilcileri ise, değişimin eşzamanlı ve kendiliğinden olması gerektiğini ileri sürerek Türk temsilcilerin itirazlarına karşı çıktılar³⁰⁸. Göç edecek kişilerin arzularının ne şekilde belirleneceği konusu görüşmelerde sonraki günlerde de sorun olmaya devam etti. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, komisyon üyeleri bu sorunu çözmek için her iki hükümet arasında nüfus mübadelesi konusunda verilen notaları incelemek istediler. Bu konu hakkında 26 Temmuz tarihinde Muhtar Bey'e gönderilen bir şifrede istenilen notaların hızlı bir şekilde gönderilmesi konusunda ilgili yerlere bilgilendirme yapıldığı belirtilmekteydi. Aynı şifrede, *“Bunlar meyanında mevcut olup komisyon azasının azimetinden sonra alınan ve komisyonun*

³⁰⁷ DH.ŞFR, 43/65.

³⁰⁸ Yannis G. Mourellos, a.g.m., s.402.

vazifesine müteda'ir bulunan notanın bir fıkrasında hicret edeceklerin arzularının tedkiki kaydı da mevcut ise de bu suret Hükümet-i Osmaniye'ce kabul edilmemiş ve Yunan Hükümeti'ne cevab-ı muvafakat da verilmemiştir. Binaenaleyh bu babdaki nokta-i nazarımızda ısrar olunmakla beraber diğer mesail hakkında müzakerata devam olunması” istenmekteydi³⁰⁹.

Yunan tarafının isteğe bağlı göç ilkesi ile göçün eşzamanlı gerçekleşmesi ve mübadele edilecekler arasında sayısal yönden eşitlik olması şeklindeki önerileri bir başka anlaşmazlık konusunu oluşturdu. Osmanlı temsilcileri, komisyona verilen görevin değiştirilecek malların sayısını belirlemek olmadığını, komisyonun görevinin değer biçmek ve göçmenlerin mallarını değiştirmek olduğunu belirterek Yunan önerilerine karşı çıktılar. Ayrıca herhangi bir sınırlayıcı önlemin, sayısal eşitlik ve eşzamanlı ayrılıştan ısrar etmek gibi, yalnızca tüm göç sürecini geciktirmeyeceğini aynı zamanda göç kavramını da tehlikeye atacağını belirttiler. Osmanlı temsilcileri, Osmanlı topraklarından göç etmiş olan Rumların geri gönderilmelerini de kabul etmediler. Onlara göre bu mülteciler, kırsal veya kentsel kimliklerine bakılmaksızın değişim anlaşmasının kapsamındaydı³¹⁰. Anlaşma şartları altında kırsal veya kentsel nüfus arasındaki fark, yalnızca gelecekte uygulanabilirdi. Bu nedenle şehirlerden veya varoşlardan gelse bile Osmanlı topraklarından göç etmiş tüm Rumlar, değişimin öznesiydi. Osmanlı temsilcileri, 2 Ağustos tarihinde bu konu hakkında daha fazla tartışmayı kabul etmediklerini ve Yunan tarafı yumuşayınca kadar görüşmelere ara vereceklerini açıkladılar. Rum mültecilerin geri gönderilmeleri konusunda başlangıçtan itibaren fazla bir beklentisi olmayan Yunan Hükümeti'nin bu konuda Osmanlı tezlerini kabullenmekten fazla bir seçeneği yoktu³¹¹.

Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun görüşmeleri sırasında bir başka anlaşmazlık konusunu da mültecilerin vatandaşlığı konusu oluşturuyordu. Yunan tarafı, bu konu hakkındaki argümanlarını Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1914 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması'na dayandırmaktaydı. Atina Antlaşması'nın

³⁰⁹ **DH.ŞFR**, 43/97.

³¹⁰ Rum mültecilerin büyük bir kısmı Ege adalarında bulunmaktaydı. İzmir'de yayımlanan Nea Smirni gazetesi, adalara iltica etmiş olan ve Yunan Hükümeti'nden yardım alan Rum mültecilerin sayısını şöyle vermektedir: Midilli'de 50.224, Semadirek'te 484, Bozcada'da 1849, İmroz'da 421. “Adalardaki Rum Muhacirleri”, **Ahenk**, 15 Teşrin-i evvel 1914, no 5564, s.3.

³¹¹ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.402-403.

4. maddesine göre, Yunanistan'ın yönetimine geçen topraklarda yaşayanlar Yunan vatandaşı olacaklar, ancak üç yıl boyunca Osmanlı vatandaşlığına geçme hakkını ellerinde bulunduracaklardı. Buna karşın bu hakkı kullanacak olanlar Yunan toprakları dışına çıkmak zorunda kalacaklardı ve vatandaşlığı seçmek hakkı da şahsi olacaktı³¹².

Yunan temsilcileri 18 Temmuz tarihli toplantıda mültecilerin vatandaşlığı hakkında Atina Antlaşması'na dayanan bir tasarı metnini sundular. Buna göre, Yunanistan'a ulaşan veya ulaşacak olan Rumlar otomatik olarak Yunan vatandaşı olacaklar, fakat Osmanlı vatandaşlığını yeniden elde etmek için bu konudaki isteklerini bir yıl içinde Yunan yetkililere bildireceklerdi. Böylece bu kişiler, memleketlerine dönme zorunluluğu altında bulunacaklardı. Yunan temsilcilerinin bu önerisi Osmanlı temsilcileri tarafından mübadeleyi tehlikeye atacağı ve yabancı topraklarda bir mültecinin yerleşmesinin doğal sonucunun onun vatandaşlığının da değişmesini gerektirdiği gerekçesiyle reddedildi³¹³. Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanı Muhtar Bey'e Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından 30 Temmuz 1914 tarihinde gönderilen ayrıntılı bir yönergede muhacirlerin vatandaşlığı hakkında şu ifade yer almaktadır: “*Tarafeyn-i memleketten hicret edenlerin muhaceret ettikleri memleket tabi'iyetini iktisab etmeleri tabii olup bunların badema avdetleri caiz olamayacağından ve hükümetin arzusu hilafında vaki olan hicret sebebiyle tabi'iyetleri sakıt olduğundan bu babda Yunan murahhasları tarafından vuku bulan teklifin reddinde ısrar olunması*”³¹⁴.

Göçün koşulları hakkındaki konularda (göç isteğinin belirlenmesi, sayısal eşitlik, vatandaşlık sorunu) görüşmelerin sonuna kadar herhangi bir ilerleme sağlanamadı³¹⁵.

Muhtelit Mübadele Komisyonu'ndaki görüşmelerde en önemli konulardan birisini de mübadele edileceklerin mallarının değerlerinin belirlenmesi konusu oluşturuyordu. Yunan tarafı her iki ülkeden göç edenlerin sayısı arasında belirgin bir dengesizlik olduğu iddiasıyla bu konuya önem vermekteydi. Çünkü onlara göre Osmanlı ülkesinden göç eden Rumların sayısı 150.000 iken Yunanistan'dan göç eden

³¹² Nihat Erim, **a.g.e.**, s.478-479; Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.58.

³¹³ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.403-404.

³¹⁴ **DH.ŞFR**, 43/129.

³¹⁵ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.404.

Müslümanların sayısı 52.000 idi. Bu nedenle çeşitli göçmen kategorileri ile onların bıraktıkları çeşitli malların değeri arasındaki farkın tespit edilmesini istemekteydiler³¹⁶.

Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun mübadelelerini kararlaştıracağı göçmenler ve onlar tarafından bırakılan mallar üç gruba ayrılmaktaydı. İlk göçmen kategorisini, evlerini terk etmelerine rağmen henüz Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmayanlar oluşturuyordu. Babıali'ye göre bu kişiler mübadeleden hariç tutulmalıydı. Osmanlı ve Yunan temsilcileri arasındaki asıl büyük anlaşmazlık, göçmenlerin ikinci kategorisini oluşturan kırsal veya kentsel alanlardaki mallarını bırakarak Yunanistan'a kaçan Rumların bıraktıkları mallar ile ilgili olarak yaşandı. Komisyonun Osmanlı temsilcileri, komisyonun vekaletinin kırsal nüfusun ve kırsal malların mübadelesini planlamak olduğunu belirterek kentsel alanlardan göç etmiş olan muhacirlerin evlerine geri dönmelerine ve onların zararlarının ödenmesine karşı olduklarını açıkladılar. Yunan temsilcileri ise bu ifadelerle karşı çıkarak Atina Antlaşması hükümlerine göre Yunanistan'dan göç etmiş olan Müslümanların taşınmaz malları üzerindeki tasarruf haklarını koruduklarına dikkat çektiler. Ayrıca Yunan temsilcileri, kaçışları sırasında Rumlar tarafından terk edilen her çeşit mal için Osmanlı Hükümeti'nin tazminat ödemek zorunda olduğunu Osmanlı temsilcilerine kabul ettirmeye çalıştılar³¹⁷.

Göçmenlere ait taşınır ve taşınmaz malların değerinin belirlenmesi konusundaki Osmanlı Hükümeti'nin görüşü Dahiliye Nazırı Talat Bey'in imzası ile 30 Temmuz 1914 tarihinde gönderilen şifre ile komisyonun Osmanlı temsilcilerine bildirildi. Talat Bey tarafından gönderilen yönergede; Makedonya ve Epir'de bulunan şehirlerden gelen Müslümanlara ait emlak ve arazinin mübadele kapsamına alınması; ayrıca, çeşitli şekillerde kişisel olarak veya ailece göç edecek olan Rumlara ait emlak ve arazinin de mübadeleye dahil edilmesi istenmekteydi. Bunun yanında "*Arazi-i sanayide ferag ve intikal muamelatının memnu'iyeti hakkında Yunanistan Hükümetince ittihaz edilmiş olan kararın ref'i hakkında ba'dehu teşebbüs-ı lazımede bulunulmak üzere evvel emirde mübadelat-ı hususiyenin mukavele-i resmiyeye istinadı ve kıymetlerinin hesabat-ı umumiyeden tenzili ve bunların cihet-i temellük ve kıymetlerine ait hususatta tapu ve emlak kuyudat-ı asliyesinin esas ittihazı hakkındaki nokta-i nazarın komisyona kabul*

³¹⁶ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.405.

³¹⁷ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.405.

ettirilerek mukaveleye idhaline çalışılması” önerilmekteydi. Bu konuda Osmanlı Hükümeti tarafından mübadele komisyonunun Osmanlı temsilcilerine gönderilen yönergede son olarak göç eden Rumlara ait mevcut olmayan taşınmaz malların hesaba dahil edilmesinin uygun olamayacağı belirtilerek bu konuda ısrar edilmesi bildirilmekteydi³¹⁸.

Göçmenlerin üçüncü kategorisini, mübadele anlaşmasına göre gelecekte göç edecek kişiler oluşturmaktaydı. Bu kategoriye giren kişilere ait taşınmaz malların değerlerinin belirlenmesi konusunda iki taraf arasında bir uzlaşmaya varıldı. Buna göre bu kişilere ait taşınmaz malların değerinin, tapu ve vergi kayıtları ile Osmanlı Bayındırlık Bakanlığı'na(Nafia Nezareti) dayanılarak belirlenmesine karar verildi. Göçmenlere ait taşınmaz malların değerlerinin belirlenmesi konusunda ise her mültecinin ifadesinin ödemiş olduğu vergilerle karşılaştırılarak belirlenmesine karar verildi. Yunan temsilciler, Rum Patrikhanesi'nin yetkisi altında olan dinsel ve eğitimsel kurumların mübadele kapsamında yer almasına karşı çıktılar. Ancak Yunanistan'daki Müslümanlara ait benzer kuruluşlar ile ilgili olarak karşılıklılık ilkesini kabul etmek zorunda kaldılar. Büyük çiftlikler konusunda ise Osmanlı temsilcileri, her iki taraftaki mülk sahiplerinin aralarında sözleşmeler yapılması düşüncesini desteklediler. Yunan temsilcileri bu düşünceyi reddetmemekle birlikte kırsal mülklerin toplam değerinin belirlenmesi ve büyük ve küçük arazi sahipleri arasındaki farkın tespitinde daha iyi bir yöntem bulunmasını istiyorlardı³¹⁹.

Çiftlik sahiplerinin ne şekilde mübadele edilecekleri konusu Meclis-i Vükela'nın 12 Ağustos 1914 tarihli toplantısında ele alındı. Bu toplantıda, her iki ülkedeki arazi sahiplerinin aralarında yapacakları özel mukaveleler yoluyla mübadele edilmesini öngören Dahiliye Nezareti'nin konuyla ilgili tezkeresi görüşüldü. Osmanlı Hükümeti'nin bu konuda çözmesi gereken önemli bir problem de Rumeli'den gelen muhacirlerin işgal ettikleri emlak ve arazinin durumunun belirlenmesiydi. Çünkü çok sayıda muhacir, Rumlar tarafından terk edilen emlak ve araziye el koymuştu. Ayrıca, elde ettikleri bu emlak ve araziye de bırakmaya niyetli görünmüyorlardı. Hükümet bu konuda, muhacirler tarafından Osmanlı ülkesinde işgal edilen arazi ve emlak değerlerinin

³¹⁸ **DH.ŞFR**, 43/129.

³¹⁹ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.406.

Makedonya’da bıraktıklarından fazla çıkması durumunda, bu farkın kendilerinden nakit olarak tahsil edilmesine karar verdi. Muhacirlerin Osmanlı ülkesinde işgal ettikleri emlak ve arazinin toplam değerinin Makedonya’da bırakmış olduklarından az çıkması durumunda ise kendilerine bir miktar daha arazi verilmesine karar verildi³²⁰.

Ayrıca, bir ülkede mülteciler tarafından terk edilen malların toplam değeri diğer ülkedeki değeri aşacağından komisyon fazla miktarın ilgili devlete ödenmesini sağlayacaktı. Yunan temsilcileri her altı ayda ödenebilecek miktarın belirlenmesi için hesaplamalar yapılmasını önerdi. Yunan tarafının bu önerisi, Yunanistan’ın para almasını sağlayacak bir öneriydi. Sonuçta iki taraf arasında bir uzlaşma gerçekleşti ve soruna iki aşamada yaklaşılması konusunda anlaşıldı. İlk aşama, mübadele anlaşmasından önce bırakılan mültecilerin mallarının değeri ile ilgiliydi. İkinci adım ise, gelecekteki mültecilerin malları ile ilgiliydi. Bu uzlaşma, daha önce göç etmiş olan Rumların tazminat almalarını garantilediğinden dolayı Yunan tarafı için bir başarıydı³²¹.

Muhtelit Mübadele Komisyonu’nda göçmenlere ait taşınır ve taşınmaz malların değişimi konusunda görüşmeler sürerken Osmanlı Hükümeti, ülkede Rumlara ait arazinin toplam değerini ve miktarını belirlemek amacıyla çalışmalara başladı. Rumlar tarafından terk edilen emlak ve arazilerin miktarının belirlenmesi için Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından hazırlanan cetveller ile bu cetvellerin ne şekilde doldurulacağını gösteren talimatnameler ilgili vilayetlere gönderildi³²². Ayrıca 15 Eylül 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından birçok vilayet ve mutasarrıflığa gönderilen bir şifrede “*Vilayet dahilinde Rumlara ait ne kadar çiftlik mevcut olduğunun ve bunların kıymet dönümleri miktarının tahkik ve acilen işarı*” istenilmekteydi³²³.

Muhtelit Mübadele Komisyonu’nda Osmanlı ve Yunan temsilcileri arasında görüşülen bir diğer konu da komisyonda görev yapacak hakemin belirlenmesi olmuştur. Aslında komisyonda görev yapacak hakemin belirlenmesi konusu, komisyonun çalışmalarına başlamasından önce her iki taraf arasında görüşülmeye başlandı.

³²⁰ MV, 191/29.

³²¹ Yannis G. Mourellos, a.g.m., s.407.

³²² DH.EUM.3.SB, 2/41.

³²³ DH.ŞFR, 45/20. Bu yazı Edirne, Adana, Aydın, Hüdavendigâr, Trabzon ve Kastamonu vilayetleri ile İzmit, Bolu, Canik, Karesi, Kal’a-i Sultaniye, Antalya ve Menteşe mutasarrıflıklarına gönderilmiştir.

Komisyonun ilk toplantılarında Yunan temsilciler, hakemin yetkilerini belirleyen bir taslak sözleşmeyi komisyona sundular. Bu sözleşmede hakemin kararının her iki taraf için de kesin ve bağlayıcı olduğu hükmü yer almaktaydı. Her iki hükümet hakem sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla İsviçre Federal Hükümeti'ne başvurular. İsviçre Hükümeti'nin Osmanlı-Yunan ortak isteği karşısındaki ilk tepkisi olumluydu. Ancak İsviçre Hükümeti kesin kararını vermeden önce komisyonda görev yapacak olan hakemin yetkilerine ilişkin daha fazla ayrıntı istedi³²⁴.

Osmanlı Hükümeti, komisyonda görev yapacak hakemin yetkilerinin belirlenmesi konusunda komisyonun Osmanlı temsilcilerine yardımda bulunması için Babıali hukuk müşavirliği görevinde bulunan Kont Ostrorog'u İzmir'e gönderme kararı aldı. 14 Temmuz 1914 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Bey imzasıyla Muhacirin Komisyonu Başkanı Muhtar Bey'e³²⁵ ve Aydın Valisi Rahmi Bey'e gönderilen şifrelerle Kont Ostrorog'un İzmir'e hareket ettiği bildirildi³²⁶. 21 Temmuz tarihinde Muhtar Bey'e gönderilen bir başka şifrede ise "*Tahkimnamenin tertibi hakkındaki müzakerenin neticesine kadar Kont Ostrorog ile mutabık olarak hareket olunması*" isteği dile getirilmekteydi³²⁷. Ertesi gün Kalem-i Mahsus'dan Muhtar Bey'e gönderilen bir diğer şifrede ise, Kont Ostrorog'un hazırlamakla görevli bulunduğu itilafname projesi hakkında bilgi istenmekteydi³²⁸. Bununla birlikte Kont Ostrorog ile komisyondaki Osmanlı temsilcileri arasında zaman zaman görüş ayrılığı yaşandığı anlaşılmaktadır. Çünkü 27 Temmuz tarihinde Dahiliye Nazırı Talat imzasıyla Muhtar Bey'e gönderilen bir şifrede "*Kont'un vazifesi ihtilafatı icmal ve ana göre bir tahkimname layihası tanzim etmek olduğundan kendisine lüzum görülürse bu cihetin*" bildirilmesi istenmiştir³²⁹. Komisyonda görev yapacak yabancı hakemin yetkilerinin belirlenmesi konusunda komisyonun Osmanlı temsilcilerine yardım etmek üzere Kont Ostrorog'u görevlendiren Osmanlı Hükümeti, vakıflar hakkında da Evkaf-ı Hümayun Nezareti Hukuk Müşaviri Seniyüddin Bey'i görevlendirmiştir³³⁰.

³²⁴ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.407.

³²⁵ **DH.ŞFR**, 43/14.

³²⁶ **DH.ŞFR**, 43/15.

³²⁷ **DH.ŞFR**, 43/66.

³²⁸ **DH.ŞFR**, 43/86.

³²⁹ **DH.ŞFR**, 43/111.

³³⁰ **DH.ŞFR**, 43/124.

3- I. Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Nüfus Mübadelesinin Sonuçsuz Kalması

Aydın Vilayeti'nde yerleşik olan Osmanlı vatandaşı Rumlar ile Makedonya ve Epir'de yerleşik olan Yunan vatandaşı Müslümanların mübadelesini kararlaştırmak ve düzenlemek üzere oluşturulmuş olan Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun çalışmalarına uluslar arası alanda yaşanan gelişmeler nedeniyle zaman zaman ara verildi. Komisyonun çalışmalarını en fazla etkileyen gelişme, “Harb-ı Umumi”nin başlaması oldu. Dünya devletleri arasındaki büyük çaplı bir paylaşım savaşının Osmanlı ülkesine de sıçrayacağına farkında olan İttihatçı yönetim, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında varlığını sürdüren sorunların çözümünü zamana bırakma kararı aldı. Çünkü İttihatçılar, Avrupa'da başlayan savaş karşısında Yunanistan'ın takınacağı tutuma göre adalar meselesinde ve mübadele konusunda politikalarını belirleyeceklerdi. Bu nedenle Harb-ı Umumi'nin başlamasından kısa bir süre sonra 4 Ağustos 1914 tarihinde Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanı Muhtar Bey'e gönderilen şifrede “*Ahvale intizar olunması ve netice-i kat'iyeye için isti'cal edilmemesi*” ifade edilmekteydi³³¹.

Bu arada 8 Ağustos 1914 tarihli toplantıdan sonra Muhtelit Komisyonu'nun çalışmalarına birdenbire ara verildi. Görüşmelerin kesilmesi Osmanlı tarafınca ilk olarak bayram gününün gelişine daha sonra da komisyondaki ikinci Osmanlı delegesinin hastalığına bağlandı. Ancak bu, Yunanistan ile Ege adalarının geleceği hakkında Bükreş'te yapılacak görüşmelerin sonucunu bekleyen Babıali tarafından tasarlanmış bir hareketti³³². İttihatçıların önde gelenlerinden Talat ve Halil Beylerin Osmanlı Hükümeti'ni temsil ettiği Bükreş'teki görüşmelerde, adalar meselesinde Yunan temsilcileri ile bir uzlaşmaya varılamadı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti'nce adalar meselesi ile ilgili Yunanistan ile yapılan görüşmelerin ileri bir tarihe ertelenmesine karar verildi³³³.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde en önemli sorun olarak varlığını sürdüren adalar meselesi, Bükreş görüşmelerinde de çözümlenemeyince her iki

³³¹ DH.ŞFR, 43/164.

³³² Yannis G. Mourellos, a.g.m., s.407-408.

³³³ Osmanlı Meclisi Mebusan Reisi Halil Mentеше'nin Anıları, s.209-212; Galip Kemal Söylemezoğlu, a.g.e., s.177-178.

ülke arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşmeye başladı. 1914 yılının ağustos ayının sonlarında Ayvalık ve İzmir'deki Rumlara karşı kötü muamelenin başladığı şeklinde Yunanistan'da haberler yer almaya başladı. Bu konu hakkında Hariciye Nezareti'nden gelen bilgiler üzerine, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Karesi Mutasarrıflığı³³⁴ ile Aydın Vilayeti'ne³³⁵ gönderilen şifrelerde, Rumlara karşı kötü muamelenin tekrar başladığı, İngiliz ve Fransız vatandaşlarına karşı da aynı muamelenin uygulandığı şeklinde gelen haberler nedeniyle gerçek durumun bildirilmesi istenmekteydi. 26 Eylül 1914 tarihinde Aydın Vilayeti'ne gönderilen şifrede ise İzmir'den 200, Urla'dan 250 Rumun Yunanistan'a göç ettikleri şeklinde haber geldiği belirtilerek gerçek durumun bildirilmesi isteği dile getiriliyordu³³⁶.

Bükreş'te yapılan görüşmelerde sonuç alınamaması ve Yunan basınında Osmanlı ülkesinde Rumlara karşı baskı yapıldığı şeklinde haberlerin yayınlanması Yunan kamuoyunda tepki yarattı. Bu tepkiler sonucunda Yunan Hükümeti tarafından, Makedonya'daki Müslüman halkın sahip olduğu topraklara el konuldu. Bu duruma karşılık olmak üzere Osmanlı Hükümeti de Halep Vilayeti'ndeki Rumlara ait tasarruf işlemlerinin sonraki bir emre kadar geciktirilmesi kararını aldı ve bu karar 19 Eylül 1914 tarihinde Halep Vilayeti'ne bildirildi³³⁷.

Muhtelit Komisyon Başkanı Muhtar Bey, İzmir'den 17 Eylül 1914 tarihinde gönderdiği uzun bir şifrede komisyondaki görüşmeler hakkında Osmanlı Hükümeti'ne bilgi verdi. Söz konusu şifrede, gönderilen emir gereğince bir süre gevşek tutulan ve Şükrü Bey'in hastalığı nedeniyle geçici olarak ertelenen komisyondaki görüşmelerde üzerinde anlaşmaya varılan bazı noktalar açıklandı. Buna göre; muhaceret bölgelerinin belirlenmesi, vatandaşlığın değişimi, köylü ve şehirli genel olarak Rum muhacirlerinin dönüşlerine izin verilmemesi, terk edilen taşınmaz malların kıymetlerinin belirlenmesinde Osmanlı kanunlarına uyulması, özel bir değiş tokuşa tabi tutulacak çiftliklerin değerlerinin karşılıklı olarak toplam kıymetten düşürülmesi gibi konularda anlaşmaya varıldığı açıklanmaktaydı. Ayrıca anlaşmazlığa neden olan konuların; gelecekteki muhacerette göç isteğinin belirlenmesi, muhacerette sayısal ve zamansal

³³⁴ DH.ŞFR, 44/135.

³³⁵ DH.ŞFR, 44/136.

³³⁶ DH.ŞFR, 45/91.

³³⁷ DH.ŞFR, 45/33; DH.EUM.KLU, 2/20.

yönden bir karşılığın gerekip gerekmediği, kilise ve manastır gibi terk olunan Hristiyanlara ait binalar üzerinde Patrikhane'nin sahiplik durumu gibi konular olduğu bildirilmekteydi. Muhtar Bey tarafından gönderilen şifrede ayrıca, mukavename projesinin Osmanlı temsilcileri tarafından hazırlandığı belirtilmekteydi. Muhtar Bey'e göre, bu projenin tamamlanarak tahkimname layihasıyla birlikte komisyonca hemen tartışılmak üzere Yunan temsilcilerine teklif edilmesi veya kesin sonuçlardan sakınmak koşuluyla görüşmelerin bir süre daha devam ettirilmesi gibi iki seçenek bulunmaktaydı. Muhtar Bey, bu şıklardan hangisinin Babıali tarafından tercih edileceğinin bildirilmesini, görüşmelerin sürdürülmesi ve sonuçlandırılması seçeneği tercih edilirse kendilerine itimatnamenin gönderilmesini istemekteydi. Muhtelit Komisyon Başkanı Muhtar Bey'in bu şifresi, Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e iletildi³³⁸. Mübadele Komisyonu'nun sonraki görüşmelerinden anladığımızı göre Osmanlı Hükümeti, komisyondaki görüşmelerin kesin sonuçlara varılmadan bir süre daha devam ettirilmesi seçeneğini tercih etmiştir.

Osmanlı Hükümeti, Makedonya Müslümanlarının arazilerine el koyan Yunan Hükümeti nezdinde de girişimlerde bulunmuş ve bu durumu 20 Eylül 1914 tarihli bir nota ile protesto etmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin notasına Yunan Hükümeti tarafından verilen cevabi notada, Müslümanların mallarına el konulma sebebinin Doğu Trakya ve Anadolu'dan göç etmiş olan 130 bin Rum göçmenin “hiç olmazsa bir kısmını” iskan etmek zorunluluğundan kaynaklandığı ileri sürülüyordu. Ayrıca Yunan memurları tarafından alınan önlemlerin göçmenlere ait emlakın mübadelesi hakkında Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında mayıs ayında varılan uzlaşmaya uygun olduğu belirtiliyordu. Bununla birlikte Yunanistan'ın cevabi notasında geçici olarak ayrılan veya senelerden beri ülke dışında yaşayan Müslümanların değil, yalnız Yunanistan'dan ebediyen ayrılan Müslümanların mallarına el konulduğu belirtilerek bunun hiçbir şekilde müsadere anlamına gelemeyeceği ileri sürülüyordu. Müslümanlara ait emlakın değerinin Muhtelit Komisyon tarafından saptanacağı belirtilen Yunan notasında son olarak şöyle deniyordu: “*Hususiyle tazminat-ı tabiiye tarikiyle tavizat mümkün olmadığı takdirde Müslümanlara ait olup da işgal edilen emlak, Hükümet-i Osmaniye, Rum*

³³⁸ DH.EUM.5.ŞB, 1/54.

muhacirlerinin memleketlerine avdet etmelerine ve müsadere edilen mallarının iadesine müsaade ettiği takdirde sahib-i meşru'larına iade edilecektir"³³⁹.

I. Dünya Savaşı'nın tüm Avrupa'ya yayıldığı ve Yunanistan ile göçmenler sorunu nedeniyle ilişkilerin yeniden gerginleştiği bir dönemde, Osmanlı Hükümeti İzmir'de bulunan Muhtelit Komisyon'un çalışmalarına bundan sonra İstanbul'da devam etmesini istiyordu. Bu nedenle 24 Eylül 1914 tarihinde Babıali, Yunan Hükümeti'ne Muhtelit Komisyon'un çalışmalarına bundan sonra İstanbul'da devam etmesini teklif etti. Babıali'nin bu teklifi Yunan tarafınca da kabul edildi³⁴⁰. 29 Eylül tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Mübadele Komisyonu Başkanı Muhtar Bey'e gönderilen şifrede, Yunanistan Hükümeti tarafından da kabul olduğundan komisyonun bundan sonra İstanbul'da toplanacağı bildiriliyor ve komisyona ait evrakın acele olarak İstanbul'a ulaştırılması isteniyordu³⁴¹.

Muhtelit Mübadele Komisyonu İstanbul'da çalışmalarına başlamadan önce Osmanlı Hükümeti, Yunanistan ile varılan mübadele anlaşması gereğince Rumlara ait emlakın tam olarak belirlenebilmesi için önlemler almaya çalıştı. Bu amaçla Rumlara ait gayri menkul malların el değiştirmesi önlenmeye çalışıldı. 1 Ekim 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'nden birçok vilayet ve mutasarrıflığa gönderilen şifre ile "*Tapuca Rumlara ait bilcümle muamelat-ı feragiyenin işar-ı ahire değin tehir-i icrası tamimen tebliğ*" olundu³⁴². 3 Ekim tarihinde Halep Vilayeti'ne gönderilen şifrede ise Katolik Rumlara ait işlemlerin geciktirilmesinin gerekmediği belirtildi³⁴³. Aydın Vilayeti'ne gönderilen şifrede ise Rumlara ait işlemlerin durdurulma sebebinin mübadele kapsamında olan Rumların Osmanlı ülkesindeki mallarını elden çıkarmalarına engel olmak ve arazilerini, Yunanistan'da çiftliği bulunan Müslümanlarla özel şekilde mübadele etmelerini sağlamaktan kaynaklandığı belirtilmekteydi³⁴⁴. Buna rağmen Rumlara ait işlemlerin ertelenmesinin fayda getirmediğini gören Osmanlı

³³⁹ "Yunanistan'ın Cevabi Notası", **Tanin**, 29 Eylül 1914, no 2072, s.3; "Yunanistan'ın Cevabi Notası", **Ahenk**, 2 Teşrin-i evvel 1914, no 5551, s.1-2.

³⁴⁰ Yannis G. Mourellos, **a.g.m.**, s.408.

³⁴¹ **DH.ŞFR**, 45/126.

³⁴² **DH.ŞFR**, 45/157. Bu şifre, Edirne, Adana, Aydın, Beyrut, Halep, Hüdavendigar, Trabzon, Kastamonu vilayetleri ile İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Karesi, Kudüs-i Şerif, Kal'a-i Sultaniye, Teke ve Menteşe mutasarrıflıklarına gönderilmiştir.

³⁴³ **DH.ŞFR**, 45/168.

³⁴⁴ **DH.EUM.3.ŞB**, 2/69.

Hükümeti bir süre sonra, Rumlara ait alım ve satım işlemlerinin yapılmasına karar verdi³⁴⁵.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında adalar sorunu ve mübadele görüşmelerinde kesin bir anlaşmaya varılamaması, Yunan kamuoyunda tepki yaratıyordu. Osmanlı Hükümeti, Yunanistan'daki gelişmeleri yakından izlemekteydi. Çünkü, hem Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında varlığını sürdüren sorunların çözümü konusunda Yunan kamuoyundaki genel havayı, hem de Yunanistan'ın tüm Avrupa'yı saran genel savaş karşısındaki tutumunu öğrenmek için Yunanistan'daki gelişmeler yakından izlenmekteydi. 13 Eylül 1914 tarihinde Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda Yunanistan'daki genel durum hakkında bilgi verilmekteydi. Buna göre genel savaşın başlangıcından ve özellikle de geçen haftadan beri bir ikisi hariç olmak üzere bütün Atina gazetelerinin Üçlü İtilaf devletlerine karşı taraftarlıklarını saklamadıkları, Almanya hakkında saldırganca yayın yaptıkları ve iki Alman gemisinin Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınmasının bu yayınların şiddetlenmesine neden olduğu bildirilmekteydi³⁴⁶.

Yunan Başbakanı Venizelos, Yunan Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşmada Osmanlı Devleti ile yaşanan adalar sorunu ile mübadele meselesi hakkında açıklamalarda bulundu³⁴⁷. Yunan Başbakanı'nın açıklamaları muhalif fırkalar tarafından yeterli bulunmayarak adalar sorunu ile mübadele meselesi hakkındaki resmi evrakın Yunan Meclisi'ne verilmesi istendi. Venizelos göç meselesi hakkındaki evrakın Meclis'e verilmesini kabul etmiş olmasına rağmen adalar sorunu hakkındaki evrakın teslimini kabul etmedi. Bu nedenle muhalifler adalar ve mübadele sorunları hakkında gensoru isteğinde bulunmuş, ancak bu istekleri kabul edilmemiştir³⁴⁸.

Ancak Venizelos'un bu açıklamaları Yunan kamuoyunu tatmin etmeye yetmedi³⁴⁹. Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçiliği'nden 21 Ekim 1914 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, Yunanistan'daki genel durum hakkında bilgi

³⁴⁵ “Rumlara Ait Muamelat-ı Tasarrufiye”, **Tanin**, 16 Teşrin-i sani 1914, no 2120, s.3; “Rumlara Ait Muamelat-ı Tasarrufiye”, **Ahenk**, 19 Teşrin-i sani 1914, no 5598, s.3.

³⁴⁶ **DH.EUM.3.ŞB**, 1/54.

³⁴⁷ “Venizelos'un Beyanattı”, **Tanin**, 6 Teşrin-i evvel 1914, no 2079, s.2.

³⁴⁸ “Adalar Meselesi ve Muhaceret”, **Tanin**, 22 Teşrin-i evvel 1914, no 2095, s.2; “Adalar ve Muhaceret”, **Tanin**, 28 Teşrin-i evvel 1914, no 2101, s.1.

³⁴⁹ Venizelos'un Yunan Meclisi'nde yaptığı konuşmalar Hariciye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. **DH.EUM.3.ŞB**, 2/64.

verildi. Buna göre, Dedeğaç'ta altı bin Rum mülteci bulunduğuna dair söylentiler nedeniyle Yunan kamuoyunda heyecan belirtileri görüldüğü belirtilmekte ve gazetelerin Trakya'da ve Marmara sahillerinde yerleşik Rumlara eziyet edildiğini yazdığı bilgisi iletilmekteydi. Söz konusu yazıda ayrıca, muhaliflerin gensoru talebinde bulunacağı belirtilmekte, ancak Başbakan Venizelos'un "*va'adinde sebat ederek*" adalar meselesinde açıklamada bulunmayacağını ifade ettiği dile getirilmekteydi³⁵⁰.

Yunan kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhinde atmosferin oluştuğu bir dönemde İttihatçı Hükümet, Osmanlı ülkesinde Yunan kamuoyunu heyecana getirecek davranışların önlenmesini amaçladı. Çünkü Yunanistan, Osmanlı ülkesinde Rumlara baskı yapıldığını gerekçe göstererek İtilaf Devletleri yanında savaşa katılabilirdi. Bu nedenle 22 Ekim 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede "*Rum muhacereti Yunanistan'a karşı bir vesile-i tehdid olarak istimal edildiğinden bu hususta tebligat-ı mahsusa vuku'una kadar vilayet dahilindeki Rumların muhaceretine kat'ıyyen müsaade olunmaması*" istenmekteydi³⁵¹. 24 Ekim 1914 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir başka şifrede Osmanlı ülkesindeki Rumların göç ettirilmesi sonucu Yunanlıların da Selanik, Drama ve Siroz civarındaki Müslüman halka ait araziye zapt ettikleri belirtilmekteydi. Ayrıca, "*Mukabele-i bilmisle bugünkü siyasetimiz müsait olmadığı gibi vasıta-i tehdidimizi dahi ga'ib etmekteyiz*" denilmekte ve komisyonun İstanbul'da toplanmasına kadar muhacerete kesin şekilde engel olunması istenmekteydi³⁵². Aynı gün Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderile bir şifrede "*Şu sırada hicrete meydan verilmemesi*" üzerinde duruluyordu³⁵³. 2 Kasım 1914 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden birçok vilayet ve mutasarrıflığa gönderilen şifrede ise, "*Devletin vaziyet-i hazır-i siyasiyesine göre Rumlara tazyikat icrası münasip olmayacağından bunlara karşı tecavüzat ve tazyikat*

³⁵⁰ **DH.EUM.3.ŞB**, 2/28. Atina Büyükelçiliği'nden 19 Ekim 1914 tarihinde gönderilen bir başka yazı da ise Yunanistan'ın savaşta tarafsızlığını sürdürdüğü belirtilmekte, ancak Osmanlı Devleti'nin Üçlü İtilaf'a karşı hareket etmesi durumunda Yunanistan'a Anadolu'ya asker çıkarması için neler vaat etmiş olacaklarını tahmin etmenin pek güç olmayacağı iletilmekteydi. **DH.EUM.3.ŞB**, 2/59.

³⁵¹ **DH.ŞFR**, 46/57.

³⁵² **DH.ŞFR**, 46/67. Edirne Vilayeti'nden 27 Ekim 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda ise, Rumlara baskı yapıldığı şeklindeki iddialar yalanlanmaktaydı. **DH.EUM.3.ŞB**, 2/50.

³⁵³ **DH.ŞFR**, 46/81.

vuku'una meydan verilmemesi” ifade edilmekteydi³⁵⁴. 5 Kasım’da Dahiliye Nazırı Talat Bey’in imzası ile Edirne Vilayeti’ne gönderilen bir şifrede, vilayet dahilinde göç etmek isteyen bazı Rum köyleri ahalsinin göçlerine engel olunması istenmekteydi³⁵⁵.

İzmir’deki çalışmalarını sona erdiren Muhtelit Mübadele Komisyonu’nun 6 Kasım’da başlayan İstanbul’daki çalışmaları, 14 Aralık 1914 tarihine kadar sürdü. Göç için kişilerin isteklerinin belirlenmesi ve mübadele edilecek kişiler arasında sayısal eşitlik olması gibi temel konularda anlaşmazlıklar ortaya çıktı. 10 Aralık 1914 tarihinde Osmanlı temsilcileri, göç için kişilerin isteklerinin belirlenmesi düşüncesini kabul ettiklerini açıkladılar. Ancak, bu işlemin çeşitli alt komisyonların en düşük rütbeli üyeleri tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini belirttiler. Osmanlı temsilcileri ayrıca, göçmenlere ait dağılmış durumda olan malların değerlerinin belirlenmesi ilkesini de kabul ettiklerini açıkladılar. Ancak bu ilkenin Yunan ordusunun Makedonya ve Epir’e varışında Müslümanlar tarafından terk edilen mallara da uygulanması gerektiğini belirttiler. Komisyonun 14 Aralık 1914 tarihli toplantısında da herhangi ilerleme kaydedilemedi. 14 Aralık tarihli toplantı, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesini görüşen Muhtelit Mübadele Komisyonu’nun son toplantısı oldu³⁵⁶.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na katılması, Yunanistan ile yaşanan Ege adaları ve göçmenler sorununu ikinci plana itti. Osmanlı temsilcileri ile Yunan temsilcileri arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamaması nedeniyle iki ülke arasında gündeme gelen nüfus mübadelesi uygulanamadı.

F- RUM GÖÇÜNÜN TOPLUMSAL VE EKONOMİK SONUÇLARI

1- Rum Göçü ve Emval-i Metruke Sorunu

Osmanlı ülkesinden, 1914 yılının mart ayından itibaren başlayan Rum göçünün yalnızca siyasal alanda etkileri olmamıştır. Büyük oranda bir nüfus kitlesinin sahip

³⁵⁴ **DH.ŞFR**, 46/133. Bu şifre, Edirne, Adana, Ankara, Aydın, Halep, Hüdavendigar, Diyarbakir, Trabzon, Kastamonu, Konya vilayetleri ile İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Karesi, Kudüs-i Şerif, Kal’a-i Sultaniye, Menteşe, Antalya ve Kayseri mutasarrıflıklarına gönderilmiştir.

³⁵⁵ **DH.ŞFR**, 46/196. Edirne Vilayeti’ne aynı gün gönderilen bir başka şifrede ise Rum göçünün önünün alınıp alınmadığının bildirilmesi istenilmekteydi. **DH.ŞFR**, 46/197.

³⁵⁶ Yannis G. Mourelos, **a.g.m.**, s.408-409.

olduğu taşınır veya taşınmaz malları geride bırakarak göç etmesi, Osmanlı toplumsal ve ekonomik yaşamında da bazı sonuçlar doğurmuştur. Bu sorunların başında, Rumlar tarafından terk edilen mallar sorunu gelmektedir. Göçün yaratmış olduğu bir diğer hukuksal sorun da göç eden Rumların çeşitli kişi veya kurumlara olan borçlarının nasıl karşılanacağı sorunu idi.

Göç eden Rumlardan kalan taşınır veya taşınmaz malların korunmaları, Osmanlı Hükümeti açısından önemli bir sorunu oluşturmaktaydı. Makedonya'dan göç eden Müslüman göçmenleri Rum köylerine yerleştirmeyi planlayan Osmanlı Hükümeti, Rumlar tarafından bırakılan malların Müslüman muhacirler tarafından kullanılmasını istemekte ve bu nedenle terk edilen mallara başka kişiler tarafından el konulmasını önlemeye çalışmaktaydı. Ayrıca, Yunanistan ile imzalanacak mübadele anlaşması gereğince gelecekte mübadele edilecek kişilere ait malların korunması zorunluluğu da Osmanlı Hükümeti'nin bu konuya önem vermesini gerektirmekteydi.

Osmanlı Hükümeti, Rumlardan kalan taşınır veya taşınmaz malların korunması konusunda, daha önce de belirtildiği gibi, 1 Temmuz 1914 tarihli Meclis-i Vükela toplantısında bir takım önemli kararlar aldı. Meclis-i Vükela toplantısında, korunmasında zorluklar yaşanacak ve bozularak kullanılamaz hale gelecek mal ve eşyaların satılarak bedellerinin emanet suretiyle, başvurulduğunda sahiplerine geri verilmek üzere ve ayrıca kayıtları tutulmak şartıyla mahalli mal sandıklarına teslim edilmesine karar verildi. Ayrıca, korunması mümkün olan malların da uygun yerlerde depo itihaz edilerek ve hayvanların da güvenilir kimselere teslim edilerek korunmalarına karar verildi. Bu kararlar doğrultusunda ilgili vilayet ve mutasarrıflıklara Rumlar tarafından terk edilen malların korunması için yazılar gönderildi ve Rum göçünün yaşandığı vilayetlerde bu konu ile ilgili olarak komisyonlar oluşturuldu.

Rum göçünün en kapsamlı olarak gerçekleştiği ve dolayısıyla emval-i metruke sorununun en fazla yaşandığı vilayet Aydın Vilayeti'ydi. Bu nedenle Aydın Vilayeti tarafından, Rumlardan kalan taşınır veya taşınmaz malların korunması konusunda önlemler alındı. Özellikle Rumlar tarafından terk edilen mağazalardaki malların kullanılmaz hale gelmelerini önlemek için müzayedeler yoluyla malların satılmasına çalışıldı. Aydın Vilayeti yayınladığı ilan ile, Bergama'dan göç etmiş olan Rumlardan kalan eşyanın 6 Temmuz'da müzayede yoluyla satılacağını duyurmuş ve Rumlardan

alacağı olanların da İzmir’de oluşturulmuş olan komisyona başvurmalarını istemiştir³⁵⁷. Aydın Vilayeti ayrıca, Bergama ve mülhakatı ile Çeşme ve Foça gibi yerlerden göç eden Rumlardan kalan ticari eşyanın da satılacağını duyurmuş ve Rumlardan alacaklı olanların vilayete başvurmalarını istemiştir³⁵⁸.

Ancak Osmanlı Hükümeti, Rum muhacirlerden kalan malların satılması sırasında doğabilecek hukuki sorunları dikkate almakta ve devlet aleyhine tazminat istemlerinde bulunulmasını gerektirecek durumları önlemeye çalışmaktaydı. Çünkü, göç eden Rumlar arasında çeşitli kişi veya kurumlara borçlu olanlar olduğu gibi, diğer ülke vatandaşları ile ortak iş yapan Rumlar da bulunmaktaydı. Özellikle Rumlar ile ortak olan diğer ülke vatandaşlarının mağdur olmamasına çalışıldı. Bu nedenle 2 Temmuz 1914 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden Aydın Valisi Rahmi Bey’e gönderilen bir şifrede “*Bergama’da müzayedeye çıkarılan Rumların emvali meyanında İngilizler tarafından veresiye teslim edilmiş eşya da olduğunu sefir yazıyor. İleride tazminat itasına meydan vermemek üzere bu kabil eşyanın tefrik ettirilmesi*” istenmekteydi³⁵⁹. Bergama’da yapılacağı duyurulan müzayedede kendi vatandaşlarının hak kayıplarına uğrayacağını düşünen Avusturya elçisi de Osmanlı Hükümeti’ne başvurdu³⁶⁰. Bu başvuru üzerine 5 Temmuz tarihinde Aydın Vilayeti’ne gönderilen bir başka şifrede ise, Avusturyalı ve Macar hak sahiplerinin mağdur olmaması için müzayede süresinin uzatılması ve ileride tazminat istemlerine neden olacak işlemlerden kaçınılması dile getiriliyordu³⁶¹.

Rum göçünün ortaya çıkardığı bir diğer sorun da göç eden Rumların çeşitli kişi veya kurumlara olan borçlarının ne şekilde ödeneceği sorunuydu. Çünkü Rum göçmenler arasında çeşitli kişilere borçlu olanlar olduğu gibi Ziraat Bankası veya Anadolu Pamuk Şirketi gibi kurumlara borçlu olanlar da bulunmaktaydı. Osmanlı Hükümeti, bu konuda ileride yaşanabilecek sorunları dikkate alarak Rum göçünün devam ettiği günlerde önlemler almaya çalıştı. Özellikle de Ziraat Bankası’na borcu bulunan Rum göçmenlerden borçların tahsil edilmesine çalışıldı. 2 Temmuz 1914 tarihinde Sadaret’ten

³⁵⁷ “Bergama’da Müzayede”, **Ahenk**, 3 Temmuz 1914, no 5467, s.3.

³⁵⁸ “Rum Muhacirlerine Ait Eşya-yı Ticariyenin Furuhtu Hakkında”, **Ahenk**, 23 Teşrin-i evvel 1914, no 5572, s.3.

³⁵⁹ **DH.ŞFR**, 42/172.

³⁶⁰ **DH.KMS**, 19/73.

³⁶¹ **DH.ŞFR**, 42/189.

Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, çeşitli vilayetlerden Yunanistan'a göç etmekte olan Rumların Ziraat Bankası'na olan borçlarının ödetilmesi ve bankanın zarardan korunması için Edirne Vilayeti'nin bazı mülhakatında yapıldığı gibi nakden ve eksiksiz olarak borçların tahsil edilmemesi durumunda Rumların göçlerine izin verilmemesi üzerinde duruluyordu. Ayrıca, taşınmaz mallarını rehin göstererek bankadan para çekmiş olan ve geri dönmek üzere göç eden Rumların yerine İslam muhacirleri yerleştirilmiş olsa bile rehinli malların icra idareleri aracılığıyla müzayede yoluyla satılması, banka borçlarının karşılanması ve bu şekilde rehinli olan malların kimseye tahsis edilmemesi isteniyordu. Sadaret'in bu yazısına göre işlem yapılması Dahiliye Nezareti tarafından ilgili vilayet ve mutasarrıflıklara bildirildi³⁶². Ayrıca, Bergama'dan göç eden ve Ziraat Bankası'na borçları olan Rumlara ait malların müzayedeye çıkarılmamasına karar verildi³⁶³.

14 Kasım 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede ise, Anadolu Pamuk Şirketi'ne borçlu olan Rumların sahip oldukları arazinin borçlarına karşılık olmak üzere şirket adına satılması konusunda vilayetçe konulan engelin Alman sefaretî tarafından kaldırılmasının istendiği belirtiliyor ve bu konu hakkında vilayetin görüşü soruluyordu. Aydın Valisi Rahmi Bey'den gelen cevabi şifrede ise satışın gerçekleşmesinde kendisi için de bir sakıncanın olmadığı bildirilmekteydi³⁶⁴.

Rum göçü nedeniyle ortaya çıkan bir diğer hukuksal sorun da Rum göçmenlerin çeşitli kişilere olan borçlarının nasıl ödeneceği konusuydu. Bu konuda ilginç bir olay Karesi Mutasarrıflığı'na bağlı Ayvacık Kazası'nda yaşandı. Ahmet Nihat Bey tarafından Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na verilen bir dilekçede, Ayvacık Kazası'na bağlı Papaslık köyünde kardeşleriyle ortak olarak zeytin yağı fabrikası işletmekte oldukları belirtilmekte ve göç eden Rumlardan alacaklarına karşılık olmak üzere Rumlara ait yağların kendilerine verilmesi istenmekteydi. Ahmet Nihat Bey'in bu dilekçesi daha sonra Dahiliye Nezareti'ne bildirildi. Dahiliye Nezareti'nden gönderilen cevabi yazıda bu

³⁶² DH.SYS, 80/2.

³⁶³ DH.HMŞ, 12/21.

³⁶⁴ DH.KMS, 28/50.

konu hakkında idari bir işlem yapılmasının doğru olmadığı belirtilerek dilekçe sahibinin mahkemeye başvurması gerektiği belirtildi³⁶⁵.

Göç hareketi sırasında bazı Rumların sahip oldukları mallarını diğer kişilere sattıklarına veya devrettiklerine rastlanmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, göç eden Rumların taşınır mallarını kendilerine sattıklarını veya devrettiklerini iddia edenlere karşı ne şekilde işlem yapılacağını da ilgili merkezlere bildirdi³⁶⁶.

Emval-i metruke sorunu kapsamında yer alan bir diğer konu da göç eden Rumlardan kalan bağ ve bahçelerin korunması sorunuydu. Hükümetin bu konuya önem vermesine neden olan bir diğer etken de tarımsal üretimde yaşanabilecek bir düşüşe engel olmaktı. Göç eden Rumlar tarafından terk edilen bağların korunması için gerekli olan potasın gönderilmesi hakkındaki Aydın Vilayeti'nin yazısı üzerine ilgili devlet daireleri tarafından gerekli olan potasın temin edilmesine çalışıldı. Ayrıca, Karesi Mutasarrıflığı'nın isteği üzerine Burhaniye'den göç etmiş olan Rumlar tarafından terk olunan bahçelerin işletilmesi için gerekli olan bahçıvanların gönderilmesi konusunda girişimlerde bulunuldu³⁶⁷. Karesi Mutasarrıflığı ayrıca, Rumlar tarafından terk edilen zeytin yağı fabrikalarının işlemez durumda bırakılmasının fabrikalarda bulunan araç ve gereçlerin kullanılmaz hale gelmesine neden olacağını belirterek söz konusu fabrikaların icara vermek yoluyla işlettilmesini Dahiliye Nezareti'nden talep etmiş ve bu istek bakanlıkça uygun görülmüştür³⁶⁸.

Göç eden Rumlardan kalan deniz araçları da emval-i metruke sorunu kapsamında yer almaktaydı. Osmanlı yönetimi, Yunanistan'a göç eden Rumlardan sahipsiz olarak kalan veya kalacak olan deniz araçlarının denizde veya karada korunmalarında yaşanacak sorunları göz önünde bulundurarak bu araçların satılmalarına karar verdi. Buna göre, sahipsiz olarak kalan bu tür araçlar, liman talimatnamesinin yirmi yedinci maddesine gereğince mahalli hükümet aracılığıyla satılacak ve altı ay zarfında sahiplerinin ortaya çıkması halinde bedelleri onlara verilecekti. Sahiplerinin ortaya çıkmaması durumunda ise satıştan elde edilecek gelir hazineye bırakılacaktı³⁶⁹.

³⁶⁵ DH.H, 73/16.

³⁶⁶ DH.KMS, 19/70.

³⁶⁷ DH.İD, 99/30.

³⁶⁸ DH.İD, 107/83.

³⁶⁹ DH.HMŞ, 12/19; DH.EUM.MTK, 77/9; DH.EUM.MEM, 49/17; DH.MB.HPS.M, 13/37.

2- Rum Göçünün Toplumsal ve Siyasal Sonuçları

Osmanlı topraklarından 1914 yılının mart ayından itibaren başlayan Rum göçü, Osmanlı toplumsal ve siyasal yaşamında bir takım önemli sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı nüfusunda meydana gelen azalma, bu sonuçların başında gelmektedir.

Çünkü, büyük oranda Trakya ve Batı Anadolu'dan yaşanan Rum göçü sonucunda önemli bir nüfus kültesi Osmanlı topraklarını terk etmiş ve Yunanistan'a veya Yunanistan'ın elinde bulunan Ege adalarına gitmiştir. Rum göçü sırasında ne kadar Rumun Osmanlı topraklarını terk ettiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yunanistan Sosyal Yardımlar Bakanlığı'nın kayıtlarına göre, Rumların göç ettirilmesi sırasında İzmir Sancağı'ndan adalara giden Rumların sayısı 98.552 idi³⁷⁰. Yunan Hükümeti tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen bir notada, Doğu Trakya ve Anadolu'dan göç eden Rumların 130 bin olduğu iddia edilmektedir³⁷¹. Ancak, çeşitli kaynaklarda ortalama olarak 150.000 rakamının verildiği görülmektedir³⁷². Önemli orandaki bu nüfus kitlesinin İmparatorluğun en verimli tarımsal alanlarından birisi olan Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan ayrılması ve yerlerine Makedonya'dan göç eden Müslümanların yerleştirilmesiyle, ekonominin millileştirilmesi konusunda önemli bir adım atıldı.

³⁷⁰ Göç eden Rumların sayısı kaza bazında şöyleydi: Merkez kaza 3097, Bergama 19661, Yeni Foça 8817, Menemen 2415, Urla 2070, Eski Foça 9250, Çeşme 43549. Söz konusu bilgileri Yunan resmi kayıtlarını yayımlayan Elianu s.16'dan akt. Engin Berber, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç yay., Ankara, 1997, s.58. Rumların göç ettirilmesi sırasında, Eski ve Yeni Foça'dan toplam 18.067 Rum, adalara gitmişti. Engin Berber, "Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde Foça Kazası", **Bir İzmir Kabusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.88.

³⁷¹ "Yunanistan'ın Cevabi Notası", **Tanin**, 29 Eylül 1914, no 2072, s.3; "Yunanistan'ın Cevabi Notası", **Ahenk**, 2 Teşrin-i evvel 1914, no 5551, s.1-2.

³⁷² Rum göçü ile ilgili Meclis-i Mebusan'daki görüşme sırasında Rum mebusu Emanuel Emanuelidi Efendi, 150 bin Rumun göç ettiğini belirtmektedir. **M. M. Z. C.**, C. I, D. 3, İç. 1, s.607. Dönemin İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Katib-i Mesulü olan Celal Bayar, İzmir ve civarından 130 bin Rumun göç ettiğini yazmaktadır. Celal Bayar, **a.g.e.**, V, s.100. Tevfik Bıyıklıoğlu'na göre, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında mübadele yapılması konusundaki anlaşmadan önce Batı Anadolu'dan 80 bin, Doğu Trakya'da yaşayan 250 bin Rumdan önemli bir kısmı Yunanistan'a kaçtıkları kabul olunabilir. Tevfik Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, I, s.93. Halil Mentеше, Trakya'da yaşanan Rum göçü sırasında 100.000 Rumun, İzmir civarından da 200.000 Rumun Yunanistan'a gittiğini iddia etmektedir. Ancak bu rakamların abartılı olduğu söylenebilir. **Osmanlı Meclisi Mebusan Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, s.166. Stephen Ladas ise, Küçük Asya'nın batı kıyısından 150 bin Rumun Yunanistan'a geçmeye çalıştığını yazmaktadır. Stephen P. Ladas, **a.g.e.**, s.21.

Rum göçünün, Osmanlı Devleti'nin güvenliğinin sağlanması açısından da önemli sonuçları oldu. Çünkü, Doğu Ege adalarının Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra, Batı Anadolu kıyılarında bir güvenlik zafiyeti ortaya çıktı. Yunanistan, Osmanlı vatandaşı olan Rumları kullanarak yayılcı hedeflerine ulaşmak isteyebilirdi. Doğu Trakya, Batı Anadolu ve Boğazlar bölgesinde yaşayan Rumların bir kısmının göç etmesi ile başkentin ve Batı Anadolu'nun güvenliğinin sağlanması açısından önemi olan stratejik noktalara Türk ve Müslüman unsurlar yerleştirildi. Ancak, Yunanistan ile üzerinde anlaşmaya varılan nüfus mübadelesinin gerçekleştirilememesi, beklenen sonucun alınmamasına neden oldu³⁷³.

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarından itibaren gerginliğin hakim olduğu İttihatçılar ile Rum toplumu arasındaki ilişkilerin, Osmanlı topraklarından yaşanan Rum göçünden etkilendiği ve mübadele sürecini etkilediği bir gerçektir. Yunanistan'ın, Osmanlı vatandaşı olan Rumları kendi siyasal amaçlarına ulaşmak için II. Meşrutiyet yönetimi boyunca yönlendirmeye çalışması, Rumların göçünde ve Osmanlı yönetiminin mübadeleyi benimsemesinde etkili oldu.

Rum göçünün Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile olan ilişkilerinde de önemli siyasal etkileri oldu. 1914 yılının haziran ayında yeni bir savaşın eşliğine gelen iki ülke, nüfus mübadelesi konusunda anlaşarak göçmenler sorununu çözümlenmeye çalıştı. Ancak, mübadele görüşmelerinde yaşanan anlaşmazlıklar ve I. Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasal ortam, mübadelenin gerçekleştirilmesini önledi. Bununla birlikte Yunanistan, gerek 1914 yılında gerçekleşen Rum göçünü, gerekse I. Dünya Savaşı sırasında İttihatçı yönetim tarafından alınan Rumların göç ettirilme kararını, savaş sonrasında propaganda unsuru olarak kullanmaya çalıştı. 1918 yılında hazırlanan bir propaganda çalışmasında, 1913 yılından itibaren İttihatçı yönetim zamanında Türkiye'de Helenizmin imha edilmesini öngören bir planın hazırlandığı iddia edilmekte, Rumlara baskı ve zulüm yapıldığı ileri sürülmekteydi³⁷⁴. I. Dünya Savaşı sonunda Rum Patrikhanesi tarafından hazırlanan bir

³⁷³ Galip Kemali Bey anılarında bu konu hakkında şunları yazmaktadır: “*Hakikaten de eğer o zaman Makedonyadan getireceğimiz iki – üç yüz bin Müslümanı İzmir vilayeti sahillerine yerleştirip de, oradan o nisbette Rum'u Yunanistan'a gönderebilmiş olsaydık, tabii 1919 da İzmir'imizin başına o büyük felaketin gelmesine – orada bir tek Rum kalmamış olacağından – imkan kalmıyacaktı*”. Galip Kemali Söylemezoğlu, a.g.e., s.101-102.

³⁷⁴ **Persecutions of the Greek Population in Turkey since the Beginning of the European War**, (Greek Ministry For Foreign Affairs), London, 1918.

başka belgede ise, İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde Rumlara yapıldığı ileri sürülen baskılar anlatılıyor ve 1914 yılında gerçekleşen Rum göçünde yaşandığı iddia edilen olaylar hakkında bilgi veriliyordu³⁷⁵. I. Dünya Savaşı sonunda Yunan çevreleri tarafından hazırlanan başka belgelerde de 1914 yılında gerçekleşen Rum göçü hakkında çeşitli iddialarda bulunuluyordu³⁷⁶.

³⁷⁵ Söz konusu belgede ayrıca, Rum Patrikhanesi ile Adliye ve Mezahip Nezareti arasında Rum göçü hakkında yaşanan resmi yazışmalar da yer almaktadır. **Persecution of the Greeks in Turkey 1914 – 1918**, (Greek Patriarchate), Constantinople, 1919.

³⁷⁶ Archimandrite Alexander Papadopoulos, **Persecutions of the Greeks in Turkey before the European War**, New York, 1919.

SONUÇ

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Osmanlı siyasal yaşamının en önemli aktörü haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Jön Türk hareketinin içinden çıkmıştı. Jön Türk hareketindeki “Osmanlılık” ve “merkeziyetçilik” yanlısı grubun siyasal düşüncelerini İttihatçılar, II. Meşrutiyet döneminde uygulamaya çalıştılar.

İttihatçıların temel amaçları, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesini sağlamak ve devlete eski gücünü kazandırmaktı. Ancak bu amaca, yalnızca idari alanda yapılacak reformlarla ulaşamayacağını farkındaydılar. İmparatorluğun varlığını sürdürebilmesi için her şeyden önce, ülkedeki farklı etnik ve dini kimliklerin üzerinde bir “Osmanlı” kimliği yaratılması gerekiyordu. İttihatçılar idari alanda da merkeziyetçi reformlar yoluyla Osmanlı Devleti'ne eski gücünü kazandırmayı amaçladılar. Ayrıca, Osmanlı ülkesindeki tüm vatandaşları hak ve görevlerde eşit kılmayı amaçlayan bir vatandaşlık politikası izlediler.

Ancak İttihatçıların gerçekleştirmeye çalıştıkları bu reformların başarıya ulaşması, Osmanlı ülkesindeki farklı etnik ve dini grupların göstereceği tepkiye bağlıydı. Çünkü özellikle gayrimüslimler, meşrutiyet öncesi dönemde çeşitli alanlarda bir takım ayrıcalıklar elde etmişlerdi. İttihatçıların gerçekleştirmeye çalıştıkları reformlar sonucunda bu ayrıcalıklarını kaybetme olasılığı vardı. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek nüfus bakımından, gerekse dinsel ve ekonomik güç bakımından diğer müslüman olmayan toplumlardan önde yer alan Rum cemaatinin vereceği tepki önem taşımaktaydı.

Rum toplumu, II. Meşrutiyet döneminin başında üç milyona yaklaşan nüfusuyla gayrimüslim toplumlar arasında en fazla nüfusa sahip unsurdu.. Ayrıca, Fener Rum Patrikhanesi'nin yönetimini ellerinde bulundurmaları, Rumları diğer Ortodoks toplumlardan daha avantajlı bir durumda olmalarını sağlamıştı. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl boyunca Batı ile ticaretinin artması ve İmparatorluğun kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşmesi, Rum toplumunun zenginleşmesinde önemli

rol oynadı. Böylece Rum toplumu içinde bir burjuva sınıfı ortaya çıktı. Avrupa ile ticaretin gelişmesi ve kapitalizmin yaygınlaşması, Rumlar arasında ulusçu duyguların ortaya çıkışını hızlandırdı. Bağımsızlığını kazanmasının ardından Yunanistan, Osmanlı ülkesindeki Rumlar için yeni bir aidiyet merkezi olarak ortaya çıktı. Büyük devletlerin desteğiyle kurulan Yunan Devleti, “Megali İdea” adı verilen yayılmacı bir dış politika izlemeye başladı. Yunan Devleti, Osmanlı vatandaşı olan Rumları “kurtarılmamış” Yunanlılar olarak değerlendirmekte ve Rum nüfusun yaşadığı bölgeleri kendisine yayılma alanı olarak görmekteydi. Yunan Devleti, Yunanistan’daki veya Osmanlı ülkesindeki eğitim kurumları, din adamları, gizli Yunan cemiyetleri ve çeteler yoluyla Rumları kendi siyasal amaçları için kullanmaya çalışmaktaydı. Bu nedenlerle Yunanistan’ın Osmanlı Rumları üzerinde belirgin bir etkisi bulunmaktaydı.

İttihatçılar da bu durumun farkındaydılar. Meşrutiyet öncesi dönemde Makedonya’da sürdürdükleri mücadele sırasında, yöredeki Rumların Yunan Devleti ile olan ilişkilerini yakından görmüşlerdi. İttihatçılar, amaçladıkları “Osmanlı” kimliğinin Rum toplumunu oluşturan bireyler tarafından benimsenebilmesini sağlamak için Rum cemaati üzerindeki Yunanistan’ın etkisini azaltmaya çalıştılar. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rum unsura yönelik politikasında, Yunanistan’ın Rum toplumu üzerindeki etkisini azaltmak düşüncesi önemli rol oynamıştır. İttihatçılar, Rum toplumu üzerindeki Yunanistan’ın etkisi azaltmak amacıyla siyasal, sosyal, kültürel ve idari alanlarda bir takım önlemler aldılar. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Osmanlı ülkesinde giderek artan Yunan faaliyetlerini önlemek için Yunan Devleti nezdinde girişimlerde bulundular. Ayrıca, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren gizli Yunan cemiyetlerine ve Yunan propagandasına karşı önlemler aldılar. Yunanistan’ın Osmanlı vatandaşı Rumları kendi siyasal amaçları uğrunda kullanmasını önlemek için kültürel alanda da önlemler almaya çalıştılar.

İttihatçıların uygulamaya geçirmek istedikleri reformlar sonucunda sahip oldukları ayrıcalıkları kaybedeceklerini anlayan Rum toplumunun siyasal ve dinsel önderleri, II. Meşrutiyet döneminde genel olarak “adem-i merkezîyet” yanlısı muhalefeti desteklediler. Rum cemaati üzerinde belirleyici bir etkisi olan Fener Rum Patrikhanesi, II. Meşrutiyet döneminde İttihatçılara en fazla muhalefet eden dini kurumların başında geldi. Rumların İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne yönelik muhalefetleri, siyasal alanda ve

seçim süreçlerinde daha belirgin bir şekilde gözlemlendi. Özellikle 1908 ve 1912 seçimlerinde Rumların cemiyete yönelik muhalefetleri, İttihatçılar tarafından hoş karşılanmadı. İttihatçılar, Rumların 1908 ve 1912 seçimlerindeki muhalefetlerini, Yunanistan'ın etkisine bağlamaktaydılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rum toplumunun genel olarak muhalefeti desteklemesine rağmen, Meclis-i Mebusan'da Rum cemaatinden de mebuslar bulunmasını sağlamaya çalıştı.

İttihatçılarla Rum toplumu arasında siyasal alanda yaşanan gerginlik, cemiyetin kültürel, toplumsal ve ekonomik alanlarda gerçekleştirmeye çalıştığı yenilikler sırasında da gözlemlendi. Özellikle kilise ve mektepler kanunu, Rum toplumunun İttihatçılara yönelik muhalefesinde önemli bir rol oynadı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Ortodokslar arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak ve çeşitli Osmanlı unsurlarının birliğini sağlamak amacıyla çıkardığı kanuna karşı, Rum Patrikhanesi'nin yönlendirmesiyle Rum toplumu büyük bir muhalefet yürüttü. Yunanistan ile Girit sorunu nedeniyle ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde yaşanan bu muhalefeti, İttihatçılar maksatlı buldular. İttihatçılar, Patrikhane'nin ve Rum toplumunun muhalefeti Yunanistan'ın etkisi ile açıkladılar. Ayrıca İttihatçılar bu süreçte, Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı vatandaşı Rumları yönlendirme girişimleri karşısında tepkilerini göstererek Rum toplumu içinde Patrikhane'ye karşı ortaya çıkan muhalif sesleri desteklediler. Bunun yanında İttihatçılar II. Meşrutiyet dönemi boyunca, dini bir kurum olan Rum Patrikhanesi'nin Rum toplumunu ilgilendiren tüm konulara müdahil olmaya çalışmasını önlemeye çalıştılar. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet döneminde yaşanan çeşitli sorunlar karşısında Rum Patrikhanesi'nin “düvel-i muazzama”nın müdahalesini davet etme girişimlerine, Osmanlı bağımsızlığını tehlikeye atacağı gerekçesiyle sert şekilde karşı çıktı.

İttihatçılarla Rum toplumu arasındaki ilişkilerin en fazla gerginleştiği yıl, 1910 yılıydı. Kilise ve mektepler kanununun kabul edildiği 1910 yılında iki taraf arasında gerginliğe neden olan diğer olaylar, İttihatçıların gayrimüslim okullarına devlet denetimi getirme girişimleri ve Girit sorunu nedeniyle tüm Osmanlı ülkesinde Yunan mallarına karşı girişilen ekonomik boykottu. İttihatçıların gayrimüslim okullarına devlet denetimi getirme ve bu okullarda Türkçe'nin okutulmasını sağlamaya çalışmaları, diğer gayrimüslim toplumlar gibi Rumlar tarafından da “Türkleştirme” politikası olarak

değerlendirildi. Oysa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu noktadaki amacı, Osmanlı birliğine aykırı eğitim yapılmasını önlemek ve gayrimüslim vatandaşlara “Osmanlı” kimliğini aşılabilme. İttihatçılar, Rum okullarında çalışan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmalarını sağlayarak Türkiye'deki Yunan propagandasına karşı önlem almış oldular. Ancak İttihatçılar, yaşanan siyasal gelişmelerin de etkisiyle, eğitim konusunda savundukları görüşlere aykırı kararlar almak durumunda kaldılar. Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına askerlik zorunluluğunun getirilmesini, Rum toplumu başlangıçta olumlu olarak değerlendirdi. Ancak, gayrimüslimlerin orduda ayrı bölüklerde görev yapmaları gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikasına aykırı olan isteklerde bulundular. Ayrıca, Osmanlı ordusunda görev yapmak istemeyen bazı Rumlar, çeşitli yollarla askerlik görevinden kaçmaya çalıştılar.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum toplumuna yönelik politikasında, Balkan Savaşı'nın önemli bir etkisi oldu. Savaş sırasında önemli oranda Rum nüfusun yaşadığı Osmanlı şehirleri, Yunanistan'ın eline geçti. Böylece İmparatorluktaki Rum nüfusta önemli bir azalma oldu. Ayrıca savaş sırasında bazı Rum vatandaşların Osmanlılığı aykırı eylemleri ve Yunan donanmasına yaptıkları yardımlar, savaş sonrasında Osmanlı kamuoyunda bir tepkinin ortaya çıkmasını sağladı. Bu tepki, Rumlara yönelik bir boykot hareketinin başlamasına neden oldu.

Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'ın Ege adalarını eline geçirmesi ve bu durumun büyük devletler tarafından kabul görmesi, ülke yönetimini elinde bulunduran İttihatçıları tedirgin etti. Çünkü Yunanistan, bu adaları kullanarak Batı Anadolu'yu ele geçirme girişimlerinde bulunabilirdi. Yunanistan ile adalar sorunu nedeniyle yaşanan gerginliğin yanı sıra Yunanistan'da kalan Müslüman azınlığa yönelik yapılan baskılar, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında ilişkilerin gerginleşmesine neden oldu. Bu şartlar altında Osmanlı topraklarından Yunanistan'a doğru bir Rum göçü yaşanmaya başladı. İki ülkeyi yeni bir savaşın eşiğine getiren göçmenler sorunu, büyük devletlerin de arabuluculukları sayesinde, mübadele önerisinin benimsenmesiyle çözümlenmeye çalışıldı. İttihatçıların Yunanistan'daki Müslümanlar ile Aydın Vilayeti ve Trakya'daki Rumların mübadele edilmelerini kabul etmeleri, cemiyetin Rumlara yönelik politikasındaki değişikliği göstermektedir. İttihatçıları böyle bir karar almaya iten nedenlerden birisi, Rumlara yönelik güvensizlikti. Bunun yanında ülke güvenliği

açısından son derece önemli olan stratejik noktalara devlete sadakatinden şüphe edilmeyecek Türk ve Müslümanları yerleştirme düşüncesi de bu kararın alınmasında etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Babı-ı ali Evrak Odası Dahiliye Gelen-Giden Evrak (BEO)

*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Emniyet Kalemi
(DH.EUM.EMN)*

*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası
(DH. EUM. VRK.)*

*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Memurin Kalemi
(DH.EUM.MEM)*

*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Tahrirat Kalemi
(DH.EUM.THR)*

*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Muhaberat ve Tensikat
Müdüriyeti(DH.EUM.MTK)*

*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Üçüncü Şube
(DH.EUM.3.ŞB)*

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Beşinci Şube (DH.EUM.5.ŞB)

Dahiliye Nezareti Hukuk Kısmı (DH.H)

Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ)

Dahiliye Nezareti İdari Kısım (DH.İD)

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS)

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH.MB.HPS.)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.)

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH.SYS)

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Dahiliye Nezareti Tahrirat Kalemi (DH. EUM. THR.)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR. 1. MN)

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.. 1.SL)

Yıldız Arşivi Perakende Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH)

II- RESMİ YAYINLAR

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.1 D.1 İç.1; C.5, D.1 İç.1; C.6.D.1.İç.1; C.6.D.1.İç.2; C.1.D.3.İç.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, Ankara, 1982-1986.

Düstur, Tertib-i sani, II, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1333.

III- SÜRELİ YAYINLAR

A- Gazeteler

Ahenk

Anadolu

Hukuk-ı Umumiye

İkdam

İttihat

İttihat Terakki

Köylü

Rumili

Sabah

Şura-yı Ümmet

Tanin

Tasvir-i Efkar

Zaman

B- Dergiler

Balkan Studies

Belleten

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Études Balkaniques

Fikir Hareketleri

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Osmanlı Araştırmaları

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Tarih İncelemeleri Dergisi

Toplum ve Bilim

Toplumsal Tarih

IV- İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A- Kitaplar ve Tezler

Adanır, Fikret, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1996.

Adıyeke, Ayşe Nükhet, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK yay., Ankara, 2000.

Adrianopoulou, Konstantina, **Alexander Mavroyeni Bey: From The 19th Century Reform Era To The Young Turk Revolution Through The Life And İdeology Of A Neophanariot Ottoman Bureaucrat**, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.

Ağanoğlu, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi Göç**, Kum Saati yay., İstanbul, 2001.

Andonyan, Aram, **Balkan Savaşı**, Aras yay., İstanbul, 2002.

- Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1912**, Kaynak yay., İstanbul, 1995.
- Akşin, Sina, **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge yay., Ankara, 1994.
- Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge yay., İstanbul, 2001.
- Akyüz, Yahya, **Başlangıçtan 1993'e Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Koleji yay., İstanbul, 1994.
- Akgönül, Samim, **Türkiye Rumları**, İletişim yay., İstanbul, 2007.
- Alexandris, Alexis, **The Greek Minority Of İstanbul and Greek – Turkish Relations 1918-1914**, Athens, 1992.
- Alkan, Ahmet Turan, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.
- Anastassiadou, Meropi, **Selanik 1830-1912**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2001.
- Arai, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İletişim yay., İstanbul, 1992.
- Arı, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2000.
- Arslan, Ali, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını**, Truva yay., İstanbul, 2005.
- Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I Balkanlar'da Yunan Mezalimi**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 1995.
- Atalay, Bülent, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, Tarih ve Tabiat Vakfı yay., İstanbul, 2001.
- Augustinos, Gerasimos, **Küçük Asya Rumları**, Ayraç yay., Ankara, 1997.
- Avagyan, Arsen, – Minassian, Gaidz F., **Ermeniler ve İttihat ve Terakki**, Aras yay., İstanbul, 2005.
- Avcıoğlu, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Bilgi yay., Ankara, 1968.
- Avcı, Halil Ersin, **İngiliz Gizli Raporu Türkiye 1908**, Emre yay., İstanbul, 2005.
- Aydoğan, Erdal, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918**, Ötüken yay., İstanbul, 2005.
- Aydın, Faruk, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.

- Babacan, Hasan, **Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)**, TTK yay., Ankara, 2005.
- Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki**, (Haz. Erdal Aydoğan – İsmail Eyyüpoğlu), Alternatif yay., Ankara, 2004.
- Bayar, Celal, **Ben de Yazdım**, IV-V, Sabah yay., İstanbul, 1997.
- Baydar, Mustafa, **31 Mart Vak'ası**, Milli Tesanüt Birliği yay., İstanbul, 1955.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, I/2, II/1, II/2, II/3, II/4, TTK yay., Ankara, 1991.
- Berber, Engin, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç yay., Ankara, 1997.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele**, I, TTK yay., Ankara, 1992.
- Birgen, Muhittin, **İttihat ve Terakki'de On Sene**, (Haz. Zeki Arıkan), I, Kitap yay., İstanbul, 2006.
- Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Dergah yay., İstanbul, 1990.
- Bleda, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.
- Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek yay., İstanbul, 1998.
- Bozkurt, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTK yay., Ankara, 1996.
- Brummet, Palmira, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, İletişim yay., İstanbul, 2003.
- Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim yay., İstanbul, 1997.
- Çadırcı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Askerlik**, İmge yay., Ankara, 2008.
- Çakmak, Zafer, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi**, Yeditepe yay., İstanbul, 2007.
- Çavdar, Tevfik, **Talat Paşa Bir Örgüt Ustasının Yaşamöyküsü**, İmge yay., Ankara, 2001.
- Çelebi, Mevlüt, **Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.
- Çelik, Bilgin, **İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu**, Büke Kitapları, İstanbul, 2004.

- Çetinkaya, Y. Doğan, **1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İletişim yay., İstanbul, 2004.
- Davison, Roderic H., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876**, I, Papirüs yay., İstanbul, 1997.
- Dakin, Douglas, **The Unification of Greece 1770-1923**, London, 1972.
- Danişmend, İsmail Hami, **31 Mart Vakası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1974.
- Demir, Fevzi, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914**, İmge yay., Ankara, 2007.
- Demirci, H. Aliyar, **İkinci Meşrutiyet'te Ayan Meclisi 1908-1912**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2006.
- Duru, Kazım Nami, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, Saraçoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.
- Dündar, Fuat, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, İletişim yay., İstanbul, 2002.
- Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, (Der. Renée Hirschon), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005.
- Eksertzoglou, Haris, **Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2004.
- Elmacı, Mehmet Emin, **Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996.
- Elmacı, Mehmet Emin, **İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Emiroğlu, Kudret, **Anadolu'da Devrim Günleri İkinci Meşrutiyetin İlanı**, İmge yay., Ankara, 1999.
- Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908**, (Haz. Halil Erdoğan Cengiz), Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2007.
- Ergin, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi Meşrutiyet Devri Mektepleri**, IV, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1942.
- Ergün, Mustafa, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak yay., Ankara, 1996.

- Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, TTK yay., Ankara, 1953.
- Eryılmaz, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi**, Risale yay., İstanbul, 1990.
- Gazel, Ahmet Ali, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasi Mücadelesinde Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.
- Georgeon, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1999.
- Göç Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)**, (Der. Herkül Milas), İletişim yay., İstanbul, 2004.
- Göçek, Fatma Müge, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü**, Ayraç yay., Ankara, 1999.
- Gökacı, Mehmet Ali, **Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi**, İletişim yay., İstanbul, 2002.
- Gülsoy, Ufuk, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg yay., İstanbul, 2000.
- Hacısalihioğlu, Mehmet, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2008.
- Halaçoğlu, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK yay., Ankara, 1995.
- Hall, Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Hanioğlu, M. Şükrü, **Preparation For a Revolution The Young Turks, 1902-1908**, Oxford University Pres, New York, 2001.
- Hanioğlu, M. Şükrü, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, I, İletişim yay., İstanbul, 1989.
- Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı Hatırat-ı Niyazi**, Örgün yay., İstanbul, 2003.
- İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Hatıraları**, Arba yay., İstanbul, 2000.

- İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, (Haz. Faik Reşit Unat), TTK yay., Ankara, 1985.
- İleri, İlay, **The Times Gazetesi'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler-Rumlar-Yahudiler (1908-1918)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- İpek, Nedim, **Mübadele ve Samsun**, TTK yay., Ankara, 2000.
- İrtem, Süleyman Kani, **31 Mart İşyanı ve Hareket Ordusu**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel yay., İstanbul, 2003.
- İskan Tarihçesi**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932.
- Kabacalı, Alpay, **Bir İhtilalcinin Serüvenleri Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal**, Engin yay., İstanbul, 1995.
- Kadri, Hüseyin Kazım, **Türkiye'nin Çöküşü**, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992.
- Kadri, Hüseyin Kazım, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım**, İletişim yay., İstanbul, 1991.
- (Kadri), Hüseyin Kazım, **Rum Patriki'ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir**, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, 1330.
- Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim yay., İstanbul, 1995.
- Kansu, Aykut, **Politics in Post-Revolutionary Turkey, 1908-1913**, Leiden: Brill, 2000.
- Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, Emre yay., İstanbul, 1993.
- Karacakaya, Recep, **Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi 1908-1923**, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul, 2005.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, IX, TTK yay., Ankara, 1999.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, VIII, TTK yay., Ankara, 2007.
- Karpat, Kemal, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2003.
- Kars, H. Zafer, **1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği**, Kaynak yay., İstanbul, 1997.
- Kasaba, Reşat, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, Belge yay., İstanbul, 1993.

- Kayalı, Hasan, **Jön Türkler ve Araplar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1998.
- Kechriotis, Vangelis Constantinos, **The Greeks of İzmir at The End of The Empire**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Leiden, 2005.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, **Fedakaran-ı Millet Cemiyeti**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003.
- Kırkpınar, H. Siren, **1908-1912 İzmir Sancağında Rumlar (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Durumları)**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988.
- Kitsikis, Dimitri, **Yunan Propagandası**, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1964.
- Kuran, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak yay., İstanbul, 2000.
- Kurmuş, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Bilim yay., İstanbul, 1977.
- Kutbay, Elif Yeneroğlu, **Doğu Ege Adaları'nın Osmanlı Hakimiyetinden Çıkışı ve Bunun Aydın Vilayeti'ne Etkileri**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2005.
- Ladas, Stephen P., **The Exchange Of Minorities Bulgaria, Greece And Turkey**, New York, 1932.
- Macar, Elçin, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim yay., İstanbul, 2004.
- Macfie, A. L., **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, Kitap yay., İstanbul, 2003.
- Mccarthy, Justin, **Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları**, Etkileşim yay., İstanbul, 2006.
- Mahmud Muhtar Paşa, **Balkan Savaşı Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, Güncel yay., İstanbul, 2003.
- Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim yay., İstanbul, 2002.
- Martal, Abdullah, **Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme**, Dokuz Eylül yay., İzmir, 1999.
- Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, (Haz. F. Rezan Hürmen), I, Arma yay., İstanbul, 1993.

- Mehmetefendioğlu, Ahmet, **İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996.
- Millas, Herkül, **Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri**, İletişim yay., İstanbul, 2004.
- Moralı, Nail, **Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları**, Tekin yay., İstanbul, 1976.
- Morgenthau, Henry, **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü**, Belge yay., İstanbul, 2005.
- Moroni, Anastasia Ileana, **O Ergatis, 1908-1909: Ottomanism, National Economy and Modernization in the Ottoman Empire through a Greek-language newspaper of İzmir**, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.
- Nur, Rıza, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü?**, (Haz. İlhami Yalınkılıç), Kitabevi yay., İstanbul, 1996.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım yay., İstanbul, 2006.
- Osmanlı Meclisi Mebusan Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, (Haz. İsmail Arar), Hürriyet Vakfı yay., İstanbul, 1986.
- Önder, Selahattin, **Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 1990.
- Örenç, Ali Fuat, **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi yay., İstanbul, 2006.
- Özbaran, Salih, **Bir Osmanlı Kimliği 14.-17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri**, Kitap yay., İstanbul, 2004.
- Özçelik, Ayfer, **Sahibini Arayan Meşrutiyet**, Tez yay., İstanbul, 2001.
- Papadopoulos, Archimandrite Alexander, **Persecutions of the Greeks in Turkey before the European War**, New York, 1919.
- Peçe, Uğur, **Greek Ottomans in the 1908 Parliament**, Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- Pentzopoulos, Dimitri, **The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece**, London, 2002.

Persecutions of the Greek Population in Turkey since the Beginning of the European War, (Greek Ministry For Foreign Affairs), London, 1918.

Persecution of the Greeks in Turkey 1914 – 1918, (Greek Patriarchate), Constantinople, 1919.

Petrosyan, Yuriy Aşatoviç, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, Bilgi yay., İstanbul, 1974.

Quataert, Donald, **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Yurt yay., Ankara, 1987.

Ragıp, Mustafa, **İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi**, Örgün yay., İstanbul, 2004.

Ramsaur, Ernest Edmonson, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Sander yay., İstanbul, 1982.

Salışık, Selahattin, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya**, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi yay., İstanbul, 1968.

Savfet, A., **İstanbul Musahabeleri**, Dersaadet, 1324.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Smith, Michael Llewellyn, **Yunan Düşü**, Ayraç yay., Ankara, 2002.

Sofuoğlu, Adnan, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan yay., İstanbul, 1996.

Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909), (Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal), TTK yay., Ankara, 1996.

Sonyel, Salahi R., **Minorities and The Destruction of The Ottoman Empire**, TTK yay., Ankara, 1993.

Soteriadis, George, **An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor**, Edward Stanford Ltd, London, 1918.

Soykan, T. Tankut, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler**, Ütopya Kitabevi, İstanbul, 2000.

Sönmez, Banu İşlet, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2007.

Söylemezoğlu, Galip Kemali, **Hatıraları Atina Sefareti (1913-1916)**, Türkiye yay., İstanbul, 1946.

- Süleyman Şefik Paşa, **Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vak'ası**, Arma yay., İstanbul, 2004.
- Sürgevil, Sabri, **1914-1918 Yılları Arasında İttihat ve Terakki Fırkasının İzmir Politikası**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1984.
- Svoronos, Nikos, **Çağdaş Helen Tarihine Bakış**, Belge yay., İstanbul, 1988.
- Şahin, M. Süreyya, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken yay., İstanbul, 1999.
- Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Nehir yay., İstanbul, 1991.
- Şentürk, Hüdayi, **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK yay., Ankara, 1992.
- Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Siyasi Hatıralarım**, Nehir yay., İstanbul, 1990.
- Şimşir, Bilal, **Ege Sorunu 1912-1913**, I, TTK yay., Ankara, 1989.
- Şimşir, Bilal, **Ege Sorunu 1913-1914**, II, TTK yay., Ankara, 1989.
- Taçalan, Nurdoğan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi yay., Ankara, 2007.
- Talat Paşa'nın Anıları**, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2007.
- Tanilli, Server, (Haz.), **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem yay., İstanbul, 1976.
- Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1998.
- Taşkıran, Cemalettin, **Oniki Ada**, Babıali Kültür yay., İstanbul, 2007.
- Tekeli, İlhan – İlkın, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK yay., Ankara, 1999.
- Tokay, Gül, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa yay., İstanbul, 1995.
- Tokgöz, Admed İhsan, **Matbuat Hatıralarım**, (Yayına Haz. Alpay Kabacalı), İletişim yay., İstanbul, 1993.
- Troçki, Leon, **Balkan Savaşları**, Arba yay., İstanbul, 1995.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, I, İletişim yay., İstanbul, 1998.

- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, III, İletişim yay., İstanbul, 2000.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyet’in İlanı**, Arba yay., İstanbul, 1996.
- Turfan, M. Naim, **Jön Türklerin Yükselişi**, Alkım yay., İstanbul, 2003.
- Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara, 1959.
- Uzer, Tahsin, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK yay., Ankara, 1999.
- Üstel, Füsun, **“Makbul Vatandaş”ın Peşinde II. Meşrutiyet’te Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim yay., İstanbul, 2004.
- Üstel, Füsun, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim yay., İstanbul, 1997.
- Volkan Gazetesi 1908-1909**, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz yay., İstanbul, 1992.
- Yalman, Ahmet Emin, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1888-1922**, I, Pera Turizm ve Ticaret A. Ş. yay., İstanbul, 1997.
- Yerasimos, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Gözlem yay., İstanbul, 1980.
- Yıldırım, Onur, **Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2006.
- Zarifi, Yorgo L., **Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920**, Literatür yay., İstanbul, 2005.

B- Makedonlar

- Adanır, Fikret, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İletişim yay., İstanbul, 2004, s.33-72.
- Ahmad, Feroz, “Unionist Relations with the Greek, Armenian, and Jewish Communities of the Ottoman Empire, 1908-1914”, **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, (Ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), I, London, 1982, s.401-434.
- Ahmad, Feroz, “İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914”, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.84-129.

- Ahmad, Feroz, “Doğmakta Olan Bir Burjuvazinin Öncüsü: Genç Türkler’in Sosyal ve Ekonomik Politikası 1908-1918”, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yay., İstanbul, s.25-60.
- Ahmad, Feroz – Rustow, Dankwart A., “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918”, **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 4-5, (1975), s.245-284.
- Alexandris, Alexis, “The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography”, **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.45-76.
- Anagnostopulu, Athanasia, “Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi”, **19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler**, (Ed. Pinelopi Stathis), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1999, s.1-35.
- Arı, Kemal, “Bir Tarih Araştırma Konusu Olarak Mübadele”, **Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, (Der. Müfide Tekin), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.387-400.
- Arıkan,Zeki, “Balkan Savaşı ve Kamuoyu”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)**, III. Askeri Tarih Semineri, Ankara, Genel Kurmay yay., 1986, s.168-187.
- Aybars, Ergün, “ ‘Makedonya’ ve II. Meşrutiyet”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, I, 1983, s.107-111.
- Aydın, Suavi, “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, **Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, I, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.117-128.
- Baran, Tülay, “Balkan Harbinden Sonra İzmir’e Yönelik Göçler”, **ÇTTAD**, I/I, 1991, s.201-219.
- Benlisoy, Foti, - Benlisoy, Stefo, “Millet-i Rum’dan Helen Ulusuna (1856-1922)”, **Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, I, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.367-376.
- Berber, Engin, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayeti’nde İç Güvenlik Sorunu”, **Bir İzmir Kabusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.1-22.
- Berber, Engin, “Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde Foça Kazası”, **Bir İzmir Kabusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.83-102.

- Bora, H. Siren, "II. Meşrutiyet'in İlanı ve İzmir Rumları", **ÇTTAD**, I/2, 1992, s.289-305.
- Bosworth, R. J., "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, (Ed. Marian Kent), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1999, s.60-87.
- Boura, Catherine, "The Greek Millet in Turkish Politics: Greeks in the Ottoman Parliament (1908-1918)", **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Pres, Princeton, 1999, s.193-205.
- Bozkurt, Gülnihal, "II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları", **OTAM**, S 4, 1993, s.99-119.
- Clogg, Richard, "The Greek Millet in the Ottoman Empire", **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, (Ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), I, London, 1982, s.185-207.
- Demir, Fevzi, "İzmir Sancağı'nda 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri", **ÇTTAD**, II/4-5, 1995, s.137-156.
- Demir, Fevzi, "İzmir Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", **ÇTTAD**, I/1, 1991, s.155-182.
- Ercan, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", **Toplu Eserler: II Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.71-98.
- Ergil, Doğu, "A Reassessment: The Young Turks, Their Politics and Anti-Colonial Struggle", **Balkan Studies**, XVI/2, 1975, s.26-72.
- Exertzoglou, Haris, "The Development of a Greek Ottoman Bourgeoisie: Investment Patterns in the Ottoman Empire, 1850-1914", **Ottoman Greeks in The Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.89-114.
- Hanioğlu, Şükrü, "Türkçülük", **TCTA**, V, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.1394-1399.
- Hatipoğlu, Murat, "Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)**, III Askeri Tarih Semineri, Ankara, Genel Kurmay yay., 1986, s.456-468.
- Issawi, Charles, "The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century", **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, (Ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), I, London, 1982, s.261-285.

- Kayalı, Kurtuluş, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası”, **TCTA**, V-VI, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.1436-1444.
- Koçak, Cemil, “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, **TCTA**, II, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.485-494.
- Koloğlu, Orhan, “Mayıs-Eylül 1908 Belgelerine Göre İttihatçılarda Osmanlı Birliği Anlayışı – I”, **Toplumsal Tarih**, (Temmuz, 1998), s.12-19.
- Konortas, Paraskevas, “From Ta’ife to Millet: Ottoman Terms for the Ottoman Greek Orthodox Community”, **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.169-179.
- Kyriakou, Artemi Xanthopoulou, “The Migration of Pontic Greeks from the Russian Caucasus to Macedonia (1912-1914)”, **Balkan Studies**, XXXVII/2, 1996, s.271-288.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet, “İttihat ve Terakki’nin 1909 Kongresi”, **Toplumsal Tarih**, (Temmuz, 1998), s.20-29.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet, “Rahmi Bey’in İzmir Valiliği”, **ÇTTAD**, I/3, 1993, s.347-370.
- Mourellos, Yannis G., “The 1914 Persecutions and The First Attempt at an Exchange of Minorities Between Greece and Turkey”, **Balkan Studies**, XXVI/2, 1985, s.389-413.
- Noutsos, Panayot, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketin Oluşmasında ve Gelişmesinde Rum Topluluğunun Rolü: 1876-1925”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, (Der. Mete Tunçay – Erik Jan Zürcher), İletişim yay., İstanbul, 2004, s.113-131.
- Ortaylı, İlber, “Balkanlar’da Milliyetçilik”, **TCTA**, IV, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.1026-1031.
- Özkaya, Yücel, “1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)**, **III Askeri Tarih Semineri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.114-130.
- Panayotopoulos, A. J., “Early Relations Between the Greeks and the Young Turks”, **Balkan Studies**, S. 21, 1980, s.87-95.
- Parvanova, Zorka, “Political Programmes of the National Liberation Movements in European Turkey Following the Coup of the Young Turks (1908-1909)”, **Études Balkaniques**, No 1, 1994, s.51-78

- Parvanova, Zorka, "Birth of the Conflict: The Young Turk Regime and the National Movements in European Turkey 1908-1910", **Études Balkaniques**, No 4, 2000, s.23-43.
- Polat, İlknur, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim-Öğretim Kurumlarının Yeri ve Önemi", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar), III. Askeri Tarih Semineri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.440-453.
- Quataert, Donald, "Selanik'teki İşçiler, 1850-1912", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesi'ne İşçiler 1839-1950**, (Der. Donald Quataert – Erik Jan Zürcher), İletişim yay., İstanbul, 1998, s.97-122.
- Shaw, Stanford J., "Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks", **Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)**, S.I, 1980, s.191-205.
- Sürgevil, Sabri, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Aydın Vilayeti", **X. Türk Tarih Kongresi**, IV, TTK yay., Ankara, 1993, s.1539-1553.
- Syrett, Elena Frangakis, "The Economic Activities of the Greek Community of İzmir in the Second Half of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries", **Ottoman Greeks in The Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.17-44.
- Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", **Toplum ve Bilim**, S. 50, (Yaz, 1990), s.49-71.
- Tekeli, İlhan – İlkin, Selim, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Meteksan Limited Şirketi yay., Ankara, 1980, s.351-382.
- Toprak, Zafer, "1909 Cemiyetler Kanunu", **TCTA**, I, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.205-208.
- Toprak, Zafer, "İslam ve İktisat: 1913-1914 Müslüman Boykotajı", **Toplum ve Bilim**, S. 29/30 (Bahar-Yaz,1985), s.179-199.
- Turan, Şerafettin, "Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar), III Askeri Tarih Semineri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.35-53.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", **Bellekten**, c.XX / 77 (1956), s.103-174.

- Veremis, Thanos, “The Hellenic Kingdom and the Ottoman Greeks: The Experiment of the ‘Society of Constantinople’”, **Ottoman Greeks in The Age of Nationalism**, (Ed. Dimitri Gondicas-Charles Issawi), The Darwin Press, Princeton, 1999, s.181-191.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Hatıraları”, **Fikir Hareketleri**, 17 Şubat 1935-5 Şubat 1938.
- Zürcher, Erik Jan, “Sultan Reşad’ın Haziran 1911’deki Makedonya Seyahati”, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.121-137.
- Zürcher, Erik Jan, “Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)”, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.155-172.
- Zürcher, Erik Jan, “Jön Türkler: Sınır Bölgelerinin Çocukları”, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2005, s.139-154.

EK I : 1908 Seçimlerinde “İttihadın Lüzumu”*

*Kaynak: Tanin, 11 Kanun-ı evvel 1908.

EK II : İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1912 Seçimlerinde Aydın Vilayeti Ahalisine Yönelik Hazırladığı Beyannamesinin Rumlarla İlgili Bölümü*

...

İttihat ve Terakki Cemiyeti, büyük gayesinin mümkün'ül husul olmasını Osmanlılığı terkib eden unsurların aynı hukuk ve vezaiye malik bulunmasında gördüğü ve buna kani olduğu için siyasi hasmı olduğunu ilan etmekten çekinmediği Rum Meşrutiyet kulüplerini meslek ihtilafı dolayısıyla mağlup etmek için çalıştığını ve çalışacağını kemal-i iftihar ile beyan eder. Ve mahaza Osmanlı Rum unsurunun en büyük hayırhahı olduğunu iddia ve ispat eylemekten de hali kalmayacaktır. Alelumum Osmanlı unsurları gibi Rum unsuru da İttihat ve Terakki nazarında her hak ve istihkakıyla muhteremdir. Bunu yalnız programında zikr etmekle iktifa etmediğini geçen intihablarda nasıl ispat etmişse bu defa da aynıyla gösterecektir. İttihat ve Terakki, kendine, ulviyet ve kudsiyetine iman ettiği esas ve mesleğine zahir olan gayrimüslim vatandaşlardan tekmil kulüplerin arzusu üzerinde İzmir için eskisi gibi iki Rum, bir Ermeni ve bir Musevi mebus çıkarmaya karar vermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, namzedlerinin kafesinden programına kat'î ve muhkem bir sadakat, vatan ve milletlerine pek ciddi hizmetler ve fedakarlıklar beklemekte bulunduğunu alenen beyan eder.

Şurasını tekrar beyan edelim ki cemiyetimiz Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla tevhid-i mesai eden Rum Meşrutiyet Kulübü'nün siyasi hasmıdır. Ve bunda, vatanın selamet ve menfaati hakkındaki kendi programına ve esasat ve nazariyat-ı siyasiye ve ictimaiyyesine olan merbutiyet-i tabiiye ve ebediye dolayısıyla tamamen haklıdır. Ve şurasını istitraden ve kemal-i iftihar ile arz edelim ki – her türlü tazyikata rağmen – Rum vatandaşlarımızdan bir kısmı İttihat ve Terakki namzedlerinin temin-i muvaffakiyeti için reylerini arzu-yu vicdanileriyle vererek büyük ve şayan-ı memnuniyet bir kiyaset-i siyasiye ibraz etmişlerdir. Bu hal İttihat ve Terakki'ye nahak yere isnadatta bulunanlara karşı en kat'î bir tekziptir. Ve bu suretle bir kere tezahür ediyor ki İttihat ve Terakki demek, hak ve adalet demektir.

*Kaynak: **Ahenk**, 31 Mart 1912.

EK III: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yunan Propagandası Hakkında Rum Vatandaşlara Yönelik Yayımladığı Beyanname*

İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi'nden Neşrolunan Beyanname

Rum Vatandaşlarımıza

Bu memlekette yaşayan bütün insanların hangi cinsten, hangi mezhepten olur ise olsun yekdiğeriyle kardaş gibi yaşaması ve herkesin yaşadığı yerleri Osmanlı toprağı olarak tanıyıp ana göre fikr ü emel beslemesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en büyük, en ciddi makasından birini teşkil eyler. Bu toprakta yaşayan insanlar biri birine vatan kardaşı muamelesi ederlerse şüphesiz aralarında bir emniyet-i mütekabile hasıl olur, ve bu emniyet kendi istirahatlarıyla beraber istirahat-ı umumiyeyi temin eylemiş bulunur. Halbuki bir zamandan beri merkezi Selanik'te olmak üzere Yunanlı zabitlerden mürekkep olarak teşekkül eden bir ihtilalci fırkası kasabalara, köylere kendi adamlarını göndererek işiyle gücüyle meşgul olan saf ahaliye para ve silah tevzi' ederek anları diğer vatan kardaşlarına karşı hareket etmek için teşvik ediyor.

Ey vatandaşlar, bu istirahat ve asayiş düşmanlarının telkinatına inanmayınız, bunların verdikleri silah ve paralara kapılmayınız. Bunlar kan görmeye alışmış, kan kokusundan lezzet almış insaniyet düşmanlarıdır. Kendi menfaatlerini, kendi boş fikirlerini meydana getirmek için sizin hayatınızı, masum ve bigünah ailelerinizi ateş içine atmaktan çekinmezler. Böyle hainlerin sözlerine uymak muazzez vatanımızda hainlerin çoğalmasına yardım etmek demek olur. Bütün Osmanlıların ittihat ve terakkisine çalışmakta olan cemiyetimiz bu ihtilalcilerin hareketına göz kapamayı maksadına münafi bulduğundan sizleri ikaz etmeyi kendisine vazife addetmiştir. Bu müfsidlerin en ziyade gizlendikleri yerler köylerdir. Köylülerimizin bu gibileri köylerine kabul etmemelerini ve gelirlirse hükümete haber vermelerini tavsiye eyleriz.

Yunan müfsidlerinin sözüne uyarak bir fesad çıkaracak köy ve kasabaların tedibi için cemiyetimiz hükümete her surette muavenatta bulunacak ve Osmanlılık aleyhinde vuku bulacak iğtişaşların teskini emrinde kanunu pek şiddetli olarak tatbik ettirmeye çalışacaktır. Binaenaleyh hürriyetin feyz ve menafi'i sayesinde her türlü saadete, hukuk-i siyasiyeye mahzar olmuş bulunan Rum vatandaşlarımızın memleketin istirahatını ihlal edecek harekattan

şiddetle tevakkı ve harıcen gelen paraların, teşvikatın pek fena bir zehr olduğunu bilerek bunlara mumaşat eylemekten ictinab eylemelerini kemal-i muhalesetle beyan ederiz.

*Kaynak: **Zaman**, 18 Haziran 1325; **İttihat**, 6 Temmuz 1909.

EK IV: 1909 Yılında Ortaya Çıkarılan Gizli Adelfiya Komitesi'nin Programı*

Cemiyet-i Yunaniye Nizamnamesi

1

“Cemiyet-i Yunaniye” eşhas-ı hafiyeden mürekkep olup bu cemiyetin azalarına “Adelfi”, yani uhuvvet tesmiye olunur.

2

Cemiyet-i Yunaniyenin maksadı, menafi-i Yunaniyeyi, yani cemiyet-i Yunaniyeyi terakkiye sevk etmek ve her nerede bulunursa bulunsun bütün Yunanlıları tevhid etmektir.

Maksat

3

Bu maksat zirdeki vesait ile temin olunur.

- 1- Usul dairesinde taassub şarttır.
- 2- Cemiyet-i Yunaniyeyi tevsi ve muhafaza şarttır.
- 3- İktiza eden esliha-i nariyenin ve sair edevat-ı harbiyenin tedariki çaresini bulmak ve icap ettiği halde adam ve eşya gizlemek.
- 4- Cemiyeti çoğaltmak ve icabında hep birden silaha sarılmak.
- 5- Yunan amalini sevenlerle münasebet-i ticariye ve milliyede bulunmak.
- 6- Birbirine ihbarat usulünü ihdas etmek.
- 7- Cemiyetin terakkisi için iktiza eden tedabiri düşünmek.
- 8- Memalik-i Osmaniye dahilindeki şubeleri esaslandırmak için muavenette devam etmek.
- 9- (Tercüme edilememiştir).
- 10- Yunanilerin hukukunu muhafaza için gazetecileri gözetmek.
- 11- Şu'abat reislerinin üç sene müddetle biraderler tarafından tasdiki.

Tahlif

4

Tahlif olunacak kimse İncil-i şerif ile tasavir-i azzeye karşı bervech-i ati tahlif ettirilecektir:

“Allah ve vatan namına olarak bugünden itibaren hafıyyen Yunan cemiyet-i umumiyesi usul-i uhuvvetini bütün kuvvetim ve hayatımla kabul ediyorum. Ölünceye kadar cemiyet-i mezkureyi himaye ve her bir emrine mutavaat edeceğim ve hayatım oldukça bu cemiyete fedai ve kurban olacağım. Ölmeyi kabul ederim. Mel’un olayım eğer yeminimi inkar edersem”.

Biraderlik yemini cemiyetin emri üzerine papaz ve bazı biraderler huzurunda verilir.

Adelfiya Azalarının Vazifeleri

5

Nizamnamenin usulüne tevfikân cemiyete her dahil olacak olan Adelfiya’ya muavenet etmeye mecburdur.

- 1- Cemiyete dahil olanlar hiçbir vakit istifa edemezler.
- 2- Herkes kendisine verilen evamirin icrasına mecburdur.
- 3- Azadan her zat kendisince malum olan biraderlere hürmet ve onlar ile meşveret etmeye mecburdur.
- 4- Manen ve maddeten mühim bir şey istihbar edildikte cemiyete ve biraderlere ihbar etmek mecburidir.

Cemiyetin Cezaları

6

- 1- Kendi namına tarh olunan muavenet-i nakdiyenin muntazaman itasına her aza mecburdur.
- 2- Cemiyet ceza-yı nakdiden idama kadar hükm verebilir. İşbu cezalar cemiyetin merkez-i umumisinden hükmolunur. Casuslar idam cezasına mahkum olur. Casus cemiyetin esrarını meydana çıkaran yahut cemiyete zarar verendir. İdam cezası merkez-i umuminin tasdiki ile olur.

*Kaynak: **Tanin**, 13 Temmuz 1909.

EK VI: Doğu Ege Adalarının Yunanistan'ın Eline Geçmesinin Batı Anadolu Kıyıları İçin Yarattığı Tehdit*

*Kaynak: Tanin, 10 Nisan 1914.

EK VII: Rum Göçünü İncelemek İçin Batı Anadolu'yu Gezen Dahiliye Nazırı
Talat Bey Edremit'teyken*

اعلانات قسمر بستون آرپدر . اعلان محتوياته اعلان

طلعت بلك سياحتي

ومهاجرت مشهسي اطباعاتدن

اخونده
اول
انستان
عزميله
مرغله
ستانك
طواهر
رني
سيده
ستان
وار
آلته
جهسي
شويله
نادهكي
اكدر
وديكى
مكوس
حاصل
مساز
سرح
نابلت
برحق
مرغله

اطهلى تأمين ايدوبوره جكدر . ايشنه ماليه جوليا
نوعندن اولان فكر ومقصد بو .
يونانستان بومقصدنه ايرمك ايجون اولو
اوروپا افكارى علمزده جوهرمكه چالشه مقفه
ايشه باشلامشدر .
بوگا قارشى حكومتك نوسل ايدمچكى
تدييرلك ايشاده كلې طبي اوروپا افكارينه
حقيقتارى عرض ايتك اوله جقدى . حكومت
بو وظيفه سي اولكي كون . بو بوك دولتلك
استانبولده كي سفيرلرینه ورديكى مقنع وملزم
برخطره ايله ابا ايتش . حتى يونانستانك
بايقارلرني چوروتك ايجون بو بوك دولتلك
ازمير حواليسنده بولومان طلعت بك تزدنه
- بالطيع خصوصى سهورنده - برر مرخص
كوندره بيله حكلمرى ، احوالى كندى كوزلرى
ايله كوره بيله حكلمرى بيان ايله مشدر .
اوروپا افكارينه حقيقتلك اولديني كي
آكلاديله سي وجيبه لرى بوسورتله ايقايدلكدن
وايفاسنه دوام اولونوب كنده حكى ده طبي
بولونقدن سوكره كبرى به هيچ برشى قالماز .
يونانستانى ديه جكسكز ؟ يك طبيعيدر كه
اونى هيچ عد ايتكده بولونبورز .
يونانستان حرى اعلان ايتك ايشه بور ؟
بونك ايجون بطريقخانه لك آرقه سنه تيرلنك كي
ناصر دلكره نوسل ايدمچكسه آب آجيق ميدانه
چيقون . فقط بزده نملر سوبله بوروز ؟ بوتون
ايشى توجى حيله وخرده دن . ناصر دلكردن .
باليقار باليقاردن عبارت اولان برهيتدن باشقه
نه بلكه بركه .

داخليه ناظرى طلعت بك ادرميدى زيارتى ائناسنده
ادرميد بلده رئيسى يازمچى زاده حق
بلك خانه سندن چيقاركن

يونس نادى

*Kaynak: Tasvir-i Efkar, 18 Haziran 1914.